

Др Слободан С. Поповић

**ЗАГОНЕТКА У МОЗАИКУ
ПОРЕТКА “КИНЕСКОГ СНА”
ШАНГАЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА САРАДЊУ**

Уиџоја
Ш Т А М П А

Др Слободан С. Поповић

**ЗАГОНЕТКА У МОЗАИКУ
ПОРЕТКА „КИНЕСКОГ СНА“
ШАНГАЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА
ЗА САРАДЊУ**

Београд, 2024.

Издавачи:

Институт за међународну политику и привреду, Македонска 25, Београд
Чигоја штампа д.о.о, Студентски трг 13, Београд

За издаваче:

Проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор, Институт за међународну политику и привреду, Београд
Жарко Чигоја, директор, Чигоја штампа д.о.о, Београд

Уредник:

Проф. др Бранислав Ђорђевић,
Институт за међународну политику и привреду, Београд

Рецензенти:

др Ивона Лађевац, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
др Звонимир Стопић, ванредни професор,
Capital Normal University, Пекинг
др Љиљана Стевић, доцент, Филолошки факултет,
Универзитет у Бањој Луци

Дизајн корице:

Јелена Тошић

Припрема за штампу:

Сања Баловић

Лектура:

Маја Јовановић

Штампа: Чигоја штампа д.о.о, Студентски трг 13, Београд

Тираж: 70 примерака

ISBN 978-86-7067-337-3

Монографија је настала у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

САДРЖАЈ

Увод	7
------	---

І ПОГЛАВЉЕ

– Промена, континуитет и поредак

„Загонетност“ међународних поредака у теоријама међународних односа	15
Загонетка мозаика поретка „кинеског сна“	48
Први део мозаика поретка „кинеског сна“ – Шангајска организација за сарадњу	58
Методолошки приступ и методи у одгонетању загонетке поретка „кинеског сна“	67

ІІ ПОГЛАВЉЕ

– Извори структуралне моћи системског мултилатералног умрежавајућег регионализма ШОС-а

Геополитичка и геоекономска димензија спољне политике НР Кине	113
Мултилатерални умрежавајући регионализам у кинеским спољним односима	136
Елементи структуралне и односне моћи у спољном деловању НР Кине	145
Како се теоријски сагледава кинеска геополитичка позиција	154

ІІІ ПОГЛАВЉЕ

– Континуитет, поредак и промена у Централној Азији

Велика игра у историјском контексту	167
Доба СССР-а – Период поретка мира и стабилности	174
Промене у игри: Нова шаховска табла/равнотежа снага у Централној Азији	181

IV ПОГЛАВЉЕ

– Установљење системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а у спољној политици НР Кине

Институционално-историјски развој ШОС-а	211
Интеррегионализам и мултилатерализам ШОС-а	227
Међународна сарадња ШОС-а у контексту регионализације и глобализације	248

V ПОГЛАВЉЕ – Безбедносна раван ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“

ШОС – Оквирни механизам у борби против тероризма, сепаратизма и религијског екстремизма	259
Улога ШОС-а у решавању пограничних спорова НР Кине и њених суседа	277
Позиција ШОС-а у војној модернизацији и националној одбрани НР Кине	289

VI ПОГЛАВЉЕ

– Геоекономска раван ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“

Геоекономски значај ШОС-а за Иницијативу појас и пут	309
Улога Развојне банке ШОС-а у координацији економских интереса НР Кине и држава Централне Азије	331
Улога ШОС-а у остваривању енергетске безбедности НР Кине	335
Закључна разматрања	355
<i>Литература</i>	375
<i>Биографија</i>	435
<i>Додатак: Табеларани прикази фреквенције речи у најважнијим ШОС документима</i>	437

УВОД

Ова студија представља резултат продубљеног и из другачијег угла проматраног проблема, позиције, улоге, као и разлога и начина успостављања Шангајске организације за сарадњу (ШОС) на равни спољнополитичког деловања Народне Републике Кине. Уједно, ШОС постаје и један од кључних чинилица ткања економске, политичке и безбедносне сарадње у Азији, праћено глобалним последицама, чиме пружа снажну подршку у комплексном мозаику успостављања поретка „кинеског сна“. Ова студија прво настоји да одговори на питање: зашто се после краја Хладног рата системски (интер)регионални умрежавајући мултилатерализам Шангајске организације за сарадњу укоренио у Азији? Друго истраживачко питања проистекло је из реално створених односа ове конституционализације на тлу Азије посредством Кине, првенствено, самоограничавањем њене моћи, која је прерасла у институционализацију њене моћи у ненасилној конституционализацији поретка „кинеског сна“. Институционализација моћи истовремено је, у почетку, значила и институционализацију односа међу државама суседима, а потом и стварање инклузивног региона ШОС. Инклузија региона ШОС резултирала је његовим прерастањем у интеррегионалну сарадњу, са капацитетима стварања економских, политичких и безбедносних трендова на тлу Азије.

Након колапса и распада Савеза Совјетских Социјалистичких Република (Совјетски Савез, СССР) у азијском делу ове бивше федерације, тачније у делу Централне Азије створено је пет нових држава, које по први пут у својој историји постају независни ентитети у међународним односима. Тих пет држава су: Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Туркменистан и Узбекистан. Овај догађај не само да је поставио неопходност цртања нових географских карата, већ је значио и промену праксе стварања новог (гео)политичког поретка, (гео)економских односа, као и нових дипломатских канала сарадње не само на тлу Азије, већ и шире. Додатно, распад СССР-а постао је и једна од главних покретачких снага у процесу глобализације и убрзања протока капитала, робе, услуга и људи. Директно везано за Кину, распад Совјетског Савеза значио је и успостављање нове (поремећене) структуре односа моћи у њеном непосредном суседству, са војним присуством Сједињених Америчких Држава у пацифичком региону. Америка је у пацифичком суседству НР Кине развила врло стабилне и војне савезе широких размера и намена. Додатни тег овоме представља и

чињеница да се са својим поморским суседима НР Кина спори око права суверенитета, права риболова и експлоатације гаса и у Јужном и у Источном кинеском мору.

Када је 1994. године Северноатлантски савез (НАТО) почео да шири свој утицај у региону Централне Азије кроз институцију партнерства за мир, НР Кина је извршила дипломатску револуцију¹ у свом спољнополитичком деловању. Она прихвата мултилатерализам који је до тада пажљиво проучавала, без исказивања тенденција и амбиција ткања односа по принципима који су простићу из праксе оваквог типа дипломатије. Уласком у ненасилну конституционализацију поретка „кинеског сна“ путем системског регионалног ШОС умрежавања земаља, као што ће и бити показано, Кина почиње да даје одговор на питање – *у ком правцу иду међународни односи?* Поред тога, она исказује спремност, жељу и амбицију да постане активни учесник у изградњи светског мира, као што је већ и учинила када је свету понудила Пет принципа мирољубиве коегзистенције. Овог пута своју мудрост у плетењу односа учинила је самоограничавањем сопствене моћи путем институционализације скупа предвидљивих правила међудржавног понашања, што је резултирало системским регионално мултилатералним умрежавањем земаља, познатијег као Шангајска организација за сарадњу. Кажемо самоограничавањем моћи, јер у тренутку отпочињања преговора са земљама суседима (Казахстан, Таџикистан и Киргистан) и Руском Федерацијом Кина је била моћнија држава, у којој су већ социјалне промене као резултати успешно вођене „политике реформи и отварања“ били видљиви. Претеча Шангајске организације за сарадњу јесте механизам Шангајска петорка, који је Кина основала са ове четири државе 1996. године. Приступањем Узбекистана 2001. године на самиту у Шангају успоставља се Шангајска организација за сарадњу руковођена „шангајским духом“. Шангајска организација за сарадњу представља први мултилатерални облик „кинеских карактеристика“ повезивања земаља. Поред тога, ШОС представља и први корак у стварању поретка „кинеског сна“ на тлу Азије. О његовој успешности говоре и чињенице да су му приступиле Индија, Пакистан и Иран, а да бројне друге државе, чак и блиске савезнице Америке – краљевина Саудијска Арабија и Катар – исказују недвосмислену жељу да буду умрежене ШОС сарадњом и званично као пуноправне чланице постану део региона ШОС-а. Због тога, као неминовно, намеће се неопходност испитивања зашто и на које начине су се успоставили данашњи постојећи ШОС мултилатерални односи. Шта је по среди када се ради о успеху

¹ За детаљнија одређења о појму дипломатске револуције видети у: Јелица Стефановић-Штамбук, *Дипломатија у међународним односима*, Чигоја штампа, Београд, 2008, стр. 25–45.

мултилатерализма ШОС-а да се и укорени и да континуирано умрежава, попут неуморне плетиље, и нове државе и повезује нове азијске регионе мрежом установљавања односа?

Дакле, НР Кина је изабрала да се не само у теорији већ и у пракси своје дипломатије придржава и понуди ненасилна решења у изградњи новог међународног поретка, који неће бити хегемонски већ демократичан и једнак за све стране. Анализом садржаја најважнијих докумената донетих у процесу институционализације ШОС-а, као и анализом фреквенције речи у текстовима истих докумената увиђамо да речи које се највише спомињу јесу: *сарадња, државе, Шангајска организација за сарадњу, веће (council), развој и безбедност*. Сама фреквенцијска учињена анализа одабраних (истих) докумената: Декларације о оснивању Шангајске организације за сарадњу, ШОС Повеле, Развојне стратегије ШОС-а до 2025. године и ШОС декларација донетих на самитима на врху ШОС-а, имала је великог утицаја у одабиру приступа, метода и дефинисања теоријског оквира и структурирања ове студије као наставка истраживања спроведеног у завршној тези докторских студија. У настанку ове студије, посебна захвалност се упућује редовној професорки на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду, др **Јелици Стефановић-Штамбук** за несребично пружање научних савета и давања смерница истраживања.

Поред увода и закључних разматрања, студија је подељена и на следећа поглавља:

1. Промена, континуитет и поредак;
2. Извори структуралне моћи системског мултилатералног умрежавајућег регионализма ШОС-а;
3. Континуитет, поредак и промена у Централној Азији;
4. Установљење системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а у спољној политици НР Кине;
5. Безбедносна равна ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“;
6. Геоекономска равна ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“.

У поглављу насловљеном *Промена, континуитет и поредак* успостављамо теоријски оквир и методолошку основу ове студије. У поглављу највећим делом се ослањамо на радове из теорија науке о међународним односима, а делимично и на теорије које развила дипломатија као наука и пракса како бисмо успели да из различитих теоријских углова сагледамо и разумемо појмове као што су: поредак, моћ, хегемонија, суверенитет, регион, норма и промена. Ови појмови

су кључни у истраживањима одређених трендова у међународним односима, не само као научне дисциплине већ и стварности у којој се налазимо и стварамо праксу понашања. Овим путем тамамо стазе којима ћемо се кретати у разумевању карактеристика, начина и разлога плетења односа на тлу Азије, са постављеном темом: *Загонетка у мозаику поретка „кинеског сна“ – Шангајска организација за сарадњу.*

У поглављу под називом *Извори структуралне моћи системског мултилатералног умрежавајућег регионализма ШОС-а* анализирамо кинеска званична документа како бисмо могли да увидимо на који начин НР Кина перцепира међународни поредак и безбедносну архитектуру и како се то пресликава на дефинисање њених дипломатских, геополитичких и геоекономских стратегија у одабраним начинима успостављања поретка „кинеског сна“. Формализацију ШОС-а 2001. године, а потом и званично објављивање Иницијативе појас и пут 2013. године, користимо као показатеље и смернице приликом анализе развоја праксе ткања односа на равни спољне политике НР Кине.

У кинеској спољној политици елементи геоекономије претходе геополитичком утицају, и чине важан део у укупној дипломатској пракси НР Кине. Као што је већ и показала, НР Кина ће настојати да употреби геоекономска средства како би заштитила националне интересе или унапредила односе са другим државама. Као примере можемо навести случај норвешког парламента и Лиу Сјаобоа (Liu Xiaobo)² и кинеско отписивање или одлагање наплате дуговања појединим земљама.³ Стварањем Азијске банке за инвестиције у инфраструктури 2015. године (*Asian Infrastructure Investment Bank*) и Фонда Пута свиле (*Silk Road Fund*) 2014. године, НР Кина приказује да ће један део својих вишкова у девизним резервама усмеравати ка модернизацији постојеће или изградњи нове инфраструктуре и на државном и на (интер)регионалном нивоу. Међутим у ШОС деловању инфраструктура енергетике је скрајнута. Уједно, коришћењем свог новчаног капитала НР Кина олакшава и убрзава процес интернационализације јуана, што је за њу од нарочите важности будући да је она глобално значајан инвеститор и давалац кредита, зајмова и других облика финансијских инструмената. С друге стране, све су ово фактори који, према неким схватањима,

² James Reilly, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill and Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, The Balknap Press of Harvard University Press, London, 2016, стр. 129.

³ Agata Kratz, Allen Feng, Logan Wright, *New Data on the “Debt Trap” Question*, Rhodium Group. Доступно на: <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>. Приступљено: 25. 6. 2022.

показују НР Кину као једног од највећег изазивача међународног економског и финансијског поретка базираног на долару.⁴

Када је реч о анализи мултилатерализма и регионализације у кинеској спољној политици, најпре смо истражили начине на који се ова два концепта развијају у спољној и безбедносној политици НР Кине, као и разлоге Пекинга за започињање мултилатералног и регионалног „умрежавања“ земаља широм света. Нуђење другачијег оквира за развој економске, културолошке и безбедносне сарадње који су политичке елите бројних земаља прихватиле, навео је одређене земље да створе идеју о НР Кини као претњи (*China Threat Theory*). Наиме, земље за које ови кинески оквири сарадње представљају конкуренцију и изазивање стратешког деловања, објективним параметрима мерену кинеску моћ и снагу представљају као изазов по међународни поредак. Главни градивни елемент ове идеје/теорије представља тврдња да је НР Кина промотер развоја ауторитарних система и нарушавања базичних људских права, као паралелни процес војном извозу демократије.⁵

У оквиру поглавља *Континуитет, поредак и промена у Централној Азији*, из историјског аспекта чинимо осврт на Централну Азију, указујући и анализирајући стратешки значај који она поседује од времена Велике игре, и како се то осликава на националну безбедност и економски развој НР Кине, која се налази у њеном суседству. У условима биполарне структуре света, тј. за време Хладног рата, Совјетски Савез је географски, бирократски и идеолошки обухватао и пет држава централноазијског региона. Стога, можемо рећи да је то за њих био период условљеног мира и стабилности. У том контексту њихови односи са НР Кином били су дефинисани кроз призму кинеско-совјетских односа. Завршетак Хладног рата или идеолошко-вредносног, дипломатског, геополитичког и геоекономског надметања Истока и Запада у преобликовању светске безбедносне архитектуре, јер је донео неочекивани динамизам у

⁴ Детаљније о овоме у: Robert D. Blackwill and Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, The Balknap Press of Harvard University Press, London, 2016. Katarina Zakić, Bojan Radišić, “The Results and Challenges of Chinese “Go Global” Policy”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXVIII, No. 1168, pp. 36-55.

⁵ Детаљније о овоме у: Thomas Ambrosio, “Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 8, October 2008, pp. 1321–1344. Summary of the 2018 National Defense Strategy of United States of America, U.S. State Department. Доступно на: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>. Приступљено: 25. 6. 2022. John Mearshimer, “China’s Unpeaceful Rise”, *Current History*, 105:690, April 2006, pp. 160–163. John Mearshimer, “Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Central Asia”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, 2010, pp. 381–396. Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Čigoja štampa, Beograd, 2017.

распореду и равнотежи снага на глобалном нивоу. Ова промена, у строго фокусираном посматрању Кине, између осталог, наметнула је и ојачавање централне контроле над Синђангом као један од стратешких и безбедносних приоритета за лидере КП Кине. За разлику од европског дела СССР-а, који је убрзо постао део западне сфере утицаја, централноазијски део, након хијерархијски уређене бирократије вођења унутрашње и спољне политике, улази у вакуум моћи чиме се отвара борба између Русије, НР Кине, ЕУ, САД-а, Индије, Пакистана, Јапана и других држава за успостављање контроле у овом делу света. Надметање је додатно било „потпомогнуто“ недостацима институционалног карактера, али и географско-стратешком позицијом, етно-религијском структуром становништва, природним богатствима и саставом терена централноазијског простора. С друге стране, централноазијске државе покрећу политику балансирања, као начина побољшања дипломатске, геополитичке и геоекономске позиције, условљене совјетским наслеђем.

Анализу поглавља *Установљење системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а у спољној политици НР Кине* започињемо истраживањем институционално-историјског развоја ове организације. Тим поступком настојимо да увидимо развој улоге ШОС-а као првог мултилатералног аранжмана у спољној политици НР Кине. Кроз ШОС мултилатерализам и интеррегионализам Пекинг тежи реализацији неколико циљева почевши од креирања партнерског идентитета преко стварања перцепције заједничких традиционалних и нетрадиционалних изазова све до смештања сарадње са НР Кином у терминима које је она дефинисала као принципе који су настали из праксе обостране користи, заједничког учења, интерцивилизацијског дијалога и уравниожеженог развоја. У складу с тим, једна од улога ШОС-а у спољној политици НР Кине јесте да обезбеди подршку држава чланица, али и шире, за иницијативе које је покренула или планира да покрене у креирању мултиполарног фер и демократског међународног поретка, као реалног и стабилног савременог односа снага, и превазилажења хладноратовског менталитета. С друге стране, постоје убеђења да, иако један међународни поредак тежи реализацији вредности као што су стабилност и безбедност, мултиполарна структура је по својој природи нестабилна и небезбедна, будући да је веома тешко створити јединствени приступ у атмосфери у којој постоји велики број, а неретко и противречна стратешка поимања међународног поретка.⁶ Као један од начина којим НР Кина обезбеђује подршку за своје иницијативе путем ШОС-а, представља и међународна сарадња ове Организације у контексту регионализације и глобализације. ШОС сарадњу

⁶ Драган Симић, *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, стр. 42–52.

са међународним институцијама, регионалним и глобалним организацијама остварује потписивањем Меморандума о разумевању. Такође, међународна сарадња ШОС-а у истом контексту може се посматрати и са становишта сарадње коју НР Кина остварује и са државама посматрачима и државама партнерима за дијалог, што је изузетно комплексан и изазован процес, у коме се НР Кина сусреће са изазовима и препрекама, за чије решавање мора бити прагматична, флексибилна и да чује потребе друге стране.

У поглављу под називом *Безбедносна равна ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“* показујемо да решавање питања везаних за разграничење територија, а потом и успостављање прекограничне безбедносне и економске сарадње остаје питање од велике важности, а за чије решавање пак не постоје јасно дефинисани ШОС механизми. У том контексту, државе чланице ШОС-а су 16. августа 2007. године потписале Уговор о дуготрајним добросуседским, пријатељским и односима сарадње држава чланица Шангајске организације за сарадњу, а затим 2015. године Споразум о сарадњи и комуникацији о пограничним питањима држава чланица Шангајске организације за сарадњу. Приказујемо да ли и на ком нивоу потписани споразуми, поред поштовања већ утврђених граница укључених страна, олакшавају преговарање НР Кине и Индије око спорних пограничних области, које су до сада представљале непрелазну препреку унапређењу њихових односа.⁷ Учвршћивањем границе смањила би се њена порозност, што је веома значајно за НР Кину и из аспекта Иницијативе појас и пут, економске безбедности,⁸ суверенитета НР Кине, и очувања легитимитета Комунистичке партије Кине (КПК). Поред физичке заштите, улога ШОС-а се наглашава и у питањима информатичке/дигиталне/сајбер безбедности. Ово питање је високо рангирано и у званичним документима НР Кине који се баве питањем националне безбедности и одбране, као и питањем војне модернизације, јер НР Кина тежи и развоју Дигиталног пута свиле (*Digital Silk Road*). Значај сајбер безбедности испољава се и из аспекта економског развоја НР Кине. Будући да

⁷ Детаљније о овоме у: Dragana Mitrovic, “PR China’s Border Issues within the Framework of Modernization and Opening Up”, *LiCCOSEC – On Borders: Comparative Analyses from Southeastern Europe and East Asia*, Vol. 17, March, 2011, Research Institute for World Languages, Osaka University, Japan, pp. 76–89.

⁸ За кинеске теоретичаре, економска безбедност (*经济安全-jingjia nquan*) као стратешки концепт подразумева међународну конкуритивност економије једне државе, подизање животног стандарда грађана и национални економски суверенитет. Детаљније о овоме видети у: N. V. Tseykovets, “Conceptual Approaches to Understanding and Ensuring National Economic Security: Scientific Theories and State Strategies”, No. 1 (29), *Journal of the New Economic Association*, pp. 129–157. Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2017, стр. 149–151.

је НР Кина земља чија се трговина како унутар њене територије тако и са другим државама великим делом одвија у сајбер простору, намеће заштиту овог негеографског и нефизичког простора као једну од кључних безбедносних и стратешких важности.

Анализу у делу рада под називом *Геокономска равн ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“* започињемо истраживањем улоге ШОС-а у реализацији Иницијативе појас и пут. Као један од начина безбедносне стабилизације региона захваћеног бројним изазовима, ШОС у програмским документима заговара развој и модернизацију инфраструктуре, али и повезивање културолошки, политички и економски различитих народа, што су, такође, неки од основних циљева Иницијативе појас и пут.⁹ Услед чињенице да су Индија, Пакистан и Иран сада пуноправне чланице ШОС-а, односно укључене са свим правима и обавезама у регион ШОС-а, ова Организација допире и до Индијског океана и Западне Азије чиме се додатно потенцира њена улога у реализацији поморског дела Иницијативе појас и пут,¹⁰ али и намеће и одређена врста притиска у погледу њене кадровске и институционалне промене. Будући да се ШОС подручје простира на територијама земаља које су кључни произвођачи енергената или имају значајну транзитну улогу, наше истраживање се бави анализом улоге ШОС-а у кинеским настојањима обезбеђивања енергетске безбедности.

⁹ Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, China Institute of International Studies, July–August 2019, pp. 82–98. Dragana Mitrovic, “The Belt and Road: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July–August, 2016, pp. 76–95.

¹⁰ He Jian, Wang Lu, “Maritime Security: New Field of Cooperation for Shanghai Cooperation Organization”, *China International Studies*, China Institute of International Studies, Beijing, July–August, 2018, pp. 25–38.

I ПОГЛАВЉЕ

- Промена, континуитет и поредак

„Загонетност“ међународних поредака у теоријама међународних односа

Образовање поретка у међународним односима држи се за „загонетку“ састављену од мозаика тајни. Мирно окончање Хладног рата следила су настојања да се преслагањем мозаика тајни ова загонетка одгонетне. Један од најбољих учињених теоријских покушаја је рад Џона Ајкенберија (John Ikenberry) *После победе: установе, стратешко уздржавање и поновно грађење поретка после великих ратова*.¹¹

Разлика стварања поретка после 1989. године, у односу на све раније историјске поретке суверених држава, јесте мирно окончање Хладног рата или „дугог мира“. Стога је Ајкенбери одредио да му истраживачки задатак буде обнављање мишљења „загонетке“ поретка, нарочито због одступања стварања поретка после Хладног рата. Мирно окончање Хладног рата довело је до одступања од тежишног обрасца образовања поретка у међународним односима „убичајеног после великих ратова“.¹² Реткост историјских околности у којима се државе хватају у коштац са најтемељнијим проблемом међународних односа како да изграде и очувају поредак међу собом додатно је привела теорије суочавањима са свим мањкавостима створених знања о променама и трајности поредака у свету суверених држава. Промене и трајност које су предмет њихове мисаоне обраде измицале су објашњењима од „године чуда“,¹³ прекретничке 1989.

¹¹ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000. Ајкенбери саопштава у овој студији свеже разумевање загонетности успостављања и окончавања поредака у међународним односима. Вредност његовог посвећивања поновном систематичном испитивању оних ретких историјских деобница када се државе хватају у коштац са „темељним проблемом међународних односа: како створити и одржати поредак у свету суверених држава“ (Ibid., стр. 7), потврдила је 2002. године награда Шредер-Џервис (Schroeder-Jervis) коју додељује Америчко удружење за политичке науке (*American Political Science Association – APSA*) за најбољу књигу у области међународне историје и политике.

¹² Ibid., стр. 7.

¹³ Lee Edwards, “1989: The Year of Miracles”, *Heritage Foundation*, 2009. Доступно на: <https://www.heritage.org/asia/commentary/1989-the-year-miracles>. Приступљено: 25.10.2023.

Сагледан после тридесет и пет година, мирни крај Хладног рата у Европи, најновнији је прекретнички обрт у светским пословима и чији потрес и даље ремети елегантна објашњења теорија. Стари хладноратовски међународни поредак је те 1989. године разорен, али не ратом. Нужно је постало прављење нових правила организовања и управљачких решења у свету суверених држава. Овога пута она су морала проистацати не само из одлука и спремности нових моћних победника већ свих држава. Разлог је био што се Хладни рат није завршио победом једних држава и поразом других држава. Међутим, та чињеница није истоветно схватана. Образовале су се крајности. Једни су окончање Хладног рата видели као потпуно нову могућност грађења међународног поретка без узора у прошлости и без враћања на пређашње праксе. Други су крај Хладног рата сматрали управо оном ретком прекретничком историјском приликом када треба створити нови међународни систем, али ни по чему различит од разорених пређашњих поредака ратом и неопходности да после њега нова моћна држава или савез нових моћних држава преузме успостављање основних правила организовања и управљачких решења. Упркос овим неслагањима очито је да је слом хладноратовског међународног поретка извео у први план главно питање, непостављано преко четрдесет година током друге половине XX века. Оно је гласило: „Како да државе изграде међународни поредак и учине га трајним?“¹⁴

Неспорно је да су драматична, условљавајућа и ретка времена образовања поретка у међународним односима. Роберт Гилпин (Robert Gilpin) је драматичност тог преокрета сажео изразом „системска промена“ (*systemic change*)¹⁵. Њиме је означио временске одсеке када се владајућа правила и установе изнова праве да би погодиле интересима нових моћних држава или надмоћне државе (хегемона).¹⁶ Промене које се одигравају унутар основних актера глобалног система сврстао је у „промене система“ (*systems change*). Промене у политичким, привредним и осталим процесима и међу актерима светских послова покрио је појмом „промене међуделовања“ (*interaction change*).

Историјски су „системске промене“ – одлучујућа времена изградње међународног поретка – следиле велике ратове. После њих су победничке државе предузимале обнову света, свакако у складу са својим интересима и

¹⁴ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 3.

¹⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge University Press, 1981.

¹⁶ Ibid., стр. 41–44.

правилима игре. Прекретницама те врсте сматрају се године: 1648, 1713, 1815, 1919. и 1945.¹⁷ Нове моћне државе су на овим историјским деобницама имале изузетне могућности да „обликују светску политику“.¹⁸ Завршнице ратова доводиле су предводнике умешаних држава, првенствено победничких, у повлашћени положај. Њихову повлашћеност је „леgitимисала“ потреба сачињавања нових правила и начела међународних односа чиме им је давана системска моћ да поново изграде међународни поредак.¹⁹

Ајкенбери је у оцртаном оквиру издвојио три питања као заснивајућа за разумевање изградње поретка у послератним историјским околностима. Почео је од питања о суштинској логици избора које водеће државе имају у времену после ратова. Тада се оне у бити докопавају утемељујуће организације међународног поретка. То захтева да се издвоје стратегијске околности заједничке послератним преломницама када се предузима грађење међународног поретка и избори са којима се водеће државе суочавају у том подухвату. Друго питање на које је покушао да образложено одговори односило се на разлоге због који су се особености „решења“ проблема стварања новог поретка мењала или поступно развијала кроз историјске послератне споразуме. Сматрао је обавезом теорије да објасни „растуће прибегавање институционалним стратегијама изградње поретка, почевши од решења 1815. и најсрећеније спровођеним после 1945?“²⁰ Треће темељно питање за Ајкенберија било је зашто је поредак међу развијеним индустријским државама после рата 1945. године толико трајан и отпоран на обрте моћи који су пратили окончање Хладног рата који их је могао издржати и одржати се.²¹

Уочава се у претходним питањима и разјашњењима да такозвану „загонетност“ поретка у међународним односима условљавају неправилности и нередовна повременост таквог претемељујућег или успостављајућег преокрета. Додатно, као да је правилност и везано за велике ратове, као да само они прибављају услове претемељења. Ајкенбери као важно запажање о самој „природи промене“ истура управо образац неправилног и епизодног образовања међународног поретка. Питер Каценстајн (Peter Katzenstein) није усамљен у закључивању да је историја

¹⁷ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 3.

¹⁸ Ibid., стр. 3.

¹⁹ Ibid., стр. 3.

²⁰ Ibid., стр. 3.

²¹ Ibid., стр. 3.

„низ неправилних великих прасака“ због истуреног значаја рата, сломова и поновног подизања односа међу државама као сржног темена међународних промена.²² Ипак, из једног новијег прегледа различитих схватања међународних промена може се упознати разноврсност мишљења развијеног у теорији међународних односа.²³

Једна, међутим, збуњујућа димензија постоји у теоријама међународних односа. То је њен несређени појмовник и, следствено, речник. Оне час разматрају међународну, час светску, час глобалну политику као обележену неправилним прекидима трајности (дисконтинуитетима) када се поново сређују односи међу државама. Питање – зашто долази до таквих промена – потиснуто је дубоко у позадину. Када збивања почињу да подсећају на могућност прекида постојећег поретка или се слом поретка, углавном насилан, догоди, онда потискивано питање избије свом жестином у први план. Знање постигнуто у решавању „загонетке“ поретка у међународним односима – тих преуређујућих тренутака који су, по правилу, следили после великих ратова – издвојило је то да су се током времена особености и суштине произведене њиховим решењима измениле.²⁴

Све преломнице иза великих ратова у историји поседују низ изузетно важних обележја која пружају прилике водећим државама да обликују међународни поредак. Најбитније обележје међудржавних односа после великих ратова, по правилу, је зачињање нове расподеле моћ. Образују се нове неподударности између моћних и слабих држава, на којима ће се темељити нови међународни поредак. Управо се нове несразмере моћи очитују када се стари поредак разори из чега и дотичу прилике и подстицаји државама да се сучеле око „успостављања нових начела и правила поретка“.²⁵ Водећим или надмоћним државама су те ретке историјске прекретнице пресудна стратешка раздобља. Ајкенбери их тако квалификује јер су водеће или надмоћне државе тада суочене са прављењем избора како ће употребити новостечену моћ.

²² Peter J. Katzenstein, “International Relations Theory and the Analysis of Change”, in: Ernst-Otto Czempiel, James N. Rosenau (eds.), *Global Changes and Theoretical Challenges* Lexington, Mass Lexington Books, 1989, стр. 296.

²³ Michael Doyle, John G. Ikenberry (eds.) *New Thinking in International Relations Theory*, Westview Press, Boulder, 1997.

²⁴ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 8.

²⁵ Ibid., стр. 4.

Избор који ће водеће или надмоћне државе или најмоћнија држава направити међу расположивим изборима после великих ратова за Ајкенберија је, у крајњој линији, одређујућа за облик суштине послератног међународног поретка. Упутно је разумети положај државе која добије рат као „срећника“ који је изнебуха стекао добитке моћи.²⁶ Стеченим материјалним способностима моћи победничка држава постаје нови моћник, некада и надмоћан. Држава која располаже увећаним капацитетима и различитим врстама моћи, као победник може се одлучити да ово новостечено обиље моћи употреби на различите начине, недвосмислено поштујући идеју и праксу својих националних интереса. Ајкенбери је предочио да она може одабрати један од три најопштија начина располагања својом новом тековином. Прво, може решити да буде „надмоћна“ (*dominate*) коришћењем упадљиве материјалне способности за надвладавање у бесконачним сукобима око расподеле добити.²⁷ Друго, може одабрати да се „повуче“ (*abandon*) „перући руке“ од управљања излажењем из тог „посла“.²⁸ Треће, може се подухватити „преобликовања“ (*transform*) стеченог повољног послератног положаја у трајни поредак који ужива приврженост осталих држава обухваћеног њиме.²⁹ Моћна држава да би постигла наумљени циљ мора отклонити „страховања слабих и поражених држава“ од прва два могућа избора. Прво, то је од сопствене надмоћи и друго од свог повлачења,³⁰ што је Кина учинила осниваем ШОС-а.

Ајкенберијево полазиште је да су историјски водеће државе у пресудним послератним околностима увек имале подстицаје да изаберу трећу могућност деловања, али су се средства и способности њеног остваривања временом мењала.³¹ Три су основне изнете поставке о разлозима ове промене.

Прва од њих је да се суштина поретка после великих ратова мењала онако како су се способности и механизми држава да обуздају моћ мењале.³² Способност водећих, или надмоћних држава или надмоћне државе, да изведе тзв. „стратешко обуздавање“ (*strategic restraint*) развијала се вековима. Развој те способности, према Ајкенберијевом суду, изменио је начин на који су

²⁶ Ibid., стр. 4.

²⁷ Ibid., стр. 4.

²⁸ Ibid., стр. 4.

²⁹ Ibid., стр. 4.

³⁰ Ibid., стр. 4.

³¹ Ibid., стр. 4.

³² Ibid., стр. 4.

водеће државе или надмоћна држава постале способне да створе и одржавају међународни поредак. Ране стратегије обуздавања моћи држава после ратова превасходно су чинила раздвајања и „распршивања“ моћи држава, уз касније прављење противтеже моћним државама, или надмоћној држави. Институционалне стратегије обуздавања моћи су новијег датума. Државе су после ратова у различитом степену излазиле на крај са неизвесностима и неједнакостима моћи везивањем држава и прописивањем како и када се моћ држава може вршити.³³ Доказе за навођени развој ове способности држава Ајкенбери је прибавио поређењем мировних решења историјски изграђених поредака после великих ратова. Тврдио је да се може установити јасан историјски образац, почевши од мировног решења 1815, а нарочито 1919. и 1945. године.³⁴ Водеће државе, односно најмоћнија држава, прибегавале су институционалним стратегијама као механизмима успостављања „узди“ самовољи и претераном показивању државне моћи „закључавањем“ (*lock in*) у пожељан и трајни послератни поредак.³⁵ Анализирајући „дневне редове“ које је Британија после ратова са Наполеоном постављала и остваривала, као и Сједињене Америчке Државе после Првог и Другог светског рата Ајкенбери тврди следеће. То је да је установио раст обухватности предлога за успостављање међувладиних установа које сvezују заједно велике силе и конституционализују њихове послератне односе.³⁶ Додатно је закључио и да те послератне установе нису само решавале функционалне проблеме, нити олакшавале сарадњу, већ су биле и механизми политичког надзирања које је водећим државама (у извесној мери) допуштао да остале државе „закључају“ у пожељну поставку послератних односа, а и да себе, у извесној мери, обуздају у остваривању моћи смањујући тако страховања и од њихове надмоћи и од њиховог повлачења.³⁷

Друга поставка којом се Ајкенбери водио у тражењу решења „загонетки“ изграђених историјских поредака после великих ратова била је да су подстицаји и способности водећим државама за коришћење установа као механизма политичког надзора обликовани деловањем две промењиве.³⁸ Прва промењива су домети и обими несразмера моћи после ратова. Друга промењива су типови држава које су биле стране послератног

³³ Ibid., стр. 4.

³⁴ Ibid., стр. 4.

³⁵ Ibid., стр. 4.

³⁶ Ibid., стр. 4.

³⁷ Ibid., стр. 5.

³⁸ Ibid., стр. 5.

споразумевања.³⁹ Закључак је прво да су изузетне несразмере моћи после ратова увећавале способности водећих држава за употребу установа ради закључавања у пожељни поредак. Већа предност у моћи у таквим околностима замењивана је њеним ограничавањем споразума о установама, чиме се одступало од краткорочних користи ради дугорочних добити.⁴⁰ Веће несразмере у моћи више су подстицале и слабе и тзв. другоразредне државе на успостављање споразума о установама које смањују „ризике од надмоћи или напуштања“.⁴¹ Упошљавањем ове логике до њених крајњих граница Ајкенбери долази до закључка да демократске државе поседују веће способности за успостављање везујућих установа.⁴² Таквим институционалним послератним решењима демократске државе лакше развејавају страховања осталих држава него што су то у стању да учине недемократске државе.⁴³ Следствено, Ајкенбери је сачинио правило, налик законитости, да је међу демократијама „лепљивост“ (*stickiness*) „закључавајућих“ установа већа него међу недемократијама, што такве установе чини и најпогоднијим механизмом ублажавања несразмера моћи.⁴⁴

Трећа поставка у Ајкенберијевој логици јесте издвајање институционализације као подесне и за објашњавање упадљиве постојаности поретка међу индустријским демократијама после 1945. године. Тај поредак издржао је и окончање Хладног рата и раскоракне неподударности моћи. Он запажа да су у околностима 1945. године, више него у околностима 1815. и 1919. године, постојале прилике за водеће државе да се усредсреде на установно решење.⁴⁵ Оценио је и да је демократска суштина држава које су биле укључене у једно постигнуто решење олакшавала унапређујући развитак међудржавних установа и обавеза уз продубљавање њихових веза. Закључак је да је међузависно спрезање отежало да изграђени поредак међу индустријским демократијама буде замењен неким другачијим обликом повезивања.⁴⁶

³⁹ Ibid., стр. 5.

⁴⁰ Ibid., стр. 5.

⁴¹ Ibid., стр. 5.

⁴² Ibid., стр. 5.

⁴³ Ibid., стр. 5.

⁴⁴ Ibid., стр. 5.

⁴⁵ Ibid., стр. 5.

⁴⁶ Ibid., стр. 5.

Различито од већине теоретичара и истраживача у области теорије међународних студија, Ајкенбери особеношћу међународног поретка који су Сједињене Америчке Државе створиле за развијене индустријске демократије објашњава и неразумљиво благи отпор Совјетског Савеза уједињењу Савезне Републике Немачке и Демократске Републике Немачке, и збуњујуће лак пристанак на везивање омоћале уједињене државе Немаца у Северноатлантски савез (НАТО).⁴⁷ Према његовом тумачењу, институционалне стране оваквог политичког поретка Запада охрабриле су одлучиоце Совјетског Савеза да процене како готово није вероватно да ће државе које га чине употребити у своју корист тегибно стање у СССР-у током спровођења реформи. Изгледа и као да су се уздали да ће после краха биполарног поретка Запад настојати да оствари добити од делимичне интеграције СССР-а у институционалне структуре, али не доминантне предности.

Закључак у Ајкенберијевом разматрању о овој равни промена је да институционалној структури односа западаних држава припада улога ублажитеља безбедносних последица и противречних преокрета у неједнакостима моћи уз подизање уједињене Немачке. Охрабрени институционалном структуром „закључавања“ надмоћи моћи, совјетски одлучиоци донели су пресудне одлуке пре и под условима повољнијим за Запад него што би се могло очекивати да су, којим случајем, биле одлагане.⁴⁸ Нашавши у институционалној логици поретка међу западним демократијама после 1945. године кључ који отвара врата према сваком проблему постојећег поретка, Ајкенбери је употребљава и за процену постојаности западних установа и поред краха биполарности мирним окончањем Хладног рата.⁴⁹ Очување НАТО-а, упркос мањку непосредно очите функције коју би обављао,⁵⁰ приписао је институционалној логици поретка успостављеног међу западним демократијама после 1945. године. Опстанак установа, чије функције нису очигледно нужне, нашао је да објашњава суштина система узајамних обавеза и међусобних осигурања, логички претходећа Хладном рату и делом независне од њега.⁵¹

Подлогу тврдњи о мењајућој суштини поредака после ратова чини суд да демократије употребом „закључавајућих“ установа, које спрежу и везују,

⁴⁷ Ibid., стр. 5.

⁴⁸ Ibid., стр. 5.

⁴⁹ Ibid., стр. 5.

⁵⁰ Ibid., стр. 5–6.

⁵¹ Ibid., стр. 6.

могу створити поредак који пригушује важност неподударности моћи у међународним односима. Ако установе обављају такву улогу Ајкенбери је сматрао да исходећи политички поредак све више стиче конституционална обележја.⁵² Суштинско својство конституционалних политичких поредака, по његовом суду, јесте да смањују последице „побеђивања“ у политици.⁵³ Када установе постављају ограничавања и ограничења, тада је чињење сваке стране или државе стављено у одређени оквир.⁵⁴ Уколико ма која страна или држава и оствари предност у неком тренутку, слично политичкој странци која победи на изборима у унутрашњем поретку, тако је и држава која у конституционализованом међународном поретку оствари неупоредиве добити према другима у економској равни, ограничена у уживању те користи, односно не може је претворити у трајну предност. Суштина конституционализованих поредака је у „ограничавању приноса од моћи (*limit the returns to power*)“.⁵⁵ Актери су у таквим врстама поредака установама ограничени да користе тренутне предности, као што су и губитници свесни да трпе губитке само ограничено и привремено.⁵⁶ Прихватањем таквих губитака, „губитници“ се не излажу ризику да ће све изгубити, зато што „добитници“ привремене користи не могу претворити у своју трајну предност.⁵⁷

Конституционална суштина политичких поредака, како домаћих тако и међународних, може се разликовати. То Ајкенбери признаје и повлачи линију разликовања. Линија разликовања је степен у којем установе таквих поредака ограничавају приносе од моћи. Овај степен у којем установе ограничавају приносе од моћи мењају суштину конституционалних поредака. Историјски међународни пореци показују да је институционално ограничавање приноса од моћи било ретко. Уколико је поредак био изграђен на равнотежи снага или на надмоћи принуде премоћне државе, био је лишен свих конституционалних обележја.⁵⁸ Полазећи од претпоставке да установе које праве демократије играју ограничавајућу улогу, Ајкенбери је доказивао да међународни пореци, у посебним околностима када их демократије праве, могу испољавати конституционална обележја.

⁵² Ibid., стр. 6.

⁵³ Ibid., стр. 6.

⁵⁴ Ibid., стр. 6.

⁵⁵ Ibid., стр. 6.

⁵⁶ Ibid., стр. 6.

⁵⁷ Ibid., стр. 6.

⁵⁸ Ibid., стр. 6.

Правећи пресек истраживања мировних решења после великих и пресудних ратова⁵⁹ Ајкенбери је прву измену нашао у њиховом географском обухвату. Уобичајено први издвајани међународни поредак створен 1648. године, такозвани Вестфалски, био је решење за европски континент. Наредни историјски поредак, такозвани Утрехтски од 1712. године, увео је Велику Британију у обликовање континенталног европског државног система. Бечки поредак из 1815. године, тврди Ајкенбери, преговорима је покрио шири колонијални и неевропски део света. Глобална решења у темељу поредака у XX веку, према његовом налазу, учинила су међународне поретке стварно глобално обухватним.

Друга издвојена измена јесте да су мировна решења која су подизала историјске међународне поретке постајала све продубљенија по захватаним питањима и поштреношћу обавеза стварања и спровођења споразума. Опсег решења прошириван је од безбедности и територијалних питања до економских и функционалних. Постигнути споразуми све више су задирали у „унутрашње структуре и управе поражених држава“.⁶⁰ Окупација и обнова Немачке и Јапана од 1945. године представља тадашњи врхунац ове врсте напредовања опсега продорности обухваћених питања и обавезности у мировним решењима.⁶¹

Трећа, најбитнија промена за Ајкенберија, јесте да су се решењима од 1815, 1919. и 1945. године водеће државе све истрајније упињале да све разрађеније конституционализују односе безбедности међу главним силама после рата.⁶² Стратегијама равнотеже снага, или стратегијама премоћне силе, више није остављано очување успостављених решења на милост и немилост сили и принуди. Уместо тога стваране су различите врсте везујућих установа како би се остварила стремљења ка ограничавању моћи, осигуравању од слабијих, али могућих противника, и утврђивању спровођења обавеза.

⁵⁹ Robert Randle, *The Origins of Peace: A Study of Peacemaking and the Structure of Peace Settlements*, Free Press, New York, 1973; Charles F. Doran, *The Politics of Assimilation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1971; Kalevi J. Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648–1989*, Cambridge University Press, New York, 1991; Charles W. Kegley, Jr., Gregory A. Raymond, *How Nations Make Peace*, St. Martin's Press, New York, 1999.

⁶⁰ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 8.

⁶¹ Redvers Opie et al., *The Search for Peace Settlements*, Washington, D.C.: Brookings Institution, 1951: 2–5.

⁶² John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000, стр. 8.

Ајкенбери у напредујућем установљењу види стратегију свезивања могућих противника и узајамно претећих држава у заједнички савез и друге установе.⁶³

Роберт Џервис (Robert Jervis) је на основу Бечког решења донесеног 1815. закључио о напредујућој логици конституционализације повезаности, као поимања проширења властитог интереса, зато што су „државници почели да верују да се претеће државе најбоље могу запречити држањем у што блиским везама“.⁶⁴ Стратегије изградње поредака мировним решењима из 1919. године и 1945. године далекосежније су се ослањале на ограничавање и осигуравајуће везивање могућих противника установама. Како објаснити зашто је пракса употребе установа за удружујуће везивање држава поникла 1815. године, као и потом њено све обухватније понављање у мировним решењима после Првог и Другог светског рата? Ово је непобитно кључно питање у Ајкенберијевом предлогу решавања, разумевања и историјске и теоријске „загонетке“ поредака у међународним односима. Насупрот историчарима који побиијају да је било какав систем Европског концерта уопште створен у XIX веку, поједини теоретичари и истраживачи, попут Роберта Џервиса, истичу да је такав систем успостављен, али да научници „не знају довољно зашто је изникла ова пракса“.⁶⁵

Додатак претходном носећем истраживачком питању за Ајкенберија је неизбежно потраживање објашњења зашто су Сједињене Америчке Државе 1945. године решиле да спроводе стратегију изградње послератног поретка, чији је један правац био стварање нових међувладиних установа без ранијег узора, а у околностима поседовања несразмерене моћи. Тадашња моћ Сједињених Држава, тврди Ајкенбери, била је без свог пандана у прошлости.⁶⁶ Током историје одигравали су се многи велики ратови. После њих нове моћне државе биле су у прилици да организују поретке. Међутим, Ајкенбери је уверен у несравњивост моћи Сједињених Америчких Држава са моћи ма које друге раније историјски моћне силе. Држао је да ниједна од њих није изашла толико моћна, нити из тако пресудног рата како се догодило Сједињеним Америчким Државама после Другог светског рата. Додатно, он тврди да само и једино Сједињене Државе нису подлегле изазову да стварање поретка препусте изазову подвргавања свих осталих својој

⁶³ Ibid., стр. 8.

⁶⁴ Robert Jervis, “A Political Science Perspective on the Balance of Power and the Concert”, *American Historical Review*, Vol. 97, No.3, June 1992, стр. 723.

⁶⁵ Ibid., стр. 724.

⁶⁶ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 9.

изузетној моћи. Без пређашњег узора и без ранијег премца Сједињене Америчке Државе су се, истиче Ајкенбери, уместо да прибегну стварању једноставног поретка свемоћи упустиле 1945. године у грађење послератног поретка потанко га попуњавајући међувладиним установама.

Поређења америчке и британске надмоћи, која су спровели Роберт Гилпин,⁶⁷ Дејвид Лејк (David Lake)⁶⁸ и Џозеф Нај (Joseph Nye),⁶⁹ показују како је опсежно коришћење Сједињених Америчких Држава грађењем установа опречно оскудном служењу Велике Британије овом стратегијом током доба надмоћи у XIX веку.

Претходни Версајски поредак разорио је Други светски рат. Велике европске силе биле су скрхане било поразом било ратном исцрпљеношћу. Сједињене Америчке Државе, истиче Ајкенбери, имале су испуниле су све неопходне услове да се поставе управитељем светске политике. Следећи ту тврдњу увео је да је предводничко деловање САД-а битан део решења „загонетке“ поретка у међународним односима. Успостављање поретка из оваквог надмоћног положаја САД су усмериле на стварање међувладиних установа у раздобљу од 1944. до 1951. Оснивање тзв. Бретонвудских установа (Светске банке за обнову и развој и Међународног монетарног фонда), Организације Уједињених нација, Организације северноатлантског уговора (НАТО), закључивање уговора са Јапаном о безбедности и стварање низа савеза у Азији, подстакло је Ајкенберија да у овој конституционализацији налази објашњење загонетке поретка. Он објашњава да су се Сједињене Државе, као надмоћна сила на врху, „сагласиле“ да своју моћ конституционализују у различитим послератним облицима: од регионалних до глобалних, од економских до безбедносних, од мултилатералних до билатералних установа.⁷⁰ Изложио је претпоставку да су Сједињене Америчке Државе покушале да друге државе „закључају“ у те установе истовремено чувајући себе што мањим задуженим везивањем.⁷¹ Непоречиво

⁶⁷ Robert Gilpin, *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*, Basic Books, New York, 1975.

⁶⁸ David Lake, “British and American Hegemony Compared: Lessons for the Current Era of Decline”, in: Michael Fry (ed.), *History, the White House, and the Kremlin: Statesmen as Historians* Columbia University Press, 1991 New York, 106–122.

⁶⁹ Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1992.

⁷⁰ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 9.

⁷¹ Ibid., стр. 9.

су, ипак, све послератне установе поставиле извесна ограничења Сједињеним Америчким Државама у остваривању поседоване надмоћи.⁷²

Оно што захтева објашњење је пристанак САД-а на ова ограничења конституционализацијом. Одгонетање захтева и „тајна“ зашто су слабије државе и државе из тзв. нижег реда моћи пристале на ту већу везаност за моћну државу која има превласт – која јесте хегемона држава – уместо да теже да их њено „закључавање“ у установама окрзне што мање. Ајкенбери ову противречност тешко разумљиве сагласности слабијих и мање моћних држава са америчком стратегијом прављења међувладиних установа, којима их као надмоћна сила свезује, подводи под избор између извесности ограничења или излагања ризику доминације и процене да ће моћ надмоћног, хегемона, у крајњој линији опати. Тада би им невезивање изгледало као погодније, а и чекање на ово време је изгледније за постизање боље погодбе.⁷³

Нова линија загонетности међународног поретка после Другог светског рата креће 1945. године. Додатно, мирно окончање Хладног рата прво је изненађење у том поретку. Још увек је несавладиво за објашњења у теоријама међународних односа. Друго несавладиво изненађење је упадљива „постојаност односа између Сједињених Држава и осталих развијених индустријских земаља“.⁷⁴ Другим речима, овај поредак збуњује трајношћу.⁷⁵ Распад Савеза Совјетских Социјалистичких Република, окончање биполарности, продубљивање процеса глобализације наглашавају се као скуп промена које нису подриле темеље односа САД-а, Европе и Јапана. Очекивања да ће крај Хладног рата бити окидач прекретничких промена односа у овом троуглу, изјаловила су се. Прво, није дошло до краха вишестраних установа које су створиле Сједињене Америчке Државе. Није се десило образовања регионалних блокова. Нису се ни Јапан ни Немачка окренуле да стратешким уравнотежавањем обарају између себе, још увек, углавном „односе који су... отворени, узајамни, легитимни и институционализовани“.⁷⁶

Неочекивани исход Хладног рата није само очување извора повезаности међу „индустријским демократијама“, тврди Ајкенбери. Неочекивани исход је претежно непредвиђана униполарна расподела моћи. Многи неће

⁷² Ibid., стр. 9.

⁷³ Ibid., стр. 9.

⁷⁴ Ibid., стр. 9–10.

⁷⁵ Ibid., стр. 9.

⁷⁶ Ibid., стр. 10.

подржати ово становиште. Закључивање да и економски и војно Сједињене Америчке Државе претичу свог најближег такмаца далеко више него што је ту толику предност у претходна три века уживала иједна од тада водећих сила у односу на свог најближег такмаца, није сасвим основано. Наредна непредвидљива, која се не показује основаном на начин на који је Ајкенбери мисли, јесте да згуснута и проширена америчка моћ није изазвала друге државе да полетно теже њеном уравнотежавању. Ајкенеберију је мањак показатеља о истрајности покушаја осталих држава да уравнотежавањем ограниче надмоћ САД-а, као и недостатак показатеља о организовању савезничког окупљања против надмоћне силе, хегемона, разлог за проналажење новог слоја загонетности данашњег поретка. Недешавање, односно незбивање очекиваног, збуњује истраживаче и подрива објашњавајућу моћ теорија. Није могуће заобићи питање зашто у последњој деценији XX века јављање оштрих обрта у расподели моћи није подрило поредак међу индустријским демократијама и зашто је он и даље међу њима толико постојан и опстојао.⁷⁷

Преглед теорија о међународним порецима⁷⁸ открива важне неподударности у објашњавању његових изгледа, извора и исхода. Опрека мишљења насељава уврежено две обале очекивања. Једну држе „оптимисти“, кантовски уверени у изводљивост међународног поретка. Другу обалу заузимају „песимисти“, следећи русоовско очајавање због његове неизводљивости. На то подсећа Ајкенбери пратећи закључке Ијана Кларка (Ian Clark).⁷⁹ Талкот Парсонс (Talcott Parsons) приписао је ауторство за истурање „проблема поретка“ Хобсу (Hobbes).⁸⁰ Хобс је, према Парсонсовом тумачењу, сматрао да појединци делујући у природном стању не могу међу собом успоставити поредак као установљене постојане, поновљиве и сарадничке друштвене односе. Ова неспособност захтевала је решење. Хобс га налази искључиво у наметању поретка. Могући поредак дело је надређеног суверена. Према доказима Алберта Хершмана (Albert Hirschman),⁸¹ незадовољство модерних мислилаца Хобсовом поставком „проблема поретка“ утицало је на Адама Смита да у *Богатству народа*

⁷⁷ Ibid., стр. 10.

⁷⁸ John A. Hall, *International Order*, Polity Press, Cambridge, 1996, прво поглавље.

⁷⁹ Ian Clark, *The Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

⁸⁰ Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, McGraw-Hill, New York, 1937, стр. 89–94.

⁸¹ Albert Hirschman, *The Passions and the Interests*, Princeton, Princeton University Press, New York, 1977.

(*Wealth of Nations*) доведе у питање и хобсовски проблем и понуђено решење. Мишљење је усмерио на увиђање да у појединим људским побудама неки људи држе друге под надзором. Временом ће се доказати још битније Смитова тврдња да слеђење саможивог било економског било политичког интереса није по припадном соју појава „страсти“ без надзора и границе, већ да води уљуђеном „припитомљавајућем“ деловању.

Спорења око услова, могућности, средстава и порекла међународног поретка оптерећују и изопачено пренаглашавају крајности у објашњењима. Створено је заблудно двојење, обањујућа двополност између становишта да је за успостављање међународног поретка пресудна моћ, на једном крају, и гледишта да су установе и идеје одлучујуће, на супротном крају. Ајкенбери је претходно двојење одбацио као опсену. Нашао је да моћи држава и њихове несразмере одређују темељне дилеме са којима се државе суочавају и у стварању и очувању поретка, али да су различитости нађених „решења“ материјал који „захтева додатну теоретизацију“.⁸² Расплитање замршености расправа о поретку у међународним односима започео је стављањем у однос зависности суштине и постојаности послератног поретка од способности држава да развију „институционалне механизме ограничавања моћи и успостављања обавезујућих опредељења“.⁸³ Одлучио се да издвојену способност веже као променљиву и учини је зависном од политичке суштине држава и од преовлађујућег начина стратегијског мишљења о „изворима“ међународног поретка.

Најбитнија Ајкенберијева теоријска тврдња односи се на разумевање суштине поредака у унутрашњој и међународној политици. Уврежено је схватање да су те суштине неупоредиве. Наглашено је да у унутрашњој политици влада владавина права и установе засноване на сагласности. Међународна политика сматра се простором којим влада остваривање моћи држава. Држи се да је у унутрашњој политици моћ „уacroћена“ оквирима установа и правила. Међународна политика посматра се опречно као „неуacroћени свет политике силе“.⁸⁴ Кенет Волц (Kenneth Waltz) срочио је једначину међународне политике као структуриране на начелу анархије, напрема унутрашњој политици чије структура је успостављена на начелу хијерархије.⁸⁵ Опречно од ових струја мишљења о оштрој и суштинској

⁸² John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 10.

⁸³ Ibid., стр. 10.

⁸⁴ Ibid., стр. 6.

⁸⁵ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.

одвојености и међусобној неупоредивости унутрашњег и међународног, унутрашње и међународне политике, Ајкенбери одбацујући асполутизацију ове поделе стаје на страну већ образложених гледишта зашто је то неопходно учинити.⁸⁶ Његово становиште јесте да је неупоредиво исправније посматрати унутрашњи и међународни поредак ван међусобне опреке него преко различитих облика које могу имати и један и други. Унутрашња политика у неким државама може бити и окрутна и присилна.⁸⁷ Међународна политика у одређеним областима може бити остваривана општом сагласношћу и сасвим институционализована.⁸⁸

Рат или политички преврати могу довести до уздицања нове моћне државе или нових моћних група држава. Тада настају велике несразмере односа моћи на међународном плану. Сама суштина поретка је онда у прелазу, односно, транзицији, сматра Ајкенбери.⁸⁹ Водеће државе суочене су са избором или да заузму место надмоћи, да доминирају, или да се повуку из управљања, или да послератни поредак институционализују.⁹⁰ Државе се од ова три општа избора одлучују за један зависно од постојећих подстицаја и прилика после ратова. Ако подстицаји и прилике постоје да водеће државе или водећа држава изабере да се усмере на установљавање решења којим се државе заједно свезују ради постављања брана и ограничавања моћи, укључујући и моћ водеће државе, или држава или надмоћне државе, послератни поредак, држи Ајкенбери, поприма конституционална обележја.⁹¹

Иако је Ајкенбери установама приписао творећу улогу у образовању поретка отклон је начинио од већинске теоретизације установа. Својим

⁸⁶ Helen Milner, "The Assumption of Anarchy in International Theory: A Critique", *Review of International Studies*, Vol. 17 (January 1991), стр. 67–85; David A. Lake, "Anarchy, Hierarchy and the Variety of International Relations", *International Organization*, Vol. 50 (1997), стр. 1–33; Barry Buzan, Richard Little, "Reconceptualizing Anarchy", *European Journal of International Relations* Vol. 2, No. 4 (1996), стр. 403–39; Helen V. Millner, "Rationalizing Politics: The Emerging Synthesis of International, American, and Comparative Politics", in, Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner (eds.), *Explorations and Contestation in the Study of World Politics*, MIT Press, Cambridge, 1999, стр. 119–146; G. John Ikenberry, "Constitutional Politics in International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 4, No. 2 (June 1998), стр. 147–177.

⁸⁷ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 6.

⁸⁸ *Ibid.*, стр. 6–7.

⁸⁹ *Ibid.*, стр. 7.

⁹⁰ *Ibid.*, стр. 7.

⁹¹ *Ibid.*, стр. 7.

институционалним приступом направио је отклон од матице теоретизације установа у међународним односима. На то га је потакао њен неуспех да објасни начин на који установе играју уређујућу улогу као „механизми политичког надзора“.⁹² Проценио је да уврежени реалистички приступ најјасније даје одговоре на темељно питање – како моћ међу државама ствара поредак. Темелјна тврдња реализма је да моћ држава ствара и одржава поредак. Померања унутар поретка и преокрети поретка увек су за реалисте производ расподеле моћи међу државама. Реализам се од овог полазишта разилази. Класични реалисти, истиче Ајкенбери, саопштавају своје особено виђење образовања поретка. Равнотежа снага, за њих, јесте механизам успостављања поретка у светској политици. Неореалисти исправљају грешку „класичног“ реализма, подсећа Ајкенбери, тиме што издвајају хегемонију као механизам образовања поретка.⁹³

Теорија равнотеже снага приписује образовање поретка, укључујући правила и установе, исходу трајног одвијања процеса уравнотежавања и прилагођавања опречних згуснутости моћи или претњи међу државама које обитавају у условима анархије. Представљајући објашњење теорије равнотеже снага, Ајкенбери подвлачи да она узима да се уравнотежавање може спроводити и деловањима унутар држава путем унутрашњег окупљања (мобилизације), или изван њених граница стварањем привремених савеза држава ради одупирања и прављења противтеже претећем згушњавању моћи. Савези су у условима анархије пролазни, само су привремено помагало јер државе себично чувају своју независност. Државе се у условима анархије опиру било којој установи која их уплиће у мрежу ограничења и пречи им слободу одлучивања. Ајкенбери упућује на делеће разлике међу реалистима поборницима објашњења равнотеже снага. Они су несложни у оценама степена изричитости и самосвести држава о правилима равнотеже снага. Зато се у реалистичким објашњењима равнотежа снага појављује и као неминовни, мада несвестан и ненамеравани исход притисака уравнотежавања, и као израз промишљених и озваничених правила уравнотежавања и равнотеже.⁹⁴

⁹² Ibid., стр. 7.

⁹³ Утемељујући неореалистички рад је Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979, уз допунско проширивање доказа и расправе у: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.

⁹⁴ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 11.

Насупрот класичним реалистима, неореалисти, следећи Волцову полазну теоретизацију, објашњавају настанак и очување поретка као исход хегемоније једне државе. Држава хегемон упреже своје способности у организовање међудржавних односа. Она себи може допустити да се у односима са другим државама служи подстицајима, како одобравајућим тако и казним да би их приволела да пристану на трајно учешће у поретку који је хегемон образовао. Роберт Гилипин одредио је међународни поредак, у ма ком одсечку прошлости, као израз расподеле моћи међу државама у залеђу сваког система.⁹⁵ Будући на колебање расподела моћи током времена, преокрећуће последице су сукоби и пукотине у систему. Промене расподела моћи води и ратовима против хегемона и ратовима које хегемон води. Када коначно дође до преуређивања поретка, то преуређење изражаваће ново залеђе образоване прерасподеле способности моћи. Рат потврђује положај моћи државе или групе држава које се успињу према надмоћи.

Ајкенбери нарочито обраћа пажњу на кључну тврдњу неореалистичког објашњења образовања поретка надмоћне државе, или група држава које су ратом доказале поседовану надмоћ одређујући услове за послератно решење и суштину новог поретка.⁹⁶

Признајући употребљивост неореалистичке теоретизације у издвајању стратешких недоумица које су изданци на послератним раскршћима када настају пореци, Ајкенбери држи особито важним неореалистичко наглашавање проблема образовања поретка у односима изузетно изражених асиметрија моћи. Али, и закључује да ниједна варијанта неореализма није успела да мишљењем досегне целину смисла растуће улоге стратегија установљавања поретка које водеће државе примењују у њиховом послератном грађењу. Полазна Волцова теоретизација неореализма 1979. године једва је додирнула улогу међународних установа. Рандал Швелер (Randall Schweller) и Дејвид Прајс (David Priess) трезвено су се 1997. године упустили у разматрање разумевања међународних установа у реалистичкој традицији.⁹⁷ Истом питању се 1999. године посветио и Роберт Цервис.⁹⁸ Потпуно сагласно са Ајкенберијем, уочавамо да је у свим издањима

⁹⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.

⁹⁶ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press Princeton, 2000, стр. 10.

⁹⁷ Randall L. Schweller, David Priess, "A Tale of Two Realisms: Expanding the Institutions Debate", *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, Supplement (May 1997), стр. 1–32.

⁹⁸ Robert Jervis, "Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate", *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer 1999), стр. 42–63.

реализма, било дефанзивним било офанзивним, проблематично што спречавају претпоставку да међународне установе могу имати прворазредну улогу у организовању међудржавних односа. Стога, то и све наредно је Ајкенбери замерао овим теоретизацијама, стоји као упозерење којег се држимо у постављању теоријског оквира одгонетања „загонетног“ мозаика „кинеског сна“ у којем је Шангајска организација за сарадњу (ШОС) и даље једна од првих и највећих непознаница.

Хегемони поредак у основном неореалистичком објашњењу ствара и одржава надмоћна послератна држава непрестаном употребом расположивих подстрека и претњи. Надмоћна држава може користити подстреке и претње ослањајући се на своје материјалне способности попут војне моћи. Може се ослањати на надзор који има над сировинама, или над тржиштима и капиталом. Такође, залеђе подстрека и претњи којима се служи могу чинити предности које има у економском и технолошком надметању. Објашњења да је хегемони поредак првенствено саздан на материјалним способностима најмоћније државе, или групе надмоћних држава, изложена су низу примедби. Роберт Кохејн (Robert Keohane) оспорио је теорије хегемоније као недостатне, зато што ограничавају анализу само на одлуке најмоћније државе о упуштању у „прављење правила и поштовање правила“.⁹⁹ Изложену критику проширио је захтевом да теорије хегемоније морају повести рачуна и о „легитимности хегемоних режима и истовременом постојању сарадње“.¹⁰⁰ Признањем да је „владавина“ (*governance*) у међународном систему само делом опслуживана материјалним способностима моћних и надмоћних држава и Роберт Гилпин је показао мањкавост теорија хегемоније. Оне одбијају да се усредсреде на непобитне чињенице да надмоћна држава успостављени поредак одржава својим угледом и моралним предводништвом. Гилпин је истицао да хегемона сила свој положај може подупирати и идеолошким, верским или другим врстама вредности које су заједничке одређеном скупу држава. Иако је војна и економска надмоћ темељ на коме је хегемон успоставио своју меродавност у међународном систему, његова надмоћ мора бити легитимна.¹⁰¹ Ајкенбери је, већ раније, неореалистичким теоријама хегемоније оспорио проицљивост, зато што не одговарају на два изузетно

⁹⁹ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, стр. 39.

¹⁰⁰ *Ibid.*, стр. 39.

¹⁰¹ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981, стр. 34.

важна питања.¹⁰² Прво питање пред којим неореалистичке теорије хегемоније беспомоћно ћуте је зашто водеће државе после рата настоје да постигну споразум о начелима односа. Друго питање, на које једнако нису у стању да нађу одговор, јесте како водеће државе после рата могу осигурати споразум о начелима и са државама које им нису ни по чему равне. Незадовољан ограничењима неореалистичких теорија хегемоније, Ајкенбери прибегава извлачењу у први план историјских чињеница о понашању надмоћних држава. Те чињенице огољено показују ускогрудост привржености заговорника теоретизације само материјалних способности. Оне их воде у нетачна објашњења начина успостављања и очувања поретка у светској политици. Примери понашања Велике Британије у XIX веку и Сједињених Америчких Држава после оба светска рата у XX веку откривају да су се обе хегемоне државе, свака у свом добу, водиле неупоредиво развијенијим разумевањем моћи од онога које дозвољавају теорије хегемоније.¹⁰³ Велика Британија и Сједињене Америчке Државе, предочава Ајкенбери, јесу биле надмоћне државе које су успостављале поретке после великих ратова. Али, оне су после њих настојале да поредак успоставе на заједничким споразумом сачињеним начелима и правилима. Изгледа да таквим напорима обе надмоћне државе потврђују да су схватиле нужност да поседоване материјалне способности морају ограничити да би се легитимно служиле моћи коју надмоћно имају.

Посебно подривајуће за одржање неореалистичких теорија хегемоније и равнотеже снага делује стварност стварних међународних односа. Покретачки разлог Ајкенберијевом уласку у преиспитивање проблема поретка у међународним односима, а то је „трајна постојаност западног послератног поретка“,¹⁰⁴ поготово доводи у питање сазнајну одрживост неореалистичких теорија хегемоније.

Теорије равнотеже снага предвиђале су да ће нестанак совјетске претње ослабити све државе Запада и све његове установе, посебно НАТО, и да ће све оне поново прибећи старим и знаним стратешким супарништвима.¹⁰⁵

¹⁰² John G. Ikenberry, Charles A. Kupchan, "Socialization and Hegemonic Power", *International Organization*, Vol. 44, No. 3 (Summer 1990), стр. 283–315.

¹⁰³ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 12.

¹⁰⁴ *Ibid.*, стр. 10.

¹⁰⁵ John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability of Europe after the Cold War", *International Security*, Vol. 15 (Summer 1990), стр. 5–57; John J. Mearsheimer, "Why We Will Soon Miss the Cold War", *Atlantic Monthly*, Vol. 266 (August 1990), стр. 35–50; Conor Cruise O'Brien, "The Future of the West", *National Interest*, Vol. 30 (Winter 1992/93), стр. 3–10; Stephen M.

Неореалистичке теорије хегемоније полагале су очекивања да ће изузетна премоћ Сједињених Америчких Држава покренути отпор савезника и у Европи и Азији, што ће довести или до тога да образују противтежу САД или до слабљења њихових политичких веза и зависности у безбедности које су створене током Хладног рата.¹⁰⁶ Одсуство очекиваног стварања било европског било азијског противтега који би уравнотежавао обнову хегемоније САД-а, по окончању супарништва са Совјетским Савезом, присилило је поједине неореалисте да изађу са објашњењима како би исправили своја неостварена предвиђања. Једна од таквих исправки срочила је објашњење како велика стратегија Сједињених Америчких Држава после Хладног рата указује на упадљиву способност служења материјалним средствима за увлачење и уверавање савезника којим се спречава њихов отпора премоћи и покушаја уравнотежавања.¹⁰⁷ Друга исправка објашњавала је да недостижна моћ Сједињених Америчких Држава отрезнила све остале државе да никакво њихово окупљање ради прављење противтеже не би било делотворно.¹⁰⁸

Целокупно посматрано, сржна претпоставка свих неореалистичких теорија остала је непромењена. Она предочава да најразвијеније индустријске државе после Хладног рата поново чека суочавање са познатим проблемима анархије. На попис таквог соја проблема стављени су и економско супарништво и недоумице безбедности и пропадање установа и уравнотежавајућа савезништава.¹⁰⁹ Ајкенберију је најупечатљивија немогућност неореализма да мисаоно продре у суштину постхладноратовског поретка потврђујући да упорно посрће пред проблемима које сам себи ствара. Држећи да крајем Хладног рата није нестала спољна претња развијеним индустријским државама, и стално очекујући да су Сједињене Америчке

Walt, “The Ties That Fray: Why Europe and America Are Drifting Apart”, *National Interest*, Vol. 54 (Winter 1998/99), стр. 3–11.

¹⁰⁶ Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Arise”, *International Security*, Vol 17, No. 4 (Spring 1993), стр. 5–51; Christopher Layne, “From Preponderance to Offshore Balancing: America’s Future Grand Strategy”, *International Security*, Vol. 22, No. 1 (Summer 1997), стр. 86–124; Josef Joffe, “‘Bismarck’ or ‘Britain’? Toward an American Grand Strategy after Bipolarity”, *International Security*, Vol. 19, No. 4 (Spring 1995), стр. 94–117.

¹⁰⁷ Michael Mastanduno, “Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War”, *International Security* Vol. 21, No. 4 (Spring 1997), стр. 49–88; Robert F. Lieber, “The Ties That Fray”, *National Interest*, Vol. 55 (Spring 1999), стр. 11.

¹⁰⁸ William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer 1999), стр. 5–41.

¹⁰⁹ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 13.

Државе „изгубиле кључни извор повезивања савезника“, независно од тога што су сачувале премоћ,¹¹⁰ неореализам се уплиће у зачарани круг.

Односи западних индустријских држава и даље су постојани и отворени, установљење сарадње у појединим областима је заиста проширено, а неореализам, због предочених ограничења, ту „загонетност“ не може објаснити. Излаз за Ајкенберија је да се постојећи међународни поредак мисли из другог теоријског угла, а не из неореалистичког, зато што није дорастао разумевању суштине „либералног међународног поретка“.¹¹¹

Наглашавањем да данашњи међународни поредак не повлашћује либералне теорије, Ајкенбери не побија њихову важност у објашњавању „загонетке“ поретка у међународним односима. Једнако то чини као што није одбио ни изванредан значај реалистичких теорија, мада их је оценио недовољним за разумевање „политике грађења поретка после великих ратова“.¹¹² Без умањивања доприноса теорије демократског мира,¹¹³ теорија плуралистичких заједница безбедности,¹¹⁴ као ни теоретизације односа унутрашње и међународне политике,¹¹⁵ а ни теорије функционалне интеграције,¹¹⁶ расуте и слојевите суштине моћи у условима вишеструке међузависности,¹¹⁷ није оспорио ни прилоге теорије модернизације која везује либералне традиције.¹¹⁸ Признао је вредни теоријски допринос институционалистима и њиховом схватању међународних установа,¹¹⁹ као

¹¹⁰ Ibid., стр. 13.

¹¹¹ Daniel Deudney, G. John Ikenberry, “The Nature and Sources of Liberal International Order”, *Review of International Studies*, Vol. 25, No. 2 (Spring 1999), стр. 179–196.

¹¹² John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 13.

¹¹³ Michael Doyle, “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs* Vol. 12 (1983): стр. 205–235.

¹¹⁴ Karl Deutsch, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957; Emanuel Adler, Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, New York, 1998.

¹¹⁵ James Rosenau (ed.), *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems* Free Press, New York, 1969.

¹¹⁶ Ernst Haas, *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford, 1964.

¹¹⁷ Robert Keohane, Joseph Nye, *Power and Interdependence*, Little, Brown, Boston, 1977.

¹¹⁸ Edward Morse, *Modernization and the Transformation of International Relations*, Free Press, New York, 1976; James Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1991.

¹¹⁹ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

и теорија међународних режима¹²⁰ у разумевању различитих особности међународних односа. Посебно није потценио њихову употребљивост у објашњавању појединих слојева односа међу развијеним индустријским државама Запада у послератном раздобљу.

Збирно излагање сржи либералних теорија Ендрјуа Моравшћика (Andrew Moravcsik),¹²¹ и прегледних обухвата њених различитих струја,¹²² за Ајкенберија показују да у њима леже „посебно обећавајуће“ водиље ка објашњавању слојева поратног поретка од 1945. године, али не и целовито објашњење „свих његових обележја нити извора његове постојаности“.¹²³ Окренуте од асиметрије моћи међу државама, либералне теорије мање су посвећене ограничењима сарадње које такве неједнакости могу последично изазвати. Али, непобитна је и њихова кратковидост за претежност пракси ограничавања установама у односу на њима опречне праксе уобичајеног уравнотежавања. Ајкенбери пребацује либералним теоријама и непажњу показану према начинима на које је „отворена и демократска америчка политика њих спајала са међународним установама“,¹²⁴ намерена да умањи последице несравњивости моћи после окончања Другог светског рата.

Изврстан преглед либералног разумевања међународних установа и режима указује да различите струје либералне теорије уочавају мноштво функција које међународне установе могу имати, као и услужне учинке на бројне начине олакшавања сарадње, преобликовања моћи држава и измени начина на које схватају своје интересе и настоје да их остваре.¹²⁵ Оран Јанг

¹²⁰ Stephen Krasner (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, 1981; Steph Haggard, Beth Simmons, “Theories of International Regimes”, *International Organization* Vol. 41, No. 3 (Summer 1987), стр. 491–517; Volker Rittberger (ed.), *Regime Theory and International Relations*, Oxford University Press, Oxford 1995; Andreas Hasenclever, Peter Mayer, Volker Rittberger, *Theories of International Regimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

¹²¹ Andrew Moravcsik, “Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics”, *International Organization* Vol. 51, No. 4 (Autumn 1997), стр. 513–553.

¹²² Mark W. Zacher, Richard A. Mathew, “Liberal International Relations Theory: Common Threads, Divergent Strands”, in: Charles W. Kegley (ed.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, St. Martin’s, New York, 1995.

¹²³ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 13–14.

¹²⁴ *Ibid.*, 2000, стр. 14.

¹²⁵ Lisa L. Martin, Beth Simmons, “Theories and Empirical Studies of International Institutions”, in: Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner (eds.), *Exploration and Contestation in the Study of World Politics* Cambridge, MIT Press, Massachusetts, 1999, стр. 89–117.

(Oran Young) је међу оним либералним теоретичарима¹²⁶ који су, у оквиру проналажења и истицања важности установа међу државама, стављали у први план да су у служби заснивајућих споразума или конституционалних уговора.¹²⁷ Он је одредио међународне установе као „скупове права и правила од којих се очекује да владају потоњим узајамним деловањима“¹²⁸ држава. Либералним теоретичарима Ајекенбери замера недовољно посвећивање мисаоног старања начинима употребе установа као стратегија упрезања држава на удруживање којим се ограничава дилема безбедности и превазилазе подстицаји уравнотежавању.¹²⁹ Вредну сазнајну страну либералних теорија чини проницање у начине на које установе могу да каналишу и ограниче чињења држава.¹³⁰ Пропуст ове теоретизације је изостанак далекосежнијег истраживања како водеће државе користећи међувладине установе да би себе спутале ублажавају страховања тзв. другоразредних држава и од сопствене надмоћи и од напуштања.¹³¹

Установе су у неолибералној теорији описане као споразуми или уговори међународних актера у функцији смањивања неизвесности, снижавања трошкова узајамног деловања и решавања проблема колективног деловања. Обезбеђивањем информација, механизма поштовања обавеза и осталих потпора међувладине установе према схватањима неолибералних теоретичара допуштају државама остваривање удружених добити.¹³² Установе бивају употребљене као стратегије сужавања опсега подстицаја којима би државе прибегле идући линијом мањег отпора у условима анархије.¹³³ Следствено,

¹²⁶ Oran Young, *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*, Cornell University Press, Ithaca, 1989.

¹²⁷ James M. Buchanan, *The Limits of Liberty*, University of Chicago Press, Chicago, 1975, глава 5.

¹²⁸ Oran Young, “Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”, *International Organization* Vol. 45, no. 3 (Summer 1991), стр. 282.

¹²⁹ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 14–15.

¹³⁰ *Ibid.*, стр. 15.

¹³¹ *Ibid.*, стр. 15.

¹³² Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 1984; Robert Keohane, “International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly* Vol. 32 (December 1988), стр. 379–396; Robert Keohane, Lisa Martin, “The Promise of Institutional Theory”, *International Security* Vol. 20, No. 1 (Summer 1995), стр. 39–51; Lisa Martin, *Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions*, Princeton University Press, Princeton, 1992.

¹³³ Lisa Martin, “An Institutional View: International Institutions and State Strategies”, T. V. Paul, John A. Hall (eds.), *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1999, стр. 78–98.

установе се објашњавају у оквиру проблема које решавају. Неолиберални приступ особито доказује да су установе суштински функционална или утилитарна „решења“ проблема којима прибегавају рационални актери у тежњи да организују своју средину тако да „гура“ њихове интересе.

Једно од одређења установа, сковано из овог приступа, јесте да су „споразуми о структури сарадње“¹³⁴ којима се снижавају трошкови узајамних деловања, идење линијом најмањег отпора, и други видови „исклизвања“.¹³⁵ Стога неолиберални институционалисти сматрају да се установама може ући у траг као творевинама чињења саможивих појединаца или група.

Ајкенбери се изјашњава да социјални конструктивизам представља установе као разастрте и друштвено створене погледе на свет који сапињу и обликују стратешка понашања појединаца и држава.¹³⁶ Описивањем установа као наткриљујућих образаца односа, приписује им се да одређују и обнављају интересе и деловања појединаца и група. Пружајући нормативне и когнитивне мапе тумачењу и чињењу установа, социјални конструктивисти у крајњем исходу утичу и на конструкције идентитета и друштвених сврха делатника. Александер Вент (Alexander Wendt) упозоравао је да су због свог основног занимања за грађење идентитета и интереса, социјални конструктивисти теоријски склонији социолошком, а не економском приступу.¹³⁷ Слично и Питер Каценштајн наглашава да се установљена моћ може разумети као „калупљење идентитета држава и тиме интереса којих се држе“.¹³⁸ Државни идентитети су залеђе и моћи држава и интереса држава. Идентитете држава творе преовлађујуће норме и замисли о њиховим сврхама и њиховим опредељењима и као јединице и као делатника у обухватном међународном систему.

Социјални конструктивисти организацију поредака после ратова у ма ком историјском раздобљу посматрају као исказе преовлађујућег мишљења страна о оним начелима и сврхама у тим решењима каква су подобна за

¹³⁴ Kenneth A. Sheplse, “Institutional Equilibrium and Equilibrium Institutions”, in: Herbert F. Weisberg (ed.), *Political Science: The Science of Politics*, Agathon, New York, 1986, стр. 74.

¹³⁵ Ibid., стр. 74.

¹³⁶ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 15.

¹³⁷ Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review* Vol. 88, No. 2 (June 1994): стр. 384–385.

¹³⁸ Peter J. Katzenstein, “United Germany in an Integrating Europe”, in: Peter J. Katzenstein (ed.), *Tamed Power: Germany in Europe*, Cornell University Press, Ithaca, 1997, стр. 5.

међународни поредак онакав какав би требао да буде. Преовлађујуће мишљење изникло је из начела и сврхе које обликују заснивајуће идентитете самих држава. Џон Џералд Раги (John Gerald Ruggie) из овог угла образлагао је однос између територијалне државе, суверености и међународних установа. Један од битних доказа за постанак мултилатерализма основним начелом организовања нашао је у томе што допушта настајућем међудржавном систему да се носи са последицама суверености државе. Начела мултилатерализма су недељивост, поопштена правила понашања и распрострага одговорност. Та начела обезбеђују облик установе која одређује и уостојава међународна својинска права држава и олакшава решавање проблема усклађивања и сарадње.¹³⁹

Историјски институционализам је треће становиште о установама које је заузело место у теорији. Поборници овог схватања држе установе и за људске творевине и за ограничења. Било да су званичне или незваничне организације, правила, уврежена понашања и праксе, историјски институционалисти сматрају установе усађеним у обухватнији политички поредак и одређујућим за „пејсаж“ у коме делатници послују. Ајкенбери истиче неколико кључних тврдњи битних за теоријску позицију историјских институционалиста издвојених из њихових прегледаних полазишта и водећих претпоставки.¹⁴⁰ Збирно представљајући доприносе, Ајкенбери их је сврстао у наредне групе према којима је у целини посвећено његовој класификацији доследно преношење. Прва тврдња историјског институционализма је да политичке структуре, на пример састав владиних установа, одлучујуће посредују државну политику и опредељења, обликују и ограничавају циљеве, могућности и деловања група и појединаца унутар те политије.¹⁴¹ Друго, њихово разумевање како се испољавају институционална ограничења и могућности захтева смештеност у

¹³⁹ John G. Ruggie, “The Anatomy of an Institution”, in: John G. Ruggie (ed.), *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institution*, Columbia University Press, New York, 1993, стр. 3–47; Christian Reus-Smit, “The Constitutional Structure of International Society and the Nature of Fundamental Institutions”, *International Organization*, Vol. 51, No. 4 (Autumn 1997), стр. 555–589.

¹⁴⁰ Peter A. Hall, Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms”, *Political Studies*, Vol. 44, No. 5 (December 1996), стр. 936–937; Kathleen Thelen, “Historical Institutionalism in Comparative Politics”, *Annual Review of Political Science*, Palo Alto: Annual Reviews, Inc., 1999, 369–404; Sven Steinmo, Kathleen Thelen, Frank Longstreth, (eds.), *Structuring politics: historical institutionalism in comparative analysis*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

¹⁴¹ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 16.

историјски процес, будући да су битни и време и редослед и неочекиване последице и повратно политичко деловање. Трећа тврдња је да су обележја установа зависна од развојне путање (*path dependence*). Успостављене установе теже трајности. Оне опстају све док неки потоњи удар или преокрет не произведе нови подстрек прилици за промену установа. Четврто, историјски институционалисти држе да структуре установа утичу јер олакшавају или постављају границе деловањима појединаца и група.¹⁴² Битан допринос овакве водеће претпоставке је да искључивим посматрањем установа никада не можемо целовито објаснити исходе. Могуће је да се до потпуног објашњења дође уколико испитивању упливу установа приступамо укључивањем њихових међуодноса са другим чиниоцима. То су, на пример социјетални интереси, културе, идеологије или нове идеје о политици. Поставке историјског институционализма допуштају увид у начине на које структуре установа утичу на начин расподеле моћи међу појединцима и групама унутар политичког система. Оне се баве и тиме како се обезбеђују предности и средства једнима, а ограничавају могућности другима. Кључни допринос овог приступа је и у посвећивању пажње начинима на које установе измењују или учвршћују расподелу моћи у оквиру политичког поретка.

Према неолибералној или „нелепљивој“ (*unsticky*) теорији установа, потом „растеловљеној“ (*disembodied*) теоретизацији установа социјалног конструктивизма и „лепљивости“ (*stickiness*) установа коју теоријски допушта историјски институционализам, више него иједан рационалистички приступ према Кеохејној деоби мишљења, Ајкенбери „предлаже“ као проницљивији свој приступ установама. Неолиберална теорија установа усредсређена је на начин на који установе државама обезбеђују информације и снижавају подстреке варању. Најопштију тврдњу неолибералног приступа установама срочио је Кеохејн. Радам из 1984. године доказао је да државе рационално вођене саможивим интересом често проналазе и подстицаје и прилике да успоставе установе којима обарају трошкове узајамног деловања и савладавају остале препреке сарадњи.¹⁴³

¹⁴² Ibid., стр. 16; Peter A. Hall and Rosemary C. R. Taylor, “Political Science and the Three New Institutionalisms,” *Political Studies*, Vol. 44, No. 5 (Decemeber 1996); стр. 936–37; Kathleen Thelen, “Historical Institutionalism in Comparative Politics,” *Annual Review of Political Science* (Palo Alto: Annual Reviews, Inc., 1999), pp. 369–404; Sven Steinmo, et al. *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*, Cambridge University Press, New York, 1992.

¹⁴³ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

Ајкенбери се ослонио на овај преломни Кеохејнов увид у разумевању установа и проширио га у два правца.

Прво – неолиберално схватање развио је у правцу разумевања да су установе битне. Друго – повео је схватање у правцу објашњавања како се испољавају ограничења установама. План да сазнање о установама продуби у претходним правцима спровео је у намери да избегне „слепило“ неолибералне теорије установа за темељно обележје постојећег поретка међу развијеним индустријским државама. Ајкенбери темељним обележјем тог поретка држи изузетну дубину и свеобухватност структура њихових односа, која чине немогућим „варање“ или његово дешавање претвара у неважно – што је пресудно неолибералним институционалистима – будући да су установе по својој грађи изузетно снажне, а не крхке.¹⁴⁴ Додатно, Ајкенбери је поставио као основно питање не само зашто су установе важне и на који су то начин битне, већ када су битне. Насупрот становиштима неолибералних институционалиста да су установе најбитније после раздобља хегемоније, зато што када надмоћност опада установе подупиру поредак и сарадњу,¹⁴⁵ Ајкенбери доказује да су установе од кључне важности и на почетку раздобља хегемоније, односно „после победе“, јер установљавају поредак и осигуравају сарадњу међу неједнаким државама.¹⁴⁶ Неолиберална теорија установа произвела је објашњења борби око расподела и такмичарских односа безбедности међу неједнаким државама¹⁴⁷ и ту се задржала. Није покушала да испитује други део једначине поретка у међународним односима. Тим решавањем позабавио се Ајкенбери.

Ајкенбери се у предузетом послу није одрекао коришћења сазнајних доприноса које су остварили историјски институционалисти. Усвојио је њихов увид да су установе „лепљивије“, зато што су они успешније запазили да установе држе практична међуделовања актера и уоквирују их и као званичне и незваничне организације, правила и уобичајена поступања. То је неолибералним институционалистима због основног полазишта и водећих

¹⁴⁴ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 17;

¹⁴⁵ Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

¹⁴⁶ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 17.

¹⁴⁷ Robert Keohane, “Institutionalist Theory and the Realist Challenge After the Cold War”, in, David A. Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York, 1993, pp. 269–300; Robert Keohane, Lisa Martin, “The Promise of Institutionalist Theory”, *International Security* Vol. 20, No. 1 (Summer 1995), стр. 39–51.

претпоставки промакло. Историјски институционализам непобитно се показао погоднијим за решавање једначине постојећег поретка својом осетљивошћу за вишеструку узрочност међуделовања актера и установа. Зато је и увиђено да обраћање пажње на историјско време и редослед пресудно омогућавају проницање у начине на који су битни и делатништво и структура. Ајкенбери је због тога из понуде историјског институционализма увео међу своје претпоставке и постојање путање зависности и повећање приноса установа у прављењу објашњења њиховог значаја за превазилажење или ублажавање анархије, уравнотежавања или стратешког супарништва.

Према Ајкенберију основни проблем образовања поретка у међународним односима је тегоба ношења са новоизниклим несразмерама моћи.¹⁴⁸ Овако омеђен проблем поклапа се са класичним проблемом политичког поретка. Њега је Макс Вебер (Max Weber) произвео у средишњу дилему политике. Њу чини како сирову моћ претворити у прихваћену меродавност, односно легитимни ауторитет. Иста дилема у равни поретка у међународним односима јесте како установити постојани и узајамно прихватљив систем односа између јаких и слабих држава. Ајкенбери полази од непобитних производа ратова. Ратови стварају добитнике и губитнике.¹⁴⁹ Ратови увећавају разлике између слабих и јаких.¹⁵⁰ Ратови уништавају правила и установе пређашњег поретка.¹⁵¹

Водећа или хегемона држава, или групе држава, разјашњава Ајкенбери, у наставку постављања своје теоретизације образовања поретка у међународним односима, може, односно оне могу, у таквим околностима оснажити свој положај или настојати да безбедност постигну уравнотежавањем моћи, или могу створити више институционализоване политичке поретке. Водеће државе су у стратешким околностима после ратова 1648, затим 1713, онда 1815, потом 1919. и онда 1945. године примењивале различите стратегије. Проблем поретка полазна решења савладала су раздвајањем и уравнотежавањем моћи водећих држава. Ајкенбери је следио Хедлија Була (Hedley Bull) у налазу да су послератна решења и пре 1815. године укључивала стварање норми, правила и установа. Бул је и подизање суверености и равнотеже снага међу европским државама,

¹⁴⁸ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 17.

¹⁴⁹ Ibid., стр. 17.

¹⁵⁰ Ibid., стр. 17.

¹⁵¹ Ibid., стр. 17.

као и каснији обухватнији међународни поредак, означио као процес грађења установа унутар друштва држава.¹⁵² Ајкенбери се опередио да стратегије установљења одреди сведеније.

Он је институционалним стратегијама означио стварање обавезујућих међувладиних установа, попут безбедносних савеза, смишљених да служе као механизми установљавања обавеза и уздржавања међу великим силама. Због тога је тврдио да пре 1815. године нема таквих институционалних стратегија, а да су се решења 1815, затим 1919, и онда 1945. године све више ослањала на институционалне стратегије успостављања стратешког уздржавања и превазилажења страхова од надмоћи и напуштања.¹⁵³ Основни циљ предузетог испитивања Ајкенберију је разумевање „логике и варијација у тим послератним стратегијама и последице по стабилност послератног поретка од 1945. године“.¹⁵⁴ Задати циљ разумевања захтевао је да се пружа објашњење „варијација“ у обиму у коме су водеће државе примењивале институционалне стратегије грађења поретка и размера у којима су исходи послератних поредака имали институционална или конституционална обележја. Ајкенбери је из задатог оквира искључио обавезу објашњења општијих варијација у типовима поретка. Није се упуштао у испитивање какве су варијације поредака равнотеже, надмоћи или установљена током свих послератних решења.

Пошто је постављени циљ надишао објашњавање присуства или одсуства институционалних стратегија или конституционалних обележја, Ајкенбери се није задржавао на упоређивању послератних решења пре 1815. године и оних после тога. Решивши се да објасни варијације међу решењима у погледу коришћених институционалних стратегија и да уђе у трагове установљеног поретка, радна зависна варијабла Ајкенберију је била стратегија изградње поретка водеће државе. Као њене показатеље употребио је политике и чињења водеће државе у току и после рата, и обележја поретка који је из њих проистекао. Историјски се усредредио на варијације у решењима 1815, 1919. и 1945. године. Његова водећа претпоставка била је да се суштина послератних поредака мењала, јер су се способности држава да ограниче моћ и установе обавезе мењале. Измену у правцу те способности приписао је успону демократских држава и нових

¹⁵² Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan Press, London, 1977.

¹⁵³ John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 18.

¹⁵⁴ *Ibid.*, стр. 18.

институционалних стратегија које су допуштале развој способности држава за нова решења, старих и понављајућих проблема поретка.¹⁵⁵ Зависне промене у Ајкенберијевом истраживању су стратегије изградње поретка водећих послератних држава и „варијације“ у суштини послератног поретка. Први скуп показатеља састављен је од избора и политика нових моћних послератних држава. Посебно су узимане у обзир варијације у обиму у коме су ове државе употребљавале установе као механизме успостављања обавеза и ограничења. Стратегије се разликују према механизмима ограничавања моћи. Стратегије грађења установа и наднационализма Ајкенбери је сврстао у особене начине на које државе могу увести конституционална обележја у послератни поредак.¹⁵⁶ Други скуп показатеља сачињавале су суштине послератних поредака. Ајкенбери је најопштије разликовао три типа поретка. Први поредак је означио је као равнотежу снага. Други је одредио као хегемони поредак. Трећу врсту поретка назвао је конституционалним поретком. Разлике међу овим порецима повукао је према начину на који је моћ држава организована и ограничена. Није залазио у сређено објашњавање варијација у издвојеним типовима поретка, него је варијације у суштини поретка користио као сведочанство о обиму у коме су се институционалне стратегије изградње поретка водеће послератне државе унапређивале и успешно спроводиле.

Ајкенбери је претпоставио да су водеће државе после великих ратова суочене са следећим темељним „проблемима“ поновног грађења поретка. Први проблем је слом пређашњег поретка. Други проблем су новонастале неједнакости моћи. Трећи проблем су основни избори могућих чињења. Оваква поједностављења Ајкенбери је спровео ради што разговетнијег уочавања кључних стратегијских околности и избора. „Загонетка“ изнедрена том поставком проблема истраживања постале су варијације у избору стратегија грађења поретка и растуће посезање за институционалним стратегијама. Уочене варијације захтевале су објашњење.

Ајкенбери налази да су временом послератна решења све више била померана ка типу поретка који је стеченим особеностима све више наликовао конституционалном. Повећаван је обим вршења моћи према институционалним правилима и праксама о којима је постигнута сагласност. Тиме је ограничавана способност држава да самовољно и одреда употребљавају моћ, или да предност у моћи користе за стицање трајне преваге над слабијим државама. Овај идеални тип модела изградње установа

¹⁵⁵ Ibid., стр. 18.

¹⁵⁶ Ibid., стр. 18.

није подударан ниједном од историјских послератних решења. Сврха израженог идеалног модела била је покривање уочене логике изградње поретка и 1815. и 1919. и 1945. Та логика је мање или више присутна у свим тим историјским послератним решењима. Најочитија је у решењу 1945. године постигнутом међу индустријским демократијама.

Следећи Ајкенберија излажемо дато објашњење „загонетке“ поретка успостављеног 1815. године.¹⁵⁷ Стицај околности 1815. године извео је Британију у прочеље као водећу силу. Успостављање везујућих установа ограничила је недемократска суштина држава које су их створиле. Предложено опште јемство безбедности првенствено је пропало због неспособности укључених држава да сачине спрежуће обавезе. Ајкенбери је идући трасом оцена личности и политика предводника водећих држава, уврежених међу дипломатским историчарима, означио цара Русије Александра I, због посве личне и ексцентричне спољне политике, као најупечатљивијег представника узрока неуспеха сила победница над Наполеоном да успоставе ограничавајуће установе.¹⁵⁸ Водеће државе су 1815. године учиниле напоре да установе користе као механизам спутавања моћи, што представља прве трагове конституционалног поретка. Истовремено, решење 1815. године према Ајкенберијевом суду открива границе могућности недемократских држава да створе обавезујуће установе.

Поново саобразно Ајкенберијевом мишљењу, излажемо схватање послератног решења 1919. године како га је објаснио.¹⁵⁹ Овај поредак стваран је у околностима преовладавања демократија међу силама Запада. Бројност послератних демократских сила Ајкенбери узима као створену могућност за споразум о установама уз уобличене захтевне институционалне предлоге тадашњег председника САД-а Вудроа Вилсона (Woodrow Wilson).¹⁶⁰ Предводници европских држава страхујући и од надмоћи Сједињених Америчких Држава и од могућности да их оне напусте, упињали су се да САД увуку у безбедносне обавезе. Ајкенбери закључује да иако је институционална погодба била на дохват руке, није успела пре због личних одбојности него из разлога који би били дубоко усађени у послератне околности издвојене у идеалном моделу изградње поретка који је сачинио. Споразум о безбедносним гаранцијама оборила су тврдоглава уверења председника Вилсона у изворе права и установа. Слабим

¹⁵⁷ Ibid., стр. 19–20.

¹⁵⁸ Ibid., стр. 19–20.

¹⁵⁹ Ibid., стр. 19–20.

¹⁶⁰ Ibid., стр. 20.

остваривањем моћи САД-а пропуштене су прилике да се сузбију трвења интереса међу државама савезницима.¹⁶¹

Следећи Ајкенберија, излажемо и трећи идеални тип поретка који је издвојио.¹⁶² Околности 1945. године држао је најплоднијим у подстицајима и способностима и за водеће и за тзв. другоразредне силе да се окрену ка конституционалном решењу. Нашао је и да су Сједињене Америчке Државе тада уживале неупоредиво повољнији положај моћи него 1919. године, као и од положаја моћи који је имала Британија 1815. године.¹⁶³ Поседујући веће способности за прављење погодби о установама него остале државе, Сједињене Државе су уз то могле рачунати и на нарочиту спремност тадашњих влада европских држава за споразуме о успостављању обавеза и ограничења због изузетних неједнакости моћи. Додатно је демократска природа укључених држава у прављење споразума о установама, ма колико су почетно биле томе несклоне, према Ајкенберијевом виђењу учинила створене установе уверљивим и делотворним у ублажавању најпогубнијих последица асиметрије моћи.

Унутрашња суштина система Сједињених Држава, због отворености увиду јавности и демократском исказивању могућности, уз широко коришћење обавезујућих установа служило је ограничавању приноса од моћи пружајући осигурање државама у таквом поретку да неће бити изложене доминацији, нити ће бити напуштене. Ајкенбери подвлачи да је поредак изграђен 1945. године био особен. Својствени су му мултилатерализам, узајамност, легитимност и висока институционализација. Овај поредак чије су средиште градиле САД, закључује Ајкенбери, био је утемељен на новом и делотворном начину превазилажења проблема поретка који изазивају велике неподударности моћи после рата.¹⁶⁴

Такође, за Ајкенберија је Хладни рат оснажио сарадњу међу индустријским демократијама, због чега, како признаје, није изводљиво у целости измерити значај институционалних извора поретка током његовог трајања.¹⁶⁵ Када је Хладни рат мирно окончан, образац односа међу развијеним индустријским демократијама наново је постао теоријски битан. Трајност ових односа и после нестанка совјетске претње као подстрека за сарадњу развијеним индустријским демократијама, Ајкенбери узима као

¹⁶¹ Ibid., стр. 20.

¹⁶² Ibid., стр. 20.

¹⁶³ Ibid., стр. 20.

¹⁶⁴ Ibid., стр. 20.

¹⁶⁵ Ibid., стр. 20.

потпуно подударне логици институционалног поретка. Тиме он изводи све другачије теорије данашњег међународног поретка на суочавање са оваквом стварношћу стварних међународних односа.

Додатно је Ајкенбери на темељу својих модела међународног поретка извео и предвиђање о најбољим изборима за политичке одлучиоце у Сједињеним Америчким Државама, на почетку новог века и миленијума као усамљене супер силе. Следствен Ајкенберију, пред одлучиоцима САД-а стоје избори да такву изузетну моћ употребе на добробит стварањем „трајног и легитимног поретка“¹⁶⁶ или да то не учине. Начин на који Америка буде користила међународне установе и радила у оквиру њих, за Ајкенберија је одлучујуће. Политичким званичницима у Сједињеним Државама може изгледати да готово нема нити ограничења, нити казни уколико буду поседовану моћ употребљавали унилатерално и произвољно по властитом нахођењу. Историја и теорија садрже најрезвенија упозорења да је истина управо супротна. Најдуже трајуће моћне државе управо су оне које послују са установама и делују преко њих.¹⁶⁷

Загонетка мозаика поретка „кинеског сна“

Посматрајући из перспективе претходно целовито представљене Ајкенберијеве теоретизације грађења поретка после краја Хладног рата, међу највећим загонеткама је настајући мозаик стремљења Народне Републике Кине (НР Кина, Кина) да своју надмоћ, у регионалној средини измењеној мирним нестанком Совјетског Савеза крајем 1991. године и стварањем на некадашњем простору ове федерације неколико суверених независних држава у њеном суседству, ограничи и да се обавезе на ненапуштања потпуно новим деловањем на првој институционализацији регионалног поретка. Изградња мултилатералне структуре Шангајске организације за сарадњу (ШОС) је међу најзагонетнијим деловима мозаика поретка „кинеског сна“.

ШОС је први облик мултилатералне дипломатије „кинеских карактеристика“ самообуздаване моћи стратегијом институционализације сарадње са државама прво у суседним регионима, ради конституционализовања поретка развоја и демократичних међудржавних односа. Зато представља новину која захтева да се свеобухватно сагледа. Ова

¹⁶⁶ Ibid., стр. 20.

¹⁶⁷ Ibid., стр. 20.

мултилатерална организација први је вид покушаја НР Кине да своју несразмерну моћ, од последње деценије XX века, у односу на део новонасталих држава у централноазијском суседству, као и привлачењем на институционално ангажовање Руске Федерације несумњиве резидуалне моћи, уложи у самообуздавање конституционализацијом (интер)регионалног поретка. Учинци су геополитички и геоекономски. Домет им није само (интер)регионалан, већ делом и глобални. Овим мултилатералним (интер)регионализмом, као и билатералним везама у оквиру проширујућег чланства ШОС-а, НР Кина посвећеном институционализацијом сарадње поредак простора региона ШОС-а чини стратешки безбедним, логистички виталним и одрживо развојно снажним.

Клупко загонетке кинеског мозаика поретка конституционализацијом сарадње једино се може почети расплитати разумевањем реформулисаног националног интереса. Другим речима, поступак одгонетања шта је кључ за разумевање првог самосталног мултилатералног облика који је Кина стратешки иницирала и градила, подсећа на онај који је Винстон Черчил (Winston Churchill) својевремено нашао за објашњавање спољног деловања Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР, Совјетски Савез). Заправо, за велики део света, слично некадашњем Совјетском Савезу, и НР Кина као да је „загонетка умотона мистеријом унутар енигме“.¹⁶⁸

Објективно посматрајући „загонетка“ је брзи развој НР Кине „политиком отварања“ од 1978. године и системском променом односа политике и економије („једна земља – два система“). Ова загонетка јесте „умотана мистеријом“ националног достојанства и интегритета народа са древном цивилизацијом. Ова мистерија јесте „унутар енигме“ сопственог модела деловања у глобализујућим односима и новог модела „дипломатије велике земље“. Кључ решења за све то је национални интерес „две стогодишњице“ (两个一百年 – lian ge yi bai nian). Другим речима, „две стогодишњице“ конкретизују „кинески сан“ обновљене кинеске нације.

Зато се и може рећи да је „кинески сан“ национални интерес НР Кине. Партијски и државни врх је до 2014. године постигао сагласност да стреми остварењу два циља. Први циљ прве стогодишњице је „удвостручавање бруто друштвеног производа Кине из 2010. године и доходак по глави становника у граду и селу довршавајући изградњу друштва полазног

¹⁶⁸ Ову изјаву Черчил је дао 1939. године у погледу могуће улоге СССР-а у Другом светском рату. Цитирани део из изјаве изворно гласи да је СССР “a riddle wrapped in a mystery inside an enigma...“.

просперитета у свим аспектима“.¹⁶⁹ Други циљ друге стогодишњице је „преображај Кине у модерну социјалистичку земљу која је просперитетна, снажна, демократска, културно напредна и хармонична до 2049. године на стоту годишњицу утемељења НР Кине“¹⁷⁰.

Зашто је Кина усмерена на ограничавање своје растуће моћи конституционализацијом регионалне сарадње и које су то „кinesке карактеристике“ које има изграђена мултилатерална структура Шангајске организације сарадње?

Крај Хладног рата завршен је у азијском делу Совјетског Савеза стварањем нових суверених држава у Централној Азији: Казахстан, Туркменистан, Таџикистан, Киргизија и Узбекистан. Поремећени односи моћи за Кину, у њој најближој спољној средини, воде је из националног циља „кinesког сна“ ка стратегији самообуздавања и неповлачења институционализацијом сарадње са овим новим државама и Руском Федерацијом, као такође, новом државом kinesког суседства. Предузетом конституционализацијом поретка региона мултилатералном сарадњом, НР Кина одговорно је предузела да новонастале државе не постану полигон надметања моћних држава изван региона око доминације његовим простором. Политика балансирања коју су бирале да спроводе поједине централноазијске републике, није погодовала расту њихове безбедности. Тек ангажовањем НР Кине да развије сарадњу са њима, као и са Русијом, почиње да показује да им одабрана kinesка стратегија институционализације сарадње, и у геополитичкој и у геоекономској равни доноси добити. Овакво самообуздавања kinesке моћи конституционализацијом сарадње потврђује да су области деловања ШОС-а дефинисане и развијане не само у складу са интересима Пекинга, већ и свих држава чланица, а додатно и низа земаља из ширег регионалног подручја – земаља партнера за дијалог и држава посматрача.

НР Кина све до иницирања установљења ШОС-а, није имала властито искуство грађења мултилатералних институција. Другим речима, мултилатерализам представља новину у kinesким стратегијама мирне конституционализације новог (регионалног) поретка. Кина је стицала искуство од 1971. године када је заузела место које јој припада у Организацији Уједињених нација, универзалног међувладиног мултилатерализма. Осим тога, НР Кина је имала и искуство партијског мултилатерализма, но, мултилатерализам је европска институција, истина

¹⁶⁹ “Xi eyes more enabling int’l environment for China’s peaceful development,” *Global Times*, November 30, 2014, доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/894240.shtml>. Приступљено: 30.6.2024.

¹⁷⁰ Ibid.

међународно поопштена, коју је Кина темељно, са дистанце и експериментално проучавала.¹⁷¹

Кинеско становиште о савладаним знањима мултилатерализма изврсно је изложила Фу Јинг (Fu Ying), некадашња заменица министра спољних послова НР Кине. Истакавши да је мултилатерализам, „како га Кина разуме, тежење консензусу путем саветовања и управљања заједничким пословима путем сарадње ради заједничких користи, узајамно добитних резултата“.¹⁷² Осим тога, у истом продубљеном осврту на кинеско стицање знања мултилатерализма, Фу Јинг је подсетила:

„Гледајући унатраг у историји, мултилатерализам је скован у сврху заустављања рата и сплитања пријатељских веза. Рођен је за мир. Рани облици мултилатерализма јавили су се много пре него што су модерни међународни односи уобличени. Пелопонески савез који је предводила Спарта у античкој Грчкој и Делфски савез са Атином на челу, два су примера која се могу сматрати мултилатералном дипломатијом у древно доба. Слично искуство, открива се и у древној Кини пре више од две хиљаде година, а то су, савези владара током периода Пролећа и Јесени, као и у раздобљу Зараћених држава. Горке поуке два светска рата у XX веку подстакла су народе да експериментишу са мултилатералним механизмом како би могли да усклађују међудржавне интересе, окончају ратове и обезбеде трајан светски мир. Установљење Уједињених нација и слика скулптуре ненасиља у њиховом седишту, говоре, гласно и јасно, да је заједничка тежња међународне заједнице поштовање мултилатерализма у међународној владавини.“¹⁷³

Управо доследност НР Кине у поштовању примарности универзално укључујућег мултилатерализма Организације Уједињених нација у међународним односима, исказује се стварањем Шангајске организације за сарадњу. Из претходно цитираних речи, проистиче несумњиво да се и због поштовања универзалности мултилатерализма као градивне структуре глобалног поретка, Кина упушта у прву конституционализацију (интер)регионалног мултилатерализма ограничавањем сопствене моћи ради постизања мира спољне средине нужног да оствари свој национални интерес, „кинески сан“, неизводљив без тог услова. Умрежавајући билатералним и мултилатералним везама прво најближи регион, Кина је у

¹⁷¹ Fu Ying, “How China Views Multilateralism”, *Euractiv*. Доступно на: <https://www.euractiv.com/section/eu-china/opinion/how-china-views-multilateralism/>. Приступљено: 20.10.2023.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

свом мозаику поретка почела да ствара темељ за креирање и нове мултиполарне структуре међународног поретка.

ШОС мултилатерализмом Кина ограничава сопствену растућу моћ постижући добити безбедности здруженим и билатералним антитерористичким вежбама. Оне доприносе развоју међусобне војне сарадње и изградњи поверења, јачајући како кинеску националну безбедност, тако и безбедност сваке чланице, а збирно и безбедност ШОС региона, на нови начин усклађивања безбедносних интереса, без потребе формализовања заједничке одбране на начин постојећих војно-политичких савеза.

ШОС постављајући конституционализовану подлогу односа сарадње твори и геоекономску потку одрживог развоја, на којој се Иницијативом појаса и пута – копненог, поморског, ваздушног, дигиталног (сајбер), поларног, а сви тежећи зеленој трансформацији – повезаним тачкама као новим спојницама стварају поља снажног добитног узајамног раста и НР Кине и свих држава чланица. Инфраструктурно, трговинско, саобраћајно, енергетско, телекомуникационо и финансијско умрежавање подупире остале кинеске економске иницијативе¹⁷⁴ и пулсира својим токовима позитивно у целокупној економској глобализацији.

ШОС је у регистру моћи који НР Кина користи на начин комуникативно разумљив индустријски напредним земљама Запада, односно кругу држава либералног међународног поретка, извор, пример и доказ кинеске тежње ка јачању меке моћи привлачности мултилатералних институција које ствара и своје цивилизоване моћи без тежње постизања надмоћи. Дискурс „шангајског духа“ исказује нови модел демократске међудржавне сарадње једнаких суверених држава, које одлуке доносе путем дијалога и саветовања консензусом, и да самостални модели модернизације примерени историјским искуствима и особеним потребама сваке државе чланице представљају оживотворење вредности, норми и идеја Повеље Уједињених нација и Пет принципа мирољубиве коегзистенције који би били основ равноправног мултилатералног поретка света трајнога мира. Пекинг снажењем дискурзивне стране меке моћи,¹⁷⁵ улаже напоре да неутралише

¹⁷⁴ О кинеским иницијатива глобалног домета детаљније погледати у: Jovana Nikolić, “The Third “Dialogues on China” International Academic Conference: New Chinese Initiatives for a Changing Global Security”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXXV/2024, No.1191, pp. 279-282.

¹⁷⁵ Slobodan Popović, Ljiljana Stević, “China’s Global Security Initiative: Unravelling Political Slogan or Empowering Discursive Power”, in: Nenad Stekić, Aleksandar Mitić (eds.), *New Chinese Initiatives for a Changing Global Security*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, стр. 401–416.

негативне, некада и стигматизујуће, пласиране тврдње да је ШОС један инструмент стварања синоцентричног међународног поретка.

Кина дипломатију, нарочито мултилатералну, постепено сагледава као нову „производну снагу“ стварања света на раскршћу дотрајале западне модерности и настајуће нове епохе, коју само условно можемо назвати одрживошћу, будући да још увек није добила општеприхваћени назив.¹⁷⁶ Овакво схватање савременог тренутка одвијања епохалне промене целокупног глобалног поретка и система међународних односа, подразумева о дипломатији следеће. Прво да нас једино она може довести до мирно створеног новог света. Стварање света дипломатијом, а не ратом, другачије је од чињења у свим ранијим историјским раздобљима. Пресецање стремљења Кине за наставком социјалистичке модернизације до циљева њеног сна, изискује светски мир. Будући да се само мирно може одвијати трансформисање ка одрживом развоју, потпуно у складу са трендом епохалне промене, дипломатија се држи за једину системску снагу стварања и одржавања односа мира коегзистенцијом различитости.

Период времена смењивања епоха бременит је противречностима. Њихову природу одређује растућа економска моћ земаља у развоју, чија је модернизација прилагођена властитом историјском наслеђу и сопственим потребама, према институционалним решењима која су аутономна и аутохтона. Постигавши унутрашњи напредак, те земље остварују и значајан удео у учешћу у светској трговини. Увећање броја растућих економија, на једној страни, долази у противречје са превазиђеним хијерархизованим¹⁷⁷ међународним системом, упркос формално правној једнакости свих држава. Сједињене Америчке Државе држале су од 1945. године све полуге механизма хијерархизовања. Упркос системском супротстављању Совјетског Савеза, у којем је и Кина у једном периоду свог развоја учествовала и на беликозан начин,¹⁷⁸ дакле америчка институционализација поретка после Другог светског рата истрајавала је и у Хладном рату. Хенри

¹⁷⁶ Jelica Stefanović-Štambuk, Slobodan Popović, “Futuring the World? China’s Cast of Global Relationality with the Human Community’s Conceptual Web of Meaning”, paper presented at the 16th Pan-European Conference on International Relations (PEC) organized by European International Studies Association (EISA). Potsdam, 5–9 September 2023.

¹⁷⁷ David Lake A. *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Cornell, 2011; David Lake, A. “Whither the liberal international order? Authority, hierarchy, and institutional change”, *Ethics & International Affairs* Vol. 34, No. 4, 2020, pp. 461–471; David Lake A., Feng Liu, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Cornell, 2020.

¹⁷⁸ Овде мислимо на епизоде процењивања делотворне моћи силе и принуде у мењању како унутрашњих друштвених односа тако и унутрашњих поредака и поретка односа у свету.

Кисинџер (Henry Kissinger) у *Дипломатији* говори о овој основи америчког хијерархизовања светских односа следеће:

„Још откако је 1917. године ступила на светску политичку сцену, Америка је поседовала такву надмоћ и била толико уверена у исправност својих идеала, да су најважнији међународни уговори склопљени у овом веку – од Пакта Друштва народа и Келог-Бријановог пакта, до Повеље Уједињених нација, Хелсиншког завршног акта – представљали отеловљење америчких вредности.“¹⁷⁹

После споразумног окончања Хладног рата у Европи 1990. године, а посебно престанком постојања СССР-а крајем децембра 1991. године, Америка се упустила у ширење свог међународног либералног поретка на целу планету. Изазов хегемонизма, без деловања у то време икога ко би се одупро неолибералној идеологији униполарног света, извргао се у изградњу демократије широм света и „хуманитарним интервенцијама“. Грађење либералног мира и ратом против „осовине зла“, као и „ратом против терора“ довео је у питање конституционализацију „света безбедног за демократију“ (Вудро Вилсон – Woodrow Wilson). Поново је и овде за разумевање од помоћи „доктор дипломатије“¹⁸⁰ Кисинџер. У његовом поменутом раду можемо прочитати ово:

„Трећи пут у овом веку, Америка је објавила своју намеру да на основу властитих вредности изгради нови светски поредак. Америка је такође, како се чинило, по трећи пут стекла, доминантни положај на међународној сцени. Вилсон је 1918. на конференцији мира у Паризу бацио у заснак остале учеснике, пошто су представници савезничких земаља сувише зависили од Америке да би могли да инсистирају на својим слутњама. Крајем Другог светског рата, Рузвелт и Труман су, наизглед, били у ситуацији да читав свет устроје по узору на Америку.

Крај Хладног рата навео је Америку на још веће искушење да међународно окружење преуреди према властитом обрасцу.“¹⁸¹

Резултат неомирања Америке „демонима“ виђења света њених политичких, дипломатских, економских, војних, друштвених и интелектуалних елита као проширеног америчког света на свет планете, извргао се у унутрашњи слом финансијског система 2007. године. Крах

¹⁷⁹ Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Клуб Плус, Београд, 2016, стр. 6.

¹⁸⁰ Robert Schulzinger, D. *Henry Kissinger: Doctor of Diplomacy*, Columbia University Press, New York, 1989.

¹⁸¹ Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Београд, Клуб Плус, 2016, стр. 727.

преливен у глобализовани економски систем потврдио је, још једном, кинеском државном и партијском руководству уверење у постојећу неодрживу противречност између глобалног система слободне трговине и међународног политичког система америчке хегемоније.

Увереност у тачну процену зрелости системских могућности да се мирољубиви раст и развој Кине¹⁸² настави и већим ангажовањем на прилагођавању системске средине да погодује „кинеском сну“, циљно конкретизованом „двема стогодишњицама“, није проистекла како се уобичајено сматра само из праксе и искуства. Могуће је увидети усредсређеним и безпредрасудним посматрањем да проистиче из теоријског јачања уобличавања унутрашњег, а посебно спољног деловања Кине. Промена се не може приписати само тежњи новог партијског и државног челника да да свој печат унутрашњој и спољној политици земље.

Руководство НР Кине користећи сопствену теоријску призму долази до одговора и да је дипломатија одржива и да може спасити свет. Ту теоријску призму склапају теорија Денг Сјаопинга (邓小平), затим продубљена мисаона водиља „тројног представљања“¹⁸³ (*Three Represents* 三个代表) и научни поглед о развоју (*Scientific Outlook on Development*, 科学发展观).¹⁸⁴ Из ове теоријске призме сагледани су системски услови да у међународном систему који се разнизује као ниска бисера, Кина подупире процес његовог поступног трансформисања мултилатералном дипломатијом и активним регионализмом како би сачувала системску средину нереметећу за њен мирољубиви развој.¹⁸⁵ Отуда је проистекло да је налог времена да Кина трансформише своју дипломатију за две сврхе. Прво за друштвену сврху Кине да оствари реформулисани национални интерес „кинеског сна“ циљно конкретизованог „двема стогодишњицама“ које ће дати велику обнову

¹⁸² Слободан Поповић, „Мирољубиви развој као пример релационистичког понашања НР Кине“, *Зборник Матице српске*, LXXIII, No. 182, 2/2022, стр. 181–205; Slobodan Popović, „Uticaj diskursa miroljubivog razvoja na kinesko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku“, *Међународна политика* Vol. 69, No. 1171 (2018), стр. 5–28.

¹⁸³ Теорија Тројног представљања (Three Represents Theory), коју уводи Ђанг Цемин (Jiang Zemin) као друштвено-политичку теорију о односу партије и народа, одређује да она мора заступати напредне производне снаге НР Кине, оријентисаност Кине њеном напредном културом и основне интересе већине кинеског народа.

¹⁸⁴ Научни поглед о развоју уводи Ху Ђинтао као друштвено-политичку теорију о будућем развоју Кине.

¹⁸⁵ Zvonimir Stopić, “Coexistence vs. coexistence: The intersection between Yugoslavia’s ‘active peaceful coexistence’ and China’s ‘Bandung spirit’”, *China, Yugoslavia, and the Socialist Worldmaking: Convergences and Divergences*, 2023, pp. 193-219.

кинеске нације. Друго за општељудску сврху тиме што ће растућу добробит Кине и кинеске нације системски узајмно добитним односима (win-win)¹⁸⁶ уградити у растућу добробит других држава и других народа.

Треба имати у виду да су се већ 2010. године теоријски отворила питања „да ли свету има спаса“,^{187, 188} да ли „дипломатија може спасити свет“,¹⁸⁹ те се логично дошло и до питања „да ли је дипломатија данас одржива?“¹⁹⁰

Нови модел односа велике земље као прво се показује у прављењу и одржавању односа са суседима, тиме што их обележавају пријатељство, искреност, укључивост и узајамна корист, док су односи са Африком обележени „искреношћу, стварним резултатима, наклоношћу и добром вером“.¹⁹¹ Нови модел односа дипломатије успева зато што велика земља одбацује сваку могућност да је стремљењу ка хегемонији заведе новостечена моћ. Управо обједињено знање дегенерације моћи моћне државе суштински у њену немоћ, уколико се окрене да је претвара у моћ над другим државама, потиче и из марксистичке теорије и из древних филозофских традиција мишљења у Кини. Међутим, много је мишљења која у овом самопредстављању Кине као велике земље лишене порива за експанзијом, доминацијом и хегемонијом, једино виде и читају пропагандистичку мантру КП Кине. Доказивање да је нови модел међународних односа и нова дипломатија којом се они граде неискрена прича, опасна идеолошка кљуса опаснија и од „Тукидидове замке“ и од „Кинделбергове замке“, троши странице и странице, нарочито оних посвећених дискурзивној аналитици оспоравања дискурзивне моћи Кине. Готово да нема гледишта која би, у идеји да велика земља може да се еманципује од силе и „насилвавања“ у међународним односима, видела нови идеализам дуго постојеће земље која је савладала меандре времена „од немила до недрага“ и „од сјаја до пада“.

¹⁸⁶ “Xi eyes more enabling int’l environment for China’s peaceful development”, *Global Times*, November 30, 2014. Доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/894240.shtml>. Приступљено: 30.6.2024.

¹⁸⁷ Costas M. Constantinou, James Der Derian (eds.), *Sustainable Diplomacies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.

¹⁸⁸ Јелица Стефановић-Штамбук, „Да ли је дипломатија данас одржива“, *Међународни проблеми*, Вол. 62, бр. 4, стр. 641–677, 2010.

¹⁸⁹ Costas M. Constantinou, James Der Derian (eds.), *Sustainable Diplomacies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.

¹⁹⁰ Јелица Стефановић-Штамбук, „Да ли је дипломатија данас одржива“, *Међународни проблеми*, Вол. 62, бр. 4, стр. 641–677, 2010.

¹⁹¹ “Xi eyes more enabling int’l environment for China’s peaceful development”, *Global Times*, November 30, 2014. Доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/894240.shtml>. Приступљено: 30.6.2024.

Видови новог мултилатерализма и регионализма Кине у мозаику поретка „кинеског сна“, могу се систематизовати на следећи начин. Прво то је мењање мултилатералне дипломатије њеним унапређивањем за друштвену и општељудску сврху, коју дипломатија уопште мора имати, по кинеском разумевању. Потом, то је њено усмеравање да доприноси реформи међународне глобалне владавине. Додатно, она добија циљ да појача присуство и утицај ставова Кине и земаља у развоју у мултилатералним структурама које је Запад, тачније САД, створио као опште, али са својим одлучујућим утицајем. Такође, од 2013. године кинески мултилатерализам подржава изградњу Пута свиле – Економског појаса и Поморског пута свиле XXI века, и служи повећању конвергентности интереса различитих страна на темељу узајамно добитних исхода сарадње.

Унутар новог сплитања везама мултилатерализам очекује да даје регионалне мреже и, поред тога, има још у регионалној равни и следећа обележја како је приказано у доњем сажетом прегледу:

РЕГИОНАЛНА МУЛТИЛАТЕРАЛНА ДИПЛОМАТИЈА

- ↔ кинеско предвођење самосталног грађења региона и институционализације регионалне сарадње
- ↔ грађење регионалног економског интегрисања и споразумна партнерства у областима слободне трговине
- ↔ самостално предвођење стварања регионалних „заједница заједничке будућности“ (заједничке судбине).

Регионални мултилатерализам усмерен је и на повезивање удаљених региона интеррегионалним мрежама попут БРИКС партнерства ради усклађивања развоја држава растућих економија и растућих моћи које су склоне да обуздају овим начином конституционализације сарадњи. Такође, интеррегионално умрежавање је носећи стуб Иницијативе појаса и пута, институционализује се мултилатерално као форум Појаса и пута за међународну сарадњу.

Почевши од 2013. године, поступно, кинеска дипломатија се нарочито после пандемије Ковид-19 усредсређује на глобално иницирање умрежавања глобалним иницијативама света, како би у целини све његове државе и народи конституционализовали поредак који ослабађа од колонијализма, унилатерелизма, протекционизма, доминација, интервенционизма и хегемонизма.

Први део мозаика поретка „кинеског сна“ – Шангајска организација за сарадњу

Како теоријски и операционално поставити проучавање Шангајске организације за сарадњу (ШОС)?

Посебно кинеско самостално предузимање установљења нових мултилатералних структура дијалога, преговора и сарадње и даље је научна „загонетка“. Међу тим структурама, Шангајска организација за сарадњу (ШОС, кин. 上海合作组织) која је прва настала на иницијативу Кине, предмет је бројних и анализа и оспоравања. Различита сагледавања из несродних, а често и међусобно супротстављених мисаоних полазишта, дају бројне несагласне пресеке настанка и деловања ШОС-а. Претежно дата слика истиче кинеско непосредно и посредно остваривање безбедносног, а паралелно и економског утицаја од националног, преко регионалног и интеррегионалног, све до глобалног нивоа путем ове мултилатералне институције.

Успостављање, даљи развој и одрживости ШОС-а улива се у геополитичка, геоекономска и гекултурна тумачења спољне политике НР Кине. Јаз између западних схватања и изворних кинеских гледишта све је дубљи. Што је одроњавање међународног система растуће, то су оштрице западних критика убојитије. Зато, противречности и непредвидљивости постојећих размимоилажења појачавају групу мишљења да је ШОС у служби промовисања ауторитарних вредности. Проглашавањем за својеврсни „клуб диктатора“,¹⁹² добија се само дубља путања дискредитације чији је циљ да побије његово делотворност. Тако се тврди и да је ШОС само један од бројних формата за размену мишљења, без могућности реалне утицајности на тлу Азије.¹⁹³ Проширена су и виђења да је ШОС у служби стварања синоцентричног азијског поретка. Процењује се и да је гравитациона моћ на страни НР Кине и да ће она бити геополитички и геоекономски центар овог простора. Чињеница је и да је ШОС и поред свих напора Сједињених Америчких Држава, њима ограничио стратешки простор деловања у овом подручју.¹⁹⁴ Опречна афирмативна гледишта истичу да је ШОС облик инклузивног (укључујућег)

¹⁹² Lauren Albright, “Reactionary Regimes”, *Democracy and Society*, Vol. 7, No. 2, стр. 1.

¹⁹³ Joel Wuthnow, “U.S. ‘Minilateralism’ in Asia and China’s Responses: A New Security Dilemma”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 28, No. 115, 2019, p. 138.

¹⁹⁴ Joel Wuthnow, “Asian Security without the United States? Examining China’s Security Strategy in Maritime and Continental Asia”, *Asian Security*, Vol. 4, No. 2, pp. 230–245.

мултилатерализма за који је Кина чврсто опредељена.¹⁹⁵ Поред наглашавања да има сврху установљења демократског и правичног међународног поретка истински једнакоправних држава и да није уперен против ма које од њих,¹⁹⁶ инклузивни мултилатерализам ШОС-а, нарочито у кинеским схватањима отвара још једну битну димензију, али за сада аналитички занемарену. То је системска измена окружујуће средине путем умрежавајућег регионализма.

Прва фаза била је умрежавање Источне и Централне Азије, да би у другој развојној фази системског умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а био умрежен регион Јужне Азије, а у трећој фази поступно се умрежава и делом Западна Азија. У томе, овај системски умрежавајући регионални мултилатерализам или интеррегионализам нити подрива нити се такмичи са АСЕАН-ом, коме се признаје да треба да има улогу „колевке“ или носеће мултилатералне структуре обједињавања Азије.

Предмет ове студије, због напред изнетих обележја, је његова кинеска конституционализација са усмереношћу на геополитичке и геоекономске димензије које се истурају у први план и различито тумаче, некада се не уклапајући у разумевање да је добро калибриран чинилац мозаика поретка „кинеског сна“.

Период на који се студија усредсређује је од 2001. године – када се мултилатерална структура Шангајске организације за сарадњу установљава – до краја 2019, последње „нормалне“ године света, односно до времена избијања пандемије Ковид-19. Обухваћен је у испитивању у студији и механизам Шангајске петорке. То је претеча институционализације ШОС-а. Иницирала ју је НР Кине 1996. године. Тада су председници Народне Републике Кине, Руске Федерације, Републике Таџикистан, Републике Казахстан и Киргиске Републике потписали у Шангају Споразум о продубљивању војног поверења у пограничним регијама (*Agreement on Confidence Building in Military Sphere in the Border Areas*). Овај догађај се узима и као први самит нове регионалне групације, називане Шангајском петорком. На следећем самиту, односно састанку на врху, одржаном у Москви 24. априла 1997. године, потписан је Споразум о узајамном смањењу

¹⁹⁵ Ling Wei, “Inclusive Multilateralism: Cooperation, Resilience and Strategic Competition”, in Meyer, Thomas; De Sales Marques, Jose Luis (eds.), *The EU and China: Avoiding a New Cold War*, pp. 106–127, Taylor & Francis, New York, 2024.

¹⁹⁶ Iwashita Akihiro, “The Shanghai Cooperation Organization: Beyond a Miscalculation on Power Games”, in, Christopher Lenetal (eds.), *Japan’s Silk Road Diplomacy – Paving the Road Ahead*, Central Asia – Caucasus Institute Silk Road Studies Program, USA, 2008; Evan. A. Feigenbaum, *The Shanghai Cooperation Organization and the Future of Central Asia*, U.S. Department of State. Доступно на: <https://2001-2009.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/91858.htm>. Приступљено: 31.10.2023.

војних снага у пограничним регијама (*Treaty on Reduction of Military Forces in Border Regions*).

Сваки наредни самит оцењивао је прво постигнуте резултате, да би на основу њих отворио ново поље или нова поља сарадње. Ово показује да се ради о мултилатерализму стварних учинака, а не само пуко вербализованих намера држава учесница овог формата да успоставе и јачају међусобно поверење путем садржајне сарадње.

Наговештај проширења састава Шангајске петорке дат је на самиту у Душанбеу, одржаном јула 2000. године. Тада се „у својству посматрача појављује председник Узбекистана Ислам Каримов“¹⁹⁷ у процесу рада самита. Ово прво проширење састава учесница формата Шангајске петорке потврдило је његову делотворност. Сарадња Узбекистана и мултилатералног формата механизма регионалног умрежавања Шангајске петорке наставља се до одлуке на самиту одржаном у Шангају, јуна 2001. године. Узбекистан постаје пуноправна чланица, а мултилатерални формат механизма регионалног умрежавања Шангајске петорке установљава се као Шангајска организација за сарадњу (ШОС) која конституционализује први регионални поредак вођен интересом „кинеског сна“.

Са оваквим изменама, реч „шангајски“, поред места географског „рођења“ организације, добија и ново значење, односно идеационо и дискурзивно одређење које је истовремено и уткано у сам рад овог системског регионалног мултилатералног умрежавања земаља суседа. У идеационој сржи ШОС-а смештен је такозвани „шангајски дух“. Према Декларацији о оснивању ШОС-а „шангајски дух“ значи да Организацију одликује дух отворености, поштовања, толеранције, консензуалног доношења одлука, једнакости и неговања различитости, од вредносних, преко политичких, до разлика у економским системима.

Међутим, кроз анализу рада Организације и усвојених докумената можемо закључити да дух отворености подразумева промовисање, односно искључивање оних приступа у превазилажењу безбедносних и економских изазова који се не уклапају у националне стратегије земаља чланица, а самим тиме и у стратешке планове Организације, или се перципирају као изазивачке по збирну стабилност региона ШОС-а. Као анекс Декларацији, шест држава чланица потписују и Шангајску конвенцију о борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма (*The Shanghai Convention on*

¹⁹⁷ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, број 1–2, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр. 223.

Combating Terrorism, Separatism and Extremism). Потписивање ове конвенције доноси одређене новитете у обезбеђивању и редефинисању глобалне безбедносне архитектуре, будући да је ШОС прва међународна организација која у своје циљеве ставља и борбу против „три зла“ – тероризма, сепаратизма и религијског екстремизма. Борба против „три зла“ је јуна 2003. године институционализована формирањем Регионалне антитерористичке структуре (*Regional anti-terrorist structure* – РАТС) са седиштем у Бишкеку.

Иако ће просторни фокус истраживања бити на Централној Азији, приступањем Републике Индије и Исламске Републике Пакистан 2017. године на самиту у Астани, па потом и Ирана, улога ШОС-а у реализацији кинеских националних интереса у Јужној и Западној Азији, а самим тиме и у Индијском океану, географски шири поље овог истраживања.¹⁹⁸ Чињеница да се Русија и НР Кина географски простиру и у Источној Азији, условљава да се одређени део овог истраживања усмери и на анализу улоге ШОС-а у реализацији кинеских националних интереса и у овом делу света. Поред осам сталних чланица, у складу са чланом 14 Повеље ШОС-а, статус посматрача и дијалог партнера има низ држава и организација. Статус посматрача тренутно имају Исламска Република Авганистан, Република Белорусија (покренула је поступак чланства) и Монголија. Статус дијалог партнера имају Република Турска, Република Азербејџан, Република Јерменија, Краљевина Камбоџа, Федерална Демократска Република Непал, Демократска Социјалистичка Република Шри Ланка, Краљевина Бахреин, Држава Катар, Уједињени Арапски Емирати, Краљевина Саудијска Арабија, Федерална Демократска Република Конго, Арапска Република Египат, Малдиви, Држава Кувајт и Република Савеза Мјанмара.¹⁹⁹ Сам поглед на листу чланица, држава посматрача и партнера за дијалог указује на веома

¹⁹⁸ Детаљније о геополитичкој важности Индијског океана за ШОС видети у: Kharina, O. A. “Strategic Interests of India in SCO: Energy and Security” *Vestnik RUDN, International Relations*, 2017, Vo. 17, No. 3, стр. 508–517; *The Shanghai Cooperation Organization*. Доступно на: http://eng.sectsco.org/about_sco/. Приступљено: 24.6.2019. Приступање Ирана у ШОС у овој студији неће бити анализирано, будући да је временски оквир истраживања одређен од 2001. до 2019. године.

¹⁹⁹ *The Shanghai Cooperation Organization*. Доступно на: http://eng.sectsco.org/about_sco/. Приступљено: 24.6.2019. Вршењем пресека досадашњег чланства Организације увиђамо да је Туркменистан једина држава из региона Централне Азије која није приступила ШОС-у. То је резултат политике неутралности, која је била потврђена од стране Уједињених нација 12. децембра 1995. године. Детаљније о овоме у: *International Day of Neutrality 12 December*, United Nations. Доступно на: <http://www.un.org/en/events/neutralityday/background.shtml>. Приступљено: 10.9.2018.

сложену, динамичну мапу ШОС региона, у којем хармонизација и синергија морају постати покретачке снаге како би се спречио уплив дестабилишућих фактора и изазивачких трендова.

Механизам Шангајске петорке, а потом и његово прерастање у ШОС, представља кинески конституционални стратешки одговор на измењену безбедносну архитектуру и вакуум моћи у региону Централне Азије након мирног урушавања Совјетског Савеза. Све државе које су биле у саставу Совјетског Савеза постају независне. Том приликом и централноазијске републике Казахстан, Таџикистан, Туркменистан, Узбекистан и Киргистан по први пут стичу пуноправни суверенитет у међународним односима. У прекрајању геополитичке и политичке мапе света, наместо једног суседа – Совјетског Савеза, НР Кина је добила недефинисане државне границе са Русијом, Казахстаном, Киргистаном и Таџикистаном. Са кинеске стране дефинисање заједничких граница било је неопходно из стратешких, безбедносних и економских разлога, односно разлога конституционализације поретка „кинеског сна“. Наиме, са овим државама се граничи Ујгурска аутономна регија Синђанг која је насељена Ујгурима, туркофоним становништвом муслиманске вероисповести. За кинеску страну проблем лежи у намери појединих ујгурских политичких организација да створе независну државу, тзв. „Источни Туркестан“.

Како би спречили претакање сепаратистичких ујгурских програма у дело, и евентуалну помоћ од стране екстремистичких организација и дела муслиманског живља централноазијских, али и других држава широм света, НР Кина покреће дипломатску иницијативу у коју укључује нова три централноазијска суседа, као и Русију. Почетни институционални оквир ове дипломатске иницијативе чине Комитет за изградњу узајамног поверења и Комитет за узајамно смањење војних снага у пограничним регијама.²⁰⁰ Према подацима које износи Лију Деси (Liu Dexi), Русија је била укључена у рад ових комитета јер су представници Казахстана, Киргистана и Таџикистана желели да се преговори о делинеацији, тј. о дефинисању територијалних граница одвијају уз присуство и медијацију Русије, државе несумњиве резидуалне моћи.²⁰¹ Кинеској страни предлог је такође одговарао, јер је и са Русијом имала нерешено питање уређења заједничке границе

²⁰⁰ Chapter 3, Negotiations and Settlement of Border Dispute, p. 102. Доступно на: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/119862/9/09_chapter%203.pdf. Приступљено 3.5.2018.

²⁰¹ Детаљније о овоме у: 刘德喜, 苏联解体后的中俄关系 (Liu Dexi: SulianjietihoudeZhongEguanxi), LiuDexi, *Sino-Russian Relations after the Collapse of the Soviet Union*, цитирано према: Chapter 3, Negotiations and Settlement of Border Dispute, p. 102. Доступно на: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/119862/9/09_chapter%203.pdf. Приступљено 3.5.2018.

наслеђено из прошлости, када је Кина била принуђена да потписује „неједнаке уговоре“. У том контексту, „преговори о уређењу заједничких граница су имали формат „две стране – пет држава“, јер су Русија и три централноазијске државе 1992. године потписале Споразум о заједничкој делегацији“.²⁰² Успостављање оваквог формата преговора показује да су централноазијске државе биле неповерљиве према НР Кини, јер је у бројним аспектима била далеко моћнији преговарач. С друге стране, Кина је добровољно пристала на самоограничење сопствене моћи институционализацијом односа кроз системско регионално мултилатерално умрежавање земаља.

Успостављање, а потом и дограђивање стабилних односа са НР Кином за централноазијске државе значи директно повезивање са Пацификом и тржиштима енергетски зависних земаља и у овом делу света. Додатно, новонастале централноазијске државе са веома slabим бирократским апаратом и институционалном традицијом сматрале су да је присуство Москве, од самог почетка процеса изградње поверења, неопходно. Дакле, процес преговора, а потом и проналажење заједничких решења били би јасни сигнали да су укључене државе способне да развију стратешки стабилне и на дуги рок веома корисне односе, будући да би могле да, као и Пекинг, ресурсе усмере на економски развој и подизање животног стандарда. Дакле, Пекинг има могућност и жели да активно учествује у подизању животног стандарда, односно искорењивање сиромаштва у региону Централне Азије, што види као оквир свих будућих акција у спречавању настанка будућих и превазилажењу већ постојећих безбедносних и политичких изазова. Упркос постојању Пословног клуба ШОС-а и Конзорцијума банака ШОС-а, и бројних потписаних споразума у оквиру Организације којима се заговара даљи развој конкурентности и тржишних капацитета држава чланица, осавремењивање транспортне инфраструктурне мреже и поједностављивање трговинских процедура,²⁰³

²⁰² Weiqing Song, “Interests, Power and China’s Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 85, 2014, p. 90.

²⁰³ Програм развоја интеррегионалне сарадње држава чланица ШОС-а (*Programme for the Development of Interregional Cooperation of the SCO Member States*), Заједнички коминике шефова држава чланица ШОС-а о поједностављивању трговинских процедура (*Joint Communiqué of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization on Simplifying Trade Procedures*), Споразум о пољопривредној сарадњи влада држава чланица ШОС-а (*Agreement on Cooperation in Agriculture between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*), *Shanghai Cooperation Organization – Documents*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/>. Приступљено: 24.6.2020.

централноазијске чланице ШОС-а бележе непрекидни трговински дефицит у трговини са НР Кином.²⁰⁴ Једини изузетак је Туркменистан, чији извоз је базиран на гасу.²⁰⁵ Међутим, НР Кина је кроз бројне пакете бесповратне помоћи, кредита и зајмова давала подстицај продубљивању трговинске и финансијске сарадње између ње и земаља централноазијског региона. Као илустративни пример издваја се самит шефова земаља чланица ШОС-а одржаном у Јекатеринбургу 2009. године, када је тадашњи кинески председник Ху Ђинтао (Hu Jintao) најавио „кредите у вредности од десет милијарди америчких долара за опоравак економија чланица ШОС-а погођених глобалном финансијском кризом“,²⁰⁶ што је НР Кина након тога и испунила. Тренд кинеског кредитирања и инвестирања централноазијских држава је настављен и у следећој генерацији лидера Комунистичке партије Кине (КПК), на чијем челу се налази Си Ђинпинг (Xi Jinping). Актуелни кинески председник је на ШОС самиту у кинеском граду Ђиндао (Qingdao) најавио стварање фонда од 30 милијарди јуана у оквиру Конзорцијума банака ШОС-а.²⁰⁷

Стратегије дугорочне одрживости економског развоја енергетски зависних земаља условљене су не само несметаним увозом нафте, гаса и ретких метала неопходних за производњу нуклеарне енергије, већ и стабилним и безбедним партнерским односима са земљама богатим енергентима. Питање енергетске безбедности постало је од изузетне важности за НР Кину, будући да је економским развојем постала енергетски зависна земља. Ово поткрепљују и подаци *British Petroleum*-а у извештају поднетом 2018. године да је потрошња енергије у НР Кини порасла за 3,1%, што НР Кину чини седамнаесту годину заредом највећим тржиштем енергената. НР Кина је у 2017. години трошила пет стотина хиљада барела нафте на дневном нивоу, што ју је одржало на месту највећег глобалног потрошача. Такође, у 2017. години потрошња природног гаса у свету је порасла за 3% или 26 милијарди кубних метара. Кинески удео у томе је

²⁰⁴ Наведено према: *China's Statistic Year Book 2017*, National Bureau of Statistics of China. Доступно на: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2016/html/1106EN.jpg>. Приступљено 12.2.2020.

²⁰⁵ Наведено према: *OECWORLDATLAS*. Доступно на: https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/tkm/show/2016/. Приступљено: 12.2.2020.

²⁰⁶ Zhang Pengfei, "China to Provide 10-billion-dollar Loan to SCO Members", *CCTV*. Доступно на: <http://english.cctv.com/20090616/110285.shtml>. Приступљено: 25.6.2019.

²⁰⁷ "Full Text of President Xi's Speech at the 18th SCO Qingdao Summit", *China SCIO*. Доступно на: http://english.scio.gov.cn/m/featured/xigovernance/2018-06/11/content_51986400.htm. Приступљено: 30.6.2021.

износио 31 милијарду кубних метара.²⁰⁸ Обезбеђивање ове количине енергената, уз паралелно превазилажење традиционалних и нетрадиционалних безбедносних изазова, претворило је НР Кину у такмаца који изазива геополитичке и геоекономске интересе САД-а и ЕУ. Како би се умањио интензитет ових изазова, као једног од кључних предуслова обезбеђивања одрживог економског развоја, НР Кина покренула је низ стратешких иницијатива и на плану унутрашње и на равни спољне политике. Када је реч о стратегијама на нивоу кинеске територије, Пекинг је иницирао план стварања нафтних стратешких резерви.²⁰⁹ Када је реч о стратегијама на равни спољне политике, НР Кина покренула је процес диверсификације извора и рута допремања нафте и гаса уз обилате субвенције државних нафтних корпорација. Стратешки врх НР Кине морао је да учини отклон од превеликог ослањања на изворе са Блиског истока и да поморске руте увоза енергената допуни копненим. Енергентима богат регион Централне Азије наметнуо се као логичан избор. С друге стране, то одговара и тежњама држава које се географски налазе у овом региону да самостално, без контроле Русије, буду присутне на тржиштима земаља којима су нафта и гас потребни за даљи привредни развој.

ШОС је кроз процес постепеног развоја постао неизоставни елемент кинеске спољне политике, националне безбедности, економског развоја и конституционализације поретка „кинеског сна“, најпре у непосредном суседству, а потом и на глобалном нивоу. Наиме, од Споразума о смањењу војних трупа у пограничним областима, па све до одржавања здружених и билатералних војних и антитерористичких вежби, ШОС је изнедрио две велике и међусобно повезане промене на пољу међународне војне сарадње НР Кине. Прва промена се односи на ново схватање суверенитета. Одржавање антитерористичких вежби, које по природи ствари подразумевају и присуство трупа других држава на њеној територији, јасно показују да је НР Кина, у одређеним сегментима, напустила круто схватање суверенитета. Друга промена се односи на кинеско учешће у заједничким

²⁰⁸ Детаљније о овоме у: *BP Statistical Review of World Energy*, British Petroleum, June, 2018. Доступно на: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>. Приступљено: 23.8.2018.

²⁰⁹ „Званичници Кине су 1993. године представили идеју стварања стратешких резерви нафте, која је потом и озваничена у Десетом петогодишњем плану (2001–2005). Bernard D. Cole, *China's Quest for Great Power – Ships, Oil, and Foreign Policy*, Naval Institute Press, Maryland, 2016, p. 146. Такође, о овоме погледати и у: Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска политичка мисао*, Vol. 44, No. 2; Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 133–155.

вежбама. Када говоримо о здруженим антитерористичким вежбама, које по речима званичника земаља учесница нису усмерене против треће стране, оне су прве таквог карактера у којима учествује војска НР Кине. Ђанвеи Ванг (Jianwei Wang) на то указује следећим речима: „За НР Кину значај ових војних вежби иде ван оквира ШОС-а. По први пут кинеска војска учествује у вежбама здруженог карактера, и позива војске других држава да бораве на њеној територији. Кинеска војска је учинила преседан у билатералним вежбама које је имала са војском Киргистана, јер је боравила на територији друге државе у доба мира.“²¹⁰ Последње антитерористичке вежбе одржане су у јуну 2019. године, у Казахстану. Преседан ових антитерористичких вежби јесте заједничко учешће војске Индије и Пакистана.²¹¹

Овај истраживачки рад има за циљ да покаже на који начин, до ког нивоа и у којим сегментима ова Организација утиче на реализацију кинеских националних интереса, а који су условљени кинеском активном економском и безбедносном сарадњом са земљама „ШОС региона“. Узимајући у обзир и чињеницу да се ова кинеска иницијатива не би могла реализовати без подршке држава које су и постале чланице ШОС-а, односно држава чији су интереси били сагласни са интересима НР Кине, овим радом показаћемо у којој мери и на који начин ова Организација представља дипломатску платформу за развој и реализацију стратешких интереса њених чланица. То ће нам омогућити да разумемо како НР Кина мерама изградње поверења тежи превазилажењу војних савезништава као начина обезбеђивања регионалне и глобалне безбедности и одрживог економског развоја, и уједно покушава да кроз хармонизацију различитих, а неретко и опречних националних интереса земаља чланица ШОС-а, кинеске амбициозне спољнополитичке иницијативе представи као кључне делове развоја „ШОС региона“.

Друштвени циљ овог истраживања може се уочити у предочавању и разумевању актуелног утицаја НР Кине, која у областима као што су производња, трговина и инвестиције, енергетика, телекомуникације, транспорт, култура, здравство и спорт бележи осетно присуство у целом свету. Само објективном анализом, а самим тиме и разумевањем начина, праксе, интереса и културе кинеског пословања, државе широм света могу

²¹⁰ Jianwei Wang, “China’s Multilateral Diplomacy in the New Millennium”, in: Y. Dong and F. Wang (eds.), *China Rising – Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., New York, 2005, p. 181.

²¹¹ Ashok Tuteja, “Indian, Pakistani Troops to Participate in SCO Counter-Terror Exercise”, *Eleven*. Доступно на: <https://elevenmyanmar.com/news/indian-pakistani-troops-to-participate-in-sco-counter-terror-exercise-asianewstnetwork>. Приступљено: 27.8.2019.

побољшати законски оквир и преговарачку позицију према њој, чиме ће успешније реализовати своје националне интересе. Дакле, друштвена оправданост истраживања може се препознати кроз практичну употребу добијених научних резултата у економском и политичком животу државе, али и у културном и друштвеном „сусрету“ са кинеском понудом.

Методолошки приступ и методи у одгонетању загонетке поретка „кинеског сна“

Ова студија, проистекла из продубљеног наставка истраживања започетог у докторској дисертацији, настоји да прво одговори на питање – зашто се после краја Хладног рата системски (интер)регионални умрежавајући мултилатерализам Шангајске организације за сарадњу укоренио у Азији? Друго истраживачко питања проистекло је из реално створених односа ове конституционализације. Приликом напред спроведеног теоријског заснивања истраживања ШОС је научно класификован и типологизован по кључној особености системског произвођења умрежених односа регионално и интеррегионално. Зато је незаобилазно питање – како ШОС постиже ширење мрежа односа у Азији?

Основни методолошки приступ нужно се мора развити како би на научним чињеницама пружио заснован одговор ради одгонетања, још увек, загонетне реалности првог мултилатералног облика чије је установљење, икада, иницирала НР Кина. Започето мултилатерално деловање ШОС умрежавањем односа региона Средње Азије и евроазијске Руске Федерације настао је први део мозаика поретка „кинеског сна“. Данас је ШОС укореењен у шире узглобљавајући формат и других региона или делова региона Азије. Неизбежно се намеће да се темељито мора испитати зашто и како је дошло да данас постојећих ШОС мултилатералних односа. Шта је по среди када се ради о успеху мултилатерализма ШОС-а да се и укорени и да континуирано умрежава, попут неуморне плетиле, и нове државе и повезује нове азијске регионе мрежом установљавања односа?

ШОС мултилатерализам „кинеских карактеристика“ неминовно је особен, будући да је прва мултилатерална структура настала на иницијативу НР Кине. Све до тада Кина мултилатерализам, као темељну установу међународног система и конституционализације поретка, није стварала. Ограниченост свих поредака, укључујући и настали поредак после Хладног рата, је сведеност творења заснивајућих споразума на ограничени број држава, првенствено најмоћнијих европских држава. Ширење круга „творца“ поредака није се битније изменило ни укључивањем Сједињених

Држава. Искључивање поражених држава из послератних споразума је уграђена грешка у рушевност темеља миру који подижу. Али, и многе друге пресецајуће осе искључивања јесу у темељу овако крчког мира, чиме се учинила готово непоправљива „географија искључености“. Када је искључивање НР Кине у питању идеолошко противништво Сједињених Држава да кинеска комунистичка влада заузме легитимно место у Уједињеним нацијама трајало је све до 1971. Међутим, руководство Кине није тиме могло бити спречено да проучава и да се подучава савременом мултилатерализму. Све док превиђа да је мултилатерализам древно поницао на азијском тлу и, не тек хришћанским саборима, истинска укљученост свих држава у утврђивање споразума о поретку остаће само нормативни идеал. Кини су искључивање и искључености великог броја држава из постизања кључних споразума недопустива пракса. Она, односно њене управљачке елите, нису заобилазиле, нити заобилазе проучавање и те праксе, не одустајући од замисли о почетку суштинске промене међународног поретка тек када све самосталне суверене државе буду једнако учествовале у одлучивању о конституционализовању поретка.

Кина тај захтев за стварном демократичношћу међудржавних односа потпуном укљученошћу свих у одлучивање држи легитимним и темељеним постулатом демократије. Како год се искључивање по идеолошким, идентитетским, економским, политичким, безбедносним осама правдало, лишено је било какве врсте основаности. Самообавезивање је делотворније од ма каквих подстицаја, било наградама било казнама. Међутим, у порецима који се установљавају након ратова, земље победнице често превиђају ову детерминанту, или је свесно одбацују, иако ће се она вратити попут бумеранга. Ма колико се институционално може десити да међународни поредак заобилази укључивање неке државе, или групе држава, неизводљиво је произвести околности које онемогућавају да стичу верзираност у савременом мултилатерализму. Поред тога што је помно савладала од стране Запада засниван мултилатерализам света, Кина је освешћивала и постојање мултилатералног организовања, како у сопственој историји тако и историји азијског континента. Особности Азије у регионалном мултилатералном деловању, мултилатералног делатништва у регионалним контекстима Азије, и „мултилатерализма кинеских карактеристика“, чији је системски регионални умрежавајући мултилатерализам ШОС-а делатан и делотворан, захтева примерени методолошки приступ истраживању како би се одабрале одговарајуће методе истраживања. Прегледом постојећег научног фонда знања дошло се до методолошког приступа пружању објашњења феномена азијског мултилатерализма, од којег се мора поћи у обликовању методолошког

приступа и метода истраживања системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а.

Питање моћи једно је од кључних у теоријама међународних односа. НР Кина је своју растућу моћ усмерила ка омоћавању држава у развоју најопштије, а посебно ка омоћавању Азије, у чему је ШОС један од системски делатних мултилатералних (интер)регионалних умрежавајућих структура. Моћ концептуално, као ни у стварању стварних међународних односа, није могуће избећи. Зато, у конституционализацији и свакодневnoj продукцији ШОС везама и односима које премрежава и продубљује, „шангајски дух“ је код разумевања његове моћи односноности којом не само да умрежава и нове државе и нове регионе или делове региона, већ и на окупу држи већ окупљене.

Питање безбедности је прожето не само идејом, већ и праксом моћи. Ово је нарочито важно, посебно када је НР Кина у питању, јер безбедности каквој Кина тежи и безбедности од Кине, како њену растућу моћ перципирају друге државе, налазе се на потпуно супротним половима. Посебно Сједињене Државе данас опажају кинеску претњу као највећу и једину стварну претњу својој безбедности. Битна раван посматрања у раду је зато безбедност. Њено концептуално димензионирање спроведено је путем абдукције, чиме се праћењем научне стазе стицања сазнања дошло до кључног кода разумевања односноности. За ШОС, као што је већ и било речено, то је „шангајски дух“. По својој суштини, „шангајски дух“ представља сажимање системске односноности саобразне идејама, вредностима и нормама азијске спољног деловања, те је одлучујући за усађивање и ширење системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а.

У контексту тако спрегнутих и повезаних међусобно противуречних идеја безбедности, концептуално није могла да се заобиђе ни равнотежа снага. Равнотежа снага спада у међу најутицајније замисли у проучавању међународних односа. Најчешће се налази у речнику и аналитичара спољне политике и њених практичара. Окосница је реалистичке теорије у међународним односима. Нови увиди о њој су подстицајни за мисаоно производну расправу не само унутар те теорије и њених различитих издања, већ и за сазнајну размену између реализма и осталих теорија међународних односа. Употреба равнотеже снага не запоставља се ни као предмет истраживања, мада су теоретичари знатно уздржанији у употреби ове замисли од практичара.

Готово опчињеност равнотежом снага сматра се разумљивом. Њој научна разматрања кључних својстава међународног система често дају

средишни положај. Придружују се томе и расправе о политици које би требало да буду одрживи одговор на водећу позицију Сједињених Америчких Држава почетком XXI века. Изван оквира европског простора и предмодерног доба, међутим, равнотежа снага није ни систематично, а камоли обухватно испитивана. Зато и нема потребних сазнања о видовима равнотеже снага у околностима ранијих случајева системске униполарности. Стога, као основни закључак који износе уредници зборника *Равнотежа снага у светској историји*, јесте да су теорија равнотеже снага и анализа политике подједнако ослоњене на дубински „неуравнотежене искуствене темеље“,²¹² пошто је целокупно знање о равнотежи снага „производ европске историје и глобалног искуства XX и почетка XXI века“.²¹³

Напор да се ова сазнајна неравнотежа уклони учињен је спровођењем осам нових студија случајева уравнотежености и неуспеха уравнотежавања у предмодерним и неевропским међународним системима.²¹⁴ Налаз овог мултидисциплинарног и међународног посла је да главнина здраворазумских уопштавања о равнотежи снага не успева да се одржи суочена са неевропским искуством. Следствено, заснивајућа улога равнотеже снага у успостављању академског проучавања међународних односа захтева потанко разматрање низа појединачних питања.

Први темељни покушај сређивања обухвата и садржине замисли равнотеже снага обавио је Ернст Хас (Ernst Haas). Студија у којој је издвојио осам различитих одређења равнотеже снага и четири различите врсте њене употребе објављена је 1953. године.²¹⁵ Надаље до данас, и садржина и значења појма равнотеже снага су на нивоима различитог интензитета и из другачијих углова оспоравани. Саму идеју равнотеже снага, без суштинских измена, није могуће сачувати смисленим под ударима противречења.

Циљ испитивања равнотеже снага исто захтева појашњења. Један од битних политичких докумената Сједињених Америчких Држава, какав је Стратегија националне безбедности из 2003. године, садржи, на пример, одређену изјаву о настојању администрације да „... створи равнотежу

²¹² William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 1.

²¹³ Ibid., стр. 1.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ernst Haas, B., “The balance of power: prescription, concept, or propaganda?”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 442–477.

снага која ће бити у корист људске слободе“.²¹⁶ Хас је у својој пионирској студији утврдио четири начина употребе равнотеже снага. Амерички стратегијски документ упућује на сва четири начина употребе ове замисли. Прво, у документу се равнотежа снага користи *описно* (дескриптивно) као израз којим се назива постојећа међународна расподела моћи у којој су Сједињене Америчке Државе надмоћне. Друга употреба је *прописујућа* (прескриптивна) истицањем да постојеће стање ствари, односно америчка премоћ, треба да буде сачувана као једина исправна. Трећа употреба је *нормативна* или *пропагандистичка*, због повезивања надмоћи САД-а са моралним добром какво је људска слобода. Четврта употреба је и аналитичка, због подразумевања да равнотежа снага чини средишњи механизам пословања међународног система.²¹⁷ Тиме се претпоставља да се стварањем равнотеже снага у прилог „људске слободе“ предузима осудни корак у подупирању слободе као циља, али кроз више него јасно инструментализацију националних интереса државе која је творила униполарни међународни поредак. Пример показује да су различите употребе израза равнотежа снага неминовно испреплетане због пропагандистичких намера. Сасвим је разумљиво да иако су аналитички особене, све њихове употребе су узајамно повезане.

Нису у сваком тренутку све четири категорије на истом интензитету употребе. Стога, пропагандна страна веома често, нарочито када је реч о националним интересима, инсистира у коришћењу израза равнотежа снага. Начин на који је некадашњи председник Сједињених Америчких Држава Џорџ Буш користио језик равнотеже снага изразито је пропагандистички. Разлог је упадљив. Он је тежио да убеди јавност да све велике силе слободу држе за највиши циљ и да су образовале најшири савез против свих они јединица међународног система које јој се супротстављају. Последици закључак је да оваквом употребом равнотеже снага свим осталим великим силама бива предочено да немају потребе за забринутост због премоћи Сједињених Америчких Држава, нити да страхују због њихове одлуке да унапређује своје способности пошто су сви део заједничког савеза чијем циљу овакво деловање САД-а доприноси употребом својих ресурса. Остале велике силе потпуно разумљиво нису делиле саопштavana уверавања Сједињених Држава. Поједине силе су управо у америчком првенству

²¹⁶ The National Security Strategy of USA 2002, *The White House*, доступно на: <https://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/nss02.pdf>. Приступљено: 16.7.2023.

²¹⁷ Ernst Haas, B., “The balance of power: prescription, concept, or propaganda?”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 442–477; The National Security Strategy of USA 2002, *The White House*. Доступно на: <https://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/nss02.pdf>. Приступљено: 16.7.2023.

виделе озбиљну претњу успостављеној равнотежи снага. Министар иностраних послова Француске Ибер Ведрин (Hubert Vedrine) тако је 1999. године изјављивао како „целокупну спољну политику Француске... прожима циљ да свет сутрашњице чини неколико полова, а не само један“.²¹⁸

Према Хасу, слојевитост расправа о равнотежи снага која постоји међу научницима, истоветна је и расправи о значењу равнотеже снага која се уврежила и међу политичарима. Стога, овај теоретичар је у својој студији из 1953. године указао да је појединим научницима равнотежа снага готово истоветна појму политике силе, односно међународној борби за моћ. Последице таквим разумевањем они изједначавају равнотежу снага са реализмом.²¹⁹

Додатну потешкоћу неминовно ствара усредсређеност на тадашњи међународни систем. Његова униполарност је била потпуна новина. Често се сматрало да је јединствена у модерном добу. Поједине реалисте нарочито је забрињавао увид да унилатерализам Сједињених Држава више не нагриза већ дробни створени савез у циљу слободе. Мада нема опште сагласности великих сила око „чврстог уравнотежавања“ (*hard balancing*) Сједињених Држава образовањем војног савеза који би им био противтег. Тврди се, и у прилог томе, износе се и докази да се велике силе саглашавају о нешто блажим мерама у односу на такву крајност како би подстакле САД да попусте у свом унилатерализму. Овакво понашање поједини теоретичари почели су да означавају као „меко уравнотежавање“ (*soft balancing*).²²⁰

Извршено означавање било је изложено критикама. Примедбе критичара истичу да извршено именовање спада у „кривотворење замисли“ или „растежање замисли“, како је Сартори (Sartori) 1970. године назвао ону врсту језичких закривљења садржине неког појма, којом се суштински израз претераним ширењем претвара и односи на потпуно различиту појаву од оне почетно њиме означаване.²²¹ Понашања покривана изразом меко уравнотежавање темељно су другачија од традиционалног уравнотежавања,

²¹⁸ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 2.

²¹⁹ Ernst Haas, B., “The balance of power: prescription, concept, or propaganda?”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 442–477.

²²⁰ Robert Pape A., “Soft balancing against the United States”, *International security*, Vol. 30, No. 1 (2005), стр. 7–45; Paul, Thazha V., “Soft balancing in the age of US primacy”, *International security*, Vol. 30, No. 1 (2005), стр. 46–71.

²²¹ Giovanni Sartori, “Concept misformation in comparative politics”, *American political science review*, Vol. 64, No. 4 (1970), 1033–1053.

и заправо истоветна су уобичајеним дипломатским трвењима.²²² Стога је за критичаре залеђина логички погрешна, јер се аналитички увид теорије равнотеже снага, када се тежишно дешава уравнотежавање, прави појединачним описним ставом који се мора односити управо на оно што се тренутно збива.²²³ Откуда потиче нарочита подложност језика равнотеже снага оваквим појмовним растезањима? Одговор који се налази као тачан је посебна гипкост и разнородност значења самог израза.²²⁴ Опасност која из тога произилази је прекретање ове замисли у „химеру“, како је тој последици ознаку придружио Ричард Кобден (Richard Cobden) пре скоро два века. Хас се позвао на ту Кобденову оцену која је гласила да равнотежа снага претераним ширењем бива изврнута не у обману, грешку или заблуду, већ у неописано, неописиво и несхватљиво ништа.²²⁵

Предочени оквир разликовања употребе израза равнотежа снага, за циљ има систематско испитивање и разумевање и идеја и пракси равнотеже снага у светској историји. Одређено је да ће циљ, истовремено, бити и прегледно вредновање средишњих аналитичких и описних тврдњи системске теорије равнотеже снага.²²⁶ Хас је у истој студији већ указао на склоност појединих теоретичара да користе равнотежу снага описно.²²⁷ Тиме се овакав приступ није битно разликовао од начина на који ће доцнија администрација бившег америчког председника Буша из пропагандних разлога равнотежу снага ставити у корист одређене државе, тј. подразумевати под овим изразом одређени облик хегемоније. Овакво схватање је ипак у мањини. Већина америчких теоретичара стасала је сазнајно у раздобљу Хладног рата, равнотежом снага описује уравнотеженост, тј. упоредно приближно једнаку моћ две или више држава.²²⁸

²²² Keir Lieber A., and Gerard Alexander, “Waiting for balancing: Why the world is not pushing back”, *International Security*, Vol. 30, No. 1 (2005), стр. 109–139.

²²³ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 3.

²²⁴ *Ibid.*, стр. 3.

²²⁵ Ernst Haas, B., “The balance of power: prescription, concept, or propaganda?”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 443.

²²⁶ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 3.

²²⁷ Ernst Haas, B., “The balance of power: prescription, concept, or propaganda?”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 442–477.

²²⁸ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 3.

Срж, односно језгро појма теорије равнотеже снага, према потанко спроведеном прегледу, јесте да се „хегемоније не образују у системима више држава зато што опажане претње хегемоније над системом производе уравнотежујућа деловања осталих водећих држава у таквим системима“.²²⁹ Теорија заснована на таквом поимању бива означена као „системска теорија равнотеже снага“ (*systemic balance-of-power theory*).²³⁰ Изабрано је усредсређивање на системску теорију равнотеже снага зато што има кључни значај у теорији и пракси међународних односа.²³¹ Њена главна тврдња је да се „њене претпоставке држе најшире увреженим у области међународних односа“²³². Управо је тврдња најупечатљивије изложена у Волцовој прекретничкој *Теорији међународне политике*,²³³ а потом и раширена међу реалистима,²³⁴ да је равнотежа снага универзално исправна у времену и простору, односно да важи увек и свуда. Додатно гледиште да је равнотежа норма историје чини извор проширених очекивања и међу научницима и међу практичарима.²³⁵ Они отуда предвиђају да ће државе ускоро почети да се окрећу уравнотежавању Сједињених Америчких Држава. Поново је најречитије Волц проценио да је садашње стање „међународне политике неприродно“.²³⁶ Препоруке и либералних институционалиста и конструктивиста,²³⁷ подједнако се темеље на очекивању прављења противтеже осталих сила Сједињеним Америчким Државама чиме правдају залагање за неопходну уздржаност и самоограничавање ове државе у спољној политици.

²²⁹ Jack Levy S., William Thompson R., “Hegemonic threats and great-power balancing in Europe, 1495–1999”, *Security Studies* Vol. 14, No. 1 (2005), стр. 1–33.

²³⁰ William Wohlforth C., Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems” in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 3.

²³¹ Ibid., стр. 3.

²³² Jack Levy S., William Thompson R., “Hegemonic threats and great-power balancing in Europe, 1495–1999”, *Security Studies* Vol. 14, No. 1 (2005), стр. 1–2.

²³³ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.

²³⁴ Jack Levy S., William Thompson R., “Hegemonic threats and great-power balancing in Europe, 1495–1999”, *Security Studies* Vol. 14, No. 1 (2005), стр. 1–33.

²³⁵ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 4.

²³⁶ Kenneth Waltz N., “Realist thought and neorealist theory” in: Andrew Linklater (eds.), *International Relations: Critical Concepts in Political Science*, 2000, Routledge, New York, стр. 1530.

²³⁷ Joseph Nye Jr., *The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone*, Oxford University Press, Oxford, 2003; Richard Lebow, “Constructive realism”, *International Studies Review*, Vol. 6, No. 2 (2004), стр. 346–348.

Спроведено истраживање зато је посвећено логичкој провери и провери универзалности теорије равнотеже снага. Подлога провере начињена је од предмодерне историјске чињеничне грађе. Овим чињеницама проверавана је тврдња да све претње хегемоније теже да покрену уравнотежавајућа деловања као преовлађујући одговор у међународном систему.²³⁸ Проверавана је истим начином упоређивања и описни став је да су „равнотеже“ снага (различите од хегемоних или јунилатералних расподела моћи) резултат најубичајенијег стања међународних система.²³⁹ Опречно и гледиштима неких теоретичара (Nicholas Spykman) и појединих политичара (George Walker Bush) повучена је разлика између теорија хегемоније као такмичарских теоријама равнотеже снага.²⁴⁰ Уместо обрушавања на реализам, овде су понуђене анализе извеле преглед теорије равнотеже снага првенствено из реалистичког обрасца, оцењујући како, зашто и колико често су алтернативни исходи равнотеже и хегемоније историјски настајали.²⁴¹

Сасвим одвојена теоријска струја везивања равнотеже снага и мира, или супротно равнотеже снага и рата, остала је необухваћена предметом предузетог истраживања равнотеже снага у светској историји. Хас је нашао да обе тврдње имају дуги теоријски родослов.²⁴² Теорија транзиције моћи Абрама Органског (Abramo Organski) примењена је у скоријим радовима који су се бавили теоријски прављеним везама равнотеже снага и мира или рата²⁴³ на све парове држава спајајући паровне неравнотеже моћи са миром, насупрот становишту равнотеже снага која уравнотеженост моћи узима за темељ мира за све парове држава.²⁴⁴ Износећи сумњу у погодност примене замисли равнотеже снага, на овај начин истраживачи равнотеже снага у

²³⁸ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 4.

²³⁹ Ibid., стр. 4.

²⁴⁰ Ibid., стр. 4.

²⁴¹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 4.

²⁴² Ernst Haas, B., “The balance of power: prescription, concept, or propaganda?”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 442–477.

²⁴³ Abramo F. K. Organski, Jacek Kugler, *The war ledger*, University of Chicago Press, Chicago, 1980.

²⁴⁴ Ronald L. Tammen, Jacek Kugler, and Douglas Lemke, *Power transition theory*, Oxford University Press, Oxford, 2012; William Moul, “Power parity, preponderance, and war between great powers, 1816–1989” *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, No. 4 (2003), стр. 468–489.

светској историји окончали су проучавање таквих теоријских спрега изјашњавањем да употреба равнотеже снага на те начине ствара темељно другачију теорију од оне коју су одабрали да истраже. Изнели су два аргумента почевши од тврдње да таква теорија издваја другачију зависну променљиву и то је пре мир него равнотежа. Потом, она издваја и другачију независну променљиву каква је парна, а не системска расподела способности.

Истраживање системског уравнотежавања спроведено је проучавањем низа случајева међународних система. Већини научника у међународним односима они су слабо познати. Овде су одабрани међународни системи током гвозденог доба у подручју „плодног полумесеца“, потом међународни систем периода „зараћених држава“ у Кини, онда међународни систем Средње Америке пре Колумбовог искрцавања, затим међународни системи древне Индије, Грчке и Персије, као и успињућег Рима и, коначно, рани модерни међународни систем Источне Азије. Избор ових случајева извршен је како би се у жижу истраживања ставиле на чињеничну проверу најпроширеније тврдње системске теорије равнотеже снага.²⁴⁵ Историјски посматрано, теорија равнотеже снага изворно је развијена како би објаснила модерни европски међународни систем на основу чињеничне грађе из самог тог система.²⁴⁶ Путање дубљег проучавања те чињеничне грађе, попут новијих истраживања која се односе на улажење у траг процесима,²⁴⁷ могу водити коришћењу добијених налаза било за побијање ове теорије било за потврђивање њене примењивости на сваки други међународни систем, укључујући и данашњи.²⁴⁸

Како се носити са чињеницом да докази из садашњег система не допуштају изричите закључке о томе какав ће тип и у каквој ће форми и облику равнотежа, уколико уопште буде изводљива, постојати у наредне две деценије или пола века? Будући да стање теорије не омогућава јасна предвиђања као једини начин провере теорије, нама преостаје не испитивање унапред већ унатраг и то на темељу чињеничне грађе прикупљене о системима раздвојеним од модерног европског система и његових потоњих видова. Проширивање чињеничног обухвата нужно је за проверу теорија равнотеже снага како би се показало да су сви међудржавни

²⁴⁵ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 5.

²⁴⁶ Ibid., стр. 5.

²⁴⁷ Ibid.,

²⁴⁸ Ibid., стр. 5.

системи такви да се на њих може применити већина теорија међународних односа. То би значило да се може потврдити важење за све међудржавне системе, на пример, кровна претпоставка Кенета Волца да „хегемоније воде равнотежи“²⁴⁹ и да је тако било у свим вековима које можемо разматрати. Због тога што су тврдње системске теорије равнотеже снага трансисторијске, морају се једино проверавати кроз историју.

Остварење овако постављеног циља подупрто је прво „пионирским напорима Енглеске школе“²⁵⁰ и увећаним бројем истраживања о међународној политици у неевропским међународним системима.²⁵¹ Први радови водећих теоретичара Енглеске школе Мартина Вајта (Martin Wight)²⁵² и Адама Вотсона (Adam Watson)²⁵³ и нова проучавања неевропских међународних система омогућила су усмеравање свих тако прикупљених нових чињеница на средишна питања равнотеже и исхитрено и уображено извршене расподеле моћи, по систему хијерархије. Замашан део људске историје покривен прављеним студијама случајева омогућио је скупно начињен пресек сржних тврдњи системске теорије равнотеже снага ради провере тачности да ли је равнотежа, схваћена и као мултиполарна и као биполарна расподела моћи, типично стање међународног система и да ли је тако историјски бивало зато што су државе у таквим системима прибегавале уравнотежавајућем деловању као одговору на претње хегемоније. Одрживост надмећуће замисли хегемоне стабилности такође је испитана у оквиру постављених претпоставки. Тврдње изношене на основу

²⁴⁹ Kenneth Waltz N., “Evaluating theories”, *American Political Science Review*, Vol 91, No. 4 (1997), стр. 916.

²⁵⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 5.

²⁵¹ Barry Buzan, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Claudio Cioffi-Revilla, “Origins and evolution of war and politics”, *International Studies Quarterly*, 1996, Vol. 40, No. 1, стр. 1–22; Claudio Cioffi-Revilla, Todd Landman, “Evolution of Maya politics in the ancient Mesoamerican system”, *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 4 (1999), стр. 559–598; Stuart Kaufman J., “The fragmentation and consolidation of international systems” *International Organization*, Vol. 51, No. 2 (1997), стр. 173–208; George Modelski, William Thompson R., “The long and the short of global politics in the Twenty-first century: an evolutionary approach”, *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2 (1999), стр. 110–140; David Wilkinson, “Unipolarity without hegemony”, *International Studies Review*, Vol 1. No. 2 (1999), стр. 141–172.

²⁵² Martin Wight, *International theory*, Leicester University Press, London, 1991.

²⁵³ Adam Watson, *The Evolution of International Society: a comparative historical analysis reissue*, Second edition, Routledge, London, 2009.

овог схватања су да је хегемонија, односно хијерархија, типично стање међународног система. Тако тврде у табору поборника реалистичке теорије,²⁵⁴ али и поједини теоретичари на крилу Енглеске школе.²⁵⁵

Међу првим обавезама у овом истраживању било је не само процењивање исхода него и вредновање надмећућих теоријских тврдњи о узроцима наведених исхода. Свака студија случаја морала је да се усредсреди и на провере исхода, као и на вредновање надмећућих теоријских тврдњи о њиховим узроцима. Тако тврдња да системи остају постојани, тј. трајни, када су било биполарно било мултиполарно уравнотежени захтева да се саопште узроци ове постојаности. Уколико се тврди да системи пропадају било претварањем у хегемонију или империју нужно је објаснити узроке успона хегемоније. Припадност истраживача различитим теоријским традицијама условила је скупни ослонац на проширену кутију мисаоних алата, међу којима су замисли употребљиве за објашњење помињаних исхода.

У том напору кренуло се од Буловог и Вотсоновог закључка да група држава чини систем када је „понашање сваке нужан чинилац у рачуницама осталих“.²⁵⁶ Признањем да системи нису увек само анархични, одбачена је склоност распрострањена у Северној Америци и међу рационалистима²⁵⁷ и међу конструктивистима²⁵⁸ да анархију и хијерархију схватају као међусобно искључиве. Кориснијим за испитивање држано је становиште Адама Вотсона о степенима хијерархије.²⁵⁹ Вотсон је разликовао потпуну анархију од различитих степена окомите поделе власти почевши од хегемоније, преко сизеренства и потом доминације до једне империје. Сви истраживани историјски случајеви укључују и хијерархијске односе међу појединим јединицама и анархичне односе међу другима. Осим тога поједини историјски случајеви обележени су упоредно јасним хијерархијским

²⁵⁴ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.

²⁵⁵ Adam Watson, *The Evolution of International Society: a comparative historical analysis reissue, Second edition*, Routledge, London, 2009.

²⁵⁶ Hedley Bull, Adam Watson, *The expansion of international society*, Oxford University Press, Oxford, 1984, стр. 1.

²⁵⁷ David Lake A., “Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations”, *International Organizations*, Vol. 50, стр. 1–33.

²⁵⁸ Alexander Wendt, Daniel Friedheim, “Hierarchy under anarchy: informal empire and the East German state”, *International organization*, Vol. 49, No. 4 (1995), стр. 689–721.

²⁵⁹ Adam Watson, *The Evolution of International Society: a comparative historical analysis reissue, Second edition*, Routledge, London, 2009.

поретком међу свим јединицама које су чиниле систем.²⁶⁰ Ако би се истицали само анархични чиниоци сваког система последица би била превиђање најзанимљивијих и најбитнијих својстава низа истраживаних случајева. Остала би тако несхваћена и суштина подложништва Вијетнама и Кореје Кини у доба Минг династије, као и стално мењајућа суштина надзора Асирије над суседним Вавилоном.²⁶¹ Објашњавање погодности сваког система, било за равнотежу било за њену супротност, захтевало је да се разматрају степени „системске хијерархије унутар анархије“²⁶² сагласно Вотсоновом предлогу.

Римска империја узета је за архетип околности доминирања једне империје целокупним међународним системом.²⁶³ Ипак се и Рим сучељавао са суседима који је могао да стави под свој хијерархијски надзор, од племена у Шкотској и већих немачких племена до изузетно напредне империје Парћана. Када би се овакав систем сврстао само као анархичан онда појам не би ништа искључивао, тј. укључивао би све врсте односа и био аналитички бесмислен. Правило одржања смислености стога мора бити да уколико једна јединица постигне политичко-војну доминацију над већим делом међународног система, тада се систем мора сврстати у првенствено хијерархијски, а не анархични.²⁶⁴ Размере хијерархије су разноврсне, а трајност, односно „дуговечност“, сваке од врста хијерархије представља кључно питање чијем су проучавању посвећене студије историјских случајева у оквиру *Равнотеже снага у светској историји*.²⁶⁵

Одабрани концептуални приступ посматрања система који могу претежно, али не и у потпуности, да буду категоризовани као хијерархијски, сагласна је са корисном разликом коју је повукао Мајкл Дојл (Michael Doyle). Овај теоретичар закључује да теорија међународног система по правилу држи „хегемонију... у значењу надзирања предвођења међународног система као целине“.²⁶⁶ Следећи Дојла, хегемонија је одређена као делотворни надзор

²⁶⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 6.

²⁶¹ Ibid., стр. 6.

²⁶² Ibid., стр. 6.

²⁶³ Ibid., стр. 6.

²⁶⁴ Ibid., стр. 7.

²⁶⁵ Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke.

²⁶⁶ Michael Doyle W., “Liberalism and world politics”, *American political science review*, Vol. 80, No. 4 (1986), стр. 1151–1169.

једне јединице над спољном политиком друге.²⁶⁷ Процењено је да вредност овог заокрета представља преокретање питања хегемоније од поједностављеног питања, на који се може пружити одговор са „да или не“, у корисније питање већег или мањег обухвата остваривања хегемоније државе у систему.²⁶⁸ Изведени заокрет заобилази битке око питања одредница и поставља аналитичку жижу на емпиријско питање облика и само деловања система.²⁶⁹ Приређивачи *Равнотеже снага у светској историји* уверени су да се истим заокретом отварају и могућности да системе које обележавамо као двојне или вишеструке хегемоније разликујемо и од биполарних и од мултиполарних система, који по својој природи укључују велики број малих и независних делатника.²⁷⁰

Различите јединице, чија међуделовања чине систем, морале су бити класификоване. Неупоредиво већи саставни део тешкоћа разумевања система, били древни или модерни, представља одређивање не само шта су његове јединице, већ и какви су њихови узајамни односи.²⁷¹ Питање после 1990. године постало је, на пример – да ли Хезболах треба сматрати јединицом међународног система који делује, на пример, као главни противник Израела на северу, или га треба посматрати као део државе Либан, или само као оруђе било политике Сирије, било политике Ирана. Слична питања су неизбежна и у древним системима, било да се ради о племенима Халдејаца јужног Вавилона, колонијама градова држава Грчке, краљевствима штићеницима Рима, или републикама унутар конфедерације Индије. Приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* определили су се да међународним актерима сматрају све оне који самостално делују у узајамним државним општењима посебно уколико надзиру војне снаге.²⁷²

Логика уравнотежавања морала је бити расветљена, иако је дато изричито изјашњење да неће бити понуђена целовита теорија која објашњава различитости у склоности ка уравнотежавању система.²⁷³

²⁶⁷ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 7.

²⁶⁸ Ibid., стр. 7.

²⁶⁹ Ibid., стр. 7.

²⁷⁰ Ibid., стр. 7.

²⁷¹ Ibid., стр. 7.

²⁷² Ibid., стр. 7.

²⁷³ Ibid., стр. 7–8.

Одустајање од прављења целовите теорије надомештено је израдом радних претпоставки изведених из различитих теорија.²⁷⁴ Један од важних резултата овог истраживачког подухвата је налаз да иако је предмету приступано из угла различитих теорија, нужним је постало укрштање и спаривање њихових замисли које се испоставило сазнајно проицљивим. Оцењено је да такав резултат храбри даље теоријске синтезе, чиме се уклапа у све више заговарани сусретни теоријски рад и неопходност методолошког плурализма ради поправљања до сада скромних сазнајних учинака у проучавњу међународних односа.²⁷⁵ Постојаност раног модерног азијског државног система објашњено је спајањем сирове расподеле моћи (на начин на који то чини реализам), трговачких и материјалних интереса (према теоријском либералном обрасцу), утицаја кинеског идентитета (што је кључно занимање конструктивизма) и поимања системске хијерархије (како је Енглеска школа поставља у средиште свог бављења). Показивањем вредности увида Енглеске школе откривена је и употребљивост неореалистичке логике у објашњавању извесних кретања.²⁷⁶ Теоријски приступи су организовани, како је то већ предложено 2005,²⁷⁷ сагласно општем утицају чинилаца које издвајају. Тако су разликовани они теоријски приступи који истичу „логику уравнотежавања“ спрам оних који наглашавају „логику доминације“ која води хијерархији.²⁷⁸

Неорелистичка теорија и логику уравнотежавања и логику доминације уграђује у своја основна полазишта. Отуда корен уобичајене реалистичке поставке да зато што државе стреме моћи као средству безбедности често теже ширењу.²⁷⁹ Ако заиста међународна анархија подстрекава безбедносу дилему, онда је најсмисленији начин ношења са последичном небезбедношћу ширење територије државе, и као тампона и као основе

²⁷⁴ Ibid., стр. 8.

²⁷⁵ Ibid., стр. 8.

²⁷⁶ Ibid., стр. 8.

²⁷⁷ Victoria Tin-Bor Hui, “The Triumph of Domination in the Ancient Chinese System”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 122–148.

²⁷⁸ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

²⁷⁹ Hans Morgenthau, J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 5th ed., Alfred A. Knopf, New York, 1978; John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001; Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Cornell University Press Ithaca, 2006.

моћи, свим неопходним средствима.²⁸⁰ Миршајмеров сажетак саму суштину упечатљиво своди наредним речима како „велике силе стреме хегемонији у региону света коме припадају“.²⁸¹ То повлачи да су у древним системима ограниченим на један регион оне тежиле системској хегемонији.²⁸² Ове тежње нису лишене ни тзв. силе другог реда. Оне су, такође, подстакнуте да се „придружују ради добити“²⁸³ како би прошириле своју моћ, поред упињања да остваре добре односе са суседним већим силама. Сам овај процес закључено је да пружа робусно објашњење тежишног успињања империја толико често и на толико много места.²⁸⁴

Неореалистичка теорија последично истиче да успон ма које велике силе представља претњу безбедности осталих.²⁸⁵ Уколико је систем уравнотежено мултиполарни, овакав развитак производи незнатне проблеме. Велике силе у тим околностима могу очувати упоредне положаје путем система накнада.²⁸⁶ Уколико је систем неуравнотежено вишесредишан, тј. ако једна велика сила постаје могући системски хегемон, раст њене моћи почиње да изазива могућу претњу независности свих осталих држава, како тврди Миршајмер.²⁸⁷ Теорија равнотеже снага саопштава да у таквим околностима велике силе, а уистину и многе мање силе, треба да се повезују ради образовања противтеже могућем успону хегемона. Проницљива типологија понуђена 2003. године подсећа на најмање четири особене теорије системске равнотеже снага које су у општој употреби.²⁸⁸

²⁸⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

²⁸¹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001, стр. 238.

²⁸² William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

²⁸³ Randall Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, no. 1, 1994, стр. 72–107.

²⁸⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

²⁸⁵ Robert Jervis, “Cooperation under the Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 30. No. 2, 1978, стр. 167–214.

²⁸⁶ Edward Vose Gulick, *Europe's Classical Balance of Power*, W. W. Norton, New York, 1955, стр. 70–72.

²⁸⁷ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001.

²⁸⁸ Jack Levy, “Balances and Balancing: Concepts, Propositions and Research Design”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds.), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, N.J.: Prentice-Hall, Saddle River, 2006.

Кенет Волц је један од оних који су користили безусловну теорију системске равнотеже снага сматрајући да важи увек и за све системе држава.²⁸⁹ Опречно условљена системска теорија равнотеже снага примењива је само на непрекинуте системе држава у којима не постоје државе које би их уравнотежиле на глобалном нивоу. Ова разлика у истраживањима равнотеже снага у светској историји није држана битном, јер је већина испитиваних система била најдуже непрекидна.²⁹⁰ Узето је да су сведочанства о њима подобна и за условну и за безусловну варијанту системске теорије равнотеже снага. Сматрана је неупоредиво важнијом разлика између равнотеже снага и равнотеже претње.²⁹¹ Две неистоветне логике рађају неистоветна очекивања у понашањима држава.²⁹² То је био разлог додатном подробијем бављењу њима.

У подробијем истраживању уравнотежавања неопходно је било одредити која понашања, односно деловања, по својим карактеристикама се могу дефинисати као таква. Пошто је проучавање равнотеже снага спровођено из системске а не паровне теорије, следствено је тврђено да држава уравнотежава само ако су њена чињења усмерена ка ограничавању могућег системског хегемона.²⁹³ Поред тога, одрживим је издвојено одређење замисли уравнотежавања као „исказа идеје о контратежи, а још ближе способности произвођења довољних материјалних способности за стицање, или за престижање, изгледног или већ постојећег хегемона“.²⁹⁴ Потом, као спољно уравнотежавање може се одредити и прављење савеза или других облика међудржавне сарадње у циљу предупредивања хегемоније.²⁹⁵

²⁸⁹ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.

²⁹⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 9.

²⁹¹ Stephen Walt, M, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

²⁹² William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

²⁹³ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 9.

²⁹⁴ Christopher Layne, “The War on Terrorism and the Balance of Power”, in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press Stanford, стр. 16.

²⁹⁵ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

Околности настале прављењем савеза државе са могућим хегемоном против свог регионалног супарника искључене су из појма уравнотежавања регионалног противника. Оваква деловања сврстана су у качење уз могућег хегемона.²⁹⁶

Очување системске равнотеже снага изводљиво је само ако државе ставе на страну своје другоразредне спорове, заједнички суочене са претњом једног супарника који их све може освојити и уништити. Једино такво деловање даје исход који превиђа системска теорија равнотеже снага. Претњу хегемонијом неизбежно ће изазивати најмоћнија држава у систему, а не нужно држава која је најопаснија ма ком појединачном супарнику. Због овакве логике системска теорија равнотеже снага је теорија равнотеже моћи, а не равнотеже претње.²⁹⁷

Унутрашње уравнотежавање је још једна врста издвајањем уравнотежавања за Кенета Волца. Оваквим уравнотежавањем моћ државе унапређује се као одговор могућем хегемону. Према Волцовом саопштењу теорије унутрашње уравнотежавање обухвата подражавање. Мање силе остварују унутрашње уравнотежавање када преузимају технологије, установе и праксе од водећих држава да би се неупоредиво успешније надметале. Предвиђање ове теорије је да ће се подражавање ширити уколико буде расла вероватноћа хегемоније. Сличан увид остварили су и теоретичари хегемоније. Запазили су „историјско кретање распрострањања војних и економских техника из надмоћне државе или империје у другим државама система“²⁹⁸ Чињеница је да теорије хегемоније у таквим процесима опонашања проналазе разлоге подривања хегемона по његовом успону, теорија равнотеже снага у првом реду опкладу ставља на то да ће све државе најопштије прибегавати подражавању превасходно ради спречавања уздизања хегемона.

Вредновање теорије равнотеже снаге у *Равнотежи снага у светској историји* обављено је прихватањем „најширег приступа најповољнијег за

²⁹⁶ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

²⁹⁷ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 9.

²⁹⁸ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981; Carlo Cipolla, M., *Guns, Sails and Empires – Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion 1400–1700*, Minerva Press, New York, 1965; William McNeill, H., *The Rise of the West: A history of the human community*, University of Chicago Press, Chicago, 1963.

теорију“.²⁹⁹ Мерила су чинили и исход и процес у оцењивању теорије. Већина научника у европском оквиру одмерава да је исход углавном равнотежа. Међутим, они доводе у питање узрочне механизме које утврђује теорија равнотеже снага, какви су образовање савеза, унутрашње уравнотежавање и опонашање. Следствено упињање у доказивању како теорија предвиђа исход може подсећати на покушај да се изолује од чињеничног побијања.³⁰⁰ Бруталан исход свих испитиваних случајева у *Равнотежи снага у светској историји* је хегемонизам. Хегемонија се понавља, а не равнотежа. Последица одбијања да се испитају процеси уравнотежавања била би изједначена са тренутним побијањем теорије. Истраживачи окупљени на пројекту испитивања равнотеже снага у светској историји нису прибегли том поступку већ су се решили да ураде тежи, али сазнајно веродостојнији посао провере: да ли се хегемонија као исход јавља упркос процесима уравнотежавања. Претпоставили су тиме да теорија може грешити око исхода, а бити исправна када се ради о основним процесима које покреће претња хегемоније.³⁰¹ Претпостављено је у овој провери и да ти процеси могу само претезати у одабраним испитиваним случајевима из разлога који нису усађени самој теорији.³⁰²

Прихватањем налаза теорије скупног деловања (*collective action theory*) о искушењу држава да „пребаце терет“ (*pass the buck*) или да се „прикаче“ (*bandwagoning*) када су суочене са претњама хегемоније, теоретичари равнотеже снага срочили су две додатне претпоставке о овим разликама одговора држава. Прва претпоставка каже да избор државе између уравнотежавања и „пребацавања терета“ приписује великом утицају географије.³⁰³ Суседи могућег хегемона ће вероватније предузети уравнотежавање него удаљеније државе. Овакво деловање сматра се разборитим, јер непрекинутост снижава трошкове и увећава приносе уравнотежавања. Искоришћавањем војних предности бивања у одбрани држава може уравнотежавати нападачку снагу свог могућег хегемон

²⁹⁹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little, (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 10.

³⁰⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 10.

³⁰¹ *Ibid.*, стр. 10.

³⁰² *Ibid.*, стр. 10.

³⁰³ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.

суседа и то упоредно јефтино, док су подстицаји да тако учини изузетно велики јер су као сусед највероватнија жртва хегемонског ширења. Обрнуто, удаљене државе могу се ослањати на оне подстицаје који присиљавају суседне државе могућем хегемону да снесу трошкове уравниотежавања. Додатно је за њих уравниотежавање прескупо јер би морале да покрију издатке померања својих снага у досег могућег удаљеног хегемона.

Друга допунски предложена претпоставка је да ће се изузетно слабе државе клонити готово скривањем (*hide*) или ће се качити (*bandwagoning*) уз могућег хегемона. Што је упоредна моћ државе већа (одређена као способност да уравниотежује хегемона) то је вероватније њено уравниотежавајуће деловање. Једино најслабије или географски посебно рањиве државе, чији је гранични допринос запречавању хегемона занемарљив, требало би, према овој претпоставци, да се каче уз могућег хегемона. Јаче државе које допуштају мањим, односно слабијим државама да им се „каче“, с једне стране оне материјално повећавају вероватноћу хегемоније, али, с друге стране, и изгледе да угрозе своју сувереност.³⁰⁴ Најбољи положај и највероватнију способност за уравниотежавање поседују моћне регионални државе.³⁰⁵ Државе чија би моћ на замишљеној дужи способности између две крајности снаге (најмање и највеће) била у средини, најсклоније су уравниотежавању када је претња велика.³⁰⁶ Међутим, ма колико биле спремне да се одреде за уравниотежавање у таквим околностима може се догодити да то нису у стању да изведу. Уколико је тако, могуће је очекивати да ће се користити противречним тзв. *hedging* стратегијама.³⁰⁷ Оне ће им допустити да сарађују са могућим хегемоним и када подстичу друге државе да снесу издатке уравниотежавања.³⁰⁸

Допунски чинилац који подупире очување равнотеже моћи је увођење нових сила у међународни систем, односно ширење овог система³⁰⁹ Битно

³⁰⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 11.

³⁰⁵ Ibid., стр. 11.

³⁰⁶ Ibid., стр. 11.

³⁰⁷ Ibid., стр. 11.

³⁰⁸ Ibid., стр. 11.

³⁰⁹ Ludwig Dehio, *The Precarious Balance*, Vintage, New York, 1962; William Thompson, *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Politics and Economics*. University of South Carolina Press Columbia, 1996; Barry Buzan, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

обележје одржавања равнотеже снага у модерној Европи је непрестаност увођења *marchland* сила.³¹⁰ Најважнија међу њима најпре је била Русија, а потом Сједињене Америчке Државе. Уведене силе уравниошавале су успон држава у језгру система.³¹¹ Могуће је очекивати да ће у системима који имају копнене границе увођење нових сила бити уређени процес. Како државе припајају ободне државе племена на граници, која су претходно могла географски остајати изван система, биће изложена притиску суседне империје.³¹² Објашњење продужава проналажењем у том притиску стварања подстицаја тим племенима да опонашају империју образовањем структура државе.³¹³ Границе система се на овај начин померају у пређашње области и систем се проширује. Исто објашњење истиче да у исти мах групе у географском подручју, које раније није ни било на видiku као неопходно у рачуницама држава у систему, могу постати битне чиме функционално „улазе“ у систем.³¹⁴ Учинак оствареног померање је прављење препрека даљем ширењу империје, иако нема поновне успоставе стварне равнотеже снага.

Поједини конструктивисти³¹⁵ и теоретичари Енглеске школе³¹⁶ проналазе да издвојени идентитети јединица и међународне норме које их следе могу бити важан чинилац у очувању равнотеже снага. Разумно је претпоставити да ће се људи привржени свом месном идентитету вероватније жешће опирати надзору империје од људи који не негују ту везаност. Уколико империје и освоје такве народе висока је вероватноћа да ће често морати да се носе са њиховим побунама. Због тога ће њихова постојаност бити

³¹⁰ Ludwig Dehio, *The Precarious Balance*, Vintage, New York, 1962.

³¹¹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 11.

³¹² William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 11.

³¹³ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979; Barry Buzan, Charles A. Jones, Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia, New York: University Press, 1993.

³¹⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 11.

³¹⁵ Stuart Kaufman J. “The Fragmentation and Consolidation of International Systems”, *International Organization*, Vol. 51, No. 2, 1997, стр. 173–208.

³¹⁶ Robert H. Jackson, *Quasi-states: Sovereignty, international relations, and the third world*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

нарушена, а резултат ће бити упоредно опадање вероватноће успеха да остваре хегемонију.³¹⁷ Уколико међународне нормe следе такве идентитете учинак ће бити већи. Роберт Џексон доказује да је међународно прихватање нормe самоопредељења народа, уз снажење самог националистичког расположења, било одлучујући чинилац у распаду европских колонијалних империја и, скупно, европске хегемоније у Азији и Африци у другој половини XX века.³¹⁸

Могуће је разматрати утицаје типова владавине на међународне системе и, повратно, међународних система на типове власти, упркос претежности аутократија у древном добу широм планете. Нађено је да су демократије и олигархије древне Грчке, старог Рима у републиканском раздобљу и делом „републиканских“ држава у старој Индији довољно бројне и задовољавајуће распрострањене за процењивање уплива типова владавина на међународне системе и, обрнуто, међународних система на типове владања.³¹⁹ Древне демократије и републике без изузетака биле су мале, а рањивост на колебања моћи у ношењу са супарницима који су биле империје била им је усађена.³²⁰ Незнатну величину и моћ древне републике могле су, како Дадни доказује, да надоместе „свезивањем“ (*co-binding*) у постојане конфедерације. Конфедерирање им је омогућавало да саберу своју моћ у одбрану од настргања суседа који су тежили ширењу. Ипак, чување независности изазивало је проблеме скупног деловања овом свезивању.³²¹

Логика реализма не захтева приврженост системској теорији равнотеже снага. Већина реалиста је прихвата, иако она није нужна. Реалистичко закључивање не искључује и другачију теоретизацију равнотеже снага. Роберт Гилпин изложио је 1981. године реалистичку теорију међународних система изграђену на замисли хегемоније.³²² Испитивање је спровео применом аналитичког приступа испитивања издатака и добити (*cost-benefit*)

³¹⁷ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 11.

³¹⁸ Ibid., стр. 11.

³¹⁹ Ibid., стр. 12.

³²⁰ Daniel Deudney, *Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village*, Princeton University Press, Princeton, 2007.

³²¹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 12.

³²² Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.

налик потоњем, у тзв. неореалистичко-неолибералној синтези током деведесетих година прошлог века. Гилпин је доказао понављање настојања држава да се шире и остваре хегемонију зато што користи од таквог деловања, барем почетно, премашују издатке. Гилпин је тим закључком стао на страну увида тзв. офанзивног реализма о користима од војног ширења, али не и на страну логике уравниотежавања.

Вишеструка је разложност претходног Гилипиновог суда. Прво, његов налаз је да напредни помаци у саобраћају, средствима општења и војној технологији могу умањити државама губитак нагиба снаге (*loss-of-strength-of-gradient*) олакшавањем ширећој сили да заузме и задржи нову територију, а трошкова хегемоније снизи.³²³ Друго, Гилпин је прикупио доказе да су се у прошлости војним ширењем могле пожњети умножене економске користи. Економије обима осигуравале су безбедност, спољни трошкови какви су, примера ради, царине плаћане у трговини, претварани су у унутрашње добити, док је проблем опадајућих приноса превазилажен методима повећања инпута. Треће, моћ и богатство у пољопривредним друштвима изравно су потицали из надзора над пољопривредним земљиштем, нужно чинећи веће државе јачим и богатијим. Гилпин је сводно саопштио да „светску политику обележавају успони и опадања моћних империја... Понављајући образац у свакој нама знаној цивилизацији је да једна држава обједињава систем својом империјалном доминацијом“.³²⁴

Енглеска школа и социјални конструктивизам нуде као сржно полазиште да су идеје средишне у деловању сваког међународног система. Следствено су теоретичари Енглеске школе предочили да је кључни разлог постојаности европске равнотеже снага била њена нормативна прихваћеност. Ту се може наћи порекло и схватања да је „равнотежа снага“ некако добра“.³²⁵ Система равнотеже снага нема у древном свету, како је истакнуто и у Батерфилдовим и Вајтовим радовима, зато што древни свет и не помишља на равнотежу снага. Обухватни пресек историјских међународних система Адама Вотсона показује да су различите међудржавне културе надахњивале замисли другачије и од хегемоније и од равнотеже.³²⁶

³²³ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981, стр. 55–84.

³²⁴ *Ibid.*, стр. 111.

³²⁵ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 13.

³²⁶ Adam Watson, *The Evolution of International Society: a comparative historical analysis reissue, Second edition*, Routledge, London, 2009.

Зборник *Равнотежа снага у светској историји* вођен је и обавезом проверавања претпоставке да је нагнутост сваког система држава или ка равнотежи или ка хијерархији зависна од замисли којима је надахнута култура међународног друштва које творе. Заговарана различитост култура анархије коју из свог социјално конструктивистичког угла излаже Александер Вент, мање је смела од становишта Енглеске школе. Вент се ослањао на становиште Енглеске школе о условљености устројства система држава културом друштва које творе, али је повукао границу у његовом прихватању. Одбацио је саму могућност постојаних хијерархијских култура анархије које је Енглеска школа и издвојила и чињенично потврдила њихова историјска постојања. Вента је у прихватању далекосежних закључака Енглеске школе спутало прихватање крутог Волцовог (Валтз) раздвајања анархије и хијерахије. Теоретизацијом међународног система као искључиве анархије, а унутрашњег система као једино хијерархијског у слепој мрљи, нашле су се не само постојане анархије, већ и постојани хијерархијски међународни системи који могу изнићи из међународног друштва чији културни систем налаже „једној политици – иако можда не и најјачој – да предводи“.³²⁷

Подршком стеченом Вотсоновим радом, Базан и Литл су 2000. године објавили њихова испитивања међународних система у светској историји. У том покушају преправљања проучавања међународних односа потврдили су становиште Енглеске школе да је изванредан облик хијерархије типичан исход.³²⁸ Доказали су да међународни системи типично испољавају особени степен хијерархије, било у облику хегемоније било у облику подложности господару (сизеренства), или у облику целовите, потпуне империје. Материјалним способностима објашњава се настајање и постојаност хијерахије међу државама. Уколико су у залеђу веће несразмере величина, бројности становника, поседованих природних богатстава, могућности за остварење војне моћи и економског резултата, веће су неједнакости и међу великим силама које поступно доводе до претварања све већих неједнакости у њихово јасно разликовање у редоследу, а образовани рангови последично ће веома вероватно учинити да се појаве обрасци хијерархичности и постојано одржавају.

³²⁷ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 13.

³²⁸ Barry Buzan, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Измењене претпоставке о уравнотежавању савремених неореалиста нису отклониле подозрење теоретичара скупног деловања. Теорија скупног деловања (*collective action theory*) оцењује хроничну недоказивост изводљивости уравнотежавања као заједничког добра у анархичној средини.³²⁹ Државе довољно удаљене од претње нису склоне само да терет превале на државе прве линије, већ ће се радије „прикачити“ држави у успону тежећи да добију накнаду уместо да спрече њену експанзију.³³⁰ Уколико су суочене са надмоћном снагом државе у успону, државе на првој линији могу решити да јој се „прикаче“ налазећи, ипак, бољим да се тиме подреде ублаженом облику хегемоније него да ризикују уништење. Деловање оваквих надмећућих системских подстицаја у споју са искушењима изазваним месним супарништвима уплетено је у самом процесу уравнотежавања чинећи га спорим и неуспешним.³³¹ Такав исход може допустити једној држави да прибави довољну моћ за постизање хегемоније, пре него што се њени супарници сложе да је у томе зауставе.³³²

Неизвесни идентитет и тежина хегемонистичке претње је додатни и оснажујући чинилац тешкоћа везаних за остварљивост процеса уравнотежавања. Резултати истраживања одлучивања пажљиво надograђивани и развијани, а на моменте и нагомилавани кроз историју науке о међунаорндим односима дозвољавају предвиђање свеопште *ex ante* неизвесности око оних питања која могу ослабити остале препреке уравнотежавању и система и његових јединица.³³³ Нападачки (офанзивни) реалисти замишљају да се у међународном систему може очекивати да све велике силе стреме остваривању положаја хегемона. Последично, увек би морале постојати вишеструке хегемонистичке претње. Уколико је то тачно онда би учинак сваког корака направљеног у циљу уравнотежавања завршио

³²⁹ Olson Mancur Jr., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.

³³⁰ Tomas J. Christiansen and Jack Snyder, “Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity”, *International Organization*, 1990, Vol. 44, No. 2, стр. 137–68; John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001; Paul Schroeder J. *The Transformation of European Politics: 1763–1848*, Clarendon Press Oxford, 1994.

³³¹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 14.

³³² *Ibid.*, стр. 14.

³³³ Thomas Gilovich, Dale W. Griffin and Daniel Kahneman (eds), *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002; Daniel Kahneman, Paul Slovic, Amos Tversky (eds), *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, Cambridge University Press Cambridge, 1982.

као добитак другог. Овај проблем најбоље се разуме у случајевима када уздижући хегемон изазива дотадашњег хегемона. Управо би настојања уравнотежавања пређашњег хегемона могла утирати пут успону будућег хегемона. Географија може и погоршати покушаје уравнотежавања. Како удаљеност ублажава претњу државе разложно могу одлучити да се сврстају уз снажнију, а удаљенију, силу против слабије, али ближе, која им је непосреднија претња, и завршити тако што ће открити како су омогућиле да хегемонистичка претња претекне и њиховог најмоћнијег супарника.³³⁴

Могући хегемони стичу стратешке погодности из стратегијских изазова с којима се уравнотеживачи (*balancers*) морају носити.³³⁵ Силе које се шире могу се окористити проблемима скупног деловања, нудећи пробране подстреке неким могућим уравнотеживачима да уравнотежавање или пребаце на друге или им се уместо уравнотежавања „прикаче“. Једноставно, силе које се шире могу се хранити од тога и извући користи из искушења могућих уравнотеживача да се „каче за добит“.³³⁶ Тактика „подели и освоји“ државе која је у прилици да оствари хегемонију, према ономе како претходно наведена поставка околности упућује, највероватније ће бити успешна управо када је уравнотежавање најпотребније, а то је у условима неуравнотежене вишесредишности (мултиполарности).

Тип јединице система је промењива, важна на различите начине у различитим системима. Базан и Литл³³⁷ уочили су четири врсте јединица у древним системима. Први тип биле су империје, други тип градови државе, трећи тип номадска племена и четврти тип су била седелачка племена. Врста међуделовања одређена је врстама јединица. Иако изгледа очито да је за врсту међуделовања изузетно битна врста јединице, често се очитост губи из вида или пак њихова значајна повезаност није довољно чита, или узајамност међу њима није једноставна. Један од распрострањених стереотипова је да племена нису имала дипломатске односе. Тачно је опречно овој предрасуди. Племенски народи, чак и номадска племена,

³³⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 14.

³³⁵ Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

³³⁶ Randall Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, no. 1, 1994, стр. 72–107.

³³⁷ Barry Buzan, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

некада су одржавали дипломатске односе са империјама. Познато је да је краљ номадских Скита чак понудио брачни савез краљу Асирије. Осим тога, јединице система различито се мењају. Градови државе могу израсти у империје како је то било са Вавилоном и Римом. Градови државе могу настати отцепљењем од империја. Номадска племена не само што могу створити империје већ могу постојеће империје и освојити.³³⁸

Врсте јединица су теоријски пресудна промењива зато што се постојање барем једне успешне империје држи нужним условом ницања хегемоније у предмодерним системима. Врсте јединица додатно су теоријски важне због претпостављене и доказиване значајне везе између врсте јединице и моћи. Сматра се да изгледи за уравнотежавање јачајуће империје осудно зависе од постојања других империја величина приближних њеној. Поред тога, налази се у знатној мери да су услед проблема скупног деловања окупљања градова држава и племена, на дуже стазе, највероватније осуђена на распадање уколико су настала против империје која је већа од свих њих заједно. Овакав исход проистиче из теоријске процене да ни савезништво ни окупљање не мења структурну расподелу моћи у систему.³³⁹

Повезана промењива која се може примењивати за сваку врсту јединице је државно нејединство. Употребом тактике „подели и освоји“ силе у успону и ширењу своје моћи, могу дробити не само непријатељска окупљања већ и за слабљење и уништавање непријатељске државе или племена поткупљивањем њихових предводника, или окретањем унутрашњих групација једне против других.³⁴⁰ Тукидид је оставио много поновљених случајева градова држава заузетих „издајством“, као једним од начина освајања поготово у околностима када је опсадно ратовање било нарочито значајно.

Подробно испитивање узрока успона и опадања империја, чему је приписана средишна важност у настојању да се објасни „склоност“ система

³³⁸ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007.

³³⁹ William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, стр. 1–36.

³⁴⁰ Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

³⁴¹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little, (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 14.

уравнотежавању, ставља на попис битних чинилаца у чело друштвену технологију државне управе.³⁴¹ Кауфман, као и Базан и Литле, износили су сличне закључке о томе да се империје увећавају и постају постојаније када њихови владари развију делотворније технике да њима владају.³⁴² Технологије и физичког и друштвеног саобраћања су повезане са владавинским техникама. Већи простор се може надзирати уколико владари постигну да на том простору брже померају људе и да брже упућују наредбе на целом том простору. Међународни системи се брзо могу променити када се развију нове делотворне управне технологије, јер их империје могу искористити као прилику за раст.

Способност управе је замисао битна за две кључне промене у теоријама међународних односа. Кенет Волц је једну увео појмом „унутрашњег уравнотежавања“ (*internal balancing*). Друга је постављена односном широм замисли „самооснажујућих реформи“.³⁴³ Неореалистичка теорија држи страну тврдњи да када моћна држава предузме извесну дубинску реформу, која повећава њену способност да увећава и мобилише моћ, може се очекивати од њених супарника да опонашају такво реформисање како би очували равнотежу снага. Много пре овог налаза, институционалисти су у својим теоретизацијама истицали³⁴⁴ вероватноћу постављања унутрашњих политичких препрека реформама које поправљају моћ државе. Реформе ове врсте неизбежно падају на терет важних унутрашњих делатника које такви трошкови снажно подстичу на опирање.³⁴⁵ Остваривање унутрашњих ојачавајућих реформи, и тиме и унутрашње уравнотежавање подрива подизањем њихове стварне цене и последично опадањем учинака према налазима изложеним у институционалистичким радовима и повећање приноса, путања зависности, бране измени скупног идентитета и остала институционална заостајања унутар унутрашњег друштва.³⁴⁶ Државе могу бити присиљене да се прилагођавају или да

³⁴² Barry Buzan, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Stuart Kaufman J., “The fragmentation and consolidation of international systems”, *International Organization*, Vol. 51, No. 2 (1997), стр. 173–208.

³⁴³ Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

³⁴⁴ Olson Mancur Jr., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.

³⁴⁵ Barry Buzan, Charles A. Jones, Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia, New York: University Press, 1993.

³⁴⁶ Douglass North, C., *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990; Walter Powell, W., Paul J. DiMaggio, *The New Institutionalism*

нестану, како наглашава системска теорија, али није у стању да тачно предвиди ниједан од два исхода зато што не узима у обзир шта се стварно одиграва унутар ње. Објашњење вероватноће једног или другог исхода захтева помоћ посматрања онога што се дешава унутар јединица система, а не само онога што се одвија у равни система.

Учестало коришћена замисао равнотеже напада и одбране повезана је са управном способношћу као чиниоцем згушњавања моћи у међународном систему које настоји да схвати.³⁴⁷ „Исплативост“ освајања у модерном систему закупила је поново истраживаче. Поједини научници³⁴⁸ изнели су доказе о „неисплативости“ освајања у модерном добу, јер трошкови очувања освојеног превазилазе принос убраних добити из освојене државе. Опречна гледишта нису изостала.³⁴⁹ Ово питање и овај проблем нису настали у модерном добу. Мучило је оно и у древно доба ширеће државе. Гилпин је овај проблем назвао „губитком нагиба снаге“ будући да су неке империје биле успешније у савладавању трошкова освајања и способне да освојено преточе у додатну моћ.³⁵⁰ Уколико државе могу успешније искористити освојене изворе за поправљање своје моћи, што значи да је моћ у систему згуснутија, најопштије је изгледно да ће једној држави бити лакше да развргне равнотежу снага и успостави хегемонију.³⁵¹

Приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* у плану истраживања сабрали су и „мање важне чиниоце“.³⁵² Нашле су се под овим

in Organizational Analysis, University of Chicago Press, Chicago, 1991, James March G., Johan Olsen, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, Free Press, New York, 1989; Randall Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton, 2006.

³⁴⁷ George Quester, *Offense and Defense in the International Systems*, John Wiley, New York, 1977.

³⁴⁸ Stephen Brooks, G., “The Globalization of Production and the Changing Benefits of Conquest”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 43, No. 4, (1999), стр. 646–70; Valerie Bunce, “The Empire Strikes Back: The Evolution of the Eastern Bloc from a Soviet Asset to a Soviet Liability”, *International Organization*, Vol. 39, No. 1, (1985), стр. 1–46.

³⁴⁹ Peter Liberman, “The Spoils of Conquest”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, (1993), стр. 125–153; Peter Liberman, *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies*. Princeton University Press, Princeton, 1996.

³⁵⁰ Robert Gilpin, “War and Change in World Politics”, Cambridge University Press, New York, 1981.

³⁵¹ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 16.

³⁵² William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 8.

заглављем пописани као мање важни чиниоци географија, економски подстицаји и међународне организације. Увршћивање географије међу мање важне чиниоце може изгледати опречно преовладао поновном враћању географији у теорији међународних односа. Миршајмер је међу највећим приврженицима уверења да воде имају зауставну моћ. Своју теоретизацију чврсто је усидрио у замисао „заустављајуће моћи воде“.³⁵³ Неколико претпоставки о смештају у простору може се уносити у објашњења. Једна је да су уобичајено мање рањиве на страх од успињујућих сила, односно мање изложене њиховој претњи државе које су простором изолованије од њих.³⁵⁴ Могуће је вредна продубљенијег истраживања и друга претпоставка да висока планина и водене препреке могу придонети образовању граница држава које није лако повредити.³⁵⁵

Међутим, посматрање историје омогућава давање географији мањег значаја од приписиваног због чињенице да је њен утицај увек проистакао из сплетеног деловања друштвене и физичке технологије. Поморске империје упркос „заустављајућој моћи воде“ постојале су ако не пре оно од Миноске империје у другом миленијуму пре нове ере. Хелспонт и Егејско море јесу били препрека ширењу Персије на Грчку, али су Римљани успели да цело Средоземно море претворе у своје користећи га као саобраћајницу једнако важну колико и је била њихова „хваљена путна мрежа“.³⁵⁶ Градови државе развијали су и Сумерци у равничарској Месопотамији и Хелени у планинској Грчкој. Подједнако су и једни и други пружали отпор укључивању у империје. Другачије поређено може се закључити да је брдовитост Грчке могла вршити уплив на јединство Грка, тачније на њихову необједињеност, али планински масиви нису спречили обједињавање у Ирану. Могуће је да по учинцима географија буде важна али ни једнодимензионално, нити уједначено што потврђују различити историјски случајеви.

Економски подстицаји уврштени су у мање важне чиниоце иако су и трговински односи и економија непорециво битни. Заправо, економски подстицаји заузели су на истраживачкој листи место мање важних чинилаца,

³⁵³ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001.

³⁵⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 16.

³⁵⁵ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 17.

³⁵⁶ *Ibid.*, стр. 17.

не зато што су неважни већ зато што нису потанко испитивани. Њихову непорециву важност приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* признали су уз чињеницу да они и даље „чекају своје истраживаче“. Делом су само захваћени утицаји трговинских односа у међународним односима Источне Азије од XIV до XIX века, али недостаје она врсте анализе сектора привреде какву су вршили Базан (Buzan) и Литле (Little). Они су указали на значај асирске трговине сребром на древном Блиском истоку³⁵⁷ упућујући на закључак да су државе у изворима сиромашној Месопотамији увек биле побуђене снажним економским потребама да се војно-политички шире, као и изворима сиромашни градови државе Грчке, или Рим у раном раздобљу док није почео да напредује захваљујући свом положају на трговинском путу, као и бројне друге политичке заједнице.³⁵⁸ Подразумевајући, а мање изричит у овом зборнику, јесте закључак истраживача да су политичко-војни подстицаји империјалном ширењу били толико снажни да су односили превагу над економским подстицајима.³⁵⁹ Ова тврдња није оправдала пропуштање потанког испитивања економских подстицаја. Штета запостављања да се испитају показује и суд како су економски подстицаји били поредбено мање разнолики од политичко-војне средине, јер су „средства увек била пожељна али не увек једнако и освојива“.³⁶⁰ Свођење економских подстицаја на средства упозорава колико је озбиљан мањак у разумевању направљен непотпуном обрадом утицаја економије на обрасце ширења или уравнотежавања у историјским међународним системима.

Сврставање међународних организација у групу мање важних чинилаца и изостављање прилога о равнотежи снага у светској историји, написаног из теоријског угла неолибералног институционализма, оправдавано је недовољно убедљивим порицањем сазнајне непристрасности приређивача зборника и подвлачењем суштинске модерности те струје мишљења у проучавању међународних односа. Представљајући неолиберални институционализам као неодговарајући за истраживање других раздобља до

³⁵⁷ Barry Buzan, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000, стр. 234.

³⁵⁸ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 17.

³⁵⁹ *Ibid.*, стр. 17.

³⁶⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 17.

XX века и данашњице, а само незнатно XIX века због постављања у средиште проучавања променљивих које нису раније постојале, приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* направили су озбиљан превид који их је одвео у кључну погрешку у закључивању. Њихов пресудно погрешан закључак је да су се „предмодерни међународни односи одвијали у одсуству установљених режима међународне трговине, новчаних односа и управљања сукобима“.³⁶¹ Сужено одређење међународних режима, а ништа шире ни разумевање међународних установа, није их могло одвести другде до погрешног тражења и неисправног налаза како „нема важних древних међународних организација“.³⁶² Идући из грешке у грешку, увећавајући погрешно одређење погрешним посматрањем, лишили су се услуга једне битне теорије која је могла да им помогне да тачније издвоје обрасце и ширења и уравнотежавања у историјским међународним системима.

Проверавајући само сржне тврдње теорије равнотеже снага, од којих је прва да је уравнотежавање преовлађујући одговор на претњу хегемоније, а друга да је исход уравнотежавајућег деловања очување уравнотежности система, приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* истичу да прилози испитују и оцењују бројне теоријске претпоставке које су претходно наводили. Сврстали су ове претпоставке по њиховом системском учинку у две групе. Једна обухвата претпоставке према „логици уравнотежавања“, а друга према „логици доминације“.³⁶³

Претпоставка о исходу према логици уравнотежавања за њих гласи да „равнотежа снага, одређена као вишесредишна мултиполарна или биполарна расподела способности јесте нормално, свеприсутно стање свих међународних система“, док је у једносредишне или хегемоне системе непостојаност уграђена „јер процеси уравнотежавања враћају систем или у биполарност или у мултиполарност“.³⁶⁴ Изнели су пет претпоставки о процесу према логици уравнотежавања.

Прва претпоставка о процесу уравнотежавања јесте да неуравнотежена мултиполарност, као згуснута моћ предводника система, узрокује да такмичарске силе прибегавају и унутрашњем и спољном уравнотежавању

³⁶¹ Ibid., стр. 17–18.

³⁶² Ibid., стр. 18.

³⁶³ Victoria Tin-bor Hui, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

³⁶⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 18.

ради заустављања растуће претње хегемоније.³⁶⁵ Најпре је претпостављено да у томе ширење унапређених војних, економских и управних техника треба да омогући супарницима успешно опонашање новина које остварују могући хегемони.³⁶⁶ Потом је претпостављено да ће се државе ближе претњи вероватније прибегавати уравнотежавању од удаљенијих држава.³⁶⁷ Коначно је претпостављено да ће се моћније државе вероватније латити уравнотежавања него слабије државе.³⁶⁸

Постављена друга претпоставка о процесу уравнотежавања, према логици уравнотежавања, гласила је да ће се у случају појаве униполарности или хегемоније покренути процеси уравнотежавања – савези, унутрашње уравнотежавање, опонашање, и слично – упарити са упоредним опадањем способности доминантне државе да наметне своје првенство.³⁶⁹

Трећа претпоставка о процесу уравнотежавања, постављена према логици уравнотежавања, била је да империјално ширење узрокује проширење величине међународног система појављивањем нових противника свима који теже хегемонији, што осигурава очување равнотеже снага.³⁷⁰

Четврто је о процесу уравнотежавања, претпостављено према логици уравнотежавања, да ће системи особени по јединицама снажних идентитета групе и културним нормама вредновања независности тежити да репродукују динамику уравнотежености.³⁷¹

Пета постављена претпоставка о процесу уравнотежавања, по логици уравнотежавања, гласила је да су демократски и републикански облици власти неспојиви са хијерархијским системом, те се државе овако устројене владавине упуштају у „свезивање“ образујући трајне конфедерације ради очувања равнотеже система.³⁷²

Применом обрнуте логике доминације сачињена је претпоставка о исходу да „предвођење система, у облику хегемона система или једносредишне расподеле моћи јесте нормално, свеприсутно стање међународних система“.³⁷³

³⁶⁵ Ibid., стр. 18.

³⁶⁶ Ibid., стр. 18.

³⁶⁷ Ibid., стр. 18.

³⁶⁸ Ibid., стр. 18.

³⁶⁹ Ibid., стр. 18.

³⁷⁰ Ibid., стр. 18.

³⁷¹ Ibid., стр. 19.

³⁷² Ibid., стр. 19.

³⁷³ Ibid., стр. 19.

Слеђењем логике доминације дошло се до седам претпоставки о овом процесу:

Прва претпоставка према овој логици је да државе стреме системској хегемонији због многоструких економских и безбедносних добитака који се стичу положајем хегемона.³⁷⁴

Друга претпоставка настала применом исте логике била је да ће системи особени по јединственом скупном идентитету или по културним нормама приклањања предводнику система тежити стварању постојане хијерархијске структуре.³⁷⁵

Слеђењем исте логике доминације дошло се до *треће* претпоставке да подстреци супарницима хегемона да превале терет на друге, или да му се прикаче, омогућава уздижућем хегемону употребу тактике „подели и освоји“ да би осуетио покушаје уравниотежавања.³⁷⁶

Четврта претпоставка о процесу, добијена применом логике доминације, је неизвесност идентитета и оштрине претње хегемоније, нарочито у околностима више могућих хегемона, поткопава напоре да се очува равнотежа снага.³⁷⁷

Постављена *пета* претпоставка о процесу, по логици доминације, гласила је да ће „ типови јединица малих величина, попут градова држава, бити у неповољном положају покушавајући да уравниотеже веће империје“.³⁷⁸

Шеста претпоставка о процесу, срочена према логици доминације, била је да напредовање у технологијама управе повећавају способност већих држава да обујме мање, чинећи моћ згуснутијом и увећавајући изгледност системске хијерархије.³⁷⁹

Последња *седма* претпоставка изнета о процесу, према логици доминације, гласила је да унутар држава ускогрудиле интереси и крутости установа отежавају супарницима да опонашају самоснажеће реформе које спроводе могући хегемони, што осујећује напоре да се оствари унутрашње уравниотежавање.³⁸⁰

³⁷⁴ Ibid., стр. 19.

³⁷⁵ Ibid., стр. 19.

³⁷⁶ Ibid., стр. 19.

³⁷⁷ Ibid., стр. 19.

³⁷⁸ Ibid., стр. 19.

³⁷⁹ Ibid., стр. 19.

³⁸⁰ Ibid., стр. 19.

Сабирајући налазе и сводећи их у последичне закључке приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* известили су да је „очито обележје“ заједничко свим проучаваним системима била униполарност или хегемона структура.³⁸¹ Покушавајући да одбију приговоре на овај налаз, одбрану од критичара подигли су порицањем предрасудног избора у пројектовању истраживања. Истурили су тврдњу како се нису у одабиру истраживаних случајева огрешили издвајањем само погодних за доказивање тачности жељених претпоставки, пошто је сваки од историјских система хегемоније никао из претходног мултиполарног система. Правдање обично најгоре оптужује. Управо се из побијања пристрасности одабира испитиваних историјских међународних система на видело пробила истина да су заиста одабрани случајеви пробрани, зато што су на одређеном простору у одређеном добу почињали као вишесредишни а завршавали као једносредишни. Неизречено је, али упадљиво опредељење приређивача да докажу како више не чекамо настајање будућег хегемонског система из данашње „неуравнотежене мултиполарности“, него да је будући међународни систем, коју многи настоје тек да праве, већ успостављен. Постојећи систем за њих је хегемонски, и то нужно саобразно историјској путањи коју тврде да су истраживањем међународних система у различитим временима открили како „у суштини, историјски след неких од тих древних система наликује следу модерног међународног система, који се развио из класичне европске равнотеже снага у биполарни систем у раздобљу Хладног рата, а потом у једнополарни у раздобљу после Хладног рата“.³⁸²

Додатна побуда приређивача зборника *Равнотежа снага у светској историји* да искључе могућност измене данашњег међународног система, који је за њих постојећи и униполаран, увиђа се у следећој тврдњи. Закључили су да већ та историјска уобичајеност исхода доказује да униполарни исход није нужно непостојан.³⁸³

Претходне, упадљиво логички неодрживе, закључке приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* покушавају да окруже наредним ублажавајућим закључцима које су још извели из налаза спроведеног истраживања „7.500 година историје међународних система“.³⁸⁴ Придружили су, без опозива претходно предоченог открића типичног историјског следа међународних система од равнотеже снага до

³⁸¹ Ibid., стр. 19.

³⁸² Ibid., стр. 19.

³⁸³ Ibid., стр. 20.

³⁸⁴ Ibid., стр. 20.

унилатералности која нужно није непостојана, збиру остварених сазнања два овима логички опречна закључка. Први закључак је да су у историји и уравнотежена и неуравнотежена расподела моћи готово једнако честе. Други је још далекосежнији, будући да из њега избија намера да служи као потпора наводно научно доказаним истинама у обесхрабривању тежњи за успостављањем новог вишесредишног међународног система, и прекидач који ће ућуткати гласове оних који и прихватају да је тренутни систем униполаран, али тврде да је непостојан и да униполарности неумитно долази крај. Такав закључак је да „нема говозденог историјског закона који повлашћује било равнотежу снага било хегемонију“.³⁸⁵

Ишчекујући основане критике претходних закључака из којих, и за непроницљиве и необучене за разумевање потанкости различитих теоретизација међународних односа, избија претерано усрдна вера у неизбежност и трајност постојећег униполарног међународног система. Приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* одбили су могућност занемаривања примене налаза о древној и раној модерној историји на садашњост. Нагласили су да је опрез у примени неопходан, али да би се њихово заобилажење једначило с неодговорношћу.³⁸⁶ Свако побијање ваљаности својих налаза, посебно тврдњи о системској унилатералности, осудили су као „израз европоцентричног незнања предмодерне и неевропске историје“ у коме је укорењено схватање „неприродности“ униполарности.³⁸⁷ Испоставља се да је кључни циљ вршеног испитивања равнотеже снага у светској историји била „нормализација“ униполарности, а будући на подвлачење закључка да је она „нормална околност“ у светској историји,³⁸⁸ и да логика теорије равнотеже снага упућује на односну невероватност уравнотежавајућег деловања у условима једносредишности.³⁸⁹

Поуздану потврду да тежња у залеђу зборника *Равнотежа снага у светској историји* јесте одвраћање од мењања постојеће униполарности међународног система, „упаковано“ као научно откриће, даје тврдња приређивача овог зборника да „ако државе желе своје изгледе за опстанак неће то чинити непосредним изазивањем једине супер силе – јер, по

³⁸⁵ Ibid., стр. 20.

³⁸⁶ Ibid., стр. 20.

³⁸⁷ Ibid., стр. 20.

³⁸⁸ Ibid., стр. 20.

³⁸⁹ William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, стр. 1–36.

одређењу, сама супер сила у једносредишном систему има способност да згази свако вероватно супротстављајуће окупљање³⁹⁰. Смелост упућеног упозорења на граници дрске претње ту није стала. Могућим супарницима једине супер силе, без гневне срџбе али и без поткрепљености налазима прибраним проучавањем „7.500 година историје међународних система“ претеће је саветовано да им је најбезбедније пребацивање терета на друге или качење уз ову једину супер силу, док је крајња граница до које могу ићи „потајно и околишно противљење које не досеже до покушаја грађења истинске равнотеже снага“.³⁹¹

Огољена сврха овог научног подухвата била је да „граду и свету“ објави не само да је равнотежа снага неодржива као таква, већ и да ће једина супер сила ту „неодрживост“ испољену ма којим покушајем уравнотежавања скршити. Претња је упућена свима да је једина супер сила, бранитељ „нормалног/одрживог“ униполарног међународног система, способна да уништи сваког противника који би се осмелио на покушај да је уравнотежава или све оне који би се дрзнули на такво окупљање.³⁹² Ова објава превидела је да уз забрањено кажњавање предочи како за сада једина супер сила, ипак, оклева да „згази“ поједине противнике попут Народне Републике Кореје или Исламске Републике Иран. Пропустила је и да подсети да је једина супер сила способна да сваког противника „згази“ у кршењу отпадништва Сомалије, Ирака, а све изгледније и Авганистана, устукнула од гажења. Прећутано је да се на основу истраживаних „7.500 година историје међународних система“ саопшти налаз како су окончавале оне силе које су биле саме, а спремне и уверене да су способне да сваки покушај уравнотежавања униште. Начин на који су приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* испоставили као „научно“ претеће предвиђање, прикративши читаоце за податке о судбини некадашњих различитих самих супер сила које су биле спремне да противнике окупљене ради њиховог уравнотежавања униште, наводи на процену да је данашња сама супер сила способна да не подели сличну прошлост зато што је спремна да уколико збивања пођу ка њеном уравнотежавању принесе уништење човечанства као жртву, јер се савез за заједничку одбрану у коме је није одрекао прве употребе нуклеарног оружја, а она је већ током Хладног

³⁹⁰ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little, (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 20.

³⁹¹ Ibid., стр. 20.

³⁹² Ibid., стр. 20.

рата политику нуклеарног застрашивања, мењала политиком нуклеарног ратовања и заменила политиком добијања нуклеарног рата.³⁹³

Приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* закључују да је „савремени унилатерални систем најбоље разумети не процењивањем логике уравнотежавања, или теорије равнотеже снага, него узимањем у обзир логике доминације и теорије хегемоне стабилности“.³⁹⁴ Стратешке ризике хегемонистичке спољне политике реалисти, тврде приређивачи овог зборника, најтачније увиђају не из угла умишљене равнотеже снага, већ их попут Роберта Гилпина,³⁹⁵ Пола Кенедија (Paul Kennedy) или Џека Снајдера (Jack Snyder) приписују њеном могућем претераном ширењу.³⁹⁶

Одрживост положаја хегемона узета је као функција његове способности да очува поседоване економске и војне предности, потом управне или владавинске делотворности у областима које настоји да надзире и од легитимности положаја према нормама међународног друштва.³⁹⁷ Тактичка вичност слично је постављена да се може најбоље проценити, у зависности од успеха хегемона да раздваја и влада противницима избегавајући да себи дозволи увлачења у расипничке, неисплативе и штетне бесциљне радње.³⁹⁸

Ограду од замерки за необрађеност изузетно битних величина питања приређивачи зборника *Равнотежа снага у светској историји* направили су изговорима о спутаности ограничено расположивом чињеничном грађом о древном и раном модерном раздобљу светске историје. Упркос плитком захвату, или необрађивању бројних питања, сматрали су да ипак могу

³⁹³ Frank Barnaby, “Must the Nuclear Arms Race Lead to War”, World Disarmament: An Idea Whose Time Has Come (eds. Ron Huzzard, Chirstopher Meredith), Bertrand Russell House, UK: Spokesman, 1985: 26

³⁹⁴ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 20.

³⁹⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981; Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, New York, 1987; Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1991.

³⁹⁶ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 20.

³⁹⁷ William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman, Richard Little, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, стр. 20.

³⁹⁸ *Ibid.*, стр. 20.

извести закључак да су изгледи свезивања модерних република темељно различити од оних који су стајали пред њиховим претечама у старо доба. Поновили су као закључак једну од полазних претпоставки о непостојању упоредне подесности коришћења модерних међународних установа за подстицање међународне сарадње у старини. Закључно су прецртали могућност да географско ширење међународног система, данас када је глобалан, допринесе настајању нове равнотеже снага, што се у прошлости одиграло небројено пута. Уверено су се после свих таквих искључивања могућности промене постојећег међународног система, образложених на различите начине, изјаснили да је данашња једносредишна расподела моћи јединствена. Сужавајући нападачки простор критички, веродостојност изложених закључака заштитили су отрежњавајућим подсећањем да се поуке о деловању данашње једносредишне (униполарне) расподеле моћи могу тражити једино у незападној и предмодерној историји, будући да у ближој европској прошлости нема ниједне раније налик њој.³⁹⁹

Најзначајнији методолошки приступ који се мора издвојити, без икакве сумње, уобличио је Амитав Ачарија (Amitav Acharya). Његов допринос развоју проучавања међународних односа у Азији, као и целој области регионалних студија Азије, је непобитан. Пресудни сазнајни успех постигао је покушајем да уђе у траг делотворности азијског мултилатерализма испитивањем грађења заједнице безбедности у Југоисточној Азији. Студију о овом предмету објавио је 2001. године,⁴⁰⁰ а односу делатништва и моћи посветио се у раду објављеном 2009.⁴⁰¹ Доследно примењујући увиде социјалног конструктивизма у постављању полазишта и одређења проучавања Удружења нација Југоисточне Азије (Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) саставио је рам подесан за аналитичко обухватање опсежније „искуствене загонетке“. Ради се о необичности несводивој несамо на Југоисточну Азију, већ она представља збирни азијски феномен. Саопштио ју је као питање „зашто се регионалне мултилатералне организације безбедности нису укорениле у Азији после окончања Другог светског рата“.⁴⁰²

³⁹⁹ Ibid., стр. 21.

⁴⁰⁰ Amitav Acharya, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order*, London: Routledge, 2001.

⁴⁰¹ Amitav Acharya, *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*, Ithaca, Cornell University Press, London, 2009.

⁴⁰² Ibid., стр. 1.

Предузето испитивање носилаца битних идеја у Азији важна је измена методолошког приступа. Наиме, не ради се о проширењу или допуни раније постављеног методолошког обрасца анализе грађења заједница безбедности у Југоисточној Азији. Ачарија напредујући продор постиже постављањем норми као носеће замисли и њиховог распрострањања (дифузије) у регионалној равни. Разрађујући азијски регионализам као оквир „успостављајућег локалитета“ (*constitutive localization*) овом замишљу настојао да стигне до сржи друге „искуствене загонетке“. Ову другу загонетку саопштио је питањем „зашто и даље регионалне установе Азије остају ‘меке’ и опирају се захтевима за реформисање и измену од завршетка Хладног рата“.⁴⁰³

Азијски регионализам подвргнут је несмирујућем двоструком преиспитивању управо загонетности чијем се решавању Ачарија посветио. Обе загонетке које је извео у први план проистекле су из поређења мултилатералних регионалних сарадњи у Азији и Европи као различитим регионима. Нашао је зачуђујућим историјско непостојање мултилатералних уређења безбедности упоредивих нити са Организацијом Северноатлантског уговора (North Atlantic Treaty Organization – NATO) нити пак са мултилатералним вишестраним процесом Конференције о безбедности и сарадњи у Европи (Conference on Security and Co-operation in Europe – CSCE⁴⁰⁴). Више сличности почетне прилике у Западној Европи и Азији, будући да је Азија била у савезничким односима са САД после 1945. године, нису одбациле подударне исходе у организацији безбедности. Друга загонетка је запањујуће низак степен установљења и легализације регионалних организација у подручју Азија-Пацифика, данас настојањима Сједињених Држава и Европске уније, мада почетно из замисли појединих азијских актера, под преименовањем у Индо-Пацифик. АСЕАН у мању установљења и легализације, за Ачарију, није изузетак. Ништа виши степен установљења и легализације није остварен ни у АСЕАН регионалном форуму (ASEAN Regional Forum – ARF), нити у Економској сарадњи Азија-Пацифик (Asia-Pacific Economic Cooperation – APEC), иако је успостављање ове регионалне мултилатералне структуре дошло иницијативном Сједињених Америчких Држава.

⁴⁰³ Ibid., стр. 1.

⁴⁰⁴ Институционално процес јесте унапређен 1994. године и од 1995. године се назива Организација за безбедност за сарадњу у Европи (eng. skr. OSCE), иако нема нити конститутивни документ у класичном смислу нити документ уређења рада, већ је основа досадашња дипломатска пракса рада на основу споразумно усвојених припремних докумената у вишестраном конференцијском процесу.

Ачаријино подухватање отклањања празнина у разумевању истакнуте посебности ишло је приласком из угла за који је закључио да није „заузет“. Односно, водећи се налазом да нема ниједног истраживања које „испитује нормативне везе раног хладноратовског паназијатизма и афро-азијства, АСЕАН регионализма средином Хладног рата и постхладноратовског мултилатерализма Азија-Пацифик“, ⁴⁰⁵ предузео је да их осветли. Надограђујући теоретизацију распрострањања норми и историјски приступ регионалним узајамним деловањима којима су управљале државе пре зачињања АСЕАН-а 1967. године, Ачарија се помера сазнајно даље од постигнутих које је изложио у ранијој студији о грађењу заједнице безбедности у Југоисточној Азији.

Појам заједнице безбедности (*security community*) уобличио Карл Дојч (Karl W. Deutsch), ⁴⁰⁶ а његово обнављање као научне категорије учинили су Емануел Адлер (Emanuel Adler) и Мајкл Барнет (Michael Barnett). ⁴⁰⁷ Овај концепт означава образовање групе суверених држава које су између себе успоставиле постојано очекивање мирне промене. Употреба силе и рат су међу њима искључни као могућа средства решавања сукоба. Отуда се скупина држава која се влада на овакав начин називање заједницом безбедности.

Ачарија је АСЕАН појмио као такву заједницу. Темељу доказа чинило је деловање ових држава на свесном грађењу скупног регионалног идентитета. Превасходно је тај идентитет „одговоран“ за непостојање рата међу државама које чине АСЕАН регион. Створени скупни идентитет није исејан из неког скупа заједничких вредности или *a priori* постојећих међусобних разумевања држава које су га успоставиле. Развио се из увиђања потребе поправљања сукобима подложних односа унутар сваке јединице како би се носиле са изазовима непостојаности унутрашњих режима и спољне небезбедности.

Особени дипломатски „правилник“ АСЕАН понашања састављен је на основу начела немешања у унутрашње послове и неупотребе силе, уз тежње за самосталношћу региона проистеклог из узајамних деловања земаља које су га образовале. Начела јесу изведена из универзалних глобалних норми

⁴⁰⁵ Amitav Acharya, *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*, Cornell University Press, London, 2009, стр. 28.

⁴⁰⁶ Karl W. Deutsch et al., *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton University Press, Princeton, 1957.

⁴⁰⁷ Emanuel Adler, Michael Barnett (eds.) *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

садржаних у Повељи Уједињених нација. Међутим, особеност АСЕАН-а је у начину, или АСЕАН путу који одређује рецепт незваничности у вођењу дипломатских односа, утемељене на начелима саветовања и опште сагласности (консензуса). Ачарија ни у *Грађењу заједнице безбедности у Југоисточној Азији* није занемарио увиђања претњи које представљају чињења сила изван региона. НР Кина је издвојена као првенствена претња, а потом Сједињене Америчке Државе и Савез Совјетских Социјалистичких Република. При томе није запоставио ни рачунице равнотеже снага у региону. Одмерио је све ове упливе. Нашао је да претежу у успостављајућој улози, на начин како то на стандардан начин ради социјално конструктивистичка теорија у међународним односима, нематеријални чиниоци.

Процеси стварања норми и грађења идентитета за Ачарију су однели превагу над уређујућим учинком материјалних интереса и начелом самопомоћи, односно равнотежом снага. Образовање АСЕАН-а као међувладине установе, у духу замисли заједнице безбедности, приписао је одлучујућим утицајима процеса стварања норми и грађења идентитета. Приврженици реалистичке теоретизације међународних односа неће одустати ни од једног од својих бројних примедби на рачун Ачаријиних тврдњи. Повлашћивање унутрашњих узајамних деловања науштрб одређујућих учинака спољашње индукованих чинилаца, као првог извора регионалне постојаности, за реалисте је омиљена мета напада. Како на ово тако реалисти насрћу на сва остала социјално конструктивистичка тумачења деловања АСЕАН-а. Реалисти се не предају у упућивању изазивачких примедби на рачун својих социјално конструктивистичких теоријских такмаца. Жаоке напада су усмерене на обарање одрживости изношених тврдњи о околностима под којима се могао зачети АСЕАН начин регионалног мултилатерализма. Најкраће, сва реалистичка оспоравања се сведе у питању „откуда су дошле те норме?“.

Том реалистичком довођењу у питање социјално конструктивистичког разумевања АСЕАН-а Ачарија одговара замишљу „успостављајућег локалитета“. Искуствено је ову замисао ослонио у дубину регионалне историје. Одустао је од недовољне плодности две најчешће претпоставке о распрострањању норми у међународној политици.⁴⁰⁸ Прво, опречно преовлађујућем мноштву радова у међународним односима о распрострањању норми, одустао је од претпоставке да предузетници успостављања норми преко граница делују као „учитељи“ који својим нормативним

⁴⁰⁸ Amitav Acharya, *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*, Cornell University Press, 2009, London: стр. 9–13.

предузетништвом крче пут искорењивању месних регионалних замисли. Одбио је да следи и претпоставку статичког схватања како већ постојеће унутрашње структуре или пропушају или забрањавају усвајање замисли које долазе споља.

Рам направљен још у *Грађењу заједнице безбедности у Југоисточној Азији* Ачарији допушта да поредбено више наглашава улоге месних делатника и њихових пракси у оцењивању корисности прилагођавања новим нормама. Прекограничне (транснационалне) норме узео је као независну варијаблу, а месне делатнике држао за интервенишућу промењиву. Исход, као зависна варијабла, може бити било одбацивање без задршке, или локализација, или замењивање норме.⁴⁰⁹ Распростирање норме на месној равни која садржи прекограничне чиниоце ретко у исходу има потпуну замену. Разлог је што се овај процес не одвија у празном простору. Зато није могуће очекивати олако искорењивање раније норме и стављање нове на њено место. Дешава се потпуно супротно ономе што претпостављају заговорници усађивања прекограничних норми. Уместо њиховог очекивања пробоја и засејавања нове прекограничне норме на месту које је раније држала стара месна норма, у Ачаријином раму разумевања распростирање прекограничних норми на месној равни олакшано је уколико се процени да су прилагодљиве и компатибилне са тзв. „когнитивним приором“.⁴¹⁰ Месни примаоци норми нису пасивни. Предузетно су делатни и пресуђујући су арбитри „у локализацији, покретање тежења промени припада месном делатнику“.⁴¹¹ Наместо свођења распростирања норме на делатности које потичу из прекограничне међународне равни, замисао „успостављајуће месности“ пружа опис „процес у коме се идеје споља прилагођавају како би се сусреле са месним праксама“.⁴¹²

Истраживање порекла и ширег утицаја АСЕАН модела изван Југоисточне Азије, Ачарија поставља потанким испитивањем историјске фазе коју је у *Грађењу заједнице безбедности у Југоисточној Азији*, само овлаш дотакао. Раздобље од 1945. године до успостављања АСЕАН-а, које није потанко обрађивао, сада задржава Ачаријину пажњу. Већина радова у међународним односима преувеличава улогу Сједињених Држава у објашњавању теме азијског регионализма и историјског мањка „дубљих“ мултилатералних уређења безбедности.⁴¹³ Ачарија се усредредио на

⁴⁰⁹ Ibid., стр. 20.

⁴¹⁰ Ibid., стр. 21–23.

⁴¹¹ Ibid., стр. 19.

⁴¹² Ibid., стр.19.

⁴¹³ Ibid., стр. 60–68.

анализирање међуделовања националних предводника, углавном некада колонизованих држава, кроз низ међувладиних конференција о регионалним питањима. Осветлио је како су владини учесници, из подручја које се данас устаљено називају Југоисточном и Јужном Азијом, почели да установљавају низ норми наклоњених начелу немешања. Пошто су покушаји великих сила споља, углавном САД-а али и Уједињеног Краљевства, били управљени на инсталирање вишестраних пактова заснованих на начелу колективне одбране, изродили су се значајни отпори регионалних држава. Такозвани „Bandung injunction“ (Бандуншки налог⁴¹⁴), назван по азијско-афричкој конференцији на врху одржаној 1955. године, истиче националну независност и опирање спољном мешању у регионалне послове. Овај особени процес распростирања норме дискредитовао је чланство у колективним војним споразумима. Резултат је био предупређивање стварања безбедносне равни мултилатералне сарадње упоредиве са НАТО.

Прилагођавање, или Ачаријиним речима успостављање „месности немешања“, није сводиво само на политику силе чије је тежиште искључивање спољних делатника којих располажу неупоредиво већим материјалним способностима. Поставку „активног неутрализма“⁴¹⁴ дефинисао је као „уздржавање од чланства у регионалним колективним одбрамбеним пактовима и немешање као начело међународног понашања“.⁴¹⁵ Тиме је додат изворни „азијски“ чинилац „глобалном режиму суверености“. Као такав, представља аутентични спој суженог тумачења немешања и наглашених начела антиколонијализма, као и једнакости међу државама.⁴¹⁶ Последишно АСЕАН је под упливом „Бандуншког налога“, који се нашао у служби „когнитивне водиле“, стекао средишње место у обликовању својстава АСЕАН пута.

Ачаријино тумачење норми немешања и наклоности ограниченом установљењу, као и поступци (процедуре) доношења одлука општом сагласношћу, у АСЕАНУ потичу отуда. Отпочињањем постхладноратовског раздобља АСЕАН је деловао као кључни предузетник норми. Промовисао је сопствени особени облик регионализма и мултилатералне сарадње изван региона Југоисточне Азије. Мултилатералне установе у региону Азија-Пацифик, попут АПЕК-а и АРФ-а такође поседују низак степен легализације у својим поступцима доношења одлука и нагињу неформалној дипломатији. Ачарија држи да и ти мултилатерални регионални облици

⁴¹⁴ Ibid., стр. 61.

⁴¹⁵ Ibid., стр. 57.

⁴¹⁶ Ibid., стр. 69–75.

сведоче о трајној ваљаности и заоставштини норми у погледу регионалног поретка најпре уобличеног у доба Бандуншке конференције и потом изникао у АСЕАН-у.⁴¹⁷

Циљ бављења нормама Ачарији је био да установи историјски потковано објашњења „изнутра и споља“⁴¹⁸ азијског регионализма таквог какав јесте изворно. Не желећи да се приклони схватању регионализма у Азији, као неуспешног и стално каскајућем за наднационалним грађењем установа Европе са којим се пореди,⁴¹⁹ решен да побије основаност овог поређења, усредсредило се на нормативне снаге унутар региона које су генерисале особени облик регионализма. Утврдио је „општу норму против регионалне колективне одбране“⁴²⁰ за понашање у безбедносној сарадњи. Ачарија је у *Грађењу заједнице безбедности* настојао да представи АСЕАН пут као позитивно означено нормативно језгро одговорно за очување постојаних и мирних односа унутар региона, а последично и глобално. Нови рад, објављен 2009. године, служио је да изложи антинорму у средишту свог главног правца доказивања.

Пребацивање на негативану замисао норми сужава удаљеност између положаја које су реалисти и социјални конструктивисти теоријски заузели у међународним односима у одвијајућој расправи о регионализму у Азији. Заједничко противничким странама наглашено је истрајавање на томе да државни суверенитет остаје једно од средишних обележја уобличавања мултилатералне сарадње у региону Југоисточне Азије. Привидна сагласност покрива непремостиву разлику. Реалисти посматрају сваки покушај грађења регионалних установа као категорички осујећен овом привезаношћу за државни суверенитет, и тиме само као епифеномен логике политике самопомоћи, кључне код реалиста. Супротно, социјални конструктивисти држе да особени институционални нацрт у Азији јесте проистекао из особеног скупа норми расправно изграђених у динамичним процесима распрострањања. Силесија је доказа у прилог историјски обавештеног увида у настале норме, а против утемељивања објашњења државног понашања у апстрактним теоремама на претпоставкама рационалног избора. Ачарија пружа доказе у једном од најјаснијих сабирних опсега, какав је АСЕАН, који подржавају држеће начело социјалних конструктивиста. То је да релативно

⁴¹⁷ Ibid., стр. 70–80.

⁴¹⁸ Ibid., стр. 30.

⁴¹⁹ Ibid., стр. 1–4, 26–27, 167–169.

⁴²⁰ Ibid., стр. 89.

низак степен сарадње у Азији, упркос свему, мора бити сматран као исход узајамних нормативних деловања.⁴²¹

Сви чиниоци, које је у свом приступу предочио Ачарија, биће окосне тачке и богате историјске дескрипције препознате у процесу стварања Шангајске организације за сарадњу. Она је имала предфазу формалног установљења покренутим сплитањем тешњих односа НР Кине и остале четири државе. Њихова узајамна разумевања, односно здружена идеација која је увек и вредносна, и нормативна, и идентитетска, објумљена је креативно потентним изразом и праксом понашања – „шангајски дух“. Наравно, ово није свемоћни „дух“ из Аладинове лампе, но јесте кључни код разумевања обрасца односне спојивости. Оно што је и Ачаријиној методолошкој поставци, као и код свих конструктивиста, есенцијалистичко мучење да ентитетима и делатницима прво стављеним у погон ипак придруже односноности на разумљив начин, „шангајски дух“ окончава.

Ачарија је, на пример, морао да се довија да „успостављајућој локалности“ и „природом водиље“ разрешава зашто се делатници у Азији већински опирају спољним идејама, вредностима и нормама уколико их виде да им ограничавају суверенитет, једнакост, самосталност избора и унутрашњих уређења и спољног повезивања или не. „Шангајски дух“ јасно исказује да су сувереност, независност избора, једнакост и немешање у унутрашње послове творбене односноности постанака и, тиме, процеса одвијања њиховог трајања као суверених држава, односно опостојности легитимне меродавности њихових представника. Ова саодносност одређује и прву спојивост у регионалном мултилатералном умрежавању ШОС-а. Само државе које су у процес сарадње укључене тако да сарадња подупире ваљано облик њихове творбене односноности и одвијања њеног трајања јесу наклоњене и интересно и материјално да буду у спонама мреже ШОС-а. Техника фреквенцијске релационе анализе садржаја докумената биће примењена зато да би се, према учесталости кључних речи обрасца односноности суверенистичке умреживости „шангајског духа“, додатно проверило и на нивоу дискурзивног творења да ли се системски (интер)регионални умрежавајући мултилатерализам ШОС-а укоренио, управо зато и да ли се на тај начин одржава и проширује. Резултати фреквенцијске релационе анализе дате у прилогу омогућавају и читаоцу да процењује тачност датих договора на питање и налаза добијеним осталим научни методама изложеним у главном излагању студије.

⁴²¹ Ibid.

II ПОГЛАВЉЕ

– Извори структуралне моћи системског мултилатералног умрежавајућег регионализма ШОС-а

Геополитичка и геоекономска димензија спољне политике НР Кине

Премештање моћи са Запада ка пацифичком региону представља процес настајања нове равнотеже снага, глобалне безбедносне архитектуре и, самим тим, новог глобалног поретка, као резултат донесеног измена у економској реалности планираним уздицањем Кине. Уједно, створили су се и нови геоекономски трендови у прерасподели богатства у односима Север-Југ, који се пак од стране политичког Запада дефинишу као насилно урушавање постхладноратовског међународног поретка у који су уткане ,наводно, универзално прихваћена Западна начела демократије, мултилатерализма, државног суверенитета, као и људских права и слобода. У том процесу НР Кина, нуклеарна сила и стална чланица Савета безбедности ОУН, постаје један од најактивнијих геополитичких и геоекономских актера, чиме учвршћује позицију међу лидерима у глобалном управљању.⁴²² Тим путем, Пекинг предочава чињеницу да ће се кинеска спољна и безбедносна политика базирати на „менталитету моћне државе“.⁴²³ Самим тим, односе са другим државама градиће као што то раде остале велике и моћне државе.⁴²⁴ Заправо, проактивност у спољнополитичком понашању НР Кине највећим делом мотивисана је економским разлозима, јер је „економски развој важан инструмент у процесу спречавања будућих изазова са којима се Кина може сусретати“.⁴²⁵ Економски

⁴²² „Клуб глобалног управљања је удружење фокусирано на решавање проблема и обезбеђивање јавних добара на глобалном нивоу. На тај начин се обезбеђује развојни и нормативни оквир на глобалном нивоу ради даље међународне сарадње приликом доношења одлука.“ Katherine Morton, “The China Factor in Global Governance”, *East Asia Forum Quarterly: Economics, Politics, and Public Policy in the Asia Pacific*, Vol. 9, No. 2, 2017, p. 17.

⁴²³ 美国西太平洋战略之我见, 行御部落, (*Meiguo xi taipingyang zhanlue zhi wo jian, xing zhi buluo*), My Opinion on the US Western Pacific Strategy, XZBU, By Вон (Wu Won). Доступно на: <https://www.xzbu.com/1/view-141306.htm>. Приступљено: 3.11.2018.

⁴²⁴ Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, *The Central Conference on Work Relating Foreign Affairs*. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1215680.shtml. Приступљено: 17.4.2019.

⁴²⁵ Zhang Yunling, Tang Shiping, “China Regional Strategy”, in: David Shambaugh (eds.), *Power Shift – China and Asia’s New Dynamics*, University of California Press, USA, 2005, p. 49. Такође, према

мотиви, подизање животног стандарда грађана, као и технолошка модернизација НР Кине, били су разлози због којих се доноси одлука о спровођењу „политике реформе и отварања“. Одлука о спровођењу експерименталне и до сада успешне „политике реформе и отварања“ донета је на Трећем пленуму једанаестог сазива Централног комитета Комунистичке партије Кине, одржаном децембра месеца 1978. године.⁴²⁶ „Политика реформе и отварања“ може се одредити као прагматично и експериментално вођење спољне и унутрашње политике НР Кине. Један од циљева отварања јесте и повезивање Кине са спољним светом, што је уједно и значило њено далеко веће учествовање у протоку роба, људи и капитала, не само на регионалном већ и на глобалном нивоу. Поред тога, „политика реформе и отварања“ значила је да Кина буде далеко присутнија на глобалном тржишту, да прибави нове технологије, али и да реализује политику „једна земља, два система“. Поред тога, пажљиво рађеном анализом понашања Кине долазимо и до закључка да се као један од циљева реформи издваја и штафетна амбиција руководства КП Кине и кинеског народа да Кина поврати позицију у међународној заједници, за коју сматра да јој по традицији, културолошком и политичком наслеђу припада. Остварени резултати се могу илустровати и податком да је НР Кина постала друга економија света. Кинески бруто друштвени производ (БДП) у 2023. години достигао је вредност од скоро 18.000 милијарди америчких долара.⁴²⁷ Такође, НР Кина је 2013. године постала највећа трговачка сила на свету, истиснувши Немачку са тог места.

Остваривање далеко већег присуства на глобалној сцени, за НР Кину је паралелно значило и истовремено дубље интегрисање у међународне економске и политичке токове, а уједно и интензивније излагање променама

мишљењу кинеског теоретичара М'н Хунхуа (Мен Хонгхуа) историјска сведочанства представљају потврду да је једина одржива опција за Кину „проактивизам у међународним односима“. 门洪华, 国际机制与中国的战略选择 (*Men Honghua, guoji jizhe yu zhongguo de zhanlue xuan ze*), “International Mechanism and Strategic Choices for China”, *Chinese Social Science*, Institute for World Economy and Politics, Beijing, 2001, p. 184.

⁴²⁶ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 145. С друге стране, „процес економског развоја, по самој природи ствари, наметнуо је Кини интензивније односе са Америком, Јапаном и другим развијеним државама Запада и азијског континента, и са другим државама интегрисаним у међународни систем који је био под доминацијом Запада. То је за Кину било неопходно из разлога што су оне имале развијене тржишне механизме, савремену технологију, знања из области менаџмента. Такође, ове државе су биле Кини неопходни финансијски извори за њену даљу модернизацију“. Feng Zhang, “Rethinking China’s Grand Strategy: Beijing’s Evolving National Interests and Strategic Idea since the Reform Era”, *International Politics*, Vol. 49, 2012, p. 322.

⁴²⁷ Детаљније о девизним и златним резервама НР Кине видети на: “China Foreign Exchange Reserves”, *Trading Economics*. Доступно на: <https://tradingeconomics.com/china/gdp>. Приступљено: 16.4.2024.

које су долазиле споља и чије тактове одвијавања није могла тактирати попут вештог виртуоза. Кина постаје рањива, што она није доивела коа изазов за подстрекивањем нестабилности, већ као подстицај да се створи атмосфера заједничког глобалног развоја и демократског међународног поретка у којем ће све земље бити једнаке. Дакле, политика отворених врата условљава НР Кину да напусти геополитички и геоекономски, а уједно и праксу дипломатског и безбедносног изолационизма, као и да себе изложи бројним приликима и изазовима. У складу с тим, у Белој књизи националне одбране из 2012. године, исказан је следећи став:

*„Кина се суочава са већим бројем изазова са становишта националне безбедности и друштвене стабилности. Што кинески национални интереси постају сложенији, тако је и њена национална безбедност осетљивија у односу на међународне и регионалне изазове, као што су тероризам, пиратство, природне непогоде и епидемије.“*⁴²⁸

Потом, листа изазова која утиче на кинеско геополитичко промишљање приказана је и у првој озваниченој кинеској Војној стратегији из 2015. године. У овом документу наглашава се следећи став:

*„Претње у облику хегемонизма, политике моћи и нео-интервенционизма још увек постоје, са паралелним јављањем нових. Такође, међународно такмичење у редистрибуцији моћи, права и интереса се додатно интензивира. Терористичке активности добијају на снази. Жарини проблеми, као што су етнички, регионални, погранични и територијални сукоби постају комплекснији и насилнији.“*⁴²⁹

Дефинисана решења за које НР Кина сматра да доприносе реализацији националних циљева и превазилажењу безбедносних и других врста изазова, одређеним делом представљају и геополитичке елементе у кинеској спољној политици. Генерал Даи Сју (Dai Xu) сматра да се геополитички елементи у кинеској спољној и безбедносној политици обликују као стратешки одговори на изазове које САД континуирано намеће у форми хегемонске политике моћи и хладноратовског менталитета.⁴³⁰ Према кинеској страни, то се најбоље

⁴²⁸ Ministry of National Defense of the People's Republic of China, *White Paper on National Defense 2012 – The Diversified Employment of China's Armed Forces*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768293.htm. Приступљено: 16.4.2023.

⁴²⁹ Ministry of National Defense of the People's Republic of China, *White Paper on National Defense 2015 – China's Military Strategy*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768294.htm. Приступљено: 16.4.2023.

⁴³⁰ 戴旭: 中国应给美国围堵行为划红线, 人民网 – (Dai Xu, *Zhongguo ying gei meiguo wei du xingwei hua xingwei, renmin wang*), Dai Xu: “China should give the US a red line of containment behavior”, *People's Network*. Доступно на: <http://world.people.com.cn/GB/12317779.html>. Приступљено: 3.11.2023.

препознаје у америчким амбицијама ширења НАТО-а на исток. Иако је НР Кина одабрала да се придржава мирољубивих средстава у изградњи прагматичних односа са САД-ом и након бомбардовања Амбасаде НР Кине у Београду 1999. године, она ће настојати да се супротстави агресивном ширењу НАТО-а на исток. Ширење НАТО-а на исток, све до кинеске границе са Авганистаном и централноазијским суседима, представља безбедносну претњу коју стратегија НР Кине „будно прате, незадовољни, али довољно прагматични и флексибилни да се овим променама прилагоде“.⁴³¹ Синг Гванчанг (Xing Guangcheng) наводи разлоге због којих би се требало супротставити ширењу НАТО утицаја и на азијском континенту, како би се успоставила безбедносна архитектура која је прилагођена интересима народа Азије, а не америчким спољнополитичким амбицијама. У том духу, Синг Гванчанг сматра да распоређивање НАТО трупа у региону Централне Азије поспешује трку у наоружању услед забринутости НР Кине и Русије, али и других држава којима ове амбиције САД-а и њених савезница угрожавају националну безбедност. Последично, константно побуђивање безбедносне дилеме од стране САД-а неће допринети смирењању „жаришних тачака“ (*hot spots*), већ ће, напротив, поспешити војне сукобе.⁴³² Војно и политичко руководство КПК-а осетљиво је на уплитање страних актера, углавном геополитичких ривала, оцењујући их као потезе који имају за циљ да зауставе раст НР Кине, али и да дестабилизују кинеске односе не само са суседима већ и са другим државама Азије. С друге стране, Џоу Бо (Zhou Bo) сматра да НАТО ширење на исток не представља безбедносни изазов по кинеске виталне националне интересе, те да је перципирање НАТО-а у светлу изазова без реалних основа, јер многе његове чланице имају пријатељске односе са НР Кином. Поред тога, протезање кинеских националних интереса на глобални ниво условило је да је НР Кина постала чак и војно присутна и активна на ободима НАТО-а. Као илустративни пример он издваја отварање војне базе у Џибуту.⁴³³

⁴³¹ Dragana Mitrović, „Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine“, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2005, str. 5. Доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf. Приступљено: 18.4.2022.

⁴³² Забринутост НР Кине највећим делом мотивисана је чињеницом да су поједине државе чланице НАТО-а пружале тајну подршку сепаратистима из Синџанга и на тај начин директно подривале суверенитет и националну безбедност НР Кине. Xing Guangcheng, „China’s Foreign Policy Towards Kazakhstan“, pp. 110–111. Наведено према: P. Pham, „Beijing’s Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia“, *American Foreign Policy Interests*, Vol. 28, Issue, 1, 2006, pp. 53–7.

⁴³³ Zhou Bo, „NATO and China Are Inching Towards Each Other“, *China-US Focus*. Доступно на: <https://www.chinausfocus.com/peace-security/china-and-nato-are-inching-towards-each-other>. Приступљено: 18.4.2019. Слично је мишљења и адмирал Јанг Ји (Yang Yi). Наиме, он каже:

Настојање НР Кине да буде активна у превазилажењу препрека створених постхладноратовском структуром међународног поретка огледа се у увођењу новог концепта безбедности (新安全观 – *xin anquan guan*). Према званичним документима НР Кине, главни елементи новог концепта безбедности јесу „заједничко поверење, заједничка корист, једнакост страна и усклађивање интереса“.⁴³⁴ Ђанг Цемин (Jiang Zemin) је на конференцији о разоружавању, одржаној 26. марта 1999. године у Женеви, изнео став да „историја сведочи да стари концепт безбедности заснован на војним савезима и сталном јачању војске не помаже одржању светског мира. Стога, успостављање новог концепта безбедности неопходно је да би се одговорило на захтеве савременог света у проналажењу подесних начина обезбеђивања мира и безбедности“.⁴³⁵ Дакле, овај концепт безбедности заговара напуштање војних савезништава као превазиђене форме у грађењу међдржавних односа. Кинеско виђење војних савеза је да су заснивани на „приступу у коме једна страна добија, а друга губи, а не на обостраној користи коју ти савези могу имати у одржавању безбедности и стабилности“.⁴³⁶ Према кинеској страни, дефинисање безбедности кроз призму заједништва подеснија је за постхладноратовски поредак, него традиционални систем војних савезништава. Овај концепт безбедности тежи промовисању заједничког поверења и консултација међу државама које не морају бити савезници и пријатељи приликом решавања безбедносних изазова. С друге стране, овај нови приступ „више одговара новој улози Кине коју она задобија растућом интеграцијом са међународним окружењем“,⁴³⁷ али и њеним

„Америка је свесна да је запречавање Кине уједно и повређивање себе. Поред тога, многе земље су невољне да прате амерички курс према Кини, јер њихови интереси одржавања добрих односа са Кином, а нарочито земаља суседа, у одређеним сферама су важнији од стратешких односа са Америком. На пример, трговина Јапана и Кине је већа од трговине Јапана и Америке, што у америчком врху буди неку врсту стратешке анксиозности. Да будемо искрени, данашња Кина није стара Кина.“美国西太平洋战略之我见, 行御部落 (*Meiguo xi taipingyang zhanlue zhi wo jian, xing zhi buluo*), My opinion on the US Western Pacific Strategy, XZBU, Wu Won. Доступно на: <https://www.xzbu.com/1/view-141306.htm>. Приступљено: 3.11. 018.

⁴³⁴ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, *China's Position Paper on the New Security Concept*. Доступно на: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/xw/t27742.htm>. Приступљено: 22.4.2023.

⁴³⁵ Jiang Zemin, *Promote Disarmament Process and Safeguard World Security*, Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN. Доступно на: http://www.china-un.org/eng/chinaandun/disarmament_armscontrol/unga/t29298.htm. Приступљено: 10.5.2023.

⁴³⁶ David Shambaugh, "Return to the Middle Kingdom"? China and Asia in the Early Twenty-First Century, in: *Power Shift – China and Asia's New Dynamics*, University of California Press, USA, 2005, p. 40.

⁴³⁷ Michael Yahuda, "China's Dilemmas in Thinking about Regional Security Architecture", *The Pacific Review*, Vol. 16, No. 2, 2003, p. 189.

амбицијама да створи мултиполарни међународни поредак. Међутим, поставља се питање колико сама НР Кина поштује принципе који чине основу овог концепта безбедности, уколико се узме у обзир њено агресивно понашање у Јужном кинеском мору. Географски положај Јужног кинеског мора упућује нас на његову геополитичку, стратешку и неизоставно геоекономску важност. Оно је спона између Пацифика и Индијског океана, где је војно присуство САД-а пресудно утицало на формирање безбедносног поретка. У овом простору НР Кина и неколико држава, углавном америчких савезница, имају преклапајуће захтеве у погледу суверенитета над Јужним кинеским морем, тј. над острвима, гребенима и другим рељефним јединицама, као и над доказаним резервама нафте и гаса које се налазе испод дна Јужног кинеског мора.⁴³⁸ Страна која у своје окриље добије суверенитет над овим деловима копна, проширује своје територијалне воде за две стотине наутичких миља, које се Конвенцијом о праву мора УН и нормама међународног јавног права гарантују држави за ексклузивне економске зоне. Имајући све ово на уму, највећи притисак, као најмоћнија, врши НР Кина на неколико нивоа, почев изградњом вештачких острва у овом мору. Потом, она није признала одлуку Сталног арбитражног суда (*Permanent Court of Arbitration*) по процесу који је затражен од стране Филипина. Наиме, поводом ове одлуке кинеска страна је изјавила да су Филипини унилатерално покренули поступак оглушујући се о билатералне споразуме које су НР Кина и Филипини потписали с циљем решавања овог питања путем дијалога. Потом, кинеска страна је навела да су се Филипини оглушили о параграф четири Декларације о правилима понашања страна у Јужном кинеском мору (*Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea*), потписаном између НР Кине и АСЕАН-а 2002. године.⁴³⁹ По кинеском тумачењу, према Члану 4 Декларације директно умешане стране кроз међусобне консултације и преговоре могу решавати спорна питања у Јужном кинеском мору.⁴⁴⁰ Одбијање Пекинга да призна одлуку овог међународног тела указује нам на неколико чињеница. Прва је, да се НР Кина у прихватању међународних норми руководи чињеницом да ли су оне у складу са кинеским геополитичким претензијама, развојним циљевима и националним интересима.

⁴³⁸ Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 103.

⁴³⁹ *Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of the Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Philippines*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/nanhai/eng/snhwtlcwj_1/t1368895.htm. Приступљено: 25.12.2022.

⁴⁴⁰ *Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea*. Доступно на: <http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20130527-163905-069498.pdf>. Приступљено: 25.12.2022.

Потом, НР Кина неће испустити прилику да као најмоћнија држава у овом спору прекомпонује безбедносну архитектуру, коју су САД наметнуле стратегијом запречавања и војним савезништвима у Пацифику.⁴⁴¹ Дакле, постоји значајан раскорак између онога што НР Кина заговара у званичним документима и онога што заиста чини као моћна држава како би заштитила или реализовала националне амбиције.

Са друге стране, током своје историје НР Кина је одувек заговарала став да су ОУН кључна и највиша институција у обезбеђивању међународне безбедности и мира. Како су могућности НР Кине и капацитети којима располаже њој дозвољавали да утиче на очување глобалног мира и безбедности посредством ОУН-а, тако она постепено повећава број својих војника, буџетска улагања, логистичку и инфраструктурну подршку УН мировним операцијама. Према подацима ОУН-а, кинески војници су најбројнији у УН мировним операцијама: до 31. марта 2019. године, у оквиру мировних операција, чак 2.442 кинеска војника носило је или „плави шлем“ или „плаву беретку“.⁴⁴² Такође, НР Кина је прва после САД-а у финансирању УН мировних операција.⁴⁴³

У говору насловљеном „Заједничким радом креирамо нова партнерства обостране користи и стварамо заједницу заједничке будућности човечанства“, одржаном 2015. године, Си Ђинпинг је потпуно отворено најавио континуирани раст кинеског утицаја у УН мировним операцијама, као веома важног дела праксе спољнополитичког понашања НР Кине. У овом говору, актуелни кинески председник најавио је оснивање Кина-УН развојног фонда за одржање мира (*China-UN Peace and Development Fund*). Према његовим речима, кроз механизме овог фонда, Кина ће у наредних десет година инвестирати милијарду америчких долара како би јачањем капацитета рада УН, побољшања мултилатералне сарадње и обезбеђивања светског мира и развоја директно допринела реализацији стратешких циљева „кинеског сна“. Поред тога, НР Кина ће се придружити новом формату мировних снага: *UN Peacekeeping Capability Readiness System*, и у складу с тим ће успоставити полицијско одељење мировних операција које ће бројати осам хиљада сталних припадника. Када је реч о стабилизацији безбедносне ситуације у Африци, Си Ђинпинг је најавио да ће НР Кина у наредних пет година обезбедити помоћ у вредности од стотину милиона америчких долара како би Кина са својим

⁴⁴¹ Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 102.

⁴⁴² *United Nations Peacekeeping-China*. Доступно на: <https://peacekeeping.un.org/en/china>. Приступљено: 20.5.2022.

⁴⁴³ У укупном буџету УН-а за мировне операције, удео НР Кине је 10,2 посто, САД 28,47 одсто, док је Јапан на трећем месту са 9,68 посто.

афричким партнерима успоставила Афричке снаге у приправности (*African Stand-by Force*) и Афричке снага брзог одговора на кризе (*African Capacity for Immediate Response to Crisis*).⁴⁴⁴ Тим путем, кинеско присуство на афричком континенту добија нову димензију легитимности, будући да својим капиталом постаје директно умрежени чинилац у сложени мозаик афричке безбедности и динамичних и веома често непредвидивих међудржавних односа држава географски лоцираних у овом делу света. Истовремено, ове мировне операције су НР Кине важан полигон војне дипломатије и стварања имиџа НР Кине као глобално одговорне, поуздане, али и моћне државе. Додатно, УН мировне операције, поред других заједничких војних вежби, „кинеској војсци представљају један од главних извора стицања оперативног искуства на терену. Такође, Кина путем УН мировних операција, показује да је њена војска способна и за деловање ван граница матице земље“.⁴⁴⁵ Са становишта геополитике, јачање кинеског фактора у мировним операцијама УН нам показује да се кинеско тежиште одбране са матице земље, преко периферије помера на глобални ниво. Самим тим, кинески национални интереси постају глобални и, саобразно томе, они захтевају заштиту на истом нивоу.⁴⁴⁶

Пратећи очигледну промену у протезању кинеских националних интереса Џанг Венму (Zhang Wenmu) износи закључак да „наше [НР Кина] безбедносне границе и наша војна моћ морају да се протежу до географске тачке до које сежу наши [кинески] интереси и права“.⁴⁴⁷ Према истом теоретичару, земље

⁴⁴⁴ Xi Jinping, *Working Together to Forge a New Partnership of Win-Win Cooperation and Create a Community of Shared Future for Mankind*, UN. Доступно на: https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/70/70_ZH_en.pdf. Приступљено: 20.5.2019. Одређени аутори измењено понашање НР Кине у ОУН-у, у погледу мировних операција, дефинишу као њену стратегију ангажовања. Према овој стратегији „одређена држава реализује своје циљеве без промене правила или структуралног уређења саме институције. Иако може да се не сложи са предлозима или да представи сопствене предлоге који нису преферирани од стране осталих учесника или саговорника, та земља је још увек подржавалац система успостављеног у оквиру те институције. Углавном, стратегија ангажовања захтева да државе буду проактивне, али и понекада агресивније приликом преговарања. Joel Wuthnow & all, “Diverse Multilateralism: Four Strategies in China’s Multilateral Diplomacy”, *Journal of Chinese Political Sciences*, Vol. 1, No.1, 2012, p. 278.

⁴⁴⁵ Office of the Secretary of Defence, *Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2019*, Washington, 2019, p. 26.

⁴⁴⁶ Детаљније о овоме у: 阎学通: 安全利益是中国首要利益 (*Yan Xuetong: Anquan Liyi Shi Zhongguo Shouyao Liyi*), Yan Xuetong: China’s Primary Interests are Security Interests, *China Daily*. Доступно на: http://www.chinadaily.com.cn/hqzg/2006-06/01/content_605769.htm. Приступљено: 18.6.2023.

⁴⁴⁷ Zhang Wenmu, *On China’s Sea Power*, наведено према, Simone Dossi, *China Between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISP, Venice, 2010, p. 5.

које су интегрисане у светско тржиште и глобалне трендове уједно су и државе које не могу бити аутистичне према дешавањима у међународној заједници. Самим тим, ове државе имају права, али и подлежу обавезама да заштите ресурсе и интересе које су инвестирале и интегрисале у светску заједницу, а који су допринели глобалном развоју.⁴⁴⁸ Ова права и обавезе заштите инвестираних ресурса за НР Кину су нарочито важне, када се узме у обзир Иницијатива појас и пут објављена 2013. године. По логици ствари, то је захтевало, односно наметнуло да се геополитичке анализе кинеских стратега и доносиоца политичких одлука КП Кине врше из другачијег угла.

У документу који је и Војна стратегија НР Кине из 2015, наглашава се важност водених површина у геополитици, и уопште у безбедносној политици НР Кине. У овом документу се наглашава неопходност напуштања традиционалног размишљања по коме је континентална маса, односно копно, важнија за безбедност НР Кине. У будућности ће НР Кина пажњу усмеравати ка морима, океанима, заштити поморских линија комуникације.⁴⁴⁹ Љу Хуаћин (Liu Huaqing), пензионисани командант кинеске морнарице, још пре овог геополитичког обрта у спољно-безбедносној политици НР Кине, заговарао је да је од стратешке важности да се међу кинеским становништвом и кинеским стратезима развије „поморска свест“ (*“maritime consciousness”*).⁴⁵⁰ Према професору Ни Лесјунгу (Ni Lexiong), са Шангајског универзитета за политичке и правне студије, овај геополитички заокрет у кинеској спољној политици представља кинеско прерастање и скок од „пољопривредне земље (内陆农耕国家 – *nei lu nonggeng guojia*), у савремену таласократску силу (现代海洋国家 – *xian dai hai yang guojia*)“.⁴⁵¹ Уздизање НР Кине у савремену таласократску силу, која ће имати капацитете да штити кинеске националне интересе на глобалном нивоу, потврђено је и кинеским амбицијама у стварању ратне морнарице глобалног домета (*blue water navy*).⁴⁵² Израстање НР Кине у савремену поморску силу било је праћено и променама у њеној поморској стратегији. Кинески теоретичар Нан Ли разликује три фазе у одбрани кинеских

⁴⁴⁸ Zhang Wenmu, “Sea Power and China’s Strategic Choices”, *China’s Security*, 2006, p. 21.

⁴⁴⁹ Ministry of National Defense of the People’s Republic of China, *White Paper on National Defense 2015 – China’s Military Strategy*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768294.htm. Приступљено: 20.5.2024.

⁴⁵⁰ Nan Li, “The Evolution of China’s Naval Strategies and Capabilities: From “Near Coast” and “Near Seas” to “Far Seas”, *Asian Security*, Vol. 5, No. 2, 2009, pp. 144–169.

⁴⁵¹ Simone Dossi, “Dal dibattito accademico al progetto geopolitico – Le Nuove Vie della Seta fra potere marittimo e potere continentale”, *Quaderni di Geografia*, Vol. 1, No. 1, 2018, p. 113.

⁴⁵² Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 204.

поморских интереса. У току прве фазе, која је трајала до средине осамдесетих година XX века, кинеска одбрана у складу са њеним капацитетима била је фокусирана на приобаље (近岸防禦 – *jin'an fangyu*). У другој фази, која осликава измене у радијусу, те и сложености кинеских националних интереса везаних за поморске линије комуникације, фокусирана је на одбрану ближег морског појаса (近海积极防禦 – *jinhai jiji fangyu*). Трећа или тренутна фаза претпоставља заштиту националних интереса НР Кине и у удаљеним водама, на отвореним морима (远海作战 – *yuanhai zuozhan*).⁴⁵³ Ове промене у геополитичким елементима у спољно-безбедносној политици НР Кине, изнедриле су расправе међу кинеским аналитичарима и стратезима, али и припадницима академске заједнице. У том смислу у НР Кини се, можемо рећи, стварају две међусобно поларизоване геополитичке школе мишљења. Прва подржава таласократски геополитички курс, за коју одређени аутори сматрају да се базира на теоријским упориштима Алфреда Мехена (*Alfred Mahan*).⁴⁵⁴ Друга заступа мишљење да је са становишта економије и безбедности неопходно одржавати и унапређивати телурократски геополитички курс.

Један од заступника прве школе је Џанг Венму. Своје анализе овај теоретичар базира на историји НР Кине, где наглашава да је царистичка Кина претрпела поразе у Опијумским ратовима, јер је Њинг династија занемарила развој морнарице.⁴⁵⁵ У складу с тим, држава без моћне морнарице нема капацитете, нити могућности да заштити безбедност унутар својих граница, а још мање интересе ван матице земље.⁴⁵⁶ Сличног става је и чувени први командант морнарице НОА Џанг Ајипинг (*Zhang Aiping*), чија је улога у реформи кинеске армије огромна. Према његовом мишљењу поседовање моћне, борбене и модерне морнарице кључни је фактор у заштити кинеске територије и пројекцији кинеске моћи. Он то поткрепљује следећим закључком: „Развој морнарице је неопходан ради очувања независности Кине, територијалног интегритета и суверенитета од империјалистичке агресије.”⁴⁵⁷

⁴⁵³ Nan Li, “The Evolution of China’s Naval Strategies and Capabilities: From “Near Coast” and “Near Seas” to “Far Seas”, *Asian Security*, Vol. 5, No. 2, 2009, pp. 144–169.

⁴⁵⁴ Детаљније о овоме видети у: James R. Holmes, Toshi Yoshihara, “The Influence of Mahan upon China’s Maritime Strategy”, *Comparative Strategy*, Vol. 24, No. 1, 2005, pp. 23–51.

⁴⁵⁵ Zhang Wenmu, *On China’s Sea Power*. Наведено према: Simone Dossi, *China Between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISP, Venice, 2010, p. 5.

⁴⁵⁶ Детаљније о овоме у: Zhang Wenmu, “Sea Power and China’s Strategic Choices”, *China’s Security*, 2006, pp. 17–31.

⁴⁵⁷ Bernard Cole, *The Great Wall at Sea*. Наведено према: Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 189.

На другом крају спектра геополитичког поимања стварности и начина реализације националних интереса, налази се континентална геополитичка школа мишљења. Припадници који кроз ову призму проматрају позицију НР Кине у међународном поретку, заступају становиште да је у економском и безбедносном интересу НР Кине да њен геополитички вектор деловања буде усмерен ка Евроазији. Цао Мингхао (Zhao Minghao) је мишљења да је кинеско форсирање ка западу њена стратешка нужност, уколико не жели да буде искључена из динамичног такмичења за превласт над Евроазијом. Истрајавање НР Кине на континенталном геополитичком курсу је сагласно њеним амбицијама да изађе из оквира регионалне државе.⁴⁵⁸ Наиме, пажљиво проучавање распореда снага и геополитичког поретка који постоји у Азији, указује на чињеницу да у азијском делу геополитичког простора дефинисаног као „срце света“ (*Heartland*)⁴⁵⁹ не постоји амерички систем савезништва, што није случај са пацифичким регионом. Безбедносна архитектура пацифичког региона дефинисана системом војних савезништава, који после Другог светског рата САД ојачава кроз *Asia Pivot* стратегију, уведена, али не и спроведена од стране Обаине администрације, а онда и кроз стратегију Индо-Пацифика Трампове администрације. Као што и примећује Дејвид Шамбау (David Shambaugh), „систем савезништава предвођен Америком, још увек остаје доминатна регионална безбедносна архитектура у овом делу света.⁴⁶⁰ Такође, на иницијативу САД-а поново је активиран АНЗУС.⁴⁶¹ Администрација тадашњег председника Трампа тежила је ојачавању и додатном проширивању већ постојећих америчких војних савезништава са државама пацифичког региона, чиме би потврдила америчко војно преимућство у овом делу света. Збирно, Вашингтон покушава да демонстрира Пекингу своју војну, дипломатску и политичку моћ како би му као једино рационално решење постало одустајање од амбиција да буде доминантна држава у пацифичком

⁴⁵⁸ Minghao Zhao, “March Westwards” and a New Look on China’s Grand Strategy”, *Mediterranean Quarterly*, Vol. 26. No. 1, 2015, p. 112.

⁴⁵⁹ Појам „срце света“ (*Heartland*), у науку о геополитици, уводи Халфорд Макиндер (Halford Mackinder) 1904. године у делу „Географски стожер историје“. Такође о тумачењу овог појма погледати и: Halford Mackinder, “The Round World and the Winning of the Peace”, *Foreign Affairs*, Vol. 21, No. 4, 1943, pp. 595–605.

⁴⁶⁰ David Shambaugh, “China Engages Asia – Reshaping Regional Order”, *International Security*, Vol. 29, No. 3, 2005, pp. 64–99.

⁴⁶¹ О активирању АНЗУС пакта детаљније видети у: “Fact Check: Does ANZUS Commit the US to Come to Australia’s Aid, as Foreign Minister Julie Bishop Claims”, *RMIT ABC*. Доступно на: <https://www.abc.net.au/news/2014-07-08/does-anzus-commit-us-to-come-to-australias-aid-fact-check/5559288>. Приступљено: 4.10.2023.

региону, јер „САД теже стварању слободног и отвореног „Индо-Пацифика“ под њеним руководством.“⁴⁶²

Поред балансирања Америке без упадања у замку безбедносне дилеме, Кинделбергове замке и трке у наоружању, Ванг Ђиси (Wang Jisi) заговара евроазијски геополитички курс из разлога решавања унутрашњих проблема са којима се руководство Кине сусреће, а који додатно могу бити интензивирани стањем ствари на терену у самом суседству. Према овом теоретичару, „сарадња са западним суседима Кине даје подстицај у решавању унутрашњих изазова. Политичка нестабилност и економска заосталост Централне Азије могу негативно утицати на запад Кине, а нарочито на Синђанг и Тибет“.⁴⁶³

Још један од заступника идеја да би НР Кина требало да прати континентални геополитички курс је Је Циченг (Ye Zicheng). Најпре, овај теоретичар из историјског аспекта анализира развој континенталне геополитике у стратешким промишљањима других држава. Тим путем он издваја неколико историјско-теоријских епоха које говоре о континенталној моћи. Прва припада Монголској империји и из историјског аспекта представља предмодерно доба. Друга, класична континентална геополитичка теорија развија се у XVIII и XIX веку, и веома је била утицајна у Русији и СССР-у.⁴⁶⁴ Потом, по његовом мишљењу, НР Кина је својим развојем стекла довољно материјалних и нематеријалних ресурса да развије нову континенталну перспективу (新陆权观 – *xin lu quan guan*).⁴⁶⁵ Он предлаже да кинеска континентална геополитичка перспектива буде заснована на следећих пет карактеристика: „територија (以土 – *yitu*) – простор на коме људи живе и развијају се; становништво (人 – *ren*) – обезбеђивање благостања становништва је основни задатак било које владе; развој (发展 – *fazhan*) – најзначајнији полит-економски циљ НР Кине, али подједнако и других земаља у развоју; Евроазија (欧亚大陆 – *Ouyadalu*) – простор на коме се Кина надмеће са Русијом, Индијом и Европом; свеобухватност (综合为本的第三陆权新观念 – *zonghe wei ben de di san luquanxin guannian*) – копнена моћ као база којој су подређене ваздухопловство

⁴⁶² Dragana Mitrovic, “USA President Trump’s First Asian Tour – From “America First” to Indo-Pacific”, *Asian Issues*, Vol. 3, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2017, p. 12.

⁴⁶³ Simone Dossi, “Dal dibattito academic al progetto geopolitico – Le Nuove Vie della Seta fra potere marittimo e potere continentale”, *Quaderni di Geografia*, Vol. 1, No. 1, 2018, p. 117.

⁴⁶⁴ 叶自成, 中国的和平发展: 陆权的回归与发展 – (Ye Zicheng, *Zhongguo de heping fazhan: Lu quan de hui gui yu fazhan*), Ye Zicheng, “China’s Peaceful Development: The Return and Development of the Continental Powers”, *World Economics and Politics*, Vol. 2, 2007. Доступно на: <https://strategy.pku.edu.cn/Research/267252.htm>. Приступљено: 8.7.2023.

⁴⁶⁵ Simone Dossi, *China between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISP, Venice, 2010, p. 6.

и морнарица.⁴⁴⁶ Ипак, Је Циченг не испушта из вида развој морнарице, али, по њему, реализација овог стратешког задатка захтева много моћнију и богатију кинеску нацију. У складу с тим, он каже следеће: „у погледу војне модернизације, носачи авиона су објективан и одржив циљ на дуге стазе када Кина буде имала довољно средстава за овако скупо понашање.“⁴⁴⁷ Кина је почела да реализује овај други циљ, будући да је Кина поринула већ три носача авиона. Такође, овај теоретичар прави разлику између кинеског и других облика Евроазијства. Према анализама на којима он базира своје закључке, геополитичко понашање НР Кине, за разлику од постављања других земаља према Евроазији, не базира се на контроли или доминацији овог дела света, већ на његовом економском и политичком развоју.⁴⁴⁸ Када погледамо то са стратешке стране, овакав приступ НР Кине је сасвим разумљив из кинеских историјских и идеолошких разлога, али и економских разлога. Руководство КП Кине мора решити економске неравнотеже и кроз међународне пројекте, зарад одржања социјалне стабилности и легитимитета КП Кине.⁴⁴⁹

Још један од разлога због којих је окретање ка Евроазији од круцијалне важности за одрживи развој НР Кине представља и енергетска безбедност. Нарастајуће потребе НР Кине за енергентима, наметнуле су јој „нову безбедносну претњу – претњу енергетске безбедности“.⁴⁷⁰ Како би успела да одговори на изазове постављене овом претњом, а превасходно у погледу реализације „кинеског сна“, уплетености Кине у глобалне ланце производње и снабдевања, као и обима кинеске економије, Кина је истовремено морала да

⁴⁴⁶ Ye Zicheng, *Land Power Development and the Rise and Fall of Great Powers. The Geopolitical Environment and the Geo-strategic Choices of China's Peaceful Development*. Наведено према: Simone Dossi, *China between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISIP, Venice, 2010, p. 8.

⁴⁴⁷ Ye Zicheng, *China's Grand Strategy. The Main Problems and Strategic Choices in China's Rise to World Power Status. The Geopolitical Environment and the Geo-strategic Choices of China's Peaceful Development*, referenced according to Simone Dossi, *China between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISIP, Venice, 2010, p. 7.

⁴⁴⁸ 叶自成, 中国的和平发展: 陆权的回归与发展 – (Ye Zicheng, *Zhongguo de heping fazhan: Lu quan de huihuiyufazhan*), Ye Zicheng, “China's Peaceful Development: The Return and Development of the Continental Powers”, *World Economics and Politics*, Vol. 2, 2007, p. 23.

⁴⁴⁹ Dragana Mitrovic, “The Belt and Road: China's Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August, 2006, Beijing, pp. 76–95. Dragana Mitrovic, “‘16+1’ Framework of Cooperation: Main Lessons from Six Years Experience”, in, Gerd Kaminiski (eds.), *Chinese Strategies in Politics, Foreign Policy, Security Policy, Economy and Law*, Vienna School of International Relations, Vienna, 2019, pp. 141–165.

⁴⁷⁰ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, у, Миломир Степић, Живојин Ђурић (ур.), *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 178.

постане моћни играч на глобалном тржишту енергената. Дакле, растућа потреба Кине за енергентима и апсорпциона снага њеног тржишта убрјају се међу најзначајније факторе у преобликовању постхладноратовског света и униполарног међународног поретка.⁴⁷¹ О повољном утицају Евроазијства на обезбеђивање енергетске безбедности, Је Циченг излаже аргумент да тим путем НР Кина врши диверсификацију извора и рута допремања нафте и гаса, и отклања безбедносне изазове препознате у форми кинеског увоза нафте и гаса путем поморских линија комуникације. Он сматра да је развој копнених, поред поморских рута допремања нафте и гаса, кључни елемент у обезбеђивању енергетске безбедности. На тај начин НР Кина избегава последице које могу настати због амбиција различитих страна да контролишу Малајски теснац.⁴⁷²

Такође, непходност Евроазијског геополитичког елемента у спољној и безбедносној политици НР Кине читава се и из аспекта територијалног суверенитета и интегритета. Наиме, праћењем овог геополитичког вектора Пекинг одржава контролу над Синђангом, који је у географском смислу битна транзитна тачка Иницијативе појас и пут. У веома сложеном институционалном оквиру и административном уређењу НР Кине, Синђанг има статус аутономне регије. Ова сложена административна структура представља кинеске напоре да одговори на политичке и економске захтеве бројних националних и етничких мањина које живе на њеној територији. Међутим, Синђанг, представља значајан изазов за унутрашњу стабилност НР Кине. Наиме, део Ујгура, туркофног становништва муслиманске вероисповести, уз легална и илегална средства и подршку појединих међународних чинилаца желе да створе тзв. државу „Источни Туркестан“.⁴⁷³

Иако је теоријска дебата о усмеравању геополитичког курса у кинеској спољној политици у одређеним аспектима постала врло поларизирана, из ње не изостају ни теоретичари који заступају становиште да се у спољној политици Кине морају уважавати елементи и једног и другог геополитичког приступа. Њихов став базирају на чињеници да се Иницијатива појас и пут састоји и од поморског и од копненог дела. Најупечатљивији заступник ове идеје је Ли Јиху

⁴⁷¹ “Going abroad – The World in Their Hands”, *The Economist*. Доступно на: <https://www.economist.com/special-report/2012/01/21/the-world-in-their-hands>. Приступљено: 11.7.2023. године.

⁴⁷² Ye Zicheng, *Land Power Development and the Rise and Fall of Great Powers. The Geopolitical Environment and the Geo-strategic Choices of China's Peaceful Development*. Наведено према: Simone Dossi, *China Between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISP, Venice, 2010, p. 6.

⁴⁷³ О утицају иностраних фактора на амбиције Ујгура да створе тзв. „Источни Туркестан“, видети у: Драган Траиловић, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019.

(Li Yihu), професор на Факултету за међународне односе Пекиншког универзитета. У анализама, а потом и донетим закључцима и препорукама, он заговара приступ симетричности, тј. једнаког уважавања неопходне разноврсности геополитичких елемената таласократије и телулократије. Ли Јиху став о подједнаком уважавању континенталног и поморског геополитичког курса, износи на следећи начин: „Кинеска пројекција моћи би требало да представља комбинацију маритимних и континенталних геополитичких карактеристика (□□□□□□□□□□ – *hailu jianbei de diyuan tezheng*).“⁴⁷⁴ Свој приступ он заснива на историји: „За време Хладног рата, претње које су стизале са севера од стране СССР-а и са југа креиране од стране Америке, условиле су да континентални кинески геополитички курс иде по вертикали север-југ. Са завршетком Хладног рата, геополитички курс Кине се преоријентише по хоризонтали, односно исток-запад, услед умножавања извора изазова. С једне стране, имамо изазове који су настали у централноазијском простору, док се са друге стране сусрећемо са изазовима изазваних од стране Америке и Јапана у поморском појасу.“⁴⁷⁵

Карактеристично за кинеско спољнополитичко понашање јесте да геоекономски утицај увек претходи геополитичком. Наиме, када је избила Азијска финансијска криза 1997. године, НР Кина није девалвирала своју националну валуту – јуан, чиме је допринела финансијској стабилизацији и економском опоравку земаља суседа. Такође, НР Кина је и охрабривала увоз из ових земаља како би дала подстицај њиховим економијама које су се налазиле у рецесији. То је било праћено и давањем финансијске помоћи Тајланду у висини од једне милијарде америчких долара, те убризгавањем прво четири милијарде, а потом и шест милијарди америчких долара у касу Међународног монетарног фонда (ММФ) за помоћ државама које су погођене кризом, али и којима су неопходна средства ради даљег развоја.⁴⁷⁶ Понашање Пекинга се може анализирати на неколико нивоа. Прво, руководство КП Кине је овим покушало да увери суседе да нарастајућа моћ НР Кине не представља претњу, већ, напротив, прилику за стварање односа од којих ће све укључене стране имати користи. Истовремено, то је интерпретирано и на начин да НР Кина већ од тада ствара услове да успостави финансијски систем којим би могла да манипулише спољном, унутрашњом и безбедносном политиком кризом захваћених

⁴⁷⁴ Simone Dossi, “Dal dibattito academico al progetto geopolitico – Le Nuove Vie della Seta fra potere marittimo e potere continentale”, *Quaderni di Geografia*, Vol. 1, No. 1, 2018, p. 116.

⁴⁷⁵ Ibid., стр. 116.

⁴⁷⁶ Детаљније о овоме у: Jurgen Haacke, Peter Preston, *Contemporary China: The Dynamisc of Change at the Start of the New Millennium*, Routledge, 2003.

држава.⁴⁷⁷ На другом нивоу, НР Кина показује да ће геоекономија бити један од њених инструмената у стварању одговарајућег и стимулативног окружења неопходног даљем спровођењу реформи отпочетих 1978. године. На трећем нивоу, НР Кина показује „односну моћ“ јер апсорпциона снага њеног тржишта постаје све утицајнији фактор у грађењу њених економских и политичких односа са другим државама. Одлука кинеске владе да не девалвира јуан је значајна и из аспекта спровођења политике „једна земља, два система“, јер је руководство НР Кине ову кризу искористило да економски подупре Хонг Конг и тиме умањи забринутост житеља Хонг Конга, који тек што је поново постао део кинеске територије.⁴⁷⁸

Међутим, руководство НР Кине се није устручавало да путем геоекономије прикаже своју позицију и капацитете моћи према државама, укључујући и најближе савезнике САД-а, чије је понашање Кина оцелина да нарушава њене националне интересе. Наиме, када је „2012. године влада Јапана купила део Сенкаку/Диаоју острва, избили су анти-јапански протести у Кини и многе јапанске фирме су затворене, што је јапанске произвођаче аутомобила коштало две стотине и педесет милиона америчких долара“.⁴⁷⁹ Кинески протести били су додатно подстакнути и кинеским медијима, који су, уосталом, под директном

⁴⁷⁷ На пример Џејмс Рејли (James Reilly) то потврђује следећим закључком: „Кина путем геоекономских маневара тежи да суседе увуче у своју орбиту интереса, чиме би повећала дипломатски утицај и створила боље услове за пословање кинеских фирми.“ James Reilly, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, London, 2016, p. 112. Према мишљењу теоретичара Сатоши Амакоа (Satoshi Amako) кинеска суседска дипломатија се базира на тежњама да створи зону Велике Кине (“Greater China” zone). Главна идејна поставка ове зоне не представља само односе Кине са њеним суседима које су привучене економском моћи Кине, већ и да оне постану зависне од Кине у економском, политичком и безбедносном смислу. Кина је постала највећи трговински партнер највећем броју својих суседа. Такође, Кина тргује са другим земљама у домаћим валутама, што доприноси интернационализацији јуана и стварању јуан зоне (*Chinese Yuan Zone*). Satoshi Amako, “China’s Diplomatic Philosophy and the View of the International Order in the 21st Century”, *Journal of Contemporary China Studies*, Vol. 3, No. 2, p. 31.

⁴⁷⁸ Детаљније о овоме погледати у: “The Asian Financial Crises of 1997–1998”, *China Daily*. Доступно на: http://www.chinadaily.com.cn/china/HK15th/2012-06/07/content_15483587.htm. Приступљено: 11.7.2023.

⁴⁷⁹ James Rally, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, USA, 2016, p. 108. Највеће губитке претрпела је мултинационална компанија Тојота, чија је продаја на територији НР Кине опала чак за 48,9%. Детаљније о губицима Јапана у трговини са НР Кином, видети у: “Japan Reports Worst September Trade Figures in 30 Years”, *Telegraph*. Доступно на: <https://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9624914/Japan-reports-worst-September-trade-figures-in-30-years.html>. Приступљено: 18.6.2019.

државном контролом. Ово је изазвало забринутост у Токију, јер је НР Кина највећи трговински партнер Јапана.⁴⁸⁰ Поред тога, јапанска економија је у том тренутку била у рецесији и бележила је дефицит у трговинским односима са НР Кином. Наиме, према подацима *Financial Times*-а, након овог контроверзног потеза „извоз Јапана у октобру 2012. године је опао за дванаест одсто у поређењу са истим месецом претходне године. То је резултирало подизањем нивоа дефицита Јапана у трговинским односима са Кином, на 11,3 милијарди америчких долара, што је трећи највећи месечни дефицит Јапана у протекле три деценије“.⁴⁸¹ С друге стране, и кинеска привреда је такође претпрела велике губитке. Јапан је огромно тржиште за кинеске производе, али и извор савремене технологије. Такође, Јапан својим инвестицијама у НР Кини обезбеђује посао за више од десет милиона Кинеза.⁴⁸² Поред тога, КП Кине се сусрела са осудом међународне заједнице да је додатно подгревала национализам међу својим живљем, што је утицало на ружење њене слике у међународној заједници као отворене земље, али и стабилност кинеског инвестиционог окружења.

Такође, НР Кина искористила је снагу тржишта да изврши (ин)директан политички утицај на Филипине, када је ова држава ухапсила кинеског држављанина који је рибарио у водама на које и НР Кина и Филипини полажу суверена права. Наиме, након овог инцидента Кина је забранила увоз 150 контејнера банаана из Филипина тврдећи да је воће заражено инсектима. Овај симболичан потез, са јасном назнаком да последице тек могу уследити, у великој размери је погодио најбитнији пољопривредни сектор Филипина произевши губитке сељака у вредности од преко 700 милиона америчких долара. Додатно, Кина је обесхрабрила своје држављане да туристички путују на Филипине.⁴⁸³ Дакле, НР Кина снагу домаћег тржишта користи као елемент „структуралне моћи“ у креирању правила игре. Тиме, ствара се утисак, да

⁴⁸⁰ Према подацима доступним на сајту *OECD Atlas*, током 2017. године извоз Јапана у Кину достигао је вредност од 136 милијарди америчких долара, што је било двадесет одсто од укупног извоза Јапана. *OECD Atlas – Japan*. Доступно на: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/jpn/show/all/2017/. Приступљено 11.12.2023.

⁴⁸¹ Michiyo Nakamoto, “China Dispute Hits Japanese Exports”, *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/ba98a396-4986-11e2-9225-00144feab49a>. Приступљено: 18.6.2024.

⁴⁸² Martin Fackler, Ian Johnson, “Sleepy Island and a Smoldering Dispute”, *New York Times*. Доступно на: <https://www.nytimes.com/2012/09/21/world/asia/japan-china-trade-ties-complicate-island-dispute.html>. Приступљено: 4.2.2024.

⁴⁸³ James Reilly, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, London, 2016.

кинеска пракса спољнополитичког деловања поприма облик који она отворено критикује у спољнополитичком понашању Америке.

О улози геоекономије на обликовање међународних односа и „правила“ стратешког надметања међу државама говорила је и Хилари Клинтон у Сингапуру 17. новембра 2012. године рекавши да у савременом свету „економија обликује стратешко окружење (*the strategic landscape*). Економија заузима централно место у спољној политици земаља у развоју, јер позицију у међународним односима више заснивају на расту БДП-а, него на војној моћи“.⁴⁸⁴ На основу овог става, одређени теоретичари перципирају НР Кину као најзначајнијег корисника геоекономских инструмената у процесу реализације глобалних геополитичких циљева.⁴⁸⁵ У том смислу, Пекинг „игра нову економску игру на високом нивоу, будући да се држи по страни када су у питању ратови или нека друга врста политичког сукоба“.⁴⁸⁶ Имајући на уму чињеницу да је НР Кина постала глобална економска, али не и војна сила, сматрамо да је (гео)економска призма проматрања кинеских геополитичких и безбедносних амбиција много кориснија у односу на призму коју нуде реалистичке теорије међународних односа.⁴⁸⁷ Слично казује и бела књига националне одбране под називом „Кинеска национална одбрана у новој ери“ из 2019. године: „Кина је од сиромашне и слабе земље постала друга економија света без ослањања на војни или колонијални експанзионизам.“⁴⁸⁸ Ипак, то не значи да је војска изгубила на значају у реализацији или заштити виталних националних интереса. Напротив, модернизација кинеске војске и отварање војне базе у Цибутију су чињенице које нам указују да се улога војске у спољно-безбедносној политици НР Кине постепено мења и да представља део стратешког одговора на америчку политику моћи,⁴⁸⁹ јер, по кинеском мишљењу,

⁴⁸⁴ Hillary Clinton, *Delivering on the Promise of Economic Statecraft*, U.S. Department of State, Diplomacy in Action, Singapore, 2012. Доступно на: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/tm/2012/11/200664.htm>. Приступљено: 18.6.2023.

⁴⁸⁵ James Reilly, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, London, 2016, p. 93.

⁴⁸⁶ *Ibid.*, p. 93.

⁴⁸⁷ Leslie H. Gelb, “GDP Now Matters More Than Force”, *Journal of Politics & Society*, Vol. 22, No. 1, p. 3.

⁴⁸⁸ *China's National Defense in the New Era*, Ministry of the National Defense of the People's Republic of China. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/news/2019-07/24/content_4846443.htm. Приступљено: 24.9.2023.

⁴⁸⁹ Када је реч о војним базама, Шен Дингли (Shen Dingli), професор међународних односа, заговара становиште да Кина не би требало да из спољне и безбедносне политике, те и геополитичких интереса пренебрегне опцију инсталирања војних база на територијама других

САД као водећа глобална сила питање глобалне безбедности види кроз призму традиционалних војних термина и, у складу с тиме, на изазове одговарају употребом силе.⁴⁹⁰

НР Кина је један од највећих прималаца, али и давалаца директних инвестиција. Када је реч о инвестицијама које се сливају у кинеску економију, Пекинг кроз бројне забране или охрабривања да се инвестира у одређене секторе или области кинеске територије контролише прилив страних директних инвестиција.⁴⁹¹ Међутим, оно што додатно смета кинеским партнерима широм света, представља чињеница да Пекинг своје инвестиције у иностранству реализује кроз суверене инвестиционе фондове и банке у државном власништву, а своје компаније субвенционише.⁴⁹² Пекинг својом праксом понашања показује да се придржава правила тржишне економије онда када то погодује интересима Кине или када је то неопходно учинити како би се оставио утисак Кине као одговорног партнера. Значајна карактеристика кинеских инвестиција је да оне нису, барем у званичним документима, условљене било каквом врстом политичких уступака државе примаоца, што НР Кину чини веома привлачним инвеститором и кредитором. Међутим, бојазан да ће кинеске корпорације повући њихов капитал, технологију, а самим тиме и послове из компанија које су купиле у Европи (али и широм света) делом се показала као неоснована.⁴⁹³ Географски и секторски посматрано, спектар кинеских инвестиција је веома широк. НР Кина инвестира у област енергетике, пољопривредних делатности, менаџмента међуљудског повезивања (*people-to-people*), али значајан део њених инвестиција усмерен је ка финансирању и модернизацији постојеће или изградњи нове железничке, путничке, транспортне, телекомуникационе и енергетске инфраструктуре у Африци, на

држава, уз поштовање норми међународног права. Уосталом, то чине и друге моћне државе. Међутим, проблем настаје када се оне отварају с циљем нарушавања суверенитета државе домаћина.“ Shen Dingli, “Don’t Shun the Idea of Setting-up Overseas Military Bases”, *China.org.cn*. Доступно на: http://www.china.org.cn/opinion/2010-01/28/content_19324522.htm. Приступљено: 24.5.2023.

⁴⁹⁰ Leslie H. Gelb, “GDP Now Matters More Than Force”, *Journal of Politics & Society*, Vol. 2, No. 1, pp. 3–5.

⁴⁹¹ Dorcas Wong, “China Releases New Draft List of Encouraged Industries for Foreign Investment”, *China Briefing*. Доступно на: <https://www.china-briefing.com/news/china-2019-draft-encouraged-industries-foreign-investment/>. Приступљено: 24.5.2023.

⁴⁹² James Reilly, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, London, 2016, p. 88.

⁴⁹³ Dragana Mitrovic, “Political Economy of the Chinese Investments in Eastern, Central and South-East Europe”, *Asian Studies 2013*, Vol. 2, Hungarian Institute of International Affairs, Budapest, p. 170.

Блиском истоку и Централној Азији, међу бројним земљама и регионима који се налазе на мапи и листи кинеских инвестиција, зајмова и кредита.⁴⁹⁴ Са друге стране, поједини теоретичари указују и на карактеристику кинеског усмеравања инвестиција, а то је да су оне фокусиране на привредне и услужне секторе или делове тржишта чији је развој непходан, превасходно, даљем развоју и реализацији циљева, које је НР Кина одредила као приоритетне.⁴⁹⁵

Руководећи се важношћу инфраструктурног умрежавања земаља, Кина је 2013. године иницирала оснивање Азијске банке за инвестиције у инфраструктури (*Asian Infrastructure Investment Bank*).⁴⁹⁶ Као што говори и сам назив, ова банка са фокусом на инвестиције у инфраструктуру донеће многе измене у геоекономским односима НР Кине са другим земљама, али ће и додатно ојачати кинеску геополитичку позицију у глобалном управљању.⁴⁹⁷ Очекивано је да ће ова банка поспешити реализацију инфраструктурних и других економских циљева прокламованих у оквиру Иницијативе појас и пут, иако је до сада овај процес био скроман. У периоду од 2016. године путем ове банке реализовано је двадесет и осам пројеката модернизације енергетске и путне инфраструктуре у Источној Азији, Африци, са више од 5,3 милијарди америчких долара.⁴⁹⁸ Стварање банке чији је главни циљ инвестирање у модернизацију и развој инфраструктуре нам говори да је инфраструктурно умрежавање земаља високо рангирано питање на агендама кинеске спољне и унутрашње политике, али и на агендама мултилатералних организација и институција чији је носилац НР Кина.⁴⁹⁹ Нескривено, Кина својим партнерима

⁴⁹⁴ У погледу обима економије, кинеске директне инвестиције у Африци су опет веће него у остатку света. Dragana Mitrovic, "China in the Western East and Beyond: Politics and Economics of the China Plus Sixteen Cooperation Framework", in: Dragana Mitrovic, *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 177–204.

⁴⁹⁵ James Reilly, "Geoeconomics in Chinese Foreign Policy", in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, London, 2016.

⁴⁹⁶ Dragana Mitrovic, "The "Belt and Road": China's Ambitious Initiative", *China International Studies*, July/August 2016, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 76–95.

⁴⁹⁷ Важност развоја међународне сарадње наглашена је и у самој Оснивачкој повељи (*Articles of Agreement*). Наиме, у Члану 1 Оснивачке повеље се каже: „Сврха банке је да промовише регионалну сарадњу и партнерство на мултилатералном и билатералном плану приликом превазилажења развојних изазова. *Articles of Agreement*, Asian Infrastructure Investment Bank. Доступно на: https://www.aiib.org/en/about-aiib/basic-documents/_download/articles-of-agreement/basic_document_english-bank_articles_of_agreement.pdf. Приступљено: 26.12.2023.

⁴⁹⁸ "New Silk Road: Realizing China's Dream", *Asia Money*. Доступно на: <https://www.euro money.com/article/b1b3gssw2d1dlq/new-silk-road-realizing-china39s-dream>. Приступљено: 12.7.2023.

⁴⁹⁹ Alice Ekman, *China's Multilateralism: Higher Ambitions*, Institute for Strategic Studies. Доступно на: <https://www.iss.europa.eu/content/chinas-multilateralism-higher-ambitions>. Приступљено: 20.9.2023.

нуди сопствену визију начина и изгледа умрежавања земаља. Свакако, то је у складу са њеним интересима и циљевима прокламованим у развојним стратегијама. Потреба за финансирање потребне инфраструктуре у Азији била је потврђена и проценама Азијске развојне банке (*Asian Development Bank*). Наиме, према проценама ове банке „за модернизацију азијске инфраструктуре у периоду између 2010–2020. године било би неопходно уложити капитал у износу од осам трилиона и 29 милијарди америчких долара. Ово превазилази капацитете већ успостављених институција, којима је неопходна допуна финансијским капиталом нових развојних банака“.⁵⁰⁰ Очекивани позитивни ефекти ових инвестиција допринеће повезивању, односно стварању јединственог кинеског тржишта, и јачем повезивању НР Кине са спољним политичким и економским окружењем.⁵⁰¹ Постоје и ставови да НР Кина, кроз инвестиције за модернизацију постојеће или развој нове инфраструктуре којом умрежава земље, тежи креирању услова путем којих ће она поново успоставити средишњу геополитичку позицију у погледу безбедности и економског развоја Азије.⁵⁰² Очигледно је да умрежавање са спољним окружењем на платформи геоекономије изазива геополитичке последице, које се интерпретирају у зависности од тога како су повезани домаћи и кинески национални циљеви и начини њихове реализације. Истовремено, мењају се и оквири дипломатских односа, уз задржавање професионалног и високих стандарда људскости у међусобном општењу.

Конкретне примере инфраструктурног умрежавања региона представљају шест економских коридора. Наиме, тих шест економских коридора су следећи: Нови евроазијски копнени мост, Кина–Монголија–Русија економски коридор, Кина–Централна Азија–Западна Азија економски коридор, Кина–Индокинеско полуострво економски коридор, Кина–Пакистан економски коридор и Бангладеш–Кина–Индија–Мијанмар економски коридор.⁵⁰³ Сваки од ових коридора биће креиран на другачијим основама, што показује способност кинеског прилагођавања сложеним условима унутар држава или региона са којима остварује сарадњу. Оу Сјаоли (Ou Xiaoli), руководилац Одељења за развој

⁵⁰⁰ Hanns Gunther Hilpert, Gudrun Wacker, “Goeconomics Meets Geopolitics – China’s New Economic and Foreign Policy Initiatives”, *SWP Comments* 33, June, 2015, German Institute for International and Security Affairs, p. 6.

⁵⁰¹ Dragana Mitrovic, “The Belt and Road: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August 2016, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 76–95.

⁵⁰² Hanns Gunther Hilpert, Gudrun Wacker, “Goeconomics Meets Geopolitics – China’s New Economic and Foreign Policy Initiatives”, *SWP Comments* 33, June, 2015, German Institute for International and Security Affairs, p. 3.

⁵⁰³ Vang Jivei, *Kina povezuje svet – Na čemu se zasniva Inicijativa pojas i put*, CIRSD, Beograd, 2018.

западних области Националне комисије за развој и реформе (*The Western Development Department of the National Development and Reform Commission*), тврди: „Нови евроазијски копнени мост ће се ослањати на интерконтинентално инфраструктурно повезивање. Кључна ставка Кина–Монголија–Русија економског коридора представља повезивање Пута свиле са руском Транс-евроазијском железницом и монголским Грасленд путем (蒙古国草原之路 – *Menggu guo caoyuan zhi lu – Mongolian Grassland/Prairie Road*). Изградња Кина–Централна Азија–Западна Азија економског коридора захтева ближу сарадњу Кине са земљама попут Турске и Ирана, као што је активно учествовање Кине у конструкцији западне и источне брзе пруге у Турској.⁵⁰⁴ Међутим, финансирање ових коридора није без ризика. Као и што напомиње професорка Драгана Митровић, „приступ, кога се за сада Кина придржава у финансирању пројеката, од великог је значаја за реализацију Иницијативе појас и пут, али може представљати опасност за саму Иницијативу, будући да многе земље које се налазе у оквиру мреже Појас и пут пате од фискалног и/или платног дефицита, па обезбеђивање капиталних инвестиција овим економијама представља ризик за Кину“.⁵⁰⁵ С друге стране, региони који до тада нису имали или је њихова економска и политичка сарадња била на скромном нивоу, сада ће бити део нових ланаца протока робе, људи и капитала. Такође, ових шест економских коридора доприносе глобализацији са кинеским карактеристикама, односно глобализацији подржаној кинеским капиталом, вредностима, идејама, као и праксом понашања. Дакле, ових шест економских коридора подразумевају не само инфраструктурно, економско и политичко, већ и *people-to-people* повезивање уз прокламовано поштовање различитости, али кроз призму реализовања и разумевања кинеских националних интереса.

Значајан део инфраструктурног умрежавања ових земаља НР Кина реализује градњом нове железничке инфраструктуре. На пример, пре само десет година „железничка инфраструктура од Кине до Европе није постојала. Данас, она повезује сто двадесет и три градова у Кини, две стотине двадесет и четири града у двадесет и пет европских земаља и стотину осам градова у једанаест држава Азије.“⁵⁰⁶ Железнички саобраћај између Кине и Европе се може поделити у три

⁵⁰⁴ 中国将推进 “一带一路” 六大经济合作走廊建设 (*Zhongguo jiang tujin “yidai yilu” da liu jingji hezuo zoulang jianshe*), “China Will Promote the Construction of the Six Economic Corridors in the Belt and Road”, *China Go Abroad*. Доступно на: <http://www.chinagoabroad.com/zh/article/china-to-advance-six-economic-corridors-in-support-of-the-one-belt-one-road-initiative>. Приступљено: 15.7.2023.

⁵⁰⁵ Dragana Mitrovic, “The Belt and Road: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August 2016, China Institute for International Studies, Beijing, p. 86.

⁵⁰⁶ “China-Europe trains connect to 224 cities in Europe! China high-speed rail opens to the world.” *China New Service Online*. Доступно на: <https://www.china-news-online.com/lang/Canada/780>

коридора; северни коридор има три крака која су повезана са Транссибирском железницом, док железнице средњег коридора пролазе кроз Централну Азију. Ова два коридора додатно мењају *landlocked* карактер Евроазије. Јужни коридор чији се развој тек очекује проћи ће кроз Иран, Грузију и Турску.⁵⁰⁷ Реализација овог коридора додатно је олакшана приступањем Ирана као пуноправне чланице ШОС-у. Само је току 2024. године дошло до учествовања протока роба између Кине и Европе која се превозила средњим коридором.⁵⁰⁸ Према речима Џао Ђуна (Zhao Jun), шефа одељења за теретни саобраћај Железничке корпорације Кине „у току 2017. године било је више од 3.270 путовања железничких возова између Европе и Кине. Овај систем представља велику подршку реализацији Иницијативе појас и пут, али и повећању трговинске сарадње између Кине и ЕУ“.⁵⁰⁹ У складу с тим, удео железнице у испоруци робе бележи тренд раста јер је у периоду од 2016-2023. године, годишњи број теретних возова између Кине и Европе је са броја 1702 достигао број од седамнаест хиљада. Вредност робе која је била транспортована овом врстом саобраћаја, у 2016. години имала је збирну вредност од осам милијарди америчких долара, да би у 2023. години збирна вредност била готово педесет и седам милијарди америчких долара.⁵¹⁰ Међутим, удео железничког саобраћаја у трговини Европе и Кине веома је скроман у поређењу са уделом воденог и ваздушног саобраћаја. Иако ова врста саобраћаја нуди своје предности, као што су брзина испоруке робе, мањи негативни утицај на спољну средину, поузданост и безбедност, ипак остаје скромна у поређењу са другим начинима транспорта робе. Наиме, „у 2016. години трговина путем железничког саобраћаја између Европе и Азије чинила је само један одсто од њеног укупног обима, а тек два посто њене укупне вредности. Водени саобраћај остаје доминантан, са 94 одсто од укупног обима и 64 одсто од укупне вредности трговине између Кине и Европе. Такође, вредност робе која је поморским линијама превезена између

70.html. Приступљено: 5.10.2024. Такође, и у 18th *OSCE Conference Economic and Environmental Forum*, The Chamber of Commerce of the United States. Доступно на: <https://www.osce.org/eea/41310?download=true>. Приступљено: 18.7.2023.

⁵⁰⁷ Jonathan E. Hillman, *The Rise of China-Europe Railways*, Center for Strategic & International Studies. Доступно на: https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways#_ftn27. Приступљено: 18.7.2023.

⁵⁰⁸ Alexander Whiteman, “China launches new railway service to boost volumes to Europe via Caspian Sea”, *The Load Star*. Доступно на: <https://theloadstar.com/china-launches-new-rail-service-to-boost-volumes-to-europe-via-caspian-sea/>. Приступљено: 5.10.2024.

⁵⁰⁹ Xiang Bo, “Over 6200 Trains Trips Made between China, Europe in 6 Years”, *Xinhuanet*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/26/c_136852817.htm. Приступљено: 18.7.2023.

⁵¹⁰ “China-Europe freight train trips surpass 90,000”, *CGTN*. Доступно на: China-Europe freight train trips surpass 90,000 – CGTN. Приступљено: 5.10.2024.

Кине и Европе је чак тринаест пута већа него вредност робе пренете железницом⁵¹¹. С друге стране, и кроз ову врсту превоза чит је велики трговински дефицит ЕУ у трговинским односима са НР Кином. Током 2018. године, ЕУ је тргујући са НР Кином забележила трговински дефицит у вредности од сто милијарди осамдесет и пет милиона америчких долара.⁵¹² Ова неуравнотеженост увоза и извоза између ЕУ и НР Кине јасно је видљива у железничком транспорту робе, па се неретко контејнери из Европе у Кину враћају празни, што буди додатно подозрење кинеских партнера у Европи.

Додатне инвестиције у области инфраструктуре дошле су и кроз Фонд пута свиле, основан 2014, и усмерене су на финансирање пројеката у оквиру Иницијативе појас и пут. Иницијални капитал фонда износио је четрдесет милијарди америчких долара. Стварање фонда је најавио кинески председник Си Ђинпинг у говору одржаном 2014. године када је позвао и друге инвеститоре да се придруже, с циљем поспешивања не само регионалног већ и заједничког глобалног економског раста и развоја.⁵¹³ Према подацима доступним на сајту Фонда пута свиле, шездесет и пет одсто његовог иницијалног капитала потекло је из девизних резерви којима располаже Државни савет Кине. У капиталном финансирању Фонда учествује и кинеска Инвестициона корпорација и Увозно-извозна банка Кине са по 15 посто, док удео Развојне банке Кине износи пет посто од укупног капитала Фонда.⁵¹⁴

Мултилатерални умрежавајући регионализам у кинеским спољним односима

Мултилатерализам и регионализам постали су неизоставни елементи кинеске дипломатије, те и спољне и безбедносне политике. У том контексту, мултилатерализам и регионализам постају веома важна оруђа којима се НР Кина служи у процесу грађења позиције земље која учествује у процесу глобалног управљања и ткању односа глобалне бездности, раста и развоја.

⁵¹¹ Jonathan E. Hillman, *The Rise of China-Europe Railways*, Center for Strategic & International Studies. Доступно на: https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways#_ftn27. Приступљено: 18.7.2023.

⁵¹² *EU-China Trade Balance*, Eurstat. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20190409-1>. Приступљено: 18.7.2023.

⁵¹³ *President Xi Delivers Keynote Speech at APEC CEO Summit 2014*. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=7IjXCOCexg>. Приступљено: 26.7.2023. Alexander

⁵¹⁴ *Silk Road Fund*. Доступно на: <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23767/index.html>. Приступљено: 26.7.2019.

Другим речим, ткању односа поновног рађања светског мира. Важност ове две алатке се препознаје и на нивоу званичних докумената, али и на оперативном, односно, на нивоу праксе њеног спољнополитичког деловања. Кина је сада носилац бројних регионалних, интеррегионалних и глобалних иницијатива, форума и институција, који доносе бројне промене у уједначавању глобалног развоја, а уједно и превазилажењу недостатака и неуравнотежености у систему глобалног управљања. По разумевању одређених теоретичара, сталне промене и нови развојни процеси који се одигравају на свестком нивоу, доносе нове изазове са којима се суочава човечанство. Стога, неопходно је извршити одговарајуће измене и реформе система и механизма глобалног управљања. Ова реформа не значи стварање новог система, већ унапређење и побољшање постојећег. Реформа система и механизма глобалног управљања значи стварање једног, фер и демократског међународног поретка у којем ће постојати више разумевања за земље у развоју.⁵¹⁵ Стога, НР Кина посматра тренутни међународни систем као недовршен, такмичарски настројен и нестабилан. На овај начин, мултилатерализам не представља покушај урушавања постојећег система. Он, по својој природи и форми представља један од поузданих начина, да се путем сарадње, дијалога и консултација побољша систем глобалног управљања. Ово је једини начин на који би мултилатерализам кинеских карактеристика требало да буде доживљен.⁵¹⁶

Пре анализе елемената мултилатерализма и регионализације у спољној и безбедносној политици НР Кине, указаћемо како су ова два концепта дефинисана у политичким наукама.

Према теоретичару Џону Рагију (John Ruggie), мултилатерализам представља „институционалну форму координације односа три или више држава на основу принципа које су оне прихватиле (*“generalized” principles of conduct*), као најприкладније за управљање акцијама. Циљ тога је да се те исте акције, у било ком тренутку не базирају на једностраним интересима или стратешким прорачунима само једног од актера“.⁵¹⁷ Такође, усвајање правила понашања у мултилатералним аранжманима не смемо поистоветити са наметањем сопственог система вредности, идеја, политичке воље или пословне праксе. Усвајање правила дефинисаних заједничким приступом у решавању одређеног проблема,

⁵¹⁵ Anthony Carty, Jing Gu. 2021. Theory and Practice in China’s Approaches to Multilateralism and Critical Reflections on the Western ‘Rules-Based International Order’. *Research report*, Institute of Development Studies, Vol. 21, No. 85, pp. 1-79.

⁵¹⁶ Ibid.

⁵¹⁷ John Gerard Ruggie, “Multilateralism: The Anatomy of an Institution”, *International Organization*, Vol. 46, No. 3, Summer, 1992, p. 571.

или унапређивања сарадње требало би разумети као начине одржавања регионалног и светског мира, безбедности и стабилности. Џон Раги разликује три основна принципа на основу којих се ствара мултилатерални облик сарадње међу државама, а то су: недељивост (*indivisibility*) у смислу заједничке одбране, недискриминација или општа организациона правила (*non-discrimination, or generalized organizing principles*), нарочито у области трговине и финансија и принцип дифузног реципроцитета (*diffuse reciprocity*), односно заједничке користи, или што Кина дефинише кроз призму обостране добити (*win-win cooperation*).⁵¹⁸ Тим путем, државе чланице једног мултилатералног аранжмана добијају неку врсту сигурности да друге, углавном моћније, државе са своје позиције моћи неће искоришћавати слабије државе чланице/учеснице.⁵¹⁹ Из разлога што је Џон Раги своја теоријска запажања градио проучавајући западне облике мултилатерализма, биће значајно да увидимо на којим премисама, у поређењу са овим које износи Џон Раги, НР Кина креира мултилатералне облике сарадње. На тај начин, моћи ћемо да увидимо на којим принципима НР Кина, као носилац мултилатералног аранжмана, инсистира. Сличног одређења мултилатерализма је и Роберт Киохен (Robert Keohane). Роберт Киохен мултилатерализам дефинише као „праксу усаглашавања националних политика у групи од три или више држава. Усаглашавање се врши путем *ad hoc* аранжмана или неке врсте институционализованих правила. Институционализована правила, којима се дефинишу обрасци понашања, ограничавају акције, а очекивања чине јаснијим, могу бити формална и неформална“.⁵²⁰

Паралелно са развојем мултилатерализма, у спољној и безбедносној политици НР Кине развија се и тренд регионализације међународног и глобализованог простора.⁵²¹ У складу са чињеницом да НР Кина у програмским документима истиче неумитност глобализације као један од трендова савременог света, онда би ова два процеса – регионализам и глобализација – требало посматрати као два истовремена процеса. О спрези, тј. међусобној повезаности ова два процеса, професорка Јелица Стефановић-Штамбук закључује да је међународним студијама дошло до окретања од глобализације

⁵¹⁸ Детаљније о овоме у: Ibid., pp. 561–598.

⁵¹⁹ Детаљније о овоме у: Ibid., pp. 561–598.

⁵²⁰ Robert Keohane, “Multilateralism: An Agenda for Research”, *International Journal*, Vol. 45, No. 3, p. 731.

⁵²¹ „Мултилатерализам и регионизација постоје као два тренда која се међусобно подржавају“. 陈樱琴, 邱政宗, 区域主义、多边主义与亚洲经济一体化 (*Chen Yingqin, Qiu Zhengzong, Qiyu Zhuyi, duobian zhuyi yu yazhou jingji yitihua*), Chen Yingqin, Qiu Zhengzong, “Regionalism, Multilateralism and Economic Intergration in Asia”, *Journal of Economics*, Hubei University, Vol.5, No. 4, 2007, p. 59.

ка теоретизацији региона и испитивању регионалних особености... уз увид да се истовременим одвијањем “регионализам” саживео са глобализацијом.⁵²² Према анализи исте професорке, региони су заузели трећи ниво анализе међународних односа и политике, и са тог места истиснули међународни систем.⁵²³ Кинески теоретичар Ванг Сјуеју (Wang Xueyu) је става да се регионализација не мора нужно заснивати само у области економије, већ је пристуна и на другим пољима сарадње. Такође, регионализација може достићи различите нивое развијености, али она још увек „представља и сектор који има довољно простора за даље унапређивање. То све зависи од избора дефинисаних кроз призму националних интереса, међувладине сарадње, те и самог вредновања регионализма.“⁵²⁴ Такође, кинески теоретичари Танг Ш’пинг (Tang Shiping) и Џанг Јунлинг (Zhang Yunling) истичу да се пред НР Кином налазе две стратегије спровођења регионализације. С једне стране, НР Кина може одабрати „јапански начин који подразумева инвестирање у регион, уз истовремену заштиту домаћег тржишта. С друге стране, НР Кина може изабрати амерички начин који почива на креирању економске међузависности уз истовремено отварање домаћег тржишта“.⁵²⁵ У процесу регионализације, НР Кина на еkleктички начин спаја принципе и праксу понашања и једног и другог модела регионализације. Иако се на званичном нивоу НР Кина бори против протекционизма и заговара економску глобализацију, кинеско тржиште је за многе производе из иностранства затворено. Поред тога, позицију кинеске робе на кинеском тржишту често не одређује логика тржишта и производње, већ субвенције кинеске државе. Такође, НР Кина (тј. њене компаније) су један од

⁵²² Јелица Стефановић Штамбук, „Региони у ‘старом’ и ‘новом’ међународном регионализму: успостављање ‘новог нивоа анализе’ светске политике“, *Српска политичка мисао*, vol. 25, бр. 3/2009, Београд, стр. 115.

⁵²³ „Мултилатерализам и регионализација постоје као два тренда која се међусобно подржавају.“ 陈樱琴, 邱政宗, 区域主义、多边主义与亚洲经济一体化 (*Chen Yingqin, Qiu Zhengzong, Qiyu Zhuyi, duobian zhuyi yu yazhou jingji yitihua*), Chen Yingqin, Qiu Zhengzong, “Regionalism, Multilateralism and Economic Intergration in Asia”, *Journal of Economics*, Hubei University, Vol.5, No. 4, 2007, p. 59. Јелица Стефановић Штамбук, „Региони у ‘старом’ и ‘новом’ међународном регионализму: успостављање ‘новог нивоа анализе’ светске политике“, *Српска политичка мисао*, vol. 25, бр. 3/2009, Београд, стр. 115.

⁵²⁴ 王学玉, 国际安全的地区化: 一个分析的框架 (*Wang Xueyu, Guojianquan de diquhua: yigefenxi de kuangjia*), Wang Xueyu, “The Regionalization of International Security An Analytic Framework”, *Chinese Social Science*, Vol. 2, Institute for World Economy and Politics, Beijing, 2003, p. 18.

⁵²⁵ 唐世平, 张蕴岭, 中国的地区战略 (*Tang Shiping, Zhang Yunling, Zhongguo de diqu zhanlue*), Tang Shiping, Zhang Yunling, “China’s Regional Strategy”, *World of Economics and Politics*, No. 6, 2004, p. 10.

највећих кредитора и инвеститора у иностранству, али и путем ових улагања Пекинг тежи стварању економске повезаности, што се уједно разуме и као однос зависности од капитала који долази из ове државе.

Поставља се питање који су то разлози нагнали кинеске доносиоце политичких, економских, безбедносних и дипломатских одлука да се окрену мултилатерализму? Челни људи НР Кине су од самог њеног оснивања веома обазриво и са великом дозом неповерења гледали на само постојање и на рад и циљеве мултилатералних механизма. Према кинеској страни велике и земље победнице „успостављају или теже да успоставе контролу над међународним односима и механизмима глобалног управљања.“⁵²⁶ САД су након мирног урушавања Совјетског Савеза почеле да прекрајају геополитичку мапу света, паралелним упошљавањем како војних, тако дипломатских и економских средстава. Дакле, као победница у Хладном рату, Америка је себи изградила доминантну позицију, коју је искористила да креира међународне механизме који ће бити у служби остварења њених националних циљева. С друге стране, према кинеском схватању, из разлога што су ови механизми стварани на премисама униполарног међународног поретка, они нису одрживи у структури савремене равнотеже снага у међународном поретку.⁵²⁷ Вођен том логиком, кинески теоретичар Мен Хунхуа (Men Honghua) је мишљења да за Кину, која полако гради менталитет моћне државе у систему глобалног управљања, постоје неколико кључних опција у стратешком деловању према већ успостављеним међународним механизмима, тј. институцијама. Прва опција се огледа у чињеници да НР Кина, као моћна држава, инсистира на реформама правила и начина рада већ постојећих институција како би она била одраз настајања мултиполарног међународног поретка. Друга опција представља пасивно учествовање и прихватање већ наметнутих правила која доминантно штите западне интересе и права.⁵²⁸ Трећа опција се односи на пројекцију кинеских економских, политичких и дипломатских капацитета, кроз активно креирање нових међународних механизма са преузимањем обавеза које проистичу из тога.⁵²⁹ Дакле, за НР Кину

⁵²⁶ 门洪华, 国际机制与中国的战略选择 (*Men Honghua, Guoji jizhi yu zhongguo de zhanlue xuanze*), Men Honghua, “International Mechanisms and Strategic Choices for China”, *Chinese Social Science*, 2001, Institute for World Economy and Politics, Beijing, 2001, p. 180.

⁵²⁷ *Ibid.*, pp. 178–189.

⁵²⁸ 王缉思, 被动忍让不是办法 (*Wang Yisi, Beidong Ren rang bu shi banfa*), Passive accommodations is not a solution, Institute of American Studies, Chinese Academy of Social Science. Доступно на: http://ias.cssn.cn/xsyj/zmgx/201506/t20150615_2673109.shtml. Приступљено: 12.8.2022.

⁵²⁹ 门洪华, 国际机制与中国的战略选择 (*Men Honghua, Guoji jizhi yu zhongguo de zhanlue xuanze*), “International Mechanisms and Strategic Choices for China”, *Chinese Social Science*, 2001, Institute for World Economy and Politics, Beijing, 2001, p. 180.

као једног од најактивнијих, али и најрањивијих, актера који тежи стварању мултиполарног међународног поретка, пасивност представља неодрживу стратегију. Уосталом, НР Кина је уз истовремено креирање бројних иницијатива, институција и платформи за сарадњу, постала један од најактивнијих учесника и заговорника системских реформи постојећих међународних механизма, организација и институција.⁵³⁰ У том процесу, НР Кина се суочава са отпорима држава које желе да је у томе ограниче. Том логиком, развој НР Кине представе као опасност по глобални мир, јер се пракса и вредности које је НР Кина баштинила миленијумима дугом традицијом не поклапају са, односно, излазе из оквира западног света подржаног војним извозом демократије. Дакле, према кинеском уверењу, мултилатерализам, а уједно и регионализација доприносе побољшању кинеског имиџа и на регионалном и на глобалном нивоу. На овај начин, НР Кина тежи да одагна сумње својих суседа, а да уједно и прикаже општу корисност и мирољубивост својих метода стварања подстицајног окружења. Дакле, мултилатерализам као веома ефективан и мање алармантан начин промовисања и реализације кинеских националних интереса, инструменталне је природе.⁵³¹ Истовремено, прихватањем правила понашања у мултилатералним механизмима НР Кина, барем формално, преговора са другим државама као једнаким партнерима. У том контексту, мултилатерална сарадња представља извор легитимитета и на националном и на глобалном нивоу. Наиме, остваривањем сарадње са другим владама и/или организацијама, држава спречава пласирање оптужби да она ради на самопромоцији сопствених националних интереса, занемарујући интересе који доприносе глобалном развоју.⁵³²

Као што можемо видети, увођење мултилатерализма и регионализације представља велики, али и очекивани, заокрет у спољно-безбедносној политици НР Кине. Дакле, мултилатерализам и регионализам као неодвојиви аспекти савремене кинеске политике се не могу посматрати као „*ad hoc*“ и напречац донете одлуке као одговор на спољне импулсе. Напротив, требало би их посматрати као резултат свеобухватне кинеске процене међународних односа

⁵³⁰ Mitrovic Dragana, “China’s Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35.

⁵³¹ Jianwei Wang, “China’s Multilateral Diplomacy in New Millennium”, in: Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005, pp. 159–201.

⁵³² Joseph Yu-Sheng Cheng, “Multilateralism – Theoretical Issues and China’s Approach in Foreign Policy”, in: Joseph Yu-Sheng Cheng (eds.), *Multilateral Approach in China’s Foreign Policy*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, Singapore, 2018.

и ситуације на глобалном нивоу“.⁵³³ Ово се може разумети да је Кина одлуку донела и у складу са односом својих преимућстава и ограничења, и кинеске улоге у ткању историје човечанства. Уједно, нови приступ представља и велики подстицај регионализму у области безбедности и мултилатералном приступу превазилажења традиционалних и нетрадиционалних безбедносних изазова. На овај начин, а по речима Ирнерија Семинатореа (Irnerio Seminare), НР Кина „уводи своју дипломатију у активну фазу, али тако да не буде агресивна, тј. њена дипломатија превазилази традиционални систем савезништава и понашање засновано на њему“.⁵³⁴ Међутим, НР Кина не би била у могућности да реализује своје иницијативе без подршке земаља које су имале другачију визију уређења међународног поретка. Такође, те државе су биле забринуте за своју позицију будући да нису подржавале доминантну позицију Америке.⁵³⁵ Дакле, „са становишта идеологије или водећих принципа међународне политике, заговарањем мултилатерализма Кина проналази, а потом и гради заједничке интересе (*common grounds*) са другим државама с циљем слабења утицаја САД“.⁵³⁶

Руководство НР Кине је свесно да активни регионализам и мултилатерализам сами по себи не представљају гаранцију успешности реализације националних циљева. Ипак, по мишљењу кинеског теоретичара Мен Хунхуа, придржавање одређених начела доприносе успешности намера регионализације и мултилатералних аранжмана. Он наглашава, да у овим процесима НР Кина мора пажљиво донети стратешке одлуке које ће се заснивати на стратешким циљевима, стратешким принципима и испланираним стратешким корацима. Стратешке циљеве можемо одредити као кинеска настојања у стварању мултиполарног међународног поретка и јачању позиције у глобалном управљању. У стратешке принципе можемо сврстати кинеске

⁵³³ Jianwei Wang, “China’s Multilateral Diplomacy in New Millennium”, in: Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005, p. 160.

⁵³⁴ Barthelemy Courmont, “Promoting Multilateralism or Searching for a New Hegemony: A Chinese Vision of Multipolarity”, *Pacific Focus*, Vol. XXVII, No. 22, Center for International Studies, 2012, p. 186.

⁵³⁵ 王学玉, 国际安全的地区化: 一个分析的框架 (*Wang Xueyu, Guojianquan de diquhua: yigefenxi de kuangjia*), Wang Xueyu, “The Regionalization of International Security – An Analytic Framework”, *Chinese Social Science*, pp. 17–22.

⁵³⁶ Guoguang Wu, Helen Lansdowne, “International Multilateralism with Chinese Characteristics – Attitude Changes, Policy Imperatives and Regional Impacts”, in: Guoguang Wu, Helen Lansdowne (eds.), *China Turns to Multilateralism – Foreign Policy and Regional Security*, Routledge, New York, 2008, p. 10.

геополитичке, геоекономске и дипломатске стратегије које она креира и примењује с циљем реализовања стратешких циљева. Процес реализације стратешких принципа представља повезивање стратешких корака у заокружену целину.⁵³⁷ Панг Џунјинг (Pang Zhongying) истиче да се мултилатерализам који НР Кина заговара може дефинисати као флексибилни или прилагодљиви мултилатерализам (– *linghuo duobian zhuyi*). Наиме, флексибилност или прилагодљивост, као што каже Панг Џунјинг, су у складу са кинеским идолошким принципима мирољубиве коегзистенције. Међутим, са стратешке стране ове карактеристике кинеског умрежавања земаља нам указују на њену прагматичност приликом дефинисања садржине и форме мултилатералних аранжмана. Из овога следи да флексибилност и прилагодљивост осликавају кинеску способност како адаптације на разноврсне услове, тако и да различите геополитичке и геоекономске амбиције земаља које повезује претвори у функционалну целину хармонизованих односа.⁵³⁸ Прагматичност и прилагодљивост постојећим условима у сарадњи са другим државама, НР Кина демонстрира успешном реализацијом мултилатералних и регионалних иницијатива и акција којима реализује економске циљеве, релаксира територијалне спорове и друге облике безбедносних изазова.⁵³⁹

Поред прилагодљивости и флексибилности као карактеристика кинеског мултилатерализма, одређени теоретичари додају и карактеристику селективности. Према њиховом схватању НР Кина потпомаже „даљи процес институционализације оних мултилатералних форума и организација који су више у служби Кине или када се на „одговарајући“ начин баве питањима која су од велике важности за њу“.⁵⁴⁰ С друге стране, кинески теоретичар Ђин Јаћин (Qin Yaqing) истиче да је „Кина је још увек у процесу учења пракси и начина функционисања одређених институција, из разлога што су се структуре

⁵³⁷ 门洪华, 国际机制与中国的战略选择 (*Men Honghua, Guoji jizhi yu zhongguo de zhanlue xuanze*), Men Honghua, “International Mechanisms and Strategic Choices for China”, *Chinese Social Science*, 2001, Institute for World Economy and Politics, Beijing, 2001, pp. 178–189.

⁵³⁸ Детаљније о овоме у: 庞中英, 中国的亚洲战: 略灵活的多边主义, 世界政治与经济 (*Pang Zhongying, Zhongguo de yazhou zhan: lue linghuo de duobian zhuyi, shijie zhengzhi yu jingji*), Pang Zhongying, “China’s Asian Strategy: Flexible Multilateralism”, *World Economy and Politics*, No. 10, 2001, pp. 30–35. Доступно на: <https://www.ixueshu.com/document/38bad7882aecefff318947a18e7f9386.html>. Приступљено: 22.12.2022.

⁵³⁹ Dragana Mitrovic, “Geopolitics of Energy Border Issue”, in: Dusko Dimitrijevic, Dragana Mitrovic, Ivona Ladjevac, (eds.), *The Meaning of Borders and Border Issues in the Age of Globalization: Europe and Asia*, ИПЕ, Belgrade, 2012, pp. 139–146.

⁵⁴⁰ Joseph Yu-Sheng Cheng, “Multilateralism – Theoretical Issues and China’s Approach in Foreign Policy”, in: Joseph Yu-Sheng Cheng (eds.), *Multilateral Approach in China’s Foreign Policy*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, Singapore, 2018, p. 13.

промениле кроз време, као и позиција Кине у њима⁵⁴¹. Према другом становишту, кинеска селективност према мултилатерализму настаје јер НР Кина велики део ресурса и енергије још увек мора да усмерава за решавање унутрашњих изазова, што директно умањује спектар и интензитет њених капацитета ангажовања у глобалном управљању.⁵⁴² Селективност се препознаје у чињеници да НР Кина питања која се тичу њених виталних националних интереса, као што су Тајван, Тибет, Јужно кинеско море, не жели да решава по принципима међународног права већ на билатералном нивоу, када је у већини случајева она далеко моћнија страна.⁵⁴³ Углавном у тим околностима, НР Кина комбинује „оштар тон у спољнополитичким изјавама, уз истовремено спровођење контроверзних и конфронтирајућих политика“.⁵⁴⁴ Кинеску селективност можемо посматрати и са становишта да билатерализам није изгубио на значају као оквир за спровођење националних интереса и циљева. Заправо, „билатерализам и мултилатерализам су два међусобно подржавајућа аспекта“⁵⁴⁵ спољно-безбедносне политике НР Кине. За кинеску страну овај приступ представља један од начина продубљивања и ојачавања већ постојеће, и отварања нових поља сарадње са државама широм света. Овако постављен

⁵⁴¹ 秦亚青, 关于构建中国特色外交理论的若干思考 (*Qin Yaqin, Guanyu guojian zhongguo tese waijiao lilun de ruogan sikao*), Qin Yaqing, “Reflections on the Development of a Chinese Theory of Diplomacy”, *Foreign Affairs Review*, No. 101, 2008, p. 16. Такође, одређени теоретичари сматрају да кинески мултилатерализам није селективан, него да она у том тренутку бира стратегију посматрања. Дакле, „у одређеним случајевима, Пекинг заузима став немешања (*hands-off approach*) у раду одређених институција. Кина шаље своје представнике, али не намеће своју агенду у раду тих институција. Према речима Ђин Јаћинга (Qin Yaqing), Кина није незаинтересована за рад ових институција и своју позицију у њима, већ тако представници Кине уче како те институције функционишу, како се моћ расподељује у њима и како су обавезе и одговорности повезане са кинеским интересима. Дакле, у овој фази Кина стиче практично и техничко знање о раду одређених институција или организација“. Joel Wuthnow & all, “Diverse Multilateralism: Four Strategies in China’s Multilateral Diplomacy”, *Journal of Chinese Political Sciences*, Vol. 1, No.1, 2012, p. 277.

⁵⁴² Детаљније о овоме у: David Shambaugh, “Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly*, 34:1, 2011, pp. 7–27.

⁵⁴³ Guoguang Wu, Helen Lansdowne, “International Multilateralism with Chinese Characteristics – Attitude Changes, Policy Imperatives and Regional Impacts”, in: Guoguang Wu, Helen Lansdowne (eds.), *China Turns to Multilateralism – Foreign Policy and Regional Security*, Routledge, New York, 2008, pp. 3–19.

⁵⁴⁴ Joel Wuthnow & all, “Diverse Multilateralism: Four Strategies in China’s Multilateral Diplomacy”, *Journal of Chinese Political Sciences*, Vol. 1, No.1, 2012, p. 274.

⁵⁴⁵ Jianwei Wang, “China’s Multilateral Diplomacy in New Millennium”, in: Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005, p. 189.

приступ се остварује тако што се билатералне везе додатно усложњавају и динамизују новим факторима и актерима и смештају у оквиру мултилатералне сарадње. Такође, на маргинама мултилатералних састанака, представници НР Кине билатералним преговорима продубљују сарадњу са партнерима или усаглашавају и сучељавају ставове са државама које неблагонаклоно гледају на кинески планирани развој у супер силу.

Дакле, спољно-безбедносна политика НР Кине је врло динамична, прагматична, комплексна, али и у одређеним тренуцима и агресивна, јер Пекинг мора пронаћи практична, флексибилна и одржива решења за изазове са којима се суочава. Та иста решења, поред уважавања кинеских националних интереса, морају уважавати и црвене линије и националне интересе држава које НР Кина препознаје као партнере, као и црвене линије и националне интересе држава које НР Кину виде као регионалног и глобалног изазивача.

Елементи структуралне и односне моћи у спољном деловању НР Кине

У структури међународних односа, претварање моћи у реалне економске и политичке адуте представља вештину државника да у односима са другим државама заштите, реализују или чак прошире домет протезања националних интереса државе које заступају. Као и што истиче професорка Драгана Митровић „договори подразумевају преговарање, а преговори подразумевају употребу моћи, јер свако преговара са онолико моћи, односно адута колико има“.⁵⁴⁶ Из тог аспекта, веома су значајна два концепта моћи које је Сузан Странц (Susan Strange) дефинисала као односну (*relational*) и структуралну (*structural*) моћ. Сузан Странц за односну моћ која представља моћ једног субјекта да натера други субјекат да уради нешто што он не би желео, износи став да је она описана и објашњена у радовима представника реалистичке школе мишљења међународних односа.⁵⁴⁷ Сличног одређења ове врсте моћи је и професорка Драгана Митровић износиће следеће промишљање: „Односна моћ је моћ једног учесника да другог натера да нешто учини или не учини. Односна моћ је најочигледнија на нивоу државе или индивидуе.“⁵⁴⁸ Међутим, Кина има сасвим другачије разумевање односне моћи. Њено одређење на овом

⁵⁴⁶ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 21.

⁵⁴⁷ Susan Strange, *States and Markets*, Continuum, London, 1994.

⁵⁴⁸ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 21. Peter Bachrach, Morton S. Baratz, “Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework”, *The American Political Science Review*, Vol. 57, No. 3, 1963, pp. 632–642.

месту сматрамо кључним у разумевању на који начин се развија ШОС односна моћ у ткању међународне сарадње и активације кинеских амбиција у побољшању система и механизма глобалног управљања. Ово се мора урадити из простог разлога, јер кинеска пракса спољнополитичког понашања не одговара премисама који су дефинисали реалисти. У односној моћи, сама моћ лежи у односима које агенти међусобно развијају. Што су односи дубљи и стабилнији, то су капацитети односне моћи међу њима и у односима са другима развијенији. Ова врста моћи није укореењена у агентима или структури система, већ настаје у односима између самих агената, којима се пак не препознаје атомистичко изоловано постојање. Карактеристике односне моћи су дељивост (*shared and sharable*), разменљивост (*exchangeable*), међусобност оснживања (*co-empowering*).⁵⁴⁹

Сузан Странц за структуралну моћ каже да је то „моћ одређивања агенде о којој ће се дискутовати и моћ дизајнирања међународних режима, правила и обичаја којима ће се руководити међународни економски односи“,⁵⁵⁰ што ће последично утицати и на међусобне политичке односе укључених актера. Ка сличном одређењу овог облика моћи нас упућује и професорка Драгана Митровић, будући да је ову моћ дефинисала као „моћ да се обликују општи услови, „правила игре“ нивоа међународног система. Ова врста моћи је мање уочљива, али често много утицајнија“.⁵⁵¹ У том контексту „у осетљивим преговорима између самих великих сила деловање структуралне моћи је много делотворније него примена односне моћи, на чије директно дејство је друга страна много осетљивија попут ограничења увоза или извоза, демонстрација војне моћи или слично“.⁵⁵² Имајући на уму кинески нарастујући утицај у војним пословима, али и кинеска начела дефинисана 1954. године као Пет принципа мирољубиве коегзистенције,⁵⁵³ намеће се питање о степену развијености односне и структуралне моћи, као и начина на који ће их НР Кина примењивати у званичној спољној и безбедносној политици.

Сузан Странц разликује четири међусобно повезане структуре структуралне моћи. Према њеним речима, ове четири структуре подразумевају

⁵⁴⁹ Yaqing Qin, *A Relational Theory of World Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018.

⁵⁵⁰ Susan Strange, *States and Markets*, Continuum, London, 1994, p. 26.

⁵⁵¹ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 21.

⁵⁵² Ibid.

⁵⁵³ „Пет принципа мирољубиве коегзистенције су: поштовање суверенитета и територијалног интегритета, немешање у унутрашње ствари, једност, обострана корист и мирољубива коегзистенција.“ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 321.

контролу над безбедношћу, производњом, кредитима и знањем. Када је реч о безбедности, ова компонента структуралне моћи подразумева „обезбеђивање безбедности људима у односу на насиље,⁵⁵⁴ односно, у односу на традиционалне и нетрадиционалне безбедносне изазове. Међутим, овај аспект се подједнако односи и на заштиту безбедности грађана унутар границе у оквиру којих се протеже легитимна и суверена власт и на заштиту безбедности грађана те исте државе, који бораве на територијама других држава. Потом, безбедносни аспект структуралне моћи подразумева и заштиту инвестиција које смо реализовали у виду инфраструктурних и других врста материјалних објеката, али и нематеријалних циљева. НР Кина је у више наврата демонстрирала капацитете безбедносног аспекта структуралне моћи. Наиме, она је то учинила 2011. године, када је за свега дванаест дана евакуисала 35.000 својих грађана из Либије.⁵⁵⁵ Потом, она то чини константним увећањем броја кинеских војника у мировним операцијама УН. Уосталом, заштита кинеских прекограничних интереса и кинеских грађана је високо рангирана циљ у Белим књигама националне одбране НР Кине. Тако у документу овог типа из 2019. године, можемо прочитати следеће: „НОА активно промовише и учествује у изградњи међународне безбедности, чиме се штите витални национални интереси Кине. С тим циљем, Кина развија морнарицу, ствара прекограничну мрежу логистичке подршке, чиме ојачава капацитете неопходне за реализацију различитих војних задатака.“⁵⁵⁶ Када је реч о финансијама, тј. о контроли кредита, у овом контексту се има на уму могућност државе да упосли своје резерве за развој других држава. Логиком ствари, државе које имају велике вишкове државних резерви, као што је случај са НР Кином, имају моћ да утичу на развој држава којима је капитал неопходан. У том контексту Сузан Странц износи следећи закључак:

„Моћ креирања кредита подразумева моћ државе да другим учесницима даје могућност да данас троше, а да сутра врате, односно, ово је моћ којом се утиче на њихову економску моћ, а самим тиме и на њихове привредне могућности.“⁵⁵⁷ Ово је један од начина како се олакшава интернационализација одређене валуте, што свакако утиче „на монетарни систем или системе који одређују вредност

⁵⁵⁴ Susan Strange, *States and Markets*, Continuum, London, 1994, p. 29.

⁵⁵⁵ Детаљније о овоме видети у: Shaio Zerba, “China’s Lybia Evacuation Operation: A New Diplomatic Imperative – Overseas Citizens Protection”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 90, 2014, pp. 1093–1112.

⁵⁵⁶ “China’s National Defense in New Era”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/24/c_138253389.htm. Приступљено: 10.10.2022.

⁵⁵⁷ Susan Strange, *States and Markets*, Continuum, London, 1994, p. 32.

валуте у којој се кредит даје“.⁵⁵⁸ Можемо претпоставити да пласирањем финансијских резерви кроз кредите, зајмове и друге облике финансијских пласмана, подједнако и на билатералном и на мултилатералном нивоу, стичемо могућност подупирања кичменог стуба међународног монетарног и финансијског поретка. Позиционирање у међународном монетарном поретку НР Кина врши интернационализацијом јуана, али се то најпре врши обилатим финансирањем инфраструктурних пројеката. Сам процес интернационализације кинеске валуте у последњој деценији добија на интензитету. Успешност процеса интернационализације кинеске валуте потврђена је 2015. године када је јуан, поред долара, јена, фунте и евра, постао део Корпе специјалних права вучења ММФ-а.⁵⁵⁹ Да би јуан постао део овог механизма, Кина је морала да испуни два услова, односно да јуан буде: 1) „широко коришћен (*widely used*) и 2) конвертабилан (*freely usable*)“.⁵⁶⁰ С једне стране ова одлука ММФ-а отвара додатни простор НР Кини да, поред апсорпционе снаге свог тржишта, утиче на цене добара на међународном тржишту. С друге стране, овом одлуком ММФ приказује своју адаптивност на промене у глобалним финансијским токовима, у којима НР Кина има све значајнију улогу.

Додатно, интернационализација јуана потпомогнута је и кредитном способношћу Кине, али количином и бројношћу страних директних инвестиција које НР Кина одобрава ка иностранству.⁵⁶¹ Према подацима које износи часопис Економист (*The Economist*), „вредност кредита које је до сада НР Кина одобрила износи 700 милијарди америчких долара. То је, уједно, и чини највећим кредитором на свету, јер вредност њених кредита је два пута већа од кредита које су заједно одобрили Светска банка и ММФ. Међутим, праћење новца, у кинеском случају, је веома тешко због нетранспарентности прецедура.“⁵⁶² Овим постаје јасно да НР Кина своје девизне резерве користи у

⁵⁵⁸ Ibid., p. 90.

⁵⁵⁹ „Креирање специјалних права вучења био је: 1) покушај стварања нове резерве којом би се отклонили постојећи проблеми недовољне ликвидности и поверења, и 2) стварање поузданог деноминатора у којем ће националне валуте исказивати своју вредност.“ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 156.

⁵⁶⁰ Press Release: Statement by Ms. Christin Lagard on IMF Review of SDR Basket of Currencies, *IMF*. Доступно на: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr15513>. Приступљено: 9.10.2022.

⁵⁶¹ Dragana Mitrovic, “Significance and Limits of the FDI in China’s Reform and Opening up Policy Implementation”, in, Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 19–38.

⁵⁶² “A New Study Tracks the Surge in Chinese Loans to Poor Countries”, *The Economist*. Доступно на: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2019/07/13/a-new-study-tracks-the-surge-in-chinese-loans-to-poor-countries>. Приступљено: 9.10.2021.

циљу прекрајања трендова међународних финансијских токова, тако да више одговарају њеним развојним политикама и циљевима. Такође, одређени аутори су мишљења да билатим кредитирањем бројних земаља, НР Кина не подстиче само продубљивање економске сарадње, већ и „дужничко ропство“. Међутим, када је реч о дужничким замкама, НР Кина је отписала или, барем, одложила исплату дугова бројним државама.⁵⁶³ Међутим, она је то учинила у тренутку када се суочила са бројним критикима одрживости пројеката у оквиру Иницијативе појас и пут и њиховог утицаја на економије укључених земаља. Наиме, према подацима Родијум групе (*Rhodium group*), НР Кина је отписала, тј. опростила дуговања од око педесет милијарди америчких долара. Такође, она је са бројним државама поново преговарала о начинима отплате.⁵⁶⁴ Одређени аутори истичу да НР Кина користи дуговања одређених земаља, како би се стратешки позиционирала на тачкама које за њу имају геополитичку тежину. Они као пример наводе Шри Ланку, Таџикистан и Пакистан.⁵⁶⁵

Поред наведених инструмената, као и начина интернационализације јуана, веома важна алатка којом се НР Кина служи у овом процесу су и *currency swaps agreement*, које Народна банка Кине потписује са банкама других земаља. Ови уговори доприносе подизању нивоа и обима трговине између НР Кине и других земаља, јер олакшавају њихова међусобна плаћања и узимање кредита. Први уговор ове врсте, који је био индексан у домаћим валутама потписница, био је „са Јужном Корејом, у децембру 2008“.⁵⁶⁶ У оквиру Иницијативе појас и пут НР Кина је склопила „двадесет и два оваква уговора, чија је вредност стотину педесет и седам милијарди америчких долара“.⁵⁶⁷ Такође је прекогранична трговина у јуанима од 2009. до 2019. године достигла вредност од преко четрдесет и једне милијарде

⁵⁶³ Можемо рећи да отписивање дугова земаљама широм света представља традиционално понашање НР Кине. Наиме, „до 2009. године Кина је државама, њих педесет, отписала три стотине осамдесет дугова из разлога што су биле презадужене, а истовремено је ка њима упутила помоћ од две стотине педесет и шест милијарди јуана“. *White Paper on China's Peaceful Development*, The State Council of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm. Приступљено: 3.12.2019.

⁵⁶⁴ Детљније о овоме видети у: Agatha Kratz et al., “New Data on the “Debt Trap” Question”, *Rhodium Group*. Доступно на: <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>. Приступљено: 9.10.2021.

⁵⁶⁵ Ibid., Faseeh Mangi, “Pakistan Owes China More Money Than It Owes the IMF”, *Bloomberg*. Доступно на: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-10-03/pakistan-owes-china-more-money-than-it-owes-imf-as-loans-mature>. Приступљено: 24.12.2019.

⁵⁶⁶ Fan Zhang, Miaojie Yu, Yang Jin, “The Effect of RMB Internationalization on Belt and Road Initiative: Evidence from Bilateral Swap Agreements”, *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 53, No. 12, 2017, p. 2849.

⁵⁶⁷ Kevin G. Cai, “The One Belt One Road and Asian Infrastructure and Investment Bank: Beijing's New Strategy of Geoeconomics and Geopolitics”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 27, Issue 114, p. 835.

јуана.⁵⁶⁸ Даље, интернационализација јуана допринеће побољшању слике коју међународна заједница има о НР Кине и њеним институцијама.⁵⁶⁹ Очекује се да ће „развој међународне политичке моћи Кине имати позитиван утицај на интернационализацију њене валуте и кинески стратешки циљ да умањи количину долара у њеним девизним резервама.“⁵⁷⁰ Иако аутори истичу процес „дедоларизације“ у међудржавним плаћањима и чињенице да је НР Кина највећи трговински партнер више од 120 земаља широм света и да је јуан део Корпе специјалних права вучења ММФ-а, долар још увек суверено држи позицију глобалне валуте, јер се око 90% трговине на глобалном нивоу одвија у доларима, а тек свега четири одсто у јуанима.⁵⁷¹ С друге стране, ми се сусрећемо и са мишљењем да ће у будућности јуан ренминби постати још атрактивнија валута, јер ће кинеске инвестиције, кредити и зајмови бити све значајнији за економску развој земаља широм света.⁵⁷² Сасвим разумљиво, за америчку страну интернационализација јуана представља изазивачки фактор међународном финансијском систему базираном на долару. Тако, у годишњем извештају из 2019. године, поднетом Конгресу САД од стране Комисије за безбедносне и економске односе САД и Кине (*U.S.-China Economic and Security Review Commission*), наглашено је да Пекинг поред билаталног финансирања инфраструктурне модернизације, тежи да изазове финансијски систем базиран на долару, путем трговине и плаћања у јуанима.⁵⁷³ Поред тога, сама чињеница да је кинески удео у

⁵⁶⁸ Детаљније о овоме у: “China Cross-border RMB Settlement: Accumulation: Trade”, *CEIC*. Доступно на: <https://www.ceicdata.com/en/china/crossborder-rmb-settlement/crossborder-rmb-settlement-accumulation-trade>. Приступљено: 11.10.2019.

⁵⁶⁹ Детаљније о овоме видети у: Yu Yongding, “Revisiting the Internationalization of Yuan”, in: Shao Binzhong (eds.), *China in the World*, 2nd edition, Brill, Boston, 2014, pp. 232–257.

⁵⁷⁰ Hyuon-kyu Chey, “Can the Renminbi Rise as a Global Currency? Political Economy of Currency”, *Asian Survey*, Vol. 53, No. 2, 2013, p. 350.

⁵⁷¹ Детаљније о овоме у: Shi Ze, “Empowering the Belt and Road with Energy and Resource Cooperation”, *China international Studies*, July/August 2018, China Institute of International Studies, Beijing, 2018, pp. 58-75. Hudson Lockett, Eva Szalay, “Why the Renminbi’s Challenge to the Dollar has faded”, *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/ba410544-ecba-11e9-ad1e-4367d8281195>. Приступљено: 16.10.2022. Aravind Yelery, “China’s Currency Swap Agreements: Recent Trends”, *China Report*, 52:2, 2016, pp. 138–150. Sebastian Mallaby, Olin Wethington, “The Future of the Yuan: China’s Struggle to Internationalize Its Currency”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 1, January/February, 2012, pp. 135–146.

⁵⁷² Hanns Gunther Hilpert, Gudrun Wacker, “Goeconomics Meets Geopolitics – China’s New Economic and Foreign Policy Initiatives”, *SWP Comments* 33, June, 2015, German Institute for International and Security Affairs.

⁵⁷³ *2019 Report to Congress*, U.S.-China Economic and Security Review Commission. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/2019-11/2019%20Annual%20Report%20to%20Congress.pdf>. Приступљено: 24.12.2022.

глобалној трговини током 2017. године износио 12,4 одсто доприноси интернационализацији јуана, односно расту утицаја и поверењу у ту валуту.⁵⁷⁴ Као што НР Кина тежи стварању мултиполарног међународног политичког поретка својим спољнополитичким акцијама, тако и интернационализација јуана доприноси стварању мултиполарног финансијског и монетарног поретка. Један од битних чинилаца тог поретка јесте да јуан буде опција, поред долара и других валута развијених економија, када државе буду бирале валуту у којој ће држати/индексирати своје националне резерве.⁵⁷⁵ Дакле, интернационализација јуана, у том смислу, доприноси побољшању „правила игре“ и заштити интереса економија у развоју. Ово САД постављају као наметање кинеских стандарда пословања.

У савременом друштву моћ одлучивања о форми, садржини и начину на који ће информације бити пласиране пресудно је утицало на обезбеђивање легитимитета за покретање многих економских, политичких и војних акција. Ово је у више наврата и било потврђивано, нарочито од стране западних сила у њиховим односима према државама које не подржавају извоз демократије и људских права.⁵⁷⁶ Дакле, део структуралне моћи да се утиче на формирање знања, представа и убеђења постаје све значајнији фактор у обликовању спољне, али и безбедносне политике држава. Поседовањем утицаја на обликовање спољне и безбедносне политике држава широм света, утичемо и на то како и које безбедносне трендове оне посматрају као изазове, а које као прилике. Поред тога, остварује се утицај на њихове одлуке о одабиру средстава и приступа како би ти изазови требало да буду превазиђени, а прилике искоришћене.

Структура знања као део структуралне моћи има још једну улогу у позиционирању државе у глобалном управљању. Наиме, уколико држава нема довољно ресурса да улаже у развој научних открића, у војној индустрији, у области информатике и телекомуникација, медицине, пољопривреде, експлоатације енергената, њен развој је условљен увозом знања из земаља које предњаче са становишта технолошког развоја. У таквом поретку ствари, државе које располажу савременим технологијама, у свој спектар моћи стављају и капацитете да утичу на правац и темпо економског развоја држава које се из

⁵⁷⁴ О уделу НР Кине у глобалној трговини видети у: “Is China a World’s Top Trader”, *China Power*. Доступно на: <https://chinapower.csis.org/trade-partner/>. Приступљено: 11.10.2022.

⁵⁷⁵ Barry Eichengree, “The Renminbi as an International Currency”, *Journal of Policy Modeling*, Vol. 33, 2011, pp. 723–730.

⁵⁷⁶ Најупечатљивији пример тога је када је западни свет пласирао дезинформације да Садам Хусеин поседује оружје за масовно уништење. Детаљније о овоме у: “Gordon Brown Says Pentagon Mised UK over case for Iraq Invasion”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/05/iraq-weapons-mass-destruction-america-mised-britain-gordon-brown>. Приступљено: 16.12.2022.

угла поседовања савремених технологија налазе у подређеном положају.⁵⁷⁷ У складу с тим, Сузан Странц износи следећи закључак: „Структура знања као део структуралне моћи одређује која врста знања ће бити откривена, како ће бити складиштена, те коме и под каквим условима ће бити доступна.“⁵⁷⁸

Узимајући у обзир дефиниције структуралне моћи и делова који је чине, креирање паралених институција од стране НР Кине, економских и безбедносних, представља илустрацију кинеских капацитета структуралне моћи. НР Кина тим путем утиче на правила понашања у међудржавним односима. Међународне институције, механизми, платформе и облици сарадње које НР Кина креира на основу сопственог система вредности, пословних пракси, начина превазилажења безбедносних изазова, уз поштовање међународних норми, те и интереса других држава, за међународну заједницу представљају широк спектар могућности, али и изазова. Стога, креирањем и учествовањем у раду ових институција државе себе стављају у позицију да искористе моћ НР Кине и да утичу на функционисање и обликовање не само глобалног и међународног финансијског система већ и безбедносног поретка.⁵⁷⁹

Још један од показатеља кинеске структурне моћи чини и реформа постојећих институција изнутра, како би оне представљале реалан оквир уравнотеженог развоја у међународним односима. Због начина уређења међународног политичког и економског поретка од стране САД-а након завршетка великих ратова, о чему је и Кисинџер расправљао, Кина је и после отпочињања и успешног вишедеценијског спровођења „политике реформи и отварања“ била принуђена да привхати правила понашања земље припаднице тзв. Трећег света. Међутим, када су та правила почела да „жуљају“ Кину, односно, да не представљају реалну пројекцију капацитета поседоване моћи и да постају неодржива у погледу глобалног развоја, светског мира и безбедности, НР Кина отпочела је са успостављањем паралелних, али и инклузивних механизма повезивања држава у глобалном управљању, уз истовремено спровођење постепених, али ипак дубинских и ненасилних измена у постојећим институцијама глобалних односа.

Кинеско инсистирање на реформама међународних институција које су осликавале моћ САД-а, додатно је подгрејало уверење одређених држава да је НР Кина ревизионистичка држава. На овом месту ћемо анализирати које промене је НР Кина у сарадњи са другим државама, тачније чланицама БРИКС

⁵⁷⁷ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 24.

⁵⁷⁸ Susan Strange, *States and Markets*, Continuum, London, 1994, p. 121.

⁵⁷⁹ Dragana Mitrovic, “The “Belt and Road”: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July, August, 2016, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 76–95.

групације земаља, унела у Г20. По мишљењима одређених теоретичара, НР Кина на овај начин спроводи стратегију обликовања (*shaping*) међународних институција. У складу с тим, ова стратегија се дефинише као наметљива стратегија, јер подразумева директно изазивање правила по којима те институције функционишу.⁵⁸⁰ Наиме, НР Кина је током последње деценије прошлог века била позвана да се прикључи групацији седам најбогатијих економија света, што је она одбила из разлога да не жели да наруши свој идентитет представнице земаља у развоју. Поред тога, доносиоци политичких одлука одбили су овај позив сматрајући да остале чланице ове групације најбогатијих земаља неће НР Кину посматрати као себи равног партнера. С друге стране, НР Кина наставила је да развија плодну сарадњу са државама представницама овог клуба. Након тога, НР Кини је био упућен позив да се прикључи групацији Г20, што је ова прихватила видећи га као двоструку могућност. Прво, као могућност за побољшање финансијске позиције земаља у развоју. Друго, као могућност да Г20 осликава промене које настају у односима развијених и економија у развоју.⁵⁸¹ Уочи избијања Светске економске кризе, чланице БРИКС-а⁵⁸² одржале су први састанак министара финансија како би ускладиле ставове за самит министара финансија и гувернера Народних банака у оквиру Г20. Наиме, на самиту Г20 одржаном у Вашингтону 2008. године, „чланице БРИКС-а су успеле да се у саопштењу за јавност након самита прочита да економије у развоју морају имати виша права и бољу позицију“.⁵⁸³ Поред тога, чланице БРИКС-а успеле су да прошире чланство Форума за финансијску стабилност (*Financial Stability Forum*), а на самиту одржаном у Лондону 2009. године да овај форум буде замењен Одбором за финансијску стабилност (*Financial Stability Board*), у чији рад су биле укључене све чланице Г20.⁵⁸⁴ Такође, ове државе су посредством Г20, успеле да издејствују промене у расподели квота гласања у ММФ-у.⁵⁸⁵ Као што можемо видети, НР Кина је посредством Г20, али уз помоћ механизма чији је оснивач она и била – БРИКС, успела да унесе видљиве промене у међународни финансијски систем, с циљем

⁵⁸⁰ Dragana Mitrovic, “The “Belt and Road”: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July, August, 2016, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 76–95.

⁵⁸¹ Ibid.

⁵⁸² У том тренутку чланице су биле Бразил, Русија, Индија и НР Кина, док је Јужноафричка Република постала чланица 2011. године, а 2024. године чланице су постале Иран, Уједињени Арапски Емирати, Египат и Етиопија.

⁵⁸³ Joel Wuthnow & all, “Diverse Multilateralism: Four Strategies in China’s Multilateral Diplomacy”, *Journal of Chinese Political Sciences*, Vol. 1, No.1, 2012, p. 287.

⁵⁸⁴ Детаљније о овоме видети у: Ibid., pp. 269–290.

⁵⁸⁵ Детаљније о овоме видети у: Ibid., pp. 269–290.

да он представља реалан однос снага у полит-економским односима Север–Југ. Такође, Г20 је и мост преко кога Пекинг остварује сарадњу са групацијом Г7. На тај начин она успева да „продуби консултације између индустријализованих и земаља у развоју, што доприноси превазилажењу разлика у размишљањима, а поспешује међусобно разумевање и стварање заједничког консензуса“.⁵⁸⁶ Међутим, због саме сложености односа чланица Г20 намеће се питање о његовој даљој важности у кинеским настојањима да креира мултиполарни финансијски поредак. У том контексту кинески теоретичар Чен Фењинг (Chen Fengying), примећује да „Бразил, Русија, Индија и Јужноафричка Република врло невољно гледају на убрзани процес инетерационализације кинеске валуте“.⁵⁸⁷

Коришћење теоријске поставке структурне и односне моћи биће нам од веома велике користи у анализи ШОС-а, јер ће нам ова теоријска поставка омогућити да видимо које предзнаке односне и структуралне моћи са собом доноси институционални развој ШОС-а. Такође, испитивање ове две врсте моћи уводи нас у питање да ли је НР Кина ревизионистичка или *status quo* држава, из разлога што НР Кина постаје носилац, тј. иницијатор бројних мултилатералних форума и финансијских иницијатива, као и да себе представља „побољшивачем“ постојећих?

Како се теоријски сагледава кинеска геополитичка позиција

У овом делу рада приказаћемо како различите школе међународних односа у складу са сопственим теоријским постулатима интерпретирају кинеску геополитичку позицију у постојећем међународном поретку. Такође, различити теоријски приступи у науци о међународним односима нуде и претпоставке о изазовима или приликама са којима ће се свет суочавати у процесу кинеског постајања глобалне суперсиле.

Реалистичка школа, која је била инспирација настанку теорије о кинеској претњи (*China Threat Theory*), базирана је на убеђењу да ће НР Кина даљим економским развојем, војном модернизацијом,⁵⁸⁸ али и све израженијим

⁵⁸⁶ Yu Yongding, *The G20 and China: A Chinese Perspective*, The Centre for International Governance Innovation, 2004, p. 18.

⁵⁸⁷ Chen Fengying, “G20 yu guoji zhixu da bianju” (G20 and the Dramatic Transformation of the International Order). Наведено према: Mingjiang Li, “Rising from Within: China’s Search for a Multilateral World and Its implications for Sino-US Relations”, *Global Governance*, Vol. 17, No. 3, p. 339.

⁵⁸⁸ НР Кина ће током 2024. године за 7,2 одсто повећати своја буџетска улагања у војску, што је и било најављено у марту 2024. године током одржавања XIV народног конгреса. Тако ће војни

национализмом бити претња по глобалну безбедност и стабилност.⁵⁸⁹ Дакле, НР Кина ће постати ревизионистичка држава, која ће изазвати успостављене норме међународног поретка као недемократска сила која промовише ауторитарне форме политичких система. Из разлога што НР Кина негује другачији систем вредности, схватање људских права, поштује различитости у економским и политичким системима, она се константно суочава са бројним оптужбама упућених од стране Запада. Највећим делом оптужбе се базирају на чињеници да НР Кина не поштује демократска начела либералног међународног поретка и да она не баштини традицију људских права на начин дефинисан од стране Запада. То је нарочито изражено када се оцењује ШОС и када је реч о „шангајском духу“, тј. плетиљи идеолошко-вредносног умрежавања ШОС региона. Према ШОС Оснивачкој повељи, „шангајски дух“ карактеришу „међусобно поверење, заједничка добит, једнакост, консултације, поштовање културних различитости и тежња ка заједничком развоју“.⁵⁹⁰ Односно, све оне вредности на којима се темеље пракса и теорија НР Кине. С друге стране, Томас Амброзио (Thomas Ambrosio) је мишљења да је „сет норми на којима почива ШОС дизајниран на такав начин да је у служби очувања ауторитарних вредности у региону. Иако још увек није савезништво у правом смислу речи, ШОС представља значајан изазов идеји о демократском универзализму и људским правим, јер *de facto* легитимизује ауторитарне системе“.⁵⁹¹ Слично мишљење можемо прочитати и у званичним документима

буџет Кине износити 236 милијарди америчких долара. Међутим, ова цифра заостаје за америчком, јер ће војни буџет САД-а у истој години бити 841 милијарду америчких долара. Детаљније о овоме у: Gordon Arthut, “China unveils new defense budget, with a 7.2% increase”, *Defense News*. Доступно на: <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2024/03/06/china-unveils-new-defense-budget-with-a-72-increase/>. Приступљено: 6.5.2024.

⁵⁸⁹ Истина, теорија „кинеске претње“ тешко и да је теорија. Она више представља ознаку за покушај ситематизовања корпуса мисли. Као таквој њој недостаје теоријска заснованост, а предњачи јој идеолошка пристраност. Самим тим њена функција је да се информишу, активирају и изда позив за окупљање како би се зближили редови иза САД и поштрино осећај (западног) идентитета око његових основних вредности наводно угрожених кинеским амбицијама да ће својим акцијама довести до пропасти на међународном праву базираној међународној политици. Jelica Stefanović-Štambuk, Slobodan Popović, “A Thousand Miles” and “A Thousand Tasks”: China’s Diplomatisation of Multifaceted Russia-Ukraine Conflict and Global Security”, *Politika nacionalne bezbednosti*, Vol. 23, No. 2/22, стр. 9–10.

⁵⁹⁰ *Declaration of the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization*, SCO, 2001. Доступно на: [file:///C:/Users/Slobodan%20Popovic/Downloads/Declaration_on_the_establishment_of_the_SCO%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Slobodan%20Popovic/Downloads/Declaration_on_the_establishment_of_the_SCO%20(1).pdf). Приступљено: 5.11.2021.

⁵⁹¹ Thomas Ambrosio, “Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 8, October 2008, p. 1323.

Сједињених Америчких Држава. Наиме у документу Стратегија националне одбране САД-а из 2018. године наилазимо на тврдњу да: „Кина и Русија теже да обликују свет у складу са својим ауторитарним моделима власти.“⁵⁹² Након тога, забринутост у либерално-демократским круговима који негују индивидуалистички начин живота проистиче и из промена у погледу временског ограничења председничког мандата које је Свекинески Народни Конгрес унео у Устав НР Кине. Овим изменама Си Ђинпингу се омогућује да остане руководећи човек НР Кине и после 2023. године.⁵⁹³ Ове уставне промене са становишта теорије демократског мира продубљују јаз на релацији НР Кина и западни свет, из убеђења да државе које су укалупљене у западњачки модел демократије међусобно не ратују.⁵⁹⁴

Разлоге за немогућност да НР Кина буде *status quo* држава у процесу њеног израстања у глобалну силу, представници ове школе налазе у чињеници да анархистичка структура међународног поретка не претпоставља постојање неког глобалног субјекта који би их штитио.⁵⁹⁵ Стога, према реалистима, анархистичка структура међународног система „приморава државе да се међусобно надмећу за моћ. Крајњи циљ сваке велике силе је да максимизира свој удео у светској моћи и коначно доминира системом“.⁵⁹⁶ Према њиховом ставу када држава у развоју поседује довољну количину моћи она ће тежити реконфигурацији равнотеже снага у међународном поретку. Сукоби настају када већ етаблиране силе покушавају да заштите равнотежу снага у којој су оне доминантне. На тај начин, ове државе спречавају да дође до замене лидерства на глобалном нивоу.⁵⁹⁷

Слично реалистичко виђење о развоју НР Кине и будућности света можемо прочитати и у званичном извештају *Кинеска стратегија у редизајнирању*

⁵⁹² Summary of the 2018 National Defense Strategy of United States of America, U.S. State Department. Доступно на: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>. Приступљено: 27.10.2021.

⁵⁹³ Детаљније о овоме у: Sindy Leng, “China Ends Presidential Term Limits, but What Other Changes Were Made to the Constitution”, *South China Morning Post*. Доступно на: <https://www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2136740/china-ends-presidential-term-limits-what-other-changes>. Приступљено: 5.11.2021.

⁵⁹⁴ Michael Doyle, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs”, *Philosophy and Foreign Affairs*, Vol. 12, No. 3, Summer, 1983, pp. 205–305.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, стр. 440.

⁵⁹⁶ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја Штампа, Београд, 2017.

⁵⁹⁷ Herbert Yee, Ian Storey, “Introduction”, in: Herbert Yee, Ian Storey (eds.), *The China Threat: Perception, Myths and Reality*, Routledge, London.

поретка Азије и последице, који подноси Национални институт за студије одбране Јапана. Један од аутора овог извештаја наглашава да су кинески дипломатски циљеви постали не само глобални, већ и по нивоу амбиција једној супер сили, што је праћено и географским протезањем и секторским усложњавањем кинеских акција. Сасвим је очекивано да ће НР Кина отпочети иницијативе којима ће реорганизовати међународни поредак и изазвати равнотежу снага.⁵⁹⁸ Нимало изненађујуће, сличног виђења ствари су и Сједињене Америчке Државе. Кондолиза Рајс (Condoleezza Rice) тврди да су „национални интереси Америке хуманитарни (*humanitarian*), тј. интереси међународне заједнице. Кина је потенцијална претња по безбедност Азије и Пацифика, и у том смислу Кина неће бити *status quo* држава, већ ће настојати да равнотежу снага у Азији промени у своју корист“.⁵⁹⁹ САД остају при свом реалистичком убеђењу у погледу развоја НР Кине. Администрација Беле куће у Стратегији националне безбедности САД-а из 2017. године, износи суд да кинеске акције у индопацифичком простору имају за циљ да истисну САД из овог дела света, како би она, НР Кина, могла да га обликује у складу са својим безбедносним и економским амбицијама и потребама.⁶⁰⁰ Овај званични став САД-а је веома сличан са виђењем Џона Миршајмера – да велике силе не желе да буду само доминантне у регионима који их непосредно окружују, већ својим акцијама, као облик демонстрација амбиција и моћи, покушавају да спрече геополитичке ривале у другим деловима света да остваре доминантну позицију у регионима њиховог суседства.⁶⁰¹ Стога, по којим основама се НР Кина може осећати безбедном са ушанченим америчким трупима у непосредном суседству? Уколико би Кина успоставила доминантну позицију у пацифичком региону, то би за Сједињене Државе био велики безбедносни изазов, јер се по први пут након завршетка Хладног рата сусрећу са такмацем, Кином, који им у бројним аспектима парира и не либи се да то покаже када су изазвани њени интереси од националног значаја. Ово парирање је за америчке званичнике

⁵⁹⁸ Masafumi Iida, “Xi Jinping’s Foreign Posture: Both Cooperative and Hardline”, *China’s Strategy for Reshaping the Asian Order and its Ramifications – China National Security Report 2019*. Доступно на: http://www.nids.mod.go.jp/publication/chinareport/pdf/china_report_EN_web_2019_A01.pdf. Приступљено: 15.11.2022.

⁵⁹⁹ Condoleezza Rice, “Promoting the National Interest”, *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 1, 2000. Доступно на: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-01-01/campaign-2000-promoting-national-interest>. Приступљено: 15.11.2022.

⁶⁰⁰ *National Security Strategy of United States of America*, December 2017. Доступно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>. Приступљено: 13.11.2022.

⁶⁰¹ Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја Штампа, Београд, 2017, стр. 196.

једнако изазивању убеђења да САД морају одржати доминатну позицију најмоћније државе на глобалном нивоу. Америчка анксиозност о нарастању моћи НР Кине, те и њиховој позицији у Азији додатно је подстакнута и говором Си Ђинпинга, који је 2014. године одржао на Конференцији о повезивању и мерама јачања поверења у Азији. У говору под називом *Нови безбедносни концепт Азије за нови прогрес у безбедносној сарадњи*, кинески председник је нагласио да би безбедност Азије требало да буде обезбеђена само од стране азијских народа, а не од држава које су из интересних разлога ту пристуне.⁶⁰² Стога, можемо рећи да поједини аутори са одређеним правом наглашавају да „Сједињене Државе од деведесетих година прошлог века, паралелно са растом кинеског утицаја у региону Азије, интензивирају економско и војно запречавање Кине“.⁶⁰³ Пак, те исте иницијативе НР Кина и њени бројни партнери широм света, доживљавају као широки спектар могућности побољшања и уношења правде и једнакости као основе будућег балансираног развоја у међународним односима.

Такође, кинеска настојања стварања фер и демократског међународног поретка који ће бити једнак за све је веома упитан и из угла историје. Аутори се позивају на чињеницу да је у прошлости НР Кина односе са другим државама градила на основама трибутарног система. Систем је био синоцентричан, у коме је царистичка Кина имала позицију средишњег царства као културно најнапреднија земља. Овај систем је претпостављао „мирољубиве хијерархијске односе међу државама. Поредак је одржаван на основу легитимитета императора који је имао ‘мандат неба’“.⁶⁰⁴ Када је реч о кинеској историји, одређени теоретичари износе сведочења да у прошлости Кинези нису били ништа мање арогантни него Европљани, Јапанци или Американци. Њихова арогантност се заснивала на синоцентричном систему.⁶⁰⁵ Када је реч о потчињавању војно слабијих народа, аутори, на основу статистичких анализа, износе закључак да агресивне или методе рата представљају „опште познати феномен у кинеској историји. У периоду од 1100. до 1911. године Кина је учествовала у око 3.700 ратова; Минг династија је водила 1,12 ратова на

⁶⁰² Xi Jinping, *New Asian Security Concept for New Progress in Security Cooperation*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1159951.shtml. Приступљено: 13.11.2022.

⁶⁰³ Sung Chul Jung, Kihyun Lee, “The Offensive Realists Are Not Wrong: China's Growth and Aggression, 1976–2001”, *Pacific Focus*, Vol. 32, No. 1, 2017, p. 93.

⁶⁰⁴ June Teufel Dreyer, “‘The Tianxia Trope’: Will China Change the International System?”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 24, No. 96, 2015, p. 1017.

⁶⁰⁵ Детаљније о овоме у: Warren I. Cohen, “China's Rise in Historical Perspective”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 4, August–October 2007, pp. 683–704.

годишњем нивоу са некинеским народима, док је НР Кина у периоду од 1949. до 1992. године учествовала у 12 војних конфликта“.⁶⁰⁶

У новије време теоретичари у своја истраживања укључују изјаве кинеских званичника. Истраживачи који геополитичку позицију НР Кине посматрају са становишта реализма, издвајају говор Фу Јинга (Fu Ying), заменика Министра спољних послова НР Кине, који је изјавио да „мале државе не смеју провоцирати велике“.⁶⁰⁷ Поред тога представници ове школе издвајају и изјаву гласноговорника Министарства спољних послова НР Кине, Хуа Чунјинга (Hua Chungying), који је изјавио да „мале државе не би требало да имају неразумне захтеве“.⁶⁰⁸ Као што можемо видети, „перцепција Кине као претње представља један веома сложен амалгам различитих фактора. Као фактори се подразумевају теоријске претпоставке научника, географска локација држава, односи са Кином (савремени и током историје), домаћи политички изазови, економски интереси, процене развоја кинеске војне моћи и њених дугорочних циљева“.⁶⁰⁹

Насупрот реалистичком виђењу геополитичке позиције НР Кине у међународном поретку, виђење засновано на премисама либералне теорије заступа мишљење да теорија о кинеској претњи није одржива услед њене дубоке економске интегрисаности са међународном заједницом. У том контексту, амерички дипломата Хенри Кисинџер, наглашава да је „проналажење нових тржишта за Кину веома битно“.⁶¹⁰ Извоз је током политике „реформе и отварања“ био најдоминантнији међу моторима развоја економије НР Кине, јер је остваривање кинеског економског раста великим делом било базирано на извозно оријентисаној развојној стратегији. Дакле, одржавање стабилног, пријатељског и економски стимулативног регионалног и глобалног

⁶⁰⁶ Sung Chul Jung, Kihyun Lee, “The Offensive Realists Are Not Wrong: China’s Growth and Aggression, 1976–2001”, *Pacific Focus*, Vol. 32, No. 1, 2017, p. 93.

⁶⁰⁷ 外交部副部长傅莹：小国不能肆意侵犯和挑衅大国 (*waijiao bu fu buzhang fu ying: xiaoguo buneng siyi qinfan he tiaoxin daguo*), Fu Ying, “A Small Countries Cannot Indiscriminately Provoke Big Power”, *China News Network*. Доступно на: <http://www.chinanews.com/gn/2012/06-03/3934761.shtml>. Приступљено: 6.11.2019.

⁶⁰⁸ Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, Foreign Ministry Spokesperson Hua Chungying’s Regular Press Conference (22 January 2015). Цитирано према: Sung Chul Jung, Kihyun Lee, “The Offensive Realists Are Not Wrong: China’s Growth and Aggression, 1976–2001”, *Pacific Focus*, Vol. 32, No. 1, 2017, p. 95.

⁶⁰⁹ Herbert Yee, Ian Storey, “Introduction”, in: Herbert Yee, Ian Storey (eds.), *The China Threat: Perception, Myths and Reality*, Routledge, London, p. 17.

⁶¹⁰ Henry Kissinger, “The Stakes with China”, *The Washington Post*. Доступно на: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1996/03/31/the-stakes-with-china/65f6afac-a918-404e-ac8b-408e914a6830/>. Приступљено: 26.11.2020.

окружења, као и ланца дистрибуције кинеске робе, представљају високо рангиране чиниоце и задатке у спољној политици НР Кине. Поред тога, веома важан извор за реструктурирање кинеске економије представљају и савремене технологије, чији су извозници њени геополитички ривали као што су САД и Јапан. Дакле, неометан проток роба, људи, технологије и капитала, односно остваривање непрекиданих трговинских односа са спољним светом и модернизација кинеске индустрије и привреде су круцијални фактори у очувању легитимитета КПК и друштвене стабилности НР Кине. Економски развој је од пресудног значаја у кинеским стратегијама искорењивања сиромаштва и стварања услова уравнотеженог развоја истока и запада земље. Руководећи се логиком либералног приступа у анализирању кинеске геополитичке позиције у међународним односима, НР Кина неће изазивати постојећи међународни поредак из кога је профитирала и остварила резултате вредне дивљења. Напротив, доносиоци политичких одлука у НР Кини улагаће у ресурсе како би међународни поредак одржали стабилним. Стабилан међународни поредак је неопходан КП Кине ради реализације развојних и друштвених циљева дефинисаних као „две стогодишњице“. Наиме, „две стогодишњице“ представљају кинеска настојања „поновног учетворостручења бруто друштвеног производа 2020. године, стварања релативно добростојећег друштва и достизања статуса средње развијене земље до 2050. године“.⁶¹¹ Потом, кинеско ослањање на извозну стратегију економског развоја нам указује на чињеницу да је кинеска економија чврсто повезана са економијама САД-а, Индије и Јапана, које НР Кину перципирају као геополитичког, али и геоекономског такмаца. Пратећи логику ствари, „ова повезаност значи не само да Кина и њени трговински партнери зависе једни од других да би напредовали, него тај просперитет зависи од мирољубивих односа међу њима“.⁶¹² Успостављањем економске међузависности НР Кина користи предности које са собом доноси економска глобализација, али се у том процесу сусреће и са бројним изазовима чије превазилажење захтева прагматичност и флексибилност на дуги рок. То је било потврђено и 2008. године када је избила светска финансијска, а потом и економска криза. Наиме, Светска економска криза која је пореметила глобалне економске и трговачке ланце, као последицу је довела и до умањења потражње за кинеском робом 20% већ у 2008. години,

⁶¹¹ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, број 1–2, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр. 221.

⁶¹² Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја Штампа, Београд, 2017, стр. 484.

гашења радних места и затварања фабрика.⁶¹³ На плану унутрашње безбедности руководство КП Кине морало је да обезбеди нова радна места за раднике који су остали без посла, јер се јавио повећан број радника миграната.

Током периода реформе и отварања, који још увек траје, Пекинг је постао активнији у оквиру међународних институција и организација. Према схватању представника либералног институционализма и социјалног конструктивизма, међународне институције и организације су места на којима се Кина „социјализује“, односно на којима усваја постојеће норме међународног права. Имајући ово на уму, међународне институције и организације представљају платформе за продубљивање поверења између НР Кине и међународне заједнице. Пратећи логику анализирања представника овог приступа, међународне институције кинеско спољнополитичко понашање чине отворенијим, јер је у њима „државно понашање транспарентније него у билатералним односима“.⁶¹⁴ Кинеско учешће у међународним организацијама представља извор њене нарастајуће моћи, али и одговорности према глобалним дешавањима. С друге стране пак, путем ових институција и организација међународна заједница стиче увид у динамичан кинески развој и кинеска настојања и стратегије за успостављање мултиполарног међународног поретка. У том смислу, међународне организације и институције представљају места обостраног учења, јер се „политички актери „социјализују“, али и „подучавају“ друге учеснике њиховим интерпретацијама и нормативном разумевању ситуације“.⁶¹⁵ На тај начин, политички актер који се „социјализује“ истовремено исказује и схватање сопствене позиције у одређеном систему или поретку ствари. Међутим, одређени теоретичари су мишљења да „иако је НР Кина постала привржена међународним организацијама и институцијама и постојећим правилима, ипак то не значи да она неће, истовремено, остати привржена настојањима да брани позицију држава у развоју, као и да предлаже нове норме међународног права, нарочито у области редистрибуције моћи на глобалном нивоу“.⁶¹⁶

⁶¹³ Dragana Mitrovic, “China’s Response to the World Economic Crises and Her Rise”, *Proceedings of the 7th Annual Conference of the Asian Studies Association*, The Contemporary China Research Center, Hong Kong, 2012, p. 61.

⁶¹⁴ Alastair Ian Johnston, “Treating International Institutions as Social Environments”, *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 4, December, 2001, p. 503.

⁶¹⁵ Emanuel Adler, Michael Barnett, “A Framework for the Study of Security Communities”, in, Emanuel Adler, Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1998, p. 43.

⁶¹⁶ Ann Kent, “China’s Participation in International Organisations”, in: Yongjin Zhang, Greg Austin (eds.), *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy*, The Australian National University E Press, Canberra, 2013, p. 157.

Суочавајући се са анализама, али и изјавама званичника широм света да ће НР Кина својим развојем увести свет у период нестабилности, четврта генерација власти КП Кине, коју је предводио тадашњи председник Ху Ђинтао, понудила је дискурс мирољубивог развоја. Овај дискурс нам омогућава вишеслојну и вишедимензионалну анализу. Најпре, омогућава нам да са кинеске тачке гледишта истражимо кинеску геополитичку позицију у међународном поретку. Потом, дајем нам могућност да процес уздицања НР Кине у глобалну силу анализирамо из другачијег угла у односу на либерализам и реализам. Трећи ниво нас упућује на питање о кинеским теоријама међународних односа. Уосталом, правилно разумевања кинеске геополитичке позиције претпоставља анализу не само како се друге државе односе према НР Кини, већ и начине како се Пекинг опходи према њима и критеријуме на основу којих их позиционира на агендама спољне и безбедносне политике. Приказивање развоја НР Кине као мирољубивог, односно представљања друге економије света као одговорне глобалне силе од кључног је значаја. Наиме, уколико су позиција државе и њене намере перципиране као изазивачке или агресивне, утолико ће друге државе тражити различите начине да спроведу политику балансирања према њој. Пратећи логику ствари, кинески званичници, али и представници академске заједнице „идентификују три начина како теорија о кинеској претњи утиче на кинеско окружење и на саму Кину. Прво, овим путем се ствара политичко мишљење како би се извршио притисак на Кину и мешало у њене унутрашње ствари. Друго, запречавање кинеског развоја нарушавањем слике Кине и стварањем линија подела између Кине и суседа. Потом, њоме се врши одвраћање пажње међународне јавности са хегемонске политике и њено усмеравање ка кинеском развоју“.⁶¹⁷ Дискурс мирољубиви развој (和平发展 – *heping fazhan*) је наставак познате идеје у кинеском политичком миљеу о улози теорије која руководи праксом.⁶¹⁸ С друге стране, ово пак може продубити питање шта ће се десити када НР Кина буде променила теорију која ће руководити спољнополитичком праксом, као што је и било случајева током њене историје. Наиме, мирољубиви развој потиче од идеје мирољубивог раста коју је свету представио Џенг Биђен (Zheng Bijian).⁶¹⁹

⁶¹⁷ Yong Deng, *China's Struggle for Status – Realignment of International Relations*, Cambridge University Press, New York, 2008, p. 126.

⁶¹⁸ Детаљније о споју теорије и праксе, као основи кинеских теорија о спољној политици и међународним односима видети у: Yongnian Zheng, Sow Keat Tok, “China’s Peaceful Rise: Theory and Practice”, *Discussion Paper 1*, China Policy Institute, The University of Nottingham.

⁶¹⁹ Детаљније о пласману идеје мирољубиви успон видети у: *China’s Peaceful Rise – Speeches of Zheng Bijian 1997–2004*. Доступно на: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20050616bijianlunch.pdf>. Приступљено: 2.12.2020.

Међутим, због могућег негативног предзнака који доноси реч успон, тадашњи кинески председник Ху Ђинтао у говору „Кинески развој је прилика за Азију“ (*China's Development Is an Opportunity for Asia*), реч успон мења речју развој.⁶²⁰ Истовремено, важно је приметити да семантичке промене које државе уводе као крилатице за описивање спољне политике често не представљају суштинску промену у амбицијама, већ само начин представљања стратешког промишљања у реализацији циљева.

О јавној, тј. политичкој и друштвеној прихваћености овог дискурса у оквиру Кине, говори нам и податак да је Државни савет НР Кине 2005. и 2011. године усвојио Беле књиге о кинеском мирољубивом развоју (*White Paper on China's Peaceful Development*). Наиме, у документу из 2011. године, званичници Пекинга за мирољубиви развој кажу да представља „отвореност Кине за повезивање са спољним светом, чиме проширује и продубљује политику „реформе и отварања“, те интензивира размену и сарадњу са бројним земљама. Кина никада неће подржати агресију или експанзионистичко понашање, већ ће остати привржена одржању регионалног и глобалног мира и безбедности“.⁶²¹

Важност елемента мирољубивости у односима са другим државама, као начина владавине и схватања међународног система, нагласио је и Менцијус (Mencius). Наиме, он је истраживао три династије – Сја (Xia), Шанг (Shang) и Џоу (Zhou) – и показао да су њихови краљеви били на власти све док су владали мирољубиво, а да су изгубили управљачку позицију када је њихова владавина почела да напушта начела моралности.⁶²² Поред тога, за разлику од историјских чињеница које потврђују да су бројне европске државе биле колонијалне силе, с друге стране „историја нам сведочи да Кина није била експанзионистичка нација“.⁶²³ Дакле, иако руководство КП Кине, а уједно и НР Кине, разуме важност моћи у спољној политици, истовремено они разумеју и важност да НР Кина у међународној заједници буде прихваћена као глобална, мирнодопска и легитимна сила. Отуд, „једно од мерила успешности спровођења политике „реформе и отварања“ јесте да, од стране других моћних држава и земаља

⁶²⁰ *China's Development Is an Opportunity for Asia*, Full Text of Hu Jintao's Speech at BFA 2004 Annual Conference. Доступно на: <http://english.boaoforum.org/document2004/11119.jhtml>. Приступљено: 2.12.2020.

⁶²¹ *White Paper on China's Peaceful Development*, The State Council of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm. Приступљено: 3.12.2019.

⁶²² Детаљније о овоме у: Yan Xuetong, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*; Princeton University Press, United Kingdom, 2011.

⁶²³ Tilman Pradt, *China's New Foreign Policy – Military Modernisation, Multilateralism and the 'China Threat'*, Palgrave Macmillan, Berlin, 2016, p. 94.

суседа, кинеске амбиције да постане глобална сила буду прихваћене као легитиман кинески национални интерес“.⁶²⁴ Тиме ће, сматрају, НР Кина давати подстицај демократизацији глобалног управљања.

Праћењем генезе дискурса мирољубивог развоја увиђамо одређене промене у његовој суштини, што уједно и прати промене у развојним и стратешким циљевима НР Кине. Иако је овај дискурс био уведен да ублажи сумње других држава поводом кинеског развоја и њене геополитичке позиције, али и будућих акција, сада је и он извор динамизма у спољнополитичком понашању НР Кине. Наиме, руководство КП Кине на челу са Си Ђинпингом захтева реципроцитет којим би се подржали кинески напори у стварању фер и демократског међународног поретка, чиме НР Кина непосредно утиче на спољнополитичке изборе других земаља.⁶²⁵ Дакле, кинески захтеви за реципроцитетом могу бити објашњени и са становишта (ин)директног кинеског политичког и економског условљавања и мешања у унутрашње ствари друге државе. С друге стране, из разлога што је мир динамичка категорија која захтева укљученост бројних актера у складу са њиховим могућностима, кинески захтеви за реципроцитетом могу бити анализирани са становишта кинеског новог концепта безбедности и стварања заједнице која дели заједничку судбину (будућност).⁶²⁶

Узимајући у обзир геополитичке и геоекономске елементе у спољној и безбедносној политици НР Кине, у будућности можемо очекивати да ће НР Кина наставити са јачањем аспеката тврде моћи, као што је војна модернизација, с циљем реализације и заштите виталних националних интереса. С друге стране пак, можемо очекивати да ће НР Кина улагати велика средства у области меке моћи како би успела да побољша имиџ на глобалном нивоу, али и међу непосредним суседима.⁶²⁷ Ово истиче и Јанг Ђиеч` (Yang

⁶²⁴ Yong Deng, “Better Than Power: “International Status” in Chinese Foreign Policy”, in: Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005, p. 53.

⁶²⁵ Jian Zhang, “China’s New Foreign Policy Under Xi Jinping: Towards ‘Peaceful Rise 2.0.’?”, *Global Change, Peace & Security*, Vol. 27, No. 1, 2015, pp. 5–19.

⁶²⁶ *Ibid.*, p. 10.

⁶²⁷ Yong Deng, “Better Than Power: “International Status” in Chinese Foreign Policy”, in: Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005, pp. 51–73. Када је реч о побољшању слике НР Кине у међународној заједници, Репортери без граница кажу да НР Кина на годишњем нивоу улаже око десет милијарди јуана како би побољшала своју слику у светским медијима. *2019 Report to Congress, U.S.-China Economic and Security Review Commission*. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/2019-11/2019%20Annual%20Report%20to%20Congress.pdf>. Приступљено: 24.12.2022.

Jiechi), кроз поруку да ће централну осу његовог рада представљати мирољубиви развој, стратегија обостране користи уз паралелну заштиту кинеских националних интереса. Он тврди да успостављање равнотеже између (међународне) праведности и реализације кинеских националних интереса представља моралну дужност кинеског народа.⁶²⁸ Ово можемо разумети на неколико начина, почевши од тога да НР Кина у креирању спољне политике мора вршити одабир геополитичких, геоекономских и безбедносних елемената тако да одговори на захтеве које постављају и спољни, тј. међународни актери и унутрашње, тј. домаће развојне потребе и све снажнији кинески национализам. Пратећи логику проналажења решења усаглашавања међународних и домаћих захтева, НР Кина покушава да наступа са позиције моћи тако да она одређује шта представља њен мирољубиви развој и на који начин би међународни партнери и домаће становништво требало да допринесе мирољубивом и планираном уздицању НР Кине у глобалну супер силу. Ову „моралну дужност кинеског народа“ можемо разумети и као наметање НР Кине као осовине моћи, по чијим ће се аршинима одређивати обострана и/или заједничка корист у реализацији кинеским капиталом финансираних регионалних и глобалних развојних планова и иницијатива. Потом, ову поруку кинеске администрације можемо разумети и као амбициозност Пекинга да институционализацијом своје моћи креира структуре међудржавних односа, које неће бити само у служби реализације кинеских националних интереса већ ће и утабавати стазу, односно, стварати атмосферу у којој ће се реализација кинеских националних интереса доживљавати као директан допринос обезбеђивању глобалног развоја и безбедности. Међутим, државно, регионално или пак глобално прихватање НР Кине у складу са њеним замишљеним плановима, представља стратешки задатак другачије природе, али од суштинске важности за реализовање поменутих циљева. На том путу, НР Кина мора бити промишљена, али и довољно отворена да критике, као и похвале које јој се упућују схвати као позив за сарадњу, као начин обезбеђивања самонапредовања, односно претварање ограничења у преимућства. Другим речима, НР Кина на свом путу планираног израстања у супер силу мора разумети да некада њена објективност разумевања ситуације, није једанка и није саобразна са објективношћу других држава, што јој даје огромне могућности да ту исту разлику искористи на начин, тако да погодује њеном развоју и прихватању у међународној заједници као државе која се придржава принципа дипломатије велике државе.

⁶²⁸ Yang Jiechi, "Implementing Chinese Dream", *The National Interest*. Доступно на: <https://nationalinterest.org/commentary/implementing-the-chinese-dream-9026?page=0%2C1>. Приступљено: 6.12.2022.

III ПОГЛАВЉЕ

- Континуитет, поредак и промена у Централној Азији

Велика игра у историјском контексту

У науци постоје различита тумачења ко је и када први пут употребио термин „Велика игра“. За поједине истраживаче, историјска употреба поменутог термина везује се за извештај који је Артур Коноли (Arthur Conolly) поднео 1830. године са наменом да опише стратешка и војна надметања између Британске империје и Руског царства у XIX веку. Надметања су настала као последица преклапајућих интереса обе стране да прошире своје зоне утицаја.⁶²⁹ Увећање зоне утицаја кроз ширење колонијалних поседа, у основном циљу подразумевало је контролу над производњом и продајом памука, пољопривредних добара, рудама гвожђа и злата, финансијама, као и обезбеђивање нових тржишта и јефтину, а бројну радну снагу.⁶³⁰ У том контексту, свака страна у Великој игри имала је за циљ да ослаби позицију моћи друге стране, што је директно значило ојачавање сопствене позиције за реализацију економских и безбедносних циљева. Карактеристике овако описаног стратешког деловања и надметања, у одређеним сегментима поклапају се са обрасцем понашања колонијалних сила за време меркантилистичке епохе.⁶³¹ С друге стране, постоје и сведочанства која увођење овог термина за опис руско-британских надметања везују за Џона Вилијама Каја (*John William Kay*).⁶³² Велика игра, термин који је популаризовао Радјард Киплинг у новели *Кум*, такође, позната је и под називом „игра сенки“. Термин „игра сенки“ (*tournament of shadows*) у употребу је увео тадашњи министар спољних послова Русије, Карл Неселрод (Karl Nesselrode). Наиме, он је овим термином одредио ривалство две силе као недефинисан, замаскиран, али ипак интензиван и

⁶²⁹ Stephan Barisitz, *Central Asia and the Silk Road, Economic Rise and Decline over Several Millennia*, Springer, Tokyo, Japan, 2017.

⁶³⁰ Ibid.

⁶³¹ Детаљније о меркантилистичкој епохи и понашању колонијалних сила, видети у: Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 26–31.

⁶³² Milan Hauner, “The Last Great Game”, *The Middle East Journal*, Vol. 38, No. 1, winter 1984, pp. 72–84.

смртоносан рат.⁶³³ У овом надметању, циљ Британске империје био је успостављање тампон зоне између њених колонијалних поседа и Русије, што би служило као брана од руског утицаја и основа за даље ширење и реализацију британских интереса.⁶³⁴ У том смислу, Британија је очекивала да тампон зона буде под њеном управом и контролом. Према плану који је изнео лорд Еленбороу (Ellenborough), за успостављање тампон зоне неопходно је да Британска источноиндијска компанија економским коридором повеже Индију са Бухаром,⁶³⁵ градом на данашњој територији Узбекистана. Путем креирања економског поретка на тлу централноазијског региона који би био продужетак већ реализованих економских британских интереса у Јужној Азији, Уједињено Краљевство имало би ново безбедно упориште за осујећивање амбиција Руског царства да се стратешки позиционира на топлим морима. Без географског, а уједно и јачања руског војног и финансијског утицаја све до топлих мора, а потом и поморским линијама комуникација и на глобални ниво, експанзионистички и развојни планови Руског царства у великој мери били би ограничени. Британска бојазан да ће њени експанзионистички планови бити изазвани и угрожени руским амбицијама додатно је била подгрејана споразумима из Туркманчана из 1828. и из Адријанополиса из 1829. године (*Treaties of Turkmanchay in 1828 and Adrianople in 1829*), као и Ункјар-Искелесијским уговором из 1833. Потписивањем ових докумената Русија се стратешки позиционирала у Персији (данашњи Иран) и добила гаранцију заштите безбедносних, стратешких и економских интереса у Турској. На пример, по слову Ункјар-Искелесијског уговора Турска се обавезала да ће затворити Босфор и Дарданеле за ратне бродове земаља из Западне Европе, уколико би то било потребно са становишта обезбеђивања руске националне безбедности. Овакво понашање Персије и Турске Британска империја доживела је као изазивање њених колонијалистичких интереса, односно као отварање новог, не само географског већ и политичког простора за реализацију руских безбедносних и економских амбиција.⁶³⁶ Како би спречила да Русија успостави равнотежу снага и економске односе на Блиском истоку, који ће погодовати руском даљем продору на југ и тиме изазвати британске

⁶³³ Michael B. Share, "The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)", *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, pp. 1102–1129.

⁶³⁴ Stephan Barisitz, *Central Asia and the Silk Road, Economic Rise and Decline over Several Millennia*, Springer, Tokyo, Japan, 2017.

⁶³⁵ Edward Ingram, "Great Britain's Great Game: An Introduction", *The International History Review*, Vol. 2, No. 2, April 1980, pp. 160–171.

⁶³⁶ Ibid.

колонијалистичке планове, Британска империја је 1856. године извршила војни напад на Персију. Инвазија је завршена наредне године потписивањем мировног споразума у Паризу, којим је веома јасно и прецизно гарантован високи ниво заштите безбедносних и економских интереса британске империје у Персији.⁶³⁷

Авганистан је услед своје географске позиције био, такође, стратешки битна тачка у руско- британском сучељавању, за које видимо да је носило јасне геополитичке и геокономске предзнаке. То се огледа у чињеници да је Британска империја водила два рата са Авганистаном, земљом која представља географску спону између Централне и Јужне Азије и Кине. Заузимање Авганистана и његовим претварањем у колонију Британске источноиндијске компаније било је од приоритетне важности за развој пловних канала у рекама Инд и Сутлеј. По виђењу британских стратега, развој ових пловних канала био је условљен економским и војним ушанчавањем британских војних снага, као и постављањем политичких и економских изасланика у Синду и Панџабу.⁶³⁸ Ратове у име британске империје водила је Британска источноиндијска компанија, која је располагала са више војске но многе тадашње државне творевине.⁶³⁹ Први војни окршај између Британске источноиндијске компаније и Авганистана (1839–1842), британској страни није донео очекиване резултате. Будући да је Британска источноиндијска компанија претрпела пораз, Велика Британија није могла да прогласи Авганистан својом колонијом и тиме успостави монопол над „ресурсима, производњом и трговином која се тамо одвијала“.⁶⁴⁰ Британски пораз значио је да Авганистан и даље остаје полигон надметања и место непријатељског укрштања експанзионистичких циљева Русије и Велике Британије. У другом рату, који је вођен од 1878. до 1881. године, Британија је успела да реализује стратешке замисли и да се војно, а самим тиме и економски, позиционира у Авганистану, чиме је себи обезбедила директну контролу над природним и финансијским ресурсима Авганистана. Руско царство било је принуђено да призна да се Авганистан не налази под његовом сфером утицаја, будући да је један од британских

⁶³⁷ J. F. Standish, “The Persian War of 1856-1857”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 3, No. 1, October, 1966, pp. 18–45.

⁶³⁸ Edward Ingram, “Great Britain’s Great Game: An Introduction”, *The International History Review*, Vol. 2, No. 2, April 1980, pp. 160–171.

⁶³⁹ Детаљније о развоју и утицају Британске источноиндијске компаније погледати у: Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012.

⁶⁴⁰ *Ibid.*, стр. 31.

наметнутих услова био да Авганистан своју спољну политику води преко и уз сагласност дипломатског апарата Уједињеног Краљевства.⁶⁴¹ Реализацијом (гео)стратешких замисли у Авганистану, уз контролу над Суецким каналом (прокопан 1869. године), британска империја је себи отворила бројне нове могућности, што је било од нарочите важности, будући да је она већ имала монопол не само над трговином чајем већ и над укупном трговином Индије, а нарочито над превозом робе из Европе и у Европу.⁶⁴² Британским освајањем Авганистана није се реализовала руска идеја коју је заговарао Горчаков, а то је да Авганистан представља „међупојас“, односно независну тампон зону између Британије и Руског царства.⁶⁴³ Овакво одвијање ствари на терену, нагнало је Русију да крене у нове војне и експанзионистичке походе. Ови војни походи су 1884. године резултирали руским освајањем данашње територије Туркменистана.⁶⁴⁴

Географски простор простирања колонијалних поседа и стратешких интереса Уједињеног краљевства и Руског царства на посредан начин условљава ширење сенке Велике игре и на Кинеско царство. Дакле, надметање Русије и Британије не само да се одиграло у непосредном суседству Кине, већ се прелило и на Кину, тј. на простор данашњег Синђанга. Кинеско царство је 1757. године успоставило административну и војну контролу над овим простором, кога су представници Ђинг династије назвали „Новом територијом“.⁶⁴⁵ Након освајања Пунџаба и Кашмира 1849. године, Британска источноиндијска компанија показала је интерес за

⁶⁴¹ Stephan Barisitz, *Central Asia and the Silk Road, Economic Rise and Decline over Several Millennia*, Springer, Tokyo, Japan, 2017. В. П. Потемкин, *Историја Дипломатије – Дипломатија новог доба, књига 2*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 61.

⁶⁴² Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 31.

⁶⁴³ В. П. Потемкин, *Историја дипломатије – Дипломатија новог доба, књига 2*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 73.

⁶⁴⁴ Током 60-их и 70-их година XIX века Русија је заузела Бухару (Узбекистан), Киву (Тадикистан) и Коканд (Киргизија). Dmitri Trenin, “Russia and Central Asia – Interests, Policies, and Prospects”, in: Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow and Beijing*, Armonk, New York, 2007, p. 77.

⁶⁴⁵ Интеграција Синђанга у тадашње Кинеско царство, заправо представља дипломатски и војни одговор Ђинг династије на контроверзне планове Џунгара да поново загосподаре великим пространством у области данашње Централне Азије и тиме још једном успоставе велико номадско царство. После победе Ђинг династије над Џангурима, уследиће низ освајачких похода који ће за резултат имати проширење Кинеског, тј. манџурског царства све до јужних области Балхашког језера и Непала. Жак Жерне, *Кинески свет*, Клио, Београд, 2003, стр. 486–490.

ширење ка Синђангу. Руски одговор је уследио већ 1851. године. Наиме, Руско царство је послало своје дипломатске и привредне изасланике у Синђанг како би се успоставила међусобна економска, а потом и политичка сарадња. Интересовање Руског царства за Синђанг интензивира се након пораза руске војске у Кримском рату (1853–1856) од коалиције коју су чинили Британија, Француска и Отоманско царство.⁶⁴⁶ Иако није имао геополитичку и геокономску важност Авганистана, према наводима одређених истраживача, Русија и Британија су Синђанг називале Елдорадом, из разлога што су на његовој територији била лоцирана богата налазишта злата, сребра, бакра и других сировина⁶⁴⁷ неопходних у обезбеђивању економског развоја и националне безбедности. Као што примећује и Хенри Кисинџер, експанзионистички ратови су се поистовећивали са процесом реализације националних циљева и обезбеђивања националне безбедности.⁶⁴⁸ Према томе, руско присуство у Синђангу није било само економски и политичко, већ је било подржано и војним акцијама. Наиме, руске снаге војно су окупирале долину реке Или, што је само убрзало подизање Тајпешког устанка.⁶⁴⁹ Након овог устанка, преговоре за кинеску страну водио је генерал Цоу Цун-танг (Tso Tsung-t'ang).⁶⁵⁰ Кинеска страна захтевала је да руске трупе напусте долину реке Или, са чиме су се преговарачи руске стране сагласили, али под условом да се у Синђангу отвори седам руских конзулата којима би се гарантовала екстериторијалност, уз високу заштиту руских економских, политичких и безбедносних интереса. Иако су руске трупе напустиле долину реке Или, успостављен је такав систем који је значио да Русија *de facto* управља овим деловима територије тадашњег Кинеског царства. Преговори између две стране завршени су 2. октобра 1879. године када је дошло до потписивања неједнаког уговора на Криму, познатијег као Уговор из Ливадије, по коме је

⁶⁴⁶ У Кримском рату, Руска царевина руковођена тачкама Тројецарског савеза, тј. Савеза трију царева, обратила се Бизмарку за помоћ. Бизмарк је испунио своје обавезе из тачке 3 овог Савеза, али је на тај начин и реализовао стратешке замисли које су се првенствено односиле на потпиривање сукоба између Британије и Русије, и одвлачење руских војних снага из Европе. В. П. Потемкин, *Историја дипломатије – Дипломатија новог доба*, књига 2, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 73.

⁶⁴⁷ Michael B. Share, “The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, pp. 1102–1129.

⁶⁴⁸ Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, ClubPlus, Београд, 2016, стр. 153.

⁶⁴⁹ Детаљније о Тајпешком устанку видети у: Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 12.

⁶⁵⁰ Ове територије је генерал Цу Цунг-танг морао да поврати од Јакуб-бега који их је освојио 1871. године. Жак Жерне, *Кинески свет*, Клио, Београд, 2003, стр. 585.

кинеска страна морала да плати и ратну одштету Русији.⁶⁵¹ У наредном периоду, представници кинеске стране искористили су чињеницу што је Руско царство било оптерећено унутрашњим поделама, као и сукобима са Отоманским царством и Аустроугарском, да на другачијим основама воде преговоре и постављају захтеве. Први помак у томе постигнут је потписивањем Уговора из Сан Петербурга 1881. године, којим се Кини гарантовало учешће у управљању Синђангом. Морамо имати на уму да су руски економски, политички и безбедносни интереси и даље представљали питање од првог приоритета. Иако је Кина 1884. године успоставила фактичку контролу над Кашгаријом и Џунгаријом, она је, ипак, Русији уступила територије у горњем току реке Иртиш.⁶⁵² Смиривање ситуације на „западном фронту“, за тадашње кинеско царство имало је огроман безбедносни, економски, дипломатски и стратешки значај, услед јапанских експанзионистичких претензија ка Корејском полуострву. Ове експанзионистичке претензије резултирале су кинеско-јапанским ратом, који је завршен потписивањем Уговора из Шимоносекија 17. априла 1895. године. У новембру исте године, потписана је ревизија овог Уговора о миру под дејством заједничког деловања Немачке, Француске и Русије, које су се бојале да ће ојачавање Јапана угрозити њихове интересе на Пацифику и Далеком истоку. Ово здружено деловање као противтежа Јапану, Ли Хун Чанг, кинески дипломата и генерал, одредио је као „примену једног отрова против другога“ – што је уобичајени приступ у дипломатији слабих земаља.⁶⁵³

Од краја XIX и почетка XX века оштрица руско-британског ривалства полако је почела да тупи. Уз константно погоршање односа са Немачком и претрпљеног пораза у рату против Јапана,⁶⁵⁴ Русија је своју пажњу фокусира на Европу. Успон Немачке, оличен Законом о ратној морнарици из 1900. године, представљао је нову геополитичку и војну реалност која је и Британију извлачила из „сјајне изолације“.⁶⁵⁵ Развој немачке ратне

⁶⁵¹ Michael B. Share, “The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, 1102–1129.

⁶⁵² Ibid.

⁶⁵³ В. П. Потемкин, *Историја дипломатије – Дипломатија новог доба, књига 2*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 103–108.

⁶⁵⁴ Руско-јапански рат завршен је потписивањем Портсмутског мировног споразума 5. септембра 1905. године. У мировним преговорима посредовала је администрација тадашњег америчког председника Теодора Рузвелта. У нормализацији односа Русије и Јапана не смео занемарити и улогу Енглеске, која је тим путем штитила своје интересе на Далеком истоку, као и своју позицију у Индији. Подједанко, и САД и Енглеска нису желеле да дозволе Јапану да превише ојача и да наступа са позиције моћи једнаке њиховим.

⁶⁵⁵ Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, ClubPlus, Београд, 2016, стр. 152. У књизи *Историја дипломатије – дипломатија новог доба*, можемо прочитати да се у „спољној политици

морнарице уз константно ојачавање копнених снага, био је потврда да је „основна брига немачког капитализма била стварање велике колонијалне силе и успостављање „сфера утицаја“ у заосталим и неподељеним земљама“;⁶⁵⁶ што је она и демонстрирала на Хашкој конференцији 1899, која је била одржана ради ограничења будућег наоружања колонијалних сила. Британија, Француска и Русија биле су додатно алармиране и немачким пангерманизмом, чија је једна од манифестација била и изградња Багдадске железнице. Како би одржала европску равнотежу снага, Британија је, најпре са Француском, 8. априла 1904. године потписала уговор којим су две стране отклониле међусобне колонијалне несугласице. У историји је овај уговор познат под називом *Антанта*. За време одржавања Алгезирске конференције 1906. године, као једног од корака у решавању Мароканске кризе, Енглеска је показивала жељу за стратешким и војним приближавањем Русији, као још једном потенцијалном савезницом у запречавању раста Немачке, који је са собом доносио видљиве, али тешко предвидљиве и усмераване изазове.⁶⁵⁷

Имајући на уму веома сложену ситуацију односа на тлу Европе и јасне опасности по руску страну које је Немачка представљала, Русија је приступила Антанти 31. августа 1907. године. Потписивањем Конвенције о приступању Антанти, две стране су установиле зоне утицаја у Персији, тако да је јужни део био под протекторатом Енглеске, а северени Русије, док је средишњи део био неутралан.⁶⁵⁸ Конвенцијом је гарантовано да се Авганистан налази искључиво под енглеском зоном утицаја, док ће се односи с Тибетом одвијати посредством кинеске владе. Положаји и интереси двеју страна у Синђангу били су регулисани површно, јер су здружени одговор усмериле ка Европи и ублажавању последица немачког економског и војног уздицања. С друге стране, то није значило да је Синђанг изгубио стратешку важност за националне интересе Британије и Русије, што је и било показано 1911. године када је дошло до пада Ђинг династије

Солзбери придржава тзв. „сјајне усамљености“ Енглеске. Солзбери је сматрао да ће Енглеска увек моћи искоришћавати сукобе континенталних држава да би мирно свршавала своје сопствене послове“. В. П. Потемкин, *Историја дипломатије – Дипломатија новог доба, књига 2*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 92

⁶⁵⁶ В. П. Потемкин, *Историја дипломатије – Дипломатија новог доба, књига 2*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 100.

⁶⁵⁷ *Ibid.*, стр. 121–126.

⁶⁵⁸ Видимо да је Британија и даље инсистирала и успешно реализовала замисли у спречавању руског ширења на југ и стратешког позиционирања на топлим морима.

и претварања Кине у републику.⁶⁵⁹ Две стране, Британија и Русија, здруженим војним, политичким и економским маневрима заштитиле су стратешке позиције у Синђангу, а да нису трошиле ресурсе на међусобно одмеравање снага.⁶⁶⁰

Доба СССР-а – Период поретка мира и стабилности

Бољшевичка револуција у Русији резултирала је успостављањем Совјетског Савеза као новог политичког, економског и безбедносног субјекта. Овај догађај представља историјску прекретницу и катализатор низа тектонских промена у савременој историји. У том смислу, поједини теоретичари наглашавају да се победа бољшевика не може поједноставити само као (насилни) пренос власти с једне групе људи на другу, већ као почетак новог доба не само руског већ и у историји целокупног међународног друштва.⁶⁶¹ У јануару 1924. године на Сверуском конгресу Совјета усвојен је Устав Совјетског Савеза.⁶⁶² Исте године Република Кина и Совјетски Савез успостављају дипломатске односе. Приликом успостављања дипломатских односа, Совјетски Савез је добио пет конзуларних одељења у Синђангу. У таквом распореду снага, иако је Синђанг формално био део Кине, он је још увек представљао не само упориште деловања СССР-а, већ и полигон стратешког надметања СССР-а и Велике Британије. Генерални конзулат Велике Британије био је отворен у Кашгару, одакле је она могла да надгледа, утиче и можда одређеним делом да контролише политичка, економска и безбедносна дешавања на тлу Совјетског Савеза.⁶⁶³ Политичке и економске везе између Синђанга и Совјетског Савеза додатно су биле продубљене 1930. године када су финализовани радови на Турско-Сибирској железници, као дела Транссибирске железнице. Турско-Сибирска железница је ишла преко

⁶⁵⁹ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995.

⁶⁶⁰ Michael B. Share, "The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)", *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, 1102–1129

⁶⁶¹ Peter Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University Press, USA, 2006, p. 48.

⁶⁶² Peter Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University Press, USA, 2006, p. 57. Richard Sakwa, *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917–1991*, Routledge, London, 1995.

⁶⁶³ Michael B. Share, "The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)", *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, 1102–1129.

територија држава централноазијског региона и паралелно са границом између Синђанга и СССР-а.⁶⁶⁴ Ова железница је убрзала проток роба, људи и капитала између Синђанга/Кине и СССР-а, нарочито његовог централноазијског дела. На пример, у периоду између 1923–1930. године трговинска размена између СССР-а и Синђанга достигла је вредност од преко 30 милиона рубаља. Финализација железнице за руску страну, поред очигледног економског, имала је и безбедносни и стратешки значај, будући да је на такав начин спречавала успостављање антисовјетског блока на релацији Енглеска–Јапан.⁶⁶⁵ Као што можемо видети, инфраструктурно умрежавања представљао је један од начина остваривања интеграције и повезивања саставних делова СССР-а у функционалну и јединствену целину. Ови инфраструктурни пројекти названи су народни грађевински пројекти и самим тиме су били један од водећих симбола масовности и одруштвољења СССР-а.⁶⁶⁶ Продубљивање економске сарадње између СССР-а и Синђанга резултирало је потписивањем трговинског споразума 31. октобра 1931. године. Споразум је СССР-у гарантовао осам нових привредних агенција, чиме се директно умањивао утицај Британије и индијских трговаца, који су пак били под њеном заштитом. Британија је ојачавање позиције СССР-а у Синђангу доживела као совјетизацију Кине, што је њу додатно нагнало да ојача позицију у јужном делу Синђанга. За један од начина ојачавања позиције, Британија је изабрала подржавање оснивања независне републике тзв. „Источни Туркестан“.⁶⁶⁷ Успостављање

⁶⁶⁴ Међутим, изградња ове железнице била је праћена и изградњом бројних војних база и привремених аеродрома дуж границе СССР-а са Синђангом, као и издавањем совјетских пасоша великом броју Ујгура. Frederick, Starr, *In Defense of Greater Central Asia*. Доступно на: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/StarrVO.pdf>. Приступљено: 12.12.2023.

⁶⁶⁵ Michael B. Share, “The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, 1102–1129.

⁶⁶⁶ Christian Teichmann, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499–519.

⁶⁶⁷ Британска бојазан о совјетизацији Синђанга нарочито је била интензивирана када је Шенг Ш’ Цаи (*Sheng Shih Tsai*) објавио Шест главних принципа (*Six Great Principles*): анти-империјализам, ојачавање веза са СССР-ом, расна једнакост, смањење корупције, мир и реконструкција. Шенгово управљање Синђангом било је засновано на трогодишњим плановима, који су пак били у сагласности са петогодишњим плановима СССР. Саветници, инжењери и друга стручна лица из СССР-а нашли су се на територији Синђанга како би финализовали пројекте који су за циљ имали развоје рудника, пољопривреде, болница, школа, телеграфске мреже, радио станица и нафтних бушотина. Осетно присуство СССР-а у Синђангу изазвало је подозрење Енглеске и Јапана, као и револт Ујгура предвођених Ма Хо Сеном (*Ma Ho Sen*) и Махмуд Шеђеном (*Mahmud Shejen*). Ујгури су били наоружани оружјем Јапана и Британије. Уз војну подршку СССР-а побуне су угушене и одржана је

ове државе, која би била под британском контролом, за Британију је имало огроман безбедносни и стратешки значај због њене позиције у Авганистану и заштите интереса у Јужној Азији.

Спровођење економске интеграције земаља централноазијског региона под директном и централизованом контролом представљало је једно од суштинских питања за стабилност СССР-а, из разлога што формирање ових држава није имало историјско, верско или национално, већ само политичко упориште.⁶⁶⁸ У том контексту, ове државе неки аналитичари посматрају као облик „техничког пројекта“, „културног пројекта“, и својеврсни облик „друштвених класа“.⁶⁶⁹ Ове државе, у границама које данас познајемо, формиране су Стаљиновим декретима и директивама и то следећим редоследом: Узбекистан и Туркменистан формиран су 1924. године; Таџикистан је формиран 1929, док су Казахстан и Киргизија формирану 1935.⁶⁷⁰ Дакле, паралелно са очувањем територијалног суверенитета, велики изазов за большевичку власт, у тако сложеној структури простора који је СССР заузимао, представљао је и проналажење одговарајућег централистичког и планског модела економске и развојне политике, која ће бити у служби отклањања недостатака и искоришћавања преимућстава. Проналажење најподеснијег развојног модела било је условљено и страним фактором, односно стратешким амбицијама других држава. Стога, један од циљева совјетског деловања у централноазијском региону представља искоришћавање економског потенцијала који нуде ове земље, будући да су богате природним ресурсима као што су нафта, хром, бакар и злато,⁶⁷¹ као и великим површинама обрадивог земљишта. Наиме, уз употребу радне снаге, изградњу система за наводњавање и одводњавање, као што је био Вахстрој иригациони систем (*Vakhshstroi irrigation project*) у јужном Таџикистану⁶⁷² и одговарајуће механизације, пољопривредни потенцијал централноазијског

равнотежа снага. Michael B. Share, “The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, 1102–1129.

⁶⁶⁸ Драган Траиловић, „Религијски екстремизам у Централној Азији“, *Азијске свеске*, бр. 1, вол. 2, 2016, Институт за азијске студије, Београд, стр. 66–74.

⁶⁶⁹ Botakoz Kassymbekova, “Understanding Stalinism in, from, and of Central Asia: Beyond Failure, Peripherality and Otherness”, *Central Asian Survey*, Vol. 36, No. 1, September, 2017, pp. 1–18.

⁶⁷⁰ Драган Траиловић, „Религијски екстремизам у Централној Азији“, *Азијске свеске*, бр. 1, вол. 2, 2016, Институт за азијске студије, Београд, стр. 66–74.

⁶⁷¹ G. E. Wheeler, “Soviet Policy in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 31, No. 3, July, 1955, Royal Institute of International Affairs, pp. 317–326.

⁶⁷² Botakoz Kassymbekova, “Understanding Stalinism in, from, and of Central Asia: Beyond Failure, Peripherality and Otherness”, *Central Asian Survey*, Vol. 36, No. 1, September, 2017, pp. 1–18.

простора претварао се у реални фактор економског развоја и друштвене стабилности Совјетског Савеза.⁶⁷³ Међутим, овакво совјетско понашање поједини народи Централне Азије, попут Казака и Киргизијаца, доживели су као колонијалну експлоатацију централноазијских ресурса, што је резултирало њиховим миграцијама у Синђанг, где долази до покушаја њиховог организованог и субверзивног деловања против СССР-а, уз подршку страних фактора. С обзиром на ниво политичког утицаја СССР-а у институцијама Синђанга, Совјетски Савез је у сарадњи са локалном владом Синђанга зауставио даље деловање ових група.⁶⁷⁴ Када је реч о искоришћавању аграрног потенцијала Централне Азије, веома је важна и масовна садња памука на плантажама, на основу чега је Централна Азија у великој мери, ако не и највећој, доприносила реализацији „памучне самодовољности“ Совјетског Савеза.⁶⁷⁵ Наиме, централноазијски памук је служио као сировина за производњу одеће у фабрикама у Москви, која је после пласирана на тржиште широм Совјетског Савеза.⁶⁷⁶ Будући да је специјализација била извршена на начин у коме су централноазијске земље имале улогу узгајивача памука без развоја индустрије за прераду ове сировине, уједно је и ограничавало економски развој централноазијских република и модернизацију друштава у њима. С једне стране, постоје тумачења да је планска економија за централноазијски простор значила симбол мира, док, с друге стране, за поједине теоретичаре овакав облик специјализације у самој текстилној индустрији један је од бројних показатеља колонијалног управљања централноазијским регионом.⁶⁷⁷ Никола Пјанчола (Niccolò Pianciola, истиче да је оваква специјализација била саобразна „просторној хијерархији“ (*new spatial hierarchy*).⁶⁷⁸ Наиме, кроз

⁶⁷³ G. E. Wheeler, “Soviet Policy in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 31, No. 3, July, 1955, Royal Institute of International Affairs, pp. 317–326.

⁶⁷⁴ Michael B. Share, “The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, 1102–1129.

⁶⁷⁵ На пример, пре избијања Фебруарске револуције већину памука и текстилних производа Русија је увозила из САД-а. Након завршетка грађанског рата, централна влада СССР-а одлучила је да промени овај тренд и да постане самодовољна земља из аспекта узгајања памука и текстилне индустрије. Ian M. Matley, “The Golodnaya Steppe: A Russian Irrigation Venture in Central Asia”, *Geographical Review*, Vol. 6, No. 3, July, 1970, p. 330.

⁶⁷⁶ Adeeb Khalid, “Backwardness and Quest for Civilization: Early Soviet Central Asia in Comparative Perspective”, *Slavic Review*, Vol. 6, No. 2, Summer, 2006, pp. 231–251.

⁶⁷⁷ Christian Teichmann, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499–519.

⁶⁷⁸ Botakoz Kassymbekova, “Understanding Stalinism in, from, and of Central Asia: Beyond Failure, Peripherality and Otherness”, *Central Asian Survey*, Vol. 36, No. 1, September, 2017, pp. 1–18.

принцип просторне хијерархије централна влада је постављала ред међу регионима у командном управљању, на начин на који је сматрала да је сусретљив за реализацију развојних циљева дефинисаних петогодишњим плановима.⁶⁷⁹ Међутим, економски положај региона у командној економији СССР-а зависио је од промена не само у начинима реализације циљева, већ и самих циљева који су били одређени као приоритетни.⁶⁸⁰ Имајући ово на уму, можемо закључити да просторна и секторска хијерархизација региона није била статична, већ динамична и променљива категорија. Према одређеним запажањима, управо сам тај динамизам представљао је основу политичке модернизације СССР-а и реализације економске самодовољности као циљева од првог приоритета.⁶⁸¹ Питање политичке модернизације, поред стварања демократског централизма, великим делом је подразумевало и образовање жена,⁶⁸² нарочито припадница муслиманске вероисповести, што је свакако имало и утицаја на целокупну безбедносну ситуацију у границама СССР-а. Уосталом, бољшевици су инсистирали на ставу да стално образовање на марксистичким учењима и убеђењима, представља основу претварања експлоатисане масе у „победнички пролетерија“.⁶⁸³ С друге стране пак, космополитизам Совјетског Савеза доводи се у питање, јер је СССР забранио латинизацију азбуке и турског писма иако је био најзаступљенији међу становништвом. Када је реч о економској самодовољности, она је била изједначавана са питањем националне безбедности, јер у тако успостављеном планском економском систему, не

⁶⁷⁹ Christian Teichmann, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499–519.

⁶⁸⁰ Botakoz Kassymbekova, “Understanding Stalinism in, from, and of Central Asia: Beyond Failure, Peripherality and Otherness”, *Central Asian Survey*, Vol. 36, No. 1, September, 2017, pp. 1–18. Ова динамичност била је нарочито уочљива за време Другог светског рата када је дошло до радикалних промена у приоритетизацији економских, политичких и развојних циљева. Наиме, за време Другог светског рата узгајање памука у централноазијском региону највећим делом било је замењено узгајањем других, углавном, прехранбених пољопривредних добара. Стога, производња памука која је у 1941. години достигла вредност од преко милион и по метричких тона, у 1943. години је износила свега пола милиона метричких тона. Ian M. Matley, “The Golodnaya Steppe: A Russian Irrigation Venture in Central Asia”, *Geographical Review*, Vol. 6, No. 3, July, 1970, pp. 328–346.

⁶⁸¹ Christian Teichmann, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499–519.

⁶⁸² Adeeb Khalid, “Backwardness and Quest for Civilization: Early Soviet Central Asia in Comparative Perspective”, *Slavic Review*, Vol. 6, No. 2, Summer, 2006, pp. 231–251.

⁶⁸³ Christian Teichmann, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499–519.

би постојала потреба за увозом сировина и/или финалних производа са Запада. Дакле, одлука о успостављању командне економије и централистичког политичког управљања на целој територији СССР-а настала је као последица историјских и стратешких разлога, и као одговор на тадашњу структуру међународног поретка.

Везано за простор Централне Азије, наглашава се проблем територијалног разграничења у Ферганској долини, због ког су централноазијске државе биле невољне да самостално развијају и продубљују економску и трговинску сарадњу.⁶⁸⁴ Потом, сусрећемо се са ставовима да је командно управљање било неопходно и из разлога интернационалистичке политике СССР-а. Наиме, поједини историчари заговорају став да је централноазијски регион због географске позиције и нове равнотеже снага на глобалном нивоу, представљао једну од полазишних тачака у ширењу совјетског утицаја на Блиски исток и Јужну Азију,⁶⁸⁵ као што је Источна Европа имала у совјетским амбицијама према Западној Европи. У конкретном случају централноазијског простора, битни су и интереси Британије која је некада имала колонијалне поседе у овом делу света. Дакле, у овако успостављеном односу центар–периферија,⁶⁸⁶ перифиреја није служила само као упориште ширења совјетског утицаја, већ и као мембрана у спречавању уплива страних снага, које су по разумевању централне владе СССР-а скоро увек и по правилу деловали као фактори дестабилизације. У том контексту, централистичко управљање можемо посматрати и као један од инструмената у совјетском наметању и успостављању контроле над становништвом, као гаранта у обезбеђивању унутрашњег мира и безбедности.

Период мира и безбедности за централноазијски регион завршава се 1991. године, када је дошло до урушавања Совјетског Савеза. Распадањем Совјетског Савеза централноазијске државе губе брану која их је штитила од неповољних, али и повољних међународних и глобалних трендова. Иако је у марту исте године био одржан референдум о јединству СССР-а, ипак Државни Савет СССР-а на првом наредном састанку, одржаном 6. септембра 1991. године, признаје Естонију, Литванију и Летонију као независне

⁶⁸⁴ G. E. Wheeler, “Soviet Policy in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 31, No. 3, July, 1955, Royal Institute of International Affairs, pp. 317–326.

⁶⁸⁵ Ibid.

⁶⁸⁶ Botakoz Kassymbekova, “Understanding Stalinism in, from, and of Central Asia: Beyond Failure, Peripherality and Otherness”, *Central Asian Survey*, Vol. 36, No. 1, September, 2017, pp. 1–18.

државе. До краја 1991. године све државе које су биле део Совјетског Савеза постале су независни чиниоци међународних односа.⁶⁸⁷ Овоме претходи мирни распад Источног блока. Као што казује професорка Јелица Стефановић-Штамбук „систем није скончао у рату супарника, него се систем међудржавне сарадње Совјетског Савеза и његових социјалистичких источноевропских савезника распао. Потом је уследио и распад Совјетског Савеза.“⁶⁸⁸ Међутим, нестанак биполарне структуре међународног поретка, односно сучељавања САД-а и СССР-а није донео очекивани и поједностављени „крај историје“, већ напротив његово усложњавање. Будући да је дошло до прекрајања граница, нестанка Варшавског пакта⁶⁸⁹ и истовременог НАТО оснаживања и географског ширења на исток, геополитички и геоекономски међудржавни и интеррегионални односи постају динамичнији и сложенији, и улазе у сферу непознатог. Додатни активатор усложњавања односа представљала је и чињеница да су државе, које су до тада биле саставни делови совјетске бирократске апаратуре, морале да на самосталном нивоу, неке по први пут у историји, доносе одлуке у сфери унутрашње и спољне политике, безбедности и економије и да тим путем учествују у изградњи новог међународног система. Сасвим легитимно, свака држава је желела да за себе обезбеди што бољу позицију у новонастајућој структури међудржавних односа. Међутим, новонастале државе централноазијског региона нису имале довољно развијене институционалне капацитете којима би одговориле на домаће и међународне изазове, што је резултирало тиме да „упадну“ у економски, политички и институционални вакуум моћи. Теоретичари наводе бројне разлоге за то. Најпре, новоизабране централноазијске политичке елите, са снажним националистичким осећањима, нису успевале да пронађу одговор како да од традиционалних, пољопривредних и колективистичких економских система успоставе плуралистичке и савремене државне институционалне, економске и политичке системе.⁶⁹⁰ Потом, након урушавања Совјетског Савеза и добијања независности ове државе биле су заробљене у „идентитетску замку“ будући да нису успевале да пронађу одговор на

⁶⁸⁷ Richard Sakwa, *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917-1991*, Routledge, London, 1995.

⁶⁸⁸ Jelica Stefanović Štambuk, *Diplomatija u međunarodnim odnosima*, Čigoja štampa, Beograd, 2008, str. 33.

⁶⁸⁹ Варшавски пакт је створен 1955. године. Иницијална каписла стварања Варшавског пакта представљало је приступање Западне Немачке као пуноправне чланице НАТО. Richard Sakwa, *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917-1991*, Routledge, London, 1995, p. 332.

⁶⁹⁰ Christian Teichmann, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924-1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499-519.

питање да ли су оне постхладноратовски пројекат или државе у савременом поимању и значењу овог појма. Као битно питање на који управљачке елите нису пружиле одговор јесте на који начин успоставити везу између власти и грађана, нарочито из аспекта представљања, учешћа и одговорности.⁶⁹¹ Као илустративни пример ове замке издваја се грађански рат у Таџикистану (народа ближег Ирану, а не Турској), у коме су се сукобили припадници комунистичког блока са припадницима исламиста и блока који је желео демократизацију земље у складу са западним вредностима.⁶⁹²

Промене у игри: Нова шаховска табла/равнотежа снага у Централној Азији

Урушавање совјетског режима и нестанак биполарне, а настанак униполарне структуре међународног поретка, последично је отворио и низ питања схваћених као директних изазова који су захтевали хитно, али и одрживо решење. Пре свега, наметнуло се питање институционалности политичког и економског уређења бивших совјетских република, а чије је решење неизбежно подразумевало исцртавање њихових међусобних, као и територијалних граница са суседима. Као што ћемо видети у даљем раду, територијална демаркација између НР Кине и њених централноазијских суседа представља иницијалну капислу кинеског покретања стратешких дијалога и преговора са овим земљама, што је у великој мери и подстакло стварање Шангајске организације за сарадњу. Подједнако, и за НР Кину и за државе Централне Азије, као и за Русију, утврђивање јасних територијалних граница представљало је питање од приоритетне политичке, економске, дипломатске и безбедносне важности. Централноазијска етно-религијска структура популације, географска позиција, пољопривредни и хидро потенцијали, као и доказане резерве нафте, гаса и других ретких метала којима ове земље располажу, представљају факторе које су поједине државе искористиле као основу за стратешко интересовање, испитивање, а потом и постављање у овом делу света. Стратешко позиционирање држава, које је за циљ имало да се новонастали вакуум моћи попуни тако да погодује реализацији њихових националних интереса, било је подржано низом

⁶⁹¹ Rajan Menon, “Central Asia in the Twenty First Century”, in, Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow, and Beijing*, Armonk, New York, 2007, p. 3.

⁶⁹² Bakhtiyor Sobiri, “The Long Echo of Tajikistan’s Civil War”, *Open Democracy*. Доступно на: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/long-echo-of-tajikistan-s-civil-war/>. Приступљено: 16.5.2023.

интензивних војно-безбедносних, (гео)економских и (гео)политичких кампања. Самим тим, сваки од ових актера имао је дискурзивно одређење и разумевање централноазијског простора, у складу са којим је развијао приступ присвајања највећег дела колача за себе. Истовремено, дискурзивно одређење даје и увид о улози централноазијског простора на равни спољне и безбедносне политике земаља које желе да буду интересно присутне на њиховим територијама и усмеравају политичке одлуке и економски развој. Пратећи логику ствари, простор Централне Азије изнова постаје полигон стратешког надметања, преплитања интереса, а самим тим и простор успостављања и развијања нових облика међудржавне сарадње. Успостављена сложена структура и динамика геополитичког и геокономског плурализма, служи као главни аргумент да је у Централној Азији поново активирана Велика игра.⁶⁹³ Међутим, у поређењу са пређашњом, Нова велика игра се разликује по броју учесника и начина на које ће оне реализовати циљеве у Централној Азији. За разлику од некадашњег колонијално-империјалистичког приступа Великој игри, позиција земаља у Новој великој игри условљена је не само новом структуром међународног система, софистицираношћу структурама моћи, измењеним облицима ратовања, већ и чињеницом да се не могу више успостављати колонијални поседи у традиционалном смислу речи. С друге стране, као заједничку карактеристику и старе и нове Велике игре, можемо одредити амбиције држава да спрече да било која од њих успостави доминантну позицију у централноазијском региону, односно над Хартлендом.⁶⁹⁴ Одређеним делом, Нова велика игра потпомогнута је и вишевекторском политиком балансирања коју спроводе централноазијске државе. Циљ овако вођене спољне политике јесте да се кроз поспешивање међусобног надметања иностраних актера, обезбеди национална безбедност, очува легитимитет успостављених политичких система и реализују економски циљеви. Уједно, централноазијске државе спречиле би могућност унилатералног деловања (*unilaterally* “*playing games*”) било које од интересно присутних земаља у овом простору.⁶⁹⁵ Тако на пример, Александар Дугин као потенцијалну опасност уналитералног деловања издваја спољну политику САД-а, за коју тврди да је заснована прво

⁶⁹³ Бошко Јакшић, „Геостратегија и геополитика Централне Азије: „Велика Игра“, у: Драгана Митровић (ур.), *Ге-ополитика и геономија Азије*, Регионалне студије Азије, ФПН, Београд, 2009. Zbigniew Brzezinski, *Velika šahovska ploča*, Varaždin, Interland, 2000.

⁶⁹⁴ Детаљније о геополитичком концепту Хартленда, погледати у: Халфорд Макиндер, *Демократски идеали и стварност*, Metaphysica, Београд, 2009.

⁶⁹⁵ Stephen Blank, “Whither the New Great Game in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 3, 2012, pp. 147–160.

на стратегији рушења, а потом на стратегији успостављања новог, одговарајућег режима или регионалног геополитичког поретка.⁶⁹⁶

Након совјетске дезинтеграције, Русија је као кључни чинилац и наследница СССР-а отпочела низ интегративних процеса како би задржала ове земље унутар своје сфере утицаја, односно како би задржала своју позицију главног креатора безбедносне архитектуре и мотора економског развоја овог дела света. Ово је било од нарочитог значаја за Москву, будући да је Запад након звршетка Хладног рата креирао униполарни „нови светски поредак“ у коме су политичка стабилност, економски развој и безбедност Русије били директно гарантовани/условљени америчким одобравањем кредита Русији, америчким пружањем техничке подршке руској политичкој и економској транзицији⁶⁹⁷ и руским прагматичним прихватањем безбедносних стратегија САД-а, као што је забрана продаје наоружања Ираку након његове инвазије на Кувајт, повлачење руских трупа из Авганистана и потписивање Споразума о контроли нуклеарног наоружања (*Strategic Arms Reduction Treaty*).⁶⁹⁸ Потом у декларацији из 1992. обе стране су изјавиле да се не препознају као потенцијални ривали,⁶⁹⁹ чиме су отвориле додатни простор сарадње како у заједничком креирању безбедносне архитектуре⁷⁰⁰

⁶⁹⁶ Александар Дугин, *Основи геополитике, књига 1*, Екопрес, Зрењанин, 2004.

⁶⁹⁷ На пример, након састанка Г7 одржаном 6–7. јула 1990. године у Хјустону, земље групације седам најразвијених економија света сагласиле су се да пруже техничку и финансијску помоћ Совјетском Савезу, али под условом да СССР своје ресурсе преусмери са војног сектора и подршке регионалним конфликтима ка политичкој и економској транзицији и приватизацији руске економије у пет стотина дана. Пружање економске помоћи САД су искористиле за реализацију безбедносних циљева, о чему нам сведочи и састанак Г7 из 1992. када је Русији обећана помоћ у вредности од једне милијарде америчких долара, уз гаранцију Русије да ће повући своје трупе из Балтичких земаља. *United States Relations with Russia: after the Cold War*, Office of the Historian, State Government, Washington D.C. Доступно на: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm>. Приступљено: 5.6.2021.

⁶⁹⁸ Andrei Kortunov, “Russian-American Relations in the Post-Cold War Environment”, *PONARS Policy Memo – Program on New Approaches to Russian Security*, 16, Moscow Public Science Foundation, October 1997, pp. 1–9.

⁶⁹⁹ Овакав став био је поновљен и у документу под називом *NATO-Russia Founding Act* из 1997. године. *United States Relations with Russia: after the Cold War*, Office of the Historian, State Government, Washington D.C. Доступно на: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm>. Приступљено: 15.5. 2023.

⁷⁰⁰ На овом месту можемо издвојити Смернице о миру на Блиском истоку (*Roadmap for Middle East Peace*), које су заједнички потписале Русија, ОУН, ЕУ и САД. Овај формат сарадње о обезбеђивању мира и безбедности у овом делу света, првенствено мислећи на израелско-палестинске сукобе, познат је под називом Квартет. Такође, САД и Русија су у октобру 2002. године отпочеле билатералне састанке о глобалној енергетској безбедности.

тако и у реализацији националних интереса.⁷⁰¹ Када је реч о реализацији националних интереса, САД су кроз механизам Партнерство за мир успеле да прошире НАТО на исток, и тиме спрече било какву врсту геополитичког зближавања, и стварања недељиве безбедности на релацији Москва–Берлин. Русија је пак са своје стране опрезним, флексибилним и неизазивачким потезима постепено успевала да покрене одређене видове лабавих интеграција са бившим СССР државама, будући да је ублажила америчку војну претњу, али и доживљај САД-а да Русија представља безбедносни изазов. Један од тих интегративних процеса којима је Русија ширила интересне границе свог утицаја, представља Заједница независних држава (ЗНД). Наиме, тадашњи председници Русије Борис Јељцин, Украјине Леонид Кравчук и Белорусије Станислав Шушкевич су у Минску, 8. децембра 1991. године, потписали Декларацију о оснивању Заједнице независних држава, која је позната и као Беловешки споразум. Инклузивност Заједнице односи се само на бивше чланице Совјетског Савеза.⁷⁰² Поред анализе са становишта руских спољнополитичких и безбедносних интереса, ЗНД може бити интерпретирана и као оквир за пружање институционалне подршке државама у продубљивању међусобне сарадње. Одвијање сарадње у прецизно дефинисаним институционалним оквирима, представља један од предуслова за предвидљиво понашање држава, што истовремено политичким елитама даје осећај сигурности. У садашњем саставу, чланице Заједнице независних држава су Јерменија, Азербејџан, Белорусија, Казахстан, Киргизија, Молдавија, Русија, Таџикистан, Узбекистан. Придružене чланице Заједнице су Украјина и Туркменистан, док су земље посматрачи Монголија и Авганистан. Грузија је иступила из Заједнице након рата у Јужној Осетији 2008. године.⁷⁰³

Систем безбедносне сарадње у евроазијском простору Русија поново успоставља почевши од 1992. године када је у Ташкенту потписан Уговор о колективној безбедности Заједнице независних држава.⁷⁰⁴ Државе потписнице овог Уговора биле су Русија, Јерменија, Казахстан, Киргизија, Таџикистан и Узбекистан, док наредне, тј. 1993. године, Уговор потписују и

⁷⁰¹ Ibid.

⁷⁰² Richard Sakwa, *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917–1991*, Routledge, London, 1995, p. 473.

⁷⁰³ *CIS Countries 2020*. Доступно на: <https://worldpopulationreview.com/countries/cis-countries/>. Приступљено: 15.5.2023. Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

⁷⁰⁴ Yelena Nikolayevna Zabortseva, “From the “Forgotten Region” to the “Great Game” Region: On the Development of Geopolitics in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 3, Issue, 2, July, 2012, pp. 168–176.

Азербејџан, Грузија и Белорусија. Постепено стварање заједничног оквира безбедносне сарадње резултирало је да 2002. године Декларацију о оснивању Организације уговора о колективној безбедности (ОДКБ) потписују све дотадашње чланице ЗНД сем Азербејџана, Грузије и Узбекистана. Узбекистан обнавља чланство 2006. године, али 2012. поново иступа из рада ОДКБ-а. Поред чланица, Србија и Авганистан имају статус земље посматрача. Рад ОДКБ-а базиран је на принципу заједничке одбране, што указује не само на амбицију Русије да буде војно доминантни актер у овом делу света, већ и да је државни суверенитет питање од заједничког интереса. Према томе, Русија себе доживљава као главну брану војног и идеолошког НАТО ширења на исток, и других војних изазова од стране земаља које она доживљава као потенцијалне или реалне изазиваче. Јулија Никитина са Московског државног института за међународне односе, истиче да се војно деловање ОДКБ-а базира на четири врсте здружених војних снага. Најпре, руско-белоруске и руско-јерменске снаге су задужене за одбрану земаља чланица од спољне агресије. Заједничке снаге за брзо распоређивање, које броје 4.000 војника, задужене су за безбедност Централне Азије, док 20.000 војника који чине људство Заједничких снага за хитно реаговање задужени су за одржавање мира уколико дође до међудржавног сукоба. Поред тога, ОДКБ располаже и сопственим системом мировних мисија за које је наменио 3.500 припадника.⁷⁰⁵ ОДКБ развија и сарадњу са антитерористичким центром који је ЗНД основала 2000. године, а који броји људство од хиљаду и пет стотина војника.⁷⁰⁶ Ово је од стране Запада дефинисано као директно изазивање демократских и либералних начела. У том контексту, руско понашање у одбрани националних интереса, НАТО је у извештају – НАТО 2030: Уједињени за нову еру (*NATO 2030: United for a New Era*), поднетом 2020. године, дефинисао као руски покушај успостављања хегемоније над бившим совјетским републикама, чиме директно угрожава њихов суверенитет и могућност да политику оријентишу ка сарадњи са НАТО-ом.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Karena Avedissian, “Fact Sheet: What Is the Collective Security Treaty Organization”, *EVN Report*. Доступно на: <https://www.evnreport.com/understanding-the-region/fact-sheet-what-is-the-collective-security-treaty-organization>. Приступљено: 16.6.2023.

⁷⁰⁶ Dmitri Trenin, “Russia and Central Asia – Interests, Policies, and Prospects”, in: Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow and Beijing*, Armonk, New York, 2007, p. 99.

⁷⁰⁷ *NATO 2030: United for a New Era*. Доступно на: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf. Приступљено: 15.5.2023.

Економска интеграција Евроазије, такође, високо је рангирана међу циљевима спољне политике Русије, што се види и кроз постојање Евроазијске економске уније (ЕЕУ). Покушаји успостављања одређених облика економске интеграције евроазијског простора видљиви су од 1994. године када су Русија, Јерменија, Белорусија, Грузија, Молдавија, Казахстан, Киргизија, Таџикистан, Украјина и Узбекистан показале жељу да створе Зону слободне трговине.⁷⁰⁸ Потом, у Астани 2000. године, представници Белорусије, Киргизије, Русије и Таџикистана потписали су Уговор о оснивању Евроазијске економске заједнице (*EurAsEC*) како би се међусобна трговинска и економска сарадња продубиле, а правила пословања учинила једноставнијим и прецизнијим. Затим, 2006. године, председници Русије, Белорусије и Казахстана предложили су стварање уније која би заменила домаће законодавство. То је резултирало потписивањем Уговора о јединственом економском простору као оквира за убрзање протока робе, људи, капитала и услуга. Поред тога, заједнички економски простор био је представљен као оквир за умрежавање земаља кроз изградњу заједничке друмске, железничке, пловне, телекомуникационе и енергетске инфраструктуре. Како би се одговорило на све постављене захтеве, превазишли домаћи и међународни изазови и створила клима која ће бити погодна за реализацију прокламованих циљева, у јулу 2012. године ствара се Евроазијска економска комисија, као својеврсно супранационално тело у чијем раду су учествовали премијери земаља чланица Јединственог економског простора. Постепеним проширењем сарадње и усаглашавањем интереса, Уговор о јединственом економском простору у јануару 2015. године прераста у Евроазијску економску унију (ЕЕУ), чије су чланице Русија, Казахстан, Киргизија, Јерменија и Белорусија.⁷⁰⁹ Успостављање ЕЕУ можемо разумети на неколико начина. Најпре, ЕЕУ можемо разумети као један од елемената за реализацију и заштиту руских економских интереса, а посредно и геополитичких амбиција, што ћемо видети да она и демонстрира када је реч о сарадњи са НР Кином у оквирима Шангајске организације за сарадњу. Потом, у таквом амбијенту у ком је Русија главни носилац економских интеграција, форма здружених стратегија и заједничког деловања свих земаља чланица били би у складу са руским виђењем уређења међународног поретка и равнотеже снага. Дакле, Русија се безбедносно и економски поставља као стратешки чинилац, јер сматра да као наследница СССР-а има природно право да управља овим делом света

⁷⁰⁸ Golam Mostafa, Monowar Mahmood, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and Possible Future Directions", *Journal of Eurasian Studies*, 9 (2018), pp. 163–172.

⁷⁰⁹ Ibid.

као јединственим мостом између Западне Европе и Пацифика, Северног леденог и Индијског океана.

Након завршетка Хладног рата, САД су као победница почеле да прекрајају међународни поредак и успостављају нове и ојачавају постојеће глобалне безбедносне и економске структуре (НАТО, ГУУАМ, АНЗУС),⁷¹⁰ тако да САД-у омогућавају да њена позиција моћи једине супер силе и легитимитет стратешких деловања не буду доведени у питање, већ буду разумевани као једини исправни. Деловање са ове позиције моћи омогућава Америци да успостави „нови светски поредак“ у оквиру кога ће она контролисати и одређивати стандарде (не)успешног економског развоја и политичке транзиције земаља. Контрола у овом смислу речи, подразумевала је чињеницу да су амерички национални интереси и њихова реализација критеријум у складу са којим ће земље широм света морати да креирају и воде спољну политику. У том контексту, безбедносни и економски утицај САД-а на нове државе Централне Азије, наметнуо се као један од кључних америчких спољнополитичких циљева. Као што закључује и Збигњев Бжежински, „због значаја Централне Азије, њеног геостратешког положаја и турбулентних односа у суседству, постојање и одржавање регионалног баланса мора бити један од битних циљева америчке политике“.⁷¹¹ Уз америчке ушанчене војне снаге на Пацифику, стационирање војних снага на копненом делу Азије за САД било би од огромне важности, јер би на тај начин поред мора и ваздуха, а сада и сајбер простора, могле и директно са копна да ограничавају раст Русије и Кине, и спречавају развој њихове сарадње у централноазијском простору. Такође, тим путем САД не би само отежале реализацију кинеских амбиција у повезивању са континенталном Европом, већ би и директно утицале на безбедносне процесе и самим тим директно ограничавале рад ШОС, што свакако посредно, али ипак доста ограничено то чине преко Индије. Ограничење се огледа у чињеници да је такво деловање за САД могуће само када је то у складу са интересима Индије, и када то не би несмотрено и непоправљиво пореметило односе Индије са њеним важним партнерима – Кином и Русијом.

У званичним документима, које објављује Вашингтон, можемо читати о важности Централне Азије за националну безбедност САД-а. О томе нам, првенствено, сведочи Акт о подржавању слободе у Русији и растућим економијама Евроазије и Акт о подржавању отворених тржишта (*Freedom*

⁷¹⁰ НАТО – Организација Северноатлантског пакта. Назив ГУУАМ представља скраћеницу првих слова његових земаља чланица – Грузија, Украјина, Узбекистан, Азербејџан и Молдавија.

⁷¹¹ Zbigniew Brzezinski, *Velika šahovska ploča*, Varaždin, Interland, 2000.

Support Act/Freedom for Russia and Emerging Eurasian Democracies and Open Markets Support Act) из 1992. године. У овим документима стоји да је циљ САД-а да бивше совјетске републике постану део демократског света, што би у безбедносном смислу значило да буду под директном контролом САД-а. Такође, овим прописима наглашава се важност уклањања нуклеарног или друге врсте оружја за масовно уништење са простора Централне Азије.⁷¹² Када је реч о уклањању нуклеарног оружја, САД су у партнерству са Русијом успешно реализовале пројекат Сафир, чиме су из Казахстана уклониле преко 600 килограма обогаћеног уранијума.⁷¹³ Потом, САД 1999. године усвајају Акт о стратегији Пут свиле (*Silk Road Strategy Act of 1999*). Наиме, овај акт, који је базиран на Акту о странијој помоћи из 1961. године (*Foreign Assistance Act of 1961*), одређује пет основних циљева које би САД требало да реализују у централноазијском простору и јужном Кавказу. Као први циљ одређује се промовисање суверенитета, демократије и поштовање људских права. Други циљ, претпоставља поспешивање прекограничне трговине. Потом, као циљ је постављен и развој тржишне економије. Као четврти циљ, САД су овим Законом одредиле модернизацију постојеће или изградњу нове енергетске, путне, пловне, железничке и телекомуникационе инфраструктуре уз инвестирање у развој образовања и иновација како би се земље из овог дела света могле још дубље умрежити и повезати са земљама Евроатлантске заједнице. Као пети циљ, била је одређена заштита пословних и безбедносних интереса САД-а.⁷¹⁴ Нови Акт о стратегији Пута свиле усваја се 2005. године. Из аспекта америчких националних интереса, као што су борба против тероризма и религијског екстремизма, обезбеђивање енергетске безбедности и идеолошко ширење западних вредности, у њему се поново наглашава важност америчког (гео)стратешког присуства у Евроазији.⁷¹⁵ Овакво виђење ствари у односима САД-а и Евроазије, задржано је и у наредном периоду. Антони Блинкен (Antony Blinken), тадашњи заменик државног секретара, 2015. године у говору „Истрајна визија за Централну Азију“ (*An Enduring Vision for Central Asia*) нагласио да

⁷¹² *Strategic Support Act*, Congress. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/102/statute/STATUTE-106/STATUTE-106-Pg3320.pdf>. Приступљено: 23.6.2023.

⁷¹³ Eugene Rumer, “The United States and Central Asia in Search for Strategy”, in: Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow, and Beijing*, Armonk, New York, 2007, p. 25.

⁷¹⁴ *H.R. 1152 – Silk Road Strategy Act of 1999*, Congress. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/house-bill/1152>. Приступљено: 23.6.2020.

⁷¹⁵ *S.2749 – Silk Road Strategy Act of 2006*, Congress. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/2749/text>. Приступљено: 24.6.2020.

се сарадња САД-а са Централном Азијом заснива на три оновне премисе. Прва премиса подразумева продубљивање безбедносне сарадње, која у себи укључује заједничку борбу против тероризма, илегалне трговине оружјем и наркотицима и сарадњу у области енергетске безбедности.⁷¹⁶ Као друга премиса издваја се продубљивање економске сарадње као оквира за заштиту и унапређење америчких пословних интереса који су везани за географски простор Евроазије и чија реализација зависи од пословне климе и безбедносне ситуације у овом делу света. Као трећу премису, Блинкен поставља развој демократских институција које ће убрзати усвајање западног разумевања културе људских права.⁷¹⁷ Придржавајући се стратешког деловања на овим премисама, САД желе да створе базу из које ће се надограђивати планови у реализацији стратешког и геополитичког концепта познатог као Велика Централна Азија (*Greater Central Asia*). По овој замисли, Велика Централна Азија би требало да представља јединствени интеррегионални економски и безбедносни простор састављен од централноазијског и јужноазијског региона. На пример, један од симбола тог амбициозног плана САД су реализовале 2007. године када су изградиле мост на реци Панц и тиме повезале Таџикистан и Авганистан. Вредност инвестиције је била 37 милиона долара.⁷¹⁸ Идеја о америчкој геополитичкој и геоекономској рекомпозицији Централне Азије, изнова је подржана потписивањем уговора о Лapis Лазули коридору 2017. у Ашгабату.⁷¹⁹ Истоветност америчких циљева и начина деловања у Централној Азији задржана је и у документу под називом Стратегија САД за Централну Азију 2019–2025: унапређење суверенитета и економског просперитета (*United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity*). Иако се у називу докумената налази географско одређење Централна Азија, САД овај регион не посматрају као изоловани

⁷¹⁶ На пример, САД су ради реализације Операције заштите Каспијског басена инвестирале око сто милиона америчких долара у Казахстан и Азербејџан. Циљ ове Операције била је заштита нафтних постројења од терористичких или других врста напада. *European Community – Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2017–2013*. Доступно на: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/07_13_en.pdf. Приступљено: 26.6.2023.

⁷¹⁷ Antony Blinken, *An Enduring Vision for Central Asia*, U.S. Department of State – Diplomacy in Action. Доступно на: <https://2009-2017.state.gov/s/d/2015/240013.htm>. Приступљено: 24.6.2023.

⁷¹⁸ Arun Sahgal, Vinod Anand, “Strategic Environment in Central Asia and India”, in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, pp. 33–81.

⁷¹⁹ Shoaib Ahmad Rahim, “The Geopolitics of the Lapis Lazuli Corridor”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2017/12/the-geopolitics-of-the-lapis-lazuli-corridor/>. Приступљено: 28.6.2023.

простор, већ кроз призму и његових односа са другим регионима и односа САД-а са централноазијским суседима.

Процес прекрајања безбедносне архитектуре централноазијског региона САД чине кроз постепено ширење НАТО утицаја и у овом делу света. Наиме, 1994. године Казахстан, Киргизија, Узбекистан и Русија постали су део Партнерства за мир,⁷²⁰ док је Таџикистан приступио овом НАТО програму 2001.⁷²¹ Након тога, НАТО је са државама из централноазијског региона на билатералном нивоу потписао Акциони план о партнерству у борби против тероризма (*Partnership Action Plan Against Terrorism*),⁷²² што можемо разумети као сведочанство да се један од стратешких НАТО циљева препознаје и као постепено ширење утицаја ван граница Европе. Постепеним увођењем инклузивне политике у свом раду, НАТО жели себе да постави као актера чије ће деловање битно утицати на формирање садржине и облика безбедносних односа у централноазијском простору. Потврда ове намере су војне вежбе које НАТО одржава у партнерству са централноазијским државама, као што је војна вежба „Степски орао“, која се од 2006. године на годишњем нивоу одржава на територији Казахстана, када је ова држава и потписала Акциони план о индивидуалном партнерству са НАТО (*Individual Partnership Action Plans*).⁷²³ Поред експанзионистичке политике НАТО-а, САД су се у централноазијском простору војно наметнуле и унилатерално. Амбиције САД-а да буду војно присутне у овом делу света, поред запречавања Русије и НР Кине, можемо анализирати и из још неколико других аспеката, почев из угла односа САД-а и Ирана, као и односа САД-а и Пакистана. Потом, можемо анализирати и из аспекта улоге коју Авганистан има по америчку националну безбедност почевши од совјетске инвазије 1979. године, преко америчке објаве Рага тероризму након 11. септембра 2001, па све до кинеске Иницијативе појас и пут. Будући да су централноазијске државе у тренутку совјетске инвазије на Авганистан биле део Совјетског Савеза, САД су тек након терористичког

⁷²⁰ Овај програм ширења НАТО утицаја активиран је на Бриселском самиту одржаном у јануару 1994. године. Simon J. Smith, Emilian Kavalski, “NATO’s Partnership with Central Asia: Cooperation a la carte”, in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 29–49.

⁷²¹ Bates Gill, *Rising Star, China’s New Security Diplomacy*, The Brookings Institution, Washington D.C., 2007, p. 37.

⁷²² Овај облик остваривања партнерства са НАТО је активиран на самиту у Прагу одржаном 2002. године. *The Partnership Action Plan against Terrorism*, НАТО. Доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50084.htm. Приступљено: 27.7.2023.

⁷²³ “Relations with Kazakhstan”, NATO. Доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49598.htm. Приступљено: 23.6.2020.

напада од 11. септембра 2001. године, када се америчка безбедносна и територијална недодирљивост показала неодрживом,⁷²⁴ могле да испоставе ултимативне захтеве за војним присуством у овом делу света. САД су инсистирале да успешношћу глобалне Коалиције у борби против тероризма и искорењивање талибанског режима у Авганистану директно зависи од војне подршке земаља широм света. Најновији догађаји на терену су ово разумевање Америке показали као неодрживо. У прошлости, Америка је ово искористила као основу за добијање на коришћење две војне базе у централноазијским државама. Наиме, у Узбекистану, на самој граници са Таџикистаном, САД су изнајмиле војну базу Кирши Канабад, као и војну базу Манас лоцирану у Киргизији, на самом северу Бишкека.⁷²⁵ Ове војне базе САД су морале да напусте 2005. године, јер је Кина кроз ШОС механизме успоставила безбедносни поредак у централноазијском простору, у ком војно присуство и ангажман САД-а више нису стварали потребну врсту доприноса.

Своје безбедносне стратегије према овом делу света САД реализују тако што финансирају и војно умрежавање земаља Евроазије. Као илустративни пример таквог стратешког деловања САД-а издваја се ГУУАМ, тј. специфични облик стратешког савезништва који Русију препознаје као главни безбедносни изазов. У том контексту, „ГУУАМ је замишљен као ривалска организација у односу на руске стратешке интересе на постсовјетском простору“.⁷²⁶ Ово војно умрежавање води порекло од ГУАМ, који је настао 1996. године кроз безбедносно и политичко повезивање Грузије, Украјине, Азербејџана и Молдавије. Приступањем Узбекистана 1999. године, акроним ГУАМ се мења у ГУУАМ.⁷²⁷ За поједине истраживаче,

⁷²⁴ Dragana Mitrović, *Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine, Beogradski centar za bezbednosnu politiku*, Beograd, 2005, str. 3. Доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf. Приступљено: 23.7.2023.

⁷²⁵ Lionel Beehner, “Asia: U.S. Military Bases in Central Asia”, *Council of Foreign Relations*. Доступно на: <https://www.cfr.org/background/asia-us-military-bases-central-asia>. Приступљено: 23.6.2020. У Кирши Канабаду је било стационирано 3.000 америчких трупа, док је у Манасу било ушанчено 1.500 америчких трупа. Mehdi Parvizi Amanieh, Henk Houweling, “The US and the EU in CEA. Relations with Regional Powers”, in: Mehdi Parvizi Amanieh, Henk Houweling (eds.), *Central Eurasia in Global Politics – Conflict, Security and Development*, Brill, Leiden – Boston, 2005, pp. 207–235.

⁷²⁶ Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009, стр. 152. Такође, о ГУУАМ погледати и у: Душан Пророковић, *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018.

⁷²⁷ Tomas Valasjek, “Military Cooperation between Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan, and Moldova in the GUUAM Framework”, *Policy Brief – Caspian Studies Program*, Harvard – Belfer Center for Science and International Affairs. Доступно на: <https://www.belfercenter.org/>

ГУУАМ је и у служби реализације америчке енергетске стратегије у овом делу света. Заступници ове идеје своју аргументацију базирају на анализама америчких званичних докумената, по којима ГУУАМ има функцију спречавања било које друге државе да успостави монопол над енергетским изворима и енергетском инфраструктуром у Евроазији⁷²⁸ и Каспијском басену. Прецизирајући одређење те друге државе, можемо рећи да се то првенствено односило на Русију, а потом и на Кину, из разлога што је кинески увоз енергената постајао све већи, што је било праћено кинеским финансијским упливом у енерго-индустрију земаља Централне Азије и Каспијског басена. Међутим, одрживост деловања ГУУАМ-а била је доведена у питање након неуспешних покушаја „обојених револуција“,⁷²⁹ што је резултирало да Узбекистан 2005. године иступи из чланства и ојача постојећу сарадњу са Русијом и НР Кином, како на билатералном тако и на нивоу мултилатералне сарадње, нарочито у механизмима покренутих од стране ове две државе. Поред Узбекистана, исте године је и Молдавија „замрзла“ свој статус при овом аранжману сарадње, али је отворила нова поља сарадње са Европском унијом.⁷³⁰ Међутим, чланице ове војно-безбедносне платформе нису биле изоловани случајеви попришта „обојених револуција“, будући да су САД и кроз (де)стабилизацију Киргизије („револуција лала“) покушале да ојачају своју позицију, а ослабе позиције НР Кине и Русије у овој држави.⁷³¹ Уосталом, у америчким званичним документима обојене револуције се приказују као нормалан процес институционалног и правног развоја држава и њиховог природног приближавања западним вредностима као универзалним, тј. општеприхваћеним.⁷³² Према томе, можемо видети да се и на овом простору

publication/military-cooperation-between-georgia-ukraine-uzbekistan-azerbaijan-and-moldova-guam. Приступљено: 29.7.2023.

⁷²⁸ S.2749 – *Silk Road Strategy Act of 2006*, Congress. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/2749/text>. Приступљено: 24.7.2023.

⁷²⁹ Међутим, одређене обојене револуције довеле су до очекиваних циљева, као што је била „револуција ружа“ у Грузији и „наранџаста револуција“ у Украјини. Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009, стр. 184.

⁷³⁰ Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009, стр. 184.

⁷³¹ Jeanne L. Wilson, “Coloured Revolution: The View from Moscow and Beijing”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 25, No. 2–3, June–September, 2009, pp. 369–395.

⁷³² S.2749 – *Silk Road Strategy Act of 2006*, Congress. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/2749/text>. Приступљено: 28.7.2023.

САД придржавају приступа војног извоза демократије, и обрасцем понашања које Дугин везује за спољнополитичко деловање САД-а. С циљем обезбеђивања позиције у енерго индустрији Каспијског басена, САД су основале Каспијску стражу (*Caspian Guard*). Циљ ове иницијативе је да САД кроз успостављање војне, цивилне, државне и приватне сарадње пружи помоћ земљама Каспијског басена да очувају заједнички ваздушни простор и ојачају безбедност поморских и копнених граница, што је од нарочите важности у борби против тероризма и обезбеђивање економског напретка.⁷³³ Војно присуство САД-а у Каспијском басену, можемо разумети, а што ћемо касније и објаснити, као један од фактора који су узроковали да борба против тероризма ШОС-а подразумева и заштиту енергетске инфраструктуре. Уосталом, у истраживачком извештају „Каспијски басен – енергетске резерве и потенцијални конфликти“ (*Caspian Basin, Energy Reserves and Potential Conflicts*), поднетом 2005. године, сарадња коју ШОС, а посредно и НР Кина, остварују са каспијским земљама препознаје са као један од најизраженијих геополитичких и геоекономских изазова по америчку безбедност.⁷³⁴

За разлику од САД-а, ЕУ је у заузимању стратешке позиције и развоја сарадње са земљама Централне Азије одабрала стратегију реализације пројеката чији је циљ првенствено био пружање техничке помоћи институционалном развоју централноазијских земаља.⁷³⁵ Деловање на том типу и моделу изабране стратегије, заснивало се на обезбеђивању средстава за реализацију развојних пројеката и програма, што је ЕУ и учинила 1996. године када је усвојила Програм техничке помоћи Заједници независних држава (*Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States – TACIS program*) за период до 2000. године. Програм је представљао први дефинисани оквир за усмеравање будуће сарадње између ЕУ и овог дела света. Програмом се прецизирала техничка помоћ у следећих пет области: 1) кадровско оснаживања како би се до краја извела институционализација тржишне економије и демократије;⁷³⁶ 2) развој енергетског сектора; 3)

⁷³³ “Caspian Guard”, *Global Security*. Доступно на: <https://www.globalsecurity.org/military/ops/caspian-guard.htm>. Приступљено: 28.7.2023.

⁷³⁴ *Caspian Basin, Energy Reserves and Potential Conflicts*, Commission on America’s National Interests. Доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/44195/doc_10825_259_en.pdf. Приступљено: 14.8.2023.

⁷³⁵ Европска унија своје прво дипломатско представништво у овом делу света отвара 1994. године у Казахстану.

⁷³⁶ На пример, ЕУ је са централноазијским државама отпочела програм под називом „Демократски развој и добра владавина“ (*Democratic Development and Good Governance*). Циљеви овог програма су поштовање људских права и слобода, успостављање демократских

модернизација постојеће и/или изградња нове транспортне инфраструктуре; 4) развој индустрије и трговине, и 5) развој пољопривреде уз обезбеђивање неопходне механизације за обраду земљишта, а потом и производњу хране.⁷³⁷ Стварање подстицајне климе и развој сарадње био је усмераван ка областима у којима ЕУ може пренети своја идејна решења, менаџерске вештине, технологију и знање и тиме себи, сасвим легитимно, креирати могућност да делује са позиције моћи тако да директно утиче на одабир политичких, безбедносних и економских стратегија централноазијских представника власти. Након 11. септембра 2001. године, ЕУ интензивира сарадњу са земљама централноазијског региона, што је на политичком нивоу било праћено постављањем специјалног изасланика ЕУ за Централну Азију. Институционализовање односа са Централном Азијом, преко специјалног изасланика, представља потврду да Брисел промишља и жели да редефинише постојеће и уведе нове стратегије и начине остваривања сарадње и ојачавања утицаја и реализовања интереса ЕУ у борби против тероризма, дистрибуције оружја за масовно уништење, решавање регионалних конфликта, побољшања система владавине и ојачавања институционалног система одређених држава. У том контексту, 2002. године ЕУ усваја нову стратегију према Централној Азији (*Regional Strategy Paper*). Један од резултата ове регионалне стратегије реализован је 2004. године, када је ЕУ са земљама централноазијског региона успоставила механизам политичког и стратешког дијалога.⁷³⁸ Сасвим очекивано, ЕУ је овај механизам желела да претвори у платформу здруженог приступа за превазилажење регионалних (централноазијских) безбедносних и економских изазова, који би били доживљени као заједнички. Рад механизма био би финансиран новцем ЕУ и тиме би безбедност централноазијског региона била дубље везана за стратешка деловања ЕУ и њених (најмоћнијих) земаља чланица. Истовремено, то је подразумевало и реализацију националних циљева централноазијских држава под контролом ЕУ, али је већи изазов по овом питању представљало успостављање јединственог ЕУ виђења, а потом и делања према Централној Азији. Затим, 2006. године ЕУ усваја измењену

институција које ће се бити у служби заштите људских права и слобода, интензивирање учешћа јавног сектора у процесу доношења одлука, развој сарадње између власти и цивилног сектора и развој дијалога између приватног, јавног и цивилног сектора. Erten Efeğeli, "The European Union's New Central Asian Strategy", in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 71–89.

⁷³⁷ Ibid.

⁷³⁸ Ibid., *Strategy Paper 2002-2006 & Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia*. Доступно на: http://ceas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf. Приступљено: 18.8.2023.

стратегију регионалног развоја Централне Азије. Фокус ове стратегије био је на поштовању људских права, развоју јавне управе и искорењивању сиромаштва. Дакле, ЕУ приступ централноазијском простору је од пројектног прерастао у стратешко промишљање о позицији Централне Азије у заједничкој спољној и безбедносној политици ЕУ.⁷³⁹ Следеће године, тј. 2007. Европска комисија усваја стратегију за Централну Азију под називом ЕУ и Централна Азија: Стратегија новог партнерства (*EU and Central Asia: New Partnership Strategy*). За кинеске теоретичаре, овом стратегијом ЕУ потврђује да ће наставити активни курс и ангажман у грађењу безбедносне архитектуре и економског амбијента у овом делу света.⁷⁴⁰ Међу циљевима оваквог постављања ЕУ можемо издвојити стабилизацију Авганистана и борбу против тероризма, што ће уједно помоћи и контролу и сузбијање прекограничног кретања терориста и илегалну трговину оружјем и наркотицима. Такође, борба против тероризма је за ЕУ значајна и из аспекта миграција, које су за њу постале озбиљан економски, политички, дипломатски и безбедносни изазов. Одређеним делом, ЕУ је била мотивисана и разлогом балансирања кинеског уплива у енергетски, безбедносни и финансијски сектор Централне Азије, који су за ЕУ и њене енерго-конгломерате *par excellence* геополитички и геоекономски изазов. Ово поткрепљујемо аргументом да Казахстан учествује са 8% у укупном увозу нафте ЕУ.⁷⁴¹ Такође, исте године Европска комисија усваја и Документ о регионалној стратегији пружања помоћи Централној Азији за период од 2007. до 2013. (*Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007–2013*). Стратегија се заснива превасходно на пружању финансијске помоћи за развој интрарегионалне и интеррегионалне сарадње, што значи и правилима пословања дефинисаних правним оквиром ЕУ.⁷⁴² Почевши од

⁷³⁹ Erten Efeğeli, “The European Union’s New Central Asian Strategy”, in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 71–89. *Strategy Paper 2002–2006 & Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia*. Доступно на: http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf. Приступљено: 26.8.2023.

⁷⁴⁰ Junbo Jian, “China in Central Asia and the Balkans: Challenges from Geopolitical Perspective”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 241–261.

⁷⁴¹ Jorge Soutullo, Stefania Gazzina, Niccolo’ Rinaldi, *Facts Sheets on the European Union – Central Asia*, European Parliament, 2020. Доступно на: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/178/central-asia>. Приступљено: 3.6.2021.

⁷⁴² *European Community – Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2017–2013*. Доступно на: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/07_13_en.pdf. Приступљено: 26.8.2023.

2008. године ЕУ додатно оснажује своју сарадњу са централноазијским државама потписивањем билатералних приоритетних докумената (*Bilateral Priority Papers*). Ови документи служе као оквири за прецизније дефинисање циљева будућих заједничких пројеката. Као показне примере на овом месту можемо издвојити Меморандум о разумевању у области енергетике са Туркменистаном или Споразум о побољшању партнерства и сарадње (*Enhanced Partnership and Cooperation Agreement*) са Казахстаном из 2015. године, а који је ступио на снагу 1. марта 2020. Овим Споразумом дефинишу се стандарди пословања у будућим билатералним пројектима између ЕУ и Казахстана у областима попут трговине, финансија, енергетике и безбедности.⁷⁴³ Такође, ЕУ са Узбекистаном⁷⁴⁴ и Киргизијом води преговоре о потписивању сличног споразума. Велики део ЕУ пројеката у централноазијском простору како на билатералном тако и на регионалном нивоу, ЕУ финансира кроз Инструменте за развој сарадње (*Development Cooperation Instrument*). У периоду од 2014. до 2020. године ЕУ је кроз овај механизам на територијама централноазијских земаља финансирала пројекте од једне милијарде евра. Пројекти су фокусирани на развој образовања, регионалне безбедности, одрживој експлоатацији природних ресурса и друштвеном развоју.⁷⁴⁵ Као што можемо видети, ЕУ као и други присутни актери у овом делу света финансира пројекте који ће јој омогућити бољу стратешку позицију и директан утицај на креирање унутрашње, спољне и безбедносне политике централноазијских земаља.

Анализирањем стратешких докумената донетих са наменом стварања оквира за развој сарадње ЕУ са Централном Азијом, увиђамо да ЕУ инсистира на развоју властитог поимања демократије и као дискурса и као праксе. То је представљао један од ограничавајућих фактора деловања ЕУ у овом делу

⁷⁴³ *Enhanced Partnership and Cooperation Agreement between the European Union and the Republic of Kazakhstan*, Delegation of the European Union to Kazakhstan. Доступно на: https://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/18499/enhanced-partnership-and-cooperation-agreement-between-european-union-and-republic-kazakhstan_en. Приступљено: 26.8.2023.

⁷⁴⁴ Када је реч о сарадњи са Узбекистаном, парламент ЕУ је 2016. године ратификовао ЕУ–Узбекистан текстилни протокол, који је за циљ имао спречавање злоупотребе дечије радне снаге у гајењу и преради памука. Поред ратификације споразума, протокола и других докумената који се тичу односа ЕУ и централноазијских земаља, парламент ЕУ путем разних комитета (*Комитет за спољне послове*, *Комитет за спољну трговину*) и поткомитета (*Поткомитет за безбедност и одбрану*, *Поткомитет за заштиту људских права*) уобличава сарадњу ЕУ са овим делом света. Jorge Soutullo, Stefania Gazzina, Niccolò Rinaldi, *Facts Sheets on the European Union – Central Asia*, European Parliament, 2020. Доступно на: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/178/central-asia>. Приступљено: 29.8.2023.

⁷⁴⁵ *Ibid.*

света, будући да је један од циљева централноазијске политике балансирања обезбеђивање националне безбедности и постојећих политичких система, које западни свет дефинише као недемократске и ауторитарне. Према томе, инсистирање на западном вредносном и идеолошком систему није ојачало меку моћ и пријемчивост ЕУ, већ је постепено будило сумњу међу централноазијским политичким елитама у крајњу сврху и циљеве деловања ЕУ. Стога, промена начина промовисања меке моћи ЕУ у централноазијском простору, а нарочито међу муслиманским живљем наметнула се као један од стратешких, политичких и безбедносних приоритета,⁷⁴⁶ што је бриселска администрација покушала да учини кроз програме као што су „Инвестирање у будућност“ (*Investing in the Future*) и „Показни програм за Централну Азију“ (*The Central Asia Indicative Program*).⁷⁴⁷ Међутим, сам садржај ових програма доводи у питање успешност ЕУ стратегија, будући да се суштински не разликују од пређашњих усвојених докумената и програма.

Да Централна Азија још увек представља регион од нарочите важности за ЕУ говори и податак да је Европска комисија 17. јуна 2019. године усвојила нову стратегију за продубљивање и (пре)обликовање сарадње са земљама овог региона. Ова стратегија, под називом „ЕУ и Централна Азија: Нове прилике за снажније партнерство“ (*EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership*), уноси и одређене промене у стратешком промишљању распореда снага у овом делу света. Најзначајнију промену представља чињеница да ЕУ у овом документу кинеску Иницијативу појас и пут препознаје као развојну могућност за централноазијски регион. Последично, то отвара и додатне могућности за ангажовање – менаџерско, технолошко, научно – ЕУ у овом делу света кроз партнерство са НР Кином. Пратећи логику оваквог поимања кинеског утицаја у централноазијском простору, ЕУ ће улагати ресурсе у инфраструктурно повезивање и ојачавање међуљудских веза, уз паралелно пружање техничке подршке поводом подизања нивоа пословних, еколошких, производних и других стандарда.⁷⁴⁸ Овакав став ЕУ

⁷⁴⁶ Junbo Jian, “China in Central Asia and the Balkans: Challenges from Geopolitical Perspective”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 241–261.

⁷⁴⁷ Erten Efeğeli, “The European Union’s New Central Asian Strategy”, in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 71–89.

⁷⁴⁸ *The EU and Central Asia – New Opportunities for a Stronger Partnership*, European Commission. Доступно на: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf. Приступљено: 26.6.2020.

можемо разумети не само као европске амбиције придруживања идејама, циљевима и стратешким деловањима НР Кине, већ и као начин контролисања кинеског уплива у секторе економије, енергетике и политике централноазијских земаља. Јер, као што видимо, и сама ЕУ усваја стратегије и реализује пројекте путног, железничког, телекомуникационог и међуљудског повезивања Европе и Азије.⁷⁴⁹ Међутим, спровођењем пројеката дигиталног повезивања на територији република Централне Азије као дела ЕУ глобалне иницијативе Глобална капија (*Global Gateway*), ЕУ наставља свој програм отклањања ризика које је препознала као кључне и у понашању и у односима са НР Кином (*de-risking and de-coupling*).

Пажљиво проучавање распореда снага и структуре односа интересно присутних земаља у централноазијском простору, указује нам на чињеницу постојања елемената структурне моћи Јапана у креирању правила Нове велике игре.⁷⁵⁰ Након посете тадашњег премијера Јапана Кеиза Обучија (Obuchi Keizo) Туркменистану, Русији, Киргизији, Казахстану и Узбекистану, у периоду од 28. јуна до 9. јула 1997. године, долази до првих корака сарадње између Јапана и земаља Централне Азије. Ова посета је истовремено поставила солидну базу на којој ће се надограђивати сарадња и продубљивати поверење између Јапана и централноазијских земаља. У јапанској дипломатској историји, ова посета позната је као Обучи мисија.⁷⁵¹ Руководећи се постигнутим резултатима ове мисије, администрација Хашимота Ријутароа (Hashimoto Ryutaro), тј. Министарство спољних послова Јапана, Министарство финансија Јапана и Министарство трговине и индустрије Јапана 1998. године издају Акциони план Пута свиле (*Silk Road Action Plan*). Овај документ представља јасније уобличавање сарадње између Јапана и земаља Централне Азије. Сарадња ће се развијати у областима високог политичког дијалога, пружање техничке и финансијске помоћи и успостављање институционалног оквира као гаранције поштовања демократије и људских права.⁷⁵² Такође, Јапан је показао и интересовање и

⁷⁴⁹ *Connecting Europe & Asia: The EU Strategy*, European Union External Action Service. Доступно на: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/50699/connecting-europe-asia-eu-strategy_en. Приступљено: 1.10.2023.

⁷⁵⁰ Slobodan Popović, "Between geopolitics and geoeconomics—the Silk Road discourse in diplomacy of Japan", *The Review of International Affairs*, Vol. 69, No. 1172 (2018), стр. 5–25.

⁷⁵¹ Yuasa Takeshi, *Japan's Multilateral Approach toward Central Asia*, Slavic Eurasian Research Center. Доступно на: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/04_yuasa.pdf. Приступљено: 29.6.2020.

⁷⁵² Timur Dadabaev, "Japan's Search for Central Asian Policy – Between Idealism and Pragmatism", *Asian Survey*, Vol. 56, No. 3, 2013, p. 513.

отварао поља сарадње која ће му омогућити да буде присутан у централноазијском енерго сектору. Отварање поља енергетске сарадње сасвим је очекивано, уколико имамо на уму да је Јапан највећи увозник течног природног гаса, и да се налази међу највећим увозницима нафте и ретких метала.⁷⁵³ Стога, додавање Централне Азије као извора у јапанском снабдевању енергијом овом региону даје безбедносни и економски карактер у спољној политици и реализацији националних циљева Јапана, што је и било потврђено објављивањем Енергетске мисије Пута свиле (*Silk Road Energy Mission*), на чијем челу је био Сугиура Сеикен (Sugiura Seiken). Ову стратешку, политичку, економску и безбедносну иницијативу Јапана представио је Јуниџиро Коизуми (Junichiro Koizumi) у говору одржаном на Боао форуму 12. априла 2002. године.⁷⁵⁴ Кроз ову иницијативу Јапан би са централноазијским државама сарађивао у процесу екстракције нафте и гаса, као и на политичком, привредном и академском нивоу.

Када је реч о енергетској сарадњи Јапана и централноазијских земаља веома је важна сарадња у области нуклеарне енергије, а која је један од најважнијих погонских горива привреде Јапана. Јапан је четврти највећи светски произвођач нуклеарне енергије, а десети највећи светски потрошач овог облика енергије.⁷⁵⁵ У овој области, нарочито се издвајају јапанске инвестиције у екстракцију уранијума у Казахстану. Једна од тих бројних инвестиција у Казахстану реализована је потписивањем споразума између *Kazatomprom* и *Marubeni, Tokyo Electric Power, Chubu Electric Power* и *Tohoku Electric Power* о развоју Харасан-1 и Харасан-2 (*Kharasan-2*) налазишта уранијума у овој централноазијској држави. Према споразумима, планира се да Јапан из ових налазишта увози око 2.000 тона уранијума на годишњем нивоу и тиме задовољи чак 25% годишњих потреба за горивом неопходног за несметано функционисање нуклеарних постројења.⁷⁵⁶ Развој

⁷⁵³ О јапанском увозу енергената видети у: *U.S. Energy Information Administration – Japan*. Доступно на: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/JPN>. Приступљено: 2.10.2023.

⁷⁵⁴ Junichiro Koizumi, *Asia in New Century – Challenge and Opportunity*, Ministry of Foreign Affairs of Japan. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/boa0204/speech.html>. Приступљено: 29.6.2023.

⁷⁵⁵ *Percentage of World Nuclear Power Consumption in 2019, by Country*. Statista. Доступно на: <https://www.statista.com/statistics/201683/percentage-of-world-nuclear-electricity-generation-by-country/>. Приступљено: 10.5.2021.

⁷⁵⁶ Roman Muzalevsky, “Japanese-Kazakh Nuclear Energy Cooperation: A Partnership for the Future”, *Global Research & Analyses*, The Jamestown Foundation. Доступно на: <https://jamestown.org/program/japanese-kazakh-nuclear-energy-cooperation-a-partnership-for-the-future/>. Приступљено: 10.11.2023.

сарадње Јапана и централноазијских земаља у овој области је од изузетног значаја за безбедност и економију Јапана, будући да је НР Кина 2010. блокирала извоз ретких метала у Јапан. У наредним годинама, односи између Јапана и централноазијских земаља додатно се оснажују и облицима сарадње које нуди мултилатерална дипломатија, будући да су све укључене стране биле сагласне да се на такав начин међусобна економска, политичка, енергетска, академска и посредно безбедносна сарадња, могу подићи на виши ниво. За јапанску страну успостављање мултилатералне сарадње представља још један од начина „убацивања“ јапанских елемената у креирању структуре односа у Великој игри, док за централноазијске земље амбициозност Јапана представља додатни фактор у политици балансирања и умножавања извора прилива страних директних инвестиција, али и богато тржиште на које могу директно пласирати робу. Први резултат поклапања заједничких хтења у развоју мултилатералне сарадње десио се 2004. године када је Јорико Кавагучи (Yoriko Kawaguchi), тадашња министарка спољних послова Јапана, посетила Киргизију, Казахстан, Таџикистан и Узбекистан. Том приликом, она је иницирала, а политички представници централноазијских земаља прихватили, оснивање Дијалога Централна Азија + Јапан (*Central Asia + Japan Dialogue*).⁷⁵⁷ Према јапанској страни, циљ овог Дијалога представља развој отвореног (интер)регионализма на тлу Евроазије, што је и потврђено на другом самиту овог Дијалога када је тадашњи министар унутрашњих послова Јапана Таро Асо (Taro Aso) одржао говор „Централна Азија као коридор мира и стабилности“ (*Central Asia as a Corridor of Peace and Stability*).⁷⁵⁸ Дискурзивно одређење региона Централне Азије као „коридора мира и стабилности“ указује на чињеницу да Токио жели да начини отклон да се његово деловање у овом делу света поистовећује са стратегијама и обрасцима понашања држава које овај регион доживљавају као полигон геополитичког и геокономског надметања. У истом контексту, Токио жели да предупреди закључке који би његово интересно понашање у овом делу света дефинисали као изазов интересима

⁷⁵⁷ Timur Dadabaev, “The Evolution in Japanese Diplomacy towards Central Asia since the Collapse of the Soviet Union”, у: *Yearbook on the Organization for Security and Cooperation in Europe*, Institute for Peace and Research and Security Policy, Hamburg, Germany, 2011, pp. 441–461. За сада, министри спољних послова земаља чланица одржали су седам састанака. Последњи је био одржан 18. маја 2019. године у Душанбеу. *Central Asia Japan Dialogue*, Ministry of Foreign Affairs of Japan. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/dialogue/index.html>. Приступљено: 29.6.2020.

⁷⁵⁸ Taro Aso, *Central Asia as a Corridor of Peace and Prosperity*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2006. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/speech0606.html>. Приступљено: 29.11.2023.

других и фактор дестабилизације. Потом, можемо претпоставити да Јапан и овде жели да се докаже као азијска земља која има капацитете и вољу да обезбеди прилике за развој земаља азијског континента. Стварање оваквог имиџа Јапана у његовој „панорамској перспективи светске мапе“ (*Taking a Panoramic Respective of the World Map*),⁷⁵⁹ нарочито се интензивира од 2015. године, када је Шинзо Абе (Shinzo Abe) међународним партнерима представио Абеномикс (*Abenomics*) и Абе доктрину (*Abe Doctrine*), у чему је значајан део припао развојном плану инфраструктурног умрежавања Азије (*Partnership for Quality Infrastructure – Investment for Asian Future*).⁷⁶⁰ Јапан је најавио да ће у сарадњи са Азијском развојном банком обезбедити финансијски пакет од 110 милијарди америчких долара за развој инфраструктуре у Азији.⁷⁶¹ Као део ове иницијативе, Шинзо Абе је у октобру 2015. године посетио свих пет централноазијских република, и том приликом фокус је био стављен на инфраструктурну модернизацију као замајца економског развоја и политичке стабилности.⁷⁶² Прагматизмом вођене, ове посете су резултирале потписивањем низа споразума у вредности од скоро 30 милијарди америчких долара. Потписаним споразумима јапанска страна се обавезала да кроз инвестиције, зајмове и кредите модернизује постојећу и изгради нову енергетску, телекомуникациону, путничку и транспортну инфраструктуру, како кроз механизме Дијалога тако и на билатералном плану.⁷⁶³ Као илустративни пример билатералне сарадње, издваја се потписивање споразума између Јапана и Туркменистана о модернизацији луке Туркменбаши.⁷⁶⁴ Иако, Туркменистан због своје политике неутралности није чланица Дијалога, то није представљало препреку Јапану да користи потенцијале ове државе за развој сарадње у областима које две земље одређују као приоритетне и које

⁷⁵⁹ Dragana Mitrovic, “Abe Doctrine and Japan’s Foreign Policy”, *The Review of International Affairs*, LXVI, (1157), Belgrade, 2015, p. 15.

⁷⁶⁰ *Ibid.*, pp. 5–26

⁷⁶¹ *Announcement of “Partnership for Quality Infrastructure – Investment for Asia’s Future”*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/files/000081298.pdf>. Приступљено: 29.11.2023.

⁷⁶² Timur Dadabaev, “Silk Road” as a Foreign Policy Discourse: The Construction of Chinese, Japanese and Korean Engagement Strategies in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, No. 1, 2017, pp. 30–41.

⁷⁶³ Oleg Paramonov, Olga Puzanova, “Tokyo’s Diplomacy in Eurasia: Successes and Failures”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, Issue, 2, July, 2018, pp. 134–142.

⁷⁶⁴ Aynur Karimova, “Japan Interested in Investing in Int’l Sea Trade Port of Turkmenistan”, *Azernews*. Доступно на: <https://www.azernews.az/region/85672.html>. Приступљено: 7.12.2023.

вишеструко доприносе одрживом развоју. О сада већ неупитној важности централноазијског региона за безбедносну и економску спољну политику Јапана, сведочи нам и Плава књига дипломатије Јапана из 2019. Наиме, у овом документу можемо прочитати да се централноазијски регион услед своје географске позиције, састава терена и доказаних резерви нафте, гаса и ретких метала намеће као простор од високог приоритета за Јапан. Према слову овог документа, дипломатско и стратешко деловање Јапана према централноазијским државама у наредном периоду засниваће се на јачању билатералних веза и сарадње; стварању партнерског и мултилатералног приступа у превазилажењу регионалних безбедносних, економских и других врста изазова и сарадњи на глобалном нивоу.⁷⁶⁵

Стратешко продирање Индије у Централну Азију и уношење елемената индијске националне безбедности и економских интереса у доступној литератури дефинише се као политика „оријентисана ка северу“ (*Look North*). Овим концептуалним одређењем теоретичари су покушали да направе паралелу са индијском званичном политиком и стратешким деловањем усмереним ка Југоисточној Азији и Индо-Пацифику (*Look East-Act East*). Наиме, формулација политике оријентисане ка северу настаје након посете тадашњег премијера Индије Нарасима Раа (Narasimha Rao) Туркменистану у септембру 1995. године, када је изјавио да је Централна Азија регион од високог стратешког значаја за индијску националну безбедност и спољну политику.⁷⁶⁶ Међутим, иако је ова посета била и у служби индијског подсећања централноазијског живља да је Индија њихов пријатељ и да кроз дипломатску историју није било политичког, економског и безбедносног условљавања у међусобним односима, очекивани или значајни резултати нису реализовани.⁷⁶⁷ О важности Централне Азије за националну безбедност и економски развој Индије, поново је посведочио Манмохан Синг приликом обраћања на Заједничкој конференцији команданата (*Combined Commanders Conference*) одржаној у октобру 2006. године. Том приликом нагласио је да за Индију, као једину плуралистичку демократију и брзорастућу тржишну економију између Медитерана и

⁷⁶⁵ *Diplomatic Bluebook 2019*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, p. 139. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/files/000527151.pdf>. Приступљено: 9.12.2023.

⁷⁶⁶ Emilian Kavalski, "India and Central Asia: The No Influence of the "Look North Policy", in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 239–261.

⁷⁶⁷ Devendra Kaushik, "India and Central Asia: Renewing a Traditional Relationship", *South Asian Survey*, Vol. 5, No. 2, 1998, pp. 231–244.

Пацифика, одржавање стабилне периферије, тј. суседства, представља спољнополитичко питање првог приоритета.⁷⁶⁸

О постојању јасно дефинисане стратегије индијског ангажовања у централноазијском простору мишљења и ставови су подељени. С једне стране, сусрећемо се са запажањима да политичка елита Индије своје стратегије према централноазијском региону креира као одговор на постојеће околности, тј. главне карактеристике овог дела света. По овом виђењу, званичници Индије као главне карактеристике централноазијског региона издвајају: раст религијског екстремизма,⁷⁶⁹ организовани криминал са фокусом на нелегалну трговину оружјем, наркотицима и људима, институционалну слабост насталу као последица недовољно успешно спроведених политичких и економских реформи и као сложену геополитичку и геокономску структуру и равнотежу снага настале као осликавање борбе за контролом извора и рута допремања нафте, гаса и ретких метала.⁷⁷⁰ У том контексту, индијска стратегија ка централноазијском простору је у служби реализације следећих циљева: 1) развијање сарадње у области енергетике како би се обезбедио директан приступ изворима нафте, гаса и ретких метала; 2) развој војне сарадње која Индији отвара могућност да и са становишта војног присуства утиче на формирање безбедносне архитектуре овог дела света, нарочито након отварања авио војне базе Ајуни (*Ayuni*) у Таџикистану; 3) пројекција других елемената тврде и меке моћи Индије у региону Централне Азије, и 4) отупљивање оштрице тероризма и религијског екстремизма. Једним делом овај циљ Индија покушава да реализује промоцијом секуларизма.⁷⁷¹ Секуларизам служи као брана од јачања и ширења религијског екстремизма, што је од великог значаја за националну безбедност Индије

⁷⁶⁸ Arun Sahgal, Vinod Anand, “Strategic Environment in Central Asia and India”, in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, p. 35.

⁷⁶⁹ У погледу бујања и потом преливања исламског радикализма, Индија се позива на речи Имама од Намангана (Imam of Namangan) када је изјавио да прво Ферганска долина, а потом Узбекистан и на крају целокупна Централна Азија ће постати једна исламска држава. Devendra Kaushik, “India and Central Asia: Renewing a Traditional Relationship”, *South Asian Survey*, Vol. 5, No. 2, 1998, p. 239.

⁷⁷⁰ Emilian Kavalski, “India and Central Asia: The No Influence of the “Look North Policy”, in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, p. 247.

⁷⁷¹ Emilian Kavalski, *India and Central Asia, The Mythmaking and International Relations of a Rising Power*, Tauris Publishers, London, 2010, p. 83.

као мултикултуралне и вишерелигијске државе.⁷⁷² Све док није постала чланица ШОС-а, чиме јој је омогућен и мултилатерални приступ у борби против тероризма и религијског екстремизма, Индија је безбедносно и друге облике сарадње у овој области водила кроз билатералне односе. У том контексту, Индија је покренула Заједничке радне групе (*Joint Working Groups – JWG*) са Таџикистаном и Узбекистаном 2003. године, док је то учинила са Казахстаном 2004, а са којим је 2009. потписала и Декларацију о стратешком партнерству.⁷⁷³ Циљ сваке од ових радних група је да организује војне тренинге и вежбе, анализира безбедносно ситуацију, да убрзава проток информација од националног значаја и да у складу с тим понуди и реализује решења која ће превазићи постојећа и предупредити настанак будућих безбедносних изазова.⁷⁷⁴

Са друге стране, сусрећемо се и са запажањима да индијско стратешко позиционирање у централноазијском региону није кохерентно и одрживо на дуги рок, будући да не доноси ништа ново у структури односа Нове велике игре. Дакле, Индија услед „недостатка визије“ делује само реактивно у односу на потезе других држава,⁷⁷⁵ па уколико Индија геополитичке и геоекономске иницијативе реализује по принципу реаговања на стратегије других земаља, њена самостална позиција креатора правила нове Велике игре, у великој мери је ограничена. Када је реч о индијским иницијативама то је Међународни транспортни коридор Север–Југ (*International North-South Transport Corridor*) и обилазница (*Ring Road*) у Авганистану. Коридор који је Индија представила међународној јавности 2000. године дуг је 7.200 километара и намењен је транспорту робе између Индије, Ирана, Азербејџана, Русије и северне Европе ауто-путевима, железницама и

⁷⁷² Emilian Kavalski, “India and Central Asia: The No Influence of the “Look North Policy”, in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, p. 251.

⁷⁷³ Поред овог стратешког партнерства, Индија је са Казахстаном, Киргизијом, Узбекистаном и Таџикистаном на билатералној равни, потписала и Уговор о војно-техничкој сарадњи (*Military – Technical Cooperation Agreements*), као оквира за развој војне модернизације ових земаља. Nirmala Joshi, “Introduction”, in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, pp. 19–33.

⁷⁷⁴ Nirmala Joshi, “Responses to Non-Traditional Threats & Challenges”, in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, pp. 81–115.

⁷⁷⁵ Emilian Kavalski, “India and Central Asia: The No Influence of the “Look North Policy”, in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 239–261.

пловним каналима. Успешна реализација овог коридора један је од императива за Индију, која је 2018. године приступила Споразуму о оснивању међународног транспортног и транзитног коридора потписаног између Узбекистана, Туркменистана, Катара, Омана и Ирана 2011. године. Овај Споразум је познат и као Споразум из Ашгабата (*Ashgabat Agreement*) и његов главни циљ јесте да повеже Персијски залив и Централну Азију.⁷⁷⁶ Иако је Катар иступио из овог Споразума, 2013. године приступају му Казахстан и Пакистан. Према неким анализама, првенствени интерес Индије је да кроз интегрисање две иницијативе утиче на интеррегионално и интерконтинентално инфраструктурно умрежавање земаља и ојача свој економски утицај, а тиме и политички на неке земље учеснице. Велики помак Индија је у томе учинила повезивањем Иран–Туркменистан–Казахстан железнице са Коридором, као и потписивањем Уговора о слободној трговини са Евроазијском економском унијом.⁷⁷⁷ Када анализирамо земље потписнице Споразума из угла индијске спољне политике и националне безбедности, уочавамо неколико чињеница. Најпре, земље потписнице су од великог значаја у индијским стратегијама обезбеђивања енергетске безбедности. Међутим, у реализацији енергетских стратегија, Индија се такмичи и са Кином чији су субвенционисани конгломерати веома утицајни актери у енерго сектору ових земаља. Потом, државе потписнице се налазе дуж руте Иницијативе појас и пут, те је Индија која не подржава ову кинеску Иницијативу од великог значаја да буде један од иницијатора или учесника у другим стратегијама и иницијативама повезивања азијских земаља, или Азије и Европе које искључују Кину или умањују геополитички и геоекономски потенцијал Пекинга. У истом контексту, можемо анализирати и покушаје Индије да се као земља која се не граничи са централноазијским регионом и земља која није чланица Јужноазијског удружења за регионалну сарадњу (*South Asian Association for Regional Cooperation – SAARC*) себе постави као мост у њиховом интересном повезивању за будућност. Уколико би Индија успела да интегрише или оствари одређене облике политичких, безбедносних и економских аранжмана и сарадње између централноазијских и

⁷⁷⁶ Овај коридор ће се у великој мери ослањати на Туркменистан–Авганистан–Тацикистан железницу, транспортни коридор између Турске и Грузије, као и на транспортни коридор Европа–Кавказ–Азија (*TRACECA*). “Ashgabat Agreement Explained”, *Ideal Markisen*. Доступно на: <http://www.ideal-markisen.de/ashgabat-agreement-explained/>. Приступљено: 11.12.2023.

⁷⁷⁷ Phunchok Stodban, “Significance of India Joining the Ashgabat Agreement”, *Manohar Parrikar Institute for Defense Studies and Analyses*. Доступно на: https://idsa.in/idsacomments/significance-of-india-joining-the-ashgabat-agreement_p-stodban-120218. Приступљено: 16.12.2023.

јужноазијских земаља, она би ојачала њен утицај, што је од нарочите важности у реализацији стратегије индопацифичке безбедности уз контролу ширења нарастајуће кинеске економске, политичке и војне моћи.

Насупрот Индији која је у простору Централне Азије покушавала да ојача идеју секуларизма, Пакистан пак заговара дијаметрално супротан приступ. Наиме, након мирног распада Совјетског Савеза Пакистан је сарадњу са новонасталим централноазијским државама, а уједно и своју позицију у овом делу света, тежио да изгради на приступу буђења исламског идентитета. Пакистан је на идејним/верским принципима ислама покушавао да реализује амбиције и себе постави као спону између централноазијских *landlocked* земаља и остатка света. Таква геополитичка и геоекономска амбициозност Пакистана била је заснована на бројним плановима, као што је Квета (*Quetta*) план из 1993. године, инициран у партнерству са Муслиманском организацијом за економску сарадњу (*Muslim-based Economic Cooperation Organization*). Циљ овог плана био је инфраструктурно умрежавање и међуљудско повезивање земаља чланица Муслиманске организације за економску сарадњу.⁷⁷⁸ Будући да је овај пројекат био инициран ради успостављања нове равнотеже снага у Централној Азији, сасвим је разумљиво да би Пакистан у том процесу желео да за себе изгради позицију једног од кључних актера у креирању безбедносне архитектуре и економске климе. Међутим, већи део пакистанских амбициозних замисли није реализован, или је реализован на нивоу који му не пружа могућност да створи структуре односа којима ће поунити вакуум моћи у централноазијском простору, у складу са сопственим амбицијама и виђењем форме ствари на терену. Као први разлог истиче се пакистанско подржавање Паштуна у Авганистану, што су поједини лидери централноазијских земаља видели као безбедносни изазов. Поред тога, пакистанско присуство у централноазијском простору, на нивоу који је он желео, није било одрживо ни из аспекта његових финансијских могућности ни неопходних технологија. Тако је реализација не само овог плана, већ и других бројних пројеката које је покренуо ради заузимања стратешких позиција у овом делу света, била одложена или напуштена.⁷⁷⁹ Међутим, приступање Шангајској организацији за сарадњу и реализација Кина–Пакистан економског коридора, поједини аутори представљају као

⁷⁷⁸ “Document: The Quetta Plan of Action for ECO”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 15, No. 2, Winter, 1992, pp. 95–100.

⁷⁷⁹ Mohammad Dawood Sofi, “The Dynamics of Pakistan-Central Asia Engagement”, *Daily Sabah*. Доступно на: <https://www.dailysabah.com/op-ed/2019/01/15/the-dynamics-of-pakistan-central-asia-engagement>. Приступљено: 6.7.2020.

доказ јачања пакистанске позиције у централноазијском региону.⁷⁸⁰ С друге стране, овим путем Пекинг себи ствара простор да контролише ниво и начин на који ће остваривати утицај међу централноазијским републикама. Потом, Пекинг онемогућава, или барем отежава, сарадњу ујгурских групација које се класификују као терористичке, сепаратистичке и екстремистичке са групацијама сличног типа које оперишу у Пакистану, а нарочито Балучистану. Дакле, контролисањем Пакистана, а посредно и Авганистана, НР Кина умањује могућност уплива страних актера који подржавају ујгурски сепаратизам, а тиме директно подривају кинески територијални суверенитет и националну безбедност. Како је већ објашњено да су безбедност и економија два нераздвојно повезана елемента, свака врста безбедносног изазова уједно представља и изазов по економију НР Кине.

Након распада Совјетског Савеза, Турска је прва земља која је признала независност нових централноазијских држава. Према сајту Министарства спољних послова Турске, ова држава је са Казахстаном, Киргизијом и Узбекистаном на билатералној основи успоставила Савет за стратешку сарадњу на високом нивоу (*High Level Strategic Cooperation Council*), док је са Таџикистаном, државом која је идентитетски ближа Ирану, успостављен билатерални механизам сличног формата.⁷⁸¹ Велики подстицај међусобној сарадњи Анкара је пружала кроз деловање Турске агенције за сарадњу и развој (*Turkish Cooperation and Development Agency – TİKA*). Како би се сарадња Турске са централноазијским државама ојачала, а турски национални интереси представили као заједнички, Турска је од 1992. године почела да организује самите земаља турског говорног подручја (*The Summits of Turkic Speaking Countries*). Ови самити су институционализовани 30. октобра 2009. године када је створен Савет за сарадњу земаља турског говорног подручја (*Cooperation Council of Turkic Speaking Countries*). Државе чланице овог Савета су Турска, Азербејџан, Казахстан, Киргизија и Узбекистан.⁷⁸² Дакле, можемо закључити да је турско интересно понашање у простору Централне Азије у великој мери детерминисано приступом

⁷⁸⁰ Ibid.

⁷⁸¹ *Turkey's Relations with Central Asian Republics*, Ministry of Foreign Affairs of Turkey. Доступно на: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-central-asian-republics.en.mfa. Приступљено: 18.12.2023.

⁷⁸² Ibid. Увиђамо да из чланства изостају Туркменистан и Таџикистан. Туркменистан изостаје због своје политике неутралности, док Таџикистан није чланица будући да је језички и културолошки ближи Ирану, тј. персијском идентитету. Brent E. Sasley, "Turkey in Central Asia: Turkish Identity as Enabler or Impediment", in: Emilian Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 191–215.

заједничког припадања туркофоном идентитету. Међутим, с друге стране, професор Дарко Танасковић каже да је турско ангажовање у простору Централне Азије дефинисано на прагматичним, макијавелистичким, и логички и идеолошки противречним премисама.⁷⁸³ Овакво разумевање турског ангажмана базирано је на двојаким разлозима. Као први разлог наглашава се чињеница да је Анкара овај део света одредила као простор од кључне стратешке важности за енергетску безбедност Евроатлантске заједнице.⁷⁸⁴ Као други разлог издвајамо чињеницу турског инсистирања на њеном геополитичком припадању таласократским силама. На основу пажљивих анализа долазимо до закључка да се Турска, истовремено, представља и као чланица Западне алијансе и као земља заштитница Исламског света. На тај начин, Турска у процесу реализације националних циљева покушава да направи симбиозу и искористи стратешке могућности које нуде и традиционална баштина и модерне тековине савременог друштва.⁷⁸⁵ Из аспекта кинеске националне безбедности, ово можемо разумети као двоструки изазов. Као први изазов, препознаје се то што је Турска, као НАТО чланица, кроз свој ангажман у централноазијском простору, омогућавала ширење геополитичких и геоекономских интереса Евроатлантске заједнице. Потом, изазов по кинеску националну безбедност огледа се у чињеници да су Ујгури, етничка заједница туркофоног идентитета, веома утицајна етничка мањина у Турској од неколико стотина хиљада Ујгура. Дакле, кинеска бојазан се манифестује у чињеници да ће Турска, кроз активно деловање у Централној Азији, стратешки користити туркофони идентитет као један од најснажнијих „конаца“ у повезивању и пружању подршке сепаратистичким захтевима Ујгура. Пекинг је кроз интензивно економско и политичко ангажовање са Турском, успео да амортизује турску активну подршку Ујгурима и тиме умањи турски фактор мешања у унутрашње ствари кинеске државе. О томе сведочи и јасно уочљиво ублажавање турског виђења на који начин НР Кина води политику вертикалне интеграције Синђанга у централни политички систем и

⁷⁸³ Дарко Танасковић, *Неоосманизам – Повратак Турске на Балкан*, Службени гласник, Београд, 2011.

⁷⁸⁴ *Turkey's Relations with Central Asian Republics*, Ministry of Foreign Affairs of Turkey. Доступно на: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-central-asian-republics.en.mfa. Приступљено: 18.12.2023.

⁷⁸⁵ Спајање логичких и идеолошких противречних премиса као градивних елемената у спољној политици, поједини аутори осећују као геополитичку распоућеност или подвојеност. Срђан Перишић, „Геополитичко понашање савремене Турске“, *Војно дело*, 7/2008, година LXX, Министарство одбране Републике Србије, Београд, стр. 55.

економију, нарочито ако имамо на уму кампове за додатно образовање, односно, наводне радне логоре.⁷⁸⁶ Наиме, 2009. године званични став Турске био је да је кинеско понашање према Ујгурима једнако геноциду, да би Реџеп Тајип Ердоган, турски председник, у јулу 2019. приликом посете НР Кини изјавио да су поједине државе желеле да искористе питање Синђанга као камен спотицања у турско- кинеским односима.⁷⁸⁷ Сарадња у Централној Азији између НР Кине и Турске додатно је стимулисана након објављивања Иницијативе појас и пут. Наиме, Турска је ову Иницијативу разумела као извор инвестиција, технологија и менаџерских вештина неопходних за реализацију Средњег коридора (*Middle Corridor*), односно њеног инфраструктурног повезивања истока са Кином, Кавказом и Централном Азијом. Имајући на уму географску позицију Турске и поморских циљева које Кина може реализовати у сарадњи са њом, ова инфраструктурна турска амбиција била је подесна интересима Пекинга. Сарадња створена на заједничким интересима, 2015. године добила је форму потписаног Меморандума о разумевању и сарадњи између Средњег коридора и Иницијативе појас и пут.⁷⁸⁸

Овако сложена структура и динамика такмичења за остваривање контроле над стратешким тачкама централноазијског региона, приморава НР Кину да њена „добросуседска дипломатија“ буде проактивна, али да истовремено не послужи као основа за успостављање антикинеске коалиције. НР Кина не може да заузима став посматрања и реаговања на промене генерисане акцијама других држава, већ став активног нуђења одрживих, самим тиме и пријемчивих и убедљивих решења за економске и безбедносне изазове динамичног региона Централне Азије. У том контексту, допуна билатералних веза са централноазијским државама прво механизмом Шангајске петорке, а потом и Шангајском организацијом за сарадњу, говори у прилог томе да НР Кина активно, за поједине земље агресивно и изазивачки, ради на стварању осећаја заједништва у централноазијском простору.

⁷⁸⁶ Детаљније о овим камповима видети у: Драган Траиловић, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019. “The Uyghur Tragedy: An Embarrassment for Turkey”, *Orient XXI*. Доступно на: <https://orientxxi.info/magazine/the-uyghur-tragedy-an-embarrassment-for-turkey,3332>. Приступљено: 22.12.2023.

⁷⁸⁷ Alexandra Ma, “The Last Major Opponent of China’s Muslim Oppression Has Retreated into Silence. Here’s Why That’s Big Deal”, *Business Insider*. Доступно на: <https://www.businessinsider.com/china-muslim-oppression-xinjiang-turkey-silence-2019-7>. Приступљено: 25.12.2023.

⁷⁸⁸ Sait Akman, “Ankara Scommette su Middle Corridor e BRI”, *Istituto per gli Studi di Politica Internazionale*. Доступно на: <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/ankara-scommette-su-middle-corridor-e-bri-24519>. Приступљено: 22.12.2023.

IV ПОГЛАВЉЕ

- Установљење системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а у спољној политици НР Кине

Институционално-историјски развој ШОС-а

Историјски и институционални заматак ШОС-а представља механизам Шангајска петорка, покренут на иницијативу НР Кине, уз учешће Русије, Казахстана, Таџикистана и Киргизије. У том смислу, Механизам представља кинеском визијом вођен, удружен и стратешки одговор на измењену безбедносну архитектуру у централноазијском региону након завршетка Хладног рата и нестанка биполарне структуре међународног поретка. Нестанак биполарне структуре међународног поретка истовремено је значио и завршетак периода кинеског стратешког балансирања између СССР-а и САД-а.⁷⁸⁹ Стварањем овог Механизма НР Кина, Русија и три централноазијске државе дају почетни импулс успостављању и јачању међусобног поверења и сарадње. Први самит Шангајске петорке одржан је 1996. године у Шангају, када су државе учеснице потписале Споразум о продубљивању војног поверења у пограничним регијама.⁷⁹⁰ Овим Споразумом предвиђено је успостављање демилитаризованих зона у пограничним регијама држава суседа. Демилитаризована зона ће се према слову Споразума простирати дуж заједничких граница држава суседа са дужином од сто километара унутар сваке државе потписнице. Чланом 6 Уговора предвиђено је да уколико једна од држава у овој демилитаризованој зони изводи војну вежбу са више од 25.000 војника, дужна је да о томе обавести државу са којом дели границу. Уколико војна вежба укључује више од 35.000 војника, војној вежби морају да присуствују и представници друге државе у својству посматрача. Како би се олакшало спровођење замисли дефинисаних кроз Споразум, а с циљем стварања поверења и заједничких вредности, предвиђа се и успостављање и

⁷⁸⁹ Dragana Mitrović, "The People's Republic of China at the Treshold of the New Centenary", in: Dragana Mitrović (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 9–18.

⁷⁹⁰ Према мишљењу Минг Вана (Ming Wan) овај споразум представља наставак партнерства који су НР Кина и Совјетски Савез остварили потписивањем споразума 24. априла 1990. године, када су начинили први корак у стварању демилитаризоване пограничне регије. Ming Wan, "The Shanghai Cooperation Organization: The Security- Economic Nexus", in: Vinod Aggarwal, Kristi Govella (eds.), *Linking Trade and Security: Evolving Institutions and Strategies in Asia, Europe, and the United States*, New York, Springer, 2013, pp. 111–113.

одржавање контаката на свим војним нивоима. Такође, земље потписнице обавезале су се да ће поштовати принцип међусобног војног ненападања.⁷⁹¹ Међутим, овим Споразумом, али и у свим наредним документима који су потписани у Организацији, не препознаје се принцип заједничке одбране на којој почива НАТО, иако су се државе чланице сложиле да ће дефинисати одговор на безбедносне изазове који се јављају на тлу ШОС чланица. Неустостављање традиционалног типа савезничке и заједничке одбране у ШОС систему, у складу је са кинеским новим концептом безбедности који је базиран на неподржавању војних савезништава и војних блокова. Други самит Петорке збио се 26. априла 1997. године у Москви. Том приликом, државе учеснице потписале су Споразум о узајамном смањењу војних снага у пограничним регијама, чиме се наставља тренд јачања војног поверења држава суседа.⁷⁹² На трећем самиту одржаном у Алма Ати, Казахстану, 3. јула 1998. године, наглашена је важност борбе против тероризма, религијског екстремизма и сепаратизма („три зла“), што ће касније и постати главна оса деловања и повезивања земаља у „ШОС регион“.⁷⁹³ Након тога, самит Механизма одржан је у Бишкеку, 24. августа 1999. године. Како се сарадња временом развијала и у другим областима, углавном у области државне, међудржавне и регионалне безбедности, на овом самиту, председници држава чланица су преговарали о успостављању нових подмеханизма и логистичком, институционалном и кадровском проширењу Шангајске петорке. Душанбе је 5. јула 2000. године био домаћин петог самита Петорке. На том самиту је усвојена иницијатива о стварању Савета националних координатора, као додатног оквира за још успешнију усаглашавање и превазилажење разлика које постоје међу националним интересима држава чланица и оптерећују међусобне односе.⁷⁹⁴ Пре одржавања самита у Тацикистану, марта исте године, у „Астани је по први пут

⁷⁹¹ *Agreement between the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China on the Confidence Building Measures in the Military Field in the Border Area*, United Nations. Доступно на: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/960426_AgreementConfidenceBuildingMilitaryFieldinBorderArea.pdf. Приступљено 10.1.2024.

⁷⁹² Међутим, правоснажност овог Уговора траје до краја 2020. године. *Mutual Reduction of Military Forces in Border Area*. Доступно на: <https://fas.org/nuke/control/mrmfba/index.html>. Приступљено: 10.1.2024.

⁷⁹³ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242. У овом раду ћемо се користити термином „ШОС регион“, јер се ШОС подручје у званичним документима ове Организације дефинише као ШОС регион.

⁷⁹⁴ *Chine-Peng Chung, "China's Approaches to the Institutionalization of Regional Multilateralism", Journal of Contemporary China*, Vol. 17, Issue, 57, 2008, pp. 747–764.

одржан састанак војних министара земаља чланица на коме су дискутовали о питањима која су у вези са ситуацијом у региону и међусобним војним контактима, те усвојили саопштење о овоме. У јулу исте године у Душанбеу први пут су се састали министри спољних послова, што представља и званичан почетак модела кроз који функционише механизам митинга министара спољних послова Шангајске петорке.⁷⁹⁵ На шестом самиту механизма Шангајске петорке, Узбекистан је потписом тадашњег председника Ислама Каримова, постао пуноправна чланица ШОС-а. Том приликом, државе потписују Декларацију о оснивању ШОС-а и Шангајску конвенцију о борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма. У оснивачкој Декларацији представници држава потписници наглашавају да надградња Шангајске петорке у ШОС из стратешких разлога представља нужан потез како би се искористиле могућности, али и отклонили изазови који се јављају као последица настанка међународног мултиполарног поретка и економски глобализованог света, уз паралелно постојање хегемонске политике моћи.⁷⁹⁶ Поред тога, шефови држава су у Саопштењу за јавност, сасвим очекивано, позитивно оценили приступење Узбекистана и његову жељу да се придржава не само принципа Шангајске организације за сарадњу, већ и принципа ОУН и норми међународног права.⁷⁹⁷ Такође, 2001. године шефови влада држава чланица по први пут преговарају у оквиру ШОС формата. У свом првом Саопштењу за јавност премијери су осудили терористички напад од 11. септембра 2001. године. У истом Саопштењу они дају јасне сигнале да ће у деловању ШОС-а економска сарадња бити подједнако важна као и сарадња у области безбедности.⁷⁹⁸

Пре анализе самита, форума и других врста састанака одржаних под покровитељством ШОС-а, с циљем што бољег разумевања улоге ове Организације у кинеској спољној политици, приказаћемо ШОС институционално-организациону структуру. Најпре, структура броји два стална тела, а то су Секретаријат ШОС-а са седиштем у Пекингу и Регионална антитерористичка структура ШОС-а (РАТС) са седиштем у Ташкенту.⁷⁹⁹

⁷⁹⁵ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр.1–2, 2007, стр. 223.

⁷⁹⁶ *Declaration on the Establishment of the SCO*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 4.1.2020.

⁷⁹⁷ *Joint Statement by the Heads of the Member States, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 10.1.2024.

⁷⁹⁸ *Statement by the Heads of Government of the Member States, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено 10.1.2024.

⁷⁹⁹ ШОС Секретаријат броји 30 чланова који долазе из земаља чланица. Број представника сваке земље зависи од учешћа те земље у буџету ШОС-а. По седам чланова долазе из Кине и Русије,

Међутим, одређивање броја представника земаља на основу финансирања буџета ШОС-а,⁸⁰⁰ поред логичног осликавања односа снага међу државама чланицама у оквиру Организације, намеће и питање о приоритизацији интереса и циљева Организације.⁸⁰¹ Секретаријат је отпочео са радом 15. јануара 2004. године.⁸⁰² У питање надлежности ШОС Секретаријата потпада остваривање међународне сарадње, тј. остваривање сарадње са другим организацијама и институцијама, државама дијалог партнерима и државама посматрачима.⁸⁰³ Поред међународне, Секретаријат својим члановима пружа правну, логистичку и аналитичку подршку раду Организације. Као што је претходно наведено, друго стално тело Организације је Антитерористичка структура (РАТС), са седиштем у Ташкенту. Први радни састанак Извршног комитета РАТС-а одржан је 31. октобра 2003. године. Номинацију за директора Извршног комитета РАТС-а, чији мандат траје три године, врши Савет министара спољних послова ШОС-а, а потврђује Савет држава шефова чланица ШОС-а.⁸⁰⁴

Савет шефова држава чланица представља највише тело у доношењу одлука у оквиру ШОС-а. Председници држава чланица заседају једном годишње када доносе једногласне одлуке о будућим правцима развоја Организације, попут отварања нових поља сарадње, што даље усмерава

шест чланова из Казахстана, пет из Узбекистана, три из Киргизије и два из Таџикистана. За сада у раду Секретаријата не учествују чланови који долазе из Индије и Пакистана. 上海合作组织秘书处 (*Shanghai hezuo zuzhi mishu chu*), *The SCO Secreteriat*, Baidu. Доступно на: <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%8A%E6%B5%B7%E5%90%88%E4%BD%9C%E7%BB%84%E7%BB%87%E7%A7%98%E4%B9%A6%E5%A4%84>. Приступљено: 10.1.2024.

⁸⁰⁰ Систем квота одређују министри спољних послова држава чланица ШОС-а.

⁸⁰¹ У том контексту, одређени аутори истичу да је деловање регионалних механизма и/или организација одређено, тј. лимитирано интересима руководеће државе. Mariam Akhtar et al., "Shanghai Cooperation Organization and Conflict Resolution: A Comparative Study of Pakistan and India Bilateral Relations", *NDU Journal*, 2018, pp. 89–97. Доступно на: <https://ndu.edu.pk/ndu-journal/2018/08-Shanghai-Coop-Org.pdf>. Приступљено: 11.1.2024.

⁸⁰² Генералног секретара ШОС Секретаријата именује Савет министара спољних послова ШОС-а, а потврђује Савет шефова држава ШОС-а. Трајање мандата Генералног секретара ШОС-а је три године. Пет заменика номинује Савет националних координатора, а одобрава Савет министара спољних послова. Тренутни Генерални секретар је Владимир Норов (Vladimir Norov), а заменици су: Нурлан Ақошқаров (Nurlan Akkoshkarov), Сје Сјаојунг (Xie Xiaoyung), Ајзада Субакозоева (Aizada Subakozhoeva), Владимир Потепенко (Vladimir Potapenko), Серли Шајдамир Џонон (Serli Shaidamir Jonon). *SCO Secreteriat*, SCO. Доступно на: <http://eng.sectSCO.org/secretariat/>. Приступљено: 4.1.2020.

⁸⁰³ Државе дијалог партнери су Азербејџан, Јерменија, Камбоџа, Непал, Турска и Шри Ланка. Статус државе посматрача имају Авганистан, Белорусија, Иран и Монголија. *About SCO*, SCO. Доступно на: http://eng.sectSCO.org/about_sco/. Приступљено: 14.1.2024.

⁸⁰⁴ Ibid.

реализацију циљева ШОС-а.⁸⁰⁵ Ове одлуке, заправо, не представљају само одговоре Организације на изазове и трендове на регионалном и глобалном нивоу, већ дају и оквир одговарајућег политичког и економског амбијента ради реализације бројних пројеката од регионалне и националне важности. У том смислу, ове одлуке одређеним делом су и условљене пресеком остварених резултата, али и пропуста које је неопходно отклонити с циљем превазилажења међународних (спољних) и домаћих (унутрашњих) изазова.⁸⁰⁶ Пратећи логику, ове одлуке се могу посматрати и као оквир за усаглашавање појединачних националних са међусобним интересима земаља чланица. У хијерархијској структури, испод Савета шефова држава чланица налази се Савет шефова влада (премијера) држава чланица. Шефови влада, као и шефови држава чланица, заседају на годишњем нивоу, осим уколико неки догађај не изискује хитно, тј. ванредно заседање. Савет шефова влада држава чланица одлучује о приоритетним и стратешким стварима, као што је одобравање буџета за наредну годину.⁸⁰⁷ Ове одлуке бивају конкретизоване кроз годишње састанке министара спољних послова, економије, културе, одбране, јавне безбедности, правде, као и шефова одсека за ванредне ситуације и јавних тужилаца. Континуираном раду Организације кључно доприноси Савет националних координатора држава чланица који се састаје три пута годишње.⁸⁰⁸ Поред тога, у оквиру ШОС-а постоје и ШОС Енергетски клуб створен на предлог Владимира Путина, ШОС Пословни клуб и ШОС Конзорцијум банака. ШОС Пословни клуб и ШОС Конзорцијум банака су 2006. године постали део институционалне структуре ШОС-а. Међу бројним надлежностима ШОС Пословног клуба и ШОС Конзорцијум банака, издваја се олакшавање процедура ради стимулације инвестирања пројеката од виталног националног, регионалног и глобалног значаја, као и пројеката који доприносе реализацији

⁸⁰⁵ Ibid.

⁸⁰⁶ *Tashkent Declaration by Heads of the Member States of the SCO, 2004*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 9.1.2024.

⁸⁰⁷ *About SCO*. Доступно на: http://eng.sectsco.org/about_sco/. Приступљено: 14.1.2024.

⁸⁰⁸ Рад Савета дефинисан је у Правилнику о раду Савета националних координатора (*Rules of Procedure of the Council of National Coordinators*) и ШОС Оснивачкој декларацији. *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/news/20171013/336152.html>. Приступљено: 14.1.2024. Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242. Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142. *Joint Statement by the Heads of the Member States, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 4.1.2020.

Иницијативе појас и пут.⁸⁰⁹ Буџет Организације се одређује за наредну годину, а то је први пут учињено 23. септембра 2003. године на заседању председника влада ШОС земаља чланица у Пекингу.⁸¹⁰

Први самит у шесточланом саставу одржан је 7. јуна 2002. године у Санкт Петербургу. У Декларацији потписаној на овом самиту шефови држава наглашавају да ће на већ утврђеним начелима ШОС-а, уз поштовање централне улоге ОУН-а у међународним односима, постепено надограђивати заједнички приступ у спољној и безбедносној политици Организације и радити на стварању мултиполарног, фер и демократског међународног поретка.⁸¹¹ Наглашавањем да ће се Организација придржавати начела ОУН-а у свом раду, указује на чињеницу да се регионална и глобална безбедност не могу обезбеђивати једнострано, већ само кроз призму заједништва и недељивости. Већ и на самом почетку свог постојања, Организација показује да ће деловати као целина у односу на изазове, али и развојне могућности које доноси регионални и глобални распоред снага. У том смислу, сарадња неће бити условљена економским и политичким системима држава, као ни капацитетима моћи којима располажу, већ само жељом држава, организација и институција да се придржавају принципа Организације и ОУН-а.⁸¹² Остваривање сарадње, заједничко напредовање и међусобно учење без политичког и економског условљавања и наметања униформности дефинисано је кроз призму дипломатске теорије и праксе „шангајског духа“.

„Шангајски дух“ као идејни оквир деловања Организације и одраз кинеских спољнополитичких и дипломатских принципа, као што су неусловљавање и прилагођавање датим условима остваривања сарадње, може бити интерпретиран и као један од начина ширења кинеске политичке културе и праксе. Наиме, на овај начин НР Кина подржава земље са сличним

⁸⁰⁹ *SCO Interbank Consortium: Towards Renewal and Broader Cooperation*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/news/20170608/288646.html>. Приступљено: 4.1.2020. Darya Shulyakova, “Participants of the “SCO Moscow Business Club” Summed up the Forum”, *Infoshos*. Доступно на: <http://infoshos.ru/en/?idn=20925>. Приступљено: 4.1.2020.

⁸¹⁰ *Joint Communiqué Meeting of the Council of Heads of Government of the SCO, 2003*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 19.1.2024. Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242.

⁸¹¹ *St. Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 14.1.2024.

⁸¹² *Moscow Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2003*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 9.1.2024.

политичким системима, док у исто време охрабрује оне са другачијим да крену њеним путем.⁸¹³ Одређени део својих напора у обезбеђивању регионалне и глобалне безбедности Организација фокусира и на борбу против ширења нуклеарног оружја. Тако, анализом докумената потписаних или донетих у оквиру ШОС-а увиђа се велика подршка Споразуму о неширењу нуклеарног оружја (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*) и иницијативи Узбекистана да се у простору централноазијског региона не развија и не стационира нуклеарно оружје других држава.⁸¹⁴ Иницијатива Узбекистана која је имала и ШОС подршку, резултирала је потписивањем Уговора о зони без нуклеарног оружја у Централној Азији (*Treaty on Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia*), који је ступио на снагу 21. марта 2009. године.⁸¹⁵ Спречавање ширења нуклеарног оружја, како на глобалном нивоу тако и на нивоу кинеског суседства, има вишеструки утицај по кинеску спољну политику и националну безбедност. Најпре, у условима коришћења нуклеарне енергије у цивилне, а не ратне сврхе, ствара се окружење реалних могућности за реализацију кинеског мирољубивог развоја, као једне од кинеских спољнополитичких стратегија. С друге стране, када НР Кина наступа са позиције нуклеарне силе, њени капацитети моћи у (пре)обликовању, не само регионалне већ и глобалне безбедносне архитектуре, далеко су снажнији од државе која не располаже арсеналом овог наоружања. Поред тога, ШОС се намеће и као формат сарадње који има капацитете да спречава ширење нуклеарног оружја, што може у даљој перспективи да утиче на његов институционални развој и усмерења кинеске спољне политике, будући да је званични Пекинг већ активно учествовао у решавању корејског нуклеарног питања, као иницијатор Механизма за шестостране преговоре (*Six-party Talks Mechanism*).

Будући да Русија и НР Кина географски припадају и пацифичком региону, ШОС је фокусиран и на питање безбедности у овом делу света.⁸¹⁶ Наиме, кроз

⁸¹³ Драгана Митровић, „Од ‘социјалистичке модернизације’ до ‘Кинеског сна’ – 40 година политике реформе и отварања НР Кине“, предавање одржано на Српској академији науке и уметности, Београд, 14. децембар 2018. године.

⁸¹⁴ *St. Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 8.1.2020.

⁸¹⁵ *Yekaterinburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 14.1.2020

⁸¹⁶ Још за време постојања Шангајске петорке безбедност пацифичког региона је била високо рангирана. У том контексту, у Декларацији самита председника држава Петорке, одржаном 2000. године у Душанбеу, наглашено је противљене Механизма америчким амбицијама распоређивања ракетног система у земљама пацифичког региона, чиме се подстиче трка у наоружању. Jyotsna Bakshi, “Shanghai Cooperation Organization (SCO) before and after September

документа који чине ШОС систем, наглашава се да ће земље чланице, како на нивоу Организације тако и кроз међународну сарадњу, радити на уобличавању пацифичког региона, као геополитичког, геоекономског и геостратешког чиниоца спољне политике ШОС-а.⁸¹⁷ Здружени, односно, ШОС наступ у редизајнирању пацифичког региона даје додатни подстицај акцијама Пекинга у процесу реализације геополитичких амбиција поморског карактера, нарочито у Јужном кинеском и Источном кинеском мору. У показивању одбрамбене, као и нападачке снаге ШОС-а, велику улогу имају билатералне и здружене војне и антитерористичке вежбе које не „покривају“ само географске јединице – ваздух, копно и море – већ и сајбер простор. Одржавање ових вежби отворило је питање ШОС милитаризације и његовог прерастања у војни савез.⁸¹⁸

Економија представља други носећи стуб Организације. У том смислу државе чланице ШОС-а ствараће погодну климу ради интензивирања трговинске и инвестиционе сарадње, као оквира за конкретизацију планова и успешног спровођења Програма мултилатералне трговине и економске сарадње (*Program of Multilateral Trade and Economic Cooperation*).⁸¹⁹ Имплементација овог Програма врши се кроз акционе планове који се доносе за одређени временски период. Један од корака у убрзавању економске интеграције земаља ШОС региона, представљају састанци министара за међународне економске односе и трговину и састанци министара транспорта, као и представника других институција у секторима економије, транспорта и привреде.⁸²⁰ Поред предвиђених буџетских издвајања за инфраструктурну модернизацију „ШОС простора“, НР Кина је финансирањем кроз инвестиције, кредите и зајмове дала

11”, *Strategic Analyses*, Vol. 26, No. 2, Apr-Jun, 2002, pp. 265–276. Такође, то је веома значајно и из аспекта кинеске геополитике и свеукупне безбедности, јер управо у овом простору НР Кина има највећи број територијалних сукоба.

⁸¹⁷ *St. Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>. Приступљено: 8.1.2024.

⁸¹⁸ *Major PLA – Related Joint Anti-Terror Military Exercises and Trainings*, CCTV. Доступно на: <http://www.cctv.com/english/20071221/107164.shtml>. Приступљено: 19.1.2024. *Competent Authorities of SCO Member States Holds “Xiamen 2015” Joint – Command – Post Exercise on Countering the Use of Internet for Terrorism, Separatism and Extremism Activities*, The Regional Anti-Terrorist Organization. Доступно на: <http://ecrats.org/en/media/video/5138>. Приступљено: 20.1.2024.

⁸¹⁹ Значајну улогу у томе има и Меморандум шефова влада држава ШОС-а потписан 14. септембра 2001. године. *St. Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>. Приступљено: 8.1.2024.

⁸²⁰ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 225.

подстрек реализацији ових циљева.⁸²¹ Премијери су у саопштењу издатом након редовног самита одржаног 2003. године изјавили да ће у паралелним и међусобно надопуњујућим процесима економске глобализације и регионализације, државе чланице радити на остваривању ШОС мултилатералне сарадње како би се поспешило међурегионално повезивање земаља ШОС региона (чланица и учесница),⁸²² будући да оне географски припадају различитим регионима, и да самим тим негују различите културе пословања и придржавају се различитих економских развојних стратегија. Као главне задатке издвојили су стварање повољних услова за развој трговине, е-трговине повећање обима инвестиција и инфраструктурно умрежавање у области саобраћаја, телекомуникација и енергетике.⁸²³ Према кинеском схватању „е-трговина олакшава интеграцију дигиталне и реалне економије, чиме се даје подстицај оптимизацији алокације ресурса, побољшању продуктивности, развоју иновација и стварању одрживог развоја“⁸²⁴ као саставних делова новог развојног модела НР Кине, односно модела висококвалитетног економског развоја.

Велики изазов по институционално-историјски развој Организације поставила је Светска економска криза из 2008. године.⁸²⁵ Чланице Организације су скупа активно радиле на изналажењу решења изазова наметнутих овом кризом. У Декларацији коју су председници земаља чланица потписали у Јекатеринбургу 16. јуна 2009. године, подвлачи се важност сарадње у

⁸²¹ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2006*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 21.1.2024. Одабир пројеката врши се у складу са Правилником о сарадњи банака чланица ШОС Конзорцијума банака приликом селекције и имплементације пројеката (*The Rules of Interaction of Banks – Members of the SCO Interbank Association in Selection, Expertise and Implementation of Projects*). *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 21.1.2024.

⁸²² Овде правимо разлику између ШОС земаља чланица и учесница по критеријуму права гласања и одлучивања у раду Организације. Наиме, једино сталне ШОС чланице имају право гласа, док земаље дијалог партнери и посматрачи немају ово право, али могу на друге начине активно учествовати у процесу одлучивања.

⁸²³ *Joint Communiqué Meeting of the Council of Heads of Government of the SCO, 2003*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 20.1.2024.

⁸²⁴ *International Strategy of Cooperation on Cyberspace*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjlb_663304/zjzg_663340/jks_665232/kjlc_665236/qtwt_665250/t1442390.shtml. Приступљено: 1.2.2024.

⁸²⁵ Dragana Mitrovic, “China’s Response to the World Economic Crises and Her Rise”, *Proceedings of the 7th Annual Conference of the Asian Studies Association*, The Contemporary China Research Center, Hong Kong, 2012, pp. 59–71.

финансијском сектору и стварању различитих механизма и облика сарадње како би се превазишле последице Светске финансијске кризе, и створила погодна клима за даљи развој држава и нормално функционисање глобалних економских и финансијских ланаца. Ово је нарочито било значајно за НР Кину, јер се њена економија до тада највећим делом базирала на извозној развојној стратегији.⁸²⁶ Исте године, премијери су донели неколико стратешких одлука материјализованих кроз званичне иницијативе, принципе, стратегије и друга документа. Сасвим јасно то је било учињено с циљем економског оснаживања динамичног ШОС региона услед драстичног пада глобалног развоја. Најпре, премијери су потписали Заједничку иницијативу о убрзању мултилатералне економске сарадње ради превазилажења последица глобалне економске и финансијске кризе (*Joint Initiative on Accelerated Multilateral Economic Cooperation to Overcome Global Financial and Economic Impacts*), као и Главне принципе о формирању и управљању ШОС Специјалним рачуном (*Main Principles of Formation and Management of the SCO Special Account*). Потом, један од корака представља и препорука ШОС Конзорцијуму банака и ШОС Пословном клубу да интензивирају међународну сарадњу, док је сарадња унутар Организације ојачана увођењем редовног одржавања састанака између министара финансија и гувернера народних банака ШОС земаља чланица.⁸²⁷ Превазилажење економских последица изазваних Светском економском кризом и убрзавање економске интеграције ШОС региона, паралелно са процесом обезбеђивања безбедности, постају приоритетни задаци Организације. Тако на самиту Савета председника држава ШОС-а, одржаном у Астани 15. јуна 2011. године, Ху Ђинтао је одржао говор под називом „Продубљивање прагматичне сарадње и одржање мира и стабилности“ (*Deepening Pragmatic Cooperation and Maintaining Peace and Stability*). У овом говору, Ху Ђинтао је истакао шест приоритета којих би Организација требало да се придржава како би наставила да има позитиван утицај на економско оснаживање и стабилизацију региона Централне Азије.⁸²⁸ Као први приоритет истакнуто је да се и државе чланице и

⁸²⁶ *Yekaterinburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 2.2.2024. Dragana Mitrovic, “China’s Response to the World Economic Crises and Her Rise”, *Proceedings of the 7th Annual Conference of the Asian Studies Association*, The Contemporary China Research Center, Hong Kong, 2012, pp. 59–77.

⁸²⁷ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2009*. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 5.2.2024.

⁸²⁸ *Astana Declaration on the 10th Anniversary of the SCO, 2011*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>; *SCO Summit is Held in Tashkent Hu Jintao Attends and Delivers an Important Speech to the Summit*, Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America. Доступно на: <http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t708530.htm>; *Press Release*

Организација као целина придржавају „шангајског духа“ и политичког дијалога као главних метода у превазилажењу изазова и усаглашавању интереса. Други приоритет подразумева развој превентивних мера у борби против тероризма. Трећи приоритет се односи на инфраструктурну модернизацију како би се олакшала сарадња у областима попут енергетике и пољоприведе. Следећи приоритет претпоставља изградњу ШОС идентитета кроз развој сарадње у области културе и *people-to-people* дипломатије. Као пети приоритет, тадашњи кинески председник Ху Ђинтао истакао је важност даљег развијања, тј. прецизирање правног оквира Организације, док се последњи односи на транспарентност и међународну сарадњу Организације.⁸²⁹ Ово уједно можемо разумети и као пласирање стратешких и спољнополитичких идеја НР Кине, што је пак сасвим легитимно, будући да је она главни носилац и највећи финансијер Организације. Чланице су кроз сарадњу у оквиру ШОС-а наставиле да релаксирају ситуацију изазвану урушавањем постојећег глобалног економског модела, успостављеног после Другог светског рата од стране САД-а и других земаља Запада. Руководећи се тим циљем, председници влада чланица Организације на самиту одржаном 7. новембра 2011. године у Санкт Петербургу, потписују Заједничку изјаву о економској ситуацији у свету и у ШОС региону (*Joint Statement by the Heads of Government of the Member States of the SCO on the Economic Situation in the World and in the SCO Region*). У овом документу премијери су подвукли важност промене одређених сегмената контроле глобалног финансијског и монетарног поретка како би и државе у развоју могле да реше питање буџетског дефицита и имале користи од економске глобализације.⁸³⁰ Ово је такође веома значајно и за НР Кину, која иако је друга економија света, себе, по потреби, представља и као економију у развоју и заштитницу интереса земаља у развоју.

Даљи рад Организације, председници су предочили у документу под називом Основне смернице развојне стратегије ШОС-а на средњи рок (*Basic Directions of the Mid-Term Development Strategy of the Shanghai Cooperation*

Meeting of the Council of SCO Member States Commemorating the Tenth Anniversary of the SCO, 2011, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 15.1.2024.

⁸²⁹ *SCO Summit is Held in Tashkent Hu Jintao Attends and Delivers an Important Speech to the Summit*, Embassy of the People's Republic of China in the United States of America. Доступно на: <http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t708530.htm>; *Press Release Meeting of the Council of SCO Member States Commemorating the Tenth Anniversary of the SCO, 2011*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 15.2.2024.

⁸³⁰ *Joint Statement by the Heads of Government of the Member States of the SCO and Economic Situation in the World and in the SCO Region, 2011*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 13.2.2020.

Organization). Ове основне смернице постаће платформа за писање, а потом и усвајање ШОС Развојне стратегије до 2025. године.⁸³¹ На агенди састанка премијера, одржаног у Бишкеку 4. и 5. децембра 2012. године, поново је високо било позиционирано питање ШОС Развојне банке, која би додатно стимулисала економско оснаживање региона. На свом састанку, поред усвајања буџета за 2013. годину, премијери су усвојили и Листу пројектних активности ШОС-а за период од 2012–2016. године (*List of Measures for Further Development of the Project Activities within the Organization in 2012–2016*).⁸³² Будући да је инфраструктурно умрежавање неодвојиви део економског напретка, а економски напредак један од предуслова сузбијања сиромаштва и отупљивања оштрице „три зла“, премијери земаља чланица ШОС-а 2013. године потписују Заједничку изјаву о ШОС развоју сарадње у области транспорта (*Joint Statement by the Heads of Governments of the Member States of the SCO on Future Development of Cooperation in Transport*).⁸³³ Ова изјава је касније прерасла у Међувладин споразум држава чланица ШОС-а о стварању повољних услова међународног путног транспорта (*Agreement between the Governments of SCO Member States on Favorable Conditions for International Road Transport*).⁸³⁴ Земље чланице ШОС-а су се обавезале да економско оснаживање „ШОС региона“ буде у сагласности са највишим еколошким стандардима и УН циљевима одрживог развоја.⁸³⁵ Изградња нове и модернизација постојеће инфраструктуре

⁸³¹ *Press Release Meeting of the Council of Member States of the SCO, 2012*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 15.1.2024.

⁸³² *Joint Communiqué Meeting of the Council of Heads of Government of the SCO, 2012*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 15.1.2020. Тренутно важећа листа пројектних активности је за период од 2017. до 2021. године. *Joint Communiqué Following the 16th Meeting of the SCO Heads of Government Council, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 20.2.2024. Листа пројектних активности се усваја за период од 4 године.

⁸³³ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2013*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 16.2.2024.

⁸³⁴ Овај Споразум и анекси који га прате писани су у сарадњи са Азијском развојном банком и Економском и социјалном комисијом ОУН за Азију и Пацифик (*United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – UN ESCAP/ УНЕСКАП*), чиме ШОС потврђује своју отвореност за сарадњу, као и спремност да учи од страна које имају далеко више искуства у реализацији оваквих пројеката. Потписивање овог Споразума, које је условило и међусобно усклађивање законских оквира земаља чланица који регулишу питање транспорта, одређеним делом представља и жељу земаља чланица да се икористи транзитни потенцијал овог дела света, и самим тиме створи инвестициона клима која ће уживати виши ниво поверења. *Joint Communiqué of Meeting of the Council of Heads of Government of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 16.2.2024.

⁸³⁵ Ово је потврђено и потписивањем следећег документа: *Memorandum on the exchange of information on transboundary movements of ozone-depleting substances and hazardous waste*), као и

отвара бројне могућности НР Кине да пласира вишкове у индустрији челика, цемента, стакла, као и да отвара нова радна места за стално нарастајућу кинеску радну снагу.⁸³⁶ Кроз овакво спољнополитичко деловање, НР Кина ствара окружење које ће бити саобразно њеним развојним циљевима и спољнобезбедносним амбицијама. Дакле, будући да у спољној политици НР Кине реализација геоекономских циљева увек претходи остваривању геополитичког утицаја, можемо закључити да Пекинг кроз (гео)економску контролу протока роба, људи, капитала и услуга себе намеће као једног од главних актера у креирању Евроазијског геополитичког поретка, а самим тиме и Евроазијске безбедносне архитектуре.

Самит Савета шефова држава чланица ШОС-а, одржан у Астани 9. јуна 2017. године, донео је низ важних промена у раду Организације са становишта кадровског и логистичког проширења, усложњавања интереса и умножавања очекивања држава чланица од саме Организације. Самим тим, загонетка поретка ШОС региона постаје још сложенија, а загонетка у мозаику поретка кинеског сна –ШОС, на себе привлачи додатну пажњу. Наиме, на овом самиту председници шест земаља једногласно су донели одлуку да Индија и Пакистан испуњавају услове да постану пуноправне чланице ШОС-а, и поред нерешених територијалних питања.⁸³⁷ Индија и Пакистан, као пуноправне чланице, уживају сва права, али и на себе преузимају обавезе чланства Организације. Географским проширењем Организације и на Јужну Азију, узимајући у обзир и географске позиције држава посматрача и дијалог партнера, ШОС се протеже на простору од Северног океана, преко Источне Европе⁸³⁸ и Западне

ШОС Концепта о заштити животне средине (*SCO Concept on Environmental Protection Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organization, 2018*). Доступно на: http://www.jukkarannila.fi/docs/SCO_Qingdao_Declaration_2018.pdf. Приступљено: 24.1.2020.

⁸³⁶ Dragana Mitrovic, “The Belt and Road: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August, 2006, Beijing, pp. 76–95. Dragana Mitrovic, “‘16+1’ Framework of Cooperation: Main Lessons from Six Years Experience”, in: Gerd Kaminiski (eds.), *Chinese Strategies in Politics, Foreign Policy, Security Policy, Economy and Law*, Vienna School of International Relations, Vienna, 2019, pp. 141–165.

⁸³⁷ *The Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 18.1.2020. Индија и Пакистан имале статус посматрача у Организацији од 2005. године. *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2005*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 17.2.2024.

⁸³⁸ Белорусија је од 2009. године имала статус дијалог партнера при Организацији, док је 2015. године добила статус државе посматрача у раду ШОС-а. *Ufa Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2015*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 23.2.2023. Од 2024. године, покренут је поступак њеног примања у пуноправно чланство.

Азије,⁸³⁹ Персијског залива⁸⁴⁰ и Индијског океана, па све до обала Пацифика.⁸⁴¹ Као што можемо уочити, географско простирање ШОС-а поклапа се са неким од кључних тачака САД-а у одржавању позиције глобалног хегемона. Такође, укључивањем Индије и Пакистана, односна и структурна моћ ШОС-а додатно је оснажена, јер у свом чланству Организација броји две сталне чланице Савета безбедности ОУН: НР Кина и Русија, и четири нуклеарне силе: НР Кина, Русија, Индија и Пакистан (непризната), највеће потрошаче и произвођаче нафте гасе, као и државе које су кључне у глобалним ланцима производње и снабдевања. Сви ови фактори узети збирно, изазивају додатно подозрење и појачавају нелагоду држава које неблагонаклоно гледају не само на развој геополитичког утицаја ШОС-а, већ и на јачање позиције НР Кине у глобалном управљању.

Стратешка реконфигурација равнотеже снага у оквиру ШОС-а, доноси бројне и опречне дебате о будућности Организације и њених капацитета у погледу стварања синергије различитих интереса, решавања безбедносних изазова и подстицања економског развоја региона. Неизоставно, ове опречне дебате у себе укључују и питање како ће ово проширење ШОС-а утицати на кинеску спољну политику, нарочито са становишта Иницијативе појас и пут. С једне стране, примање Индије и Пакистана као пуноправних чланица ШОС-а, интерпретира се као сведочанство међународној заједници да ова Организација представља платформу за сарадњу која се у обезбеђивању регионалне и глобалне безбедности руководи принципима заједништва, једнакости и отворености, а не методама карактеристичним за склапање војних блокова и савеза, као што је ШОС и био представљан од стране одређених делова академских и политичких кругова са Запада.⁸⁴² Као допуно оваквом тумачењу ширења чланства ШОС-а, поједини теоретичари наглашавају да ће кроз бројније чланство „ШОС бити у далеко бољој позицији да постане водећи регионални безбедносни актер“,⁸⁴³ а НР Кина себе наметнути као стожер

⁸³⁹ Турска је постала дијалог партнер 2012. године. *Yekaterinburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 14.2.2024.

⁸⁴⁰ Иран је, такође, постао ШОС пуноправна чланица.

⁸⁴¹ Шри Ланка је постала дијалог партнер 2009. године. Приступљено: *Yekaterinburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 14.2.2024.

⁸⁴² Joshua Kucera, “What Does Adding India and Pakistan Mean for SCO”, *Eurasianet*. Доступно на: <https://eurasianet.org/what-does-adding-india-and-pakistan-mean-for-the-sco>. Приступљено: 17.2.2024.

⁸⁴³ Shannon Tiezzi, “The New, Improved Shanghai Cooperation Organization”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2014/09/the-new-improved-shanghai-cooperation-organization/>. Приступљено: 18.2.2024.

безбедности Азије. Међутим, НР Кина не жели за себе позицију стожера који ће максимализовати субјективни осећај безбедности на уштрб других или диктирати правила понашања, већ позицију плетиле односа у којој ће државе заједничким идејама, партнерским идентитетом, спрезањем стратегија и усаглашавањем праксе понашања долазити до крајњег циља заједничке, недељиве, свеобухватне и одрживе безбедности. С друге стране, сусрећемо се са анализама и запажањима, да се прикључењем ове две државе, а превасходно Индије, тежи балансирању кинеског утицаја у региону Централне Азије. Поред тога, истичу се једногласност у доношењу одлука и немогућност, односно непостојање довољно развијених институционалних капацитета и (суб)механизма у ШОС-у као оквира да се одговори на изазове постављене споровима Индије и Пакистана, те Индије и НР Кине, и да ће самим тиме Организација запасти у ћорсокак.⁸⁴⁴ У том контексту Ху Ш шанг (Hu Shisheng), директор Кинеског института за савремене међународне односе (*China Institutes of Contemporary International Relations*), мишљења је да уколико „старе“ чланице ШОС-а дозволе Индији и Пакистану да у рад Организације унесу непремостиве билатералне разлике, ШОС ће постати дисфункционалан. Тачније, њихове пословне праксе, вредносни и политички системи требало би да дају нове и прошире постојеће развојне капацитете Организације, како би ШОС одржао улогу медијатора у приближавању и усаглашавању интереса држава чланица.⁸⁴⁵

Постоје тумачења да приступање Индије ШОС-у доприноси демократском ојачавању Организације и ублажавању њене слике као антизападног блока. Наиме, Индија је најмногљуднија демократска држава на свету, веома близак савезник САД-а, бивша британска колонија и чланица Четворочланог безбедносног дијалога, иницираног од стране Јапана, а недавно оснаженог од САД-а (*Quadrilateral Security Dialogue*).⁸⁴⁶ Приступање Индије и Пакистана Организацији, у исто време значи и почетак активирања њеног маритимног потенцијала и почетак усложњавања геополитичке структуре и стратешке

⁸⁴⁴ Derek Grossman, “China Will Regret India’s Entry Into the Shanghai Cooperation Organization”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2017/07/china-will-regret-indias-entry-into-the-shanghai-cooperation-organization/>. Приступљено: 18.2.2024. Nabila Jaffer, “The First Enlargement of the Shanghai Cooperation Organization and Its Implications”, *Focus on Regional Issue*, Vol. XXX, No. 1, 2016, Institute for Regional Studies, Islamabad, pp. 1–39.

⁸⁴⁵ K. Iqbal, “SCO Comes of Age”, *The Nation*. Доступно на: <https://nation.com.pk/13-Jul-2015/sco-comes-of-age>. Приступљено: 18.1.2024.

⁸⁴⁶ Поред Индије и Јапана, чланице су САД и Аустралија. Dragana Mitrovic, “USA President Trump’s First Asian Tour – From ‘America First to Indo-Pacific’”, *Asian Issues*, Vol. 3, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2017, pp. 7–24.

алгебре у Индијском океану.⁸⁴⁷ Међутим, иако НР Кина у својим стратешким документима наглашава важност мора и океана са становишта геополитике, (гео)економије и безбедности, из институционалне структуре ШОС-а још увек изостаје механизам којим би се ШОС маритимни потенцијал претворио у геополитичку и геокономску предност, а и реалност Организације.

У 2017. години додаје се и феминистичка перспектива ШОС-а, јер је 16. маја у Пекингу одржан први ШОС Форум жена. На овом Форуму дискутовано је о положају жена у политици, економији, посебно на руководећим менаџерским местима, као и начинима на које положај жена може бити побољшан.⁸⁴⁸ Такође, феминистичка перспектива ШОС-а ствара нове могућности за међународну сарадњу Организације. У том контексту, у Новосибирску од 2. До 4. јула 2017. одржан је Међународни конгрес жена држава ШОС и БРИКС групације земаља.⁸⁴⁹ Поред побољшања положаја жена, дат је подстицај и оснаживању слободе медија у државама чланицама ШОС-а, одржавањем првог ШОС Форума новинара у Пекингу 1. јуна.⁸⁵⁰ Оснаживање слободе медија у ШОС региону, праћено је и подизањем нивоа транспарентности у раду Организације. То је резултирало отварањем ШОС Центра за јавну дипломатију у Ташкенту. Међутим, Центар је званично отпочео са радом у јануару месецу наредне, тј. 2018. године. Транспарентност рада се постиже организовањем округлих столова отворених за јавност, на којима се дискутује не само о спољној и безбедносној политици Организације и њених држава чланица, држава посматрача и дијалог партнера, већ и питањима везаним за економску, сарадњу у области културе, спорта, здравства и инфраструктурног умрежавања ШОС

⁸⁴⁷ О маритимном потенцијалу Организације видети у: Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142. He Jian, Wang Lu, “Maritime Security: A New Field of Cooperation for the Shanghai Cooperation Organization”, *China International Studies*, July 2018, China Institute of International Studies, Beijing, pp. 25–39.

⁸⁴⁸ Дводневни Форум био је организован у три панела: „Жене и иновативни развој“ (*Women and Innovative Development*), „Жене и прелепи свет“ (*Women and Wonderful World*), „Жене и међусобно корисна сарадња“ (*Women and Mutually Beneficial Cooperation*). Међутим, као што можемо видети, називи панела, те самим тиме и сарадња међу женама ШОС региона одређена је економским, политичким и безбедносним циљевима Организације. Rashid Alimov: “The SCO Has also a Female Face. We also Need a Female Perspective on Our Common Future”. *Beijing Hosts the First SCO Women’s Forum*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20180516/427452.html>. Приступљено: 22.2.2024.

⁸⁴⁹ BRICS Business Women Alliance. Доступно на: <http://bricswomen.com/>. Приступљено: 27.2.2024.

⁸⁵⁰ *SCO Secretary-General: “A Word Can Set Heaven in Motion”. The First Media Forum of the SCO Family Countries Has Opened in Beijing*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20180601/437927.html>. Приступљено: 1.3.2024.

региона.⁸⁵¹ Међутим, оно што представља проблем јесте недоступност података о раду овог Центра, те остаје нејасно на који начин Центар упознаје међународну заједницу са деловањем саме Организације.

Интеррегионализам и мултилатерализам ШОС-а

Оснивање Шангајске организације за сарадњу из уговора и споразума о смањењу војних снага у пограничним регијама и подизању нивоа поверења међу земљама суседима, као одговора на прекрајање граница и стварања нове безбедносне архитектуре у региону Централне Азије, представља нову димензију у спољној политици НР Кине. Наиме, ово је прва мултилатерална организација која је створена на иницијативу НР Кине. Самим тим, у рад Организације су снажно уткана начела којима је базирана пракса спољне политике НР Кине. У том смислу, Организација инсистира на поштовању територијалног суверенитета, немешању у унутрашње ствари друге државе, превазилажењу изазова и неспоразума међу државама путем дијалога, уз уважавање норми међународног права и принципа ОУН и формалне једнакости држава приликом доношења одлука.⁸⁵² Министри спољних послова држава чланица ШОС-а су на састанку одржаном 2018. године истакли да су наведене карактеристике ШОС приступа међународним односима у служби превазилажења хладноратовског менталитета и традиционалног концепта политике моћи. Превазилажење хладноратовског менталитета део је реформе глобалног управљања, како би међународни поредак, по кинеском мишљењу, функционисао као синергија и/или усаглашавање различитих интереса по принципу једнакости свих актера, првенствено држава.⁸⁵³ Дакле, барем на нивоу заговараних принципа, постаје јасно да унилатерализам и хегемонизам нису уткани у одлуке, циљеве и начин рада Организације.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ “SCO’s Public Diplomacy Center Holds Round Table on International Relations”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-05/01/c_138027552.htm. Приступљено: 27.2.2024.

⁸⁵² Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242. Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142.

⁸⁵³ *Moscow Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2003*, SCO, Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 3.3.2024. *Press Release on the Shanghai Cooperation Organization’s Council of Foreign Ministers Meeting, 2018*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 3.3.2024.

⁸⁵⁴ *Press Release on the Shanghai Cooperation Organization’s Council of Foreign Ministers Meeting, 2018*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 3.3.2024.

Било би и саввим нелогично да хегемонизам, унилатерализам и протекционизам, буду присутни односно да чине део корпуса и начина рада ШОС-а. Конституционализацијом оркужења системским регионалним мултилатералним умрежавањем земаља суседа Кина ствара одговарајући институционални оквир за реализацију „кинеског сна“, који има улогу ослободитеља од хегемоније, унилатерализма, блоковске поделе и политике моћи. Стога, постаје саввим јасно да ШОС ствара другачије структуре међудржавних односа од оних на којима је инсистирао политички Запад. У таквим односима „кинеског сна“, свака од држава се осећа довољно комотно и комфортно да изнесе предлог и да на основама једнакости дискутује са осталим ШОС државама чланицама, а посредно и учесницама. Када је реч о комфорности, битно је нагласати да се у ШОС формату сарадње налази Кина, као најмогољуднија држава света, а сада и Индија као „најмогољуднија демократска држава на свету“. У том смислу, чланице ШОС-а велику пажњу посвећују развоју мреже партнерстава како на државном тако и на нивоу недржавних актера, чиме се избегава персонификација Организације, али и умањује идејни, стратешки и безбедносни утицај САД. Тим путем, НР Кина са другим државама чланицама и учесницама ШОС платформе за сарадњу приказује да лабави мултилатерални механизми, који нису уређени по принципу војних савезништава и хладноратовских блокова, могу представљати подсетк глобалном развоју и обезбеђивању међународне безбедности у динамичном међународном поретку.⁸⁵⁵ То је један од разлога због којих ШОС постаје привлачна организација за државе које желе, али и имају капацитете да дају допринос стварању мултиполарног међународног поретка, те и да у институционалном оквиру ове Организације са другим државама учесницама кроз стратешке кораке синтетичу своје интересе у целину, ради превазилажења препрека у демократизацији система глобалног управљања.⁸⁵⁶ С друге стране пак, ова решења искључују, или показују као погрешне предлоге који се не уклапају у кинеску визију стратешког деловања Организације или које она перцепира као демонстрацију политике моћи или хегемонизма. Из тог разлога ствара се двојаки утисак, почевши од тога да ће нешто бити урађено на кинески начин, са кинеским карактеристикама или пак неће бити учињено. Као други утисак издваја се могућност стварања замке коју је НР Кина износила као опасност у понашању САД, а то је приступ укалупљавања партнера.

⁸⁵⁵ *Development Strategy of the SCO until 2025*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 5.3.2024.

⁸⁵⁶ Nabila Jaffer, "The First Enlargement of the Shanghai Cooperation Organization and Its Implications", *Focus Regional Issue*, Vol. XXX, No. 1, Institute for Regional Studies, Islamabad, 2016, pp. 1–39.

Изучавајући глобалну равнотежу снага и трендове у међународним односима, представници Организације заступају став да један од кључних елемената у превазилажењу глобалних изазова представља и интеррегионализам. Интеррегионализам, као све важнија аналитичка јединица у политичким наукама, представља процес институционализовања политичких, економских, безбедносних и друштвених веза међу регионима.⁸⁵⁷ Имајући ово на уму, представници ШОС Секретаријата су на састанку одржаном 17. и 18. јануара 2019. године у Киргизији, дискутовали о нацрту споразума или проширивању институционалног оквира Организације с циљем ојачавања интеррегионалног аспекта ШОС-а.⁸⁵⁸ Дакле, приликом стварања међуповезаности држава чланица, заједничког идентитета и полицентричног међународног поретка, са концептом мултилатерализма нераскидиво је повезан и концепт интеррегионализма. За ову нераскидиву везу, професорка Јелица Стефановић-Штамбук каже следеће: „Мултилатерализам, у одређеним облицима успостављене расправне демократије, и интеррегионализам, као образац вишестрано умрежавајућих укрштених односа региона, проналазе се као могући ослонци поправљања архитектуре данашње глобалне владавине“.⁸⁵⁹ Руководи се том чињеницом, одређени аутори интеррегионализам одређују као стратешки и дипломатски одговор, офанзивне или дефанзивне природе, држава на безбедносне и економске изазове како на оне ван региона, тако и на изазове који настају унутар граница региона.⁸⁶⁰ Такође, сусрећемо се и са мишљењем да, иако је интеррегионализам у својој поставци још увек „магловит“, он оповргава, односно чини застарелим теорије по којима региони и интеррегионални односи не могу бити „чворишта“ прављења светске политике.⁸⁶¹

Остваривање интеррегионалних веза, међу којима ШОС није изузетак, претпоставља пет основних функција: „1. балансирање, 2. развој институција, 3. усаглашавање одлука донетих у различитим међународним форумима (*rationalizing the decision-making in global multilateral forums*), 4. одлучивање о приоритетима за међународну заједницу (*agenda-setting*), 5.

⁸⁵⁷ Heiner Hänggi et al., “Interregionalism, a New Phenomenon in International Relations”, in: Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006.

⁸⁵⁸ *SCO Secretariat Discusses Draft Programme of Developing Interregional Cooperation between SCO Member States*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20190118/505074.html>. Приступљено: 11.3.2024.

⁸⁵⁹ Jelica Stefanović-Štambuk, „Multilateralizam i interregionalizam za novu arhitekturu globalne vladavine“, *Godišnjak FPN 2009*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009, str. 418.

⁸⁶⁰ Julie Gilson, *Asia Meets Europe: Inter-regionalism and Asia-Europe Meeting*, Cheltenham, UK, 2002.

⁸⁶¹ Jelica Stefanović-Štambuk, „Multilateralizam i interregionalizam za novu arhitekturu globalne vladavine“, *Godišnjak FPN 2009*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009, str. 417–436.

творбу заједничког идентитета.⁸⁶² Балансирање можемо одредити као начин „контроле и кочнице“, тако да ниједан од региона или од држава учесница регионалног механизма не успостави доминантну, тј. позицију „први међу једнакима“. Балансирање као стратегија, барем за сада, веома је успешно примењивана у оквиру ШОС-а, како на нивоу заговараних принципа тако и на оперативној равни. Када је реч о балансирању на оперативном нивоу, као чињеницу издвајамо укључивање Индије и Пакистана као пуноправних чланица. Када се сагледа географско простирање ШОС-а, не само са становишта његових држава чланица већ и са становишта држава посматрача и дијалог партнера, увиђамо веома сложену структуру. У тој структури многи региони су оптерећени не само унутрашњим изазовима, већ су и односи међу регионима оптерећени геополитичким и геоекономским несугласицама. У том контексту, ШОС кроз призму интеррегионализма ствара подстицајну атмосферу „сарадничке конкуренције“ (*cooperative competition*), а не „међурегионалног ривалства“ (*rival regionalism*).⁸⁶³ Развој институционалног оквира интеррегионалне организације можемо дефинисати као обogaћивање и демократизацију глобалног управљања. Ово је веома значајно са становишта ШОС-а, из разлога што државе чланице Организације сматрају да је већина међународних институција у служби заштите и реализације виталних националних интереса САД-а. Кроз призму институционалног развоја, државе чланице ШОС-а исказују амбиције да на (не)посредан начин и у складу са сопственим могућностима утичу на уравнотеживање политичко-економских односа Север–Југ.⁸⁶⁴ Интеррегионализам, као облик сталног подстицања комуникације међу регионима, има сврху проналажења одрживих решења о усаглашавању интереса и очекивања укључених страна када се одлучује о правцима деловања, институционалном развоју или другим сложеним и важним питањима даљег рада одређене мултилатералне организације.⁸⁶⁵ Ову карактеристику интеррегионализма ШОС у значајној мери остварује кроз разгранату мрежу

⁸⁶² Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006, p. 11.

⁸⁶³ Link, W. (1989) "Reflections on the Paradigmatic Complementarity in the Study of International Relations". Наведено према: Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006.

⁸⁶⁴ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 224–239.

⁸⁶⁵ Jurgen Ruland, "ASEAN and the European Union: A Blumpy Inter-regional Relationship", *Occasional Paper*, C 95, Center for European Integration Studies, Bohn, 2001, pp. 1–43.

међународних партнерстава, о чему ће касније више бити речи. Међутим, одређене врсте изазова у комуникацији могу се јавити приликом одређивања не само безбедносних и економских, већ и бројних других врста приоритета, не само у погледу интеррегионализмом обухваћеног подручја/простора, већ и за међународну заједницу у целини. Изазови се могу представити низом питања. Прво се тиче усаглашавања метода, услова и оквира реализације постављених циљева, узимајући у обзир да, поред држава, и саме институције и организације не располажу подједнако развијеним преговарачким и институционалним капацитетима. Друго питање односи се на проблем једнакости и приоритизације приоритета. Треће питање, које произлази из ова два, претпоставља одговор на недоумицу коме и чијим потребама су приоритети подређени? Да ли су приоритети подређени потребама глобалног развоја, амбицијама регионалних организација или националним интересима држава чланица? Додатно, имајући на уму да ШОС представља облик лабавог институционализма, поставља се питање на ком нивоу је ШОС успео да успостави јасну поделу институционалних надлежности његових (суб)механизма. Што се тиче изградње заједничког идентитета, државе чланице, а првенствено НР Кина, теже да улагањем ресурса кроз бројне механизме и субмеханизме ШОС-а представе Организацију као платформу која је у служби стабилизације и развоја, не само држава чланица већ и шире на глобалном нивоу.⁸⁶⁶ Поред тога, изградња заједничког идентитета би била у служби истоветног, тј. једногласног разумевања међународног окружења, али и кинеских иницијатива, приоритета и амбиција. О развоју кохезивности и заједничког идентитета Организације, указују и теоретичари који су проучавали гласање држава чланица ШОС-а од 2014. до 2016. године у Генералној скупштини ОУН-а. Наиме, аутори истраживања дошли су до закључка да су државе чланице у овом телу у преко 80% случајева гласале исто.⁸⁶⁷ С друге стране, одређени теоретичари

⁸⁶⁶ Heiner Hänggi et al., “Interregionalism, a New Phenomenon in International Relations”, in: Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006.

⁸⁶⁷ Mikko Huotari et al. “China’s Emergence as a Global Security Actor – Strategies for Europe”, *MERICs Papers on China*, No. 4, July, 2017, Mercator Institute for China Studies, Berlin. Међутим, улога Организације у стварању јединственог разумевања трендова у међународном окружењу, такође била је уочена и од стране самих представника држава чланица. Тако су министри спољних послова држава чланица ШОС-а, на редовном састанку одржаном 2008. године, приметили да о бројним питањима безбедности, стабилности и напретка региона заговарају или идентичан или веома сличан приступ за њихово решавање или унапређење. *Press Release Meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the SCO, 2008*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 6.3.2027.

указују и на замку пренапрегнутости у коју може упасти интеррегионално умрежавање региона и држава, што може довести до политичке, економске и институционалне парализе не само регионалних организација и региона, већ и самих држава које улазе у њихов састав.⁸⁶⁸ Мултилатерализам и интеррегионализам ШОС-а јасно су уочљиви на безбедносном и геополитичком, (гео)економском и инфраструктурном и религијско-културолошком плану.

Организација, руковођена „шангајским духом“ и начелима новог концепта безбедности, кроз колективистички/здружени приступ превазилази безбедносне изазове који угрожавају друштвену стабилност, територијални суверенитет и економски развој држава чланица. Дакле, наместо унилатералног приступа, Организација делује кроз призму заједништва у обезбеђивању безбедности. Овај приступ безбедности у бројним аспектима се поклапа са кинеским поимањем дискурса одговорности у међународном поретку, као дела кинеских стратегија усаглашавања националних и глобалних интереса. Наиме, Комунистичка партија Кине је често на мети критика из разлога што кинески политички систем и начин баштињења људских права нису укалупљени у западни модел (индивидуалистичке) демократије. Међутим, теоретичари али и доносиоци политичких одлука, углавном на Западу, веома често, случајно или намерно, испуштају из вида да је кинеско виђење појма одговорности и људских права базирано на сложеном колективизму и заједништву различитости, што је и прсликано на административно уређење кинеске државе. Из кинеског угла сагледавања ствари, стално упућивање критика истоветно је са покушајем умањивања кинеског доприноса у подели одговорности у предузимању правних, политичких, моралних и других акција у обезбеђивању глобалне безбедности.⁸⁶⁹

Приступ координације интереса у обезбеђивању безбедности, најпре по питању државних граница и територијалног суверенитета, као и безбедности у сферама за које су преговарачке стране сматрале да би могле бити изазване америчком реализацијом циљева дефинисаних у документу Манифест судбине (*Manifest Destiny*),⁸⁷⁰ представља почетни/приступни корак настанка и развоја ШОС-а. Са стабилним и непорозним државним границама и створеним амбијентом сарадње као оквиром заштите националних интереса и

⁸⁶⁸ Heiner Hänggi et al., “Interregionalism, a New Phenomenon in International Relations”, in: Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006.

⁸⁶⁹ Lu Jing, “International Responsibility and Chinese Diplomacy”, *China International Studies*, November/December 2019, China Institute of International Studies, Beijing, pp. 93–116.

⁸⁷⁰ Доминика Мојси, *Геополитика емоција*, Клио, Београд, 2012.

безбедности, земље своје ресурсе могу усмерити ка економском оснаживању. Кроз економско оснаживање, држава мења трендове прерасподеле богатства на глобалном нивоу, чиме доприноси стварању мултиполарне конфигурације међународног поретка. Равнотежом снага која је успостављена на међусобном балансирању више полова, креира се систем односа међу државама који ће, према схватању ШОС земаља чланица, бити најподеснији за превазилажење савремених изазова, који по својој глобалистичкој форми и карактеру одбацују унилатерализам као одржива решења и праксу понашања. У складу с тим, у Декларацији из Бишкека председника држава чланица ШОС-а из 2007. године, можемо прочитати да ће безбедносни интеррегионализам Организације представљати полазну тачку у процесу стварања безбедносне архитектуре засноване на нормама међународног права, једнакости држава, а не нормама „двоструких стандарда“.⁸⁷¹ Конституционализацијом мозаика поретка „кинеског сна“, НР Кина тежи да кроз системско регионално мултилатерално ШОС умрежавање земаља креира нови и дипломатизује постојећи регионални политички поредак,⁸⁷² који ће бити заснован на начелима ОУН-а, а не на војном извозу демократије и западних вредности.

Слично поимање ствари проналазимо и у ШОС Развојној стратегији до 2025. године. Наиме, у овом документу наглашено је да интеррегионално умрежавање уз употребу савремених технологија постаје све утицајнији феномен у глобалном управљању и ребалансирању глобалне равнотеже снага у корист земаља у развоју. У том процесу ШОС ће продубљивати интеррегионализам, не само у свом географском простору већ и са организацијама и државама које су лоциране у другим деловима света, а са којима би на практичним основама остварена сарадња допринела реализацији циљева дефинисаних као дискурс глобалног напретка.⁸⁷³ С друге стране пак, поједини теоретичари истичу да овакав приступ ШОС-а у грађењу регионалне, са амбицијама учествовања у изградњи глобалне безбедносне архитектуре, веома је искључив по својој природи. Наиме, земље чланице употребљавају дуалну функцију (*dual function*) ШОС идејних принципа, не само ради интензивирања сарадње међу земљама чланицама и учесницама (*inward-looking*), већ и с циљем негирања легитимности деловања сваке државе које

⁸⁷¹ *Bishkek Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 5.3.2024.

⁸⁷² Jelica Stefanović-Štambuk, Slobodan Popović, ““A Thousand Miles” and “A Thousand Tasks”: China’s Diplomatisation of Multifaceted Russia-Ukraine Conflict and Global Security”, *Politika nacionalne bezbednosti*, Vol. 23, No. 2/22, стр. 7–31.

⁸⁷³ *Development Strategy of the SCO until 2025*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 5.3.2024.

није у складу са стратешким интересима ШОС-а (*outward-looking*).⁸⁷⁴ Према овом тумачењу, ШОС је отворен и инклузиван за безбедносне и економске идеје, решења и деловања других актера само онда када су у служби реализације стратешких амбиција Организације и националних интереса њених појединачних чланица. Из аспекта кинеске спољне политике, ово представља велики изазов за Пекинг да упадне у замку наметања вредности и модела развоја, коју је вешто избегавао током четири деценије спровођења политике „реформи и отварања“.⁸⁷⁵ Будући да је унилатерални војно-безбедносни приступ САД-а, подржан њеним савезницима, довео до продубљивања већ постојећих проблема, попут севернокорејског и иранског нуклеарног наоружања и стварање и одржавање нестабилне ситуације у Авганистану, Сирији и Либији, ШОС и његове земље чланице опредељују се за интеррегионални, тј. шири мултилатерални приступ. ШОС земље наглашавају да би се приликом решавања или умиривања ових жаришта требало руководити принципима ОУН-а, нормама међународног права и потребама држава домаћина, а не геополитичким и геоекономским интересима великих сила који доводе до подстицања трке у наоружању размештањем војних трупа и ракетних система. Важност мултилатералне и интеррегионалне сарадње наглашава се и у области спречавања прања новца, илегалне трговине оружјем, наркотицима и људима као допунских, али не мање важних елемената превазилажења „три зла“. На пример, када је реч о прању новца, ШОС је интензивирао сарадњу и основао заједничке механизме са ФАТФ Управом за спречавање прања новца (*Financial Action Task Force on Money Laundering*) и Евроазијском групом за борбу против прања новца и финансирања тероризма (*Eurasian Group on Combating Money Laundering and Financing of Terrorism*).⁸⁷⁶ Државе чланице истичу важност размене информација и унапређење капацитета механизма за експедитивне одговоре на безбедносне изазове. У том смислу истиче се важност Прописа о политичким и дипломатским мерама и механизмима као ШОС одговора на ситуације које представљају претњу по регионални мир, безбедност и стабилност (*Regulation on Political and Diplomatic Measures and*

⁸⁷⁴ Alyson J. K. Bailes et al., “The Shangahi Cooperation Organization”, *SIPRI Policy Paper*, No. 17, 2007, p. 6.

⁸⁷⁵ Mitrovic Dragana, “China’s Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35.

⁸⁷⁶ Резултат ове сарадње очитав се у чињеници да је од 2016. године блокирано преко две хиљаде рачуна, за које се сумњало да су намењени за финансирање „три зла“. Xu Wenhong, “Expanding Financial Cooperation for More SCO Development Momentum”, *China Pictorial*. Доступно на: <http://china-pictorial.com.cn/expanding-financial-cooperation-for-more-sco-development-momentum>. Приступљено: 27.3.2024.

Mechanisms of SCO Response to Situations Threatening Peace, Security and Stability in the Region). Суштина Прописа је да се непрекидном разменом информација о могућим претњама по безбедност региона и држава појачају капацитети за превенцију, рано реаговање и заштиту.⁸⁷⁷ С друге стране, поставља се питање да ли ШОС заиста располаже реалним капацитетима и могућностима, поред размене информација, исказивања забринутости на високом политичком нивоу, којима може да допринесе стабилизацији региона. Највећи део упитности проистиче из идејних принципа функционисања Организације и њеног инсистирања на немешање у унутрашње ствари држава, без званичног позива како државе домаћина тако и ОУН. Истовремено, ово је још један од показатеља да се деловање Организације не заснива на интервенционизму, већ на развоју политичког дијалога и других мирнодопских дипломатских средстава у превазилажењу проблема. Саобразно томе, истраживачи који поистовећују ефективност деловања са употребом војне силе, издвајају и чињеницу да у институционалном оквиру Организације не постоји механизам који може да понуди конструктивно, у оквирима војног решавања безбедносних изазова. По њиховом схватању ствари, то је још један од фактора који ограничава ШОС у његовим амбицијама да се наметне или буде препознат као Организација која има капацитета да понуди трајно решење у превазилажењу регионалних политичких и безбедносних нестабилности. Као показатеље њихових тврдњи они наводе Андиђански инцидент у Узбекистану, потом немире у граду Ош у јужном делу Киргизије, који су избили 2010. године, а за које ћемо касније и видети да су одложили реализацију, за кинеске економске циљеве, значајних инфраструктурних пројеката.⁸⁷⁸

Безбедносни интеррегионализам ШОС-а не претпоставља једно-димензионално разумевање безбедности засновано на традиционалистичким упориштима, већ у себе сабира и сајбер безбедност која је од великог значаја за економски развој и друштвену стабилност земаља. Концепт сајбер безбедности државе чланице су дефинисале у Споразуму о сарадњи између држава чланица ШОС-а у обезбеђивању међународне информатичке безбедности (*Agreement on Cooperation in Ensuring International Information Security between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*), који су потписали председници држава чланица на маргинама редовног самита одржаног 16. јуна 2009. године у Јекатеринбургу. Наиме у овом Споразуму,

⁸⁷⁷ Mehmood Ul-Hassan Khan, *SCO: Regional Security Dynamics and World Power Politics*. Доступно на: <https://www.opfblog.com/12984/sco-regional-security-dynamics-and-world-power-politics/>. Приступљено: 17.3.2024.

⁸⁷⁸ Zhao Huasheng, "China's View of and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization", *Asia Survey*, Vol. 53, No. 3, May/June 2013, pp. 436–460.

сајбер безбедност је одређена као „заштита безбедности и интереса појединаца, друштва и државе у односу на претње и изазове који постоје у сајбер простору“.⁸⁷⁹ Ова врста простора дефинисана је као „поље у којем се одигравају активности везане за формирање, генерисање, трансформацију, употребу и складиштење информација, које су важне за индивидуалну, колективну и безбедност телекомуникационе инфраструктуре“.⁸⁸⁰ У складу с тим, премијери су у више наврата подвукли важност отпочињања разних акција и примену пилот пројеката који би били у служби обезбеђивања сајбер безбедности, не само држављана „ШОС региона“, већ и целокупног човечанства. Наиме, премијери су на митингу одржаном 2008. године дали сагласност за успостављање заједничке платформе електронског дигиталног потписа као облика прекограничне сарадње земаља ШОС региона (*Cross-border Cooperation of the SCO Member States Based on Electronic Digital Signature*) и ШОС информационог ауто-пута (*SCO Information Superhighway*).⁸⁸¹ Пошто је кинеско схватање ствари о нераскидивој повезаности економије и безбедности пренесено и уткано у сам рад Организације, председници су на самиту одржаном 2012. године дефинисали економски модел сарадње на ШОС информационом ауто-путу.⁸⁸² Из тог аспекта, обезбеђивање сајбер безбедности и сајбер суверенитета једне државе је од великог значаја за њен економски развој, будући да сајбер простор даје сасвим нову димензију људском животу, отвара нове хоризонте националној влади, али и нове облике остваривања економске и културне сарадње међу државама.⁸⁸³ Поред тога, анализирајући акте Организације који се односе на питање сајбер

⁸⁷⁹ *Agreement on Cooperation in Ensuring International Information Security between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2009*. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 6.3.2024. Овај уговор представља наставак сарадње у области сајбер безбедности која је започета 2006. године кроз Заједничку изјаву председника држава чланица ШОС-а о међународној информатичкој безбедности (*Statement by the Heads of the Member States of the SCO on International Information Security*). *Statement by the Heads of the Member States of the SCO on International Information Security, 2006*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 5.3.2024.

⁸⁸⁰ *Agreement on Cooperation in Ensuring International Information Security between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 6.3.2024.

⁸⁸¹ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2008*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 19.3.2024.

⁸⁸² *Beijing Declaration by the Heads of Member States of the SCO on Building Region of Lasting Peace and Common Prosperity, 2012*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 24.3.2024

⁸⁸³ *International Strategy of Cooperation on Cyberspace*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/jks_665232/kjlc_665236/qtwt_665250/t1442390.shtml. Приступљено: 29.3.2024.

безбедности и економски развој, увиђамо да се ШОС противи понашању држава које користе поседовање савремених технологија као оквира за условљавање и контролисање економског и друштвеног развоја држава које се налазе у подређеном положају, са становишта технолошке развијености. Овај став ШОС-а може се анализирати и из угла спољне политике и домаћег развоја НР Кине. Наиме, имајући на уму Две стогодишњице као конкретизацију кинеског сна, приступ и неоматан увоз савремених технологија и патената представља високо рангирани безбедносни, дипломатски и економски циљ за НР Кину.

Анализирајући документа којима се регулише питање сајбер безбедности, уочавамо да Организација негује државно-центрични приступ у обезбеђивању ове врсте безбедности. Кроз ова документа, заступа се и брани мишљење да сајбер напади увек имају за циљ дестабилизацију држава. У складу с тим, поштовање сајбер суверенитета сваке од држава чланица, па и шире, високо је рангирано на безбедносној агенди Организације. Тај приступ је у складу са кинеском Стратегијом међународне сарадње у сајбер простору (*International Strategy of Cooperation on Cyberspace*). У овом истом документу, НР Кина истиче да ће давати све значајнију „улогу војсци у очувању државног суверенитета, безбедности и развојних интереса у сајбер простору“.⁸⁸⁴

Када је реч о обезбеђивању сајбер безбедности подједнако и у регионалном и у глобалном сајбер простору, Организација то чини и кроз интензивну сарадњу са Организацијом Уједињених нација. Поштујући принцип блиске сарадње са ОУН-ом, у Декларацији из 2008. године, коју су председници држава чланица ШОС-а потписли у Душанбеу, истиче се спремност Организације да ради на промоцији и примењивању мера и препорука дефинисаних у резолуцији 62/17 Генералне скупштине ОУН под називом Трендови у сфери информација и телекомуникација у контексту међународне безбедности (*Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security*).⁸⁸⁵ С друге стране, вредност ШОС приступа у обезбеђивању сајбер безбедности препозната је од стране ОУН-а. Наиме, Генерална скупштина ОУН-а је 2015. године резолуцијом А/69/723 усвојила Међународни кодекс о понашању у сајбер безбедности (*International Code of Conduct for Information Security*), који је настао као продукт интензивног рада Организације у проналажењу начина обезбеђивања овог типа безбедности.⁸⁸⁶

⁸⁸⁴ Ibid.

⁸⁸⁵ *Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2008*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 23.3.2024.

⁸⁸⁶ Sarah McKune, “An Analyses of the International Code of Conduct for Information Security”, *The Citizen Lab*. Доступно на: <https://citizenlab.ca/2015/09/international-code-of-conduct/>. Приступљено: 1.4.2024.

Посматрајући ШОС рад и функционисање са становишта безбедносног интеррегионализма и мултилатерализма, увиђамо да државе чланице теже креирању атмосфере у којој ће безбедносни поредак бити заснован на оперативним и идејним принципима дефинисаних радом укључених страна, развојем ШОС-а и проналажењем, из перспективе Организације, одрживих решења за превазилажење безбедносних изазова као својеврсне гаранције у обезбеђивању економског оснаживања држава чланица. На тај начин, Организација тежи стварању услова предвидивог понашања укључених страна у региону, у коме се преклапају интереси не само партнера већ и геополитичких ривала. Међутим, овакав приступ захтева улагање велике количине ресурса не само Организације као целине, већ и њених чланица у стварању синергије и хармонизације некада веома опречних безбедносних ставова, безбедносних очекивања од Организације, али и метода како би се безбедност ШОС-а и њених држава чланица требало обезбедити.

Други носећи стуб ШОС-а, поред безбедности, представља (гео)економија и инфраструктурно умрежавање земаља, како би се убрзао проток роба, људи и капитала, а уједно и економска интеграција земаља чланица. Према политици рада ШОС-а, а уједно и начелима спољне и безбедносне политике НР Кине, економско оснаживање и искорењивање сиромаштва има благотворан утицај на борбу против „три зла“. С једне стране, ШОС (гео)економски интеррегионализам био је условљен или пак олакшан „изгубљеним поверењем у америчку лозу капитализма, успоравањем глобалног раста, скоком незапослености, повећањем сиромаштва, гомилањем јавних дугова и протекционизмом Запада“.⁸⁸⁷ С друге стране, ШОС (гео)економском и инфраструктурном умрежавању је интензивно пружан легитимитет одрживости бројним актима и механизмима, као и иницијативама држава чланица, а нарочито кинеских. У одређеној мери, то представља и резултат увиђања економског потенцијала ШОС-а, као и користи коју може имати реализација стратегије „три скока“.⁸⁸⁸

Овај облик интеррегионализма Организације је у служби превазилажења изазова, који се јављају у форми неуједначених нивоа економске развијености држава чланица, различитих економских система, али неретко и противречних

⁸⁸⁷ Јелица Стефановић-Штамбук, „Предвиђања тежишних праваца међународних односа после глобалне кризе“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 299.

⁸⁸⁸ „Први скок“ је стварање бољих услова за трговину и инвестиције, „други“ – продубљивање економске сарадње и „трећи“ – слободан проток роба, капитала, услуга и технологије. Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 137.

(гео)економских интереса. Тако на пример, Русија је била веома скептична у погледу кинеског присуства у области инфраструктурног умрежавања централноазијског региона, јер је сматрала да ће НР Кина својим економским продором угрозити позицију Русије и Евроазијске економске уније. Поводом кинеског продора у Централну Азију, Русија је променила свој став и прикључила се Иницијативи појас и пут онда када је била сигурна да кинеске инвестиције, кредити и зајмови не изазивају руску економску, политичку, безбедносну и енергетску руководећу позицију у овом делу света, и нарочито стратешке интересе Евроазијске економске уније.⁸⁸⁹

Као што је приказано, у организационој структури ШОС-а постоје механизми чије је институционализовање у служби продубљивања економске сарадње, побољшања инвестиционе климе и осавремењавања инфраструктурне мреже међу државама чланицама, па и шире. Тако у оквиру Организације постоје ШОС Конзорцијум банака и ШОС Пословни клуб, али и бројни други форуми предузетника, којима се додатно врши координација економских интереса, не само ШОС земаља чланица већ и држава посматрача и дијалог партнера.⁸⁹⁰ Овакав тренд је настављен и у наредном периоду, па су председници држава чланица ШОС-а у Декларацији из 2006. године потврдили да ће Организација наставити са имплементирањем 127 пројеката (претходно начелно усвојених 2004. године на самиту премијера држава чланица ШОС-а). У ту сврху, ШОС систему управљања придодато је седам професионалних радних група, „које имају за задатак да нађу решења за унапређење мултилатералне сарадње у области инспекције квалитета производа, за царинске процедуре које ограничавају и успоравају транснационални транспорт и трговину,⁸⁹¹ е-трговину, унапређење инвестирања, енергетике и

⁸⁸⁹ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242. Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142. Sayed Husein, “Russia Emerges; An Indispensable Partner to Belt & Road Initiative”, *Belt & Road News*. Доступно на: <https://www.beltandroad.news/2020/05/05/russia-emerges-an-indispensable-partner-to-belt-road-initiative/>. Saibal Dasgupta, “Putin Demands a Role in Eurasian Part of Belt and Road”, *VOA News*. Доступно на: <https://www.voanews.com/europe/putin-demands-role-eurasian-part-belt-and-road>. Приступљено: 4.4.2024.

⁸⁹⁰ У складу с тим, најављено је стварање ШОС Развојног фонда и Форума индустријалаца и предузетника, уз подршку ШОС Секретаријату да се у НР Кини отпочне са организовањем Евроазијског економског форума *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2005*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 4.4.2024.

⁸⁹¹ На пример 2008. године премијери су потписали Протокол између царинских служби о размени информација приликом надзора енергетских трансфера. Такође, премијери су 2017.

телекомуникација“.⁸⁹² За реализацију ових циљева, кинеска страна обезбедила је преференцијалне кредите у вредности од 900 милиона америчких долара, што говори у прилог томе колико је НР Кини, са становишта њене економске одрживости, важно да се економска сарадња Организације подигне на још виши ниво, а самим тиме и реализују циљеви прокламовани у Програму мултилатералне трговине и економске сарадње.⁸⁹³ Иако се економска сарадња подстиче и на нормативној и оперативној равни Организације, она још увек није достигла ниво који је могућ имајући у виду географску позицију, природна и друге врсте богатстава којим чланице располажу.⁸⁹⁴ Уочавамо да неизоставни део економског оснаживања региона представља и конструкција бројних пројеката у области друмске, железничке, авио и телекомуникационе саобраћајне инфраструктуре. У том светлу, премијери су на самиту одржаном 2007. године, истакли нужност изградње мреже бројних путева као дела трансконтиненталне саобраћајнице Е40, која се простире од крајњег запада Француске, преко Источне Европе и Централне Азије, све до западне границе са НР Кином. На основу анализе рељефног облика и састава терена који би требало премрежити на начин који ће стимулисати економски развој, шефови влада држава су одобрили маршруту Волгоград–Астрахан–Атирау–Бејнеу–Кунград (*Volgograd–Astrakhan–Atyrau–Beyneu–Kungrad*), која би требало да се повеже са ауто-путем Актау–Бејнеу–Кунград. Поред тога, премијери су нагласили важност изградње моста преко реке Кигач (*Kigach*), као и изградњу вишенаменског транспортног чвора у Кашгару, у НР Кини.⁸⁹⁵ Као што примећује и професорка Драгана Митровић „изградња саобраћајне инфраструктуре којом би се повезале земље чланице, а затим оне са

године усвојили ШОС Програм царинске сарадње (*SCO Customs Cooperation Programme*). *Joint Communiqué Following the 16th Meeting of the SCO Heads of Government Council, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 4.4.2024.

⁸⁹² Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 136.

⁸⁹³ Chien-peng Chung, “The Shanghai Cooperation Organization: China’s Changing Influence in Central Asia”, *China Quarterly*, No. 180, Cambridge University Press, December 2004, pp. 989–1009.

⁸⁹⁴ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и дometri нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242. Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142. Nabila Jaffer, “The First Enlargement of the Shanghai Cooperation Organization and Its Implications”, *Focus on Regional Issue*, Vol. XXX, No. 1, 2016, Institute for Regional Studies, Islamabad, pp. 1–39.

⁸⁹⁵ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 10.2.2020.

окурењем, битан је део настојања Организације да створи услове за економски развој привреда чланица, као и да олакша прекограничну и другу комуникацију међу грађанима. Добра саобраћајна инфраструктура, пре свега друмски саобраћај, омогућио би процват трговинске сарадње кроз јачање пограничних трговинских и других веза међу чланицама и истовремено подигао тамошњи низак животни стандард, у исто време чинећи ове земље и тржишта доступним.⁸⁹⁶ Премрежавање Евроазије нарочито је важно и из аспекта кинеског економског развоја, у смислу оснаживања постојећих и стварања нових тржишта и ланаца дистрибуција робе и капитала. НР Кина је веома заинтересована за изградњу ових путева и успешно спровођење пројеката, јер би се на тај начин још боље повезала са Европом, Русијом, Централном Азијом и Блиским истоком. С циљем стварања ове повезаности, НР Кина подржала је градњу ауто-путева Кина–Киргизија–Узбекистан и Кина–Тацикистан. Своју заинтересованост, НР Кина је демонстрирала понудом веома повољних кредита, уз бесповратну помоћ од преко седам милиона америчких долара.⁸⁹⁷ Кинеско финансирање пројеката постепено постаје форма устаљеног понашања. Наиме, Си Ђинпинг је у говору на самиту ШОС-а, одржаном у кинеском граду Ђиндао 2018. године, најавио стварање новог финансијског пакета за финансирање пројеката од 30 милијарди јуана, и његова средства су, већ, највећим делом доступна кроз механизме ШОС Конзорцијум банака.⁸⁹⁸ Када је реч о инвестирању у ШОС формату, ШОС Радна група за промоцију инвестиција радиће на отклањању инвестиционих баријера, али и спуштању стандарда инвестирања,⁸⁹⁹ што може изазвати неодобравање појединих земаља и организација. Кинеска подршка не изостаје и у области конструкције

⁸⁹⁶ Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 133.

⁸⁹⁷ Dragana Mitrovic, “Aims and Scope of New Eur-Asian Security and Economic Structures – Shanghai Cooperation Organisation”, in: Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 87–96.

⁸⁹⁸ “Full Text of President Xi’s Speech at the 18th SCO Qingdao Summit”, *China SCIO*. Доступно на: http://english.scio.gov.cn/m/featured/xigovernance/2018-06/11/content_51986400.htm. Приступљено: 8.4.2024. Такође, према подацима Министарства трговине НР Кине, друга економија света, тј. НР Кина је у земље ШОС-а у 2017. години инвестирала преко 80 милијарди америчких долара. Тако је НР Кина постала највећи страни инвеститор у Узбекистану, Киргизији и Тацикистану, а четврти највећи инвеститор у Казахстану и Русији. Поред тога, уговори између НР Кине и осталих земаља чланица ШОС-а у области грађевинарства и инжењерства достигли су вредност од 217 милијарди америчких долара. Han Lu, “Deepening Economic Cooperation in Shanghai Cooperation Organization: Opportunities, Barriers and Approaches”, *China International Studies*, July–August, 2018, China Institute for International Studies, Beijing, p. 42

⁸⁹⁹ Први састанак представника железничког саобраћаја држава чланица ШОС-а збио се тек 2018. године. *Joint Communiqué on the Result of the Seventeenth Meeting of the Council of Heads of*

железничке инфраструктуре. У прилог томе говори и Меморандум о разумевању и Споразум о стратешком партнерству који су НР Кина и Казахстан потписали 2005. године. Према слову овог Меморандума, НР Кина је кредитима помогла Казахстану да финансира свој део железничке саобраћајнице између ове две земље. Транзитна тачка железнице је стационирана у Синђангу и комплетирана је 2011. године.⁹⁰⁰ Међутим, друга железница која је требало да додатно повеже НР Кину са земљама Централне Азије, а касније преко Туркменистана са Турском, Ираном и Авганистаном, представља железница Кина-Киргизија-Узбекистан. Том железницом, са становишта географије, али и геоекономије и геополитике, НР Кина би додатно ојачала своју позицију у енергентима и плодним земљиштем богатом Каспијском региону и понудила сасвим нову геополитичку перспективу у разумевању Евроазијске копнене масе.⁹⁰¹ Међутим због Андиђанског инцидента и немира у граду Ош, градња

Government (Prime Ministers) of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2018, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 8.4.2024.

⁹⁰⁰ *Joint Statement between the People's Republic of China and the Republic of Kazakhstan. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t559688.shtml. Приступљено: 8.4.2024.* Ова пруга је део сарадње коју су ове две земље оствариле потписивањем 55 пројеката, чија је вредност виша од 30 милијарди америчких долара. Оуна Балдакова, "China's Central Asian Connection", *MERICCS*. Доступно на: <https://www.merics.org/en/blog/chinas-central-asian-connection>. Приступљено: 8.4.2024.

⁹⁰¹ НР Кина инфраструктурним премрежавањем не само да остварује предвиђања Халфорда Макиндера (Halford Mackinder), која је изнео у делу „Географски стожер историје“ (*The Geographical Pivot of History*), већ и повезује два геополитичка концепта – Хартленд и Римланд – која су по виђењу Запада кључна у успостављању светске доминације. Наиме, Макиндер је у овом делу нагласио да је само питање времена када ће простор Евроазије (Хартленд) бити премрежен железницама и омогућити много бржи пренос робе, људи, капитала и идеја него поморским путем. Међутим, још значајније за њега јесте и његов постулат да је контролисање Евроазије кључни елемент за стварање глобалне безбедносне архитектуре. Halford J. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", in: Gearoid O Tuathail et al. (eds.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 1998, pp. 27–31. С друге стране, за теоретичара Николаса Спајкмана кључни простор за владање светом представља Римланд. У овај геополитички појам се убрајају и земље Блиског истока, Индија, Пакистан и Авганистан, између осталих, а све су оне било чланством или преко пројеката повезане са НР Кином и ШОС-ом. Детљаније о концепту Римланда, видети у: Небојша Вуковић, *Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, Београд, Нација прес, 2007. Дакле, веома лако можемо уочити размере геополитичког изазова који ШОС намеће САД-у и њеним савезницима у креирању безбедносног поретка, контролисања развоја ових земаља и остваривања контроле над изворима и рутама допремања енергената. Званични став САД-а јесте да ШОС представља геополитички изазов по интересе САД-а у региону Централне Азије, из разлога очигледне војне, економске и дипломатске моћи и снаге Организације. *The Shanghai Cooperation Organization – Is It Undermining U.S. Interests in Central Asia*, Commission on Security and Cooperation in Europe, One Hundred Ninth Congress, September 26, 2006. Доступно на:

железнице је одложена, иако је њена реализација била један од најважнијих приоритета једанаестог Петогодишњег плана НР Кине.⁹⁰² Као и друге кинеске иницијативе, и ова је изазвала опречне ставове. Прва се односи на кинеске намере које она жели реализовати конструкцијом ове железнице, док се друга односи како ће то утицати на економску позицију укључених држава. С једне стране, познаваоци прилика су убеђења да би се овом железницом побољшао индекс логистичке перформансе који одређује Светска банка (*World Bank Logistics Performance Index*). Према подацима за 2018. годину, од 160 земаља, мерено параметрима као што су инфраструктурни развој, царинска политика и олакшице и логистичка подршка, Узбекистан је заузео 99. место, док је Киргизија била стављена на 108.⁹⁰³ Такође, одређени теоретичари су мишљења да би финализација ове железнице допринела побољшању имиџа и атрактивности централноазијског региона и инвестиционог амбијента.⁹⁰⁴ Иако је НР Кина оснивањем Азијске банке за инвестиције у инфраструктури потврдила да је инфраструктурно умрежавање земаља један од најважнијих циљева њене спољне политике, поставља се питање – да ли ове кинеске амбиције пак доприносе економској интеграцији региона на принципу обостране добити? Теоретичари истичу да ће финализација овог пројекта увести централноазијске земаље у „дужничко ропство“ према НР Кини, те да би оне требало да укључе и друге земље и финансијске институције у финансирање и изградњу пројеката. На пример, теоретичари кажу да је трећина спољног дуга Киргизије везана за НР Кину, што ову земљу ставља у веома незавидну позицију, јер уколико не буде могла да исплати дугове она ће, можда, бити приморана да НР Кини уступи своја богата налазишта ретких метала и злата.⁹⁰⁵ Поред тога, истиче се и проблем корупције, нетранспарентности склапања послова, одсуство тендера и непоштовање еколошких стандарда.

<https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/The%20Shanghai%20Cooperation%20Organization%20Is%20it%20Undermining%20U.S.%20Interests%20in%20Central%20Asia.pdf>.
Приступљено: 8.4.2024.

⁹⁰² “From China to Iran via Kyrgyzstan: Is the Faster Rail Link Real”, *Rail Freight*. Доступно на: <https://www.railfreight.com/beltandroad/2019/11/04/from-china-to-iran-via-kyrgyzstan-is-faster-rail-link-real/?gclid=accept>. Приступљено: 8.4.2024.

⁹⁰³ *International LPI – World Bank*. Доступно на: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2018>.
Приступљено: 12.4.2024.

⁹⁰⁴ Maria Levina, “China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway to Improve Attractiveness of Central Asia”, *Stratfor*. Доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-improve-attractiveness-central-asia>. Приступљено: 12.4.2024.

⁹⁰⁵ Harry Roberts, “The China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project: How Much Does Kyrgyzstan Stand Benefit?”, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. Доступно на: https://cabar.asia/en/the-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-project-how-much-does-kyrgyzstan-stand-to-benefit/#_ftn5. Приступљено: 12.4.2024.

Када је реч о укључивању других страна, постоје и инфраструктурни пројекти које НР Кина на билатералној основи развија на територијама других држава у сарадњи са кључним међународним финансијским институцијама. Као један од примера издвајамо сарадњу НР Кине и Узбекистана уз учешће Светске банке. Си Ђинпинг и Ислам Каримов 2016. године уговорили су заједничко финансирање железничке пруге од Ферганске долине до Ташкента, на територији Узбекистана. Због непроходности терена, ова железница захтевала је конструкцију 19,2 километара дугог тунела (*Qamchiq Tunnel*), који је уједно и најдужи тунел у региону. Тунел је изградио одсек кинеске националне железнице који се бави градњом и обновом тунела (*China Railway Tunnel Group*), што указује на искуство и поверење у пословање кинеских државних компанија. Кинеска страна је конструкцију железнице финансирала са 350 милиона америчких долара, док је Светска банка уложила 195 милиона америчких долара.⁹⁰⁶ Стога, кинеско упућивање позива другим државама и међународним институцијама да здруженим снагама „отварају“ географски затворене земље Централне Азије доприноси побољшању кинеског имиџа, али и стицању оперативног искуства. На тај начин, НР Кина жели да покаже да њено стварање нових струкутра односа у ШОС региону је по форми и садржини отворени (интер)регионализам.

Један од приоритета, чијем остварењу се тежи, јесте и повећање обима трговине између НР Кине и централноазијских земаља чланица. Велики изазов у томе представља низак ниво конкурентности тржишта централноазијског региона и њихов слаб, скоро непостојећи институционални оквир, као и затвореност и нејединственост кинеског тржишта и државно субвенционисање кинеских компанија уз нефер услове пословања на кинеском тржишту. Иако НР Кина бележи трговински раст са овим државама, он је, ипак, још увек скроман. Године 2018. обим трговинске сарадње НР Кине и земаља ШОС-а достигао је вредност од преко 300 милијарди америчких долара, што представља раст од 47 милијарди долара у односу на 2013. годину.⁹⁰⁷ С циљем проширења трговинског обима на платформи обостране користи, државе чланице ШОС-а усвајају низ аката. У том контексту, 2018. године председници држава чланица потписали су Заједничко саопштење о поједностављивању трговинских процедура (*Joint Communique of the Heads of State on Simplifying*

⁹⁰⁶ “Central Asia’s Silk Road Rivalries”, *International Crisis Group*, Report No. 245, 2007. Доступно на: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/245-central-asias-silk-road-rivalries>. Приступљено: 15.4.2024.

⁹⁰⁷ Abhishek G Bhaya, “Russia, India enhance China’s Trade within SCO Amid Tariff War”, *CGTN*. Доступно на: <https://news.cgtn.com/news/2019-06-15/Russia-India-enhance-China-s-trade-within-SCO-amid-tariff-war-HxJMxlgSRy/index.html>. Приступљено: 12.4.2024.

Trade Procedures), у коме су председници нагласили да ће мултилатералним приступом и у складу са правилима Светске трговинске организације тежити да подигну ниво економске сарадње, као и да искористе транзитни положај „ШОС региона“.⁹⁰⁸ На самиту премијера одржаном 2009. године, тадашњи кинески премијер Вен Ђабао изнео је седам тачака за продубљивање ШОС сарадње. Шест од седам тачака се односило на питања сарадње у области економије, финансија и инвестиција. Такође, тачка пет представља кинеско обећање о преференцијалним кредитима у вредности од десет милијарди америчких долара.⁹⁰⁹ Да би се реализовали прокламовани економски циљеви Организације, државе чланице су подржале отварање Павлодар СЕЗ у Казахстану.⁹¹⁰ Иако земље учеснице не заговарају протекционистичке мере, још увек изостаје стварање ШОС Зоне слободне трговине. Истраживачи сматрају да неуспостављање ШОС Зоне слободне трговине произлази из жеље да се контролишу кинеске економске амбиције и страха да ће, најпре, централноазијска тржишта бити преплављена кинеском робом.⁹¹¹

Са становишта безбедности и економије, односно продубљивања блискости и осећаја заједништва и партнерства међу државама од великог значаја је развијање и сарадње у области културе, као и оснаживање верске толеранције у ШОС региону. Велики помак Организација је учинила када је Регулативу о употреби симбола ШОС-а (*Regulation on the Symbols of the SCO*), која је била одобрена још 29. маја 2003. године, учинила делом ШОС система.⁹¹² У том смислу, приближавање културолошких разлика и разлика у вредносним системима допринеће бољем разумевању пословних пракси држава чланица

⁹⁰⁸ “SCO: Joint Communiqué of the Heads of State on Simplifying Trade Procedures”, *GBC*. Доступно на: <http://globalbusinesscoalition.org/global-governance-news/sco-joint-communicue-of-the-heads-of-state-on-simplifying-trade-procedures/>. Приступљено: 12.4.2024.

⁹⁰⁹ *The Eighth Prime Ministers' Meeting is Held in Beijing Wen Jiabao Chairs the Meeting*, Permanent Mission of the PRC to the United Nations Office at Geneva and other International Organizations in Switzerland. Доступно на: <http://www.china-un.ch/eng/xwdt/t620813.htm>. Приступљено: 14.4.2024.

⁹¹⁰ *Special Economic Zone “Pavlodar”*. Доступно на: <http://sezpv.com/1855/>. Приступљено: 13.4.2024.

⁹¹¹ Dispanjan Roy Chaudhury, “India Likely to Join China-Russia Call for New Trading System on SCO Sideline”, *The Economic Times*. Доступно на: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-likely-to-join-china-russia-call-for-new-trading-system-on-sco-sidelines/articleshow/69719295.cms>; “Why the Shanghai Cooperation Organization Fails”, *National Interests*. Доступно на: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/why-shanghai-cooperation-organization-fails-30197>. Приступљено: 13.4.2024.

⁹¹² *Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>; *Press Release Meeting of the Council of Heads of Member States of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 16.4.2024.

насталих услед државног економског система, економских развојних стратегија и нивоа економског развоја ШОС земаља. Пратећи ову логику, створена симбиоза културолошких разлика биће у служби превазилажења препрека, које је Самјуел Хантингтон дефинисао као „сукоб цивилизација“.⁹¹³ Формулисање заједничког, тј. ШОС културолошког приступа, у великој мери олакшава НР Кини стварање заједничког, тј. ШОС идентитета заједништва. Имајући у виду да је НР Кина носећи стуб ове Организације, јединствени ШОС идентитет имаће позитиван утицај на остварење њених геополитичких и геоекономских иницијатива, као и идеје о заједничкој међународној одговорности, дефинисане у дискурсу „заједничке судбине човечанства“. Међутим, одрживост кинеског дискурса „заједничке судбине човечанства“ константно се доводи у питање деловањем Организације и кинеском спољном политиком тамо где се оспоравају вредносни системи и међународни, тј. западни поредак, будући да је НР Кина у значајној мери успела да реализује развојне економске циљеве управо захваљујући либералном међународном економском поретку. У том смислу, када их накнадно оспорава, то дискредитује и кинеску спољну политику са становишта поштовања већ утврђених међународних норми и начела пословања.

Неговање сарадње у области културе и верске толеранције у оквиру Организације, спроводи се кроз низ различитих активности у форми манифестација, форума, семинара, као и потписивањем докумената који се директно односе на ово питање. Тако је у Казахстану, у јулу 2005. године, одржан први фестивал културе ШОС-а, као дела Плана културне сарадње држава чланица ШОС-а за 2005/2006. годину који је донет на састанку министара културе држава чланица ШОС-а.⁹¹⁴ У наредним годинама ови фестивали културе постали су неодвојиви део комуникације држава чланица ШОС-а, развоја политичког дијалога, али и приближавања некада противречних интереса држава учесница. У циљу продубљивања сарадње у области културе, градње заједничког (културног) идентитета, али и очувања традиционалних културних образаца у оквиру Организације, државе чланице 2007. године потписују Споразум о културној сарадњи међу владама држава чланица ШОС-а (*Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Member States of the SCO*). Овим Уговором државе чланице дефинисале су правни оквир сарадње у области културе, побројале и дефинисале секторе у

⁹¹³ *Moscow Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2003, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 17.4.2024. Самјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.

⁹¹⁴ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2005, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 17.4.2024.

којима ће се сарадња одвијати, те методе реализације сарадње. Такође, државе потписнице су се обавезале да ће се међусобно подржавати у баштињењу аутентичних културних образаца држава чланица.⁹¹⁵ Интеркултурална сарадња великим делом је потпомогнута повезивањем земаља у области образовања. У складу с тим, 2010. године створена је ШОС мрежа универзитета. Наредне, тј. 2011. године државе чланице ШОС-а су потписале и Повељу ШОС Универзитета. Према слову Повеље, ШОС Универзитет представља партнерску мрежу од преко 70 универзитета лоцираних на територијама држава чланица, као и на територијама држава посматрача и држава дијалог партнера.⁹¹⁶

У складу са духом отворености на коме почива рад Организације, али и веома сложеном религијском мапом овог дела света, неговање религијске толеранције и толеранције етничких идентитета намеће се као безбедносна нужност. Овај простор представља место сусрета ислама, конфучијанизма, будизма, таоизма, православља и хиндуизма.⁹¹⁷ Дакле, усвајање модела понашања које ће претпостављати прихватања свих религија као једнаких, у служби је стратешког слабљења утицаја идејне матрице талибанског режима, Ал Каиде, Исламске државе, али и других бројних покрета који делују на територијама ШОС држава чланица, као што је Исламски покрет Узбекистана. Такође, подржавање религијских слобода у оквиру Организације је од кључног значаја са становишта кинеске безбедности, економије и међународног угледа, будући да је Пекинг, од тобожњих заштитника Ислама, званично оптуживан да исповедање вероисповести ујгурске муслиманске националне мањине поистовећују са позивом на тероризам и нарушавање кинеског територијалног суверенитета. Тако се у званичним документима САД-а може прочитати да НР Кина „примењује далеко ригорозније религијске стратегије према Ујгурима, у поређењу са другим муслиманима, нарочито Хуи муслиманима. Антитерористичке кампање су веома репресивне безбедносне мере које имају за циљ да контролишу верска права и неговање етничког идентитета, нарочито ујгурског“.⁹¹⁸ О значају поштовања религијских слобода и развоја верске толеранције у овом делу света, говори и

⁹¹⁵ *Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Member States of the SCO, 2007, SCO/Documents*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 17.4.2024.

⁹¹⁶ Zhao Mingwen, “Shanghai Cooperation Organization: A New Stage, New Challenges, and a New Journey”, *China International Studies*, China Institute for International Studies, 2018.

⁹¹⁷ *CIA World Book of Facts*. Доступно на: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>. Приступљено: 17.4.2024. Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242.

⁹¹⁸ *Human Rights in Xinjiang, Recent Developments*, U.S. Government Publishing Office. Доступно на: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-111hrg48222/html/CHRG-111hrg48222.htm>. Приступљено: 17.4.2024.

чињеница да су председници држава чланица донели одлуку да подрже настојања Узбекистана да своје искуство у стварању мирног суживота у условима веома оштрих религијских подела, које веома лако могу изазвати и војне сукобе и/или терористичке акције, пренесе и на друге актере који се суочавају са истом или сличном врстом безбедносног изазова.⁹¹⁹ Резултат тога је резолуција број А/73/L.52, под називом „Просветљење и религијска толеранција“ (*Enlightenment and Religious Tolerance*) коју је усвојила Генерална скупштина ОУН-а на иницијативу Узбекистана, уз подршку ШОС-а.⁹²⁰

Као што можемо видети, за Пекинг мултикултурализам представља једно од најважнијих оруђа кинеске спољне политике и кинеских настојања да кроз оквир ШОС-а створи подстицајно, мирно и безбедно окружење које ће бити у служби реализовања националних интереса земаља чланица, а самим тиме и у служби прихватања кинеских карактеристика о уређењу регионалног поретка као исправних и легитимних. У том контексту, ШОС представља један од канала за јачање кинеске меке моћи, односно представљања кинеског вредносног система као обрасца за уређење односа у „ШОС региону“ који ће погодовати реализацији националних интереса других земаља.

Међународна сарадња ШОС-а у контексту регионализације и глобализације

Регионализација и глобализација су два паралелна и међусобно надопуњајућа процеса, у оквиру којих долази до умножавања броја (интер)регионалних механизма. Због велике умрежености света која представља уједно и узрок и последицу сложености безбедносних и економских изазова, овим механизмима успостављају се различите врсте и облици односа и сарадње међу њима.⁹²¹ У тако настајућој структури међународног поретка, ШОС такође развија веома разгранату регионалну и глобалну мрежу сарадње и партнерских односа окренутих ка будућности. Истовремено, прихватање а потом продубљивање и оснаживање сарадње са ШОС-ом, указује на немали утицај и престиж ове Организације у систему глобалног управљања. Мрежа партнерских

⁹¹⁹ *General Assembly Adopts Four Resolutions Promoting Culture of Peace, Multiculturalism, Fills Vacancies in Subsidiary Bodies*, United Nations. Доступно на: <https://www.un.org/press/en/2018/ga12104.doc.htm>. Приступљено: 17.4.2024.

⁹²⁰ *Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organization, 2018*. Доступно на: http://www.jukkarannila.fi/docs/SCO_Qingdao_Declaration_2018.pdf. Приступљено: 17.4.2024.

⁹²¹ Jelica Stefanović-Štambuk, „Multilateralizam i interregionalizam za novu arhitekturu globalne vladavine“, *Godišnjak FPN 2009*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009, str. 417–436.

односа коју ШОС успоставља није ограничена само на организације и форуме чији је носилац НР Кина, већ претпоставља и подједнаку сарадњу и са механизмима и институцијама насталим пројекцијом и демонстрацијом моћи и капацитета других држава. Међународна сарадња ШОС-а претпоставља и сарадњу коју ова Организација остварује и са државама посматрачима,⁹²² државама дијалог партнерима,⁹²³ али и другим земљама широм света. У широј перспективи овој сарадњи доприноси и партиципација држава чланица ШОС-а у другим организацијама. Међународну сарадњу ШОС успоставља потписивањем необавезујућих, али ипак подстицајних Меморандума о разумевању.⁹²⁴

Међународна сарадња ШОС-а представља значајан импулс кинеској спољној политици, јер је корисно оруђе у стратегијама Пекинга да добије ширу и званичну подршку међународне заједнице за реализацију бројних спољнополитичких иницијатива. С друге стране, међународна сарадња ШОС-а може се посматрати и као велики изазов за спољну политику НР Кине, јер представља тест зрелости, флексибилности и адаптивности кинеске спољне политике у односу на динамично међународно окружење. Паралелно с тим, кроз међународну сарадњу ШОС-а као дела кинеске спољне политике, можемо увидети и у којим сегментима НР Кина постаје иноватор и пионир глобалних трендова и облика понашања. Такође, тестира се и кинеска спољна политика са становишта одступања између прокламованих и остварених резултата, као дела кинеских настојања да буде прихваћена као легитимна супер сила. У овом смислу тестирају се и три правила за која министар спољних послова НР Кине, Ванг Ји (Wang Yi) држи да су основа праксе кинеске дипломатије у стварању партнерства:

1. Једнакост;
2. Укључивост и
3. Мир.⁹²⁵

⁹²² Сарадња са државом посматрачем је прецизирана Регулацивом о статусу посматрача при ШОС-у (*Regulation on the Observer Status to the SCO*). *Regulation on the Observer Status to the SCO, 2004*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 25.4.2024.

⁹²³ Сарадња са државом дијалог партнером је прецизирана Регулацивом о статусу ШОС дијалог партнера (*Regulation on the Dialogue Partner of the SCO*). *Regulation on the Dialogue Partner of the SCO, 2008*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 22.4.2024.

⁹²⁴ Меморандум о разумевању „не представља међународни споразум, већ само доказну исправу о тачности текста (садржини) усмено постигнутог споразума“. Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 575.

⁹²⁵ Wang Yi, “Full Text of FM Wang Yi’s Speech on China’s Diplomacy in 2014. *The State Council of The PR China*. Доступно на: https://english.www.gov.cn/state_council/ministries/2014/12/26/content_281475029808332.htm. Приступљено: 6.6.2024.”

Потписивање меморандума, али и остваривање сарадње на другачијим основама претпоставља заштиту интереса Организације, чији је носилац НР Кина. Међутим, због „шангајског духа“ и приступа заједништва у обезбеђивању безбедности, заштита интереса Организације, а посредно и интереса држава чланица, подразумева и усаглашавање тих истих интереса са интересима друге преговарачке стране, подједнако унутар и ван ШОС-а. На следећем нивоу, разграната мрежа партнерстава, коју ШОС посвећено и пажљиво успоставља и негује, у служби је кинеских амбиција реформе система глобалног управљања. Реформа се састоји у креирању подстицајног мултиполарног окружења у складу са кинеским разумевањем појма и структуре међународног поретка и глобалног управљања. Из угла спољне политике појединих земаља, кинеске реформаторске амбиције се интерпретирају као изазивачке делатности по међународну стабилност и безбедност, приликом чега се наглашава кинеско агресивно понашање у Јужном кинеском и Источном кинеском мору.

Међународна сарадња ШОС-а се на сајту ове Организације налази у делу под називом „Спољна комуникација“ (*External Communication*). Према Декларацији председника држава чланица ШОС-а из 2002. године међународна сарадња Организације, заснована на уважавању различитости и интереса других страна, представља неизоставни елемент у превазилажењу и неутрализацији изазова које намеће неумитан процес глобализације и на вештачким основама одржавана хладноратовска политика моћи.⁹²⁶

Веома успешну сарадњу ШОС успоставља са ОУН-ом у различитим сферама. Као што је поменуто, ШОС и ОУН остварују веома плодносну сарадњу у области сајбер безбедности и у глобалној борби против тероризма. У складу с тим, представници ШОС-а су на основу ШОС Привремене шеме о сарадњи са другим државама и организацијама (*Interim Scheme for the Shanghai Cooperation Organization Relations with other International Organizations and States*), усвојене 23. новембра 2002. године, учествовали 6. марта наредне године у заседању Комитета за борбу против тероризма Савета безбедности ОУН-а (*Counter-Terrorism UN Security Council Committee*).⁹²⁷ Такође, ОУН је резолуцијом *A/RES/59/48* усвојеном 16. децембра 2004. године доделио статус посматрача ШОС-у при Генералној скупштини ОУН-а.⁹²⁸ Након тога, уследиле

⁹²⁶ *St. Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 19.4.2024.

⁹²⁷ *Join Communiqué Extraordinary Meeting of the Council of the Ministers of Foreign Affairs of the SCO, 2003*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 19.4.2024.

⁹²⁸ *Resolution A/RES/59/48*, OUN. Доступно на: <https://undocs.org/en/A/RES/59/48>. Приступљено: 19.4.2024.

су и друге резолуције ОУН-а као својеврсна потврда и воља ове кровне међународне организације да развије конструктивнију и разноврснију сарадњу са ШОС-ом.⁹²⁹ Ове резолуције дају оквире у којима се сарадња остварује. У складу с наведеним, „на позив (тадашњег) генералног секретара УН Кофи Анана, делегација ШОС-а, на челу са (тадашњим) Генералним секретаром амбасадором Џангом, учествовала је у раду 60. заседања Генералне скупштине Уједињених нација у статусу посматрача, чиме је додатно ојачан њен међународни положај и пружена могућност за проширивање мреже контаката на маргинама сусрета, који су по својој природи један од најширих“.⁹³⁰ Позив за учествовање у раду је двосмеран, тако да на редовном нивоу високи представници ОУН-а учествују у раду и заседањима председничких и премијерских савета ШОС-а.⁹³¹ Сарадња између ШОС-а и ОУН-а додатно је стимулисана и потписивањем бројних меморандума о разумевању. У том контексту, ШОС Секретаријат и Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал потписале су Меморандум о разумевању 2011. године у Астани. На основу овог Меморандума ШОС и Канцеларија ОУН-а за дрогу и криминал у Бечу су 2017, 2018. и 2019. године организовале традиционалну конференцију под називом „ОУН и ШОС у борби против дроге: заједнички интереси и здружене акције“ (*The UN and the SCO in the Fight Against Drugs: Common Threats, Joint Actions*). Конференција из 2017. године била је праћена и кампањом „За свет без дроге“ (*For a World Without Drugs*). Централа и главно представништво за вођење ове кампање били су смештени у Астани.⁹³² Значај борбе ШОС-а против наркотика је утолико већи уколико имамо на уму географску близину земаља „златног полумесеца“ и „златног троугла“.⁹³³ Потом је 2012. године потписан и Меморандум о разумевању са Економском и социјалном комисијом ОУН за Азију и Пацифик, који има за циљ побољшање

⁹²⁹ У том смислу, Генерална скупштина ОУН-а усвојила је следећи низ резолуција о сарадњи са ШОС-ом: *Resolution A/RES/64/183* (18. децембар 2009.), *Resolution A/RES/65/124* (13. децембар 2010.), *Resolution A/RES/67/15* (19. новембар 2012). SCO External Communication/United Nations. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/cooperation/#2>. Приступљено: 29.4.2024.

⁹³⁰ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 225.

⁹³¹ SCO External Communication/United Nations. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/cooperation/#2>. Приступљено: 29.2.2024.

⁹³² *The Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 29.4.2024.

⁹³³ *Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organization's Heads of State Council, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 29.4.2024.

транспортне инфраструктуре у „ШОС региону“.⁹³⁴ На основу овог Меморандума, ШОС Секретаријат и Економска комисија ОУН за Азију и Пацифик у Бангкоку 23. новембра 2017. године организовали су скуп на високом политичком нивоу под називом „Towards Regional Transport Connectivity“.⁹³⁵ Поред тога, две стране (ШОС и ОУН) 5. априла 2010. године у Ташкенту потписују и Меморандум о сарадњи ШОС и ОУН Секретаријата. Према овом Меморандуму, ОУН наглашава важност Организације у безбедној стабилизацији и економском оснаживању Евроазије, са посебним освртом на постигнуте резултате ШОС-а у спречавању ширења нуклеарног и оружја за масовно уништење. Такође, овим Меморандумом предвиђа се интензивирање сарадње између ОУН-а и ШОС-а, нарочито између Регионалног центра за превентивну дипломатију ОУН-а (*United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy*) и ШОС Секретаријата, као једног од корака у имплементацији Глобалне стратегије ОУН-а у борби против тероризма (*United Nations Global Counter-terrorism Strategy*).⁹³⁶ Декларација коју су председници држава чланица ШОС-а потписали 2019. године у Бишкеку, истиче корисност ове сарадње у стабиловању веома осетљивог и „трусног“ централноазијског региона. У том смислу, одређени део ове Декларације посвећен је подршци реализовања циљева дефинисаних резолуцијом „Ојачавање регионалне и међународне сарадње у обезбеђивању мира, стабилности и одрживог развоја региона Централне Азије“ (*Strengthening Regional and International Cooperation to Ensure Peace, Stability and Sustainable Development in the Central Asian Region*), коју је Генерална скупштина ОУН-а усвојила 22. јуна 2018. године.⁹³⁷ Такође, због важности образовања младих, инсистирања на принципу да би развој држава и друштва требало да буде базиран на техничким и научним достигнућима и услед улагања огромне количине средстава земаља чланица ШОС-а ради очувања културног наслеђа, сарадња између ове Организације и ОУН-а се последично развија и у области образовања, науке и културе. Резултат сарадње у овим областима представља потписивање Меморандума о разумевању између ШОС Секретаријата и УНЕСКО-а за период од 2018. до

⁹³⁴ SCO External Communication/United Nations. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/cooperation/#2>. Приступљено: 19.2.2020.

⁹³⁵ *Joint Communiqué Following the 16th Meeting of the SCO Heads of Government Council, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 29.4.2024.

⁹³⁶ *Cooperation between UN, Shanghai Cooperation Organization Dynamically Expanding, in Shared Quest for Peace, Prosperity, Says Secretary-General, in Message*, OUN. Доступно на: <https://www.un.org/press/en/2010/sgsm12953.doc.htm>. Приступљено: 29.4.2024.

⁹³⁷ *Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organization's Heads of State Council, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 5.5.2024.

2020. године, којим су утврђене области сарадње у заштити културних и споменика природе и начини на које ће њихова презервација бити обављена. Такође, и овим Меморандумом предвиђено је оснаживање економске сарадње Југ–Југ и Запад–Исток.⁹³⁸

Сарадња ШОС-а и ОУН-а шири се и на област заштите животне средине, чиме се даје подршка реализацији циљева дефинисаних у Агенди одрживог развоја 2030 и Париској конвенцији о климатским променама.⁹³⁹ Ово је веома значајно за НР Кину, којој је питање заштите животне средине и цене негативних последица њеног економског развоја по животну средину акутно. Као што смо могли да увидимо, питање образовања, културе и људских права веома је значајно у институционализацији и самом раду Организације. Настојања ШОС-а да поправи стање људских права у овом делу света препознато је и од стране ОУН-а, што је 2019. године резултирало потписивањем Меморандума о разумевању између ШОС Секретаријата и Канцеларије ОУН-а за координацију хуманитарних послова (*Memorandum of Understanding between the SCO Secretariat and the United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*).⁹⁴⁰ Још једна од чињеница која говори у прилог томе да ће се ШОС придржавати међународних начела у пружању помоћи или обезбеђивању безбедности представља и Меморандум о разумевању који је ШОС Секретаријат потписао са Црвеним крстом на маргинама председничког самита одржаном у Астани 2017.⁹⁴¹ Организација

⁹³⁸ *Memorandum of Understanding on Cooperation between UNSECO and SCO*, UNESCO Digital Library. Доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261624>. Приступљено: 19.2.2020. Концепт Запад–Исток сарадње који се спомиње у овом Меморандуму, са становишта кинеске спољне политике, можемо разумети као један од кинеских начина ублажавања забринутости међународне заједнице, услед чињенице да НР Кина као земља која је извршила економске, али не и од стране Запада очекиване политичке реформе постаје један од најактивнијих и најутицајнијих актера у систему глобалног управљања. У том контексту, сарадњу Запад–Исток можемо разумети и као начин приближавања вредности које су се кроз историју поларизовале у виду поделе приступа на индивидуалистички (Западни) и колективистички (Источни). Поред тога, ово можемо разумети и као облик кинеских амбиција да се прихвати као легитимна нова равнотежа снага, а чије су главне карактеристике нарастајућа моћ НР Кине и опадајућа моћ Запада.

⁹³⁹ *General Assembly Adopts Text on Strengthening Environmental Protection, Cooperation with Shanghai Cooperation Organization*, UN. Доступно на: <https://www.un.org/press/en/2019/ga12170.doc.htm>- Приступљено: 19.2.2020.

⁹⁴⁰ *List of Documents for Signing at the Meeting of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organization, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 5.5.2024.

⁹⁴¹ *SCO External Communication/International Committee of the Red Cross*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/cooperation/#2>. Приступљено: 5.5.2024.

подржава и своје чланице које желе да развију са сарадњу са ОУН у областима које су за њих од великог значаја. У том контексту ШОС је подржао напоре Таџикистана да, у сарадњи са ОУН на највишем политичком нивоу, успешно одржи конференцију „Вода за одрживи развој, 2018–2028.“ (*Water for Sustainable Development, 2018–2028*).⁹⁴²

Имајући на уму да ШОС велику пажњу посвећује безбедности у пацифичком региону, можда и није изненађујуће потписивање Меморандума о разумевању између ШОС и АСЕАН групације земаља у Џакарти 21. априла 2005. године. Фокус овог Меморандума је на питању безбедности, али са истовременим неговањем сарадње у области заштите животне средине, туризма и економије.⁹⁴³ Безбедносни интеррегионализам ШОС-а додатно је оснажен и потписивањем Меморандума о разумевању са Извршним комитетом Конференције о повезивању и мерама изградње поверења у Азији (20. мај 2014. године, Шангај), ОДКБ-ом (5. октобар 2007. године, Душанбе)⁹⁴⁴ и Интерполом у 2014. години.⁹⁴⁵ Представници ШОС-а и Интерпола од 2015. године организују Лијенјуанганг форум (*Lianyuangang Forum*) у провинцији Ђангсу (Jiangsu). Форум има за циљ да обезбеди безбедност Новог Евроазијског копненог моста, али и поспешити енергетску сарадњу међу државама чланицама ШОС-а. Форум је постао део институционалне сарадње ШОС-а и Интерпола са истовременим укључивањем и других организација. Тако су на Форуму одржаном 2016. године учествовали представници 31 земље и три међународне организације. Овај Форум НР Кина искористила је и да развије полицијску сарадњу са земљама учесницима. Си Ђинпинг је као представник овог Форума одржао говор на 86. заседању Генералне скупштине Интерпола.⁹⁴⁶ У говору Си Ђинпинг је нагласио важност ШОС-а и Лијенјуанганг форума и њихове сарадње са Интерполом у обезбеђивању људске безбедности на глобалном плану, али и обећао да ће НР Кина још активније учествовати у раду Интерпола с циљем стварања подстицајног и безбедног међународног окружења фокусираног, првенствено, на

⁹⁴² *The Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 5.5.2024.

⁹⁴³ *SCO Secretary-General Meets with ASEAN and SCO Ambassadors*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20190329/521758.html>. Приступљено: 7.5.2024.

⁹⁴⁴ *SCO External Communication*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/cooperation/#2>. Приступљено: 7.5.2024.

⁹⁴⁵ *The Shanghai Cooperation Organization*, European Parliament, Briefing, June, 2015. Доступно на: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/564368/EPRS_BRI\(2015\)564368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/564368/EPRS_BRI(2015)564368_EN.pdf). Приступљено: 7.5.2024.

⁹⁴⁶ *NIDS China Security Report 2020 – China Goes to Eurasia*, National Institute for Defense Studies, Japan, 2020.

људску безбедност.⁹⁴⁷ Такође, у области безбедности веома плодносно сарадњу ШОС остварује и са Организацијом за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС). На другом састанку ОЕБС-а о превенцији и борби против терористичких акција, одржаном 3. и 4. септембра 2003. године у Лисабону, ШОС је по први пут представљен као међународни ентитет у раду друге организације. Том приликом, „кинески амбасадор у Португалији је у име ШОС-а известио учеснике скупа о принципима и конкретним активностима чланица које су у вези са питањима борбе против тероризма“.⁹⁴⁸ Сарадња ШОС-а и ОЕБС-а се наставила, па су 2019. године представници ШОС-а учествовали на конференцији високог нивоа у организацији ОЕБС-а. Циљ конференције био је да се у сарадњи са организацијама које улажу значајна средства, материјална и нематеријална, и које дају велики допринос у борби против тероризма, нађу решења о спречавању финансирања терористичких организација.⁹⁴⁹

Међународну сарадњу ШОС остварује и у области економије. У вези са међународном економском сарадњом, ШОС Секретаријат потписао је меморандуме о разумевању са Организацијом за економску сарадњу 11. децембра 2007. године у Ашгабату⁹⁵⁰ и Евроазијском економском унијом.⁹⁵¹ Велики подстицај Организацији за развој међународне економске сарадње дат је и потписивањем Меморандума о разумевању између ШОС Конзорцијума банака и Фонда пута свиле 2014. године,⁹⁵² као и Меморандума о разумевању са Астана финансијским центром 2019.⁹⁵³ Државе чланице такође проналазе разне механизме за успостављање сарадње између ШОС Конзорцијума банака

⁹⁴⁷ *Xi Jinping Attends Opening Ceremony of the 86th Interpol General Assembly and Deliveres a Keynote Speech*, Embassy of the People's Republic of China in Australia. Доступно на: <http://au.china-embassy.org/eng/xw/t1497779.htm>. Приступљено: 11.5.2024.

⁹⁴⁸ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 226.

⁹⁴⁹ *SCO RATS Takes Part in the OSCE Regional Conference*, SCO RATS. Доступно на: <http://ecrats.org/en/news/7407>. Приступљено: 12.5.2024.

⁹⁵⁰ *SCO External Commuication/Economic Cooperation Organization*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/cooperation/#2>. Приступљено: 19.5.2024.

⁹⁵¹ *Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 14.5.2024.

⁹⁵² *Silk Road Fund and Interbank Consrtium of the SCO signed the MoU on the Basis of Partnership*, Silk Road Fund. Доступно на: <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23809/23812/35424/index.html>. Приступљено: 15.5.2024.

⁹⁵³ *List of Documents for Signing at the Meeting of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organization, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 26.4.2024.

и Азијске банке за инвестиције у инфраструктури, Нове развојне банке и других финансијских институција, као дела развојне стратегије ШОС Конзорцијум банака за период од 2017–2021. године.⁹⁵⁴

Када је реч о међународној економској сарадњи, државе чланице такође подржавају и интеррегионално и глобално умрежавање малих и средњих предузећа, која добијају све значајнију улогу у процесу реструктурирања кинеске економије. Та стратегија има за циљ економско оснаживање држава чланица и побољшање квалитета живота људи кроз отварање нових радних места. У том контексту, почевши од 2015. године, на годишњем нивоу одржава се Форум малих предузећа ШОС и БРИКС региона. Пети форум одржан је у Уфи 26. и 27. септембра 2019. године са темом инвестиција и иновација као моторима развоја ШОС и БРИКС региона, економском оснаживању жена и утицају сајбер безбедности на економски бољитак држава чланица и једне и друге групације земаља.⁹⁵⁵ Такође, 2015. године у Уфи, представници ШОС-а, БРИКС-а и ЕЕУ одржали су заједнички састанак с циљем успостављања мултилатералне сарадње која ће бити у служби стварања фер и демократског међународног поретка и глобалног одрживог економског развоја.⁹⁵⁶

Поред ових начина успостављања међународне сарадње, ШОС развија сарадњу са другим државама тако што у својој организационој структури има и механизме за надгледање и утврђивање регуларности избора и референдума. Наравно, на Западу је ово перципирано као велика промена у раду ШОС-а и као метод НР Кине да се на посредан начин меша у унутрашње ствари других држава. У том смислу, ОЕБС издваја парламентарне изборе у Киргизији 2005. године, које је ШОС одобрио а да није уважио или је уважио на формалном нивоу препоруке о отклањању недостатака избора. ОЕБС, иако има веома развијену сарадњу са ШОС-ом, сматра да је једна од главних функција Организације спречавање ширења демократско-либералног разумевања и неговања људских права, будући да ШОС одбија било какву врсту критике по овим питањима.⁹⁵⁷

⁹⁵⁴ *Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organization's Heads of State Council, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 19.5.2024.

⁹⁵⁵ *The Fifth Small and Medium-Sized Business Forum of the SCO and BRICS Regions*. Доступно на: <https://en.sco-brics.ru/program/>. Приступљено: 18.5.2024.

⁹⁵⁶ *VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration*, BRICS Information Centre. Доступно на: http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html. Приступљено: 12.5.2024.

⁹⁵⁷ *The Shanghai Cooperation Organization – Is It Undermining U.S. Interests in Central Asia*, Commission on Security and Cooperation in Europe, One Hundred Ninth Congress, September 26, 2006. Доступно на: <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/The%20Shanghai%20Cooperation%20Organization%20Is%20it%20Undermining%20U.S.%20Interests%20in%20Central%20Asia.pdf>. Приступљено: 18.5.2024.

Велики изазов за геополитичке интересе Запада представља веома блиска сарадња ШОС-а и Турске. Као упечатљиви пример ове сарадње издвајамо и чињеницу да је Турска (дијалог партнер ШОС-а и НАТО чланица) председавала ШОС Енергетским клубом 2017. године. Турска, због географске позиције, има стратешку и транзитну улогу у америчким амбицијама да постане један од важнијих актера у контроли извора нафте и гаса и рута допремања у каспијском басену. У прилог томе говоре нафтовод Баку–Тбилиси–Ћејхан и Баку–Тбилиси–Ерзурум гасовод.⁹⁵⁸ Потенцијал ШОС Енергетског клуба мери се и чињеницом да се у његовом саставу налазе највећи произвођачи и извозници нафте и гаса Русија, Иран, Казахстан, Узбекистан, као и највећи потрошачи – Индија и НР Кина.

Међународну сарадњу са другим државама ШОС остварује најпре са дијалог партнерима и државама посматрачима,⁹⁵⁹ тако што ове државе активно учествују на самитима земаља чланица и бивају укључене у бројне пројекте. Као илустрација тога, издваја се повезивање монголског Грасленд пута са економским појасом пута свиле. Конекција ће се остварити преко Кина–Русија–Монголија економског коридора и низа различитих пројеката у области пољопривреде, туризма,⁹⁶⁰ енергетске, транспортне и комуникационе инфраструктуре. Прва два пилот пројекта „повезују Еренхот (Erenhot) и Манџули (Manzhouli), лоцираних у кинеској аутономној регији Унутрашња Монголија са источном Русијом, док други подразумева изградњу економске зоне на кинеско-монголској граници (Erenhot-Zamiin Uud Mongolia border)”.⁹⁶¹ Потом, за време одржавања самита председника држава чланица ШОС-а 2018. године у Ћиндау, одржан је и четврти трилатерални састанак између представника Монголије, НР Кине и Русије, када су стране дискутовале о реализацији економског коридора који повезује ове три

⁹⁵⁸ “Great Potential Exists for Energy Cooperation between Turkey and US”, *Daily Sabah*. Доступно на: <https://www.dailysabah.com/energy/2019/04/17/great-potential-exists-for-energy-cooperation-between-turkey-us>. Приступљено: 20.5.2024.

⁹⁵⁹ Наше размишљање да ово потпада у део ШОС међународне сарадње базирамо на ставу изнетом у Декларацији потписаној 2017. године у Астани. Наиме, у овој Декларацији представници држава чланица заступају став да кроз ојачавање сарадње са земљама посматрачима и дијалог партнерима, ШОС ојачава свој потенцијал и позицију у међународном поретку. *Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectscsco.org/documents/>. Приступљено: 23.5.2024.

⁹⁶⁰ У области туризма у 2015. години три стране су потписале десет уговора у вредности од 220 милиона америчких долара. Bochen Han, “The China-Russia-Mongolia Trilateral Gains Steam”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2015/11/the-china-russia-mongolia-trilateral-gains-steam/>. Приступљено: 23.5.2024.

⁹⁶¹ Dragana Mitrovic, “The “Belt and Road”: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July, August, 2016, in, Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, p. 159.

земље, као дела Иницијативе појас и пут. Том приликом, председник Монголије иницирао је Меморандум о разумевању о стварању заједничких механизма за унапређење сарадње на економском коридору (*Memorandum of Understanding on the Establishment of a Joint Mechanism to Advance the Development of the Economic Corridor*). Такође, наглашена је и нужност повезивања овог коридора са Трансазијском мрежом ауто-путева, за шта су припремљена три пројекта. Поред тога, стране су усвојиле и Међувладин споразум о међународном друмском саобраћају дуж азијске мреже ауто-путева (*Intergovernmental Agreement on International Road Transport along the Asian Highway Network*).⁹⁶² У Члану 1 Анекса овог Споразума одређене су руте и гранични прелази преко којих ће се саобраћај одвијати. Поред тога, предвиђено је стварање Заједничког комитета и прецизирање правног оквира којим ће се олакшати, а самим тиме и убрзати трговина на овом економском коридору.⁹⁶³

На примеру Монголије можемо уочити како НР Кина користи ШОС да продуби сарадњу са другим државама, реализује националне интересе, али и да за себе чвршће веже државе и компаније које желе да буду део кинеских амбициозних и трансформативних планова. Као део ове сарадње, Монголија ће добити приступ кинеским лукама стационираним на њеном северу и североистоку. Званичници Монголије очекују да ће овим маневрима успети да модернизују инфраструктуру и побољшају инвестициони амбијент чиме би дали додатни стимуланс економском расту.⁹⁶⁴ Дакле, ова сарадња доприноси и реализацији националних интереса Монголије као значајног партнера у америчкој Индопацифичкој стратегији.⁹⁶⁵ Такође, на примеру Монголије уочавамо како НР Кина преко ШОС-а, на посредан начин, постепено и стратешки промишљено изазива и безбедносни поредак који САД твори у Индо-Пацифику мрежом војних савезништава.

⁹⁶² *Heads of State of Mongolia, Russia and China Hold 4th Tripartite Meeting*, Office of the President of Mongolia. Доступно на: <https://president.mn/en/2018/06/09/heads-of-state-of-mongolia-russia-and-china-hold-4th-tripartite-meeting/>. Приступљено: 25.5.2024.

⁹⁶³ *Intergovernmental Agreement on International Road Transport along the Asian Highway Network*. Доступно на: <https://www.unescap.org/sites/default/files/Intergovernmental-Agreement-on-International-Road-Transport-along-the-Asian-Highway-Network-English-language.pdf>. Приступљено: 25.5.2024.

⁹⁶⁴ "Mongolia's 'Rebalance' towards Russia and China", *DW*. Доступно на: <https://www.dw.com/en/mongolias-rebalance-towards-russia-and-china/a-17892498>. Приступљено: 22.5.2024.

⁹⁶⁵ У извештају о Индопацифичкој стратегији, поднетом 1. јуна 2019. године Министарству одбране САД, Монголија је дефинисана као демократска држава и поуздан партнер САД, који такође има визију отвореног и демократског индопацифичког региона. *Indo-Pacific Strategy Report, Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region*, Ministry of Defense of the USA, June 1, 2019. Доступно на: <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>. Приступљено: 23.5.2024.

V ПОГЛАВЉЕ

- Безбедносна раван ШОС

конституционализације мозаика поретка

„кинеског сна“

ШОС – Оквирни механизам у борби против тероризма, сепаратизма и религијског екстремизма

Датум оснивања ШОС-а 15. јуни 2001. године, када је потписана и ШОС Конвенција о борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма,⁹⁶⁶ оповргава тврдње да надградња механизма Шангајске петорке у ШОС-у представља последицу, тј. стратешки одговор држава учесница на 11. септембар и америчко распоређивање војних снага у Централној Азији, као дела стварања новог међународног поретка. С друге стране пак, не можемо да искључимо из анализе какав је утицај ова нова геополитичка једначина имала на развој Организације и њену борбу против „три зла“, као и на међусобне односе тадашњих држава чланица и њихово, појединачно и заједничко, перципирање коалиционе борбе. Интереси Русије и НР Кине, у одређеним сегментима, поклопили су се са амбицијама САД-а у обрачуна са последицама политика израслих на екстремистичким и девијантним тумачењима ислама. У тренутку када САД отпочињу глобални рат против тероризма, Русија и НР Кина, далеко војно и економски слабије земље, напуштају парадигму геополитичког надметања са САД-ом.⁹⁶⁷ Руковођене геополитичким и стратешким интересима, САД су искористиле овакву позицију НР Кине и Русије тако што су разместиле своје војне трупе у централноазијском региону уз могућност коришћења различитих инфраструктурних и других објеката као облика логистичке подршке за интервенцију у Авганистану. Професорка Драгана Митровић истиче да „у моменту када је подршка Коалицији у „рату против тероризма“ била једини

⁹⁶⁶ У овој конвенцији ШОС земље учеснице дефинишу појмове као што су тероризам, екстремизам и сепаратизам. Тероризам се односи на било коју организовану акцију која има за циљ нарушавање безбедности грађана. Сепаратизам представља било коју врсту акције која има за циљ реализацију сепаратистичких намера, док екстремизам претпоставља било коју врсту организовања паравојних организација које могу наштети уставном поретку неке државе. *The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 1.6.2024. Ова конвенција је била извор бројних критика да НР Кина кроз ШОС нарушава људска права под изговором да штити свој државни суверенитет и обезбеђује регионалну и глобалну безбедност.

⁹⁶⁷ Bobo Lo, *Axis of Convenience – Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Chatham House, London, 2008.

могући одговор земаља чланица ШОС-а, САД су издејствовале коришћење авиобаза у Киргизији и Узбекистану за помоћ војним операцијама против талибанског режима и касније за допремање хуманитарне помоћи током планиране обнове⁹⁶⁸ Авганистана. За поједине истраживаче, САД су овим војним стационирањем у централноазијском региону додатно изазвале не само амбиције НР Кине да изађе из оквира регионалне државе, већ и њену стратегију обезбеђивања енергетске безбедности.⁹⁶⁹ С друге стране, сусрећемо се са интелептирањем кинеског реаговања као облика стратешке стрпљивости у односима са Америком, уз паралелно и постепено позиционирање Организације и њених чланица у творби централноазијске безбедносне архитектуре.⁹⁷⁰ Како би се спречило копирање безбедносног поретка Пацифика, који је базиран и уоквирен мрежом војних савезништава САД, министри спољних послова тадашње ШОС шесторке одржали су 7. јануара 2002. године ванредни састанак.⁹⁷¹ На овом састанку министри су се консултовали о облику партнерства које би ШОС требало развити са САД-ом и самосталне позиције ШОС као организације у процесу борбе против тероризма у Авганистану и Централној Азији. Том приликом, министри су нагласили да ће се у овој борби, уз поштовање ОУН начела, Организација руководити принципима ШОС Конвенције о борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма потписане на дан оснивања ШОС-а, 15. јуна 2001. године. Такође, на овом састанку државе чланице ШОС-а нагласиле су важност Бонског споразума (*Bonn Agreement*), а посредно и Чикашке конвенције (*Chicago Convention*) о борби против тероризма⁹⁷² као дела правног оквира у процесу изналагања одрживог решења у процесу стабилизације Авганистана. Представници НР Кине нагласили су да је један од приоритетних задатака Организације јасно дефинисање временског

⁹⁶⁸ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 230.

⁹⁶⁹ “Q&A: U.S. Military Bases in Central Asia”, *New York Times*. Доступно на: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/cfr/international/slot2_072605.html. Приступљено: 1.6.2024.

⁹⁷⁰ Yang Xiaoping, “When India’s Strategic Backyard Meets China’s Periphery: The View From Beijing”, *Texas National Security Review*. Доступно на: <https://warontherocks.com/2018/04/when-indias-strategic-backyard-meets-chinas-strategic-periphery-the-view-from-beijing/>. Приступљено: 3.6.2024.

⁹⁷¹ *Joint Statement by the Ministers of Foreign Affairs of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 1.6.2024.

⁹⁷² James J. Busuttill, “The Bonn Declaration on International Terrorism: A Non-Binding International Agreement on Aircraft Hijacking”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 31, No. 3, July, 1982, pp. 474–487.

оквира када ће Регионална антитерористичка структура (РАТС) отпочети са радом. Уколико не дође до успостављања РАТС-а, борба против тероризма као један од основних циљева и мисија ШОС-а је угрожена, а самосталност његовог деловања доведена у питање.⁹⁷³ У том смислу, успостављање РАТС-а наметнуло се као стратешка нужност за земље чланице како би Организација у потребном, тј. пуном капацитету могла да учествује у борби против тероризма. Тим путем ШОС би нагнао Запад да промисли о идејама и реалним могућностима НАТО ширења на исток. Пратећи логику настојања држава чланица да обезбеде континуитет рада ШОС-а, али и чињеницу да је НР Кина највећи финансијер Организације, земље чланице 2002. године потписују ШОС Споразум о РАТС-у (*Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization*). У овом Споразуму државе чланице износе мишљење да борба против тероризма и њено институционализовање, ојачава пријатељске и друге облике веза и сарадње, не само међу ШОС земљама чланицама, већ и Организације са другим државама и организацијама широм света.⁹⁷⁴ Имајући у виду да ШОС није створен на премисама војног савеза, за разлику од НАТО-а, мреже и структуре односа које ШОС, а посредно и Кина, гради у борби против тероризма нису примарно и једино засноване на демонстрацији и збирном деловању војне силе, већ и на елементима партнерског стварања осећаја заједништва и припадности кроз уважавање разлика, не само међу земљама чланицама већ и шире. Стога, кроз добровољно усаглашавање постојећих и отварање нових поља интереса и сарадње успоставља се оквир истоветног и уједињеног мишљења и јединственог наступа и деловања у борби против тероризма. На овакав начин институционализован приступ деловаће и као оквир у коме проток (осетљивих) информација неће само бити много бржи, већ и знатно сигурнији и од спољних и од интерних ометања, па и прекида. Додатно, кроз остварено јединство у борби против тероризма умањују се и могућности проистацања последица условљених историјским неповерењем земаља чланица, као и њиховим различитим интерпретацијама циљева постојања и начина деловања ШОС-а. Самим тим, кроз интегрисану борбу против тероризма ШОС јача сопствени престиж и атрактивност у међународним

⁹⁷³ Наиме, на ванредном састанку министара спољних послова, тадашњи кинески председник Ђанг Цемин изјавио је да је један од најургентнијих приоритета Организације успостављање ШОС регионалног механизма у борби против тероризма, као платформе за очување заједничких интереса држава чланица. *Jiang Zemin Calls for Regional Anti-Terrorism Mechanism between SCO*. Доступно на: <http://bg.chineseembassy.org/eng/dtxw/t131731.htm>. Приступљено: 8.6.2024.

⁹⁷⁴ *Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2002, SCO/Documents*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 8.6.2024.

односима, чиме додатно „бразда“ и шири већ успостављену мрежу међународне сарадње. Паралелно са ширењем и оснаживањем утицаја Организације ојачава се и позиција моћи земаља чланица.

Будно пратећи логику одвијања ствари на терену, ШОС као организација, као и његове државе чланице, прагматично, флексибилно и у складу са њиховим националним интересима искористила је овај покушај „пробоја“ САД-а у Централној Азији.⁹⁷⁵ Организација је ово искористила на два начина и самим тиме побољшала своју дипломатску позицију у међународним односима. С једне стране, ШОС и његове државе чланице дали су логистичку, инфраструктурну и обавештајну подршку америчком „рату против тероризма“. С друге стране, задржана је ШОС парадигма у борби против тероризма. У том контексту, Александар Лукин (Alexander Lukin) је мишљења да је овом веома добро избалансираном политиком Организације, створен двоструки приступ борбе против тероризма. Један је амерички, који је заснован на бруталним кампањама бомбардовања уз бројне цивилне жртве, порушене објекте и економско уназађивање земаља.⁹⁷⁶ Други приступ је заснован на амбицијама и начелним принципима Организације, који подразумева економско оснаживање и стабилизацију политичких институција Авганистана.⁹⁷⁷ С циљем што активнијег учествовања у политичкој, економској и безбедносној стабилизацији и реконструкцији Авганистана, уз поштовање његових националних интереса и главне улоге ОУН-а у овом процесу, Авганистан 2012. године добија статус посматрача при Организацији.⁹⁷⁸ Економско оснаживање, размена података, политичка стабилизација и синергија интереса и у наредном периоду чинили

⁹⁷⁵ Узбекистан је 2002. године са САД-ом потписао Стратешко партнерство и оквир сарадње (*Strategic Partnership and Framework of Cooperation*). С друге стране, НР Кина је глобални рат против тероризма, предвођен САД-ом, искористила да обади оптужбе међународне заједнице да она подржава, економски и војно Ал-Каиду и да њене акције против одређених покрета у Синђангу представљају нарушавање људских права. Dragana Mitrović, *Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, mart 2005. Доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf. Приступљено: 8.6.2024.

⁹⁷⁶ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242.

⁹⁷⁷ Alexander Lukin, “The Shanghai Cooperation Organization: What Next”, *Russia in Global Affairs*. Доступно на: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-shanghai-cooperation-organization-what-next/>. Приступљено: 19.6.2024.

⁹⁷⁸ *Beijing Declaration by the Heads of Member States of the SCO on Building Region of Lasting Peace and Common Prosperity, 2012*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/; Press Release Meeting of the Council of Member States of the SCO, 2012, SCO/Documents>. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 15.6.2024.

су осе ШОС координационог система у борби против тероризма.⁹⁷⁹ Међутим, како је улога ШОС-а у борби против тероризма бивала све значајнија и „одскакала“ од америчких геополитичких и геокономских амбиција, ова, тада још млада, Организација суочила се са новим изазовима. Као што је већ било показано, САД су покушале да кроз опробан модел војног ширења и наметања демократије у руку обојених револуција ојачају своју позицију у енергетски богатом евроазијском простору. Ово је представљало и директан геополитички изазов за Евроазијство у спољној политици и НР Кине и Руске Федерације. Будући да САД задржавају свој хладноратовски менталитет политике моћи, државе чланице ШОС-а почињу да америчко присуство у њиховом простору перципирају више као „део проблема, а не његово решење“.⁹⁸⁰ За ову врсту геополитичког изазова по ШОС, професорка Драгана Митровић запажа „да су сви ови догађаји представљали озбиљан изазов за Шангајску организацију за сарадњу, али и за младе и крхке новонастале независне азијске државе. Но, управо где је лежао највећи изазов, налазио се и простор за јачање улоге Организације – у стварању стабилног и мирног окружења за сазревање, стабилизовање и развој централноазијских република, уз помоћ два суседна цина, са чијим интересима се овакав ток догађаја у потпуности поклапа“.⁹⁸¹ Сведочанство да ови изазови нису успели да поремете рад Организације и њену позицију моћи у борби против тероризма, представља и Декларација председника земаља чланица потписана у Астани 2005. године. По слову Декларације, америчким трупима прецизиран је рок за напуштање војних база у Киргизији и Узбекистану и других инфраструктурних објеката и командних центара које су САД користиле у борби против тероризма, Талибана и логистичку подршку у обезбеђивању Северне руте достављања помоћи Авганистану. То је било праћено и интензивнијим радом на креирању ШОС–Авганистан контакт групе (*SCO – Afghanistan Liaison Group*).⁹⁸² На тај начин,

⁹⁷⁹ Wang Jin, Kong Dehang, “Counter-Terrorism Cooperation between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization”, *China Quarterly on China Strategic Studies*, Vol. 5, No. 1, Shanghai Institute for International Studies, 2019, pp. 65–79.

⁹⁸⁰ Bobo Lo, *Axis of Convenience – Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Chatham House, London, 2008, p. 94.

⁹⁸¹ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 229.

⁹⁸² *Astana Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2005*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 10.6.2024. Lionel Behneer, “Asia: U.S. Military Bases in Central Asia”, *Council on Foreign Relations*. Доступно на: <https://www.cfr.org/background/asia-us-military-bases-central-asia>. Приступљено: 10.1.2020. ШОС–Авганистан контакт група сада има значајну улогу у пакистанској спољној политици и

ШОС је успео да истисне САД из свог безбедносног простора и тиме постави „црвену линију“ америчким амбицијама ширења НАТО-а на исток. Да би се у Декларацији прокламовани циљеви реализовали, тадашњи председник Киргизије, Курманбек Бакијев (Kurmanbek Bakiyev), стотруко повећава ренту за коришћење базе коју су изнајмили САД-у на коришћење.⁹⁸³ Ова једногласна, тј. ШОС одлука, дефинисала је позицију моћи Организације тако да спољни фактори и актери не могу више унилатерално и без укључивања интереса других, а најпре централноазијских држава, да одлучују о безбедности у централноазијском региону. Иако су многи очекивали да ће НР Кина ово искористити како би војно ојачала своју позицију у овом делу света и променила одређена начела и принципе, не само своје спољне политике већ и заједничке безбедносне политике ШОС-а, то се није десило. Напротив, НР Кина је пратећи ШОС Смернице сарадње у борби против тероризма, екстремизма и сецесионизма за период 2007–2009. године (*Cooperation Guideline of Counter-Terrorism, Counter-Extremism and Counter-Secessionism, 2007–2009*), кроз доступне механизме ШОС-а убризгала у економију Авганистана преко стотину и педесет милиона јуана бесповратне помоћи.⁹⁸⁴ Ове смернице су у даљем раду Организације преименоване у ШОС Програме у борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма. На пример, програм за период од 2019–2021. године је подељен у шест целина, где свака од целина представља јединствени систем уређеног низа активности и стратешких корака. Свака од целина је део уређеног

очувању државне стабилности. Наиме, преко две хиљаде километара дугачка граница између Пакистана и Авганистана, познатија као Дуранд линија (*Durand Line*), кроз историју била је извор тензија између ове две земље. Њена порозност је олакшавала прелазак милитаната и илегалну трговину оружјем. Nabila Jaffer, “The First Enlargement of the Shanghai Cooperation Organization and Its Implications”, *Focus on Regional Issue*, Vol. XXX, No. 1, 2016, Institute for Regional Studies, Islamabad, pp. 1–39.

⁹⁸³ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 221.

⁹⁸⁴ Joseph Y. S. Cheng, “The Afghanistan Situation and China’s New Approach to the SCO”, *Asian Survey*, Vol. 55, No. 2, 2015, pp. 346–370. С друге стране пак, ШОС је наставио да развија сарадњу са НАТО-ом у процесу стабилизације Авганистана. Наиме, ПАТС је 2009. године организовао састанак високог политичког и војног нивоа на коме су учествовали и НАТО представници и војни изасланици САД-а. На овом састанку потписано је неколико докумената о заједничкој сарадњи. Gudrun Wacker, “China and its Central Asian Neighbours”, in: Yufan Hao, Bill K.P. Chou, *China’s Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 69–92. Wang Jin, Kong Dehang, “Counter-Terrorism Cooperation between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization”, *China Quarterly on China Strategic Studies*, Vol. 5, No. 1, Shanghai Institute for International Studies, 2019, pp. 65–79.

система Програма као целине. Према слову тренутно важећег Програма, свака земља чланица је у обавези да на државном или нивоу РАТС-а допринесе реализацији циљева у сузбијању тероризма и развоја радикализације међу становништвом. Прва целина се односи на организационо-практичне активности, које су усмерене на спречавање, ометање и надгледање комуникација међу припадницима терористичких организација и група. На тај начин откривају се локације и канали кроз које се нови кандидати регрутују за будућу припадност и активност у терористичким организацијама. Ометање комуникације је важно и са становишта спречавања илегалне трговине оружјем, наркотика и сличних супстанци. То је важно како би се спречило да се оружје нађе у власништву терориста, што сасвим разумљиво представља безбедносни па и економски изазов не само по „ШОС регион“ већ и шире. У том смислу, велика пажња држава чланица кроз сарадњу Извршног комитета РАТС-а посвећена је контроли размене информација у сајбер простору. Друга целина Програма 2019-2021 односила се на домаћу и међународну правну подршку ШОС-у у борби против тероризма. Ова целина је фокусирана на усаглашавање законодавних система држава чланица у борби против тероризма, као и на развој међународног правног оквира у овој борби. У том контексту, Хуа Чунјинг (Hua Chungying), гласноговорник Министарства спољних послова НР Кине, изјавио је да ће НР Кина кроз ШОС радити на даљем развоју и дограђивању већ постојећег међународног оквира за борбу против тероризма и обезбеђивање регионалне и глобалне безбедности.⁹⁸⁵ Потом, следећа целина се односи на информационо-аналитичке јединице ШОС-а у борби против „три зла“. Ова целина претпоставља низ правних докумената којима се одређују правила о заштити података, као и правила медијског извештавања. Дефинисана правила су саобразна ШОС систему борбе против „три зла“. Четврта целина се односи на научни аспект, што претпоставља укључивање експерата који проучавају тероризам. Наредна целина претпоставља скуп активности које имају за циљ материјално и кадровско оснаживање ШОС-а у борби против тероризма. Напослетку, тј. шеста целина Програма односи се на механизме контроле рада РАТС-а и држава чланица кроз форму подношења извештаја.⁹⁸⁶

Потписивање Конвенције 2001. године, а потом и дефинисање Смерница и Програма, представља правно утемељење ШОС борбе против „три зла“. Правно оснаживање Организације са овим циљем настављено је и у наредном

⁹⁸⁵ Joseph Y. S. Cheng, “The Afghanistan Situation and China’s New Approach to the SCO”, *Asian Survey*, Vol. 55, No. 2, 2015, pp. 346–370.

⁹⁸⁶ *Program of Cooperation of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization in Combating Terrorism, Separatism and Extremism from 2019-2021*. Доступно на: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/73/833>. Приступљено: 10.6.2024.

периоду, што је резултирало и потписивањем ШОС Конвенције о борби против тероризма у Јекатеринбургу 16. јуна 2009. године. Наиме, дефиниције тероризма, терористичке групе и организације не разликују се од дефиниција ових појмова које су дате у Конвенцији из 2001.⁹⁸⁷ У том смислу, увиђамо да Организација истрајава на начелима која су и темељ њеног постојања. С друге стране пак, ово можемо посматрати и као одређену врсту крутости Организације која може наштетити њеном међународном имиџу, али и гипкости и прилагодљивости задатим условима, и измењеним начинима деловања терористичких организација. Будући да је међународна компонента ШОС-а у обезбеђивању безбедности веома развијена, није изненађујућа чињеница да су председници земаља учесница ШОС-а 2017. године потписали и Заједничку изјаву о здруженим акцијама у борби против међународног тероризма (*Statement by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Joint Counteraction to International Terrorism*).⁹⁸⁸

Међународна сарадња ШОС-а је надопуњујућа компонента у његовој борби против тероризма, будући да је Организација превасходно била креирана ради решавања питања тероризма на територијама држава чланица. Наиме, по стабилност НР Кине велики изазов представљају, као што је већ познато, одређене терористичке и сепаратистичке групе које делују у Синђангу, а које имају инострану подршку не само недржавних већ и државних актера. Наиме, економским развојем који је укључивао и бројне развојне планове као што је „кампања отварање запада“ (西部大开发 – *xibu da kaifa*),⁹⁸⁹ КП Кине још увек није успела, барем на нивоу који она жели, да реши проблем ујгурског сепаратизма и радикализма. Овај проблем представља велики изазов само по кинеску стабилности и остварење „Кинеског сна“, а самим тим и легитимитет КП Кине. Ниво виолентности ових покрета за независност Синђанга, тј. успостављања правно независне и суверене тзв. државе „Источни Туркестан“, у периоду од оснивања НР Кине 1949. године па све до деведесетих година прошлог века, био је променљивог интензитета.⁹⁹⁰ За време руковођења НР

⁹⁸⁷ *Convention of the Shanghai Cooperation Organization on Fighting Terrorism, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 11.6.2024.

⁹⁸⁸ *Statement by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Joint Counteraction to International Terrorism, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 11.6.2024.

⁹⁸⁹ David S. G. Goodman, “The Campaign “Open the West”: National, Provincial-Level and Local Perspectives”, *The China Quarterly*, No. 178, June, 2004, pp. 317–334.

⁹⁹⁰ Према анализам Драгана Траиловића, „први озбиљнији инцидент после оснивања НР Кине је устанак у Котану у Синђангу 1954. године, који је предводила пантурска организација позната као „Амин група“, чији је политички циљ било оснивање муслиманске државе на простору Синђанга. Други инцидент догодио се 1962. године када долази до сукоба у Илију и

Кином од стране Мао Цедунга, нарочито у периодима кинеске историје који се дефинишу као „левичарска застрањивања“ и период Велике пролетерске културне револуције, нису поништавана само права и привилегије етничких мањина већ и припадника Хан популације.⁹⁹¹ Након доласка на власт Денг Сјаопинга и реформатора, ујгурска етничка мањина углавном је уживала виша права неголи већинска популација, што је одређеним делом био „купљени мир“. На пример, они су за исту функцију добијали вишу плату и разне бенефиције како би могли да купују јагњетину, јер из верских разлога не једу свињетину.⁹⁹² Ова одлука тадашњег руководства указује на неопходан ниво поштовања религијских слобода како би Пекинг реализовао стратегију успостављања „плуралистичког јединства кинеске нације“.⁹⁹³ Иако су линије расцепа између Ујгура и Хан популације историјске и на много нивоа јасно уочљиве,⁹⁹⁴ радикализација одређених група Ујгура на интензитету добија у другој половини последње деценије XX века. Наиме, 25. фебруара 1997. године, тероризмом инспирисани припадници Покрета Источног Туркестана извршили су нападе на три аутобуса узрокујући погибију девет особа и ранивши седамдесет и четири.⁹⁹⁵ Противправно и насилно изражавање ујгурских амбиција за стварање независне државе и испољавање незадовољства политиком кинеских власти према етничким мањинама, настављено је и у XXI веку, о чему нам сведочи и терористички акт од 5. јула 2009. године у Урумђију.

чија последица је био талас избеглица, углавном Казака и Ујгура, у Совјетски Савез. Од јуна до августа 1969. године поново избијају оружани сукоби у Синђангу“. Драган Траиловић, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019, стр. 100.

⁹⁹¹ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 19–30.

⁹⁹² Giovanni Nicotera, “Development and Fate of Muslim Radicalism in China”, *Asian Issues*, Vol. 5, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 29–38.

⁹⁹³ Драган Траиловић, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019, стр. 80.

⁹⁹⁴ Линије расцепа јављају се на више нивоа. Са становишта територијалног интегритета линија поделе кристалише заговорнике територијалне целовитости НР Кине (Хан Кинези) и заговорнике „делања“ кинеске територије (Ујгури). На нивоу бројности, Хан Кинези су већина док су Ујгури етничка мањина. Са становишта идентитета, линија поделе се заснива по принципу модерности (Хан Кинези), традиционалисти (Ујгури). Са становишта религије, линија поделе издваја секуларисте (Хан Кинези) наспрам религијских фанатика (Ујгури). Dragan Trailovic, “Economic Development and Ethnic Conflicts: Evidence from Xinjiang, PR China”, *Asian Issues*, Vol. 4, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 63–71.

⁹⁹⁵ Giovanni Nicotera, “Development and Fate of Muslim Radicalism in China”, *Asian Issues*, Vol. 5, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 29–38.

Након тога, 28. октобра 2013. године, на тргу Тјенанмен у Пекингу десио се терористички напад за који су одговорност преузели Исламски покрет Источног Туркестана и Исламска партија Туркестана, за које се верују да имају веома блиску сарадњу са Ал-Каидом.⁹⁹⁶ Овај терористички акт у коме је страдало пет, а рањено неколико десетина особа, био је праћен и нападима екстремиста ножевима на цивиле, као и самоубилачким нападом на кинеску амбасаду у Киргизији 2016. године.⁹⁹⁷ Ђовани Никотера (Giovanni Nicotera) разлоге за радикализацију проналази у поразу Совјетског Савеза у Авганистану који се десио 1989. године. Као једну од бројних последица совјетског пораза по ширење тероризма, овај истраживач издваја да је Авганистан након тога постао место радикализације младих, али и место на коме су они стицали знања о употреби и прављењу експлозивних направа.⁹⁹⁸ По нашем виђењу ствари, успону ујгурског етнонационализма и сепаратизма такође доприноси и настанак нових држава на тлу бившег Совјетског Савеза. Културолошка, идентитетска и лингвистичка блискост централноазијских држава, које су након завршетка Хладног рата постале нови независни суверени актери у међународним односима, давала је додатни подстицај ујгурским сепаратистичким амбицијама. Успостављена сарадња са централноазијским државама која би обезбедила идејну подршку и материјалну помоћ реализацији ујгурских сепаратистичких амбиција, дала би подстрек ујгурској међународној сарадњи и „отворила врата“ за продор стратешких замисли других актера (држава и организација) у чијем интересу је нарушавање територијалног интегритета НР Кине и стварања пацифичког модела „уоквиравања“ кинеских

⁹⁹⁶ “Islamist Group Claims Responsibility for Attack on China’s Tiananmen Square”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/25/islamist-china-tiananmen-beijing-attack>. Приступљено: 12.6.2024. Поред Ал-Каиде, велики изазов за интензивирање терористичких напада на територијама ШОС држава представљао је и успон Исламске државе, тј. Даеша. Сталном разменом података о кретањима теориста, организовања њихових напада, НР Кина је 2014. године у Индонезији ухапсила своје држављане за које имала доказа да су били на обуци у камповима за радикализацију под покровитељством ИСИС-а. “Chinese Militants Get Islamic State ‘Terrorist Training’: Media”, *Reuters*. Доступно на: <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang/chinese-militants-get-islamic-state-terrorist-training-media-idUSKCN0HH10J20140922>. Приступљено: 18.6.2024. Велику бојазан међу кинеским руководиоцима створила је изјава бившег првог човека ИСИС-а Абу Бакра ал-Багдадија, из 2014. године, да су права Муслимана у Кини, Индији и Палестини на веома ниском нивоу и да ће их њихова браћа и саборци избавити. Joseph Y. S. Cheng, “The Afghanistan Situation and China’s New Approach to the SCO”, *Asian Survey*, Vol. 55, No. 2, 2015, pp. 346–370.

⁹⁹⁷ Драган Траиловић, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019.

⁹⁹⁸ Giovanni Nicotera, “Development and Fate of Muslim Radicalism in China”, *Asian Issues*, Vol. 5, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 29–38.

геополитичких и геоекономских амбиција. За поједине теоретичаре, извор радикализације ујгурског етнонационализма управо лежи у врло интензивним економским кампањама уз миграцију Хан популације ка Синђангу, које је КП Кине спроводила као два паралелна и међусобно неодојива процеса.⁹⁹⁹ Наиме, према тврдњама Џесике Кох (Jessica Koch) ујгурска етничка мањина као главни циљ економских реформи не види економско оснаживање Синђанга, већ ојачавање директне контроле централне власти КП Кине над Синђангом и животом Ујгура.¹⁰⁰⁰ Додатна упозоравајућа чињеница, која је утицала на кинеска настојања да спречи реализацију сепаратистичких идеја појединих ујгурских организација, произилази и из чињеница да су на кратки рок постојале Прва и Друга Република Туркестан.¹⁰⁰¹ У том контексту, борба против „три зла“ високо је позиционирана у кинеским настојањима да „помири два принципа, принцип јединства различитих етничких група са принципом прихватања и поштовања различитости етничких група, под јединственом кинеском влашћу“.¹⁰⁰² Пацификација ситуације у пограничним регијама је од стратешке важности за НР Кину, будући да по кинеском разумевању ствари тероризам као феномен прети да се од граница шири ка унутрашњости земље и да од појединачног случаја добије форму феномена структуре друштва.¹⁰⁰³ Имајући предочене ствари на уму, постаје јасно због чега је борба против „три зла“ високо позиционирана на агендама безбедносне, унутрашње и спољне политике НР Кине, а самим тиме и у кинеским геополитичким и геоекономским промишљањима међународних односа, и у остваривању партнерстава широм света. Тероризам као феномен је временом еволуирао, његове последице нису само материјалног већ и великим делом духовног и душевног карактера. У том смислу, једна од последица терористичких акција представља и осећај збуњености и несигурности, не само међу кинеским живљем већ и на нивоу међународног друштва.¹⁰⁰⁴ Борба НР Кине против „три зла“ се интензивира

⁹⁹⁹ Радикализација представља потпуну замену постојећег вредносног система оним који је базиран на насиљу. Марија Ђорић, *Приручник за препознавање, превенцију и сузбијање радикализације и насилног екстремизма код ученика*, Биро за оперативну координацију, Подгорица, 2020.

¹⁰⁰⁰ Jessica Koch, “Economic Development and Ethnic Separatism in Western China: A New Model of Peripheral Nationalism”, *Working Paper No. 134*, Amsterdam University, pp. 1–26.

¹⁰⁰¹ “Uyghurs Commemorate East Turkestan Anniversary”, *Radio Free Asia*. Доступно на: <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/anniversary-11132013180240.html>. Приступљено: 12.6.2024.

¹⁰⁰² Драган Траиловић, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019, стр. 80.

¹⁰⁰³ 郭永良, 论反恐怖人民战争 (*Guo Yongliang, Lun fan kongbu renmin zhanzheng*), “On People’s War on Terror”, *China’s Military Science*, 2016, pp. 60–67.

¹⁰⁰⁴ Ibid.

након 2014. године када је Си Ђинпинг током посете Синђангу нагласио да ће кинеска борба против тероризма, религијског екстремизма и сепаратизма бити народна борба.¹⁰⁰⁵ Промена модела, односно ширење линије одбране са војних и политичких елита на учешће грађана, за НР Кину је од стратешке важности на неколико нивоа. Најпре, иако је кинеска борба против тероризма заснована на постулатима одлучности, флексибилности, прилагодљивости и међународне сарадње, с друге стране пак, она се сусреће са бројним препрекама које веома тешко, или у неким случајевима чак и неуспешно отклања јер бројне терористичке ћелије делују по принципу „усамљеног вука и породичног домаћинства (独狼或家庭恐怖分子组织 – *du lang huo jiating kongbu fen zi zuzhi*)“.¹⁰⁰⁶ Са овог становишта, учествовање обичних људи из народа

је велики замајач, јер терористи, екстремисти и сепаратисти теже да се уклопе у шаблоне свакодневног живота цивилног света. Стварајући утисак да свако може бити терориста, непредвидљивост терористичких напада условљава појачавање осећаја страха и несигурности међу грађанима. Променом модела борбе са елитистичког на друштвено-партиципативни,

„око надгледања“ кинеских апарата безбедности постаје још изоштреније (监视的眼睛 – *jianshi de yanjing*).¹⁰⁰⁷ Интензивнијим укључивањем грађана у борбу против тероризма, уз отклањање дилеме „колективне акције“ (集体行动的困境 – *jiti xindong de kunjing*), уједно се отвара и простор за промену позиције цивилног друштва у веома специфичном политичком систему НР Кине. Дефинисањем борбе против тероризма као облика народне борбе, алокација ресурса у заштити виталних националних интереса у односу на „три зла“ постаје ефективнија и ефикаснија. Поред тога, интензивнијим учествовањем друштва створиће се још чвршћа веза између КП Кине и њених грађана, што ће омогућити лакшу мобилизацију маса ка заједничким циљевима и вредностима, али и оснажити легитимитет комунистичких вођа и Партије.¹⁰⁰⁸ Током поменуте посете Синђангу 2014. године, Си Ђинпинг је нагласио да обезбеђивање безбедности Синђанга и спречавање деловање терористичких

¹⁰⁰⁵ Ово је касније преточено у Члан 5 Закона о антитероризму НР Кине из 2015. године, у коме се каже да се борба против тероризма заснива на сарадњи специјалних јединица са линијом маса. Ипак, по истом теоретичару, овај Закон у многим аспектима ограничава учешће људи у борби против тероризма. 郭永良, 论我国反恐模式的转型, (*Lun woguo fankong moshi de zhuangxing*), “On the Transformation of China’s Anti-Terrorism Model”. Доступно на: <https://www.iolaw.org.cn/showNews.aspx?id=51371>. Приступљено: 16.6.2024.

¹⁰⁰⁶ 郭永良, 论反恐怖人民战争 (Guo Yongliang, Lun fan kongbu renmin zhanzheng), “On People’s War on Terror”, *China’s Military Science*, 2016, p. 61.

¹⁰⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁰⁸ Ibid.

група¹⁰⁰⁹ има национални значај, и утемељена је у историјском контексту.¹⁰¹⁰ Базирањем борбе на овим премисама, отвара и проблем још интензивније и централизоване контроле над кинеским грађанима. Платформа кинеске борбе против тероризма је „тродимензионална (立体战争— *lì tǐ zhàn zhēng*)“, односно заснована је на синергији економије, политике и безбедности, и културе и образовања.¹⁰¹¹ На синергији истих принципа почива и ШОС свеобухватна борба против „три зла“. Као један од показатеља повезаности представља и чињеница да је НР Кина као део свог законодавног система усвојила и ШОС Конвенцију о борби против тероризма из 2009. године.¹⁰¹² Борба НР Кине против тероризма, у великој мери је заснована и на оснивању тзв. логора за професионалну обуку, којих за сада има близу четири стотине. Представници власти НР Кине оспоравају тврдње међународне заједнице да логори представљају центре у којима се Ујгурима крше међународним конвенцијама загарантована људска права које је НР Кина потписала.¹⁰¹³ У истом светлу, кинеска страна заступа став да ови објекти представљају кампове за професионалну обуку, као облика стратешког корака у реализацији циљева и стратегија искорењивања сиромаштва и економског оснаживања Синђанга. Кроз економско оснаживање посредно се даје и импулс у борби против „три зла“.¹⁰¹⁴ По кинеском разумевању ствари, разлики и узроци тероризма,

¹⁰⁰⁹ Са становишта безбедности, економије, територијалне целовитости и силне и последице напада, кинеска влада је 2003. године препознала следеће четири терористичке групе као најопасније: 1. Исламски покрет Источног Туркестана; 2. Покрет ослобођења Источног Туркестана; 3. Светски ујгурски конгрес младих (世界维吾尔青年代表大会— *Shijie weiwu'er qingnian daibiao dahui*); 4. Информативни центар Источног Туркестана (东突厥斯坦新闻信息中— *Dong tujue sitan xinwen xinxi zhong*). 郭永良, 论反恐怖人民战争 (*Guo Yongliang, Lun fan kongbu renmin zhanzheng*), “On People’s War on Terror”, *China’s Military Science*, 2016, p. 61.

¹⁰¹⁰ 把祖国的新疆建设得越来越美好— 习近平总书记新疆考察纪实 (*Ba zuguo de Xinjiang jianshi de yue lai yue meihao— Xi Jinping zong shuji Xinjiang kaocha jishi*), “Make Xinjiang more Prosperous— Xi Jinping’s Talks and Analyses”, *CPC News*. Доступно на: <http://cpc.people.com.cn/n/2014/0504/c64094-24968577.html>. Приступљено: 12.6.2024.

¹⁰¹¹ 郭永良, 论反恐怖人民战争 (*Guo Yongliang, Lun fan kongbu renmin zhanzheng*), “On People’s War on Terror”, *China’s Military Science*, 2016, p. 64.

¹⁰¹² “China Ratifies SCO Convention on Countering Extremism”, *China Daily*. Доступно на: <https://www.chinadailyhk.com/articles/173/169/72/1546073176233.html>. Приступљено: 16.6.2024.

¹⁰¹³ НР Кина је 5. октобра 1998. године потписала, али још увек није ратификовала, Међународну конвенцију о цивилним и политичким правима. Margaret K. Lewis, “Why China Should Unsign the International Covenant on Civil and Political Rights”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 53, No. 1, August, 2019, pp. 1–70.

¹⁰¹⁴ Emma Gragam-Harrison, “China Has Built 380 Internment Camps in Xinjiang, Study Finds”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/24/china-has-built-380-internment-camps-in-xinjiang-study-finds>. Приступљено: 6.6.2024.

сепаратизма и религијског екстремизма не произлазе из нарушавања људских права, већ из незадовољства које настаје као последица сиромаштва и економске неразвијености.

Борба ШОС-а против тероризма подразумева и билатералне и здружене антитерористичке и војне вежбе. У оквиру ШОС Програма сарадње држава чланица у борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма за период од 2019. до 2021. године, ове вежбе потпадају под први део, односно део који се тиче логистичких, организационих и практичних питања у борби против „три зла“. Одржавање ових билатералних и здружених војних вежби регулисано је низом докумената која су донесена једногласном одлуком свих земаља чланица ШОС-а. Најпре, државе чланице 2004. године дефинишу Концепт ШОС сарадње у борби против „три зла“, као платформе развоја заједничког приступа, здружених стратегија и тактика, а који је надопуњен и измењен 2005. године након Астанске декларације, а потом и 2006. године.¹⁰¹⁵ У изменама из 2006. године, ШОС чланице су утврдиле правила о испорукама ухапшених лица која су повезана са тероризмом. Наиме, уколико се хапшење овог лица деси на територији некој од чланица, та особа се испоручује држави чланици чији је он држављанин. Међутим, по одређеним ауторима, то не представља значајну новину у међународној сарадњи НР Кине у области тероризма, јер она такве уговоре и одлуке већ има и са Авганистаном и Непалом.¹⁰¹⁶ Поред тога, 2007. године ШОС земље чланице су у Бишкеку потписале Споразум о војним вежбама, да би 2008. године у Душанбеу уследило потписивање Споразума о организовању и спровођењу заједничких антитерористичких вежби држава ШОС-а (*Agreement on Arranging and Conducting Joint Antiterrorist Exercises by Member States of Shanghai Cooperation Organization*). Систем ШОС борбе против тероризма претпоставља и превентивно деловање, што је резултирало потписивањем Споразума о спречавању илегалне трговине оружјем, експлозивом и муницијом (*Agreement on Cooperation in Combating Illicit Trafficking in Arms, Ammunition and Explosives between the Governments of the Member States of the SCO*).¹⁰¹⁷ У наредном периоду, правни оквир регулисања

¹⁰¹⁵ “Concept of Cooperation between SCO Member States in Combating Terrorism, Separatism and Extremism”, *Key Normative Documents of the SCO*. Доступно на: <https://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/Reports/SCO/2011-HRIC-SCO-Whitepaper-AppendixA-SCO-Docs.pdf>. Приступљено: 17.6.2024.

¹⁰¹⁶ David Kerr, “Central Asia and Russian Perspectives on China’s Strategic Emergence”, *International Affairs*, Vol. 86, No. 1, 2010, pp. 127–152.

¹⁰¹⁷ *Agreement on Combating the Illicit Trafficking in Arms, Ammunition and Explosives between the Governments of the Member States of the SCO, 2008*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>. Приступљено: 13.1.2020.

војних и антитерористичких вежби постаје још прецизнији. Тако 2009. године земље чланице ШОС-а у Ташкенту потписују Споразум о антитерористичкој обуци, Споразум о процедурама антитерористичких вежби, као и ШОС Конвенцију о борби против тероризма (*Convention of the SCO Against Terrorism*).¹⁰¹⁸ С циљем што интензивнијег укључивања Авганистана у рад ШОС-а, али и ојачавања геополитичке позиције Организације у стабилизацији безбедносне ситуације и економског оснаживања Авганистана на реалним основама, ШОС и Авганистан шире своју сарадњу потписавши Споразум о спречавању илегалне трговине оружјем, експлозивом и муницијом.¹⁰¹⁹ Према званичним подацима које износи НР Кина, у периоду од 2001. године до 2018. године одржане су 24 антитерористичке и војне вежбе, од којих су осам биле одржане у морима, као и две сајбер антитерористичке вежбе.¹⁰²⁰ Током 2019. године одржавање антитерористичких вежби је настављено извођењем заједничке вежбе под називом „Солидарност 2019–2021“. Ове војне вежбе за фокус имају заштиту граница држава суседа, што је од изузетне важности имајући у виду дужину, порозност, али и још увек нерешена територијална питања међу суседима чланицама ШОС-а.¹⁰²¹ Ова нерешена територијална питања још увек попримају форму отворених сукоба, као што је био случај Индије и НР Кине 2017. године, што ћемо касније анализирати. Поред ових, у 2019. години одржане су и „Сјамен 2019“ сајбер антитерористичке вежбе, тј. вежбе које штите безбедност грађана и државни суверенитет у сајбер простору. У највећем броју случајева ШОС антитерористичке и војне вежбе се одржавају по фазама, на територијама више држава чланица у што реалнијим условима борбе, за шта ћемо касније видети да је веома значајно из аспекта кинеске војне модернизације и националне одбране. С друге стране, земље чланице ШОС-а као представнице Организације учествују у војним вежбама организованим од стране државе посматрача или дијалог партнера. У том контексту, на позив Ирана 2019. године Русија и НР Кина као представнице ШОС-а учествовале

¹⁰¹⁸ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the SCO, 2009.* Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>. Приступљено: 14.6.2024.

¹⁰¹⁹ Wang Jin, Kong Dehang, “Counter-Terrorism Cooperation between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization”, *China Quarterly of International Strategic Studies*, 2019, Vol. 5, No. 1, p. 71.

¹⁰²⁰ *A Quick Guide to SCO and Its Military Cooperation*, The State Council Information Office The People’s Republic of China. Доступно на: http://english.scio.gov.cn/infographics/2018-06/05/content_51673238.htm. Приступљено: 17.6.2024.

¹⁰²¹ *Interagency Meeting between the Border Control Experts of the Competent Authorities of the SCO Member States and SCO RATS Executive Committee*, RATS. Доступно на: <http://ecrats.org/en/news/7442>. Приступљено: 18.6.2024.

су у војним вежбама организованим у Оманском заливу. Ове заједничке вежбе су уследиле након геополитичких потреса који су се десили у овом простору. Наиме, Вашингтон је без икаквих доказа оптужио Техеран да су његове снаге, наводно, напаале два танкера која су превозила нафту. Вашингтон је ове војне вежбе доживео као провокацију и директно нарушавање америчких националних интереса, као и права слободне пловидбе загарантована ОУН Конвенцијом о праву мора,¹⁰²² коју САД, још увек, нису ратификовале. Оваква интерпретација одржавања ових војних вежби била је сасвим очекивана, будући да су односи Техерана и Вашингтона у дугом временском периоду на ивици војне ескалације и да се међусобно дефинишу као претња по глобани мир и безбедност. Поред тога, интерпретација ових војних вежби додатно је подстакнута и чињеницом да САД међународне односе посматрају кроз призму водеће силе и глобалног полицајца. НР Кина и Русија су у партнерству са Ираном, у његовим територијалним водама, сасвим легитимно одржали војне вежбе, као дела ојачавања сарадње између ове блискоисточне државе и Шангајске организације за сарадњу.

Поред спровођења здружених и билатералних војних и антитерористичких вежби, ШОС борба против „три зла“ подразумева и изградњу система вредности, као платформе која ће предупредити рађање ксенофобије, религијског екстремизма, сепаратизма и тероризма. На тај начин се не ојачава само верска толеранција и поштовање различитости, већ и ШОС идентитет и перципирање „три зла“ као заједничког изазова. Перципирање тероризма на овакав начин, доприноси кинеским амбицијма стварања осећаја заједништва у суседству. Грађење елемената заједничког система вредности, одређеним делом се ослања на успостављање сарадње међу омладином у оквиру ШОС региона. Тако у Декларацији председника држава чланица ШОС-а, из 2017. године, стоји да ће се Организација удруженим напорима успротивити ширењу терористичких идеологија и радикализацији млађе популације, нарочито на интернету.¹⁰²³ Улогу у томе неће имати само образовне установе, већ и правне

¹⁰²² Ben Westcott, Hamdi Alkhshali, "China, Russia and Iran Hold Joint Naval Drills in Gulf of Oman", *CNN Business*. Доступно на: <https://edition.cnn.com/2019/12/27/asia/china-russia-iran-military-drills-intl-hnk/index.html>. Приступљено: 18.6.2024.

¹⁰²³ Такође, на 14. самиту Безбедносног савета ШОС Секретаријата наглашено је да би земље чланице ШОС-а требало да своје ресурсе усмере ка спречавању ширења терористичких идеологија и радикалних вредности на интернету. *Information Report Following the 14th Meeting of Security Council Secretaries of the Shanghai Cooperation Organization Member States*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20190515/538722.html>. Приступљено: 18.6.2024. *Joint Address of the Heads of the Shanghai Cooperation Organization for Youth, 2018*. Доступно на: [file:///C:/Users/Slobodan%20Popovic/Downloads/shos_100608_youth_address_\(1\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Slobodan%20Popovic/Downloads/shos_100608_youth_address_(1)%20(2).pdf). Приступљено: 18.6.2024.

институције, религијске организације и друге институционалне јединице друштва чије је деловање од велике важности у реализацији ШОС циљева.¹⁰²⁴ Један од корака у спречавању ширења идеолошке матрице терористичких идеологија учињен је формирањем, а потом и континуираним радом ШОС Форума младих. Буђење свести о опасностима које са собом доносе „три зла“ међу младима се види као на дуги рок корисно оруђе.¹⁰²⁵ Будући да борба Организације против тероризма није географски везана само за „ШОС регион“, међународна сарадња подразумева и учешће ШОС представника на међународним конференцијама у организацији других институција.¹⁰²⁶

Поставља се питање – да ли ШОС заиста постаје неизоставни елемент глобалног управљања у делу који се тиче борбе против тероризма као нетрадиционалног безбедносног изазова? С једне стране, наилазимо на ставове који нас упућују на потврдан одговор. Наиме, Генерални секретар ОУН Антонио Гутереш (Antonio Guterres) истакао је да је примена ОУН Акционог плана о спровођењу Глобалне стратегије у борби против тероризма у Централној Азији (*United Nations Joint Plan of Action for the Implementation of the Global Counter-Terrorism Strategy in Central Asia*) великим делом олакшана, управо због веома успешног деловања ШОС-а. Поред веома успешне самосталне борбе ове Организације, он је нагласио да је имплементација ове Стратегије у великој мери олакшана и солидном сарадњом коју ШОС и ОУН успостављају кроз заједничке напоре у борби против тероризма.¹⁰²⁷ Свој закључак Гутереш је изнео на основу оперативних података који се налазе у базама ОУН. Ови подаци уједно и оспоравају тврдње одређених теоретичара да су земље чланице ШОС-а невољне да деле безбедносне информације и да сама Организација представља „клуб за дружење“ (*talking shop*).¹⁰²⁸ Према подацима ОУН, у периоду од 2011. до 2015. године, ШОС је успео да осујети

¹⁰²⁴ *The Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 18.6.2024.

¹⁰²⁵ Abhishek G. Bhaya, “SCO Youth Campaign against Terrorism, Separatism Ahead of Hainan Assembly”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/3d3d414d7755444e30457a6333566d54/share_p.html. Приступљено: 18.6.2024.

¹⁰²⁶ *SCO RATS Representative Takes Part in the International Conference on the Role of Youth in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism*, RATS SCO. Доступно на: http://ecrats.org/en/cooperation/conferences/7215?sphrase_id=3625. Приступљено: 18.6.2024.

¹⁰²⁷ “UN Chief Spotlights Partnership with SCO in Fighting Terrorism, Organized Crime”, *Xinhuanet*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-11/20/c_138568584.htm. Приступљено: 19.6.2024.

¹⁰²⁸ Roy Allison, “Regionalism, Regional Structures and Security Management in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 80, No. 3, May, 2004, pp. 463–483.

двадесет терористичких напада. Поред тога, Организација је спречила 650 криминалних активности, које су посредно или непосредно биле у спрези са тероризмом и сепаратизмом. Државе чланице ШОС-а су сталном разменом информација¹⁰²⁹ лоцирале преко 400 кампова за обуку, терориста. Откривањем ових кампова ухапшено је преко 200 припадника различитих терористичких група. У истом периоду, у акцијама које су спровеле заједничким снагама земље чланице ШОС-а, заплењено је више од 3.000 експлозивних направа, 10.000 комада оружја, скоро пола милиона различитих типова метака и 52 тоне експлозива.¹⁰³⁰ Борба је настављена истим интензитетом, па је тако у периоду од 2015. до 2017. ШОС успео да спречи преко 500 криминалних активности које су подржавале реализацију терористичких циљева. Поред тога, ухапшено је преко 1.000 особа које су својим деловањем подстрекивале, или на други начин пружале помоћ у реализацији терористичких активности. Са фокусом на заштиту људи, а превасходно омладине, у сајбер простору државе чланице забраниле су деловање преко 100.000 сајтова који су слали јасно уочљиве или сублимиране поруке величања и оправдања тероризма, екстремизма и сепаратизма.¹⁰³¹ Међутим, и поред активног деловања РАТС-а, сталне размене информација, одржавања антитерористичких вежби није спречен терористички напад који су у фебруару 2019. године спровели у дело припадници пакистанске терористичке организације Џаиш-е-Мохамад (*Jaish-e-Mohammad*). Терористички акт се одиграо у области Кашмира, на који и Индија и Пакистан полажу суверена права.¹⁰³²

Са друге стране, поједини аутори, не само остварене већ и на глобалном нивоу признате резултате ШОС-а у борби против тероризма, посматрају из хегемонске перспективе западних геополитичких и геоекономских интереса. По њиховом мишљењу, ШОС као антизападни блок, само маском борбе против

¹⁰²⁹ Размена информација међу државама чланицама ШОС-а уређена је Споразумом о противтерористичкој бази података (*Agreement on Counter Terrorism Database*). Wang Jin, Kong Dehang, "Counter-Terrorism Cooperation between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization", *China Quarterly on China Strategic Studies*, Vol. 5, No. 1, Shanghai Institute for International Studies, 2019, pp. 65–79.

¹⁰³⁰ *The Role of the Shanghai Cooperation Organization in Countering Threats to Peace and Security*, OUN. Доступно на: <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-shanghai-cooperation-organization-counteracting-threats-peace-and-security>. Приступљено: 19.6.2024.

¹⁰³¹ "SCO Members Thwart More Than 550 Terrorist Attacks over 3-year period", *TASS*. Доступно на: <https://tass.com/world/972509>. Приступљено: 19.6.2024.

¹⁰³² Phunchok Stobdan, "China-India Tensions Put New Delhi at the Margins of the SCO", *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/09/china-india-tensions-put-new-delhi-at-the-margins-of-the-sco/>. Приступљено: 19.6.2024.

тероризма заправо тежи запречавању стратешко-демократског утицаја САД-а у Централној Азији, што су и доказали 2005. године на самиту у Астани.¹⁰³³ Овакав став САД-а одређеним делом је и разумљив, будући да НР Кина успоставља односе, а самим тиме и начине деловања који нису саобразни западном поимању војног обезбеђивања међународне безбедности. Дакле, израстањем у глобалну силу, НР Кина не ствара само паралелне структуре и мреже односа, већ и економским деловањем и принципима *people-to-people* дипломатије, покушава да унесе елементе кинеског разумевања у западне војно-демократске процедуре и системе обезбеђивања међународне безбедности. На тај начин, а и кроз призму сталног инсистирања да демократски универзализам није одржив, а самим тиме и стратешка деловања Америке, Пекинг ствара осећај разумевања кинеског виђења недељиве међународне безбедности, што истовремено олакшава и убрзава реализацију кинеских националних интереса, а самим тиме умањује простор деловања САД-а. С друге стране пак, САД, као победница Хладног рата и најмоћнија и водећа економска и војна глобална сила, не желе да заузму став пуког прилагођавања кинеским амбицијама у прекрајању на америчким премисама и регулативама, већ успостављене међународне равнотеже снага и безбедносне архитектуре.

Улога ШОС-а у решавању пограничних спорова НР Кине и њених суседа

Међу бројним претњама са којима се НР Кина суочавала у новијој историји, издвајају се оне које су за последицу имале директно нарушавање кинеског суверенитета. Суочавање са овим последицама, уз паралелно предупређивање њиховог поновног јављања, свакако је у великој мери трасирало маршруту праксе кинеске спољне и безбедносне политике. Поред тога, ове последице су утицале и на одабир и приоритизацију геополитичких и геоекономских елемената у процесу кинеског позиционирања у међународној заједници и увећавања партнерског капитала. Питање територијалних граница и територијалних спорова утиче и обликује свакодневни живот људи. Наиме, ова питања су једна од најважнијих питања унутрашње политике савремених држава и међународних односа, као и један од фактора у заокретима геополитичких поредака.¹⁰³⁴

¹⁰³³ Stephen Aris, “The Shanghai Cooperation Organization: ‘Tackling Three Evils’. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc?”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 3, May 2009, pp. 457–482.

¹⁰³⁴ Dragana Mitrovic, “Geopolitics of Energy Border Issue”, in: Dusko Dimitrijevic, Dragana Mitrovic, Ivona Ladjevac, (eds.), *The Meaning of Borders and Border Issues in the Age of Globalization: Europe and Asia*, ИПЕ, Београд, 2012, pp. 139–146.

Почетак колонијализације тадашњег кинеског царства представља пораз у Опијумском рату. Наиме, владајућа Ђинг династија, спроводила је одлучне акције како би спречила дистрибуцију опијума на кинеској територији, чиме је директно угрозила даљу експанзиону колонијалистичких циљева британске империје стабилно стациониране на територији данашње Индије. Сасвим разумљиво, британска реакција која је имала за циљ ломљење кинеског отпора била је отпочињање првог Опијумског рата (1839–1842). У овом рату, НР Кина је претрпела пораз „будући да је као невојничка држава била потпуно неспремна (инфериорна по наоружању, обучености и дисциплини) да га води. Осим тога, кинеска је страна показала потпуно неразумевање историјског момента, односно важних интереса свог моћног противника“.¹⁰³⁵ Како је кинеска страна била поражена, морала је да по слову Уговора из Нанкинга, потписаног 1842. године, британској империји уступи Хонг Конг, легализује продају опијума и ограничи увозне царине на робу из иностранства на највише пет одсто.¹⁰³⁶ Очигледну политичку, војну и економску ослабљеност Ђинг династије искористиле су и друге тадашње силе како би реализовале националне интересе кроз присвајање стратешки важних позиција у пацифичком региону. Дакле, екстериторијалност на тлу кинеске територије није успоставила само британска империја, већ су то учиниле и Француска, Русија, САД и Јапан, као државе које су имале капацитете, војне и економске, да спољну политику базирају на експанзионистичким методама и циљевима. Екстериторијалност је била потврђена системом „неједнаких уговора“, који су кинеској страни били наметнути.¹⁰³⁷ На име ових уговора, кинеска страна као поражена, не само да је била суочена са распарчавањем своје територије већ је морала да плаћа и ратну одштету, што је додатно уназидило не само њену економију већ и целокупну друштвену стабилност и безбедност. Наиме, „лианг од тридесет осам грама сребра, који је 1887. године вредео 1,20 америчких долара, губи вредност и петнаест година касније, 1902. године пада на свега 0,62 америчких долара. Ово опадање вредности кинеског новца погоршано је дефицитом трговинског биланса и исплатама ратне одштете“.¹⁰³⁸ Политичко и економско слабљење кинеске царевине, показало је да синоцентрично разумевање међународних односа више није одрживо и да је позиција и (не)моћ

¹⁰³⁵ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 12.

¹⁰³⁶ *Ibid.*, стр. 12.

¹⁰³⁷ *Ibid.*

¹⁰³⁸ Колико је отплаћивање ратне штете било погубно по кинеску економију видети у: Жак Жерне, *Кинески свет*, Клио, Београд, 2003, стр. 590–615.

кинеске царевине у међународним односима огољена кроз акције и амбиције експанзионистичких сила, за које она није била спремна.

Имајући ове податке на уму, очување јединства кинеске територије, које је потврђено оснивањем НР Кине 1. октобра 1949. године, препознаје се као један од најважнијих стратешких задатака чија је реализација условила и бројне, некада несврнисходне државне акције, као што је био и Пројекат трећи фронт. Оснивање НР Кине није нужно значило и промену амбиција у спољној политици одређених држава, које су имале територијалне претензије према Кини. Према мишљењу Тејлора Фравела (Taylor Fravel) америчка творба безбедносног поретка Пацифика, уз амбиције земаља кинеског суседства, допринела је да НР Кина након завршетка Другог светског рата има највећи број сукоба који су се тicali питања очувања територијалног суверенитета.¹⁰³⁹ Пекинг се суочава са бројним изазовима наметнутих безбедносним стратегијама безбедносне дилеме појединих држава у процесу мирног приједињења Тајвана матици земљи. Ту можемо издвојити америчку продају оружја, као и размештање америчких војних трупа и Седме флоте у Тајванском мореузу.¹⁰⁴⁰ Наиме, након завршетка грађанског рата и оснивања НР Кине под КП Кине, националистичке снаге на челу са Чанг Каишеком пребегле су на Тајван где су и основале Републику Кину. Све до 1971. године Република Кина је била стална чланица Савета безбедности ОУН-а и самим тиме призната представница кинеског народа. У том периоду, на западу и северозападу Совјетски Савез је био перцепиран као потенцијални изазивач кинеског територијалног суверенитета, док се на југу и југозападу НР Кина суочавала са захтевима Вијетнама и Индије.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁹ Taylor Fravel, “International Relations Theory and China’s Rise: Assessing China’s Potential for Territorial Expansion”, *International Studies Review*, Vol. 12, 2010, pp. 505–532.

¹⁰⁴⁰ Тајван има веома значајну улогу у амбицијама САД да створи „обрнути кинески зид“ (*Great Wall in Reverse*), односно Пацифички „зид на мору“ (防波堤 – *fangbodi*). Стварањем овог „зида“, Америка креира атмосферу контроле кинеског поморског пута, а самим тиме изазива кинеске поморске амбиције и остварење Кинеског сна: Robert Kaplan, “China’s Two Ocean Strategy”, in: Abraham Denmark, Nirav Patel (eds.), *China’s Arrival: A Strategic Framework for a Global Relationship*, Center for a New American Security, September, 2009, p. 50. Toshi Yoshihara, James R. Holmes, *Red Star over the Pacific, China’s Rise and Challenges to U.S. Maritime Strategy*, Naval Institute Press, Maryland, p. 92.

¹⁰⁴¹ Yufan Hao, Bill K.P. Chou, “China’s Borderlands and Their International Implications”, in: Yufan Hao, Bill K.P. Chou, *China’s Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 1–18.

Из аспекта објективних географских чињеница, територија НР Кине заузима простор од преко девет милиона квадратних километара. Њене копнене границе су готово 23.000 километара, а поморске које се протежу на Жutom, Источном кинеском и Јужном кинеском мору премашују дужину од 6.000 километара.¹⁰⁴² Мирно урушавање Совјетског Савеза представљало је промену облика изазова по кинеску стабилност, економски развој и територијални суверенитет. С једне стране, нестао је Совјетски Савез који је кроз историју НР Кини представљао и подршку у стварању Комунистичке партије Кине и касније социјалистичке државе, али и извор војне претње, после њиховог сукоба. С друге стране пак, настајање нових централноазијских држава услед наслеђених питања разграничења још из периода „неједнаких уговора“ створило је нове могућности, али и изазове по кинески развој, позиционирање у Евроазији, као и решавање питања западних и северних граница.¹⁰⁴³ У почетку преговора који су се тицали решавања питања територијалних разграничења, а пре оснивања механизма Шангајска петорка који прераста у Шангајску организацију за сарадњу, према налазима одређених теоретичара НР Кина је захтевала доста велика пространства територије Централне Азије. Наиме, Себастијан Пејроуз (Sebastien Peyrouse) истиче да је након стварања новог међународног поретка након насталог мирним урушавањем СССР-а НР Кина „захтевала двадесет и два одсто укупне територије Централне Азије. Кина је полагала право на територијални простор од Семирачија до Балхашког језера у Казахстану, готово целокупна Киргизија, као и двадесет осам хиљада квадратних километара од укупне територије Памирског региона у Таџикистану“.¹⁰⁴⁴ Наместо да решавање питања територијалног разграничења решава на билатералној основи са сваком од држава, НР Кина је као далеко моћнији преговарач одабрала да ово питање од националног интереса решава у мултилатералном оквиру, у коме ће све државе као једнаке седети за столом и на иситм основама моћи да преговарају. Такође, НР Кина је тим путем њима јасно указала да их неће напустити, као и да неће користити њихову слабију позицију за њихово даље слабљење, већ за институционалну стабилизацију и економско оснаживање. Свакако, ту се не сме заборавити призма кинеских инструменталних циљева.

¹⁰⁴² Dragana Mitrovic, “PR China Border Issues within the Framework of Modernization and Opening-Up”, *LiCCOSEC*, Vol. 17, On Borders: Comparative Analyses from Southeastern Europe and East Asia, March, 2001, Osaka University, Japan, pp. 76–89.

¹⁰⁴³ *Ibid.*

¹⁰⁴⁴ Sebastien Peyrouse, “Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, 7, 2016, p. 21. Доступно на: https://ac.els-cdn.com/S1879366515000251/1-s2.0-S1879366515000251-main.pdf?_tid=a2445d3a-e882-11e7-958f-00000aab0f27&acdnat=1514103522_8d7df46c9d575c433f9b187a9037b021. Приступљено: 25.6.2024.

Само отпочињање преговора кроз комитете, у којима је учешћа узела и Русија на захтев централноазијских држава, а уз одобрење НР Кине, означава промену, тј. „омекшавање“ кинеских ставова у решавању овог стратешки важног питања. Наместо одмеравање снага и додатне дестабилизације региона за решавање питања „хоризонталне и вертикалне уставности“,¹⁰⁴⁵ НР Кина је одабрала приступ добросуседске дипломатије и заједничког изналажења компромисног и одрживог решења.¹⁰⁴⁶ У истом контексту, на „омекшавање“ кинеских ставова и захтева према централноазијским суседима у великој мери је утицало и ујгурско питање, односно стратешка улога новонасталих држава у централноазијском региону за одржавање централне кинеске контроле над њеном западном аутономном регијом Синђанг. Стварање подстицајног, стабилног и окружења заједништва као платформе за реализацију (гео)економских и (гео)политичких циљева, представљало је један од приоритета, константно истицаних како у говорима званичника КП Кине тако и у Петогодишњим плановима.¹⁰⁴⁷ Истовремено, то је условљавало промену политике централне власти не само према кинеским граничним регијама, већ и према државама са којима се те регије граниче.¹⁰⁴⁸ Стога, један од стратешких корака у стварању интеррегионалне економске и безбедносне сарадње представља и обезбеђивање стабилних односа са суседима. Тако Тејлор Фравел, истиче да је НР Кина отпочињањем преговора о смањењу војних трупа у пограничним регијама, што је касније резултирало и стварањем Шангајске петорке, а потом и ШОС-а, успела да осигура границе и да умањи број држава које ће бити домаћини ујгурским центрима деловања и моћи. Тим путем, НР

¹⁰⁴⁵ Weiqing Song, “Peaceful Rise from the Border: Chinese Practice of Diplomatic Leadership in the Shanghai Cooperation Organization”, in: Yufan Hao, Bill K.P. Chou, *China's Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 47–68.

¹⁰⁴⁶ Поред стратегије компромиса, поједини аутори издвајају и стратегију одлагања уз исказивање територијалних захтева у званичним документима, као и стратегију ескалације уз претњу или конкретну употребу војне силе. Све ове три стратегије су присутне у кинеској спољној политици решавања територијалних питања. Taylor Fravel, “Regime Insecurity and International Cooperation – Explaining China's Compromises in Territorial Disputes”, *International security*, Vol. 30, No. 20, Spring, 2005, pp. 46–83.

¹⁰⁴⁷ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242.

¹⁰⁴⁸ Yufan Hao, Bill K.P. Chou, “China's Borderlands and Their International Implications”, in: Yufan Hao, Bill K.P. Chou, *China's Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 1–18.

Кина умањује изворе испоручивања међународне помоћи – војне, дипломатске, економске – ујгурским сепаратистима и терористима, што је и значило да лидери нових независних централноазијских држава неће стати на страну Ујгура у њиховим амбицијама поновног стварања тзв. државе „Источни Туркестан“.¹⁰⁴⁹ По мишљењу одређених аутора, смештањем преговора у комитете, а потом и њихово прерастање у механизам Шангајска петорка, за НР Кину има значајану стратешку важност. Наиме, неговањем и придржавањем оваквог приступа, НР Кина реализује одбрамбену стратегију, познату као „синдром Кинеског зида“ (*‘Great Wall syndrome’*).¹⁰⁵⁰ Ова стратегија се огледа у томе што Пекинг развијањем безбедносне сарадње са својим суседством не ојачава само централну контролу над својом периферијом, већ остварује и утицај над безбедносном и спољном политиком централноазијских држава. Дакле, остваривањем контроле над Синђангом уз партнерство са новонасталим централноазијским државама, реализација кинеских интереса постаје један од делова система евроазијске безбедности.¹⁰⁵¹ С друге стране, одређени теоретичари ово интерпретирају као парадоксалност кинеске спољне и унутрашње политике, будући да је Пекинг морао да успостави међународну сарадњу како би ојачао централну власт над Синђангом и очувао територијални суверенитет.¹⁰⁵² У овом контексту поставља се питање – да ли ово партнерство подразумева потенцијално и до ког нивоа мешање у унутрашње ствари и безбедносну политику НР Кине?

Први корак остваривања партнерских односа у решавању демаркационих питања између НР Кине, Русије и три централноазијска суседа, као што је наглашено, учињен је потписивањем Споразума о продубљивању војног поверења у пограничним регијама 1996. године у Шангају, а потом и потписивањем Споразума о узајамном смањењу војних снага у пограничним регијама 24. априла 1997. године у Москви. Овим споразумима, дефинисана је

¹⁰⁴⁹ Taylor Fravel, “Regime Insecurity and International Cooperation – Explaining China’s Compromises in Territorial Disputes”, *International security*, Vol. 30, No. 20, Spring, 2005, pp. 46–83.

¹⁰⁵⁰ Детаљније о овој стратегији видети у: David Kerr, “Central Asia and Russian Perspectives on China’s Strategic Emergence”, *International Affairs*, Vol. 86, No. 1, 2010, pp. 127–152.

¹⁰⁵¹ David Kerr, “Central Asia and Russian Perspectives on China’s Strategic Emergence”, *International Affairs*, Vol. 86, No. 1, 2010, pp. 127–152. Ivona Ladevac, Nenad Stekić, “Assessing the Political Risks in Eurasia in the Wake of the Fifth China’s “Grand Strategy””, *The Review of International Affairs*, Vol. LXXII, No. 1183, pp. 47-66. Aleksandar Mitić, “China’s New Initiatives and the Shaping of Eurasia’s Strategic Environment”, *Institute of International Politics and Economics; Institute of Europe of the Russian Academy of Sciences*, 2023, pp. 113-139.

¹⁰⁵² Taylor Fravel, *Strong Border, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China’s Territorial Disputes*, Princeton University Press, United Kingdom, 2008.

и обезбеђена стратешка дубина сваке државе чланице, уколико узимамо у обзир правило о сто километара и правила о извођењу војних вежби.¹⁰⁵³ Дакле, Русија, НР Кина и три централноазијске државе, сигнализирају међународној заједници да се дефинисање територијалног простирања сваке од њих неће вршити кроз раван одмеравања војних снага, већ политичким дијалогом и усаглашавањем интереса. Истовремено, земље учеснице шаљу поруку међународној заједници о успостављању новог облика безбедносних односа на тлу Евроазије. На овакава начин НР Кина избегава стварање безбедносне дилеме и подстицање трке у наоружању, што јој омогућава да у евроазијском геополитичком курсу ресурсе усмери ка реализацији економских развојних циљева и дипломатских иницијатива. Као и што истиче професорка Драгана Митровић, очување државних граница војском, нарочито у случају границе НР Кине са Русијом и централноазијским државама, због саме дужине границе је веома скупо. Дужина границе НР Кине са Казахстаном, Таџикистаном и Киргизијом износи 7.600 километара, док дужина границе НР Кине и Русије подељена у источни и западни сектор износи 4.574 километара. Дакле, укључене стране су кроз мултилатерални аранжман покренут од стране НР Кине желеле да од својих међусобних граница створе чворишта трговине, а не попришта борби. На тај начин државна политика би више могла да буде фокусирана на побољшање квалитета живота грађана и државне позиције у међународном поретку.¹⁰⁵⁴ Као што можемо видети, настанак ШОС-а био је омогућен веома успешним решавањем питања територијалних граница међу земљама суседима. Са стабилним међусуседским односима, борба против „три

¹⁰⁵³ У Споразуму о продубљивању војног поверења у пограничним регијама предвиђа се успостављање демилитаризованих зона у пограничним регијама држава суседа и ШОС чланица. Демилитаризована зона ће се према слову Споразума простирати дуж заједничких граница држава суседа са дужином од сто километара унутар сваке државе потписнице. Чланом 6 Уговора, предвиђено је да уколико једна од држава у овој демилитаризованој зони изводи војну вежбу са више од 25.000 војника дужна је да о томе обавести државу са којом дели границу. Уколико војна вежба укључује више од 35.000 војника, војној вежби морају да присуствују и представници друге државе у својству посматрача. Како би се олакшало спровођење замисли дефинисаних кроз Споразум и с циљем стварања поверења и заједничких вредности, предвиђа се и успостављање и одржавање контаката на свим војним нивоима. *Agreement between the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China on the Confidence Building Measures in the Military Field in the Border Area*, United Nations. Доступно на: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/960426_AgreementConfidenceBuildingMilitaryFieldinBorderArea.pdf. Приступљено: 6.6.2024.

¹⁰⁵⁴ Dragana Mitrovic, “PR China’s Border Issue within the Framework of Modernization and Opening up”, in: Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 52–67.

зла“ је далеко политички и економски учинковитија. Стога, можемо закључити да је питање утврђивања територијалних граница средствима политичког дијалога и одлукама заснованим на економском прагматизму, а не војним одмеравањем снага, највећим делом и изнедрило ШОС.

Правни оквир за решавање територијалних спорова и исцртавање стабилних граница међу државама чланицама уобличавано је кроз институционално ојачавање ШОС-а. Кроз анализу докумената који чине ШОС правни оквир уочавамо да јачање мера поверења, пријатељских односа и односа сарадње међу земљама чланицама Организације чине платформу која ће спречити ревидирање већ успостављених заједничких државних граница. Поред тога, примећујемо да је поштовање територијалног суверенитета, као једног од руководећих принципа Вестфалског система међународних односа, високо рангирано у удруженој борби земаља чланица против тероризма, сепаратизма и религијског екстремизма. У том контексту, ШОС земље чланице 16. августа 2007. године потписују Уговор о дуготрајним добросуседским, пријатељским и односима сарадње држава чланица Шангајске организације за сарадњу, а затим 2015. године Споразум о сарадњи и повезивању држава чланица ШОС-а о питањима граница (*Agreement on Cooperation and Interaction of the Member States of the SCO on Border Issues*). Према слову првог Уговора, одржавање стабилних граница представља неодвојиви део у настојањима Организације да створи безбедносни поредак заснован на поштовању територијалног суверенитета, једнакости и међусобног поверења. У тако створеним међудржавним односима, границе ће представљати међудржавне „спојнице“ за проток робе, људи и капитала, а не оружја и припадника терористичких организација и група. Према Члану 4 овог Уговора, државе потписнице на себе преузимају обавезу поштовања територијалног суверенитета сваке од државе чланице. Наиме, ниједна држава чланица не сме самостално или у сарадњи са било којом другом државом да покреће акције које имају за циљ нарушавање суверенитета друге државе чланице ШОС-а. Поред тога, према Члану 5 овог Уговора, државе потписнице се обавезују да ће поштовати принцип неповредивости државних граница уз паралелно јачање војне сарадње и мера изградње поверења.¹⁰⁵⁵ Пажљивом анализом овог документа, можемо закључити да они представљају одређену „врсту подстрек за продубљивање сарадње и заветовања које би требало да обавеже и будуће генерације на

¹⁰⁵⁵ *Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Key Normative Documents of the SCO*. Доступно на: <https://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/Reports/SCO/2011-HRIC-SCO-Whitepaper-AppendixA-SCO-Docs.pdf>. Приступљено: 19.6.2024.

образац односа међу потписницама, државама чланицама ШОС-а¹⁰⁵⁶. Споразум из 2015. године настао је из Споразума о сарадњи у идентификацији и блокирању канала уласка особа повезаних са тероризмом, сепаратизмом и екстремизмом на територије држава чланица ШОС-а (*Agreement on Cooperation in Identifying and Blocking the Channels of Entry into the Territory of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization of the Persons Involved in Terrorist, Separatist and Extremist Activities*). У Споразуму из 2015. године, земље потписнице су дефинисале концепт пограничних активности (*border activities*) и концепт пограничних регија (*border regions*). По слову овог Споразума предвиђена је двострука заштита државног суверенитета земаља чланица Организације. С једне стране, предвиђа се заштита државног суверенитета од противправних акција самих земаља чланица. С друге стране, регулисан је заједнички приступ у заштити државног суверенитета ШОС држава чланица од напада треће државе или неке терористичке или паравојне формације, који пак не подразумева заједничку војну одбрану.¹⁰⁵⁷

Разумљиво је и очекивати да споразуми и уговори који чине део ШОС система, морају бити у сагласности или надопуњавати, тј. прецизирати принципе дефинисане у ШОС Оснивачкој повељи. По слову Повеље државе чланице немају права да заштиту територијалног суверенитета искористе као оруђе за ометање рада Организације или за мешање у унутрашње послове друге државе чланице.¹⁰⁵⁸ Међутим, на операционалном нивоу овај став Организације још увек је оптерећен бројним нелогичностима и противуречностима. Као један од илустративних примера издвајамо следећи параграф из ШОС Оснивачке повеље:

Уколико једна или више држава чланица не показују интересовање за учествовањем у спровођењу одређеног пројекта сарадње који је у интересу других земаља чланица, та иста или исте државе не смеју ометати

¹⁰⁵⁶ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 242.

¹⁰⁵⁷ Активности у пограничним регијама дефинисане су као активности земаља учесница спроведене у складу са националним законодавством и међународним правом, а с циљем заштите националних граница и контроле протока робе, људи и капитала. Према овом Споразуму, погранична регија се налази на територији државе уз саму границу (копнену или водену) са другом државом. *Agreement on Cooperation and Interaction of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Border Issue*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 4.4.2024.

¹⁰⁵⁸ *Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20171013/336152.html>. Приступљено: 8.3.2024.

спровођење пројекта и не смеју спречавати друге државе чланице да се прикључе реализацији пројекта у каснијим фазама.

Преговарачке комитете које је покренула НР Кина ради решавања територијалних спорова са централноазијским суседима који су и довели до стварања Шангајске петорке, у каснијем институционално-организационом развоју ШОС-а нису прерасли у стална тела Организације. У том смислу, сама Организација не нуди земљама чланицама дијалог партнерима и државама посматрачима механизме који би им омогућили да територијалне спорове на правно обавезујући начин реше у оквиру ШОС-а. У светлу неразвијености ШОС механизма за решавање територијалних спорова, нова непознаница по „ободну дипломатију“¹⁰⁵⁹ НР Кине и капацитете ШОС-а да буде „неутрални преговарач“ и медијатор у решавању територијалних спорова међу државама суседима условљена је једногласном одлуком тадашњих шест држава чланица Организације да Индија и Пакистан постану пуноправне чланице ШОС-а, што је нарочито важно за НР Кину из аспекта њених нерешених територијалних питања са Индијом. Приступање ове две државе отворило је питање о подређености ШОС принципа геополитичким интересима. У прилог овоме говори и чињеница да су НР Кина и Индија имале оружани сукоб у тренутку када је Индија приступала Организацији. Наиме, Индија и НР Кина још увек се споре око територијалног суверенитета над Докламом/Аксаи Чином (Aksai Chin). Кинески војници су, у складу са кинеским ставом да је то део кинеске територије, 2017. године отпочели изградњу пута којим би се повезао Сицанг (*Xizang*) са Синђангом.¹⁰⁶⁰ Међутим, из Њу Делхија је ово виђено као безбедносни изазов и директно угрожавање индијског територијалног суверенитета. У овом сукобу кинеска страна је заузела оштар став, изражен и кроз изјаве званичника. Гласноговорник Министарства одбране НР Кине пуковник Жен Гуођиен (Ren Guoqiang) изјавио је да „Индија мора разбити илузије да ће доћи до промене кинеског става“.¹⁰⁶¹ Такође, изјаве званичника Индије биле су у истом маниру. Наиме, индијски званичници су истицали да

¹⁰⁵⁹ Према мишљењу Вјачеслава Авијуцког „ободна дипломатија“ има за циљ ојачавање позиције НР Кине у непосредном суседству. Стварањем стратешких тачака ослоња НР Кина би могла себе да постави као силу „помиритељку“. Остваривањем ових циљева НР Кина била би доживљена као одговорна глобална сила. Вјачеслав Авијуцки, *Континенталне геополитике*, Клио, Београд, 2009, стр. 508.

¹⁰⁶⁰ “India-China Border Dispute”, *Global Security*. Доступно на: https://www.globalsecurity.org/military/world/war/india-china_conflicts.htm. Приступљено: 12.6.2024.

¹⁰⁶¹ Chris Buckley, Ellen Barry, “China Tells India that It Won’t Back Down in Border Dispute”, *New York Times*. Доступно на: <https://www.nytimes.com/2017/08/04/world/asia/china-india-border-tensions.html>. Приступљено: 12.6.2024.

су међународне околности сада другачије и да је Индија савремена војничка сила, што се неће либити и да демонстрира.¹⁰⁶² Сукобљене стране су се међусобно оптуживале за нелегално распоређивање војника и тиме додатно продубљивале неповерења у односима. Будући да је дошло до размене ватре између Индије и НР Кине, показало се да се ниједна страна не придржава начела дефинисаних споразумима из 1996. и 1997. године, а која се тичу стварања демилитаризованих зона у дубини од стотину километара. Потом, видимо да и једна и друга страна због нерешеног територијалног спора крше и обесмишљавају начела о поштовању територијалног суверенитета и неповредивости државних граница јасно назначених у ШОС Оснивачкој повељи. Последице, приступање Индије Организацији одређеним делом се косило и са условима о пријему нових чланица дефинисаних у Регулацији о пријему нових чланица (*Regulation on Admission of New Members to the Shanghai Cooperation Organization*) усвојеној 2010. године и Меморандуму о обавезивању (*Memorandum of Commitment*).¹⁰⁶³ Међутим, ШОС овде не представља никакав изузетак уколико узмемо у обзир процес хрватског приступања Европској унији.¹⁰⁶⁴

Дакле, поставља се питање на који начин се ШОС може развити у оквирни механизам за решавање територијалних спорова, уколико имамо на уму још увек неразрешена територијална питања Индије и НР Кине, чијем коначном решењу нису допринели и међусобни војни окршаји, чак и у тренутку када је Индија приступала ШОС-у као пуноправна чланица? Да ли ШОС располаже капацитетима да реши територијалне спорове својих чланица поштујући начела међународног права и једнаког уважавања интереса и позицију сваке од

¹⁰⁶² Cristin Cappelletti, “India e Cina: Mai Così? Lontane, Pronti ad uno Scontro Militare”, *L’Indro*. Доступно на: <https://www.lindro.it/india-e-cina-mai-cosi-lontane-pronti-ad-uno-scontro-militare/>. Приступљено: 12.6.2024.

¹⁰⁶³ Меморандум о обавезивању усвојен је 2014. године у Душанбеу, када су председници земаља чланица ШОС-а одржали свој редовни састанак. *Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>; *Press Release Meeting of the Council of Heads of Member States of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 16.6.2024. За пријем нових чланица наводе се следећи услови: 1. Припадност Евроазијском региону; 2. Успостављени дипломатски односи са свим чланицама; 3. Да је држава претходно имала статус посматрача или дијалог партнера; 4. Активни трговински и финансијски односи са свим чланицама ШОС-а; 5. Да поштује норме међународног права, начела Повеље ОУН-а и дух отворености Организације; 6. Да није у било каквој врсти ратног конфликта или спора са неком од сталних чланица ШОС-а; 7. Да није под санкцијама ОУН-а. *Regulation on Admission of New Members to the SCO, 2010*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 16.6.2024.

¹⁰⁶⁴ Vladimir Čolović, „Teritorialni sporovi u zemljama Evropske unije“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, Godina, 4, br. 4, Banja Luka, 2014, pp. 44–45.

држава? Будући да је потекао из преговарачких комитета који су имали за циљ исцртавање демаркационих, па потом и граничних линија између НР Кине и централноазијских суседа, а посредно и између НР Кине и Русије, закључује се да Организација већ има доста успешног искуства у превазилажењу овог проблема. Такође, исцртавањем и уоквиравањем државних граница, земље Шангајске петорке су сигнализирале међународној заједници да је решавање територијалних питања далеко корисније остварити политичким дијалогом него војним сукобом. На тај начин, ове државе су успоставиле оквир за остваривање економске, политичке, културне и војне сарадње. Безбедно уоквиравање државних граница постало је неизоставни део ШОС здруженог приступа у борби против „три зла“. Градећи заједнички, тј. ШОС идентитет и усаглашено виђење међународног поретка, где се поштује принцип немешања у унутрашње ствари других држава, ШОС је створио оквир који је омогућио промене, смањење тензија и обogaћивање билатералних веза међу државама чланицама.¹⁰⁶⁵ Управо на тај начин, односно кроз процес постепене али и константне изградње међусобног поверења, остваривањем интеррегионалне и регионалне сарадње, ШОС је у првој фази свога постојања постао „неутрални оквир“ за решавање питања територијалних спорова.¹⁰⁶⁶

Успешно превазилажење историјски условљених и геополитички створених проблема територијалног разграничења, утицало је на развој Организације и њен глобални имиџ. Будући да је НР Кина носилац Организације, историјско питање територијалног разграничења са Индијом, које не оптерећује само њихове међусобне односе већ и одређеним делом и сам рад ШОС-а, представља велики задатак по кинеску дипломатију и њено инсистирање на поштовању већ утврђених правила недељиве, свеобухватне и заједничке безбедности. С друге стране, то представља велики изазов и за очување кинеских националних интереса, који се сада све већим делом базирају на кинеском поносу и придржавању праксе понашања у складу са дипломатијом велике државе. Дакле, са становишта угледа и успешности кинеске спољне политике, интензивирање територијалних спорова земаља

¹⁰⁶⁵ Међутим, ту се поставља питање о унапређењу односа и решавању територијалних спорова који још увек постоје као могући фактор дестабилизације централноазијског региона. Наиме, односи Узбекистана, Таџикистана и Киргизије су оптерећени сукобима у Ферганској долини. “Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential”, *Europe and Central Asia*, Report 33, April, 2002, International Crises Group. Доступно на: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/central-asia-border-disputes-and-conflict-potential>. Приступљено: 12.6.2024.

¹⁰⁶⁶ Mariam Akhtar et al., “Shanghai Cooperation Organization and Conflict Resolution: A Comparative Study of Pakistan and India Bilateral Relations”, *NDU Journal*, 2018, pp. 89–97 Доступно на: <https://ndu.edu.pk/ndu-journal/2018/08-Shanghai-Coop-Org.pdf>. Приступљено: 11.6.2024.

чланица ШОС-а јесте веома проблематично, посматрано из неколико аспеката. Најпре, неизбежно се намеће закључак о селективности кинеског постављања када је у питању прихватање и поштовање правила у чијем креирању је и сама учествовала или чак била њихов иницијатор. Потом, интензивирање спорова и непроналажење одговарајућег одговора од стране ШОС-а може довести у питање кинеске амбиције да се представи као велика држава, која даје непрекидни и огромни допринос глобалном развоју и миру. Потом, интензивирање спорова може довести до њихове интернационализације и самим тиме отворити додатни простор за америчку стратегију војног и дипломатског опкољавања НР Кине и мешање у „интер-шос“ односе. За поједине теоретичаре, ШОС своје капацитете за решавање територијалних питања управо црпи из жеља чланица да не дође до њихове интернационализације. Управо у тој чињеници ствара се могућност Организације да се питање територијалних разграничења међу земљама суседима решава на нивоу ШОС-а. Решавање питања територијалних проблема међу народима који географски, а не геополитички и безбедносно припадају азијском континенту, даје велики подстицај спољнополитичким амбицијама Организације у успостављању међудржавних односа на принципима Новог концепта безбедности.¹⁰⁶⁷

Позиција ШОС-а у војној модернизацији и националној одбрани НР Кине

Модернизација индустрије, пољопривреде, науке и националне одбране у кинеској политичкој историји позната је као концепт „четири модернизације“ (四个现代化 – *si ge xiandaihua*). Концепт „четири модернизације“ Чоу Енлај (Chou En-Lai) 1964. године дефинисао је као основу, тј. полазну тачку у процесу реализације кинеских националних циљева. Идејна матрица Чоу Енлаја представљала је и основну поруку пленума одржаног 1978. године, када је и започета политика модернизације и отварања кинеске економије према свету. Постепеном реализацијом циљева кроз ове четири модернизације и умрежавањем НР Кине са глобалним трендовима, руководство КП Кине желело је да изврши демаоизацију размишљања о економском развоју, схватања међународних односа и позиције НР Кине у међународној заједници држава.¹⁰⁶⁸ Промена разумевања позиције НР Кине у међународним односима, заправо,

¹⁰⁶⁷ Joel Wuthnow, “Asian Security without the United States? Examining China’s Security Strategy in Maritime and Continental Asia”, *Asian Security*, Vol. 14, No.3, September, 2017, pp. 230–245.

¹⁰⁶⁸ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995.

представља напуштање концепта самодовољности у условима динамичне светске међузависности и међуповезаности.¹⁰⁶⁹

Демаоизација је, сасвим очекивано, дотакла и питање војне модернизације, као и стратешко промишљање обезбеђивања националне безбедности. У том погледу демаоизација је довела до напуштања „премиса о „људском фактору“, односно моралу, као најважнијој компоненти у корист професионалности“.¹⁰⁷⁰ Стога, књига Маових цитата замењена је системом образовања и тренинга војних кадрова како би кинеска војска могла да одговори на савремене облике и начине вођења ратова. Пажљивим проучавањем извора претње по кинеску безбедност и равнотежу снага у међународним односима, напушта се доктрина „општеноародног рата“, а уводи се принцип „активне одбране“. Овај принцип је у почетку представљао резултат кинеских анализа да је Совјетски Савез највећи извор претње по кинеску безбедност и стабилност. Наравно, овај принцип деловања НОА није важио само у односу на Совјетски Савез, већ и према другим земљама. Принцип „активне одбране“ и данас је један од руководећих принципа деловања кинеске војске¹⁰⁷¹, али чије се карактеристике прилагођавају или врше значајан утицај у ткању односа безбедности међу државама. Дакле, напуштањем Маовог концепта општеноародног рата, кинеско реформистичко руководство је своје стратешке анализе и одбрамбене капацитете фокусирао на добијање локалних ратова и ратова ниског интензитета. Овакав начин размишљања био је уткан у стратегију националне одбране из 1988. године, која је временом еволуирала и прилагођавала се просторним и технолошким условима вођења борби.¹⁰⁷² Наиме, прва промена стратегије из 1988. године уследила је већ 1993. године. Ђанг Џемин, који је био председавајући Централне војне комисије, у сарадњи са Џанг Џеном (Zhang Zhen), Џанг Ванњеном (Zhang Wannian) и Сју Хуејџијем (Xiu Huizi), износи званични став по коме национална војна стратегија има за циљ добијање локалних ратова у условима високе технологије. Према стратешкој замисли овог документа, „поседовање, а потом и могућност коришћења нових технологија пресудно ће утицати да ли ће војска једне државе имати

¹⁰⁶⁹ Dragana Mitrovic, “The People’s Republic of China at the Threshold of the New Century”, *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 9–18.

¹⁰⁷⁰ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 138.

¹⁰⁷¹ Taylor Fravel, *China’s Military Strategy since 1949 – Active Defense*, Princeton University Press, USA, 2019.

¹⁰⁷² Ministry of National Defense of the People’s Republic of China, *White Paper on National Defense 2015 – China’s Military Strategy*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768294.htm. Приступљено: 10.6.2024.

преимућство на борбеном пољу“.¹⁰⁷³ Будући да међународни односи, претње и институције нису статичке већ веома динамичне категорије, 2004. године долази до поновне промене кинеског стратешког промишљања у обезбеђивању националне безбедности. Према овој стратегији, фокусираност НР Кине усмерава се ка добијању локалних ратова у информатичким условима. Према мишљењу Тејлора Фравела, управо је ова стратегија националне одбране почела да наглашава важност информације у остваривању здруженог деловања сва три рода војске. Поред тога, информација има велику важност у *C4ISR* систему.¹⁰⁷⁴ Стратегија из 2004. године преименована је десет година касније у стратегију добијања локалних информатичких ратова.¹⁰⁷⁵ У даљем раду биће приказно како су ове промене утицале на улогу ШОС-а у националној одбрани и војној модернизацији НР Кине. Паралелно с тим, биће истражено и на који начин је сам развој ШОС-а утицао на измене у кинеској националној одбрани и војној реформи и модернизацији. Све ове промене у стратешком размишљању НР Кине, с једне стране, условиле су, а с друге стране биле подржане и много већим буџетским одвајањима за развој војске. Ово представља велику промену у односу на почетак кинеског отварања, када су буџетска улагања у војску континуирано снижавана како би се ресурси усмерили ка модернизацији привреде и побољшању квалитета живота грађана. Ипак, НР Кина је различитим мерама стварала услове да „кинеска војна моћ расте споро, али непрекидно“,¹⁰⁷⁶ што је и доказала. Континуирана професионализација војске један је од високо ранжираних безбедносних и развојних циљева НР Кине, будући да је безбедносна структура регионалног и глобалног окружења веома сложена и да се налази у процесу до сада незабележених промена, што уједно Си Ђинпинг истиче у својим говорима.¹⁰⁷⁷ У таквим околностима, цивилним лидерима су све потребнији савети и подробне анализе представника војске,

¹⁰⁷³ Taylor Fravel, *China's Military Strategy since 1949 – Active Defense*, Princeton University Press, USA, 2019, p. 184.

¹⁰⁷⁴ Овај систем подразумева командовање, контролу, комуникацију, употребу компјутера, размену обавештајних података, надгледање и извиђање (*command, control, communications, computers, intelligence, surveillance, and reconnaissance*). Taylor Fravel, *China's Military Strategy since 1949 – Active Defense*, Princeton University Press, USA, 2019, p. 184.

¹⁰⁷⁵ Taylor Fravel, *China's Military Strategy since 1949 – Active Defense*, Princeton University Press, USA, 2019.

¹⁰⁷⁶ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Инстит за економику и финансије, Београд, 1995, стр. 139.

¹⁰⁷⁷ “Building Stronger National Defence a Crucial Goal, Says Chinese President Xi Jinping”, *The Strait Times*. Доступно на: <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/building-stronger-national-defence-a-crucial-goal-says-chinese-president-xi-jinping>. Приступљено: 6.6.2024.

који су уједно и подршка за реализацију геополитичких амбиција. У даљој модернизацији кинеске војске, професионализам и строга партијска контрола над НОА Кине остала је непромењена, штавише, она је и дефинисана Уставом НР Кине.¹⁰⁷⁸

По политичком систему НР Кине, радом војске управљају и командују Централна војна комисија НР Кине (државна) и Централна војна комисија ЦК КП Кине (Партијска војна комисија). Државна Централна војна комисија је државни орган који руководи оружаним снагама НР Кине. Државна војна комисија у сарадњи са Комитетом за мобилизацију народне одбране дефинише стратегије националне одбране, као и теоретску и идеолошку подршку овим стратегијама. Она је подељена у петнаест секција, има седам одељења, три комисије и пет директно повезаних тела. Ова комисија дела по наређењима и директивима које долазе од стране Генералштаба, Министарства одбране НР Кине и по инструкцијама других елемената веома специфичног политичког система НР Кине.¹⁰⁷⁹ С друге стране, Централна војна комисија ЦК КП Кине, је партијски орган који додатно потврђује партијску контролу над оружаним снагама НР Кине.¹⁰⁸⁰ Према подацима доступним на сајту Министарства одбране НР Кине, кинеска војска се састоји од копнених трупа, морнарице, ваздухопловства, снага стратешке подршке (战略支援部队 – *zhanlue zhiyuan budui*), војне полиције и резервиста.¹⁰⁸¹ Снаге стратешке подршке су настале из војне реформе коју је Си Ђинпинг спровео у 2015. И 2016. години, ослањајући

¹⁰⁷⁸ Када је на чело НР Кине дошла генерација власти предвођена Си Ђинпингом, додатно је појачана контрола Партије над војском. Наиме, Си Ђинпинг је контролу ојачао руководећи се са четири недостатка који су указивали на системску неадекватност односа између Партије и војске. Та четири недостатка су следећи: „1) неадекватан надзор највишег партијског руководства над војним члановима Централне војне комисије, што је отворило врата корупције на највишем нивоу; 2) политички рад партијских органа унутар НОА био је неодговарајући, што је довело до идеолошких и моралних скретања; 3) високи војни званичници у Централној војној комисији, Генералним управама и војним областима акумулирали су превише моћи, тако да нису слушали центар и радили су на сопствену руку, и 4) институционални механизми надзора над НОА су постали неефикасни или су се изродили у сопствену супротност, што се манифестовало у корупцији и непотизму.“ Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, Факултет политичких наука, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 196.

¹⁰⁷⁹ *Central Military Commission*, Global Security Org. Доступно на: <https://www.globalsecurity.org/military/world/china/cmcc.htm>. Приступљено: 22.6.2024.

¹⁰⁸⁰ Драгана Митровић, „Опште одлике политичког система Народне Републике Кине“, Факултет политичких наука, Београд, 2013, стр. 1–15. Текст је писан као литература за спремање испита – Политички системи земаља Азије, на Мастер програму Регионалне студије Азије.

¹⁰⁸¹ *Military Services*, Ministry of Defense of the People's Republic of China. Доступно на: <http://eng.mod.gov.cn/services/index.htm>. Приступљено: 8.4.2024.

се на аналитичке замисли претходних стратегија националне одбране. Наиме, снаге стратешке подршке према речима гласноговорника Министарства одбране НР Кине, старијег пуковника Јанг Јуђуна (Yang Yujun), представља додатни оквир функционалне војно-цивилне интеграције. Војно-цивилна интеграција је у служби што свестранијег и делотворнијег обезбеђивања кинеске националне безбедности и економског развоја.¹⁰⁸² Увођење стратешких снага подршке представља кључни део у стварању „новог типа борбених снага“ (新新作战力量 – *xinxing zuozhan liliang*). Јуан Венџен (Yuan Wenxian) нови тип борбених снага дефинише као део свеобухватности кинеских амбиција у већ отпочетом процесу стварања здруженог наступа кинеских снага, не само на мору, копну, ваздуху већ и у сајбер простору и свемиру.¹⁰⁸³ Дакле, на овакав начин НР Кина напушта традиционално схватање о тродимензионалности засновано на копну, мору и ваздуху и своје разумевање базира на мултидимензионалности, тј. поред копна, мора и ваздуха она уводи и поље сајбер простора, електромагнетизма и свемира. Остваривање заједничког наступа у свим овим сферама може се разумети као кинеска амбициозност да њена војска буде информатички супериорна, као и да логистичка подршка и командна координација између трупа, оружја, војника и центара буде још бржа и прецизнија. На тај начин ојачава се међуповезаност, непропустивост и делотворност кинеских војних снага.

Великим делом НР Кина своје амбиције објашњава из аспекта измењености извора и крајње мете напада.¹⁰⁸⁴ У том контексту, НР Кина је била принуђена да превазиђе просторне лимите одбране националне безбедности. Према запажањима одређених теоретичара, директно препознавање сајбер стратешких граница и њихово концептуално увођење у националну одбрану, не представља само просторно и секторско проширење стратешких интереса, већ и умножавање капацитета кинеске тврде моћи.¹⁰⁸⁵ Дакле, снаге стратешке подршке као део новог типа борбених снага у оквиру НОА Кине има неколико

¹⁰⁸² Adam Ni, Bates Gill, “The People’s Liberation Army Strategic Support Force: Update 2019”, *China Brief*, Vol. 19, No. 10, Global Research and Analyses. Доступно на: <https://jamestown.org/program/the-peoples-liberation-army-strategic-support-force-update-2019/>. Приступљено: 8.4.2024.

¹⁰⁸³ 袁文先, 新型作战力量发展与指挥创新 (*Yuan Wenxia, Xinxing zuozhan liliang fazhan yu zhuhui chuangxin*), Yuan Wenxia, “Development of New Combat Forces and Command Innovation”, *China Military Online*. Доступно на: http://www.81.cn/jfjbmap/content/2015-06/10/content_113519.htm. Приступљено: 8.4.2024.

¹⁰⁸⁴ Ibid.

¹⁰⁸⁵ Adam Ni, Bates Gill, “The People’s Liberation Army Strategic Support Force: Update 2019”, *China Brief*, Vol. 19, No. 10, Global Research and Analyses. Доступно на: <https://jamestown.org/program/the-peoples-liberation-army-strategic-support-force-update-2019/>. Приступљено: 9.4.2024.

основних функција. Прва функција јесте да се путем комуникације, надгледања и извиђања прикупе и заштите стратешке информације. Ова функција представља један од предуслова кинеских амбиција у ојачавању капацитета раног и превентивног деловања. Превентивно деловање пак далеко више умањује интензитет последица потенцијалних претњи. Као друга функција издваја се да су ове снаге у служби извођења информатичких, електромагнетних и психолошких операција. Потом, ове снаге са фокусом на питање информатике и брзе размене информација обезбеђују брзу мобилност, а самим тиме и здружено дејство свих родова кинеске војске у одбрани националне безбедности.¹⁰⁸⁶ Допуна географским категоријама у обезбеђивању одбране кинеске националне безбедности принципом сајбер простора, указује на чињеницу да сајбер суверенитет постаје веома важан део укупног кинеског суверенитета. Будући да живимо у информатичком добу, а суверенитет подразумева свеукупност међдржавних односа, у кинеским званичним документима истиче се да се суверенитет не везује више само за физичке границе државне територије, већ претпоставља и сајбер суверенитет, у чијој заштити ће војска имати значајну улогу. Заштита сајбер суверенитета по кинеском ставу представља један од предуслова реализације развојних планова, нарочито ако се узму у обзир кинеске стратегије спајања реалне трговине са е-трговином. Као што је већ и било објашњено, спајање реалне и интернет трговине је један од аспеката ШОС економске интеграције и ШОС економског интеррегионализма.¹⁰⁸⁷ Стога, заштита кинеске државе из аспекта „неопипљивих“, тј. информатичких и сајбер изазова, паралелно са реформом војске захтевала је и одређене промене у стратегији, нарочито са становишта даље обуке војника и методолошких измена у организовању и вођењу војних тренинга. Као што је већ и истакнуто, у званичним документима попут Белих књига о националној одбрани, наглашава се важност обуке кинеске војске с циљем добијања информатичких ратова (信息化战争 – *xinxin hua zhanzheng*). По кинеској страни овај облик ратова се заснива на низу следећих и међусобно повезаних карактеристика: 1) захтевају употребу информатичког типа оружја и система одбране; 2) неопходна је обука кадрова који ће знати да користе овај тип оружја и системе одбране и напада; 3) информације су од стратешке важности, стога остваривање контроле над извором и протоком информација представља најважнији циљ који се реализује овом врстом ратовања; 4)

¹⁰⁸⁶ Ibid.

¹⁰⁸⁷ *International Strategy of Cooperation on Cyberspace*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjw_663304/zzjg_663340/jks_665232/kjlc_665236/qtw_665250/t1442390.shtml. Приступљено: 8.4.2024.

информатички центри су главни центри оперативне подршке и логистичке координације; 5) имплементира се информатичка теорија вођења рата.¹⁰⁸⁸ Позиција ШОС-а у овом аспекту модернизације кинеске војске је од велике важности, нарочито од 2015. године када и почиње одржавање сајбер антитерористичких вежби познатијих као Сјамен. Циљ ових вежби је да се стварањем услова превентивног деловања и лоцирања извора претњи и њихових мета заштити сајбер суверенитет, безбедност грађана у сајбер простору, информациона инфраструктура и да се самим тиме обезбеди неометани економски развој. Методолошку основу спровођења ових антитерористичких вежби представља стална размена информација, информатичка координација активности и тестирање оружја и система којима се управља информатичким технологијама.¹⁰⁸⁹ Приликом ових антитерористичких и војних вежби одређују се зоне борбе, које заправо представљају приоритетне сфере не само Организације већ и држава чланица које је потребно заштити, и међу којима је продубљивање сарадње високо рангирано.¹⁰⁹⁰ Према запажањима одређених теоретичара, НР Кина увођењем сајбер облика дипломатије, као дела свог новог дипломатско-проактивног приступа, већ успоставља глобални оквир сарадње ради поспешивања међудржавне комуникације и оснаживања мере изградње (сајбер) поверења приликом превазилажења (сајбер) безбедносних изазова.¹⁰⁹¹ То је и било потврђено када је Генерална скупштина ОУН резолуцијом А/69/723 усвојила ШОС Међународни кодекс о понашању у сајбер безбедности. Поред тога, Сјамен здружене антитерористичке вежбе обезбеђују НР Кини да на терену, тј. у реалним условима провери информатичку подршку у обезбеђивњу здруженог наступа свих родова војске. С друге стране, ресурсе које НР Кина улаже како самостално тако и у сарадњи са другим државама и институцијама ради заштите националне сајбер безбедности, интерпретирано је и као оснаживање кинеске, те и глобалне сајбер ауторитарности. Наиме, према одређеним запажањима, НР Кина остваривањем сарадње са државама у оквиру ШОС-а, али и шире, покушава да недемократске лидере снабде савременим технологијама за надгледање понашања грађана и праћења њиховог кретања.

¹⁰⁸⁸ 信息化战争, (*xinxin hua zhanzheng*). Information war. Доступно на: <https://baike.baidu.com/item/%E4%BF%A1%E6%81%AF%E5%8C%96%E6%88%98%E4%BA%89>. Приступљено: 9.4.2024.

¹⁰⁸⁹ “SCO Countries Hold Drill Targeting Cyber Terrorism”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/06/c_136806108.htm. Приступљено: 9.4.2024.

¹⁰⁹⁰ Liu Xuanzun, “SCO Carries-out Online Anti-terrorism Drill”, *Global Times*. Доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/1173369.shtml>. Приступљено: 9.4.2024.

¹⁰⁹¹ Alex Grigsby, “Overview of Cyber Diplomatic Initiatives”, у: *Briefings from the Research Advisory Group*, Global Commission on the Stability of Cyber Space, New Delhi, November, 2017, pp. 6–39.

Парадокс или нелогичност у тим запажањима представља чињеница да 75% опреме на глобалном нивоу, која се користи за активности надгледања и шпијунаже, потиче из земаља НАТО савезница или земаља блиских овом војном савезу.¹⁰⁹² Званичан став САД-а изнет у Националној сајбер стратегији САД-а јесте да НР Кина у сарадњи са Русијом, али и у партнерству са другим, превасходно недемократским државама користи сајбер простор за подривање америчке стабилности. Наиме, деловањем у овом домену за употребу одговарајућих техника и технологија, НР Кина заправо покушава да наруши америчку демократију, економски развој, а да тиме уједно обезбеди своју – кинеску – унутрашњу и спољну безбедност.¹⁰⁹³

Будући да НР Кина није чланица ниједног војног блока, као и да од војног окршаја са Вијетнамом 1979. године¹⁰⁹⁴ није учествовала ни у једном рату, одржавање здружених као и билатералних војних вежби има вишеструки утицај на дефинисање стратегија националне одбране, кадровско оснаживање војске и војну модернизацију НР Кине. Најпре, ове здружене и билатералне вежбе представљају платформу за проверу успешности функционисања сваког појединачног елемента – „организационог, материјалног и интелектуално-доктринарног“,¹⁰⁹⁵ као и целине коју граде у процесу обезбеђивања националне безбедности. Поред тога, одржавањем ових вежби земље учеснице могу да увиде недостатке у сарадњи и пронађу начине како да их отклоне. Такође, симулацијом реалних услова борбе, кинески војници, те и други представници војске, стичу психолошки утисак учествовања у реалној борби на непознатом терену. У том смислу, истиче се да ове војне вежбе представљају прилику да се побољшају и прошире кинески војни капацитети, а уједно и убрза и учини одрживијом кинеска војна реформа и модернизација.¹⁰⁹⁶ На пример, „Мировна

¹⁰⁹² Steven Feldstein, “When It Comes to Digital Authoritarianism, China is a Challenge – But Not the Only Challenge”, *Carnegie Endowment for International Peace*. Доступно на: <https://carnegieendowment.org/2020/02/12/when-it-comes-to-digital-authoritarianism-china-is-challenge-but-not-only-challenge-pub-81075>. Приступљено: 19.6.2024.

¹⁰⁹³ *National Cyber Strategy of the United States of America*, The White House, Washington D.C., September 2018. Доступно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>. Приступљено: 19.6.2024.

¹⁰⁹⁴ У тренутку рата против Вијетнама кинеска војска је бројала око шест милиона војника. Сада кинеска војска броји око два милиона активних војника и пола милиона резервиста. Taylor Fravel, *China's Military Strategy since 1949 – Active Defense*, Princeton University Press, USA, 2019.

¹⁰⁹⁵ Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 195.

¹⁰⁹⁶ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242. Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и

мисија 2018“, у којој је учествовало свих тадашњих осам земаља чланица,¹⁰⁹⁷ била је организована у три фазе: 1) стратешке консултације; 2) припрема борбе, и 3) симулирање борбе на руралном и урбаном терену. Према сценарију за ове антитерористичке и војне вежбе, терористи су окупирали целокупно село или одређени део града. Наиме, војне снаге организоване у борбене кластере кроз шест корака (надгледање, блокада и контрола, спуштање падобраном, отпор, сузбијање и отпочињање напада) требало би да успоставе контролу над окупираним територијама и да, самим тиме, прикажу своју способност у обезбеђивању националне, као и регионалне безбедности, уз пружање војне помоћи другој земљи чланици. Учествовали су сви родови војске укључених страна уз употребу најсавременијег наоружања.¹⁰⁹⁸ Поједини аутори истичу мишљење да на одабир сценарија и начина симулације борбе ШОС антитерористичких мисија пресудно утичу геополитички изазови са којима се суочавају земље чланице.¹⁰⁹⁹ Поред тога, сусрећемо се са запажањима да се бирају задаци који се могу успешно решити како се кинеска војска, услед све нарастајућег национализма, не би суочавала са неуспехом, што би могло да „пољуља“ њихово уверење да кинески војници имају све важнију улогу у одржавању глобалног мира и безбедности.¹¹⁰⁰

Веома сложена геополитичка структура ШОС региона, различито интерпретирање разлога постојања ШОС-а и како би требало усмерити безбедносно деловање Организације некада успорава процес мере изградње

перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142.

¹⁰⁹⁷ У овој војној вежби учествовало је преко три хиљаде трупа. Русија је послала око хиљаду и 700 учесника, укључујући и оклопне одреде. НР Кина је послала преко 700 својих учесника, укључујући и ваздухопловне оклопне одреде и специјалне оперативне групе. Вежба је бројала две стотине индијских и стотину и десет учесника из Пакистана. Мањи број учесника су послали Киргизија и Таџикистан, док су представници Узбекистана учествовали као посматрачке јединице. Daniel Urchick, “What We Learned from Peace Mission 2018”, *Small Wars Journal*. Доступно на: <https://smallwarsjournal.com/jml/art/what-we-learned-peace-mission-2018>. Приступљено: 10.6.2024.

¹⁰⁹⁸ Daniel Urchick, “What We Learned from Peace Mission 2018”, *Small Wars Journal*. Доступно на: <https://smallwarsjournal.com/jml/art/what-we-learned-peace-mission-2018>. Приступљено: 10.6.2024.

¹⁰⁹⁹ У овом конкретном случају за Русију, али не и мање важно за остале чланице, као геополитички и безбедносни изазов препознат је рат у Сирији. Потом, као геополитички изазов препозната је и Исламска држава као нови импулс у ширењу тероризма у Евроазији. Daniel Urchick, “What We Learned from Peace Mission 2018”, *Small Wars Journal*. Доступно на: <https://smallwarsjournal.com/jml/art/what-we-learned-peace-mission-2018>. Приступљено: 10.6.2024.

¹¹⁰⁰ Daniel Urchick, “What We Learned from Peace Mission 2018”, *Small Wars Journal*. Доступно на: <https://smallwarsjournal.com/jml/art/what-we-learned-peace-mission-2018>. Приступљено: 10.6.2024.

поверења међу земљама чланицама, али уједно и ствара атмосферу идеационог обогаћивања међусобних односа. Организовање војне вежбе „Мировна мисија 2007“, била је праћена бројним изазовима, али које је Организација кроз синергију интереса и налажење компромисних решења успела да превазиђе и додатно ојача своју позицију у веома турсном и нестабилном подручју ШОС региона.¹¹⁰¹ Један од изазова који се јавио био је језичке природе. Међутим, укључене стране, а првенствено Русија и НР Кина, на уму су имале различите тактике деловања у борби против упада наоружане групе на територију неке од држава чланица. Такође, истиче се и да су кинески пилоти више припремљени за пустињски и терен широке прегледности, а не за планински и терен ограничене видљивости.¹¹⁰² Поред тога, одређени аутори као изазов наводе и чињеницу да је НР Кина блокирала захтев Русије, да вежбе „Мировна мисија 2007“ буду спроведене у билатералној сарадњи са ОДКБ. Наиме, кинеска страна из разлога неподржавања војних савезништава или блокова, и из разлога грађења имиџа ШОС-а као полит-економске и безбедносне, а не војне организације, није била вољна да ШОС развија сарадњу са ОДКБ-ом на овим основама. Међутим, компромис је нађен тако што су представници ОДКБ-а присуствовали вежбама у својству посматрача. И на овим вежбама кинески војници били су далеко бројнији него руски или војници других земаља учесница.¹¹⁰³

ШОС војно-безбедносно позиционирање у борби против „три зла“, иницирало је увођење новина у кинеским војним редовима и организационој структури кинеске војске. Наиме, кинеско политичко и војно руководство покренуло је кампању стварања антитерористичких војних јединица (反恐军事力量 – fankong junshi lilian). Наиме, према кинеским теоретичарима, успостављање ових јединица унутар војске представља одговор на „три главне опасности“ (三个重大危险 – san ge zhongda weixian) у међународном окружењу.¹¹⁰⁴ Успостављање ових војних јединица не представља само веома

¹¹⁰¹ Пре ових здружених вежби, државе чланице у пуном саставу одржале су антитерористичке вежбе „Антитероризам Истока 2006“ (*East-Anti-Terror 2006/Vostok Anti-Terror 2006*) у Узбекистану и „Исик-Кул Антитерор 2007“ (*Issyk-Kul Anti-Terror 2007*) у Киргизији. Alejandro Sanchez, “A Central Asian Security Paradigm: Russia and Uzbekistan”, *Small Wars and Insurgencies*, Vol. 18, No. 1, March, 2007, pp. 113–133. У својству посматрача били су представници из Индије, Пакистана, Ирана и Монголије.

¹¹⁰² Marcel de Haas, “The ‘Peace Mission 2007’ Exercise: The Shanghai Cooperation Organization Advances”, *Central Asian Series*, 7/28, Advanced Research and Assessment Group. Доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/92599/07_Sept_Peace.pdf. Приступљено: 17.6. 2024.

¹¹⁰³ Marcel de Haas, *Russian-Chinese Security Relations, Moscow Threat from the East?* Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, 2008, Netherland.

¹¹⁰⁴ 坚定不移走中国特色国家安全道路 (*jianding bu yi zou zhongguo tese guojia anquan daolu*), “Unconditionally Follow the Road of National Security with Chinese Characteristics”, *QSTheory*.

динамичан и захтеван процес, већ и задатак од круцијалне важности за кинеску националну безбедност и економски развој. Наиме, реализација овог задатка није само у служби кинеске борбе против тероризма, већ је и у служби заштите државног суверенитета, економског развоја, као и јавне безбедности грађана. Дакле, поред јасног економског и безбедносног аспекта, ове војне јединице имају и политичку димензију у друштвеном животу.¹¹⁰⁵ Легитимитет КП Кине у великој мери зависи од могућности лидера да обезбеде безбедност, економски развој, као и друштвену стабилност кинеских грађана. Стога, стварање мобилне, модерне и јаке војске Си Ђинпинг одредио је као један од приоритета кинеске политике.¹¹⁰⁶ Будући да НР Кина има веома разгранату мрежу сарадње у борби против тероризма, а нарочито након 11. септембра 2001. године, ове војне јединице, дакле, неће бити саобразне само кинеским већ и интересима целокупне међународне заједнице. Истовремено, међународна димензија антитерористичких војних јединица представља додатно и допуну заштите кинеских националних интереса, будући да је њихова линија простирања глобална. С друге стране, оваква димензија антитерористичких војних јединица према кинеском ставу је неопходна, будући да САД борбу против тероризма базирају на двоструким стандардима и стратешким интересима које желе реализовати кроз сарадњу са савезницама или нападањем противника.¹¹⁰⁷ Са институционалног становишта, оснивање ових јединица представљало би и реализацију кинеских амбиција да се успостави „интегрисани ланац“ одговора (条块结合 – *tiao kuai jiehe*) на безбедносне изазове, који се налазе у категорији – тероризам. НР Кина у својим институционалним механизмима има јединице које са баве питањем тероризма, али на овакав начин Пекинг би створио јединствени центар командовања. Стварањем центра под јединственом командом из кога ће се управљати стратегијом, кампањом, ресурсима и тактиком, спречиће се будуће непотребно расипање ресурса и информација,

Доступно на: http://www.qstheory.cn/dukan/qs/2015-02/28/c_1114428331.htm. Приступљено: 13.6.2024.

¹¹⁰⁵ 秦天, 21 世纪前期反恐形势与中国反恐军事力量建设 (Qin Tian, 21 shijie qianqi fankong xingshi yu zhongguo fankong junshi liliang jianshe), Qin Tian, “Counter-Terrorism Situation in the Early 21st Century and China’s Counter-Terrorism Military Force Building”, *China Academic Journal*, January, 2017, pp. 50–59.

¹¹⁰⁶ David Lague, Benjamin Kang Lim, “How China is Replacing America as Asia’s Military Titan”, *Reuters*. Доступно на: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/china-army-xi/>. Приступљено: 23.5.2024.

¹¹⁰⁷ 秦天, 21 世纪前期反恐形势与中国反恐军事力量建设 (Qin Tian, 21 shijie qianqi fankong xingshi yu zhongguo fankong junshi liliang jianshe), Qin Tian, “Counter-Terrorism Situation in the Early 21st Century and China’s Counter-Terrorism Military Force Building”, *China Academic Journal*, January, 2017, pp. 50–59.

док ће се стратегије учинити одрживијим у реалним условима. Уједно, допринеће се и хоризонталном, међупровинцијском, повезивању и вертикалном, тј. повезивању од локалног до републичког нивоа.¹¹⁰⁸ Дакле, НР Кина би са јединствене позиције моћи могла деловати у процесу спречавања ситуације да „напољу дува ветар, а у земљи пада киша“ (境外一场风、境内一场雨 – *jingwai yi chang feng, jingnei yi chang yu*).¹¹⁰⁹ Кинеска страна препознаје да ће велики допринос функционисању ових војних јединца дати ШОС, као међународна организација чији је носилац она сама, а која у свом оснивачком циљу има и борбу против тероризма. У састав ових јединица улазиће представници војске, војне полиције, полиције, те и представници других институција које су надлежне за јавну безбедност.¹¹¹⁰ Према речима Си Ђинпинга, главне одлике ових јединица биће професионализам, континуирана размена информација, брзо и превентивно деловање (体魄最强、智力最高、反应最快、专业最精 – *tipo zui qiang, zhuli zuigao, fanyung zui kuai, zhuanye zui jing*) уз поштовање основних партијских и политичких начела.¹¹¹¹

Реорганизовањем војних јединица, уз сталну професионализацију и специјализацију рада, поред ојачавања своје позиције моћи, НР Кина имаће много више капацитета за изградњу војне дипломатије.¹¹¹² Наиме, кад постоји јасна подела послова учествовања кинеске армије у здруженим и билатералним војним вежбама додатно олакшава Пекингу да разгранавља своје дрво војне дипломатије. Кроз војну дипломатију, НР Кина постепено, опрезно, али ипак смело реализује замисао Си Ђинпинга да би безбедност азијског континента требало да обезбеђују народи Азије. Дакле, ове војне вежбе су у служби додатног продубљивања војног поверења и утврђивања (нових и другачијих) правила понашања, а самим тиме и очекивања у веома динамичном, а некада и тешко предвидивом међународном окружењу. Поред одржавања

¹¹⁰⁸ Ibid.

¹¹⁰⁹ Ibid.

¹¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹¹ Ibid.

¹¹¹² Војна дипломатија постала је веома битан део кинеске дипломатије и веома битно оруђе у обезбеђивању кинеских националних интереса. У прилог томе говори и податак из Беле књиге о националној одбрани из 2019. године. Према овом документу, НР Кина има преко 130 дипломатских војних представника у иностранству. Редовне војне размене и посете на високом војном нивоу има са преко 150 земаља. Такође, у НР Кини се налазе 116 војних аташеа из различитих земаља. Поред тога, НР Кина је чланица у 54 војна и безбедносна дијалога. *China's National Defense in the New Era*, Ministry of the National Defense of the People's Republic of China. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/news/2019-07/24/content_4846443.htm. Приступљено: 14.6.2024.

билатералних и здружених војних и антитерористичких вежби, овај сегмент међудржавних односа додатно је ојачан и посетама на високом војном нивоу, као међусобном војно-техничком подршком међу земљама чланицама Организације. У периоду од 2004. до 2015. године, 17 високих представника Централне војне комисије посетило је централноазијске државе. Војна дипломатија је од велике важности у кинеским жељама стратешког приближавња са Русијом.¹¹¹³ Будући да је стварањем ШОС-а НР Кина директно ушла у руско „геополитичко двориште“, а самим тиме и унела одређене измене у Новој великој игри, изградња војног поверења, као платформе за одржавање срдачних и практичних веза, од великог је значаја за кинеску националну безбедност. Поред тога, стратешко приближавање са Русијом¹¹¹⁴ је значајно, будући да је Русија земља са много више војног искуства и искуства у глобалном управљању. Такође, Русија располаже арсеналом најсавременијег оружја, које је неопходно НР Кини у спровођењу војне модернизације и јачању капацитета одвраћања. Одређени истраживачи пак подвлаче да сарадња НР Кине и Русије у централноазијском региону није одржива из више разлога. Најпре, аутори истичу променљивост односа, будући да су две државе током историје бележиле и међусобне ратне окршаје.¹¹¹⁵ Поред тога, истичу се културолошке и цивилизацијске разлике, као и разлике у економским и безбедносним циљевима које НР Кина и Русија желе да реализују у овом делу света.¹¹¹⁶ Кинеско-руска размимоилажења у перципирању безбедности и одабиру безбедносних деловања пренета су и на ШОС раван. У истом контексту, истиче се да је Меморандум о разумевању, који су потписали ШОС и ОДКБ 2007. године, у служби руских амбиција претварања ШОС-а у одређени

¹¹¹³ Andrew Scobell et al., *At the Dawn of the Belt and Road – China in the Developing World*, RAND Corporation, USA, 2018.

¹¹¹⁴ Ivona Lađevac, “Strateško partnerstvo Kine i Rusije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, br. 2-3, str. 239-250.

¹¹¹⁵ Dragana Mitrovic, “PR China Border Issues within the Framework of Modernization and Opening-Up”, *LiCCOSEC*, Vol. 17, On Borders: Comparative Analyses from Southeastern Europe and East Asia, March, 2001, Osaka University, Japan, pp. 76–89.

¹¹¹⁶ Artyom Lukin, “Eurasian Great Power Triangle”, in, Aharon Klieman (eds.), *Great Power and Geopolitics, International Affairs in a Rebalancing World*, Springer, New York, 2015, pp. 183–206. Као један од извора неспоразума аутори истичу и Кина–Киргизија–Узбекистан железнице. За конструкцију ове железнице НР Кина и њени централноазијски партнери су одабрали стандардну, тј. међународну величину колосека, а не ону коју користи Русија у изградњи железничке инфраструктуре. Ово је Москва разумела као центрифугалну силу у односима Русије и централноазијских земаља. Shi Ze, “Empowering the Belt and Road with Energy and Resource Cooperation”, *China International Studies*, July, 2018, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 58–76.

облик војног блока и самим тиме усмеравања кинеских безбедносних иницијатива у овом делу света.¹¹¹⁷ Стога, неразумевање између НР Кине и Русије може се јавити зато што Пекинг не подржава војне блокове и војна савезништва, будући да по мишљењу кинеских руководиоца они представљају заоставштину Хладног рата.¹¹¹⁸ С друге стране, сусрећемо се са другачијим разумевањем ствари о кинеско-руским односима у централноазијском простору и шире. Обе стране, односно и Русија и НР Кина увиђајући користи које ће им донети дугорочна сарадња, те стрпљивим понашањем и давањем гаранција међусобног уважавања безбедносних интереса граде стабилне геополитичке и геоекономске везе.¹¹¹⁹ У простору у коме се кинеско-руски интереси међусобно надопуњују, а не искључују, могућности САД-а да усмерава безбедносне и економске трендове и ствара зоне интересних сфера су знатно умањене.¹¹²⁰ Детаљну анализу ових односа урадиле су САД, будући да војно приближавање НР Кине и Русије представља велики геополитички и геостратешки изазов за предводницу западног света, нарочито у области Пацифика.¹¹²¹ У годишњем извештају из 2017. године поднетом Конгресу САД-а од стране Комисије за безбедносне и економске односе САД-а и Кине, пронализимо да војна сарадња и сарадња у области безбедности добијају све већи примат у односима између НР Кине и Русије. Русија је прва земља коју је Си Ђинпинг посетио након преузимања кормила у КП Кини. Том приликом Си Ђинпинг је посетио руске војне командне центре, као и центре у којима се врше истраживања ради усавршавања и појачања делотворности руског наоружања. Садржина ове посете нам указује да две стране надограђују Партнерство стратешке координације о војним и безбедносним питањима потписано 1996. године.¹¹²²

¹¹¹⁷ Fabio Indeo, "Russia and China in Central Asia: Growing Geopolitical Competition", *ISPI Policy Brief*, No. 199, October, 2010, Istituto per gli Studi di Politica Internazionale. Доступно на: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/pb_199_20101.pdf. Приступљено: 14.6.2024.

¹¹¹⁸ Nenad Stekic, *A Hesitant Hegemon: Layers of China's Contemporary Security Policy*, ИРЕ, Belgrade, 2023.

¹¹¹⁹ Драгана Митровић, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142.

¹¹²⁰ "U.S. Faces Tough 'Great Game' against China in Central Asia and Beyond", *New York Times*. Доступно на: <https://www.nytimes.com/2020/02/13/world/asia/china-great-game-central-asia-trump.html>. Приступљено: 14.6.2024.

¹¹²¹ Од 2012. године НР Кина и Русија редовно одржавају војне вежбе у пацифичком региону. Olga Alexeeva, Frederic Lasserre, "The Evolution of Sino-Russian Relations as Seen from Moscow: The Limits of Strategic Approachment", *China Persective*, Vol. 3, 2018, pp. 69–77.

¹¹²² Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.- China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia>

Кинеско-руска војна сарадња није одређена само овим Партнерством већ и другим бројним споразумима и уговорима. У том контексту, две стране су у 2016. години потписале седам уговора која се односе на даље продубљивање војне и безбедносне сарадње. Министар одбране Руске Федерације Сергеј Шојгу, током своје посете Пекингу 2015. године, нагласио је да војне вежбе које НР Кина и Русија одржавају било на билатералном било на мултилатералном плану дају значајан допринос у војној сарадњи, продубљивању војног поверења, као и у војној припремљености и модернизацији две земље. Такође, том приликом истакао је да један од руских приоритета чланства у ШОС-у представља и изградња ШОС војних капацитета.¹¹²³ Велики подстрек руско-кинеском војном приближавању даје упорно распоређивање америчких војних трупа у њиховом суседству. Дакле, пробијање америчке стратегије анаконде представља једну од спона у заједничким геополитичким и геоекономским интересима Руске Федерације и НР Кине. Као илустративан пример тога узима се распоређивање новог америчког ракетног система у Јужној Кореји (*Terminal High Altitude Area Defense*). Према речима Јуе Ганга (Yue Gang), пензионисаног пуковника НОА, будући да овај ракетни систем представља директни изазов по Русију и НР Кину, удружени, тј. руско-кинески одговор намеће се као стратешка и безбедносна логичност.¹¹²⁴ Одговарајући на ову врсту претње, Русија и НР Кина су 2016. године одржале петодневне војне вежбе под називом „Безбедност ваздушног простора“. Вежбе су за циљ имале заштиту територије услед случајног или провокативног испаливања ракета.¹¹²⁵ Велики удео у овој војној вежби су имале кинеске снаге стратешке подршке.¹¹²⁶ Ове војне вежбе

%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹²³ *Russian Defense Minister Had an Appointment with Vice Chairmain of the Central Military Commission of the People's Republic of China*, Ministry of Defence of Russian Federation. Доступно на: http://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12054707@egNews. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹²⁴ Catherine Wong, “China, Russia to Hold Missile Defence Drills, Amid Opposition to US Plans to Deploy Missile Shield in South Korea”, *South China Morning Post*. Доступно на: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/1941117/china-russia-hold-missile-defence-drills-amid-opposition-us>. Приступљено: 23.6.2024.

¹¹²⁵ Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.- China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹²⁶ Catherine Wong, “China, Russia to Hold Missile Defence Drills, Amid Opposition to US Plans to Deploy Missile Shield in South Korea”, *South China Morning Post*. Доступно на: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/1941117/china-russia-hold-missile-defence-drills-amid-opposition-us>. Приступљено: 23.6.2024.

представљају сасвим нови ниво у кинеско-руском војном поверењу, будући да су подразумевале размену информација у осетљивим областима као што су лансирање ракета, систем раног реаговања и систем противваздушне заштите.¹¹²⁷ Војно-техничка сарадња односи се на трговину оружјем, заједничка истраживања, трансфер технологије и знања, с циљем одржавања система одбране и напада.¹¹²⁸ Када је реч о продаји оружја, односно о кинеској куповини руског наоружања уочавају се веома променљиви трендови.¹¹²⁹ Наиме, према подацима Стокхолмског међународног института за истраживање мира (*Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI*), од распада Совјетског Савеза па све до средине прве деценије XXI века, преко 80% кинеског увоза наоружања је потекло из Русије, док је четвртина целокупног руског извоза наоружања ишла ка НР Кини. То може бити схваћено као нормалан тренд, будући да је НР Кина била под санкцијама Запада због догађаја на Тјенанмену 1989. године. Међутим, од 2006. године, долази до захлађивања односа и пада извоза руског наоружања у НР Кини. Русија је оптужила НР Кину да она не поштује интелектуална права и права патената. С друге стране, постоје и уверења да НР Кина није копирали руску технологију, већ да је могла да је користи по слову потписаних уговора, који су пак услед неразвијеног система мониторинга трансфера војних технологија наводно били веома неповољни по заштиту руских националних интереса.¹¹³⁰ Године 2015. долази до побољшања односа на пољу руског извоза оружја у НР Кину. Те године, руска страна је потврдила да је са НР Кином потписала уговор од три милијарде америчких долара о извозу руског С-400 Тријумф земља-ваздух ракетног система, који ће јој бити достављен до краја 2018. године.¹¹³¹ Такође, у новембру 2015. године руски званичници су изјавили да су потписали уговор са кинеском страном у

¹¹²⁷ Charles Clover, "Russia and China Learn from each other as Military Ties Deepen", *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/a3e35348-2962-11e6-8b18-91555f2f4fde>. Приступљено: 23.6.2024.

¹¹²⁸ Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.- China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹²⁹ Ibid.

¹¹³⁰ Alexander Gabuev, "Friends with Benefits?: Russian-Chinese Relations after the Ukraine Crises", *Brief*, June, 2016, Carnegie Moscow Center. Доступно на: https://carnegieendowment.org/files/CEIP_CP278_Gabuev_revised_FINAL.pdf. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹³¹ "China May Get S-400 Systems in 2018 – Rostech Head", *Russia Beyond*. Доступно на: https://www.rbth.com/news/2016/06/03/china-may-get-s-400-systems-in-2018-rostech-head_599873. Приступљено: 15.4.2020.

вредности од две милијарде америчких долара о извозу Сухоја Су-35 борбеног авиона, који ће користити *BeiDou* навигациони систем. Међутим, један од услова био је да се потпише и Уговор о забрани копирања технологије.¹¹³² Потписани споразуми су за руску страну били од изузетне важности, будући да је под западним санкцијама раст руске економије у великој мери био ограничен. Поред извоза оружја, војно-техничка сарадња подразумева и заједничка истраживања нових војних технологија. Две стране су у мају 2015. године потписале оквирни споразум о заједничкој производњи напредних тешких теретних хеликоптера. Овај хеликоптер ће проширити капацитете НОА приликом транспорта или евакуације својих грађана у екстремним теренским или временским условима. Истраживања су била финансирана кинеским капиталом, будући да ће кинеска страна бити крајњи и једини корисник ових хеликоптера. Очекује се да до 2040. године НР Кина располаже са 200 хеликоптера овог типа.¹¹³³ Поред тога, постоје и подаци да је руска страна приликом производње ракетних система на течно гориво користила кинеске електронске компоненте.¹¹³⁴

Када је реч о контактима на високом војно-дипломатском нивоу, они су веома чести и одржавају се и у билатералном и у мултилатералном формату. Ови састанци су свакако у служби приближавања ставова, планирања сарадње, планирања заједничких вежби, процене безбедносне ситуације, као и вршења геополитичке ретроспективе. Поред заједничких састанака у ШОС-у, Руска Федерација и НР Кина одржавају заједничке састанке у још неколико механизма створених на заједничку иницијативу. У том смислу, Русија и НР Кина су 1992. године оформиле Заједничку међувладину комисију о војно-техничкој сарадњи између НР Кине и Руске Федерације. Комисија се састаје једном годишње и њоме председавају руски министар одбране и заменик председника Централне војне комисије НР Кине. Састанци су фокусирани на сарадњу војне индустрије двеју земаља и продају оружја. Комисија није одржала састанке 2006. и 2007. године, будући да је руска страна протествовала

¹¹³² Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.- China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹³³ Ibid.

¹¹³⁴ Charles Clover, "Russia and China Learn from each other as Military Ties Deepen", *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/a3e35348-2962-11e6-8b18-91555f2f4fde>. Приступљено: 23.6.2020.

због кинеског нелегалног преузимања руске војне технологије.¹¹³⁵ Поред овога, две стране су 1997. године основале и Центар за стратешке консултације НР Кине и Руске Федерације (*China-Russia Staff Headquarters Strategic Consultation*). Укључене стране заседају на годишњем нивоу, а фокус рада је на координацији војних интереса у регионалној и глобалној безбедносној архитектури.¹¹³⁶

Као што можемо видети, улога ШОС-а у војној модернизацији и националној одбрани НР Кине јасно је видљиво на неколико нивоа. Прво, путем ове Организације кинески војници и остали кадрови НОА кроз билатералне и здружене војне вежбе стичу практично (симулирано) искуство вођења борбе на непознатом терену. Потом, Организација је у служби јачања војног поверења као једног од делова у кинеским стратегијама стварања стабилног и подстицајног окружења. Треће, Организација је важан део у стратешком и војном приближавању земаља чланица, чиме се успоставља једногласност у перципирању безбедносних изазова и начина њиховог превазилажења. Такође, спровођењем здружених и билатералних војних вежби у оквиру ШОС-а, НР Кина добија још један од начина провере успешности реформе и модернизације кинеске војске. На пример, здружене војне вежбе „Мировна мисија 2016“, представљале су деби за војнике из Синђанг војног региона, тј. из западне команде.¹¹³⁷ Пети, кроз војну сарадњу НР Кина увиђа које оружје и системе одбране или напада би могла да уврсти у систем заштите сопствене националне безбедности. Велика корист је и могућност да представници НР Кине имају увид у функционисање руског наоружања на терену. Као илустративни пример наводи се чињеница да је руска армија кинеским учесницима у „Мировној мисији 2005“ оставила одређене делове опреме којом располаже, како би их кинеска страна проучила и евентуално уврстила у свој војни арсенал. Између осталог, они су им оставили ТУ-22М бомбардер дугог домета, ТУ-95 стратешког бомбардера и Аљушин ИЛ-78 авио-танкер намењен за допуну

¹¹³⁵ Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.- China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>. Приступљено: 15.6.2020.

¹¹³⁶ Ibid.

¹¹³⁷ Ibid. Од 1. фебруара 2016. године, са становишта распореда војске, кинеска територија је подељена у пет командних центара: 1. Источни командни центар; 2) Западни командни центар; 3) Северни командни центар; 4) Јужни командни центар, и 5) Командни центар централне Кине. “Military Regions/Military Area Command”, *Global Security*. Доступно на: <https://www.globalsecurity.org/military/world/china/mr.htm>. Приступљено: 8.6.2024.

горива борбених авиона. Ово је резултирало поручбином авио-танкера у вредности од једне милијарде америчких долара од стране НР Кине.¹¹³⁸ Шесто, кроз ову сарадњу, односно, војним приближавањем са земљама суседима, па и шире, умањује се интензитет идеје Кине као претње. Потом, војном сарадњом, НР Кина постаје умешана у међусобне безбедносне односе, а самим тим и утиче на њихову форму и садржину.

¹¹³⁸ Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.- China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil- Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>. Приступљено: 15.6.2020.

VI ПОГЛАВЉЕ

– Геоекономска раван ШОС конституционализације мозаика поретка „кинеског сна“

Геоекономски значај ШОС-а за Иницијативу појас и пут

Економија је моћан чинилац међудржавних односа, што је НР Кина поново демонстрирала 2013. године када је кинески председник Си Ђинпинг међународним партнерима понудио Иницијативу појас и пут, која се састоји од копненог појаса (Економски појас пута свиле) и поморског пута (Поморски пут свиле XXI века). Копнени део ове Иницијативе Си Ђинпинг је представио у Казахстану приликом предавања на Универзитету Назарбајев, док је поморски део представио у парламенту Индонезије.¹¹³⁹ Ова Иницијатива глобалног домета не може се подвести у строго географски оквир, будући да више представља кинеску схему даље интеграције у међународне политичке, економске, безбедносне и културне токове. У том контексту, интереконтинентализам Иницијативе појас и пут је у служби активног и систематског реализовања неколико циљева. Ти циљеви су дефинисани као усаглашавање политичких интереса земаља које се налазе дуж Иницијативе (при чему се онда стиче утисак да су земље ван Иницијативе маргинализоване), убрзање протока добара између Азије, Европе и Африке, непрекидна трговина, финансијско умрежавање земаља, као и јачање веза кроз *people-to-people* дипломатију.¹¹⁴⁰ Међутим, биће потребан одређени временски период како би НР Кина успела да бројне замишљене циљеве Иницијативе преточи у конкретне резултате. С једне стране, налазе се тумачења да ће реализацијом Иницијативе Пекинг створити тржиште са којим, у погледу обима и вредности, неће моћи да се пореди ниједан до тада

¹¹³⁹ Dragana Mitrovic, “The “Belt and Road” China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August, 2016, China Institute for International Studies, Beijing, p. 76.

¹¹⁴⁰ *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Silk Road*, Embassy of the People’s Republic of China in the Socialist Republic Vietnam. Доступно на: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cevn/chn/sghkt/t1251121.htm>. Приступљено: 4.6.2024. Ових пет циљева су на трећем самиту Иницијативе појас и пут за међународну сарадњу осавремењени са осам нових. То је учинио Си Ђинпинг у свом говору „Грађење отвореног, инклузивног и повезаног света за заједнички развој“ (*Building an Open, Inclusive and Interconnected World For Common Development*). Тих осам нових циљева су: подржавање мреже повезаности и повезивања; подржавање светске отворене економије; развој практичне сарадње; зелени развој; развој технолошких и научних иновација; развој међуљудске дипломатије; интегрисаност сарадње у Иницијативи појас и пут и институционално оснаживање Иницијативе.

релизовани план. С друге стране пак, одређени теоретичари износе аргументе да иако ова Иницијатива представља кинески покушај демонстрације геополитичке и геоекономске (пре)моћи, она ипак није одржива, јер није заснована на реалним капацитетима кинеске моћи. Истиче се да ова Иницијатива није ништа више него сан (*poco più che un sogno*), будући да НР Кина не располаже менаџерским и организационим капацитетима, као и да нема довољну количину финансијских средстава којима би могла да реализује ову „фатаморгану“ (*vascello fantasma*).¹¹⁴¹ Поред тога, одређени аутори су мишљења да бројне земље које се налазе дуж Иницијативе имају веома блиску и развијену сарадњу са САД-ом, те да за сада нису вољне да преоријентишу спољну политику ка сарадњи са НР Кином.¹¹⁴² Такође, не можемо очекивати и да ће САД добровољно или без икаквих последице допустити овим земљама да своју спољну политику преоријентишу ка сарадњи са НР Кином, и тиме оне напусте америчку интересну сферу. Сасвим је очекивано, да ће Америка наступати са позиције моћи једине глобалне суперсиле. Дакле, Иницијатива се доживљава као кинеска амбиција „уграђивања“ кинеских политичких, безбедносних и економских циљева и стратегија у систем глобалног управљања. Тим путем, НР Кина креира структуре односа у којима ће њена улога и као одговорне велике државе и предводнице и заштитнице земаља у развоју бити прихваћена. Како би успела да успостави планиране структуре односа и предупреди преиспитивање већ потписаних уговора о сарадњи у оквиру Иницијативе појас и пут, као један од приоритета одређује се транспарентност.¹¹⁴³ Дакле, приступ реализацији Иницијативе појас и пут из кога друштвена заједница неће бити искључена, смањиће забринутост и отклонити сумње земаља које су вољне, али ипак још увек несигурне поводом развијања дубље сарадње са НР Кином. Уосталом, транспарентне и јавне расправе о Иницијативи појас и пут, у којима ће поред представника власти учествовати не само експерти за одређене области, већ и шира јавност, могу произвести вишеструку добробит по одрживост Иницијативе. Међутим, за сада ниједна оваква расправа о Иницијативи није

¹¹⁴¹ Jacob Shapiro, “Gli Stati Uniti Controllano già le Vie della Seta”, *Limes*, 1/2017, Roma, pp. 93–103. О финансирању Иницијативе појас и пут видети у: Dragana Mitrovic, “China’s Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35. Dragana Mitrovic, “The “Belt and Road”: China’s Ambitious Initiative”, July/August 2018, China Institute for International Studies, Beijing, 2018, pp. 76–95.

¹¹⁴² Jacob Shapiro, “Gli Stati Uniti già Controllano le Vie della Seta”, *Limes*, 1/2017, Roma, pp. 93–103.

¹¹⁴³ Dragana Mitrovic, “China’s Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35.

реализована. Имајући на уму чињеницу да Централна Азија представља једну од тачака ослоња за Иницијативу појас и пут и да Пакистан, као ШОС држава чланица, представља место укрштања поморске и копнене руте, увиђа се значај ШОС-а за реализацију Иницијативе. Стварање осећаја заједништва и тзв. јединственог/хармонизованог ШОС идентитета, у том смислу, представља један од кључних извора подршке реализацији кинеске Иницијативе појас и пут. НР Кина реализацијом безбедносних, политичких и економских замисли ствара атмосферу осећаја заједништва и припадања партнерском ШОС идентитету. Стога, успостављање ШОС заједничког идентитета, кроз „процес заједничког учења и уважавања различитости“,¹¹⁴⁴ у служби је кинеских амбиција представљања, а потом и понашања у складу са идејом да ШОС као целина и његове земље чланице и учеснице представљају природне политичке, економске и финансијске партнере Иницијативе појас и пут. Ово је великим делом подржано кроз деловање и организовање бројних фестивала, радионица и скупова од стране ресорних министарстава или агенција земаља чланица задужених за културу и туризам.¹¹⁴⁵ Међутим, ШОС земље чланице и учеснице морају бити опрезне да се створени осећај заједништва, подржан кинеским кредитима и зајмовима, не претвори у „дужничку замку“ и претерану зависност од Пекинга.

На нивоу ШОС декларација, као и у другим програмским документима Организације, земље чланице почевши од 2015. године, исказују подршку сарадњи како би се реализовали пројекти Иницијативе. У истом контексту, у Декларацији председника ШОС земаља чланица из 2019. стоји да Казахстан, Киргизија, Пакистан, Русија, Таџикистан и Узбекистан потврђују намеру да своје капацитете упосле с циљем реализације Иницијативе појас и пут.¹¹⁴⁶ Кинеска амбиција да Организација буде активнији чинилац у настајућем систему подршке Иницијативе, видљива је и у изјави кинеског министра спољних послова Ванг Јиа (Wang Yi), да ће НР Кина подстицањем економске

¹¹⁴⁴ Концепт заједничког учења и уважавања разлика можемо објаснити из угла релационе школе међународних односа. По овој школи, спољна политика НР Кине није заснована на дијалектици искључивости или антиподава, већ на дијалектици међусобне комплементарности, односно дијалектике *zhongyong* (中庸). По *zhongyong* приступу, циљ није стварање хомогенизованих и егоистичних подела, већ неговање хармоније у различитости. Yaqing Qin, “A Relational Theory of World Politics”, *International Studies Review*, 2016 (18), pp. 33–47. Веома јасно, ова школа је у служби реализовања инструменталних циљева НР Кине.

¹¹⁴⁵ Gong Rong, “SCO a Natural Partner to the Belt and Road Initiative”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/3d3d414e3163544f77457a6333566d54/share_p.html. Приступљено: 8.6.2024.

¹¹⁴⁶ Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organization’s Heads of State Council, 2019, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectso.org/documents/>. Приступљено: 4.6.2024.

и финансијске интеграције земаља чланица ШОС-а и учесница тежити стварању подстицајног окружења заједништва као платформе за реализацију Иницијативе појас и пут.¹¹⁴⁷ С друге стране, постаје све очигитије да је Индија једина земаља чланица Организације која не подржава Иницијативу појас и пут. Ова стратешка одлука Индије, заснована на низу (гео)политичких и (гео)економских аргумената, представља велики изазов за спољну политику НР Кине. Најпре, Индија своје мишљење заснива на ставу да је целокупан процес реализације Иницијативе контроверзан и нетранспарентан, као и да није у складу са међународним еколошким и стандардима пословања.¹¹⁴⁸ Већина уговора и споразума потписана је на високом политичком нивоу, без укључивања локалне заједнице, организовања јавних и академских расправа и вршења анализа трошкова и добити које ће домаће становништво имати или морати да исплати на основу реализације пројеката Иницијативе појас и пут.¹¹⁴⁹ Поред тога, изостајање индијске подршке Иницијативи појас и пут, засновано је на начелима територијалног суверенитета. Наиме, један од кључних пројеката Иницијативе представља и Кина–Пакистан економски коридор. Будући да Индија и Пакистан имају нерешена територијална питања, званични став Индије је да овај Коридор прелази преко „окупираних територија“ и самим тиме додатно продубљује територијални спор између ње и Пакистана.¹¹⁵⁰ Потом, индијска страна износи мишљење да се Иницијативом ствара амбијент који ће бити у служби реализације кинеске стратегије познате као „ниска бисера“ (珍珠链战略 – *zhenzhu lian zhanlue*) чија се реализација схвата као директно кинеско противљење Индопацифичкој безбедносној стратегији.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁷ 王义桅, 上合组织”+ “一带一路”, (*Wang Yiwei, Shang he zuzhi + yi dai yi lu*), Wang Yiwei, “SCO + BRI”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/globe/2018-06/19/c_137264410.htm. Приступљено: 7.6.2024.

¹¹⁴⁸ Bansari Kamdar, “What to Make of India’s Absence from the Second Belt and Road Forum?”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2019/05/what-to-make-of-indias-absence-from-the-second-belt-and-road-forum/>. Приступљено: 4.6.2024.

¹¹⁴⁹ Dragana Mitrovic, “China’s Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35.

¹¹⁵⁰ Bansari Kamdar, “What to Make of India’s Absence from the Second Belt and Road Forum?”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2019/05/what-to-make-of-indias-absence-from-the-second-belt-and-road-forum/>. Приступљено: 4.6.2024.

¹¹⁵¹ Поједини кинески званичници кажу да прихватају регионалне иницијативе, али да неће дозволити ниједној верзији Индопацифичке безбедносне стратегије да угрожава Иницијативу појас и пут. Такође, из разлога што постоје индијска и јапанска верзија Индопацифичке стратегије, они за америчку кажу да је попут таласа у Индијском и Пацифичком океану, који привлаче пажњу посматрача на кратки рок. Можемо рећи да је овај став великим делом базиран и на неуспешности *Asia Pivot* стратегије коју је покренула администрација Барака Обаме.

Уколико Кина буде успела у својим намерама у индијском и пацифичком региону, она ће под своју контролу ставити тачке на планети које су кључне за глобалну безбедност и развој, што јој даје основу да наступа са позиције моћи постојања „само једног појаса и једног пута“. Кина иритира САД јер свој развој не базира на консултацијама са Западом у мери, начину и обиму на који је он навикнут или очекује. У таквој атмосфери развијају се односи тако да свака страна ангажмане друге стране доживљава као директно изазивање националних, безбедносних и економских интереса. Индија је у сарадњи са САД-ом и ЕУ успела да дипломатском акцијом „истисне“ Иницијативу појас и пут из резолуција ОУН-а и тиме постави Квадрилатералу, као практичног и оперативног ослонаца индопацифичке безбедности, на место једног од главних фактора политичке стабилизације и економског оснаживања Авганистана.¹¹⁵² С друге стране, Индија базирајући спољну политику на принципу несврставања, заступа став да је Индопацифичка стратегија и њена примена кроз деловање Квадрилатерале у служби економског балансирања, а не војног запречавања НР Кине,¹¹⁵³ као да су економија и безбедност две одвојене категорије. Ипак, сви ови фактори нису спречили Индију да постане део Бангладеш–Кина–Индија–Мијанмар економског коридора. Према неким аналитичарима, Индија веома тешко прихвата настајући геополитички поредак у Јужној Азији, из разлога што она у овом простору не може више да одржава сферу утицаја, ако не уважи националне интересе и безбедносне и геоекономске амбиције НР Кине.¹¹⁵⁴ Професорка Драгана Митровић разлоге за индијску селективност у подржавању, односно неподржавању кинеске спољнополитичке амбиције, одређеним делом проналази и у чињеници да и сама Индија има стратешке замисли развоја и умрежавања земаља, попут Индијског пута зачина

外交部长王毅就中国外交政策和对外关系回答中外记者提问 (*waijiao buzhang Wang Yi jiu Zhongguo waijiao zhengce he duiwai guanxi huida zhongwai jizhi tiwen*), “Foreign Minister Wang Yi’s Remarks at the Press Conference,” *National People’s Congress* session, 8 March 2018. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/politics/2018lh/2018-03/08/c_1122508612.htm. Приступљено: 16.3.2021. Weixing Hu, Weizhan Meng, “The US Indo-Pacific Strategy and China’s Response”, *The China Review*, Vol. 20, No. 3, August 2020, p. 148.

¹¹⁵² Seema Sirohi, “India-US-EU Combine Halts China’s Belt and Road Initiative at the UN”, *The Wire*. Доступно на: <https://thewire.in/diplomacy/india-china-belt-and-road-united-nations>. Приступљено: 4.6.2024.

¹¹⁵³ Weixing Hu, Weizhan Meng, “The US Indo-Pacific Strategy and China’s Response”, *The China Review*, Vol. 20, No. 3, August 2020, p. 164.

¹¹⁵⁴ Yang Xiaoping, “When India’s Strategic Backyard Meets China’s Periphery: The View from Beijing”, *Texas National Security Review*. Доступно на: <https://warontherocks.com/2018/04/when-indias-strategic-backyard-meets-chinas-strategic-periphery-the-view-from-beijing/>. Приступљено: 4.6.2024.

(*Spice Route of India*) и Маузам пројекта (*Mausam Project*). Од велике важности су и Север–Југ транспортни коридор, индијско приступање Уговору из Ашгабата 2018. године, као и Прстенасти пут у Авганистану, о чему је било речи у поглављу Централна Азија од Велике игре до ШОС-а.¹¹⁵⁵ Индијско изостајање у оквиру ШОС подршке Иницијативи које отвара питање једногласности и једнообразности Организације, представља и подстицај да НР Кина преиспита да ли услови сарадње у ШОС формату заиста имају капацитете прилагођавања различитим и опречним локалним (политичким, економским, географским и безбедносним) условима и да ли до сада примењивани дипломатски приступ нуди довољно могућности за изналажење заједничких решења кроз „баштињење разлика“.

Једна од бројних спона између Иницијативе и ШОС-а представља идеја заједничког развоја као подстрекача стварању хармоничног света (*和谐世界 – hexie shijie*), концепта који је кроз историју присутан у кинеској философији, а који је био и један од принципа Ху Ђинтаа у кинеским стратегијама побољшања система глобалног управљања. Наиме, руковођење и ослањање кинеске спољне политике на философске концепте као што су блискост (*亲 – qin*), корисност (*惠 – hui*), кредибилитет/врлине (*诚 – cheng*) и инклузивност (*容 – rong*),¹¹⁵⁶ идеја заједничког развоја може се одредити као: *успостављање међународне сарадње у којој ће све државе бити једнаке пред нормама међународног права, нарочито из аспекта заштите државног суверенитета и економског развоја*. У том смислу кинеска страна заједнички развој одређује одређује на следећи начин: „национални интереси Кине заједнички су са интересима човечанства, јер док развија себе, Кина настоји да оствари заједнички развој са другим земљама и никада не чини ништа на штету других“.¹¹⁵⁷ Међутим, остаје нејасно до које мере се НР Кина придржава ових концепата и замисли, када и сама не признаје деловање међународних институција када је реч о питањима које она подводи у категорију виталних националних интереса.

Као један од начина успостављања „заједничког развоја“ и Иницијатива појас и пут и Организација препознају инфраструктурно умрежавање земаља, на чему је НР Кина и инсистирала кроз обилато кредитирање изградње нових и модернизације већ постојећих ауто- путева, железница, аеродрома, дигиталне и телекомуникационе инфраструктуре гасовода, нафтовода, терминала за

¹¹⁵⁵ Talmiz Ahmad, “Silk Road to (Economic) Heaven”, *Herald*. Доступно на: <https://herald.dawn.com/news/1153432>. Приступљено: 8.2.2021.

¹¹⁵⁶ Детаљније о овим философским концептима видети у: Yan Xuetong, *Leadership and the Rise of Great Powers*, Princenton University Press, USA, 2019, pp. 134–136.

¹¹⁵⁷ Dai Binguo, „Istrajati na putu mirnog razvoja“, *Međunarodna politika*, God. LXII, br. 1142, april–jun 2011, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 20.

пренос природног течног гаса и шест економских коридора.¹¹⁵⁸ У ШОС развојној стратегији до 2025. године наводи се да један од најважнијих приоритета сарадње представља инфраструктурни развој „ШОС региона“. Поред планског финансирања ауто-путева и железница, како самостално тако и у сарадњи са државама „ШОС региона“ и Светском банком, као што је железница од Ферганске долине до Ташкента (поглавље IV), велики геоекономски подстицај НР Кина пружила је и финансирањем других инфраструктурних пројеката, међу којима можемо издвојити шест економских коридора: Нови евроазијски копнени мост, Кина–Монголија–Русија економски коридор, Кина– Централна Азија–Западна Азија економски коридор, Кина–Индокинеско полуострво економски коридор, Кина–Пакистан економски коридор и Бангладеш–Кина–Индија–Мијанмар економски коридор. У контексту остваривања геоекономске кохезивности између ШОС и Иницијативе, издваја се и чињеница да пет од шест економских коридора Иницијативе појас и пут, као облика инфраструктурног, политичког, економског, безбедносног и друштвено/културолошког повезивања пролазе преко територија земаља чланица ШОС-а. Једини изузетак у томе је Кина–Индокинеско полуострво економски коридор.¹¹⁵⁹ Кроз интензивније повезивање са земљама чланицама ШОС-а и учесницама које су почетне тачке, транзитне земље или крајње одреднице економских коридора, НР Кина плански уобличава структуре односа и (интер)регионални поредак, тако да његове унутрашње снаге и силе деловања погодују реализацији Иницијативе појас и пут.

Модернизацијом инфраструктуре истовремено се модернизује и ствара нова мрежа логистичких, индустријских и научних центара, чиме се додатно убрзава проток робе, људи, капитала и услуга, и самим тиме максимално се користи транзитни положај/капацитет „ШОС региона“.¹¹⁶⁰ Имајући на уму географско преклапање ШОС простора и Иницијативе појас и пут, реализација

¹¹⁵⁸ Међутим, Иницијатива појас и пут не може се поједноставити као изазивачки потез НР Кине у извозу свог модела развоја кроз гигантске инфраструктурне пројекте у интерконтиненталној арени. То пак не значи да ових елемената у спољној политици НР Кине нема. Dragana Mitrović, “The “Belt and Road”: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August, 2016, China Institute for International Studies, Beijing, p. 78.

¹¹⁵⁹ Abdul Rab, He Zhilong, “China and Shanghai Cooperation Organization (SCO): Belt and Road Initiative (BRI) Perspective”, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 9, No. 2, 2019, pp. 166–171.

¹¹⁶⁰ *Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organization, 2018*. Доступно на: http://www.jukkarannila.fi/docs/SCO_Qingdao_Declaration_2018.pdf. Приступљено: 6.5.2024. Srđan Perišić, “The Geopolitics of China’s Project One Belt One Road”, in, Dragan Stanar, Miša Stojadinović (eds.), *Geopolitical and Security Challenges in Southeastern Europe*, Center for Strategic Forecast, Belgrade, 2019, pp. 255–276.

ових планова директно зависи од подршке ШОС Иницијативи појас и пут. Ови кластери су највећим делом финансирани кинеским капиталом, будући да је њихово отварање било високо рангирано у Тринаестом петогодишњем плану НР Кине. Наиме, према стратешким одредницама овог Плана, НР Кина је најавила инвестирање значајних средстава у развој ових центара/кластера, будући да представљају солидну потпору економској одрживости земаља „ШОС региона“. Економска одрживост земаља „ШОС региона“ за НР Кину представља стабилна тржишта на којима она може да пласира своју робу у ширем обиму и вишој вредности. Један од корака у том правцу, Пекинг је начинио креирањем Кина–Казахстан центра за развој логистичке сарадње.¹¹⁶¹ Такође, у складу са стратегијом отварања логистичких, научних и индустријских центара/кластера, НР Кина је на својој територији, тачније у Урумџију, отворила високу технолошку индустријску зону која је, већ, привукла више од три и по хиљаде различитих мултинационалних компанија, укључујући и Кока Колу и Карлсберг.¹¹⁶² Поред тога, НР Кина је 2015. године у партнерству са тадашњом ШОС шесторком отворила Индустријски парк евроазијске економске и трговинске сарадње (*欧亚经贸合作产业园区 – Ou Ya jingmao hezuo chanye yuanku*). Развој овог регионалног центра, који је до сада привукао више од двадесет милијарди јуана кинеских инвестиција, за НР Кину значи успостављање снажније економске, трговинске, као и научно-технолошке везе између ШОС и Иницијативе појас и пут.¹¹⁶³ Потом, свих тадашњих осам ШОС држава чланица су 2019. године постигле договор о отварању Кина–ШОС Зоне за развој међусобне трговинске и економске сарадње. Ова зона ће бити део Ђијаоџоу економске и технолошке развојне зоне у Ђиндау. Циљеви Кина–ШОС зоне за развој међусобне трговинске и економске сарадње јесу стварање услова за развој нових малих и средњих предузећа, отварање нових области за међусобне инвестиције ШОС земаља чланица и изградња нових трговачких лука, као неопходних карика појединим земљама чланицама у физичком повезивању са тржиштима на Пацифику.¹¹⁶⁴ Како би се економска интеграција

¹¹⁶¹ *The 13th Five Year Plan*, NDRC. Доступно на: https://en.ndrc.gov.cn/policyrelease_8233/201612/P020191101482242850325.pdf. Приступљено: 18.6.2024.

¹¹⁶² Dragana Mitrovic, “The “Belt and Road”: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July–August 2016, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 76–95.

¹¹⁶³ 王义桅, “上合组织”+“一带一路”, (*Wang Yiwei, Shang he zuzhi + yi dai yi lu*), Wang Yiwei, “SCO + BRI”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/globe/2018-06/19/c_137264410.htm. Приступљено: 7.6.2024.

¹¹⁶⁴ Li Xia, “China-SCO Local Economic Cooperation Demonstration Zone To Be Built in Qingdao”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-10/29/c_138510618.htm. Приступљено: 3.6.2024.

убрзала, а координација економских интереса била још успешнија, земље чланице ШОС-а усвајају низ докумената којима се врши поједностављивање царинских процедура и даје подстицај стварању заједничког и јединственог инвестиционог оквира и пословне праксе. Као један од илустративних примера, издваја се и ШОС Споразум о међувладиној сарадњи и узајамној помоћи у царинским пословима држава чланица (*Agreement on Cooperation and Mutual Assistance in Customs Affairs between the Governments of the Member States of the SCO*) потписан 2007. године.¹¹⁶⁵ Исте године, ШОС Пословни клуб и ШОС Конзорцијум банака потписали су Уговор о међусобној сарадњи, чиме се додатно убрзава реализација циљева горе поменутог Споразума из 2007, са посебним фокусом на економску и финансијску интеграцију земаља „ШОС региона“. Ова врста интеграције је веома значајна из аспекта кинеских амбиција стварања ШОС Зоне слободне трговине.¹¹⁶⁶ Рад ШОС Конзорцијума банака и ШОС Пословног клуба уређује се стратегијама на временски период од пет година. По тренутно важећој стратегији рад ШОС Конзорцијума банака за период од 2017. до 2022. године, највећим делом посвећен је остваривању интензивније сарадње између ШОС Конзорцијума банака и ШОС пословног клуба са Фондом пута свиле. На тај начин ШОС потпомаже чланице не само инфраструктурно, већ и многим другим врстама повезивања земаља попут *people-to-people* дипломатије, као градивним деловима Иницијативе појас и пут.¹¹⁶⁷ Према мишљењу Хан Луа (Han Lu) са међусобно усаглашеним стратегијама економског развоја и циљева реализације, ШОС и Иницијатива појас и пут отварају додатни простор за остваривање што функционалније међусобне економске и финансијске сарадње и подршке.¹¹⁶⁸ Реализацијом међусобне економске и финансијске сарадње и подршке, међународни утицај

¹¹⁶⁵ *Agreement on Cooperation and Mutual Assistance in Customs Affairs between the Governments of the Member States of the SCO, 2007*. Доступно на: <http://eng.sectSCO.org/documents/>. Приступљено: 5.6.2024.

¹¹⁶⁶ *Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectSCO.org/documents/>. Приступљено: 5.6.2024.

¹¹⁶⁷ *SCO Interbank Consortium: Towards Renewal and Broader Cooperation*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectSCO.org/news/20170608/288646.html>. Приступљено: 4.1.2020. Darya Shulyakova, “Participants of the “SCO Moscow Business Club” Summed up the Forum”, *Infoshos*. Доступно на: <http://infoshos.ru/en/?idn=20925>. Приступљено: 4.6.2024.

¹¹⁶⁸ Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, July–August, 2019, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 82–98. 孙壮志, “一带一路”与上合组织实现互动发展, (*Sun Zhuangzhi, “Yi Dai Yi Lu” yu shang he zuzhi shixian hudong fazhan*), Sun Zhuangzhi, “Achieving Interactive Development between the “One Belt One Road” and the SCO”, *QSTheory*. Доступно на: http://www.qstheory.cn/dukan/qs/2017-04/15/c_1120788691.htm. Приступљено: 8.6.2024.

Организације био би далеко снажнији, што вишеструко доприноси ојачавању стратешког кредибилитета Иницијативе појас и пут, а тиме и међународног ауторитета НР Кине. Дакле, паралелно са јачањем ШОС економског и финансијског престижа подизао би се и ниво прихватања Иницијативе, односно Кине као мотора глобалног развоја. Одређеним делом НР Кина ово подстиче и кроз билатералну сарадњу са ШОС земљама чланицама, у контексту Иницијативе појас и пут. На овом месту, можемо издвојити повезивање казахстанске нове економске иницијативе (*Bright Road*) са Иницијативом појас и пут. Сарадња између ове две иницијативе већ је успостављена 2016. године на самиту председника земаља чланица Организације.¹¹⁶⁹ Један од пројеката као дела или начина усаглашавања интереса између ове две иницијативе представља модернизација казачке рафинерије Шимкент. Финансијер овог пројекта је кинеска страна, односно Извозно-увозна банка Кине, са учешћем од милијарду америчких долара и Кинеска национална нафтна корпорација (*CNPC*) са учешћем од 600 милиона америчких долара. Поред финансирања које је кинеска корпорација *Baiyin Non-Ferrous Metal Industry Group Ltd* већ отпочела с циљем унапређења производње анодног бакра у Казахстану, постоји и најава исте кинеске компаније да ће у партнерству са казачком фирмом *KAZ Minerals PLC* финансирати развој других рудника бакра на територији ове централноазијске државе.¹¹⁷⁰ Потом, као пројекат са наменом усаглашавања интереса ове две иницијативе издваја се и изградња Тургун 3 хидроелектране, уз поштовање највиших еколошких стандарда. Вредност овог пројекта је 250 милиона америчких долара и финансиран је кинеским капиталом.¹¹⁷¹ Геокономски значај ШОС-а за реализацију Иницијативе појас и пут види се и на пољу пољопривредне сарадње. Развој пољопривредне сарадње је од велике важности за НР Кину, будући да она спровођење „политике реформе и отварања“ није базирала на поштовању еколошких стандарда дефинисаних међународним конвенцијама. Једна од последица, види се и у умањеној површини пољопривредног, тј. обрадивог земљишта. Према мерењима из 2016. године, свега 12,6 одсто кинеске територије је пољопривредно земљиште.¹¹⁷² Поред тога, услед „левичарских застрањивања“, као што су Пројекат трећи

¹¹⁶⁹ Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, July–August, 2019, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 82–98.

¹¹⁷⁰ Farkhod Aminjonov et al., “BRI in Central Asia: Mineral and Petroleum Exploration, Extraction and Processing Projects”, *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 23, 2019, стр. 1–13.

¹¹⁷¹ Farkhod Aminjonov et al., “BRI in Central Asia: Energy Connectivity Projects”, *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 23, 2019, p. 3.

¹¹⁷² *China Arable Land*, Trading Economics. Доступно на: <https://tradingeconomics.com/china/arable-land-percent-of-land-area-wb-data.html>. Приступљено: 28.5.2024.

фронт и Велика пролетерска културна револуција, кинеско становништво суочавало се са масовним умирањем проузрокованим недостатком хране.¹¹⁷³ Имајући у виду неискоришћене потенцијале пољопривредног сектора у централноазијском региону и руском Далеком истоку, као и пораст тражње за пољопривредним добрима у НР Кини, државе чланице ШОС-а потписују Споразум о међувладиној сарадњи у области пољопривреде, што је праћено и одржавањем првог самита министара пољопривреде у Пекингу у октобру 2010. године.¹¹⁷⁴ Значај пољопривредне сарадње је важан део у даљем раду ШОС-а, па тако у Московској декларацији шефова земаља чланица из 2020. стоји да су се председници земаља чланица усагласили да прошире број партнера и поља сарадње коју већ од 2011. године реализује Јанлинг (Yangling), високо технолошка индустријска зона за развој савремене пољопривредне технологије.¹¹⁷⁵ Лоцирана на седамдесет километара од Сијана, административног центра Шаанси провинције, ова индустријско-пољопривредна зона ће се након уговорене модернизације простирати на 135 квадратних километара и међу њеним циљевима убрајају се повећање капацитета пољопривредне производње и побољшање квалитета пољопривредних производа на територијама земаља чланица. За сада, ова индустријска зона остварује билатералну сарадњу са Казахстаном кроз Кина–Казахстан иновативни парк савремене пољопривреде (*China–Kazakhstan Modern Agriculture Innovation Park*).¹¹⁷⁶ ШОС земље чланице, а понајпре централноазијске државе, очекују да ће развој ове индустријске и пољопривредне зоне допринети извозу њихових пољопривредних добара у Кину, и тиме се искористити потенцијал и све већа потражња за пољопривредним добрима на кинеском тржишту. Поред заједничке жеље за развојем пољопривредне сарадње, кинески увоз из централноазијског региона првенствено је базиран на увозу нафте, гаса, ретких метала и сировог и

¹¹⁷³ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995. стр. 31–34.

¹¹⁷⁴ *Joint Communiqué Meeting of Heads of Government of the SCO, 2010*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 15.6.2024.

¹¹⁷⁵ *The Moscow Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2020*, SCO Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 3.6.2024.

¹¹⁷⁶ Yang Jing, “Ask China: Win-Win Cooperation in Agriculture along ‘Belt and Road’”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/3d417a4d7a597a4d/share_p.html. Приступљено: 3.6.2024. Овај меморандум представља конкретизацију идеје која се јавила 2013. године на Евроазијском економском форуму. Zhou Lin, “China-Kazakhstan Apple Friendship Parks Flourish”, *China Today*. Доступно на: http://www.chinatoday.com.cn/english/report/2017-03/01/content_736352.htm. Приступљено: 3.6.2024.

обрађеног памука. У прилог томе говори и чињеница да је 2018. године НР Кина из Казахстана увезла робу у вредности од шест милијарди и четири стотине милиона америчких долара, од чега је увоз гаса износио 16%. Након тога, на листи робе којом Казахстан највише тргује са НР Кином налазе се нафта и сирове руде бакра са уделом од по 13%. И поред заједничких улагања у садњу пшенице, Кина је из Казахстана у 2018. години увезла пшеницу у вредности од 100 милиона америчких долара, док је увоз сунцокретовог семена достигао вредност од 30 милиона америчких долара. С друге стране пак, кинески извоз ка Казахстану базиран је на извозу кућних апарата (компјутера, клима уређаја, фрижидера), аутомобила и телекомуникационе опреме. На листи робе коју НР Кина извози у Казахстан, такође, доминирају текстилни производи, обућа, воће и месо. У трговинској размени са НР Кином, у 2018. години, Казахстан је забележио дефицит од готово две милијарде америчких долара. Битно је напоменути да је Кина у 2018. години после Италије била друго највеће тржиште за казачки извоз, а после Русије прва дестинација из које је Казахстан највише увозио. Када је реч о кинеском увозу из Узбекистана, он је у 2018. години достигао вредност нешто више од две милијарде америчких долара. У узбечком извозу у Кину, током 2018. године доминирали су гас са 57% и предиво са 13%. У извозу воћа у Кину грожђе је било најдоминантнија роба, будући да је у узбечку националну касу донело 20 милиона америчких долара. Велики удео имале су и сушене махунарке са извозом од 24 милиона америчких долара, док је извозом свежег поврћа у Кину Узбекистан инкасирао нешто више од милион и по америчких долара. Као и у случају Казахстана, кинески извоз у Узбекистан базиран је на машинама, кућним апаратима, производима од гвожђа међу којима се издвајају обложено равно ваљано гвожђе и контејнери за пренос гаса, као и производи од алуминијума намењених за прекривање и заштиту других металних производа (*aluminium plating*). Посматрано из угла и увоза и извоза, НР Кина је највећи трговински партнер Узбекистана. Тако је чак 22% робе, од укупног узбечког извоза, било пласирано на кинеско тржиште, док је НР Кина учествовала са 20% у укупном увозу Узбекистана. Ипак, Узбекистан је 2018. године, попут Казахстана, у трговинским односима са Кином забележио дефицит од готово две милијарде америчких долара. Када је реч о трговинским односима између Киргизије и Кине, ретки метали су роба коју је ова централноазијска држава највише извозила у Кину. Извоз Киргизије у Кину је у 2018. години достигао вредност од 66 милиона америчких долара, где су ретки метали чинили чак 30%, а нафтне прерађевине 15%. У доста мањем обиму ова централноазијска држава са Кином тргује и коњима, медом, сушеним воћем и поврћем, дуваном, као и сировим и обрађеним памуком. С друге стране, на киргишко тржиште НР Кина највише извози текстилне производе, потом обућу и производе од пластике. Укупни извоз

Таџикистана у НР Кину је у 2018. години достигао вредност од 76 милиона долара, у чему су доминирале руде и злато 72% у вредности од 55 милиона америчких долара. Потом, на листи робе коју је Таџикистан највише извозио у Кину налази се сирови памук и штављена кожа коња и говеда. Учествујући са скоро 40% у укупном увозу Таџикистана, Кина је у 2018. била највећи извозник на то тржиште. У таџикистанском увозу из Кине доминирају текстилни производи, производи од порцелана, обућа, обложено равно ваљано гвожђе, производи од пластике и кућни апарати. Туркменистан је једина држава Централне Азије која бележи суфицит у трговинским односима са НР Кином, иако на кинеско тржиште одлази чак 80% њеног извоза, у вредности од преко седам милијарди америчких долара. Чак 98% туркменистанског извоза у Кину чини гас. Током 2018. године Кина је, после Турске, била земља из које је Туркменистан највише увозио и то првенствено робу као што су пољопривредне машине, цеви од гвожђа, аутомобилске гуме, фармацеутски производи и препарати, аутомобили и кућни уређаји.¹¹⁷⁷ Дакле, кинески увоз из централноазијских земаља у највећој мери базиран је на увозу сировина или других производа намењених за непрекидни развој кинеске индустрије. У кинеском извозу ка овим државама пак доминирају готови производи, који конкуришу локалним произвођачима, што доводи у питање тезу да Кина представља мотор развоја овом делу света. Овако уређена трговинска сарадња, додатно подржана корупцијом, представља додатни извор зазора од кинеског експанзионизма и „нео-колонијализма“ међу централноазијским земљама.

Кинеске инвестиције у пољопривредни сектор централноазијског региона за циљ имају побољшање пољопривредне производње, квалитета пољопривредних производа, изградњу логистичких објеката, модернизацију система наводњавања и одводњавања и ефикасније искоришћавања обрадивог земљишта. Ипак, НР Кина мора бити веома обазрива приликом инвестирања у централноазијски пољопривредни сектор, будући да је услед историјских разлога питање безбедности хране и, евентуално, успостављање контроле над (пољопривредним) земљиштем за централноазијске државе веома осетљиво. Наиме, у Казахстану је у периоду од 1930. до 1933. године услед недостатка хране умрло око два милиона људи. НР Кина је са 28 милиона америчких долара инвестирала модернизацију казачког индустријског постројења *Assar Group LLP*, које сада располаже најсавременијим технологијама за обраду соје, што је од великог значаја за НР Кину, будући да соја представља веома тражену робу на њеном тржишту. Поред пољопривреде и енергетике (о чему ће касније

¹¹⁷⁷ Сви подаци о трговинској сарадњи НР Кине и земаља Централне Азије доступни су на сајту: *The Observatory of Economic Complexity*. Доступно на: <https://oec.world/en>. Приступљено: 16.6.2024.

бити речи), кинеске инвестиције у Казахстану видљиве су и у другим секторима као што су образовање и финансије.¹¹⁷⁸ С циљем поспешивања међусобне инвестиционе сарадње, две земље основале су и Кинеско-казахстански Фонд за сарадњу у области производних капацитета и покренуле Форум о индустријској и инвестиционој сарадњи.¹¹⁷⁹

О бојазни да ће НР Кина реализацију пројеката искористити ради успостављања контроле над централноазијским земљиштем, говоре и протести у Киргизији који су стопирали отварање Ата Баши слободне економске зоне заједничких улагања Кине и Киргизије (*Kyrgyz-Chinese Ata-Bashi Free Economic Zone Joint Venture*) у Нарин регији. За отварање ове слободне зоне НР Кина је наменила капитал у вредности од 275 милиона америчких долара. Уговор о изградњи ове слободне зоне постигнут је 2019. године, као један од резултата политичке посете Си Ђинпинга Киргизији. По слову потписаног уговора, зона би се простирала на 200 хектара и земља би на 49 година била уступљена кинеској страни на коришћење. Међутим, потписивање овог уговора изазвало је револт међу становништвом Киргизије, што је резултирало масовним и континуираним антикинеским протестима и, на крају, отказивањем посла. Међутим, Киргизија је била принуђена да кинеској страни исплати пенале у вредности од скоро 700 милиона долара.¹¹⁸⁰ Такође, ова регија је 2019. године била место сукоба кинеских и локалних радника код Солтон-Сали рудника злата, који је НР Кина споразумно преузела 2012. године.¹¹⁸¹ Сасвим разумљиво, НР Кина бележи и успешне инвестиције у економију Киргизије као што је модернизација система за наводњавање ове централноазијске државе.¹¹⁸² У Таџикистану, кинеске инвестиције су највећим делом биле намењене за садњу и прераду памука,¹¹⁸³ али не и на отварању фабрика у којима

¹¹⁷⁸ Farkhod Aminjonov, "BRI in Central Asia: Agriculture and Food Projects", *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 26, 2019, p. 4. Farkhod Aminjonov, "BRI in Central Asia: Finance and IT projects", *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 25, 2019, pp. 1–6.

¹¹⁷⁹ Shen Shiwei, "China-Kazakhstan Industrial Capacity Cooperation Witnesses Fruitful Results", *CGTN*. Доступно на: <https://news.cgtn.com/news/2019-12-02/China-Kazakhstan-industrial-capacity-cooperation-delivers-good-results-M6dTzRT6b6/index.html>. Приступљено: 6.6.2024.

¹¹⁸⁰ Catherine Putz, "Kyrgyz-Chinese Joint Venture Scrapped After Protests", *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/02/kyrgyz-chinese-joint-venture-scrapped-after-protests/>. Приступљено: 4.2.2021.

¹¹⁸¹ Umberto Bacchi, "Kyrgyzstan Halts Work at Chinese Gold Mine after Clashes", *Reuters*. Доступно на: <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-protests-mining-idUSKCN1UX200>. Приступљено: 4.6.2024.

¹¹⁸² Farkhod Aminjonov, "BRI in Central Asia: Agriculture and Food Projects", *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 26, 2019, стр. 6–7.

¹¹⁸³ Ibid.

би се памук претворио у финални производ. Очигледно је да су кинеске инвестиције у региону Централне Азије највећим делом усмерене на примарни привредни сектор, односно на производе које Кина и купује од ових земаља како би задовољила потребе своје индустрије. Тиме, стиче се утисак, да Пекинг не пружа директну помоћ побољшању конкурентности централноазијских земаља на глобалном тржишту. С друге стране пак, ове и земље широм света морају саме штитити националне интересе и у складу с тим плански и секторски усмеравати прилив директних страних инвестиција.

Значајну пољопривредну сарадњу НР Кина остварује и са Русијом. Две стране су велики подстицај развоју пољопривредне сарадње дале потписивањем Плана пољопривредног развоја североисточне Кине и руског Далеког истока и Бајкалског региона за период од 2018. до 2024. године. По слову овог развојног плана, две стране су уговориле и конструкцију Тунђиен железничког моста преко реке коју Кинези називају Хејлонђанг, а Руси Амур, и Хеи Х' друмског моста.¹¹⁸⁴ Развојни план је потписан с циљем проширења постојеће пољопривредне сарадње коју НР Кина и Русија већ остварују кроз Хејлонђанг–Русија асоцијације за пољопривредну сарадњу. Изградња Тунђиен железничког моста финансирана је капиталом Руско-кинеског инвестиционог фонда. Овај Фонд две државе основале су 2012. године са почетним капиталом од две милијарде америчких долара, са подједнаким учешћем Фонда за директне инвестиције Русије и Кинеске инвестиционе корпорације. Битно је нагласити да је 70% капитала овог фонда намењен за реализацију пројеката на територијама земаља Заједнице независних држава,¹¹⁸⁵ док је 30% намењено за имплементацију пројеката на територији НР Кине. Поред заједничког финансирања изградње Тунђиен моста, капиталом Фонда финансирана је и модернизација *RFP Group*, друге највеће руске компаније за прераду дрва.¹¹⁸⁶ Међутим, због променљивости кинеско-руских односа током историје, Русија је веома обазрива када је реч о кинеским инвестицијама на руском Далеком истоку. Кинеске инвестиције на руском Далеком истоку, поред пољопривреде, усмерене су и на друге секторе као што су риболов, дрвна грађа и енергетика. Своју обазривост према кинеским инвестицијама Русија манифестује увођењем разних квота као метода за ограничавање даљег насељавање кинеских радника, јер се миграције кинеских радника на руском Далеком истоку доживљавају као

¹¹⁸⁴ Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, July–August, 2019, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 82–98.

¹¹⁸⁵ Заједницу независних држава чине Белорусија, Јерменија, Азербејџан, Казахстан, Киргизија, Молдавија Русија, Таџикистан и Узбекистан.

¹¹⁸⁶ *Russia-China Investemnt Fund*. Доступно на: <http://rcif.com/en/portfolio-companies.htm>. Приступљено: 7.6.2024.

кинески територијални експанзионизам и покушај повратка територија које су некада биле у њеном саставу.¹¹⁸⁷ У својим образложењима руска страна је навела да су кинески пољопривредници користили недозвољене пестициде и тиме нарушили квалитет чернозема, када су најавили интензивирање сарадње са Јапаном и Јужном Корејом.¹¹⁸⁸

Према подацима које износе Александар Габуев и Вита Спивак, кинеске инвестиције у Русију фокусиране су на области које подржава руска влада или најужи круг Путинових сарадника. Као илустративни пример издвајају се кинеске инвестиције у *Yamal LNG* пројекат, који је реализован на руском делу Арктика.¹¹⁸⁹ Ове инвестиције НР Кина подвела је под Иницијативу појас и пут, будући да је за финансирање овог пројекта користила капитал Фонда пута свиле и *CNPC*-а. Према подацима које износи *CNPC*, Фонд пута свиле располаже са 20%, док *CNPC* располаже са 9,99 процената у власничкој структури *Yamal LNG* пројекта.¹¹⁹⁰ НР Кина се овим путем укључила у веома комплексно геополитичко и геоекономско надметање, познато као „Поларна велика игра“. Такође, НР Кина је из капитала Фонда пута свиле инвестирала и у модернизацију највеће руске петрохемијске компаније, Сибур.¹¹⁹¹ НР Кина, такође, покушава да руски финансијски сектор учини доступнијим за своје инвестиције, чиме би се пружила подршка широј секторској употреби јуана у електронским плаћањима у Русији, што НР Кина и разуме као један од циљева Споразума о трговини у домаћим валутама, који су две стране потписале 2014. године. Међутим, руска страна, за сада, није вољна да додатно развије сарадњу у финансијском сектору и убрзава интернационализацију јуана, иако је

¹¹⁸⁷ Ivan Zuenko, “Russia’s Far East Seeks Partners Beyond China”, *Carnegie Moscow*. Доступно на: <https://carnegie.ru/commentary/81278>. Приступљено: 6.6.2024.

¹¹⁸⁸ У кинеским документима, кинеска газдинства на руском Далеком истоку су дефинисана као породичне фарме/газдинства (家庭农场 – *jiating nongchang*). Међутим, она уопште не наликују овом облику газдинства, већ су у питању професионалне фарме и предузећа. Jiayi Zhou, “Chinese Agrarian Capitalism in the Russian Far East”, *Conference Paper No.34*, The Regional Center for Social Sciences and Sustainable Development, Chang Mai University, May, 2015, pp. 3 и 16.

¹¹⁸⁹ Alexander Gabuev, Vita Spivak, “The Assymetrical Russia-China Axis: An Overview”, in: Aldo Ferrari, Eleonora Tafuro Ambrosetti (eds.), *Russia and China Anatomy of Partnership*, ISPI, Milano, 2019, p. 50.

¹¹⁹⁰ *Yamal LNG Project completed and Put into Operation*, CNPC. Доступно на: <https://www.cnpc.com.cn/en/csr2014enhms/201807/771c0549950f4420ad6de3972fe27073/files/88c8e515fb734e6984e f3599ab2255c2.pdf>. Приступљено: 6.6.2024.

¹¹⁹¹ Jonathan E. Hillman, “China and Russia: Economic Unequals”, *Center for Strategic and International Studies*. Доступно на: <https://www.csis.org/analysis/china-and-russia-economic-unequals>. Приступљено: 6.6.2024.

Сбербанк у своју понуда уврстила и плаћање у јуанима преко кинеске апликације ВиЧет (*WeChat – 微信*).¹¹⁹² Кинеске инвестиције у Русији присутне су и у сектору некретнина.¹¹⁹³ Када је реч о трговинским односима двеју земаља, оне су 2018. године успеле да реализују циљ о постизању трговинске размене од стотину милијарди америчких долара.

Геокономска подршка Организације Иницијативи појас и пут може се анализирати и из угла сајбер безбедности, тј. сајбер простора, у оквиру кога се одвија е-трговина. НР Кина је глобални лидер у дигиталној трговини, односно у трговини преко интернета. У прилог томе говоре и подаци да је НР Кина у укупној е-трговини на глобалном нивоу учествовала са скоро два билиона америчких долара, што је готово три пута више од америчког учешћа.¹¹⁹⁴ По кинеском виђењу, е-трговина ствара нове велике могућности за убрзани развој трговинске сарадње између НР Кине и земаља ШОС чланица. Наиме, у 2018. години, потрошачи из ових земаља су купили преко 20 милиона кинеских производа на интернету, међу којима се Киргизија издвојила као највеће растуће тржиште.¹¹⁹⁵ Ови подаци одређеним делом представљају и успешну реализацију циљева Тринаестог петогодишњег плана НР Кине, у коме је било најављено да ће се НР Кина у економском и друштвеном развоју користити могућностима савремених информационих технологија.¹¹⁹⁶ Пекинг је иницирао и Дигитални пут свиле,¹¹⁹⁷ где је значај ШОС-а велики у области заштите сајбер суверенитета, уколико се сетимо (поглавље V) да се у оквиру ШОС-а организују Сјамен антитерористичке војне вежбе у сајбер простору. Такође, заштита сајбер суверенитета земаља чланица и учесница детаљно је прецизирана низом потписаних докумената који чине ШОС правни систем, чему Кина придаје

¹¹⁹² Ibid.

¹¹⁹³ Alicia Garcia-Herrero, Jianwei Xu, “China’s Growing Presence on the Russian Market and What It Means for the European Union”, *Bruegel*. Доступно на: <https://www.bruegel.org/2019/11/chinas-growing-presence-on-the-russian-market-and-what-it-means-for-the-european-union/>. Приступљено: 6.6.2024.

¹¹⁹⁴ Jing Wang, “China Is a World Leader in E-Commerce, New Retail Information: E-Marketer”, *News from Alibaba Group*. Доступно на: <https://www.alizila.com/china-is-world-leader-in-ecommerce-new-retail-innovation-emarketer/>. Приступљено: 6.6.2024.

¹¹⁹⁵ He Wei, “E-Sales Boosts Vitality of SCO, Alibaba Says”, *China Daily*. Доступно на: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201806/11/WS5b1dd9c2a31001b82571f415.html>. Приступљено: 27.5.2024.

¹¹⁹⁶ *The 13th Five Year Plan, Part IV – Cyber Economy*, NDRC. Доступно на: https://en.ndrc.gov.cn/policyrelease_8233/201612/P020191101482242850325.pdf. Приступљено: 7.6.2024.

¹¹⁹⁷ Clayton Cheney, “2019: China’s Digital Silk Road: Strategic Technological Competition and Exporting Political Illiberalism”, *Pacific Forum*, Working Paper, Vol. 19, WP.8. Доступно на: https://www.pacforum.org/sites/default/files/issuesinsights_Vol19%20WP8FINAL.pdf. Приступљено: 6.6.2024.

велики значај зарад заштите инвестиција у технолошки развој и модернизацију. Наиме, НР Кина је, преко компаније Хуавеј (Huawei), део ресурса усмерила за развој 5Г инфраструктуре у централноазијском региону, нарочито у Узбекистану, Казахстану и Таџикистану. НР Кина у овим државама већ води пројекте развоја „паметних градова“ (智慧城市 – *zhìhuì chéngshì*) и „дигиталне управе“ (数字治理 – *shùzì zhìlǐ*).¹¹⁹⁸ У развоју дигиталне инфраструктуре у Централној Азији кинеске компаније се такмиче са компанијама других земаља. Као илустративни пример узима се такмичење између Хуавеја и Нокије (Nokia) у Казахстану. Што се тиче Узбекистана, Хуавеј и Uzbmobile настављају сарадњу успостављену 2011. године, па су две стране 2018. потписале Споразум о развоју дигиталних пројеката о безбедном туризму,¹¹⁹⁹ као дела „паметних градова“. Развој „паметних градова“ у Узбекистану подељен је у три фазе, и у последњој фази (2021–2023), очекује се да ће целокупна територија ове централноазијске државе бити премрежена Хуавеј 5Г технологијом.¹²⁰⁰ За реализацију ових циљева НР Кина је у Синђангу отворила истраживачки центар додајући тиме нову димензију улози Синђанга у Иницијативи појас и пут,¹²⁰¹ чиме се додатно оснажује директна контрола централне власти КП Кине. Последишно, Пекинг додатно ојачава безбедносну и економску позицију међу централноазијским државама, будући да кроз 5Г технологију он утиче на брзину и врсту протока информација у овом делу света. Остваривање овакве врсте утицаја од приоритетног је значаја за Пекинг, не само зато што је Централна Азија важан фактор у енергетској безбедности Кине и транзитни регион преко којег прелази највећи број ауто-путева и железница којима се Кина повезује са Европом, Блиским истоком и Западном Азијом, већ и због чињенице да поједине терористичке организације, чије су хелије на територијама централноазијских држава, пружање подршке ујгурском сепартизму могу манифестовати и сајбер нападом на кинеску инфраструктуру.

¹¹⁹⁸ Umida Hashimova, “Before and Beyond 5G: Central Asia’s Huawei Connections”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/02/before-and-beyond-5g-central-asias-huawei-connections/>. Приступљено: 6.6.2024.

¹¹⁹⁹ Пројекте безбедног туризма, НР Кина је већ у великој мери развила у граду Дунхуан (*Dunhuang*) у Гансу провинцији.

¹²⁰⁰ Sergey Sukhankin, “Tracking the Digital Component of the BRI in Central Asia, Part One: Exporting Safe Cities to Uzbekistan”, *The Jamestown Foundation*. Доступно на: <https://jamestown.org/program/tracking-the-digital-component-of-the-bri-in-central-asia-part-one-exporting-safe-cities-to-uzbekistan/>. Приступљено: 15.6.2024.

¹²⁰¹ Chan Jia Hao, “China’s Digital Silk Road: A Game Changer for Asian Economies”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2019/04/chinas-digital-silk-road-a-game-changer-for-asian-economies/>. Приступљено: 6.6.2024.

Међународна сарадња коју ШОС остварује у контексту регионализације и глобализације, представља једну од платформи на којој НР Кина обезбеђује подршку Иницијативи појас и пут. Будући да су све чланице Евроазијске економске уније (ЕЕУ) уједно повезане или чланством или статусом посматрача или дијалог партнера ШОС-а, очекивало се да ће ШОС бити мост у геоекономском повезивању Иницијативе појас и пут и ЕЕУ. Остваривањем улоге моста између Иницијативе и ЕЕУ, ШОС би поред улоге оквира за додатно убрзање политичке, безбедносне и економске сарадње између Русије и НР Кине, према очекивањима Пекинга, указао међународној заједници на мањкавости Бретонвудског економског система које су САД успоставиле након Другог светског рата. У том контексту, кинески теоретичари Ванг Ђапел (Wang Jiapi) и Ли Цигуо (Li Ziguo) налашавају да је развој сарадње и до одређеног нивоа економске интеграције између ЕЕУ и Иницијативе појас и пут условљено међународним економским поретком у коме САД, као најмоћнија сила, успостављају структуре односа којима се онемогућава ширење руског и кинеског утицаја у глобалном развоју.¹²⁰² Иако је на самиту председника земаља чланица Организације одржаном у Уфи 2015. године било најављено да ће доћи до повезивање између Иницијативе појас и пут и Евроазијске економске уније, то се, ипак, није десило.¹²⁰³ После низа рунди преговора и потписивања Заједничке изјаве о сарадњи у реализацији заједничких пројеката између ЕЕУ и Пута свиле (*Joint Statement on Cooperation on the Construction of Joint Eurasian Economic Union and the Silk Road Projects*), НР Кина је као самостална држава потписала уговор о остваривању облика економске и трговинске сарадње са ЕЕУ, за коју су и једна и друга страна сматрале да је најпогоднија. Уговор је потписан 17. маја 2018. године и међу бројним сегментима уговорене сарадње укључује и сарадњу у области е-трговине, трговине, инвестиција и заштиту интелектуалне својине.¹²⁰⁴ Неки теоретичари тврде да би успостављање економске интеграције између ЕЕУ и Иницијативе појас и пут имало позитивне ефекте, како по руску економију тако и по економије осталих чланица овог (интер)регионалног економског блока. Наиме, кроз остваривање међународне

¹²⁰² Li Ziguo, Wang Jiapi, “Connecting the BRI with Eurasian Economic Union Is Strategic Choice of China, Russia”, *China International Studies*, China Institute of International Studies, Beijing. Доступно на: http://www.ciis.org.cn/english/2019-06/10/content_40780998.html. Приступљено: 6.6.2024.

¹²⁰³ Mher Sahakyan, “Belt & Road Creates Increasing Cooperation Opportunities for Armenia and China”, *Belt & Road News*. Доступно на: <https://www.beltandroad.news/2019/05/02/belt-road-creates-increasing-cooperation-opportunities-for-armenia-and-china/>. Приступљено: 6.6.2024.

¹²⁰⁴ Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, July–August, 2019, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 82–98.

сарадње, ЕЕУ би ојачала свој утицај ван територије земаља чланица. Потом, иако земље чланице ЕЕУ творе одређену врсту хомогене целине, то представља и извор ограничења за успостављање дубље, шире и разноврсније сарадње, јер истоветност у индустријској производњи између земаља чланица делује као ограничавајући фактор који доводи до такмичења, а не до међусобне комплементарности.¹²⁰⁵ С друге стране, заступљени су и ставови да је на овакав начин Русија, притиснута санкцијама Запада услед кризе у Украјини, желела да заштити своју позицију економске предводнице ових земаља, а док су остале земље желеле да заштите своју крхку тржишну конкурентност од кинеског економског експанзионизма.¹²⁰⁶ Поред тога, у литератури наилазимо и на мишљења којима се истиче да је одлагање повезивања ЕЕУ са Иницијативом појас и пут дошло услед кинеског вођења преговора на билатералној основи са сваком од држава чланица, уместо са ЕЕУ као засебном целином.¹²⁰⁷ Међутим, финансијско и економско повезивање ЕЕУ и Иницијативе појас и пут остао је један од стратешких циљева у спољној политици НР Кине, што је Си Ђинпинг и потврдио у свом говору на самиту председника земаља чланица Организације одржаном у Бишкеку 2019. године, када је нагласио да ће НР Кина проналазити начине како да створи синергију по систему обостране користи између Иницијативе појас и пут и других регионалних економских блокова, као што је ЕЕУ.¹²⁰⁸

Посредни геоекономски значај ШОС-а за реализацију Иницијативе појас и пут огледа се и у чињеници да су све чланице Организације уједно и земље чланице Азијске банке за инвестиције у инфраструктури, као једног од главних извора у финансирању Иницијативе појас и пут. Циљ банке јесте инфраструктурно умрежавање земаља, што је један од руководећих циљева и принципа деловања Организације у процесу економског оснаживања ШОС

¹²⁰⁵ Li Ziguo, Wang Jiawei, "Connecting the BRI with Eurasian Economic Union Is Strategic Choice of China, Russia", *China International Studies*, China Institute of International Studies, Beijing. Доступно на: http://www.ciiis.org.cn/english/2019-06/10/content_40780998.html. Приступљено: 6.6.2024.

¹²⁰⁶ Abdul Rab, He Zhilog, "China and Shanghai Cooperation Organization (SCO): Belt and Road Initiative (BRI) Perspective", *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 9, No. 2, 2019, pp. 166–171.

¹²⁰⁷ Alexander Gabuev, "Crouching Bear, Hidden Dragon: "One Belt One Road" and Chinese-Russian Jostling for Power in Central Asia", *Journal of Contemporary East Asia Studies*, Vol. 5, No. 2, pp. 61–78.

¹²⁰⁸ Xi Jinping Attends the 19th Meeting of the Council of the Heads of Member States of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Delivers an Important Speech, Embassy of the People's Republic of China in the United States of America. Доступно на: <http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t1673206.htm>. Приступљено: 6.6.2024.

простора. Поједнако и Банка и Организација заговарају став да је „међуповезаност пречица до економског просперитета“.¹²⁰⁹ Земље чланице Организације потписале су Међувладин споразум држава чланица ШОС-а о стварању повољних услова за међународни путни саобраћај. Према речима Рашида Алимова, Генералног секретара ШОС Секретаријата у периоду од 2016. до 2019. године, овај Споразум одређеним делом представља и зелено светло амбицијама НР Кине да се преко ШОС региона повеже са Европом и земљама АСЕАН-а.¹²¹⁰ Истовремено, Банка је финансирањем пројеката у „ШОС региону“ индиректно допринела реализацији циљева дефинисаних у овом Споразуму.¹²¹¹

Иако је НР Кина кроз Организацију успела да достигне одређени ниво економске интеграције „ШОС региона“, геоекономска подршка ШОС-а Иницијативи појас и пут суочава се са бројним изазовима. Изазови проистичу из институционалне организације самог ШОС-а, самосталних амбиција држава чланица Организације – о чему нам сведочи пример Индије, али из неједнаких нивоа економске развијености држава чланица. Када је реч о институционалним недостацима, који у великој мери отежавају и ограничавају геоекономску подршку ШОС-а Иницијативи појас и пут, у први план избија институционална „лабавост“ Организације. Наиме, иако у оквиру ШОС-а постоје Конзорцијум банака и Пословни клуб и одржавају се редовни састанци министара економије, финансија, транспорта, потом гувернера народних банака и Комитета индустријалаца, Организација, још увек, нема довољно развијене капацитете обезбеђивања финансијске и других облика подршке како самим чланицама тако и Организацији као целини.¹²¹² Такође, иако ШОС формулише бројне стратегије којима се тежи успостављању што ближе (гео)економске сарадње између Организације и Иницијативе, још увек не постоји ШОС механизам који би се директно бавио финансијском, инвестиционом и другим обликом

¹²⁰⁹ Hong Yu, “Motivation behind China’s ‘One Belt, One Road’ Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 26, No. 105, 2017, p. 357.

¹²¹⁰ Rashid Alimov: *SCO Gives Green Light to China-Europe Road Transport*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20170120/196820.html>. Приступљено: 8.6.2024.

¹²¹¹ *Our Projects*, АИВ. Доступно на: <https://www.aiib.org/en/projects/list/index.html>. Приступљено: 8.6.2024.

¹²¹² Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, July–August, 2019, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 82–98. 周浩, 探索上海合作组织区域金融合作的新路径 (*Zhou Hao, Tansuo shanghai hezuo zuzhi quyu jinrong hezuo de xin lujing*), “Exploring the New Path of Financial Cooperation in the Shanghai Cooperation Organization”, *Synthesis*. Доступно на: <http://images.mofcom.gov.cn/kjxh/201909/20190904104840577.pdf>. Приступљено: 12.6.2024.

економске сарадње између ШОС-а и Иницијативе појас и пут.¹²¹³ С друге стране, то отвара додатни простор не само за даљи институционални развој и унапређење Организације, већ и за даље унапређење и кохезију заједничких циљева ШОС-а и Иницијативе појас и пут.¹²¹⁴

Оптимизација заједничких интереса ШОС-а и Иницијативе може се очекивати са становишта таласократске геополитичке и геоекономске димензије Организације, будући да је изградња поморских логистичких чворова дуж поморске руте Иницијативе појас и пут одређена као један од приоритетних циљева Тринаестог петогодишњег плана НР Кине. Међутим, иако је приступањем Индије и Пакистана, а сада и Ирана, активан маритимни потенцијал Организације, из њене институционалне структуре изостају механизми као облик логистичке и институционалне подршке развоју утицаја и позиције моћи ШОС-а у маритимном геополитичком и геоекономском простору. Са друге стране, развојем маритимног потенцијала Организације, централноазијске државе би добиле јужни крак у „откључавању“ *landlocked* географске позиције. Дакле, овим путем државе централноазијског региона не би биле само „чворишта“ инфраструктурног умрежавања, већ би им та иста инфраструктура обезбедила приступ Индијском океану, као још једној од рута за извоз нафте, гаса, злата и других ретких метала. Дакле, НР Кина, мењајући геополитички карактер Евроазије и спајајући Хартленд са Римландом кроз бројне железнице и ауто-путеве, уједно омогућава централноазијским државама приступ обалама Индијског и Пацифичког океана и скраћује пут ка новим тржиштима, што додатно јача њихов положај и даје им додатне могућности у њиховој политици балансирања. Реализација ових планова би са становишта безбедности и економије имала значајан утицај на успешност реализације кинеских спољно-политичких стратегија, а уједно и националних циљева. Међутим, развој ШОС миритимног потенцијала у великој мери ограничен је чињеницом да Индија подржава концепт Индопацифичке безбедносне стратегије по којој се Кина дефинише као ревизионистичка држава, а Русија као ревитализована малигна сила.¹²¹⁵

Развој позиције моћи ШОС-а у Индијском океану даје значајан допринос одрживости кинеског економског развоја, јер „како се кинеска економија

¹²¹³ Han Lu, “Striving for Coordinated Development of SCO and BRI”, *China International Studies*, July–August, 2019, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 82–98.

¹²¹⁴ Ibid.

¹²¹⁵ *Indo-Pacific Strategy Report*, The Department of Defense of USA. Доступно на: <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>. Приступљено: 5.6.2024.

изузетно брзо развија и напредује, а држава истовремено има релативно недовољно сировина, море представља још важнији стратешки извор за обезбеђивање одрживог развоја као важно поприште за учешће нације у међународном надметању и главна артерија за спољну трговину¹²¹⁶. Дакле, позиционирањем на обалама Индијског океана посредством ШОС-а и уз сагласност његових земаља чланица, а преваходно Индије, НР Кина би постепено градила своју позицију у стратешки важним водама Персијског залива и Хормушког пролаза. У развоју ШОС позиције у Индијском океану, Кина се може ослањати на чињеницу да ШОС није савезнички војни блок, већ Организација чији је главни циљ борба против тероризма и економско оснаживање земаља. Дакле, подвођењем развоја ШОС маритимног потенцијала у оквиру борбе против тероризма, Кина би била у далеко бољој позицији остваривања контроле над протоком робе која иде овим поморским линијама комуникације, док распоређивање и пловидба њене ратне морнарице глобалног домета не би у јавности била представљена као изазивач регионалне, па и глобалне безбедности. О улози мора као суштински битном елементу кинеског модела економског развоја преко извоза морима, говори и податак да је лука Шангај у 2018. години била највећа контејнерска извозна лука. Међу десет светских најфреквентнијих контејнерских лука у 2018. години, седам је лоцирано у НР Кини.¹²¹⁷ Дакле, сама географска структура и разноврсност земаља чланица даје ШОС-у огромне и подједнаке геополитичке и геоекономске потенцијале. Међутим, остаје да се види да ли ће Организација као целина, и НР Кина као њен носилац, имати довољно креативности за стварање синергије и хармоније од противуречних маритимних интереса земаља чланица.

Улога Развојне банке ШОС-а у координацији економских интереса НР Кине и држава Централне Азије

Замисао о стварању ШОС Развојне банке, Вен Ђабао представио је 2010. године на обележавању деветогодишњице постојања ШОС-а. Ова Банка би требало да буде додатни механизам у успостављању финансијске стабилизације земаља чланица Организације, оквир за убрзање и координацију трговинске сарадње земаља чланица и извор у финансирању инфраструктурних пројеката

¹²¹⁶ Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018, стр. 20.

¹²¹⁷ *Top 50 World Container Ports*, World Shipping Council, Доступно на: <http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/top-50-world-container-ports>. Приступљено: 8.6.2024.

у простору „ШОС региона“.¹²¹⁸ У ШОС званичним документима ова Банка први пут се спомиње у Заједничкој изјави о економској ситуацији у свету и у ШОС региону коју су премијери земаља чланица потписали у Санкт Петербургу 2011. године.¹²¹⁹ Међутим, поред идејног помињања и у другим документима који се тичу питања економског оснаживања Организације, даљи напредак у њеном успостављању, за сада, још увек није учињен. Стога, за сада је ова Банка само „концепт на папиру“ (中纸面上的概念 – *zhong zhi mian shang de gainian*).¹²²⁰

Пекинг истиче да би се успостављањем ове Банке реализовало неколико циљева, који су уједно у служби укупног економског оснаживања и финансијске интеграције „ШОС региона“. Као први циљ истиче се промовисање регионалне економске сарадње и инфраструктурне модернизације (推进地区经济合作和基础设施建设 – *tujing diqu jingji hezuo he jichu sheshi jianshe*).¹²²¹ Имајући на уму да су државе централноазијског региона земље у

развоју, ова регионална Банка давала би подстицај њиховом економском развоју и прилагођавању изазовима које намеће економска глобализација. Ово се нарочито односи на модернизацију централноазијске путне инфраструктуре. Као што смо навели, развој инфраструктуре се у оквиру ШОС економске сарадње разуме као један од предуслова за реализацију економских развојних планова. Ово је нарочито важно за централноазијске државе које су богате енергентима, али чија инфраструктура није довољно развијена. Модернизацијом енерго и путне инфраструктуре обезбедила би се физичка повезаност са већим бројем тржишта за централноазијске енергенте и друга добра, као што су пољопривредна, што би подстицајно деловало на развој трговине и укупни развој. Стога, Банка би превазилажењем овог раскорака, који постоји у жељама и инвестиционим могућностима централноазијских држава, могла дати подстицај реализацији њихових економских стратегија и развојних планова. Поред тога, истиче се да је услед непостојања одговарајућих финансијских механизма у оквиру ШОС институционалне структуре, сама позиција Организације у координацији економских интереса земаља чланица и учесница ограничена. Будући да се постојећи ШОС Конзорцијум банака

¹²¹⁸ Glenn Diesen, *Russia's Geoeconomic Strategy for Greater Eurasia*, Routledge, London, 2018, p. 105.

¹²¹⁹ *Joint Statement by the Heads of Government of the Member States of the SCO and Economic Situation in the World and in the SCO Region, 2011*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 12.6.2024.

¹²²⁰ 上合组织开发银行(Shanghe zuzhi kaifa yinghang), *SCO Development Bank*, ICBC. Доступно на: <https://www.icbc.com.cn/SiteCollectionDocuments/ICBC/Resources/ICBC/fengmao/download/2014/shanghezuzhikaifayinhang.pdf>. Приступљено: 19.6.2024.

¹²²¹ Ibid.

састоји од банака земаља чланица, финансирање обимних ШОС инфраструктурних пројеката је веома отежано, због конкуришућих интереса чланица. Успостављање Банке као институције за заједничко финансирање пројеката, један је од приоритетних задатака земаља чланица како би Организација заиста постала један од потпорних стубова економског развоја земаља „ШОС региона“. ¹²²² Као други циљ наглашава се јачање регионалне финансијске сарадње и побољшање ликвидности земаља чланица. Наиме, успостављањем Банке „утегла“ би се институционална лабавост Организације у погледу финансијске стабилизације земаља чланица и учесница. Иако у Организацији постоји Конзорцијум банака, као и механизми дељења ризика насталих као поледица глобалних финансијских поремећаја, они су се показали недовољно ефикасним у ублажавању последица Светске финансијске кризе 2008. године, иако је предвиђено да она делују управо тако у случају будућих финансијских криза. ¹²²³ Наиме, након избијања Светске економске кризе 2008. године, поред ШОС недостатака у ублажавању последица, показале су се и очигледне слабости економија ШОС земаља чланица. Као пример се узима Русија, чија је реализација пројектованих економских циљева била доведена у питање, услед осетног пада цене нафте и гаса на глобалном тржишту. ¹²²⁴ У овом смислу, Банка би функционисала и као антикризни фонд за докапитализацију економија земаља „ШОС региона“. ¹²²⁵ Иако, НР Кина нуди све ове развојне могућности, Русија и централноазијске државе ову кинеску иницијативу виде као облик јачања економског и финансијског експанзионизма НР Кине и начина умањења руског економског утицаја у централноазијском простору, ¹²²⁶ што би пореметило мултивекторску спољну политику централноазијских земаља.

¹²²² 俄官员和专家表示：中国倡议将推动上合组织新一轮发展 (*E gungyuan he zhuanjia biaoshi: Zhongguo changyi jiang tuidong shanghe zuzhi xin yi lun fazhan*), *Russian Officials and Experts Say: China's Initiative Will Promote a New Round of the SCO Development*, GOV.CN. Доступно на: http://www.gov.cn/xinwen/2017-12/01/content_5243841.htm. Приступљено: 14.6.2024.

¹²²³ 上合组织开发银行 (*Shanghe zuzhi kaifa yinghang*), *SCO Development Bank*, ICBC. Доступно на: <https://www.icbc.com.cn/SiteCollectionDocuments/ICBC/Resources/ICBC/fengmao/download/2014/shanghezuzhikaifayinhang.pdf>. Приступљено: 13.6.2024.

¹²²⁴ У 2008. години цена барела нафте је имала вредност од 40 долара по барелу. Carla P. Freeman, “New Strategies for an Old Rivalry? China-Russia Relations in Central Asia after the Energy Boom”, *Pacific Affairs*, Vo. 31, Issue, 5, 2018, pp. 635–654.

¹²²⁵ 上合组织开发银行, (*Shanghe zuzhi kaifa yinghang*), *SCO Development Bank*, ICBC. Доступно на: <https://www.icbc.com.cn/SiteCollectionDocuments/ICBC/Resources/ICBC/fengmao/download/2014/shanghezuzhikaifa yinhang.pdf>. Приступљено: 13.6.2024.

¹²²⁶ Alexander Gabuev, “Taming the Dragon: How Can Russia Benefit from China’s Financial Ambitions in the SCO”, *Russia in the Global Affairs*. Доступно на: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/taming-the-dragon/>. Приступљено: 14.6.2024.

Дакле, уколико би централноазијске државе дозволиле даљи продор НР Кине у њихов економски и финансијски сектор, то би по нашем разумевању ствари изазвало неколико последица. Прва је јачање кинеске моћи као кључног фактора и контролора централноазијског економског развоја. Уколико би НР Кина усмеравала економски развој ових земаља, она би имала и већи утицај на вођење њихове унутрашње и спољне политике балансирања. Будући да су након Светске финансијске кризе из 2008. године руски извори инвестирања и давања кредита централноазијским државама у великој мери били смањени, ове државе су морале да се директно обраће НР Кини за помоћ.¹²²⁷ Успостављање билатералне финансијске сарадње између НР Кине и централноазијских држава, подразумева и сужавање могућности да Русија има утицаја на процес финансирања развоја земаља централноазијског региона од стране Кине.¹²²⁸ Стога, Русија зазире да би НР Кина ШОС Развојну банку могла да претвори у нову потенцијалну полугу ојачавања кинеске финансијске моћи у региону, будући да она не може да се такмичи са Кином у овој сфери. Стога, разлоге за одлагање да се успостави ова Банка, поједини кинески теоретичари виде у чињеници да је Русија више фокусирана на питање безбедносне сарадње, док економску сарадњу оставља по страни.¹²²⁹ Свакако, реалносно понашања у међународним односима се не сме олако поједностављивати. Паралелно с тим истиче се мишљење да функционисање ове Банке није неопходно, будући да постоји довољан број извора за финансирање инфраструктурних пројеката и обезбеђивање финансијске подршке земљама у развоју, а које су уједно и чланице ШОС-а, па би, по њиховом закључку, успостављање ове Банке довело до преклапања институција које су већ креиране са истом наменом.¹²³⁰ Овакав став изнет је и у извештају који је Индустијска и комерцијална банка Кине (*Industrial and Commercial Bank of*

¹²²⁷ Ibid.

¹²²⁸ Ibid.

¹²²⁹ “SCO Development Bank: Prospects of the SCO Development Bank”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html. Приступљено: 12.6.2024.

¹²³⁰ Ibid. На нивоу Организације, Русија је неоснованост покретање Банке показала на посредан начин, када је на самиту шефова земаља чланица поднела нацрт документа Смернице за превазилажење последица Ковид-19 по ШОС економије (*Roadmap on Overcoming the Consequences of the Covid-19 Pandemic for the SCO Economies*). Циљеви овог документа, међу којима је и коришћење националних валута у међусобним плаћањима, биће реализовани у оквиру рада ШОС Конзорцијума банака. *The Moscow Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization*, 2020, SCO Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 11.6.2024.

China), једна од четири велике кинеске банке,¹²³¹ поднела о успостављању ШОС Развојне банке, у коме се истиче да је један од изазова реализације ове кинеске иницијативе, управо, дуплирање институција и регулисање њихових међусобних односа и надлежности. Као пример они наводе Нову развојну банку БРИКС групације земаља.¹²³² Поред тога, подвлачи се и чињеница да су земље чланице БРИКС-а, на самиту одржаном у Уфи 2015. године, потписале и Споразум о оснивању фонда за девизне резерве БРИКС-а (*The Agreement on setting BRICS Pool of Conventional Currency Reserves*), који ће располагати са 100 милијарди америчких долара ради јачања девизних резерви чланица пред могућим међународним финансијским потресима проузрокованих флукуацијом и ликвидношћу долара.¹²³³ Из аспекта решавања проблема преклапајућих функција, поставља се питање о успешности ШОС интеррегионализма, као и јасноће о подели надлежности институција које НР Кина креира као оквир за реализацију спољнополитичких иницијатива, у циљу изградње мултиполарног међународног поретка, али и остварења националних циљева као конкретизације поретка „кинеског сна“.

Улога ШОС-а у остваривању енергетске безбедности НР Кине

Још од времена отпочињања Индустијске револуције, енергија паралелно са технологијом постаје кључни елемент производње, а самим тиме и економског напретка и безбедности сваке државе.¹²³⁴ У званичним документима НР Кине, у складу с претходно наведеним теоријским одређењем, енергија се одређује као материјална основа и предуслов за даље и успешно спровођење економских реформи, технолошке и војне модернизације и побољшање

¹²³¹ Поред ове банке, у групацију „четири велика“ улазе и *Bank of China, China Construction Bank, Agriculture Bank of China*. Детаљније о овоме видети у: Dragana Mitrovic, “China’s Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35.

¹²³² 上合组织开发银行 (*Shanghe zuzhi kaifa yinghang*), *SCO Development Bank*, ICBC. Доступно на: <https://www.icbc.com.cn/SiteCollectionDocuments/ICBC/Resources/ICBC/fengmao/download/2014/shanghezuzhikaifayinhang.pdf>. Приступљено: 13.6.2024.

¹²³³ Драгана Митровић, Интервју за Н1 о Северној Кореји и састанку земаља БРИКС-а. Доступно на сајту Института за азијске студије: <https://www.ias.rs/>. “BRICS Nations Agree to Create \$100 Billion Forex Pool”, *The Economic Times*. Доступно на: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/finance/brics-nations-agree-to-create-100-billion-forex-pool/articleshow/47978331.cms?from=mdr>. Приступљено: 13.6.2024.

¹²³⁴ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 281.

квалитета живота грађана, као параметара мерења и изражавања укупне националне моћи једне државе (*综合国力 – zonghe guoli*).¹²³⁵

Услед убрзаног економског развоја и раста НР Кине, питање енергетске безбедности постало је изузетно важно. Енергетска самодовољност НР Кине бива угрожена по други пут у историји.¹²³⁶ НР Кина 1993. године постала је нето увозник нафте, а од 2013. године је и највећи светски увозник овог енергента.¹²³⁷ Стога, константно растућа потреба за енергентима условљава одређене промене понашања у спољној и унутрашњој политици НР Кине. Поред повећања увоза енергената и стварања стратешких резерви нафте, Кина предузима и низ других дугорочних, паралелних и међусобно повезаних акција које за циљ имају обезбеђивање енергетске безбедности.¹²³⁸ Додатно, спроводи реформе система домаће енерго индустрије, као што је модернизација постојеће и изградња нове домаће енерго инфраструктуре и искоришћавање енергетских потенцијала из домаћих басена (Тарим, Џунгар, Турпан, Ђаидам, Ордос, Сунлијао, Бохаји, Ерлиан, Сечуан, северно-тибетски, јужно-хубејски и Ђианхан).¹²³⁹ Модернизација домаће енерго индустрије праћена је и осавремењивањем технологија у другим гранама индустрије, тако што Кина уводи зелену технологију која има за циљ ефикаснију употребу енергената. Суочавајући се, између осталог, и са катастрофалним еколошким последицама „реформе и отварања“¹²⁴⁰ НР Кина иницира и низ акција које имају за циљ

¹²³⁵ *China's Energy Policy 2012*, The State Council of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284499.htm. Приступљено: 18.6.2024. Chi Zhang, *The Domestic Dynamics of China's Energy Diplomacy*, World Scientific Publishing, Co. Pte. Ltd, Singapore.

¹²³⁶ О првом нарушавању енергетске самодовољности НР Кине услед кинеско-совјетског сукоба погледати у: Zha Daojing, "China's Energy Security and Its International Relations", *The China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 3, No. 3, November, 2005, pp. 39–54. Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995.

¹²³⁷ Xuanli Liao, "Central Asia and China's Energy Security", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 4, No. 4, 2006, Central Asia Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, pp. 61–69.

¹²³⁸ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 134.

¹²³⁹ *Ordos Basin*, CNPC. Доступно на: <http://www.cnpc.com.cn/en/xhtml/pdf/19-Ordos%20Basin.pdf>. Приступљено: 15.6.2024.

¹²⁴⁰ Данас је у НР Кини седам од десет највише загађених градова на свету, а сви њени ионако оскудни водотокови су загађени, укључујући и морско приобаље. Драгана Митровић, „Кина, економска модернизација и њена одрживост“, у: Митровић Драгана (ур.), *Развојна политика и развојни ресурси земаља Азије*, Факултет политичких наука, Београд, 2009, стр. 21. Такође, 2014. године загађеност ваздуха је у појединим деловима НР Кине била 30 до 45 пута већа од нивоа прописаног од стране Светске здравствене организације. Детаљније о овоме у: Michael

промене у структури енергената и смањење нивоа емисије угљен-диоксида и других штетних гасова у атмосферу. Промена структуре енергената најпре се огледа у повећању удела горива које се добија из обновљивих и нефосилних извора енергија. На нивоу спољне политике, НР Кина спроводи акције географске и структурне диверсификације у увозу енергената, инвестира у повећање капацитета постојећих или у откривање нових нафтних и гасних поља и инвестира у изградњу хидроелектрана, ветро и соларних паркова. Кинески прекогранични маневри у обезбеђивању енергетске безбедности праћени су и преузимањем иностраних енерго фирми. Као једну од гаранција успешности реализације и координације ових акција, представља и реформа институционалног и законског оквира који је надлежан за питање енергетике и енергетске безбедности НР Кине. Дакле, обезбеђивање енергетске безбедности додатно је утицало на НР Кину да се у свету међузависности реализација националних циљева не може ослањати на затвореност и самодовољност, већ на стратешки начин снажења сопствене позиције у међународним односима. У том контексту, НР Кина улаже ресурсе, материјалне и нематеријалне како би створила повољно окружење за реализацију ових циљева.¹²⁴¹ Кинески истраживач Џао Хунту (Zhao Hongtu) издваја седам спољних претњи по кинеску енергетску безбедност. Као прву претњу издваја раскорак у понуди и потражњи за енергентима, док из ове претње произлази и претња базирана на веома оштрој конкуренцији, не само у погледу куповине енергената већ и у погледу контроле извора и рута допремања нафте и гаса, и других ретких метала. Имајући ово на уму, диверсификација извора и рута допремања нафте и гаса намеће се као један од стратешких приоритета у обезбеђивању енергетске безбедности. Како би се постигла географска диверсификованост извора и рута, поједини кинески теоретичари предлажу да Пекинг реализује „три стратегије од по једне трећине“. Наиме, по овој стратегији, једну трећину нафте НР Кина би требало да увози са Блиског истока и Африке, једну трећину из Азијско-пацифичког региона, а једну трећину из Русије и централноазијских земаља.¹²⁴² Трећа претња се јавља у форми флукуација цене нафте и гаса на глобалном тржишту.¹²⁴³ Повећање цене нафте

Greenstone, Patrick Schwarz, *Is China Winning its War on Pollution*, Energy Policy Institute at the University of Chicago, Chicago, 2018.

¹²⁴¹ Chi Zhang, *The Domestic Dynamics of China's Energy Diplomacy*, World Scientific Publishing, Co. Pte. Ltd, Singapore, 2015.

¹²⁴² *Ibid.*, p. 293.

¹²⁴³ George Friedman, “The Geopolitics of China”, *Investors Insight*. Доступно на: http://www.investorsinsight.com/blogs/john_mauldins_outside_the_box/archive/2008/06/12/the-geopolitics-of-china.aspx. Приступљено: 18.6.2024.

и гаса директно ће утицати и на цену добара које НР Кина извози, и то ће директно изазвати и њену извозно оријентисану стратегију као једног од мотора економског развоја. С циљем предупредивања или превазилажења ове претње, НР Кина је поред субвенционисања и на друге начине подстицала реализацију стратегије глобалног присуства кинеских нафтних конгломерата: *China National Petroleum Corporation (CNPC)* и *PetroChina, China Petroleum and Chemical Corporation (Sinopec)*, *China National Offshore Oil Corporation (CNOOC)*, *Sinochem Corporation* и *CITIC Group*.¹²⁴⁴ Дакле, ове компаније су уз државну економску и политичку подршку и поштовање међународних, у неким сегментима флексибилних правила, успеле да постану важни актери на међународном тржишту енергентима. Међутим, с друге са стране, НР Кина и као веома битан кредитор и инвеститор није увек успевала да реализује своје планове, као у случају одређених пројеката у Каспијском басену.¹²⁴⁵ Са становишта кинеског развоја, заштита кинеске економије од скокова цена нафте нарочито је значајна, ако имамо на уму не само економске и политичке последице два „нафтна шока“,¹²⁴⁶ већ и чињеницу да је НР Кина у 2019. години увозила око десет милиона барела нафте на дневном нивоу.¹²⁴⁷ Када је реч о спремности кинеске бирократије да на ефикасан начин одговори изазовима вртоглавог раста или пада цене нафте и гаса, Ерика Даунс (Erica Downs) истиче да, иако обезбеђивање енергетске безбедности представља један од кључних приоритета за кинеску националну безбедност, државна бирократија нема довољно развијене капацитете да ово питање ефикасно регулише. Она тврди да, услед веома сложене бирократске апаратуре НР Кине, настаје мањкавост због преклапања функција великог броја агенција које се баве спровођењем државне енергетске стратегије.¹²⁴⁸ Истовремено, бројност и преклапање

¹²⁴⁴ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 133–155.

¹²⁴⁵ “China Oil Giant Dealt a Setback”, *New York Time*., Доступно на: <https://www.nytimes.com/2003/05/13/business/china-oil-giant-dealt-a-setback.html>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁴⁶ Као што истиче и професорка Драгана Митровић, нафтни шокови су променили структуру међународне политичке економије, па самим тиме и међудржавне политичке односе. У таквој ситуацији, „богатство и моћ се селе у руке оних који поседују енергију, у овом случају нафту, а одлива се из руке оних који је немају.“ Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012, стр. 284.

¹²⁴⁷ “China’s Crude Oil Imports Surpassed 10 million Barrels per Day in 2019”, *U.S. Energy Information Administration*. Доступно на: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43216>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁴⁸ Erica Downs, “China’s New Energy Administration”, *China Business Review*, November–December, 2008. Доступно на: http://www.frankhaugwitz.eu/doks/policy/2008_11_China_NEA_Brookings.pdf. Приступљено: 19.6.2024.

надлежности подразумевају спори пренос, а неретко и „губљење“ информација. Ова ситуација се мења од марта 2008. године када је Свекинески народни конгрес одобрио реорганизацију, тј. спајање бројних група које су се бавиле питањем енергетике у оквиру Државне комисије за реформу и развој и Државне комисије за науку, технологију и индустрију националне одбране. Резултат ове реорганизације представља успостављање Државне администрације за енергетику.¹²⁴⁹ Међутим, оснивање овог тела још увек није решило проблем превеликог утицаја директора нафтних компанија, што је условљавало и даље постојање паралелних нивоа одлучивања и у неформалним и у формалним политичким сферама. С циљем превазилажења овог изазова, кинеска влада 2010. године оснива и Државну комисију за енергију као кровну институцију, која ће бити надлежна за реализацију националне енергетске стратегије.¹²⁵⁰ Потом, као претња по кинеску енергетску безбедност издваја се и понашање одређених западних земаља које кинески стратеги разумеју као начин запречавања кинеског раста и развоја кроз директно изазивање кинеске националне безбедности. У том смислу, када је реч о потенцијалном прекиду дотока нафте и гаса као безбедносног и економског изазова по НР Кину, своју пажњу Пекинг, углавном, фокусира на Малајски теснац и Ломбоко мореуз и америчко војно присуство на стратешки важним тачкама. Међу кинеским аналитичарима прихваћено је мишљење да онај ко контролише Малајски теснац има директну контролу над кинеском енергетском безбедношћу.¹²⁵¹ Но, какав одговор би НР Кина требало да формулише на изазове евентуалног прекида дотока енергената – мишљења у кинеској академској заједници су подељена. С једне стране, Џанг Венму заговара став да НР Кина мора да ангажује војску у обезбеђивању енергетске безбедности и заштити националних интереса. У том смислу, за НР Кину од кључног је значаја развој националне стратешке свести и ратне морнарице глобалног домета.¹²⁵² Један од примарних одбрамбених циљева кинеске војске је да овакав тип блокаде учини немогућим или веома скупим по другу страну.¹²⁵³ С друге стране пак, међу

¹²⁴⁹ Ibid.

¹²⁵⁰ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 137.

¹²⁵¹ Ian Storey, “China’s Malacca Dilemma”, *China Brief*, Vol. 3, No. 3, Jamestown Foundation. Доступно на: <https://jamestown.org/program/chinas-malacca-dilemma/>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁵² Chi Zhang, *The Domestic Dynamics of China’s Energy Diplomacy*, World Scientific Publishing, Co. Pte. Ltd, Singapore, p. 299.

¹²⁵³ George Friedman, “The Geopolitics of China”, *Investors Insight*. Доступно на: http://www.investorinsight.com/blogs/john_mauldins_outside_the_box/archive/2008/06/12/the-geopolitics-of-china.aspx. Приступљено: 12.6.2024.

припадницима кинеске академске заједнице запажамо и анализе које заговарају становиште да питање енергетске безбедности представља пре свега (гео)економски изазов, и да се у складу с тим мора реализовати кроз приступе који одговарају тржишној економији.¹²⁵⁴ Напослетку, као претња се издваја и промена енергетске структуре у кинеском економском развоју.¹²⁵⁵ Према подацима Државног статистичког бироа НР Кине за 2017. годину, угаљ је чинио око 60% у структури укупне потрошње енергената НР Кине. На другом месту је била нафта са око 18%, потом обновљиви извори енергије са око 13%, и на крају гас са око 8%.¹²⁵⁶ Иако, угаљ и даље држи примат у енергетској структури његов удео постепено опада, што је у складу са кинеским амбицијама да смањи емисију штетних гасова и да „смањи потрошњу енергије по јединици новостворене вредности производа“,¹²⁵⁷ чиме би се дао допринос глобалној борби против климатских промена.¹²⁵⁸

У стратешким документима која се тичу обезбеђивања енергетске безбедности, као питање које „далеко превазилази суверени или регионални значај“,¹²⁵⁹ Пекинг заговара став да би међународна заједница требало да се придржава приступа које је НР Кина дефинисала као нови концепт безбедности. НР Кина спољну (безбедносну) политику заснива на становишту хармонизације различитих интереса, а не на хомогенизованим безбедносним савезима. По кинеском разумевању ствари, безбедност па и читаво међународно друштво, представљају отворене и сложене процесе који су у сталном настајању, а не статичне категорије које односе између различитих актера дефинишу као непомирљиве, приликом чега победу односи само једна страна.¹²⁶⁰ У том

¹²⁵⁴ Chi Zhang, *The Domestic Dynamics of China's Energy Diplomacy*, World Scientific Publishing, Co. Pte. Ltd, Singapore, 2015, p. 300.

¹²⁵⁵ Ibid., p. 290.

¹²⁵⁶ “China Statistical Yearbook 2018”, *National Bureau of Statistics of China*. Доступно на: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁵⁷ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 139.

¹²⁵⁸ Jennifer Duggan, “China Pledges to Cut Emissions at UN Climate Summit”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/environment/chinas-choice/2014/sep/24/china-pledges-to-cut-emissions-at-un-climate-summit>. Приступљено: 19.6.2024.

¹²⁵⁹ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, у, Миломир Степић (ур.), *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 179.

¹²⁶⁰ Qin Yaqing, “International Society as a Process: Institutions, Identities, and China's Peaceful Rise”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, 2010, pp. 129–153.

контексту, обезбеђивање енергетске безбедности би требало да буде базирано на следећих неколико премиса: 1. јачање дијалога и комуникације међу државама извозницама и увозницама енергије, и транзитним земљама; 2. технологију за уштеду енергије и остваривање енергетске ефикасности учинити што доступнијом земљама широм света; 3. ширењу мреже партнерстава за заједничко улагање у истраживање и екстракцију нафте и гаса; 4. сарадњи међународне заједнице у стабилизацији ситуације на Блиском истоку, као региона који пресудно утиче на цене енергената на глобалном тржишту, а тиме и на глобални економски развој, и 5. сарадњи у обезбеђивању рута којима се нафта и гас допремају. Уколико се међународна заједница придржава новог концепта безбедности у обезбеђивању енергетске безбедности и, уопште, изградње међународног енергетског поретка, по кинеском разумевању ствари избећи ће се геополитички сукоби и политизација овог питања.¹²⁶¹ Кроз продубљивање енергетске сарадње Кина постаје кључни чинилац у економском оснаживању, а самим тиме и стабилности, како земаља извозница тако и земаља увозница енергената, што Кина види и као начин превазилажења неуједначеног развоја њених суседа, па и шире, а којима Пекинг покушава да умањи забринутост поводом кинеског геоекономског и геополитичког интересног понашања.¹²⁶² Остваривање стабилне међународне сарадње с циљем обезбеђивања енергетске безбедности има позитиван утицај и на кинеску стратегију стварања стратешких резерви нафте. Наиме, Државни савет је одлуком из 2001. године утврдио политику стварања стратешких резерви сирове нафте. Ова политика се реализује у три фазе и након реализације финалне фазе НР Кина ће имати стратешке резерве сирове нафте од скоро 500 милиона барела, што ће јој омогућити, у случају евентуалног прекида увоза, одрживо снабдевање овим енергентом до сто дана.¹²⁶³

Развијање сарадње са централноазијским државама, као део стратегије обезбеђивања енергетске безбедности, наметнуло се као логичан избор услед неколико међусобно повезаних разлога, од којих први чини стратегија географске диверсификације извора и рута допремања нафте и гаса, будући да највећи део кинеског увоза нафте полази са безбедно динамичног Блиског истока која се допрема поморским линијама комуникације. Ови извори и руте

¹²⁶¹ *White Paper on Energy – China's Energy Conditions and Policies*, China.org.cn. Доступно на: <http://www.china.org.cn/english/environment/236955.htm>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁶² Shi Ze, "Empowering the Belt and Road with Energy and Resource Cooperation", *China International Studies*, July, 2018, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 58–76.

¹²⁶³ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 136.

не само да су изложене пиратским и терористичким нападима, већ се налазе и под доминантном војном контролом САД-а. Поред тога, изградњом нафтовода и гасовода којима би се НР Кина повезала са енергентима богатим суседством, тј. централноазијским регионом, Пекинг би успео да реализује још дубљу хоризонталну и вертикалну интеграцију Синђанга са кинеском централном влашћу. Паралелно с тим, енергетским умрежавањем са земљама централноазијског простора и Русијом, а потом и другим чланицама и учесницама ШОС-а, Пекинг би дао велики подстицај развојним плановима економског оснаживања неразвијених западних области.

Мултилатерална енергетска сарадња, у оквиру Организације, одвија се кроз систем одржавања редовних састанака министара задужених за економију и трговину и специјализованих државних радних група задужених за ово питање, као и представника Пословног клуба и Енергетског клуба.¹²⁶⁴ Међутим, и поред овакве организационо-институционалне структуре ШОС-а и велике важности питања продубљивања сарадње у области енергетике,¹²⁶⁵ мултилатерални приступ енергетској сарадњи још увек није на нивоу који је могућ, не само доказаним резервама нафте и гаса којима располажу земље чланице и учеснице овог интеррегионалног механизма, већ и њиховом географском позицијом и апсорпционом снагом НР Кине и Индије. Стварање ШОС заједничког тржишта енергената, као дела ШОС Енергетске стратегије за Азију, још увек остаје само идеја којом би се такмичење претворило у синергију међусобних интереса.¹²⁶⁶ За сада, енергетска сарадња НР Кине са овим земљама одвија се на билатералном плану и подразумева изградњу нафтовода, гасовода, откривање нових или повећање екстракције из већ постојећих нафтних и гасних поља. Поред тога, НР Кина преузима или кроз докапитализацију узима учешће у приватним и националним нафтним компанијама које послују у овим земљама,

¹²⁶⁴ Maryna Shavaliyova, "Energy Cooperation and Competition within the SCO", in: Anatoliy A. Razanov (eds.), *The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia's Energy Security*, The Geneva Centre for Democratic Control and Armed Forces, Geneva, 2013, p. 51.

¹²⁶⁵ "Article by the Executive Director, Center for Global and Strategic Studies of Pakistan Khalid Taimur Akrm on the Economic Potential of the SCO", *SCO/News*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20200428/644757.html>. Приступљено: 18.6.2024. Тако се у Декларацији председника потписаној у Бишкеку 2007. године истиче да ће се у складу са могућностима, захтевима, приликама и потенцијалима ШОС земаља чланица интензивирати политичка сарадња између земаља извозница, транзитних и земаља потрошача/увозница енергената. *Bishkek Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁶⁶ Maryna Shavaliyova, "Energy Cooperation and Competition within the SCO", in: Anatoliy A. Razanov (eds.), *The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia's Energy Security*, The Geneva Centre for Democratic Control and Armed Forces, Geneva, 2013, p. 60.

уз инвестиције и кредитирње у развој (зеленог) енергетског сектора ових земаља.¹²⁶⁷ Будући да енергетски сектор представља питање националне безбедности сваке земље чланице и учеснице, али другачије по карактеру у односу на борбу против тероризма, сасвим је разумљиво што се оне опредељују да буде под директном државном контролом.

Како наводе Митровић и Траиловић, кинеска страна је „агилна у подстицању интензивирања сарадње у области заједничког истраживања нафте и гаса, нудећи своје партнерске предности – савремену технологију, финансијску подршку за истраживање и експлоатацију, ангажовање минимум деведест одсто локалне радне снаге, поштовање домаћих прописа и еколошких стандарда.“¹²⁶⁸ Поштовање стандарда, такође, зависи и од агилности земље домаћина која сарађује са НР Кином. Они истичу пример овакве билатералне кинеске сарадње са земљама централноазијског простора кроз Кина–Казахстан нафтовод, дужине од скоро 3.000 километара, са капацитетима преноса сирове нафте од десет милиона тона годишње. Овај нафтовод, који су обе стране равноправно финансирале, преноси нафту од западног Казахстана до рафинерије Душанци у Синђангу. Одатле, нафта се мрежом домаћих нафтовода преноси до истока земље, где је и лоцирана највећа потрошња.¹²⁶⁹ Овим нафтоводом, од његовог почетка рада до краја 2019. године, НР Кина је увезла 119 милиона тона сирове нафте и за то је Казахстану платила преко шездесет милијарди америчких долара.¹²⁷⁰ Такође, 2005. године, *CNPC* је споразумним преузимањем постао власник *Petro Kazakhstan Inc.* За ово преузимање, кинеска страна је уложила преко четири милијарде америчких долара, што је уједно до тада представљало највеће кинеско улагање у иностранству.¹²⁷¹

¹²⁶⁷ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, у: Миломир Степић (ур.), *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 177–194.

¹²⁶⁸ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 142.

¹²⁶⁹ *Ibid.*, стр. 143. “Kazakhstan-China Crude Oil Pipeline”, *Hydrocarbons Technology*. Доступно на: <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/kazakhstan-china-crude-oil-pipeline/>. Приступљено: 19.6.2024.

¹²⁷⁰ “Nearly 120 mln Tonnes of Crude Oil Piped from Kazakhstan to China”, *Global Times*. Доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/1152532.shtml>. Приступљено: 18.6.2024.

¹²⁷¹ Такође, *China National Oil & Gas Exploration & Development Corp (CNODC)*, ћерка фирма *CNPC* је 2003. године од казачке владе купила 25% деоница *Aktobemunaigas Corp.* У власничкој структури ове компаније кинески конгломерат је достигао удео од 85,42 одсто. На овај начин, *CNPC* је учврстио позицију главног доносиоца одлука, управљача и креатора развојних планова и стратегија *CNPC Aktobe*. Xuanli Liao, “A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh

Посматрано из аспекта енергетске безбедности, реализација ових пројеката представља велики помак у кинеским амбицијама да диверсификује изворе и руте допремања нафте и тиме умањи своју зависност и рањивост коју намеће безбедносни проблем Малајског теснаца. Геоекономско јачање НР Кине у енергетском сектору Казахстана настављено је и у наредним годинама. Тако је приликом посете кинеског председника Си Ђинпинга Казахстану, септембра 2013, *CNPC* од казачког *KazMunaiGas* за око пет милијарди америчких долара купио удео од 8,33% Кашаган офшор нафтног поља, лоцираног у Каспијском басену.¹²⁷² Пример Кашаган офшор нафтног поља представља наставак кинеског интересног преузимања, у целисти или дела, власничке структуре нафтних и гасних поља у Казахстану. Наиме, крајем 2002. године кинески конгломерат *CNPC* постао је власник 50% казачког Салежан поља, а 2003. године иста кинеска корпорација је у две фазе постала власник гасног и нафтног поља Северни Бузачи. У 2004. години *Sinopec* је за преко 160 милиона америчких долара откупио америчку нафтну компанију (*American First International Oil Company*), чиме је добио лиценце да врши екстракцију нафте из Федоров, Мездуреченск, Сагиз, Бегајдар и Сазанкурак нафтних поља.¹²⁷³ Поред тога, Развојна банка Кине (*China Development Bank*) одобрила је кредит од три милијарде америчких долара, а Извозно-увозна банка Кине (*ExIm Bank*) кредит од пет милијарди америчких долара за развој иновативне енерго индустрије у Казахстану.¹²⁷⁴ Успешна реализација кинеских стратешких геоекономских замисли пробудила је подозрење Запада, што је резултирало спречавањем реализовања других кинеских пројеката у енергетском сектору Казахстана.¹²⁷⁵ Тако 2005. године кинески конгломерати *CNPC* и *Sinopec* нису

Energy Diplomacy”, *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XII, Issue 2, Winter/Spring, 2006, p. 41. Поред тога, НР Кина, односно *CNPC*, је са Узбекњефтгасом 2007. године потписала споразум вредан 600 милиона америчких долара, којим је купила двадесет и три мања нафтна поља у области Бухара (Bukhara). Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 147.

¹²⁷² Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 133–155.

¹²⁷³ Irina Ionela Pop, “China’s Energy Strategy in Central Asia: Interactions with Russia, India and Japan”, *UNISCI Discussion Papers*, No. 24, October 2010, стр. 217.

¹²⁷⁴ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр.133–155.

¹²⁷⁵ Xuanli Liao, “A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy”, *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XII, Issue. 2, Winter/Spring, 2006, pp. 39–51.

успели да преузму британске акције у *Agip KCO International Consortium*-у, услед оштрог противљења од стране *Shell*-а, *Exxon Mobil*-а, *TotalFinaElf*-а и *Conoco Phillips*-а и прикључе се истраживању, а потом и екстракцији нафте из Дархан нафтног поља (*Darkhan*) у Каспијском басену.¹²⁷⁶

Веома успешну енергетску сарадњу НР Кина успоставила је и са Русијом. Енергетска сарадња између ове две државе интензивира се од 2005. године, када је руска државна корпорација Росњефт железницом почела да извози нафту у НР Кину. Овим извозом Русија је отплаћивала кредите које је узела од НР Кине како би Росњефт успео да преузме *Yuganskneftegaz*, кључни део друге руске нафтне компаније *Yukos*, која је била национализована након хапшења олигарха Михаила Ходоровског.¹²⁷⁷ Веома велики подстицај енергетској сарадњи између Русије и НР Кине дат је реализацијом гигантског руског нафтовода Источни Сибир–Тихи океан (*Eastern Siberia–Pacific Ocean – ESPO*), који руску нафту чини доступном купцима на Пацифику, тј. Јапану, Јужној Кореји, САД-у и НР Кини. Овај нафтовод дужине 4.000 километара реализован је у две фазе. Прва фаза је започета 2005. године, а завршена је три године касније изградњом нафтовода дужине 800 километара, који се протеже од Тајшета до Скороводина. Капацитете овог нафтовода додатно проширује нафтовод Омск–Иркутск, будући да се са нафтоводом Источни Сибир–Тихи Океан спаја у његовој почетној тачки, тј. у Тајшету.¹²⁷⁸ Међутим, руска страна је најавила одлагање друге фазе која је требало да иде од Ангарска до Даћина, обавештавајући актере да се врше анализе које ће утврдити да ли је корисније, пре свега по руску страну, да се уместо крака Ангарск–Даћин нафтовод завршава у Нахотки. Јапан је од саме најаве конструкције гасовода покушавао да на разне дипломатске начине приволи Москву да се овај инфраструктурни пројекат заврши на руском Далеком истоку, наместо у већ договореној рути Ангарск–Даћин. Наиме, тадашњи јапански премијер Јуничиро Коизуми је приликом своје званичне посете Русији 2003. године издејствовао потписивање Акционог плана од шест тачака (*six-points action plan*), као оквира за

¹²⁷⁶ Irina Ionela Pop, “China’s Energy Strategy in Central Asia: Interactions with Russia, India and Japan”, *UNISCI Discussion Papers*, No. 24, October 2010, pp. 217.

¹²⁷⁷ Alexander Gabuev, “Friends with Benefits: Russian-Chinese Relations after the Ukraine Crises”, *Carnegie Moscow Center*. Доступно на: <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>. Приступљено: 20.6.2024. Када је реч о преузимању нафтних корпорација, руска Дума је 2002. године блокирала кинеско преузимање компаније Славњефт. Nicklas Norling, “Russia’s Energy Leverage over China and the Sinorec-Rosneft Deal”, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 4, No. 4, 2006, pp. 31–38.

¹²⁷⁸ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 145.

продубљивање економске, енергетске и дипломатске сарадње ове две државе. У оквиру овог Акционог плана Јапан је Русији понудио финансијски пакет од седам милијарди америчких долара, односно пет милијарди инвестиција за конструкцију нафтовода и две милијарде кредита за развој сибирских нафтних поља.¹²⁷⁹ Ову јапанску понуду професорка Драгана Митровић види као „школски пример преламања нових и старих поимања безбедности и сарадње – теорије сарадње на принципима обостране користи, те политике *containment* главног ривала“.¹²⁸⁰ После вршења (гео)економских, (гео)политичких и безбедносних анализа, руска страна се определила за већ уговорену маршруту од Ангарска до Даћина, рафинерије лоциране на североистоку НР Кине.¹²⁸¹

Следећи велики пројекат у енергетској сарадњи Русије и НР Кине представља гасовод *Снага Сибира*, чија је укупна вредност око 400 милијарди америчких долара. Уговор о конструкцији овог гасовода потписан је 2014. године. По слову овог Уговора, руска страна би у наредних 30 година гасоводом требало да извози у НР Кину око 38 милијарди кубних метара гаса на годишњем нивоу.¹²⁸² Изградња гасовода планирана је у две фазе: првом фазом, односно источним краком гасовода Снага Сибира, у дужини од 2.200 километара, пумпа се гас од Јакутије (поље Чајандинскоје) до Благовешченска, на кинеско-руској граници. Пуштен је у рад 2. децембра 2019. године.¹²⁸³ Друга фаза подразумева продуживање гасовода све до Иркутске области, одакле ће се од 2022. године из гасних поља Ковиктинскоје упумпавати гас у гасовод Снага Сибира.¹²⁸⁴ Реализација пројекта Снага Сибира, тј. његовог источног крака, била је оптерећена бројним изазовима, које су Русија и НР Кина

¹²⁷⁹ Xuanli Liao, „Central Asia and China’s Energy Security“, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 4, No. 4, 2006, Central Asia Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, pp. 61–69.

¹²⁸⁰ Dragana Mitrović, *Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. Septembra 2001. godine*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2005, str. 5. Доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁸¹ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр.133–155. “Angarsk-Daqing Line Adopted for Priority Construction”, *China.org.cn*. Доступно на: <http://www.china.org.cn/english/2003/May/65322.htm>. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁸² Alexander Gabuev, “Friends with Benefits: Russian-Chinese Relations after the Ukraine Crises”, *Carnegie Moscow Center*. Доступно на: <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁸³ *Power of Siberia*, Gazprom. Доступно на: <https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/>. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁸⁴ Ibid.

превазишле и тиме још више учврстиле однос који кинеска страна назива „свеобухватним стратешким партнерством усаглашавања за нову еру“.¹²⁸⁵ За руску страну, такође, овај гасовод билатералну сарадњу подиже на виши ниво. Такође, пуштање гасовода у рад представља још један корак у реализацији циља да трговински обим између две стране достигне вредност од 200 милијарди америчких долара до краја 2024. године.¹²⁸⁶

Илустрација 1. Графички приказ допремања нафте и гаса из Русије у НР Кину

Извор: Power of Siberia, Gazprom. Доступно на: <https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/>.

Конструкција гасовода Снага Сибира 2 још увек је на нивоу преговарачке идеје између две стране. Русија је понудила да конструише гасовод преко Алтајских планина све до Синђанга, којим би се на годишњем нивоу испоручивало 30 милијарди кубних метара гаса. Овај гасовод би заправо

¹²⁸⁵ “China, Russia Agree to Upgrade Relations for New Era”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-06/06/c_138119879_2.htm. Liang Jun, Gao Yanan, “China, Russia Ink Long-Awaited Gas Deal”, *English. People. CN*. Доступно на: <http://en.people.cn/n/2014/0522/c90883-8730698.html>. Alexander Gabuev, “Friends with Benefits: Russian-Chinese Relations after the Ukraine Crises”, *Carnegie Moscow Center*. Доступно на: <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁸⁶ „Отворен гасовод Снага Сибира, вредност пројекта 400 милијарди долара“, *РТС*. Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3757539/otvoren-gasovod-snaga-sibira-vrednost-projekta-400-milijardi-dolara.html>. Приступљено: 20.6.2024.

представљао модернизацију већ постојеће инфраструктуре, и Гаспром би у гасовод упумпавао гас из већ постојећих гасних поља лоцираних у западном Сибиру. Неслагање између Гаспрома и *CNPC*-а јавило се приликом уговарања цене гаса. Гаспром је инсистирао на цени гаса коју плаћа Немачка, док је НР Кина то одбила, рекавши да је за њу у том случају економски корисније да се ослања на гас који добија преко гасовода Централна Азија–Кина.¹²⁸⁷ Поводом немогућности постизања договора око цене гаса који би овим гасоводом Русија испоручивала НР Кини, и поред подизања нивоа сарадње на ниво свеобухватног стратешког партнерства, стиче се утисак да НР Кина одржавање руског извоза нафте и гаса претвара у алатку за искоришћавање позиције Русије коју Запад константно слаби санкцијама.

Уговор о конструкцији гасовода Централна Азија–Кина потписан је априла 2006. године. Овим гасоводом, потрошачи у кинеском индустријализованом истоку снабдевају се гасом из гасних поља лоцираних на територијама Туркменистана, Узбекистана и Казахстана. Укључене стране су изградњу гасовода отпочеле 2007. године.¹²⁸⁸ Компаније које су радиле на конструкцији овог гасовода су *CNPC*, *KazMunayGaz*, *UzbekNeftGaz* и *Turkmengaz State Concern*.¹²⁸⁹ Гасовод се састоји од неколико крака. Крак А, дужине 1.883 километара, пуштен је 2009. године, док је крак Б, исте дужине, отпочео са радом октобра 2010. године. Изградња крака Ц, једнаке дужине као два претходна, завршен је 2013. године. Кроз крак Ц од 31. маја 2014. године почео је да се допрема гас до кинеских домаћинстава и других потрошача. Кроз гасовод Централна Азија–Кина, НР Кина увози око 55 милијарди кубних метара гаса на годишњем нивоу, што је 20% од укупне кинеске годишње потрошње овог енергента. Према слову Уговора, Туркменистан се обавезује да ће НР Кини у наредних 30 година испоручивати 30 милијарди кубних метара гаса на годишњем нивоу. У испоруци ће учествовати *Amu Darya River Gas Co* у власништу *CNPC* са 10,7 милиона кубних метара гаса, а преосталих 19,3 милијарди кубних метара ће након екстракције у гасовод упумпавати туркменистански *Natural Gas Konzern*. Испоруке су почеле 14. децембра 2009.

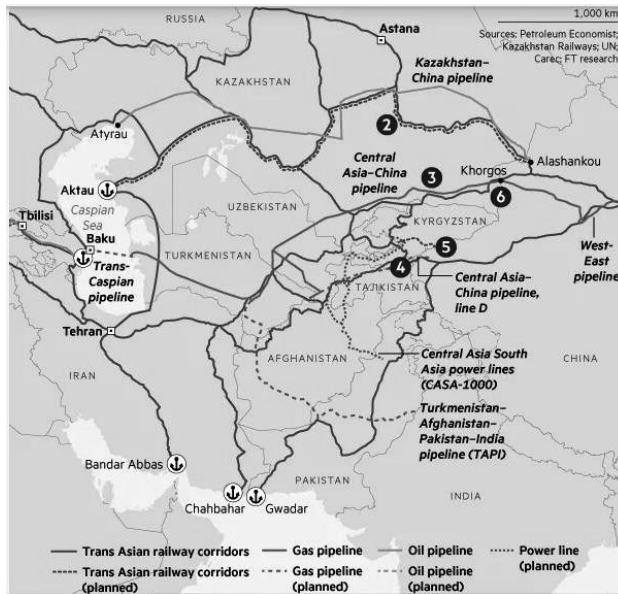
¹²⁸⁷ Alexander Gabuev, "Friends with Benefits: Russian-Chinese Relations after the Ukraine Crises", *Carnegie Moscow Center*. Доступно на: <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁸⁸ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр. 133–155.

¹²⁸⁹ *Central Asia-China Gas Pipeline CNPC*, Доступно на: https://www.cnpc.com.cn/en/CentralAsia/CentralAsia_index.shtml. Приступљено: 20.6.2024.

године, чиме је НР Кина постала највећи купац туркменског гаса.¹²⁹⁰ Овим путем, НР Кина је поред Русије постала један од кључних актера у енергетском сектору Туркменистана. Овај гасовод мења употребу 73 милиона тона угља, чиме је званични Пекинг смањио емисију угљен-диоксида за око 78 милиона тона и сумпор-диоксида за око милион тона на годишњем нивоу.¹²⁹¹ Гасовод Централна Азија–Кина се у Хоргошу, Синђанг, повезује на гасовод број 2 мреже Запад–Исток гасовода којим НР Кина допрема гас индустријализованом истоку, тј. Шангају, Гуангџоу и Хонг Конгу.¹²⁹²

Илустрација 2. Графички приказ допремања нафте и гаса из Централне Азије у НР Кину

Извор: “Map Connecting Central Asia”, Financial Times. Доступно на: <https://www.ft.com/content/ee5cf40a-15e5-11e6-9d98-00386a18e39d>.

¹²⁹⁰ Драгана Митровић, Драган Траиловић, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска Политичка мисао*, број 2/2014, год. 21, vol. 44, Институт за политичке студије, Београд, стр.148.

¹²⁹¹ “CNPC: Line C of Central Asia – China Gas Pipeline Operational”, *Offshore Energy*. Доступно на: <https://www.offshore-energy.biz/cnpc-line-c-of-central-asia-china-gas-pipeline-operational/>. Приступљено: 20.6.2024.

¹²⁹² “The Chinese Gas Market”, *SNAM*. Доступно на: http://www.snamatlas.it/world_of_gas?focus=10. Приступљено: 20.6.2024.

Улогу ШОС-а у обезбеђивању енергетске безбедности држава чланица¹²⁹³ можемо, такође, посматрати и са становишта борбе против тероризма. Контрола извора и рута допремања нафте и гаса, као и других енергената, представља безбедносно и геоекономско питање првог приоритета, делом и зато што се енергетска инфраструктура неретко налази на мети терористичких и пиратских напада. У том контексту, велики безбедносни изазов представљала је Исламска држава.¹²⁹⁴ Тероризам усмерен на енергетску инфраструктуру био је једна од специфичности деловања Исламске државе, што је она и демонстрирала учесталим терористичким нападима на енергетску инфраструктуру на Блиском истоку и у северној Африци. У 2014. години Исламска држава контролисала је 60% производње нафте у Сирији и 10% производње нафте у Ираку, што је представљало значајан извор у финансирању њеног деловања. Имајући на уму да су многе земље енергетски зависне од енергената лоцираних на територијама ових региона, то је и за њих представљало не само безбедносни већ и економски изазов.¹²⁹⁵ У истом контексту, заштита енергетске физичке и дигиталне инфраструктуре од терористичких напада у ШОС региону намеће се као један од приоритета активног деловања Организације у области националне безбедности и економског развоја земаља чланица и учесница. Имајући на уму географску структуру ШОС простора и националне интересе НР Кине, сасвим је очекивано да ће Пекинг у будућности деловање Организације усмеравати и на заштиту поморских линија комуникације. Међутим, узимајући у обзир институционалну неразвијеност ШОС-а која би маритимни потенцијал земаља чланица претворила у безбедносни и економски адут Организације и активно учествовање ШОС чланица у другим безбедносним савезима, као што је активно учествовање Индије у Квадрилатерали,¹²⁹⁶ представља још једну од бројних потврда у колико слојеној структури међудржавних односа НР Кина мора реализовати безбедносне и економске интересе и градити позицију

¹²⁹³ Slobodan Popović, Ljiljana Stević, “Chinese Pursuit of Energy Security via Partnerships’ Development with the SCO Mechanism”, in: Pal Koudela, Gyorgy Ivan Neszemlyi (eds.), *Energy Crisis and Security Challenges in the World: Sustainable Responses of the Asian Economies and Societies*, Budapest Business University, 2023, стр. 89–108.

¹²⁹⁴ Marc Julienne, “La Chine en Asie central, un nouvel acteur de sécurité en zone d’influence russe”, *La revue Géopolitique*. Доступно на: <https://www.diploweb.com/La-Chine-en-Asie-centrale-un-nouvel-acteur-de-securite-en-zone-d-influence-russe.html>. Приступљено: 22.6.2024.

¹²⁹⁵ Lukas Tichy, “The Islamic State Oil and Gas Strategy in North Africa”, *Energy Strategy Reviews*, Vol. 24, April, 2019, pp. 254–260.

¹²⁹⁶ Квадрилатерала је веома битан инструмент у америчким стратегијама обезбеђивања индопацифичке безбедности. *Indo-Pacific Strategy Report*, The Department of Defense of USA. Доступно на: <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>. Приступљено: 15.6.2024.

Организације као целине, а да је притом не претвори или њено деловање не наметне као облик класичног безбедносног/војног савеза. Поред америчког војног преимућства – војних база и носача авиона – као додатни безбедносни изазов препознају и деловање Исламске државе, која је после губитка територије и база у Ираку и Сирији, своје деловање пребацила на Индијски и Пацифички океан, где је због саме природе окружења државна контрола много слабија.¹²⁹⁷

Будући да је НР Кина из аспекта енергетске безбедности доминантно зависна од блискоисточног региона,¹²⁹⁸ што неизоставно утиче и на одабир геополитичких и геоекономских стратегија у спољној политици, у широј перспективи отвара и питање чланства Ирана у Шангајској организацији за сарадњу, који је још 2008. године поднео захтев да буде пуноправна чланица Организације. Поједини аутори су мишљења да би се прикључењем Ирана ШОС претворио у Организацију земаља извозница нафте „(ОПЕК) са бомбама“ (“*OPEC with bombs*“).¹²⁹⁹ У жеку ескалације спорова између Ирана и САД-а, због чијих санкција је Индија, као блиска савезница Америке, обуставила увоз нафте из Ирана, отворило је простор за даљи кинески продор у Иран, држави у Персијском заливу и Каспијском басену, али и за приближавање Ирана ШОС-у. Због ове индијске одлуке, ирански званичници су изјавили да је стратешка позиција Индије у иранској луци Чабахар (*Chabahar port*), која се налази на свега стотинак километара од пакистанске луке Гвадар, доведена у питање.¹³⁰⁰ Као земља блиска ШОС-у и важан партнер у кинеској спољној политици, Иран је понудио да се ове две луке (Чабахар и Гвадар) инфраструктурно повежу како би се олакшала реализација гасовода од Ирана до НР Кине, који би се кретао дуж Кина–Пакистан економског коридора.¹³⁰¹ У оваквој структури односа на

¹²⁹⁷ He Jian, Wang Lu, “Maritime Security: A new Field of Cooperation for the Shanghai Cooperation Organization”, *China International Studies*, July, 2018, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 25–39.

¹²⁹⁸ У 2017. години Иран је учествовао са 7,5%, Саудијска Арабија са 13% и Ирак 8,6% у укупном кинеском увозу нафте. ”Where Does China Import Crude Petroleum From”, *ОЕС*. Доступно на: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/show/2709/2017/. Приступљено: 21.6.2024.

¹²⁹⁹ Thrassy N. Marketos, *China’s Energy Geopolitics – The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*, Contemporary China Series, Routledge, London, 2009, p. 117. Детаљније о ОПЕК-у видети у: Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012. стр. 292–293.

¹³⁰⁰ Suhasini Haidar, “India Shouldnot Have Joined U.S. Ban Says Iran”, *The Hindu Times*. Доступно на: <https://www.thehindu.com/news/national/india-should-not-have-joined-us-ban-says-iran/article29386180.ece>. Приступљено: 22.6.2024.

¹³⁰¹ Syed Fazl-E-Haider, “Shifting Alliances in the Gulf a Boon to China”, *The Interpreter*. Доступно на: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/shifting-alliances-gulf-boon-china>. Приступљено: 22.6.2024. Thrassy N. Marketos, *China’s Energy Geopolitics – The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*, Contemporary China Series, Routledge, London, 2009, p. 118.

терену, НР Кина је наставила да увози нафту и гас из Ирана¹³⁰² и да продубљује безбедносну сарадњу, као што су биле војне вежбе у Оманском заливу. Пекинг је, и поред упозерења САД-а, укључио Иран као пуноправну чланицу системског регионалног мултилатералног умрежавања ШОС-а, као дела сложеног мозаика поретка „кинеског сна“.

Када је реч о енергетској сарадњи НР Кине и ШОС земаља чланица, веома су важне и кинеске инвестиције, зајмови и кредити намењени модернизацији и изградњи хидроелектрана, и ветро и соларних паркова на територијама централноазијских држава, окренутих извозу на кинеско тржиште. Пекинг је 2020. објавио да ће НР Кина до 2060. године постати климатски неутрална земља (*碳中和 – tan zhong he*),¹³⁰³ што је било подржано и низом програмских документа, као што су Смернице за промоцију зеленог појаса и пута. По овом документу, циљ НР Кине јесте да пројекти које ће спроводити са међународним партнерима буду у служби стварања еколошке цивилизације.¹³⁰⁴ Очекивано је да у ову категорију НР Кина укључи и пројекте који нису у склопу Иницијативе. Такође, НР Кина је објавила и документ под називом Посебна политичка студија о зеленом Појасу и путу и Агенди 2030 за одрживи развој.¹³⁰⁵

Уместо да нафту из Персијског залива допрема до својих источних граница, преко Малајског теснаца и Јужног кинеског мора, лука Гвадар и Кина–Пакистан економски коридор могу представљати допунски или алтернативни правац допремања нафте и гаса са Блиског истока. На тај начин, НР Кина би додатно ослабила интензитет стратегије запречавања, коју САД упорно спроводи како би изазвала или контролисала кинеско економско уздицање.

¹³⁰² У 2016. години Иран и НР Кина су склопиле послове вредне око 400 милијарди америчких долара. Наиме, НР Кине је обећала да ће инвестирати око 200 милијарди америчких долара за развој енергетског сектора Ирана и око 100 милијарди америчких долара за модернизацију транспортне мреже. По слову склопљених уговора, кинеској страни се омогућује и стационирање око 5.000 припадника кинеских безбедносних снага које би имале улогу чувара кинеских инвестиција. “China ‘Pledges \$400bn’ to Develop Iran’s Energy, Transport and Manufacturing Sectors”, *Global Construction Review*. Доступно на: <http://www.globalconstructionreview.com/news/china-develop-arctic-silk-road/>. Приступљено: 26.6.2024.

¹³⁰³ 中国推动气候治理：碳中和目标再细化能源需求侧改革破题 (*Zhongguo tuidong qihou zhili: tan zhong he mubiao zai xi hua nengyuan xūqiú cè gǎigé pòtí*), *China Promotes Climate Governance*. Доступно на: <https://finance.sina.cn/2020-12-14/detail-iiznezxs6911070.d.html>. Приступљено: 14.6.2024

¹³⁰⁴ *Guidance on Promoting Green Belt and Road*, Ministry of Ecology and Environment of the People’s Republic of China. Доступно на: http://english.mee.gov.cn/Resources/Policies/policies/Frameworkp1/201706/t20170628_416864.shtml. Приступљено: 14.6.2024.

¹³⁰⁵ *Special Policy Study on Green Belt and Road and 2030 Agenda for Sustainable Development*, China Council for International Cooperation on Environment and Development. Доступно на: <https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/CCICED/engagement/2018/green-belt-and-road-and-2030-agenda.pdf>. Приступљено: 14.6.2024.

Придржавајући се стандарда у стварању еколошке цивилизације, Кина и Казахстан подједнако желе да искористе погодности географског положаја и струјање ваздуха у области Џунгар пролаза и Шелек коридора. У 2015. години *Samruk Energo* и кинеска корпорација *China International Water Corporation and Power Engineers (КМКВНЕ)*, потписали су меморандум о сарадњи за развој ветро парка на Шелек коридору, чија ће почетна снага бити од 60 мегавата, док се у крајњем циљу очекује достизање снаге и од 300 мегавата. Почетна вредност, овог пројекта износила је готово 150 милиона америчких долара. Приликом састанка Казачко-кинеског пословног савета 2017. године, поменуте корпорације су потписале споразум, а потом заједничким финансирањем реализовале изградњу мини хидроелектране на реци Шелек. Исте године две државе су потписале и меморандум о разумевању о изградњи Гулшат соларне станице снаге од 40 мегавата. Потом, 2018. године НР Кина и Казахстан су потписали споразум да изградњу Кербулак хидроелектране на реци Или, у вредности од 152 милиона америчких долара, финансирају кроз заједничка приватно-јавна партнерства. Сарадњу у области зелене енергије НР Кина развија и са Узбекистаном, што се огледа у чињеници да су две стране 2017. године потписале споразум о изградњи Камолот мини хидроелектране и још 70 других и сличних пројеката, чија је најављена вредност готово 20 милиона америчких долара. Према слову потписаних уговора, Извозно-увозна банка НР Кине је са 13 милиона долара финансирала успешну реализацију Камолот мини хидроелектране. Њен партнер у извођењу техничких послова била је узбечка компанија *UzbekHydroEnergo*, што указује на промене кинеског понашања у смислу већег ангажовања локалане радне снаге, као начину ублажавања антикинеских осећања међу централноазијским становништвом. За узбечку страну, један од циљева сарадње која би се остварила успешном реализацијом најављених пројеката јесте да се тренутни хидро-капацитети од 1.200 мегавати дуплирају до краја 2030. године.¹³⁰⁶

Поред ових пројеката, НР Кина је као кредитор, зајмодавац или инвеститор учествовала у бројним другим пројектима широм централноазијског региона који су имали за циљ да енергију ветра, воде или Сунца претворе у гориво, а самим тиме и у чиниоце економског развоја и заштите животне средине.

¹³⁰⁶ Farkhod Aminjonov et al., "BRI in Central Asia: Energy Connectivity Projects", *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 23, 2019, стр. 1–14.

Закључна разматрања

Вишедеценијским спровођењем „политике реформе и отварања“ НР Кина гради позицију моћи једног од најутицајнијих актера у систему глобалног управљања,¹³⁰⁷ чиме доприноси смањењу бременитости његових притивуречности, системских недостатака и структуралних ограничења. Њена амбициозност подржана је параметрима мереним кроз кинески утицај у међународним финансијским институцијама и другим организацијама, глобалним ланцима снабдевања и производње, формирању цене добара на глобалном тржишту, учешћем у мировним операцијама ОУН и борби против климатских промена као директног доприноса зеленој транзицији планете. Своју позицију моћи у глобалној арени НР Кина демонстрира и капацитетима односне и структуралне моћи, где можемо издвојити креирање нових паралелних финансијских институција и регионалних механизма сарадње, као што су Азијска банка за инвестиције у инфраструктури и раније формирана Шангајска организација за сарадњу. Тим путем, НР Кина мирним и ненасилним средствима конституционализује (међународни) поредак „кинеског сна“ ради реализације циљева конкретизованих „двема стогодишњицама“.

Сви ови параметри указују нам на два паралелна процеса - глобализацију кинеских националних интереса и безбедносну и економску рањивост Кине у односу на трендове и промене у међународној арени.¹³⁰⁸ Дакле, анализе се сада морају вршити из аспекта света у Кини и Кине у свету, а не по приступу „Кина и свет“ као два одвојена ентитета. Према томе, превазилажење изазова, уз истовремено унапређење или барем задржавање стеченог престижа и статуса у међународној заједници, намеће кинеским стратезима и доносиоцима политичких одлука да успоставе активну контролу над процесима глобалне прерасподеле богатства и креирања безбедносне архитектуре, али тако да се шири мрежа кинеских међународних партнера, а не да се ојачава глобална антикинеска коалиција. У таквој атмосфери, НР Кина себе представља као

¹³⁰⁷ Katherine Morton, “The China Factor in Global Governance”, *East Asia Forum Quarterly: Economics, Politics, and Public Policy in the Asia Pacific*, Vol. 9, No. 2, 2017, p. 17.

¹³⁰⁸ Ministry of National Defense of the People’s Republic of China, *White Paper on National Defense 2015 – China’s Military Strategy*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768294.htm. Приступљено: 13.6.2024.

мирољубивог актера и партнера који располаже не само изискиваном количином и одговарајућим типом ресурса – војних, економских, дипломатских, институционално-административних – већ и да је кинеско деловање у клубу глобалног управљања директан допринос глобалном развоју.

Потврду оваквог става да Кина ненасилно, подржавајући се принципа Повеље ОУН-а и поштовањем интереса других земаља, конституционализује поредак „кинеског сна“ велике обнове кинеске нације, можемо видети у говору који је 2012. године Ху Ђинтао, тадашњи кинески председник, одржао на Осамнаестом партијском конгресу. Том приликом, изјавио је да је дужност НР Кине да она као одговорна велика сила (*major responsible country*) у партнерству са другим државама буде активно ангажована у међународним пословима.¹³⁰⁹ НР Кина је овакав став изнова потврдила 2013. године, када је Си Ђинпинг међународним партнерима понудио Иницијативу појас и пут, чија се мрежа сплитања односа, и то не само међу државама, мултилатерално институционализује као форум Појаса и пута за међународну сарадњу. Међутим, проактивно деловање НР Кине које она дефинише, а које је од бројних земаља прихваћено и као снажан импулс у демократизацији и мултиполаризацији међународног поретка, одређене државе доживљавају као кинеске изазивачке активности.¹³¹⁰ Сви ти импулси представљају непознаницу, будући да Кина није формирана западним обрасцима посматрања света, доживљаја реалности, суживота и дијалектичког напредовања. Земље које Кину доживљавају као антипода, а понајпре САД, забринуте су јер је доведена у питање одрживост њихових амбиција у задржавању руководеће политичке, безбедносне и економске позиције у глобалном систему који су успостављале након завршетка Хладног рата.

У униполарној структури међународног поретка, НР Кина као далеко слабији актер била је принуђена да се придржава западних аршина, норми и процедура, што више и није случај, напротив. Будући да НР Кина на глобалном нивоу институционализује своју структуралну и односну моћ, а сада и кроз Глобалну заједницу заједничке судбине за човечанство (*人类命运共同体*), она међународној заједници нуди облике безбедносног и економског повезивања

¹³⁰⁹ “Full Text of Hu Jintao’s Report at the 18th Party Congress”, *Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America*. Доступно на: http://www.china-embassy.org/eng/zt/18th_CPC_National_Congress_Eng/t992917.htm. Приступљено: 22.6.2024.

¹³¹⁰ Ivona Ladevac, “China’s Responses to the New World Order”, in: Nenad Stekić, Aleksandar Mitić (eds.), *New Chinese Initiatives for a Changing Global Security*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, стр. 21–29. Ivica Bakota, Zvonimir Stopić, and Mato Njavro. *Development of Modern Chinese Foreign Policy Thought: The Great Return*, Palgrave MacMillan, Singapore, 2024.

као цивилизацијских тековина нове модерности, који су базирани на сасвим другачијим постулатима сарадње и доживљаја другог од оних које промовише западни свет. Истовремено, политичку, економску и безбедносну сарадњу коју реализује Запад, НР Кина у приликама када деловање Запада није саобразно њеним националним интересима представља као неодрживо инсистирање на хегемонској политици моћи. Међутим, овакав кинески став је мач са две оштрице, јер представља и велики изазов по иницијативе које Пекинг спроводи на плану спољне политике, а покушава да представи као оквири и аранжмане обезбеђивању глобалне безбедности и развоја. Селективним, али пак константним инсистирањем на неодрживости западног модела, који је и самој Кини пружио бројне могућности у реализацији политике „реформе и отварања“, Пекинг доводи у питање сопствено инсистирање да свака држава бира свој модел развоја, који ће погодовати њеној традицији, култури, као и одабраном политичком и економском систему. С друге стране, ми не можемо изазове са којима се НР Кина суочава у реализацији националних интереса свести само на динамику кинеских стратешких односа са САД-ом и њеним најближим савезницама, будући да је динамика спољног деловања НР Кине далеко комплекснија и замршенија. На листу тих изазова можемо додати и проблем глобалног сиромаштва, последице настале климатским променама, етничке и националне конфликте, међудржавна надметања за контролу извора и рута допремања енергената, глобалну распрострањеност тероризма, као и националне интересе других земаља који су опречни у односу на кинески државни суверенитет, националну безбедност и реализацију поретка „кинеског сна“ конкретизованог „двема стогодишњицама“. Проактивно предупредивање настанка или умањивање интензитета и последица проузрокованих овим изазовима утиче на одабир геополитичких и геоекономских циљева и примењених стратегија у кинеској спољној политици. С друге стране пак, ови избори морају одговарати и задовољити потребе поновно пробуђеног кинеског национализма у реализацији поретка „кинеског сна“.

Стварање стратешки одговарајућег, безбедног и економски подстицајног окружења за НР Кину постаје неизбежна реалност након мирног урушавања Совјетског Савеза. Крај Хладног рата завршен је у азијском делу Совјетског Савеза стварањем нових суверених држава у Централној Азији: Казахстан, Туркменистан, Тацикистан, Киргизија и Узбекистан, чиме је дошло до прекрајања Евроазијске геополитичке мапе.¹³¹¹ Поремећени односи моћи за Кину, у њој најближој спољној средини, воде је из националног циља „кинеског

¹³¹¹ О последицама прекрајања геополитичких мапа видети у: Edoardo Boria, *Carte come armi – Geopolitica, cartografia, comunicazione*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2012.

сна“ ка стратегији самообуздавања и неповлачења институционализацијом сарадње са овим новим државама и Руском Федерацијом, као такође новом државом кинеског суседства. Предузетом конституционализацијом поретка региона мултилатералном сарадњом, НР Кина одговорно је предузела да новонастале државе не постану полигон надметања моћних држава изван региона око доминације његовим простором. *Политика балансирања коју су бирале да спроводе поједине централноазијске републике, није погодвала расту њихове безбедности. Тек ангажовањем НР Кине са циљем да развије сарадњу са њима, као и са Русијом, почиње да показује да им одабрана кинеска стратегија институционализације сарадње, и у геополитичкој и у геокономској равни доноси добити.* У нашој студији недвосмислено смо показали да НР Кина конституционализацијом поретка „кинеског сна“ сплитањем односа овог дела света у регион ШОС-а кроз формат мултилатералне сарадње уноси елемент заједничке безбедности и на равни геополитике и на равни геономије новонасталим земљама Централне Азије. Поредак „кинеског сна“ за њих је значио и прилику сарађивања са веома моћним суседом, а који је вољан да кроз заједничку сарадњу своју моћ ограничи и институционализује заједничким правилима понашања. Стога увиђамо да се мултилатерализам у спољном деловању НР Кине разуме као алатка за мир, као начин постизања договора, остваривања синергије и хармоније у међусобним односима бројних различитости. Овим се потврђује да иако мултилатерализам представља новину у кинеским стратегијама мирне конституционализације новог (регионалног) поретка, доживљава се и као позивитна пракса спрегнутог, а не наметнутог, деловања у стварању осећаја заједништва.

Утврђивање и признање површине територије на којој се простире државна власт од суштинске је важности за одбрану територијалног суверенитета и интегритета једне земље. Посматрано из угла кинеског територијалног суверенитета и интегритета, ово питање је било сврстано у ред питања првог приоритета због географског положаја, историје и сепаратистичких претензија Синђанга, који је етнички, лингвистички, религијски и културолошки сличан народима централноазијског региона. Проблем, још увек, лежи у чињеници да одређене организације са седиштима у овом делу кинеске територије, која се граничи са централноазијским државама, исказују амбиције да инострану подршку претворе у реалне адуте за реализацију сепаратистичких претензија, односно стварање независне државе тзв. „Источни Туркестан“. У том контексту, јасно разграничење са централноазијским државама значило је постављање јасних, не само територијалних већ и политичких и правних граница централноазијским елитама, да свака врста подршке Синђангу у стварању независне државе тзв. „Источни Туркестан“ представља повреду међународног права и мешање у унутрашње ствари НР Кине, као и директно нарушавање

поретка „кинеског сна“ који је успостављала ненасилном и партнерском конституционализацијом и институционалним самоограничавањем сопствене моћи. Истовремено, на тај начин НР Кина онемогућила је и друге актере да преко централноазијских земаља пружају подршку сепаратистичким претензијама Ујгура, некада већинског, муслиманског и туркофоног народа у Синђангу.

Непознаница се јавила и у чињеници да је централноазијски регион због своје географске позиције, доказаних резерви нафте и гаса, етничко-религијске структуре становништва и институционалне слабости поново постао полигон надметања великих сила. Позиционирање великих сила у овом делу света, чији су одређени интереси били у неслагасју са кинеским, Пекинг је доживео као могућу полазишну тачку за мешање у унутрашње ствари кинеске државе. Потом, стратешко позиционирање других сила у централноазијском простору за НР Кину значило је стварање безбедносне архитектуре и економског контекста, у којој ће реализација кинеских националних интереса бити ограничена и оптерећена бројним изазовима, као што је случај у пацифичком региону. Одговор на ове непознанице НР Кина проналази у заузимању веома активног става, односно у стварању мултилатералног оквира сарадње са централноазијским државама и Русијом. Први плод мултилатералне сарадње убран је 1996. године када је успостављен механизам Шангајска петорка, а који 2001. прераста у Шангајску организацију за сарадњу. Питања која су условила настанак овог механизма јесу територијално разграничење и изградња међусобног војног поверења. НР Кина, иако далеко моћнији преговарач, учинила је бројне уступке централноазијским представницима за преговарачким столом, али је кроз успостављање заједничких граница стекла јасне одреднице за даље развијање геополитичких и геокономских стратегија према централноазијском простору и снажнију интеграцију Синђанга унутар Народне Републике Кине, односно матице земље. Са јасно дефинисаном територијом, НР Кина је створила платформу да са своје позиције моћи делују у новој Великој игри. Такође, она је почела да институционализује поредак „кинеског сна“ у региону ШОС-а. Оваквим понашањем, НР Кина показала је да дипломатија није престала да буде вештина изналажења компромисних и за све укључене стране одрживих решења.¹³¹² На сличан начин и професорка Јелица Стефановић Штамбук дефинише да „дипломатија успоставља и установљава услове и захтеве поштовања међусобних учесника међународне сарадње, чинећи, утврђеним поштовањем различитости учесника, међународну сарадњу одрживом“.¹³¹³

¹³¹² Henri Kisindžer, *Diplomatija*, Club – Plus, Beograd, 2016, стр. 155.

¹³¹³ Jelica Stefanović Štambuk, *Diplomatija u međunarodnim odnosima*, Čigoja štampa, Beograd, 2008, стр. 338.

Шангајска организација за сарадњу, као прва међународна организација настала пројекцијом кинеске моћи и вредносног система која у своје циљеве ставља борбу против тероризма, сепаратизма и религијског екстремизма, привукла је велику пажњу политичке и академске јавности и уједно постала предмет бројних и опречних дебата. У овим дебатама свака од укључених страна, из свог угла, пружа одговор о разлозима успостављања и будућој одрживости постојања и рада ШОС-а, а тиме и предочава своје разумевање Кине, њене дипломатије и на којим принципима и вредностима ће градити односе са њом. Најпре, сусрећемо се са мишљењем да је ШОС још једна у низу од абecedних организација на територији Азије, која нема реалних капацитета деловања. Пратећи ову логику, ШОС представља само један део веома „колоритног“ безбедносног, политичког и економског мозаика Централне Азије.¹³¹⁴ По овом разумевању, немогућност Организације да превазиђе безбедносне изазове, лежи у чињеници да ШОС није војни савез и не располаже војним капацитетима и принципом заједничке одбране попут НАТО-а. Са исте позиције, развија се и мишљење да ШОС управо због инсистирања на принципу лабавог институционализма и доношења необавезујућих одлука за земље чланице, не може створити атмосферу заједништва као оквира за усаглашавање или превазилажење противречности између земаља чланица, које настају као последица неповерења условљеног променљивим односима кроз историју, различитих интерпретација појма безбедности, и самим тиме различитих безбедносних очекивања од саме Организације, те и различитих нивоа економског развоја земаља чланица и учесника. Изазов ове врсте можемо сажети у кинеску пословицу која гласи „један кревет, али пуно различитих снова“ (同床异梦 – *tong chuang yi meng*).¹³¹⁵ С друге стране пак, ово можемо посматрати са становишта кинеске дијалектике и кинеског дијалектичког поимања стварности и међународних односа. Кинеска дијалектика није базирана на принципу бинарне искључивости и хомогенизације учесника, већ на принципу хармоније у различитости (和而不同 – *he er butong*) и тражења заједничких решења кроз међусобно учење и очување разлика (求同存异 – *qiutongcunyi*).¹³¹⁶ У том контексту, НР Кина у свом спољнополитичком деловању инсистира на синергији

¹³¹⁴ Jaen-Pierre Cabestan, “The Shanghai Cooperation Organization, Central Asia, and the Great Powers, an Introduction, One Bed, Different Dreams”, *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, May/June, 2013, pp. 423–435.

¹³¹⁵ Ibid.

¹³¹⁶ 孙吉胜: 传统文化与十八大以来中国外交话语体系构建 (Sun Jisheng, Chuantong wenhua yu shibada yilai zhongguo waijiao huayu tixi guojian), Sun Jisheng, “Traditional Culture and the Construction of China’s Diplomatic Discourse since the 18th National Congress of the Communist Party of China”, *Foreign Affairs Review*, No. 4, 2017, pp. 1–31.

и међузависности различитости и тражењу заједничког и комплементарног решења (但可相互补充、相互依存、相互转化, 就如同两极、阴阳 – *dan ke xianghu buchong, xianghu yicun, xianghu zhuanhua, jiu rutong liangji, yinyang*), чак и када су разлике наизглед непремостиве.¹³¹⁷ Дакле, за НР Кину одржавање стабилних веза и заједничко грађење и изналажење решења на дуги рок, далеко је важније од реализовања краткорочних добити. У том контексту, хармонизују се односи, а посредно и међусобни интереси. Истрајавање на оваком приступу од велике је стратешке важности за НР Кину, која покушава да ублажи став међународног друштва у перципирању Кине као „другог“ или изазивача успостављеног поретка међународне безбедности. Међутим, институционална лабавост, а самим тиме и низак ниво интернационализације и интернализације ШОС норми, условљава настанак нових, као и развој већ постојећих недостатака и нелогичности у раду Организације. Анализом ШОС институционалне структуре увиђамо да из ње изостају механизми за решавање територијалних питања, иако је ШОС настао из преговарачких комитета наменски креираних за решавање овог типа проблема. Ова нелогичност рада ШОС-а отвара бројна друга питања о кинеским настојањима конституционализације поретка „кинеског сна“, која уједно представљају и зачкољице чије дугорочно одлагање да буду решене могу прерасти не само у структуралне расколе ШОС механизма сарадње, већ и у линије расцепа ШОС региона. Успостављање ШОС механизма сарадње, којим ће се решити веома важна питања територијалних спорова Индије и НР Кине, Индије и Пакистана, као и територијалних спорова који представљају још један у низу бројних безбедносних изазова са којима се суочавају централноазијске државе, а посредно и збирно целокупни регион ШОС-а, мора се поставити као један од приоритетних задатака ове Организације. Такође, нерешени територијални спорови уз одсуство ШОС механизма који би се директно њиме бавили, отвара питање о простору уплива других актера као посредника у преговарању. Ови, због мањкавости рада Организације, позвани актери ће без сваке сумње попут вештог трговца удовољити жељама и понудити решења, наизглед, корисна за све стране. Ови нерешени територијални спорови, покренули су питање поштовања принципа и предуслова за приступање ШОС-у, будући да је један од услова да стране нису у (оружаном) конфликту и да се поштују принципи дефинисани у документима Организације. Јасно одступање од овога видимо у случају индијског приступања Организацији. Индија је постала ШОС пуноправна чланица у тренутку размене ватре са НР Кином.¹³¹⁸ Приликом

¹³¹⁷ Ibid.

¹³¹⁸ “India-China Border Dispute”, *Global Security*. Доступно на: https://www.globalsecurity.org/military/world/war/india-china_conflicts.htm. Приступљено: 13.6.2024.

приступања нових земаља поштовање принципа јасно дефинисаних у ШОС документима, представља један од кључних корака у ојачавању јединства, идентитета, стабилности и престижа Организације. На тај начин, не само да би се нове чланице придржавале преузетих обавеза, већ се и сукоби који постоје у међусобним односима земаља чланица не би пренели на ниво Организације и тиме дискредитовала њен рад. Ово је један од показатеља да ШОС мора да побољша механизме управљања, уз истовремено јачање ШОС правног оквира како би се обезбедила још боља рационализација и предвидљивост понашања земаља чланица, али и учесница. Тим путем не би се само поспешила даља кохезивност и хармонизација интереса земаља „ШОС региона“ већ би се ојачала и отпорност Организације, како на изазове које намећу интересно присутни актери својим стратешким понашањем и реализацијом националних интереса тако и на изазове који су једна од карактеристика међудржавних односа „ШОС региона“. У даљој перспективи, фасцинација овом Организацијом би постала још јача.

Институционална слабост у усаглашавању међусобних интереса утиче и на ниво економске сарадње, као други носећи стуб Организације. Иако у раду ШОС-а постоје бројни механизми за развој економске сарадње, приликом ојачавања отпорности земаља чланица у односу на глобалне финансијске и економске кризе, они ипак не делују на очекиваном нивоу у искоришћавању реалних потенцијала, не само земаља чланица већ и земаља посматрача и партнера за дијалог. У том смислу, стварање ШОС Развојне банке, намеће се као један од приоритета у даљем продубљивању трговинске и финансијске сарадње.¹³¹⁹ С друге стране пак, постоји низ фактора као јасних доказа да је конституционализација поретка „кинеског сна“ проистекла кроз институционално усаглашавање интереса ШОС земаља чланица на врло високом нивоу, а започета самоограничавањем кинеске моћи. Тим путем, Организација не само да оповргава тврдње САД да је ШОС само још једна у низу од абецедних организација на тлу Азије, већ и ствара јединствену атмосферу погодну за реализацију кинеских планова да азијска безбедност припада народима Азије, а не државама интересно присутних у овом делу света.¹³²⁰ Ово је нарочито видљиво у ШОС борби против тероризма, сепаратизма и религијског екстремизма, као једном од главних циљева Организације. Наиме, ШОС позиција, а уједно и кинески циљеви у овој борби,

¹³¹⁹ Li Xin, Qing Xiaoyun, “Ponders On the Long-Term Strategy of Shanghai Cooperation Organization”, *Shanghai Institute for International Studies*. Доступно на: <http://www.siiis.org.cn/Research/EnInfo/1669>. Приступљено: 22.6.2024.

¹³²⁰ Joel Wuthnow, “Asian Security without the United States? Examining China’s Security Strategy in Maritime and Continental Asia”, *Asian Security*, Vol. 4, No. 2, 2017, pp. 230–245.

били су изазвани америчким распоређивањем НАТО војних трупа у централноазијском простору као дела глобалне борбе против тероризма. И поред чињенице да је борба против тероризма ШОС-а од стране ОУН-а препозната као веома успешна и дефинисана као неопходан чинилац у ојачавању глобалне коалиције у борби против ове врсте нетрадиционалног безбедносног изазова, поједине земље су услед губитка физичке позиције и логистичке подршке у креирању централноазијске безбедносне архитектуре заузеле став да ШОС борба против тероризма представља само измењени облик кинеске колонизације Синђанга и нарушавања људских права припадника ујгурске етничке мањине.¹³²¹ Наиме, суочене са губљењем војних база у Централној Азији и чињеницом да „ШОС парадигма“ и борба против тероризма постепено добијају обресе глобалне универзалности, САД инсистирају на томе да Пекинг користи Организацију као још један од начина ојачавања централне контроле над Ујгурима, а посредно и над политичким, безбедносним и економским одлукама централноазијских земаља. Дакле, САД на одређени начин признају да НР Кина путем ШОС-а креира безбедносну архитектуру у Централној Азији која спречава уплитање, и самим тиме и наметање америчких безбедносних интереса и вредности као приоритетних. По први пут, Кина остварује толико снажан утицај да су САД морале да се војно повуку из овог дела света и да гаранцију мира и безбедности препусте војним и антитерористичким вежбама које НР Кина одржава са другим чланицама ШОС-а на билатералном и мултилатералном нивоу.¹³²² Ово је и веома снажна потврда исправности, још једног од наших полазишта у овој студији, а то је да: *ШОС мултилатерализмом Кина ограничава сопствену растућу моћ постижући добити безбедности здруженим и билатералним антитерористичким вежбама. Оне доприносе развоју међусобне војне сарадње и изградњи поверења, јачајући како кинеску националну безбедност тако и безбедност сваке чланице, а збирно и безбедност региона ШОС-а, на нови начин усклађивања безбедносних интереса, без потребе формализовања заједничке одбране на начин постојећих војно-политичких савеза.* Ова поставка је доказана будући да НР Кина кроз ове војне вежбе као мере за изградњу поверења међу суседима чланицама Организације креира атмосферу у којој ће она бити прихваћена као војни партнер, а не потенцијални војни изазивач

¹³²¹ Murray Scot Tanner, James Bellacqua, “China’s Response to Terrorism”, *CNA Analysis & Solutions*, Report sponsored by the U.S.-China Economic and Security Review Commission, Washington, June, 2016. Dibyesh Anand, “Colonization with Chinese Characteristics: Politics of (In) Security in Xinjiang and Tibet”, *Central Asian Survey*, Vol. 38, Issue, 1, 2019, pp. 129–147.

¹³²² *Astana Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2005*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/documents/>. Приступљено: 13.6.2024.

регионалне безбедности. Такође, на овај начин НР Кина умањује и војну претњу која се реално може јавити због војне сарадње коју остале државе чланице, као што Индија, развија са САД-ом и њеним савезницима. У том смислу, геополитички значај ШОС-а по националну безбедност НР Кине огледа се у чињеници да НР Кина спровођењем ШОС војних вежби и изградњом међусобног војног поверења ствара позицију са које ће утицати на војну сарадњу коју ШОС земље чланице реализују, како ван тако и унутар простора „ШОС региона“. Дакле, геополитичка подршка је видљива у реализацији циљева које је НР Кина сместила у оквиру добросуседске дипломатије и стратешког развоја стабилних и војних односа са суседима. На тај начин, Пекинг инвестирањем ресурса – материјалних и нематеријалних – у рад ШОС-а, успоставља безбедно и стабилно окружење, што је и потврђено не само потписивањем бројних докумената у борби против тероризма, илегалне трговине наркотицима, оружјем, већ и чињеницом да су ШОС реализовани резултати признати од стране ОУН-а. Овим се додатно потврђује доказаност наше идеје постављене у овој студији о геополитичком утицају ШОС-а по националну безбедност НР Кине и целокупног „ШОС региона“. Последично, ове вежбе су покренуле дебате о ШОС милитаризацији, односно његовог прерастања у војни савез, што би представљало нову промену у спољној и безбедносној политици НР Кине.¹³²³ Међутим, Пекинг одбија да ШОС претвори у класични војни савез, будући да према његовом схватању они представљају застарелу и неодрживу форму обезбеђивања безбедности, која се изједначава са хладноратовским менталитетом перципирања и превазилажења безбедносних изазова и грађења међудржавних односа. НР Кина је то демонстрирала и приликом одржавања војних вежби „Мировна мисија 2007“, када је одбила да буду одржане на билатералном нивоу са Организацијом уговора о колективној безбедности. Такође, овакво поимање војних савеза осликава кинеско виђење да унилатерализам у савременој равнотежи снага више није одржива поставка у обезбеђивању безбедности и пружању одрживе безбедности. Као противтежу унилатерализму и класичним војним савезима, НР Кина је увела Нови концепт безбедности, као облик заједничког деловања у обезбеђивању глобалне, свеобухватне, заједничке и одрживе безбедности, а самим тиме и економског развоја, будући да је „развој основа безбедности, а безбедност предуслов развоју“.¹³²⁴ Здружено деловање ШОС земаља чланица

¹³²³ *Major PLA – Related Joint Anti-Terror Military Exercises and Trainings*, CCTV. Доступно на: <http://www.cctv.com/english/20071221/107164.shtml>. Приступљено: 13.6.2024.

¹³²⁴ Xi Jinping, *New Asian Security Concept for New Progress in Security Cooperation*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1159951.shtml. Приступљено: 13.6.2024.

даје снажан подстицај ојачавању кинеске војне дипломатије, која има значајни удео у војној модернизацији НР Кине. Наиме, кроз ШОС антитерористичке и војне вежбе, кинески војници стичу практично искуство на терену, чиме се врши провера, али и креира могућност унапређења одабраних стратегија и тактика као одабраних одговара на безбедносне изазове. Поред тога, на платформи војне дипломатије НР Кина врши проверу делотворности/убојитости наоружања које се налази у њеном арсеналу, али и ствара могућност да се купи ново оружје, као што је неколико пута и био случај након завршетка ШОС вежби.¹³²⁵ Сви ови аспекти војне дипломатије доприносе реализацији амбиција НР Кине да се војна сарадња земаља чланица и учесница ШОС-а одиграва под њеним будним оком. На тај начин, Пекинг ће бити у могућности да утиче на токове, форме и садржине војне сарадње и тиме спречити да она постане нови безбедносни изазов по Кину. Дакле, иако је ШОС „сматран помпезном празном формом, без правог садржаја и капацитета да делује и нарочито превазиђе историјске, културне, идеолошке, верске, безбедносне и друге разлике, као и преплитање утицаја једине супер силе и растућих регионалних сила, вредносно дисквалификован као „клуб диктатора“, а затим и коначно оптуживан да је „источни НАТО“, ШОС се наметнуо као нов, успешан и позитиван модел регионалне безбедносне и економске сарадње у турбулентном региону Централне Азије, и постао предмет поштовања и подозрења, али и престижна организација, са листом чекања на чланство и посматрачки статус“.¹³²⁶

О ШОС геополитичкој и геоекономској важности за међународне односе, говори и чињеница да су њему 2017. године приступили Пакистан и Индија, као једна од најзначајнијих савезница САД-а и географских и безбедносних стожера у реализацији Индопацифичке стратегије, а 2023. године и Иран. Ова „допуна“, покренула је очекивање о интензивирању поморског потенцијала Организације. Иако ШОС земље чланице имају веома развијену билатералну поморску сарадњу, што указује на постојање заједничких и компатибилних интереса, развој ШОС поморског потенцијала као одговор на реалне безбедносне и економске изазове још увек не достиже ниво пружен овим

¹³²⁵ Ethan Meick, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.-China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>. Приступљено: 13.6.2024.

¹³²⁶ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и дometri нове безбедносно- економске структуре Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, Београд, 2007, стр. 222.

могућностима, те за сада остаје на нивоу очекивања. По нашем разумевању, земље чланице и учеснице још увек не могу да пруже јединствени одговор на низ питања који се директно тичу регулисања и унапређења ове сарадње у ШОС оквирима. Као питања можемо издвојити: који су то заједнички безбедносни и економски изазови које ШОС може поставити на агенди поморске сарадње? По ком критеријуму или у складу са чијим интересима се одређује приоритизација ШОС поморске агенде? У којим водама би требало да се иницира практични развој ове сарадње? Да ли поморска сарадња у себе укључују и сарадњу у поларној области, која има високи стратешки значај за поједине земље чланице?¹³²⁷ Такође, у каквом односу би требало да буду поморске безбедносне стратегије ШОС-а и Индопацифичка стратегија? Сва ова питања могу се разумети и као жеља појединих ШОС земаља чланица за уравнотежујућим присуством САД-а, као гаранције спречавања претераног јачања НР Кине и њеног потенцијалног деловања, као јединог довољно моћног актера који може реализовати геополитичке концепте Хартленд и Римленд. У сваком случају, немогућност пружања заједничког одговора, кроз усаглашавање међусобних интереса земаља чланица и интереса земаља чланица са интересима Организације, ствара атмосферу у којој не постоји заједничка перцепција претње и визије заједничког одговора. Таква атмосфера прети да „гурне“ Организацију у кризу нејединства и успоравања институционалног развоја. Оваква врста кризе може представљати велики изазов у погледу успостављања заједничких безбедносних интереса Организације, што истовремено отвара питање о (не)прихватању кинеских стратегија и вредности као пријемчивих критеријума у креирању не само спољне већ и унутрашње политике земаља чланица и учесница ШОС-а, као подстицаја стварању међународног поретка једнаког за све, а уједно и поретка „кинеског сна“. Претварање поморског потенцијала у реалну ШОС позицију моћи од великог је значаја за енергетску безбедност НР Кине, уколико имамо на уму изложеност пиратским нападима и америчкој војној контроли поморских линија комуникације у Персијском заливу, Индијском океану и Малајском теснацу, куда пролази највећи део кинеског увоза нафте и гаса.¹³²⁸ Из вида не смемо испустити и важност Јужног кинеског мора, у коме се јасно види геополитичко и геоекономско надметање између САД-а и НР Кине за успостављање контроле

¹³²⁷ На пример, НР Кина је 2018. године објавила и Белу књигу о Арктику. Погледати у, *China's Arctic Policy*, The State Council of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm. Приступљено: 22.6.2024.

¹³²⁸ "Where Does China Import Crude Petroleum From", *OEC*. Доступно на: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/show/2709/2017/. Приступљено: 13.6.2024.

над стратешки важним водама. Међутим, сва ова питања су била важна за кинеску националну безбедност и пре него што су Индија и Пакистан постали пуноправне чланице ШОС-а. Дакле, развој ове сарадње требало је да постане део рада ШОС-а много раније, а да се приступањем ове две државе додатно интензивира и продуби.

Пажљивом анализом ШОС-а увиђамо да су у његовом раду, као и у спољнополитичком деловању НР Кине, безбедност и економија нераскидиво умрежени. Дакле, они представљају два носећа стуба ШОС системског регионалног мултилатералног умрежавања, којим се уједно и врши материјализација „шангајског дуга“ у творби партнерства и конституционализације поретка „кинеског сна“ у региону ШОС-а. Овим путем, потврдили смо још једно полазиште наше студије које гласи: *ШОС постављајући конституционализовану подлогу односа сарадње твори и геокономску потку одрживог развоја, на којој се Иницијативом појаса и пута – копненог, поморског, ваздушног, дигиталног (сајбер), поларног, а сви тежећи зеленој трансформацији – повезаним тачкама, новим спојницама, стварају поља снажног добитног узајамног раста и НР Кине и свих држава чланица. Инфраструктурно, трговинско, саобраћајно, енергетско, телекомуникационо и финансијско умрежавање подупире остале кинеске економске иницијативе и пулсира својим токовима позитивно у целокупној економској глобализацији.* У прилог потврђивању ове хипотезе стоји и чињеница да у геокономском умрежавању стварања стварних (регионалних и међународних) односа на тлу Азије, „шангајски дух“ конституционализује мрежу односноности у којој државе своје ресурсе усмеравају ка заједничком расту, а не ка стварању атмосфере безбедносне дилеме.

Дакле, ШОС има геокономски утицај у стварању одрживих односа у ШОС региону, будући да земље чланице плетењем мрежа односа убрзавају проток роба, људи и капитала на простору „ШОС региона“. Међутим, у томе постоје одређена ограничења, која истовремено указују на чињеницу да ШОС као организација и њене чланице морају заједно радити на изналажењу креативних и за све укључене стране исплативих начина отварања нових поља сарадње. Истовремено, односност коју „шангајски дух“ успоставља на територији ШОС региона, добила би димензију неопходности у развоју поверења заједничког развоја високог квалитета. Ту се као илустративни примери могу издвојити стварање ШОС зоне слободне трговине и ШОС Развојне банке. Поред тога, поверење у креативна, заједничка и на дијалогу усаглашавањем интереса добијена решења требало би да укључе и поље заједничке енергетске безбедности, нарочито у ери зеленог водоника, као и повезивање земаља поморским линијама комуникације као новог облика сарадње земаља ШОС региона. За сада, ШОС даје велику подршку железничком, телекомуникационом

и друмском повезивању земаља објумљених простором ШОС региона, што указује и на начин инструментализације и тип приоритизације интереса у његовом раду.

Овом студијом, када је реч о енергетској безбедности, без које ниједна привреда не може функционисати а камоли се и развијати, о чему без икакве сумње сведоче и два нафтна шока која су додале нове камене у темељима међународног и економског и политичког поретка, приказан је, а самим тиме и анализиран, значај који Централна Азија има у кинеским амбицијама да обезбеди енергетску безбедност, односно да превазиђе овај облик безбедносне рањивости у ненасилној конституционализацији поретка „кинеског сна“ конкретизованог „двема стогодишњицама“. Иако, „ШОС регион“ нуди огроман транзитни, производни и апсорпциони потенцијал, за сада, енергетска сарадња се развија далеко више на билатералном него на мултилатералном нивоу, односно на ШОС интеррегионалном нивоу, што нам указује да су чланице још увек невољне или неспремне да изграде заједнички приступ о овом националном питању које спада у ред првог приоритета. Темељ мултилатералној сарадњи постављен је стварањем ШОС Енергетског клуба 2007. године на иницијативу руског председника Владимира Путина.¹³²⁹ С друге стране пак, ова идеја, иако је део ШОС агенде, није била подржана ШОС документима чиме би се јасније прецизирао његов рад. Тиме, стиче се утисак, ШОС енергетска сарадња остаје запостављена, односно скрајнута. У прилог томе говори и чињеница да из инфраструктурних пројеката, који су иначе високо ранжирани и на агенди Организације и спољнополитичкој агенди НР Кине, а и других чланица, изостаје финансирање развоја енергетске инфраструктуре у оквиру ШОС-а. Ово нам указује на још један раскорак у прокламованом и учињеном у спољној политици НР Кине, али сада и из разлога да друге државе имају и нуде савим другачије концепте обезбеђивања енергетске безбедности или истрајавају на сопственом начину имплементирања кинеског Новог концепта безбедности у реализацији енергетске безбедности. Поред тога, испоставља се и очигледна неусиљеност, што неке државе разумеју као немогућност НР Кине да контролише сложену сарадњу у области енергетике коју поједине земље ШОС чланице успостављају широком мрежом сарадње са другим партнерима широм света. Дакле, ШОС улога у кинеским геополитичким и геоекономским стратегијама обезбеђивања енергетске безбедности још увек је на нивоу посредног утицаја који одговара суверенистичком виђењу међудржавних односа који је карактеристичан за

¹³²⁹ *SCO Interbank Consortium: Towards Renewal and Broader Cooperation*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20170608/288646.html>. Приступљено: 13.6.2024.

Азију, а и пренет на начин и динамику институционалног развоја ШОС-а. За сада, обилато финансирање инфраструктурних пројеката кинеским капиталом, како на билатералном тако и кроз ШОС заједничке механизме у којима НР Кина, поново, има највећи удео, фокусирано је на изградњу друмске и железничке инфраструктуре. Анализом финансијског понашања ШОС, увиђамо да изостаје финансирање намењено модернизацији постојећих и изградњи нових лука. Дакле, овде се веома јасно уочава посебност Азије, која се пресликала и на конституционализацију ШОС простора кроз системско регионално мултилатерално умрежавање ових земаља, а што смо ми и доказали не само путем ове студије већ и табелама фреквенцијске анализе које се налазе у Прилогу 1. Дакле, на примеру енергетске сарадње, као тврдог начина исказивања суверености држава, „шангајски дух“ јасно исказује да су сувереност, независност избора, једнакост и немешање у унутрашње послове творбене односноности постанака и, тиме, процеса одвијања њиховог трајања као суверених држава, односно постојаности легитимне меродавности њихових представника. Управо државним неговањем, нормативним и праксеолошким прихватањем, а потом и збирним развијањем оваквог типа саодносности креира се иницијални заједнички именоватељ прихватања и приступања системском регионалном мултилатералном умрежавању ШОС-а у веома сложеном мозаику поретка „кинеског сна“. Као што видимо, рад ШОС-а оптерећен је бројним изазовима који захтевају стрпљење, компромис и међусобно уважавање. Али, све то указује на његову институционалну развијеност, широку захваћеност отворених поља сарадње, као и сложеност структуре међудржавних односа. Слабо развијене организације или други облици међудржавне сарадње, из јасних разлога суочавају се са далеко једноставнијим изазовима, односно изазовима којима могу пружити институционалне одговоре.

Инфраструктурно умрежавање „ШОС региона“, након кинеског објављивања Иницијативе појас и пут, отворило је питање међусобне геополитичке и геоекономске међуповезаности и подршке пројеката који се реализују директно и путем ШОС-а и Иницијативе појас и пут. Најпре, питање се јавило из разлога поклапања географског простора, будући да и Иницијатива појас и пут и ШОС у себе укључују и простор Евроазије, Индијског океана и Пацифика, а сада приступањем Ирана, и Западну Азије. Потом, претпоставка подршке јавила се на основу чињенице да је НР Кина иницијатор и носилац и Организације и Иницијативе појас и пут, и као начина самограничења сопствене моћи и као поступка њене институционализације у креирању поретка „кинеског сна“. Даље, када је реч о геоекономској подршци НР Кина кроз ШОС механизме, као што су Конзорцијум банака и Пословни клуб, обезбеђује средства за финансирање модернизације постојеће или изградње нове инфраструктуре, као веома важног начина умрежавања земаља и искорењивања

сиромаштва. На овакав начин НР Кина потенцијално и успоставља контролу над протоком робе, људи, капитала и услуга, што би јој пружило додатне могућности у управљању њиховим економским развојем. По том разумевању, Кина жели да кроз сарадњу са њима постави сопствене стандарде као управљачке, а који ће бити и део начина самоограничавања кинеске моћи.

Са позиције грађења структуралне моћи, ово је сасвим легитимно понашање једне државе која може пружити захтевану финансијску, технолошку и *know-how* подршку која је неопходна појединим земљама у њиховим амбицијама обезбеђивања одрживог економског развоја. Наиме, кроз пласирање својих вишкова како би омогућила инфраструктурно умрежавање земаља и реализовала ШОС интеррегионализам, а интерконтинентализам Иницијативе појас и пут, НР Кина подстиче и финансијску сарадњу међу земљама чланицама и убрзава даљи процес интернационализације кинеске валуте – јуан. Међутим, када је реч о практичној подршци ШОС Иницијативи појас и пут, она још увек није на нивоу који се нуди капацитетима Организације, будући да у ШОС институционалној структури изостаје механизам који ће бити надлежан за директну подршку Иницијативи. У даљој перспективи, ово отвара питање до које мере су ШОС земље чланице вољне да пружају подршку Иницијативи, иако на нивоу ШОС декларација, све сем Индије, изражавају спремност да своје ресурсе усмеравају и ка реализацији пројеката који су део Иницијативе појас и пут. Овде се поново показује снага суверенитета усађеног у азијским нормама и пракси понашања. С друге стране пак, ово отвара нова поља и перспективе за развој сарадње, усаглашавање интереса, те креирање нових решења за безбедносне и економске изазове. На овом месту, не смео испустити из вида важност међународне сарадње коју Организација остварује у контексту регионализације и глобализације, као део укупних кинеских настојања у демократизацији и мултиполаризацији међународног поретка.

Кинеска настојања да ненасилним путем створи демократске и фер међународне односе у којима ће све државе бити једнаке, указује на неколико измена у равни спољнополитичког деловања НР Кине, посебно у аспекту праксе мултилатерализма. Најпре, поред очитог напуштања концепта Средишњег царства у проматрању, успостављању и грађењу односа са другим државама, измена се односи на сам доживљај међународних односа, у којима се Кина поставља дипломатијом велике државе. Промена доживљаја је виђена у чињеници да се међународни односи више не доживљавају као простор за спровођење револуције, већ као простор за умрежавање земаља. Дакле, наша поставка коју смо поставили у овој студији у погледу мултилатералног понашања НР Кине, показала се исправном. Поставка гласи: *НР Кина све до иницирања установљења ШОС-а, није имала властито искуство грађења мултилатералних институција. Другим речима, мултилатерализам представља*

новину у кинеским стратегијама мирне конституционализације новог (регионалног) поретка. Кина је стицала искуство од 1971. године, када је заузела место које јој припада у Организацији Уједињених нација, универзалног међувладиног мултилатерализма. Осим тога, НР Кина је имала и искуство партијског мултилатерализма, но, мултилатерализам је европска институција, истина међународно поопитена, коју је Кина темељно проучавала.

У потврђивању ове хипотезе показали смо да путем мултилатералне дипломатије НР Кина са државама и међународним институцијама „плете“ глобалну партнерску мрежу, која по кинеском разумевању побољшава систем глобалног управљања и самим тим осликава измењену, односно реалну позицију земаља у развоју. Истовремено, тим путем НР Кина не само да се прилагођава окружењу поштујући и прихватајући међународне норме, већ она и информише међународну заједницу о својим плановима и самоограничава сопствену моћ.

Неизоставно, НР Кина преко ШОС-а утиче на хијерархизацију приоритета на агендама других организација и прихватање кинеских идеја за даљи развој глобалне сарадње. У прилог томе говори и чињеница када је Генерална скупштина ОУН резолуцијом А/69/723 усвојила ШОС Међународни кодекс о понашању у сајбер безбедности из 2015.¹³³⁰ С једне стране, ово можемо разумети као признавање валидности ШОС амбиција да буде препознат као међународна организација која на захтеваном нивоу поседује капацитете да обезбеди међународну безбедност. С друге стране, ово се може разумети и као могућност НР Кине да међународно признати престиж ШОС-а искористи за реализацију кинеских националних интереса и пласман кинеских идеја уређења односа. Сарадња коју ШОС и ОУН остварују на пољу сајбер безбедности даје нам увид у неколико закључака, од којих је први да је сајбер безбедност од високог значаја за свеукупну безбедност НР Кине. У том контексту, ШОС се поставља као једна од спона у кинеским настојањима да пружи сајбер подршку свим „рутама“ Иницијативе – копненој, поморској, ваздушној, поларној, као и сајбер/дигиталној рути. Потом, можемо закључити да је ШОС важан инструмент НР Кине у обезбеђивању овог новог, али све важнијег, типа безбедности, за коју смо показали да је прожета идејом и праксом моћи. Као трећи закључак можемо нагласити да на овакав начин НР Кина обезбеђује заштиту реализованих и планираних инвестиција за развој

¹³³⁰ Sarah McKune, “An Analyses of the International Code of Conduct for Information Security”, *The Citizen Lab*. Доступно на: <https://citizenlab.ca/2015/09/international-code-of-conduct/>. Приступљено: 13.6.2024.

телекомуникационе инфраструктуре и технологија, што су поједине земље осудиле као облик кинеског шпијунирања и развоја сајбер ауторитаризма.¹³³¹

Кроз инфраструктурно умрежавање, врши се и међуљудско повезивање. Овај облик повезивања је од великог значаја за прихватање кинеских развојних, политичких и безбедносних идеја као подстицајних глобалном развоју, чиме се подиже ниво поверења, а пропорционално смањују сумње у кинеско планирано израстање у глобалну супер-силу. Такође, *people-to-people* дипломатију можемо посматрати и из аспекта јачања кинеске меке моћи, као једног од круцијалних адута у настојањима Пекинга да приволи друге државе и/или организације да се придржавају његових идејних и вредносних принципа и омогућавају или не спутавају реализацију кинеских циљева конкретизованих као „две стогодишњице“. У тако створеној атмосфери, представљање и прихватање Кине као локомотиве азијског, па и глобалног развоја, разумеће се као кинески мирољубиви развој.¹³³² Међуљудско повезивање носи у себи и јасан безбедносни потенцијал, који се представља као начин промовисања толеранције, уважавања разлика и неговања различитости, као стварања новог типа модернизације. У том контексту, заступа се идеја да је мултикултурализам региона ШОС-а у служби заједничког учења и напредовања, а не платформа за подстрекивање трке у наоружању, етничких сукоба и ширења и прихватања идејних матрица терористичких организација.¹³³³ Овим се потврђује још једна од наших поставки од које смо пошли у раду, а која се тиче примамљивости „шангајског духа“ и ширења његових норми. У том смислу, као што је већ и речено у раду, по својој суштини „шангајски дух“ представља сажимање азијске системске односно саобразне идејама, вредностима и нормама спољног деловања држава у овом делу света. Самим тим, постаје одлучујући за усађивање и ширење системског регионалног умрежавајућег мултилатерализма ШОС-а. Поставка наше студије у погледу ширења норми „шангајског духа“, као дела меке моћи поретка „кинеског сна“ гласи: *ШОС је у регистру моћи који НР Кина користи на начин комуникативно разумљив индустријски напредним земљама Запада, односно, кругу држава либералног међународног поретка извор, пример и доказ кинеске тежње ка јачању меке моћи привлачности*

¹³³¹ *National Cyber Strategy of the United States of America*, The White House, Washington D.C., September 2018. Доступно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>. Приступљено: 13.6.2024.

¹³³² Dai Binguo, „Istrajati na putu mirnog razvoja“, *Međunarodna politika*, God. LXII, br. 1142, april–jun 2011, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, стр. 20.

¹³³³ Драгана Митровић, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно- економске структуре (Централне) Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, 2007, стр. 219–242.

мултилатералних институција које ствара и своје цивилизоване моћи без тежње постизања надмоћи.

Дакле, овом студијом смо приказали да стварање заједничких ШОС-а и прихватање кинеских вредности, представља једну од окосница у причању кинеске приче, стварању широке међународне публице и глобалне партнерске мреже, као неодвојивог дела поретка „кинеског сна“.

На крају можемо закључити да смо потврдили генералну хипотезу ове монографије:

ШОС је први облик мултилатералне дипломатије „кинеских карактеристика“ самообуздаване моћи стратегијом институционализације сарадње са државама прво у суседним регионима, ради конституционализовања поретка развоја и демократичних међудржавних односа. Зато представља новину која захтева да се свеобухватно сагледа. Ова мултилатерална организација први је вид покушаја НР Кине да своју несразмерну моћ, од последње деценије XX века, у односу на део новонасталих држава у централноазијском суседству, као и привлачењем на институционално ангажовање Руске Федерације, несумњиве резидуалне моћи, уложи у самообуздавање конституционализацијом (интер)регионалног поретка. Учинци су геополитички и геоекономски. Домет им није само (интер)регионалан, већ делом и глобални. Овим мултилатералним (интер)регионализмом, као и билатералним везама у оквиру проширујућег чланства ШОС-а, НР Кина посвећеном институционализацијом сарадње поредак простора региона ШОС-а чини стратешки безбедним, логистички виталним и одрживо развојно снажним.

Пре свега, то смо учинили научним и објективним доказивањем да ШОС представља један од кључних геополитичких и геоекономских елемената у кинеској спољној политици, путем кога Пекинг не само да постепено, континуирано и дугорочно обликује окружење у формату подстицајног и хармонизованог заједништва, већ и институционализује механизме којима самоограничава сопствену моћ и нуди је као извор сарадње. Тако формирано заједништво од великог је значаја да ШОС, а посредно и НР Кина, пружи пријемчиве одговоре на изазове створене историјом међудржавних односа замаља „ШОС региона“ и поновним активирањем Велике игре на централноазијском простору. Географско ширење Организације на Индију, Пакистан и Иран као пуноправне чланице ШОС-а, такође говори у прилог доказивања наше генералне хипотезе да НР Кина ШОС земљама чланицама и учесницима активно нуди облике обезбеђивања безбедности и економског развоја, на начин на који не може да понуди и реализује ниједна друга држава на свету. У том смислу, НР Кина постепено и дугорочно „ШОС регион“, а

првенствено његов централноазијски део, претвара у логистички безбедан чвор и у економски стимулативно окружење у коме би се кинески национални интереси доживели као подстицај економском развоју земаља „ШОС региона“. У даљој перспективи, НР Кина тиме би створила атмосферу директног геоекономског утицаја ШОС-а по њене спољнополитичке иницијативе, финансијске планове и економске циљеве. Поред тога, да НР Кина путем Организације доприноси регионалној, па и глобалној безбедности, говори и чињеница да се на њеној листи чекања за пуноправно чланство налазе стратешки важне државе за националне интересе САД-а и ЕУ,¹³³⁴ попут Турске, Белорусије, Краљевства Саудијске Арабије и Катара.

Сматрамо да је вредан друштвени допринос овог истраживања видљив у објашњењу актуелног утицаја НР Кине, која у областима као што су производња, трговина и инвестиције, енергетика, телекомуникације, транспорт, култура, здравство и спорт бележи осетно присуство у целом свету, у чему Република Србија не представља изузетак. Дакле, друштвена корист овог истраживања препознаје се у пруженом разумевању начина, праксе, интереса и културе кинеског пословања, на основу чега државе широм света могу побољшати законски оквир и преговарачку позицију према њој. Ово је од великог значаја посматрано из угла националних интереса, војне неутралности и спољнополитичких стратегија Републике Србије, јер њена билатерална сарадња са НР Кином је на нивоу приступања глобалној заједници заједничке судбине за човечанство за нову еру.

¹³³⁴ Ibid.

Литература

Књиге, зборници радова и научни чланци:

- “Document: The Quetta Plan of Action for ECO”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 15, No. 2, Winter.
- Abdul Rab, He Zhilog, “China and Shanghai Cooperation Organization (SCO): Belt and Road Initiative (BRI) Perspective”, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 9, No. 2, 2019, pp. 166–171.
- Adler Emanuel, Barnett Michael (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, New York, 1998.
- Adler Emanuel, Barnett Michael, “A Framework for the Study of Security Communities”, in, Emanuel Adler, Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1998.
- Akihiro, Iwashita, “The Shanghai Cooperation Organization: Beyond a Miscalculation on Power Games”, in: Christopher Len et al. (eds.), *Japan’s Silk Road Diplomacy – Paving the Road Ahead, Central Asia – Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, USA, 2008.
- Albright, Lauren, “Reactionary Regimes”, *Democracy and Society*, Vol.7, No. 2, стр. 1–7.
- Allison, Roy, “Regionalism, Regional Structures and Security Management in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 80. No. 3, pp. 463–483.
- Amako, Satoshi, “China’s Diplomatic Philosophy and the View of the International Order in the 21st Century”, *Journal of Contemporary China Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 3–33.
- Ambrosio, Thomas, “Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 8, October 2008, pp. 1321–1344.
- Aminjonov, Farkhod et al., “BRI in Central Asia: Energy Connectivity Projects”, *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 23, 2019.
- Aminjonov, Farkhod, “BRI in Central Asia: Agriculture and Food Projects”, *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 26, 2019, pp. 1–7.

- Aminjonov, Farkhod, "BRI in Central Asia: Finance and IT projects", *Central Asia Regional Data Review*, Vol. 25, 2019, pp. 1–6.
- Anand, Dibyesh, "Colonization with Chinese Characteristics: Politics of (In) Security in Xinjiang and Tibet", *Central Asian Survey*, Vol. 38, Issue, 1, 2019, pp. 129–147.
- Aris, Stephen, "The Shanghai Cooperation Organization: 'Tackling Three Evils'. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc?", *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 3, May 2009, pp. 457–482.
- Bachrach, Peter, Baratz Morton S., "Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework", *The American Political Science Review*, Vol. 57, No. 3, 1963, pp. 632–642.
- Bailes, Alyson J. K. et al., "The Shanghai Cooperation Organization", *SIPRI Policy Paper*, 2007, No. 17.
- Bakota Ivica, Zvonimir Stopić, and Mato Njavro. *Development of Modern Chinese Foreign Policy Thought: The Great Return*, Palgrave MacMillan, Singapore, 2024.
- Bakshi, Jyotsna, "Shanghai Cooperation Organization (SCO) before and after September 11", *Strategic Analysis*, Vol. 26, No. 2, pp. 265–276.
- Barisitz, Stephan, *Central Asia and the Silk Road, Economic Rise and Decline over Several Millennia*, Springer, New York, 2017.
- Binguo, Dai, „Istrajati na putu mirnog razvoja“, *Međunarodna politika*, God. LXII, br. 1142, april–jun 2011, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, стр. 18–30. (Са кинеског језика превели Проф. др Драгана Митровић и Тјен Јишу – Tian Yishu).
- Blank, Stephen, "Whither the New Great Game in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 3, 2012, pp. 147–160.
- Boria, Edoardo, *Carte come armi – Geopolitica, cartografia, comunicazione*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2012.
- Brooks, Stephen G., "The Globalization of Production and the Changing Benefits of Conquest", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 43, No. 4, (1999), стр. 646–670.
- Buchanan, James M., *The Limits of Liberty*, University of Chicago Press, Chicago, 1975, глава 5.
- Bull, Hedley, Adam Watson, *The expansion of international society*, Oxford University Press, Oxford, 1984.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan Press, London, 1977.

- Bunce, Valerie, “The Empire Strikes Back: The Evolution of the Eastern Bloc from a Soviet Asset to a Soviet Liability”, *International Organization*, Vol. 39, No. 1. (1985), стр. 1–46.
- Busuttill, James J., “The Bonn Declaration on International Terrorism: A Non-Binding International Agreement on Aircraft Hijacking”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 31, No. 3, July, 1982, pp. 474–487.
- Buzan, Barry, Charles A. Jones and Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Press, New York, 1993.
- Buzan, Barry, Richard Little, *International systems in world history: remaking the study of international relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Buzan, Barry, Richard Little, “Reconceptualizing Anarchy”, *European Journal of International Relations* Vol. 2, No. 4 (1996), стр. 403–39.
- Brzezinski, Zbigniew, *Velika šahovska ploča*, Varaždin, Interland, 2000.
- Blackwill Robert D. and Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, The Balknap Press of Harvard University Press, London, 2016.
- Cabestan, Jaen-Pierre, “The Shanghai Cooperation Organization, Central Asia, and the Great Powers, an Introduction, One Bed, Different Dreams”, *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, May/June, 2013.
- Cai, Kevin G., “The One Belt One Road and Asian Infrastructure and Investment Bank: Beijing’s New Strategy of Geoeconomics and Geopolitics”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 27, Issue 114, pp. 831–847.
- Carty, Anthony, Jing Gu. 2021. Theory and Practice in China’s Approaches to Multilateralism and Critical Reflections on the Western ‘Rules-Based International Order’. Research report, Institute of Development Studies, Vol. 21, No. 85, pp. 1-79.
- Cheng, Joseph Y. S., “The Afghanistan Situation and China’s New Approach to the SCO”, *Asian Survey*, Vol. 55, No. 2, 2015, pp. 346–370.
- Chey, Hyuon-kyu, “Can the Renminbi Rise as a Global Currency? Political Economy of Currency”.
- Chien-Peng, Chung, “The Shanghai Cooperation Organization: China’s Changing Influence in Central Asia”, *China Quarterly*, No. 180, Cambridge University Press, December 2004, pp. 989–1009.
- Chine-Peng, Chung, “China’s Approaches to the Institutionalization of Regional Multilateralism”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 17, Issue, 57, pp. 747–762.

- Christiansen, Tomas J., and Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, 1990, Vol. 44, No. 2, стр. 137–68.
- Scobell, Andrew et al., *At the Dawn of the Belt and Road – China in the Developing World*, RAND Corporation, USA, 2018.
- Cioffi-Revilla, Claudio, "Origins and evolution of war and politics", *International Studies Quarterly*, 1996, Vol. 40, No. 1, стр. 1–22;
- Cioffi-Revilla, Claudio, Todd Landman, "Evolution of Maya polities in the ancient Mesoamerican system", *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 4 (1999), стр. 559–598.
- Cipolla, Carlo M., *Guns, Sails and Empires – Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion 1400–1700*, Minerva Press, New York, 1965;
- Clark, Ian, *The Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Cohen, Saul Bernard, *Geopolitics – The Geography of International Relations*, Rowman & Littlefield, New York, pp. 48–55.
- Cohen, Warren I., "China's Rise in Historical Perspective", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 4–5, pp. 683–704.
- Cole, Bernard D., *China's Quest for Great Power – Ships, Oil, and Foreign Policy*, Naval Institute Press, Maryland, 2016.
- Cole, Bernard, *The Great Wall at Sea*. Наведено према: Иван Зарић, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд.
- Čolović, Vladimir, „Teritorialni sporovi u zemljama Evropske unije“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, Godina, 4, br. 4, Banja Luka, 2014, pp. 44–45.
- Constantinou, Costas M., Der Derian, James (eds.), *Sustainable Diplomacies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.
- Courmont, Barthelemy, "Promoting Multilateralism or Searching for a New Hegemony: A Chinese Vision of Multipolarity", *Pacific Focus*, Vol. XXVII, No. 22, Center for International Studies, 2012, pp. 184–204.
- Dadabaev, Timur, "Japan's Search for Central Asian Policy – Between Idealism and Pragmatism", *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, pp. 506–532.
- Dadabaev, Timur, "Silk Road" as a Foreign Policy Discourse: The Construction of Chinese, Japanese and Korean Engagement Strategies in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, No. 1, 2017, pp. 30–41.

- Dadabaev, Timur, “The Evolution in Japanese Diplomacy towards Central Asia since the Collapse of the Soviet Union”, in: *Yearbook on the Organization for Security and Cooperation in Europe*, Institute for Peace and Research and Security Policy, Hamburg, Germany, 2011, pp. 441–461.
- Daojing, Zha, “China’s Energy Security and Its International Relations”, *The China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 3, No. 3, November, 2005, pp. 39–54.
- de Haas, Marcel, *Russian-Chinese Security Relations, Moscow Threat from the East?* Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, 2008, Netherland.
- Dehio, Ludwig, *The Precarious Balance*, Vintage, New York, 1962.
- Deng, Yong, “Better Than Power: “International Status” in Chinese Foreign Policy”, in, Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005.
- Deng, Yong, *China’s Struggle for Status – Realignment of International Relations*, Cambridge University Press, New York, 2008.
- Deudney, Daniel, *Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village*, Princeton University Press, Princeton, 2007.
- Deudney, Daniel, Ikenberry, John G., “The Nature and Sources of Liberal International Order”, *Review of International Studies*, Vol. 25, No. 2 (Spring 1999), стр. 179–196.
- Deutsch, Karl, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957.
- Diesen, Glenn, *Russia’s Geoeconomic Strategy for Greater Eurasia*, Routledge, London, 2018.
- Doran, Charles F., *The Politics of Assimilation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1971.
- Đorić, Marija, *Priručnik za prepoznavanje, prevenciju i suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma kod učenika*, Biro za operativnu koordinaciju, Podgorica, 2020.
- Dossi, Simone, “Dal dibattito accademico al progetto geopolitico – Le Nuove Vie della Seta fra potere marittimo e potere continentale”, *Quaderni di Geografia*, Vol. 1, No. 1, 2018, pp. 111–122.
- Douglass North, C., *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Doyle, Michael “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12 (1983), pp. 205–235.

- Doyle, Michael W., “Liberalism and world politics”, *American political science review*, Vol. 80, No. 4 (1986), pp. 1151–1169.
- Doyle, Michael, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs”, *Philosophy and Foreign Affairs*, Vol. 12, No. 3, pp. 205–235.
- Doyle, Michael, John G. Ikenberry (eds.), *New Thinking in International Relations Theory*, Westview Press, Boulder, 1997.
- Dreyer, June Teufel, “‘The Tianxia Trope’: Will China Change the International System?”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 24, No. 96, 2015, pp. 1015–1031.
- Efegeli, Erten, “The European Union’s New Central Asian Strategy”, in: Emilin Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 71–89.
- Eichengree, Barry, “The Renminbi as an International Currency”, *Journal of Policy Modeling*, Vol. 33, No. 5, pp. 723–730.
- Fengying, Chen, “G20 yu guoji zhixu da bianju” (G20 and the Dramatic Transformation of the International Order). Наведено према: Mingjiang Li, “Rising from Within: China’s Search for a Multilateral World and Its implications for Sino-US Relations”, *Global Governance*, Vol. 17, No. 3, pp. 331–351.
- Fravel, Taylor, “International Relations Theory and China’s Rise: Assessing China’s Potential for Territorial Expansion”, *International Studies Review*, Vol. 12, 2010, pp. 505–532.
- Fravel, Taylor, “Regime Insecurity and International Cooperation – Explaining China’s Compromises in Territorial Disputes”, *International security*, Vol. 30, No. 20, Spring, 2005, pp. 46–83.
- Fravel, Taylor, *China’s Military Strategy since 1949 – Active Defense*, Princeton University Press, USA, 2019.
- Fravel, Taylor, *Strong Border, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China’s Territorial Disputes*, Princeton University Press, United Kingdom, 2008.
- Freeman, Carla P., “New Strategies for an Old Rivalry? China-Russia Relations in Central Asia after the Energy Boom”, *Pacific Affairs*, Vol. 31, Issue, 5, 2018, pp. 635–654.
- Gabuev Alexander, Spivak Vita, “The Assymetrical Russia-China Axis: An Overview”, in: Aldo Ferrari, Eleonora Tafuro Ambrosetti (eds.), *Russia and China Anatomy of Partnership*, ISPI, Milano, 2019.
- Gabuev, Alexander, “Crouching Bear, Hidden Dragon: “One Belt One Road” and Chinese-Russian Jostling for Power in Central Asia”, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, Vol. 5, No. 2, pp. 61–78.

- Gelb, Leslie H., “GDP Now Matters More Than Force”, *Journal of Politics & Society*, Vol. 22, No.
- Geographical Review*, Vol. 6, No. 3, July, 1970, pp. 328–346.
- Gill, Bates, *Rising Star, China`s New Security Diplomacy*, The Brookings Institution, Washington D.C., 2007.
- Gilovich, Thomas, Dale W. Griffin and Daniel Kahneman (eds), *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Gilpin, Robert, *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*, Basic Books, New York, 1975.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.
- Gilson, Julie, *Asia Meets Europe: Inter-regionalism and Asia-Europe Meeting*, Cheltenham, UK, 2002.
- Giovanni, Sartori, “Concept misformation in comparative politics”, *American political science review*, Vol. 64, No. 4 (1970), стр. 1033–1053.
- Golam Mostafa, Monowar Mahmood, “Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and Possible Future Directions”, *Journal of Eurasian Studies*, 9 (2018), pp. 163–172.
- Goodman, David S. G, “The Campaign “Open the West”: National, Provincial-Level and Local Perspectives”, *The China Quarterly*, No. 178, June, 2004, pp. 317–334.
- Greenstone, Michael, Patrick Schwarz, *Is China Winning its War on Pollution*, Energy Policy Institute at the University of Chicago, Chicago, 2018.
- Grigsby, Alex, “Overview of Cyber Diplomatic Initiatives”, у, *Briefings from the Research Advisory Group*, Global Commission on the Stability of Cyber Space, New Delhi, November, 2017.
- Guangcheng, Xing, “China`s Foreign Policy Towards Kazakhstan”, pp.110–111. Наведено према: P. Pham, “Beijing`s Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia”, *American Foreign Policy Interests*, Vol. 28, Issue, 1, 2006, pp. 53–67.
- Gulick, Edward Vose, *Europe`s Classical Balance of Power*, W.W. Norton, New York, 1955.
- Haacke Jurgen, Preston Peter, *Contemporary China: The Dynamics of Change at the Start of the New Millennium*, Routledge, 2003.

- Haas, Ernst B., "The balance of power: prescription, concept, or propaganda?", *World Politics*, Vol. 5, No. 4 (1953), стр. 442–477.
- Haas, Ernst, *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford, 1964.
- Haggard, Steph, Simmons, Beth, "Theories of International Regimes", *International Organization* Vol. 41, No. 3 (Summer 1987), стр. 491–517.
- Hall, John A. *International Order*, Polity Press, Cambridge, 1996, прво поглавље.
- Hall, Peter A., Taylor, Rosemary C. R., "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, Vol. 44, No. 5 (December 1996), стр. 936–937.
- Han, Lu, "Striving for Coordinated Development of SCO and BRI", *China International Studies*, July/August 2009, pp. 77–84.
- Hasenclever, Andreas, Mayer, Peter, Rittberger, Volker, *Theories of International Regimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Hauner, Milan, "The Last Great Game", *The Middle East Journal*, Vol. 38, No. 1, winter 1984, pp. 72–84.
- He, Jian, Wang Lu, "Maritime Security: A new Field of Cooperation for the Shanghai Cooperation Organization", *China International Studies*, July, 2018, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 25–39.
- Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 2, No. 2, pp. 157–180.
- Hänggi, Heiner et al., "Interregionalism, a New Phenomenon in International Relations", in: Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006.
- Hilpert, Hanns Gunther, Wacker Gudrun, "Goeconomics Meets Geopolitics – China's New Economic and Foreign Policy Initiatives", *SWP Comments* 33, June, 2015, German Institute for International and Security Affairs, pp. 1–7.
- Hirschman, Albert, *The Passions and the Interests*, Princeton, Princeton University Press, New York, 1977.
- Holsti, Kalevi J., *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648–1989*, Cambridge University Press, New York, 1991.
- Holmes, James R., Toshi Yoshihara, "The Influence of Mahan upon China's Maritime Strategy", *Comparative Strategy*, Vol. 24, No. 1, pp. 23–51.
- Huasheng, Zhao, "China's View of and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization", *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, pp. 436–460.

- Hui, Victoria Tin-bor, *War and State Formation in Ancient China and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Huotari, Mikko et al., “China’s Emergence as a Global Security Actor – Strategies for Europe”, *Merics paper on China*, July, 2017.
- Ikenberry, John G., Kupchan, Charles A., “Socialization and Hegemonic Power”, *International Organization*, Vol. 44, No. 3 (Summer 1990), стр. 283–315.
- Ikenberry, John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 2000.
- Ikenberry, John, G., “Constitutional Politics in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 4, No. 2 (June 1998), стр. 147–177.
- Ingram, Edward, “Great Britain’s Great Game: An Introduction”, *The International History Review*,
- Institute for World Economy and Politics, Beijing, 2001, pp. 178–189.
- Jaffer, Nabila, “The First Enlargement of the Shanghai Cooperation Organization and Its Implications”, *Focus on Regional Issue*, Vol. XXX, No. 1, 2016, Institute for Regional Studies, Islamabad, pp. 1–39.
- Jay, Peter, “Regionalism as Geopolitics”, *Foreign Affairs*, Vol. 58, No. 3, America and the World 1979, pp. 485–514.
- Jervis, Robert, “A Political Science Perspective on the Balance of Power and the Concert”, *American Historical Review*, Vol. 97, No. 3, June 1992, стр. 716–724.
- Jervis, Robert, “Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate”, *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer 1999), стр. 42–63.
- Jervis, Robert, “Cooperation under the Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, стр. 167–214.
- Jian, Junbo, “China in Central Asia and the Balkans: Challenges from Geopolitical Perspective”, in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 241–261.
- Jing, Lu, “International Responsibility and Chinese Diplomacy”, *China International Studies*, 2019, pp. 79–93.
- Jivei, Vang, *Kina povezuje svet – Na čemu se zasniva Inicijativa pojasa i put*, CIRSD, Beograd, 2018.
- Joffe, Josef, “‘Bismarck’ or ‘Britain’? Toward an American Grand Strategy after Bipolarity”, *International Security*, Vol. 19, No. 4 (Spring 1995), стр. 94–117.
- Johnston, Alastair Ian, “Treating International Institutions as Social Environments”, *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 4, December, 2001, pp. 487–515.

- Joshi, Nirmala, "Introduction", in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, pp. 19–33.
- Joshi, Nirmala, "Responses to Non-Traditional Threats & Challenges", in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, pp. 81–115.
- Jung Sung, Chul, Lee Kihyun, "The Offensive Realists Are Not Wrong: China's Growth and Aggression, 1976–2001", *Pacific Focus*, Vol. 32, No. 1, 2017, pp. 86–108.
- Kahneman, Daniel, Paul Slovic, Amos Tversky (eds), *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*, Cambridge University Press Cambridge, 1982.
- Kaplan, Robert, "China's Two Ocean Strategy", in: Abraham Denmark, Nirav Patel (eds.), *China's Arrival: A Strategic Framework for a Global Relationship*, Center for a New American Security, September, 2009, pp. 43–59.
- Kassymbekova, Botakoz, "Understanding Stalinism in, from, and of Central Asia: Beyond Failure, Peripherality and Otherness", *Central Asian Survey*, Vol. 36, No. 1, September, 2017, pp. 1– 18.
- Kathleen Thelen, "Historical Institutionalism in Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, Palo Alto: Annual Reviews, Inc., 1999, 369–404.
- Katzenstein, Peter J., "International Relations Theory and the Analysis of Change", in: Ernst-Otto Czempiel, James N. Rosenau (eds.), *Global Changes and Theoretical Challenges* Lexington, Mass Lexington Books, 1989.
- Katzenstein, Peter J., "United Germany in an Integrating Europe", in: Peter J. Katzenstein (ed.), *Tamed Power: Germany in Europe*, Cornell University Press, Ithaca, 1997.
- Kaufman, Stuart J. "The Fragmentation and Consolidation of International Systems", *International Organization*, Vol. 51, No. 2, 1997, стр. 173–208.
- Kaushik, Devendra, "India and Central Asia: Renewing a Traditional Relationship", *South Asian Survey*, Vol. 5, No. 2, 1998, pp. 231–244.
- Kavalski, Emilian, "India and Central Asia: The No Influence of the "Look North Policy", in: Emilin Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 239–261.
- Kavalski, Emilian, *India and Central Asia, The Mythmaking and International Relations of a Rising Power*, Tauris Publishers, London, 2010.
- Kegley, Jr., Charles W., Raymond, Gregory A., *How Nations Make Peace*, St. Martin's Press, New York, 1999.

- Kenez, Peter, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University Press, USA, 2006.
- Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, New York, 1987.
- Kent, Ann, “China’s Participation in International Organisations”, in: Yongjin Zhang, Greg Austin (eds.), *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy*, The Australian National University E Press, Canberra, 2013.
- Keohane Robert O. (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.
- Keohane, Robert, “Institutionalist Theory and the Realist Challenge After the Cold War”, in: David A. Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York, 1993, pp. 269–300.
- Keohane, Robert Nye, Joseph, *Power and Interdependence*, Little, Brown, Boston, 1977.
- Keohane, Robert, “Multilateralism: An Agenda for Research”, *International Journal*, Vol. 45, No. 4, 731–764.
- Keohane, Robert, “International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly* Vol. 32 (December 1988), pp. 379–396.
- Keohane, Robert, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Keohane, Robert, Martin, Lisa, “The Promise of Institutionalist Theory”, *International Security* Vol. 20, No. 1 (Summer 1995), pp. 39–51.
- Kerr, David, “Central Asia and Russian Perspectives on China’s Strategic Emergence”, *International Affairs*, Vol. 86, No. 1, 2010, pp. 127–152.
- Khalid, Adeb, “Backwardness and Quest for Civilization: Early Soviet Central Asia in Comparative Perspective”, *Slavic Review*, Vol. 6, No. 2, Summer, 2006, pp. 231–251.
- Kharina, O. A. “Strategic Interests of India in SCO: Energy and Security” *Vestnik RUDN, International Relations*, 2017, Vo. 17, No. 3, стр. 508–517.
- Koch, Jessica, “Economic Development and Ethnic Separatism in Western China: A New Model of Peripheral Nationalism”, *Working Paper No. 134*, Amsterdam University, pp. 1–26.
- Kortunov, Andrei, “Russian-American Relations in the Post-Cold War Environment”, *PONARS Policy Memo – Program on New Approaches to Russian Security*, 16, Moscow Public Science Foundation, October 1997, pp. 1–9.
- Krasner, Stephen (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, 1981.

- Lađevac, Ivona, "China's Responses to the New World Order", in: Nenad Stekić, Aleksandar Mitić (eds.), *New Chinese Initiatives for a Changing Global Security*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, стр. 21–29.
- Lađevac, Ivona, Nenad Stekić, "Assessing the Political Risks in Eurasia in the Wake of the Fifth China's "Grand Strategy"", *The Review of International Affairs*, Vol. LXXII, No. 1183, pp. 47-66.
- Lađevac, Ivona, "Strateško partnerstvo Kine i Rusije", *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, br. 2-3, str. 239-250.
- Lake, David, "British and American Hegemony Compared: Lessons for the Current Era of Decline", in: Michael Fry (ed.), *History, the White House, and the Kremlin: Statesmen as Historians* Columbia University Press, 1991 New York, 106–122.
- Lake, David A., "Whither the liberal international order? Authority, hierarchy, and institutional change", *Ethics & International Affairs* Vol. 34, No. 4, 2020, стр. 461–471.
- Lake, David A., "Anarchy, Hierarchy and the Variety of International Relations", *International Organization*, Vol. 50 (1997), стр. 1–33.
- Lake, David A., "Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations", *International Organizations*, Vol. 50, стр. 1–33.
- Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Cornell, 2011.
- Lake, David A., Liu, Feng, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Cornell, 2020.
- Lanteigne, Marc, *China's Foreign Policy – An Introduction*, Routledge, New York, 2009.
- Layne, Christopher, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Arise", *International Security*, Vol 17, No. 4 (Spring 1993), стр. 5–51.
- Layne, Christopher, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", *International Security*, Vol. 22, No. 1 (Summer 1997), стр. 86–124.
- Layne, Cristopher, "The War on Terrorism and the Balance of Power", in: T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press Stanford.
- Layne, Christopher, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Cornell University Press Ithaca, 2006.
- Lebow, Richard, "Constructive realism", *International Studies Review*, Vol. 6, No. 2 (2004), pp. 346–348.

- Levy, Jack S., Thompson, William R., “Hegemonic threats and great-power balancing in Europe, 1495–1999” *Security Studies*, Vol. 14, No. 1 (2005), стр. 1–33.
- Lewis, Margaret K., “Why China Should Unsign the International Covenant on Civil and Political Rights”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 53, No. 1, August, 2019, pp. 1–70.
- Li, Nan, “The Evolution of China’s Naval Strategies and Capabilities: From “Near Coast” and “Near Seas” to “Far Seas””, *Asian Security*, Vol. 5, No. 2, 2009, pp. 144–169.
- Liao, Xuanli, “A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy”, *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XII, Issue 2, Winter/Spring, 2006, pp. 39–51.
- Liao, Xuanli, “Central Asia and China’s Energy Security”, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 4, No. 4, 2006, Central Asia Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, pp. 61–69.
- Liberman, Peter, “The Spoils of Conquest”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, (1993), pp. 125–153.
- Liberman, Peter, *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies*. Princeton University Press, Princeton, 1996.
- Lieber, Keir A., and Alexander, Gerard, “Waiting for balancing: Why the world is not pushing back”, *International Security*, Vol. 30, No. 1 (2005), стр. 109–139.
- Lieber, Robert F., “The Ties That Fray”, *National Interest*, Vol. 55 (Spring 1999), стр. 3–11.
- Link, W. (1989) “Reflections on the Paradigmatic Complementarity in the Study of International Relations,” наведено према, Heiner Hänggi et al. (eds.), *Interregionalism and International Relations*, Routledge, New York, 2006.
- Lo, Bobo, *Axis of Convenience – Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Chatham House, London, 2008.
- Lu, Han, “Deepening Economic Cooperation in Shanghai Cooperation Organization: Opportunities, Barriers and Approaches”, *China International Studies*, July–August, 2018, China Institute for International Studies, Beijing, pp. 39–57.
- Lukin, Artyom, “Eurasian Great Power Triangle”, in: Aharon Klieman (eds.), *Great Power and Geopolitics, International Affairs in a Rebalancing World*, Springer, New York, 2015, pp. 183–206.
- Mackinder, Halford J., “The Geographical Pivot of History”, in: Gearoid O Tuathail et al. (eds.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 1998.
- Mallaby, Sebastian, Wethington, Olin, “The Future of the Yuan: China’s Struggle to Internationalize Its Currency”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 1, January/February, 2012, pp. 135–146.

- Marketos, Thrassy N., *China's Energy Geopolitics – The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*, Contemporary China Series, Routledge, London, 2009.
- Martin, Lisa L., Simmons, Beth, “Theories and Empirical Studies of International Institutions”, in: Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner(eds.), *Exploration and Contestation in the Study of World Politics* Cambridge, MIT Press, Massachusetts, 1999, стр. 89–117.
- Martin, Lisa, “An Institutionalist View: International Institutions and State Strategies”, in: T. V. Paul, John A. Hall (eds.), *International Order and the Future of World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1999, стр. 78–98.
- March, James G., Johan Olsen, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, Free Press, New York, 1989.
- Martin, Lisa, *Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions*, Princeton University Press, Princeton, 1992.
- Mastanduno, Michael, “Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War”, *International Security* Vol. 21, No. 4 (Spring 1997), стр. 49–88.
- Matley, Ian M., “The Golodnaya Steppe: A Russian Irrigation Venture in Central Asia”, *Geographical Review*, Vol. 60, No. 3, pp. 328–346.
- McNeill, William H., *The Rise of the West: A history of the human community*, University of Chicago Press, Chicago, 1963.
- Mearsheimer, John J., “Back to the Future: Instability of Europe after the Cold War”, *International Security*, Vol. 15 (Summer 1990), стр. 5–57.
- Mearsheimer, John J., “Why We Will Soon Miss the Cold War”, *Atlantic Monthly*, Vo. 266 (August 1990), стр. 35–50.
- Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.
- Mearshimer, John, “China's Unpeaceful Rise”, *Current History*, 105; 690, April 2006, pp. 160–163.
- Mearshimer, John, “Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Central Asia”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, No. 4, pp. 381–396.
- Mehdi Parvizi Amanieh, Houweling Henk, “The US and the EU in CEA. Relations with Regional Powers”, in: Mehdi Parvizi Amanieh, Henk Houweling (eds.), *Central Eurasia in Global Politics – Conflict, Security and Development*, Brill, Leiden – Boston, 2005, pp. 207–235.

- Menon, Rajan, “Central Asia in the Twenty First Century”, in: Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow, and Beijing*, Armonk, New York, 2007.
- Millner, Helen V., “Rationalizing Politics: The Emerging Synthesis of International, American, and Comparative Politics”, in: Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, Stephen D. Krasner (eds.), *Explorations and Contestation in the Study of World Politics*, MIT Press, Cambridge, 1999, pp. 119–146.
- Milner, Helen, “The Assumption of Anarchy in International Theory: A Critique”, *Review of International Studies*, Vol. 17 (January 1991), pp. 67–85.
- Ming, Wan, “The Shanghai Cooperation Organization: The Security-Economic Nexus”, in: Vinod Aggarwal, Kristi Govella (eds.), *Linking Trade and Security: Evolving Institutions and Strategies in Asia, Europe, and the United States*, New York, Springer, 2013, pp. 111–133.
- Mingwen, Zhao, “Shanghai Cooperation Organization: A New Stage, New Challenges, and a New Journey”, *China International Studies*, China Institute for International Studies, 2018.
- Mitić, Aleksandar. “China’s New Initiatives and the Shaping of Eurasia’s Strategic Environment”, *Institute of International Politics and Economics; Institute of Europe of the Russian Academy of Sciences*, 2023, pp. 113-139.
- Mitrovic, Dragana “The Belt and Road: China’s Ambitious Initiative”, *China International Studies*, July/August 2016, pp. 76–95.
- Mitrovic, Dragana, “‘16+1’ Framework of Cooperation: Main Lessons from Six Years Experience”, in: Gerd Kaminiski (eds.), *Chinese Strategies in Politics, Foreign Policy, Security Policy, Economy and Law*, Vienna School of International Relations, Vienna, 2019, pp. 141–165.
- Mitrovic, Dragana, “Abe Doctrine and Japan’s Foreign Policy”, *The Review of International Affairs*, LXVI, No. 1157, pp. 5–26.
- Mitrovic, Dragana, “Aims and Scope of New Eur-Asian Security and Economic Structures – Shanghai Cooperation Organisation”, in: Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 87–96.
- Mitrovic, Dragana, “China in the Western East and Beyond: Politics and Economics of the China Plus Sixteen Cooperation Framework”, in: Dragana Mitrovic, *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 177–204.

- Mitrovic, Dragana, "China's Belt and Road Initiative: Connecting and Transforming Initiative", in: Yu Cheng et al. (eds.), *The Belt and Road Initiative in Global Arena*, Palgrave Macmillan, Singapore, 2017, pp. 17–35.
- Mitrovic, Dragana, "China's Response to the World Economic Crises and Her Rise", *Proceedings of the 7th Annual Conference of the Asian Studies Association*, The Contemporary China Research Center, Hong Kong, 2012, pp. 59–77.
- Mitrovic, Dragana, "Geopolitics of Energy Border Issue", in: Dusko Dimitrijevic, Dragana Mitrovic, Ivona Ladjevac (eds.), *The Meaning of Borders and Border Issues in the Age of Globalization: Europe and Asia*, IPE, Belgrade, 2012, pp. 139–146.
- Mitrovic, Dragana, "Political Economy of the Chinese Investments in Eastern, Central and South- East Europe", *Asian Studies*, Vol. 2, Hungarian Institute of International Affairs, Budapest, 2013, pp. 167–185.
- Mitrovic, Dragana, "PR China's Border Issue within the Framework of Modernization and Opening up", in: Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 52–67.
- Mitrovic, Dragana, "Significance and Limits of the FDI in China's Reform and Opening up Policy Implementation", in: Dragana Mitrovic (eds.), *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 19–38.
- Mitrovic, Dragana, "The People's Republic of China at the Threshold of the New Century", *From Socialist Modernization to Chinese Dream*, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 9–18.
- Mitrovic, Dragana, "USA President Trump's First Asian Tour – From "America First" to Indo- Pacific", *Asian Issues*, Vol. 3, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2017, pp. 7–24.
- Modelski, George, William Thompson R. "The long and the short of global politics in the Twenty-first century: an evolutionary approach", *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2 (1999), стр. 110–140.
- Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization* Vol. 51, No. 4 (Autumn 1997), стр. 513–553.
- Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 5th ed., Alfred A. Knopf, New York, 1978.
- Morse, Edward, *Modernization and the Transformation of International Relations*, Free Press, New York, 1976.

- Morton, Katherine, “The China Factor in Global Governance”, *East Asia Forum Quarterly: Economics, Politics, and Public Policy in the Asia Pacific*, Vol. 9, No. 2, 2017, pp. 17–20.
- Moul, William, “Power parity, preponderance, and war between great powers, 1816–1989”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, No. 4 (2003), стр. 468–489.
- N. V. Tseykovets, “Conceptual Approaches to Understanding and Ensuring National Economic Security: Scientific Theories and State Strategies”, No. 1 (29), pp. 129–157.
- Nicotera, Giovanni, “Development and Fate of Muslim Radicalism in China”, *Asian Issues*, Vol. 5, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2019, pp. 29–38.
- Nikolić, Jovana, “The Third “Dialogues on China” International Academic Conference: New Chinese Initiatives for a Changing Global Security”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXXV/2024, No.1191, pp. 279-282.
- Nye, Joseph Jr., *The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Nye, Joseph S. Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1992.
- O’Brien, Conor Cruise, “The Future of the West”, *National Interest*, Vol. 30 (Winter 1992/93), pp. 3–10.
- Olson, Mancur Jr., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, 1965.
- Organski, Abramo F. K., Kugler, Jacek, *The war ledger*, University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- Pape, Robert, A., “Soft balancing against the United States”, *International security*, Vol. 30, No. 1 (2005), стр. 7–45.
- Paramonov, Oleg, Puzanova Olga, “Tokyo`s Diplomacy in Eurasia: Successes and Failures”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, Issue, 2, July, 2018, pp. 134–142.
- Parsons, Talcott, *The Structure of Social Action*, McGraw-Hill, New York, 1937.
- Perišić, Srđan, “The Geopolitics of China`s Project One Belt One Road”, in: Dragan Stanar, Miša Stojadinović (eds.), *Geopolitical and Security Challenges in Southeastern Europe*, Center for Strategic Forecast, Belgrade, 2019, pp. 255–276.
- Pizzorno, Alessandro, “Rationality and Recognition”, in: Donatella della Porta and Michael Keating (eds.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences – A Pluralist Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

- Pop, Irina Ionela, “China’s Energy Strategy in Central Asia: Interactions with Russia, India and Japan”, *UNISCI Discussion Papers*, No. 24, October 2010, pp. 197–220.
- Popović, Slobodan, “Between geopolitics and geoeconomics – the Silk Road discourse in diplomacy of Japan”, *The Review of International Affairs*, Vol. 69, No. 1172 (2018), pp. 5–25.
- Popović, Slobodan, „Uticaj diskursa miroljubivog razvoja na kinesko (re)pozicioniranje u međunarodnom poretku“, *Међународна политика* Vol. 69, No. 1171 (2018), стр. 5–28.
- Popović, Slobodan, Stević, Ljiljana, “China’s Global Security Initiative: Unravelling Political Slogan or Empowering Discursive Power”, in: Nenad Stekić, Aleksandar Mitić (eds.), *New Chinese Initiatives for a Changing Global Security*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, стр. 401–416.
- Popović, Slobodan, Stević, Ljiljana, “Chinese Pursuit of Energy Security via Partnerships’ Development with the SCO Mechanism”, in: Pal Koudela, Gyorgy Ivan Neszemlyi (eds.), *Energy Crisis and Security Challenges in the World: Sustainable Responses of the Asian Economies and Societies*, Budapest Business University, 2023, стр. 89–108.
- Pradt, Tilman, *China’s New Foreign Policy – Military Modernisation, Multilateralism and the ‘China Threat’*, Palgrave Macmillan, Berlin, 2016.
- Quester, George, *Offense and Defense in the International Systems*, John Wiley, New York, 1977.
- Rally, James, “Geoeconomics in Chinese Foreign Policy”, in: Robert D. Blackwill, Jennifer M. Harris (eds.), *War by Other Means – Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, USA, 2016.
- Randall Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton, 2006.
- Randle, Robert, *The Origins of Peace: A Study of Peacemaking and the Structure of Peace Settlements*, Free Press, New York, 1973.
- Redvers, Opie et al., *The Search for Peace Settlements*, Brookings Institution, Washington, D.C., 1951.
- Reus-Smit, Christian, “The Constitutional Structure of International Society and the Nature of Fundamental Institutions”, *International Organization*, Vol. 51, No. 4 (Autumn 1997), pp. 555–589.
- Rittberger, Volker (ed.), *Regime Theory and International Relations*, Oxford University Press, Oxford 1995.

- Rosenau, James (ed.), *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems* Free Press, New York, 1969.
- Rosenau, James, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1991.
- Ruggie, John G., “The Anatomy of an Institution”, in: John G. Ruggie (ed.), *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institution*, Columbia University Press, New York, 1993, pp. 3–47.
- Ruggie, John Gerard, “Multilateralism: The Anatomy of an Institution”, *International Organization*, Vol. 46, No. 4, pp. 561–598.
- Ruland, Jurgen, “ASEAN and the European Union: A Blumpy Inter-regional Relationship”, *Centre For European Integration Studies*, Bohn, 2001.
- Rumer, Eugene, “The United States and Central Asia in Search for Strategy”, in: Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow, and Beijing*, Armonk, New York, 2007.
- Sahgal, Arun, Anand, Vinod, “Strategic Environment in Central Asia and India”, in: Nirmala Joshi (eds.), *Reconnecting India and Central Asia, Emerging Security and Economic Dimensions*, Central Asia – Caucasus Institute, Singapore, 2010, pp. 33–81.
- Sakwa, Richard, *The Rise and Fall of the Soviet Union 1917–1991*, Routledge, London, 1995.
- Sanchez, Alejandro, “A Central Asian Security Paradigm: Russia and Uzbekistan”, *Small Wars and Insurgencies*, Vol. 18, No. 1, pp. 113–133.
- Sasley, Brent E., “Turkey in Central Asia: Turkish Identity as Enabler or Impediment”, in: Emilin Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 191–215.
- Schroeder, Paul J. *The Transformation of European Politics: 1763–1848*, Clarendon Press Oxford, 1994.
- Schulzinger, Robert D., *Henry Kissinger: Doctor of Diplomacy*, Columbia University Press, New York, 1989.
- Schweller Randall L., Priess, David, “A Tale of Two Realisms: Expanding the Institutions Debate”, *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, Supplement (May 1997). стр. 1–32.
- Schweller, Randall “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, no. 1, 1994, стр. 72–107.
- Shambaugh, David, “China Engages Asia – Reshaping Regional Order”, *International Security*, Vol. 29, No. 3, pp. 64–99.

- Shambaugh, David, “Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly*, 34:1, 2011, pp. 7–27.
- Shambaugh, David, “Return to the Middle Kingdom”? China and Asia in the Early Twenty-First Century, in: *Power Shift – China and Asia’s New Dynamics*, University of California Press, USA, 2005.
- Shapiro, Jacob, “Gli Stati Uniti Controllano già le Vie della Seta”, *Limes*, 1/2017, Roma, pp. 93–103.
- Share, Michael B., “The Great Game Revisited: Three Empires Collide in Chinese Turkestan (Xinjiang)”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 67, No. 7, September 2015, pp. 1102–1129.
- Shavialiova, Maryna, “Energy Cooperation and Competition within the SCO”, in: Anatoliy A. Razanov (eds.), *The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia’s Energy Security*, The Geneva Centre for Democratic Control and Armed Forces, Geneva, 2013.
- Sheple, Kenneth A. “Institutional Equilibrium and Equilibrium Institutions”, in: Herbert F. Weisberg (ed.), *Political Science: The Science of Politics*, Agathon, New York, 1986.
- Smith, Simon J., Kavalski Emilian, “NATO’s Partnership with Central Asia: Cooperation a la carte”, in: Emilin Kavalski (eds.), *The New Central Asia – The Regional Impact of International Actors*, World Scientific, Australia, 2010, pp. 29–49.
- Snyder, Jack, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, Ithaca, 1991.
- Song, Weiqing, “Interests, Power and China’s Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 85, 2014, pp. 85–101.
- Song, Weiqing, “Peaceful Rise from the Border: Chinese Practice of Diplomatic Leadership in the Shanghai Cooperation Organization”, in: Yufan Hao, Bill K.P. Chou, *China’s Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 47–68.
- Standish, J. F., “The Persian War of 1856–1857”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 3, No. 1, October, 1966, pp. 18–45.
- Stefanović-Štambuk, Jelica Popović, Slobodan, “Futuring the World? China’s Cast of Global Relationality with the Human Community’s Conceptual Web of Meaning”, paper presented at the 16th Pan-European Conference on International Relations (PEC) organized by European International Studies Association (EISA). Potsdam, 5–9 September 2023.

- Stefanović-Štambuk, Jelica, „Multilateralizam i interregionalizam za novu arhitekturu globalne vladavine“, *Godišnjak FPN 2009*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009, str. 417–436.
- Stefanović-Štambuk, Jelica, *Diplomatija u međunarodnim odnosima*, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Stefanović-Štambuk, Jelica, Popović, Slobodan, ““A Thousand Miles” and “A Thousand Tasks”: China’s Diplommatization of Multifaceted Russia-Ukraine Conflict and Global Security”, *Politika nacionalne bezbednosti*, Vol. 23, No. 2/22, стр. 7–31.
- Steinmo, Sven, Thelen, Kathleen, Longstreth, Frank (eds.), *Structuring politics: historical institutionalism in comparative analysis*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992;
- Strategic Analyses*, Vol. 26, No. 2, Apr–Jun, 2002, pp. 265–276.
- Strange, Susan, *States and Market: Introduction to International Political Economy*, Continuum, London.
- Steinmo, Sven et al. *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*, Cambridge University Press, New York, 1992.
- Stekic, Nenad, *A Hesitant Hegemon: Layers of China’s Contemporary Security Policy*, IPE, Belgrade, 2023.
- Stopić, Zvonimir, “Coexistence vs. coexistence: The intersection between Yugoslavia’s ‘active peaceful coexistence’ and China’s ‘Bandung spirit’”, *China, Yugoslavia, and the Socialist Worldmaking: Convergences and Divergences*, 2023, pp. 193-219.
- Tanner Murray, Scot, Bellacqua James, “China’s Response to Terrorism”, *CNA Analysis & Solutions*, Report sponsored by the U.S.-China Economic and Security Review Commission, Washington, June, 2016.
- Tammen, Ronald L., Jacek Kugler, Douglas Lemke, *Power transition theory*, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Teichmann, Christian, “Canals, Cotton, and the Limits of De-Colonization in Soviet Uzbekistan, 1924–1941”, *Central Asian Survey*, Vol. 26, No. 4, December, 2007, pp. 499–519.
- Thazha, Paul, V., “Soft balancing in the age of US primacy”, *International security*, Vol. 30, No. 1 (2005), стр. 46–71.
- Thelen, Kathleen, “Historical Institutionalism in Comparative Politics”, *Annual Review of Political Science* (Palo Alto: Annual Reviews, Inc., 1999), pp. 369–404.

- Thompson, William, *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Politics and Economics*. University of South Carolina Press Columbia, 1996.
- Tichy, Lukas, “The Islamic State Oil and Gas Strategy in North Africa”, *Energy Strategy Reviews*, Vol. 24, pp. 254–260.
- Toshi Yoshihara, James R. Holmes, *Red Star over the Pacific, China’s Rise and Challenges to U.S. Maritime Strategy*, Naval Institute Press, Maryland.
- Trailovic, Dragan, “Economic Development and Ethnic Conflicts: Evidence from Xinjiang, PR China”, *Asian Issues*, Vol. 4, No. 1, Institute for Asian Studies, Belgrade, 2018, pp. 63–71.
- Trenin, Dmitri, “Russia and Central Asia – Interests, Policies, and Prospects”, in: Eugene Rumer et al. (eds.), *Central Asia – Views from Washington, Moscow and Beijing*, Armonk, New York, 2007.
- Victoria Tin-Bor Hui, “The Triumph of Domination in the Ancient Chinese System”, in: in Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little, (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, 2007, ctp. 122–148.
- Wacker, Gudrun, “China and its Central Asian Neighbours”, in: Yufan Hao, Bill K. P. Chou, *China’s Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 69–92.
- Walt, Stephen M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.
- Walt, Stephen M., “The Ties That Fray: Why Europe and America Are Drifting Apart”, *National Interest*, Vol. 54 (Winter 1998/99), pp. 3–11.
- Walter Powell, W., Paul J. DiMaggio, *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, Chicago, 1991.
- Waltz, Kenneth N., “Evaluating theories”, *American Political Science Review*, Vol 91, No. 4 (1997), ctp. 913–917.
- Waltz, Kenneth N., “Realist thought and neorealist theory” in: *Andrew Linklater (eds.), International Relations: Critical Concepts in Political Science*, 2000, Routledge, New York, ctp. 1521–1536.
- Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.
- Wang, Jin, Kong Dehang, “Counter-Terrorism Cooperation between China and Central Asian States in the Shanghai Cooperation Organization”, *China Quarterly on China Strategic Studies*, Vol. 5, No. 1, Shanghai Institute for International Studies, 2019, pp. 65–79.
- Wang, Jianwei, “China’s Multilateral Diplomacy in New Millennium”, in: Yong Deng, Fei-ling Wang (eds.), *China Rising, Power and Motivation in Chinese*

- Foreign Policy*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., New York, 2005, pp. 159–201.
- Watson, Adam, *The Evolution of International Society: a comparative historical analysis reissue, Second edition*, Routledge, London, 2009.
- Wei, Ling “Inclusive Multilateralism: Cooperation, Resilience and Strategic Competition”, in: Meyer, Thomas; De Sales Marques, Jose Luis (eds.), *The EU and China: Avoiding a New Cold War*, pp. 106–127, Taylor & Francis, New York, 2024.
- Weixing, Hu, Weizhan Meng, “The US Indo-Pacific Strategy and China’s Response”, *The China Review*, Vol. 20, No. 3, August 2020, pp. 143–176.
- Wendt, Alexander, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review* Vol. 88, No. 2 (June 1994), pp. 384–385.
- Wendt, Alexander, Daniel Friedheim, “Hierarchy under anarchy: informal empire and the East German state”, *International organization*, Vol. 49, No. 4 (1995), pp. 689–721.
- Wenmu, Zhang, “Sea Power and China’s Strategic Choices”, *China’s Security*, 2006, pp. 17–31.
- Wenmu, Zhang, *On China’s Sea Power*. Наведено према: Simone Dossi, *China Between the mainland and sea*, Convegno SISP, 2010.
- Wheeler, G. E., “Soviet Policy in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 31, No. 3, July, 1955, Royal Institute of International Affairs, pp. 317–326.
- Wight, Martin, *International theory*, Leicester University Press, London, 1991.
- Wilkinson, David, “Unipolarity without hegemony”, *International Studies Review*, Vol 1. No. 2 (1999), pp. 141–172.
- Wilson, Jeanne L., “Coloured Revolution: The View from Moscow and Beijing”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 25, No. 2–3, June–September, 2009, pp. 369–395.
- Wohlforth, William C., “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer 1999), crp. 5–41.
- Wohlforth, William C., Kaufman Stuart J., Little Richard, “Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems”, in: Stuart J. Kaufman, William C. Wohlforth, Richard Little (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan Houndmills, Basingstoke, crp. 1–21.
- Wu Guoguang, Lansdowne Helen, “International Multilateralism with Chinese Characteristics – Attitude Changes, Policy Imperatives and Regional Impacts”, in: Guoguang Wu, Helen Lansdowne (eds.), *China Turns to Multilateralism – Foreign Policy and Regional Security*, Routledge, New York, 2008, pp. 3–19.

- Wuthnow Joel & all, “Diverse Multilateralism: Four Strategies in China’s Multilateral Diplomacy”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 17, pp. 269–290.
- Wuthnow, Joel, “Asian Security without the United States? Examining China’s Security Strategy in Maritime and Continental Asia”, *Asian Security*, Vol. 14, No.3, September, 2017, pp. 230–245.
- Wuthnow, Joel, “U.S. ‘Minilateralism’ in Asia and China’s Responses: A New Security Dilemma”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 28, No. 115, pp. 133–150.
- Xuetong, Yan, *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*, Princeton University Press, United Kingdom, 2011.
- Xuetong, Yan, *Leadership and the Rise of Great Powers*, Princeton University Press, USA, 2019.
- Yahuda, Michael, “China’s Dilemmas in Thinking about Regional Security Architecture”, *The Pacific Review*, Vol. 16, No. 2, 2003, pp. 189–206.
- Yaqing, Qin, “A Relational Theory of World Politics”, *International Studies Review*, 2016 (18), pp. 33–47.
- Yaqing, Qin, *A Relational Theory of World Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018.
- Yaqing, Qin, “International Society as a Process: Institutions, Identities, and China’s Peaceful Rise”, *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 3, No. 2, pp. 129–153.
- Yee Herbert, Storey Ian, “Introduction”, in: Herbert Yee, Ian Storey (eds.), *The China Threat: Perception, Myths and Reality*, Routledge, London.
- Yelery, Aravind, “China’s Currency Swap Agreements: Recent Trends”, *China Report*, 52:2, 2016,
- Yongding, Yu, “Revisiting the Internationalization of Yuan”, in: Shao Binhong (eds.), *China in the World*, 2nd edition, Brill, Boston, 2014, pp. 232–257.
- Young, Oran, “Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”, *International Organization* Vol. 45, no. 3 (Summer 1991), pp. 281–308.
- Young, Oran, *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*, Cornell University Press, Ithaca, 1989.
- Yu, Hong, “Motivation behind China’s ‘One Belt, One Road’ Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 26, No. 105, 2017, pp. 353–368.
- Yu-Sheng, Cheng, Joseph, “Multilateralism – Theoretical Issues and China’s Approach in Foreign Policy”, in: Joseph Yu-Sheng Cheng (eds.), *Multilateral*

- Approach in China's Foreign Policy*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, Singapore, 2018, pp. 1–39.
- Yufan, Hao, Bill K.P. Chou, “China's Borderlands and Their International Implications”, in: Yufan Hao, Bill K.P. Chou, *China's Policies on its Borderlands and the International Implications*, World Scientific, University of Macao, China, 2011, pp. 1–18.
- Yunling, Zhang, Shiping Tang, “China Regional Strategy”, in: David Shambaugh (eds.), *Power Shift – China and Asia's New Dynamics*, University of California Press, USA, 2005.
- Yu-Sheng, Cheng, Joseph, “Multilateralism – Theoretical Issues and China's Approach in Foreign Policy”, in: Joseph Yu-Sheng Cheng (eds.), *Multilateral Approach in China's Foreign Policy*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, Singapore, 2018.
- Zabortseva, Yelena Nikolayevna, “From the “Forgotten Region” to the “Great Game” Region: On the Development of Geopolitics in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 3, Issue, 2, July, 2012, pp. 168–176.
- Zacher, Mark W., Mathew, Richard A., “Liberal International Relations Theory: Common Threads, Divergent Strands”, in: Charles W. Kegley (ed.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, St. Martin's, New York, 1995.
- Zakić, Katarina, Bojan Radišić, “The Results and Challenges of Chinese “Go Global” Policy”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXVIII, No. 1168, pp. 36–55.
- Ze, Shi, “Empowering the Belt and Road with Energy and Resource Cooperation”, *China international Studies*, July/August 2018, China Institute of International Studies, Beijing, 2018, pp. 58–75.
- Zerba, Shaio, “China's Lybia Evacuation Operation: A New Diplomatic Imperative – Overseas Citizens Protection”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 90, 2014, pp. 1093–1112.
- Zhang Fan, Yu Miaojie, Jin Yang, “The Effect of RMB Internationalization on Belt and Road Initiative: Evidence from Bilateral Swap Agreements”, *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 53, No. 12, 2017, p. 2849.
- Zhang, Chi, *The Domestic Dynamics of China's Energy Diplomacy*, World Scientific Publishing, Co.
- Zhang, Feng, “Rethinking China's Grand Strategy: Beijing's Evolving National Interests and Strategic Idea since the Reform Era”, *International Politics*, Vol. 49, 2012, pp. 318–345.

- Zhang, Jian, "China's New Foreign Policy Under Xi Jinping: Towards 'peaceful rise 2.0.'?", *Global Change, Peace & Security*, Vol. 27, No. 1, 2015, pp. 5–19.
- Zhao, Minghao, "March Westwards" and a New Look on China's Grand Strategy", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 26. No. 1. 2015, pp. 97–116.
- Zheng, Yongnian, Tok Sow Keat, "China's Peaceful Rise: Theory and Practice", *Discussion Paper 1*, China Policy Institute, The University of Nottingham.
- Zhou, Jiayi, "Chinese Agrarian Capitalism in the Russian Far East", *Conference Paper No.34*, The Regional Center for Social Sciences and Sustainable Development, Chang Mai University, May, 2015.
- Zicheng, Ye, *Land Power Development and the Rise and Fall of Great Powers. The Geopolitical Environment and the Geo-strategic Choices of China's Peaceful Development*. Наведено према: Simone Dossi, *China between the Mainland and the Sea*, XXIV Convegno SISIP, Venice, 2010, pp. 1–41.
- Авијуцки, Вјачеслав, *Континенталне геополитике*, Клио, Београд, 2009. Београд, Нација прес, 2007.
- Вуковић, Небојша, *Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, Београд, Нација прес, 2007.
- Дугин, Александар, *Основи геополитике – књига 1*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Ејдус, Филип, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2017.
- Жерне, Жак, *Кинески свет*, Клио, Београд, 2003.
- Зарић, Иван, *Таласократска димензија савремене кинеске геополитике*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, 2018.
- Јакшић, Бошко, „Геостратегија и геополитика Централне Азије: „Велика Игра“, у: Драгана Митровић (ур.), *Геополитика и геоекономија Азије*, Регионалне студије Азије, ФПН, Београд, 2009.
- Кисинџер, Хенри, *Дипломатија*, ClubPlus, Београд, 2016.
- Кисинџер, Хенри, *Дипломатија*, Клуб Плус, Београд, 2016.
- Кривокапић, Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 575.
- Макинџер, Халфорд, *Демократски идеали и стварност*, Metaphysica, Београд, 2009.
- Миршајмер, Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд.

- Митровић, Драгана, Траиловић Драган, „Геополитика кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, *Српска политичка мисао*, Vol. 44, No. 2; Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 133–155.
- Митровић, Драгана, Траиловић Драган, „Геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у Централној Азији“, у: Миломир Степић (ур.), *Србија и евроазијски геополитички простор*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 177–194.
- Митровић, Драгана, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и домети нове безбедносно-економске структуре Азије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1–2, Београд, 2007, стр. 219–242.
- Митровић, Драгана, „Кина, економска модернизација и њена одрживост“, у: Митровић Драгана (ур.), *Развојна политика и развојни ресурси земаља Азије*, Факултет политичких наука, Београд, 2009.
- Митровић, Драгана, „Од `социјалистичке модернизације` до `Кинеског сна` – 40 година политике реформе и отварања НР Кине“, предавање одржано на Српској академији науке и уметности, Београд, 14. децембар 2018. године.
- Митровић, Драгана, „Опште одлике политичког система Народне Републике Кине“, Факултет политичких наука, Београд, 2013, стр. 1–15. Текст је писан као литература за спремање испита – Политички системи земаља Азије, на Мастер програму Регионалне студије Азије.
- Митровић, Драгана, „ШОС – проблеми и перспективе развоја“, *Српска политичка мисао*, бр. 3–4, 2007, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125–142.
- Митровић, Драгана, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економику и финансије, Београд, 1995.
- Митровић, Драгана, *Међународна политичка економија*, Чигоја штампа, Београд, 2012. Мојси, Доминик, *Геополитика емоција*, Клио, Београд, 2012.
- Перишић, Срђан, „Геополитичко понашање савремене Турске“, *Војно дело*, 7/2008, година LXX, Министарство одбране Републике Србије, Београд, стр. 53–64.
- Петровић, Драган, *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.
- Поповић, Слободан, „Мирољубиви развој као пример релационистичког понашања НР Кине“, *Зборник Матице српске*, LXXIII, No. 182, 2/2022, стр. 181–205.
- Потемкин, В. П., *Историја дипломатије – Дипломатија новог доба, књига 2*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949.

- Пророковић, Душан, *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018.
- Рачић, Обрад, Димитријевић Војин, *Међународне организације*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Симић, Драган, *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009.
- Службени гласник, Београд, 2010.
- Стефановић-Штамбук, Јелица, „Да ли је дипломатија данас одржива“, *Међународни проблеми*, Вол. 62, бр. 4, стр. 641–677, 2010.
- Стефановић-Штамбук, Јелица, „Предвиђања тежишних праваца међународних односа после глобалне кризе“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 297–333.
- Стефановић-Штамбук, Јелица, „Региони у ‘старом’ и ‘новом’ међународном регионализму: успостављање новог ‘нивоа анализе’ светске политике“, *Српска политичка мисао*, Vol. 25, No. 3/2009, стр. 103–133.
- Танасковић, Дарко, *Неосманизам – Повратак Турске на Балкан*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Траиловић, Драган, „Религијски екстремизам у Централној Азији“, *Азијске свеске*, бр. 1, вол. бр. 2, 2016, Институт за азијске студије, Београд, стр. 66–74.
- Траиловић, Драган, *Утицај међународних чинилаца на етничке сукобе у Народној Републици Кини*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2019.
- Хантингтон, Самјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- 叶自成, “中国的和平发展：陆权的回归与发展 – (*Ye Zicheng, Zhongguo de heping fazhan: Lu quan de huiguiyufazhan*), Ye Zicheng, China’s Peaceful Development: The Return and
- 唐世平, 张蕴岭, 中国的地区战略 (Tang Shiping, Zhang Yunling, Zhongguo de diqu zhanlue), Tang Shiping, Zhnag Yunling, “China’s Regional Strategy”, *World of Economics and Politics*,
- 王学玉, 国际安全的地区化：一个分析的框架 (Wang Xueyu, Guojianquan de diquhua: yigefenxi de kuangjia), Wang Xueyu, “The Regionalization of International Security – An Analytic
- 秦亚青, 关于构建中国特色外交理论的若干思考 (Qin Yaqin, Guanyu guojian zhongguo tese waijiao lilun de ruogan sikao), Qin Yaqing, “Reflections on the Development of a Chinese
- 秦天, 21 世纪前期反恐形势与中国反恐军事力量建设, (Qin Tian, 21 shijie qianqi fankong xingshi yu zhongguo fankong junshi liliang jianshe), Qin Tian,

“Counter-Terrorism Situation in the Early 21st Century and China’s Counter-Terrorism Military Force Building”, *China Academic Journal*, January, 2017, pp. 50–59.

郭永良, 论反恐怖人民战争 (Guo Yongliang, Lun fan kongbu renmin zhanzheng), “On People’s War on Terror”, *China’s Military Science*, 2016, pp. 60–67.

门洪华, 国际机制与中国的战略选择 (Men Honghua, guoji jizhe yu zhongguo de zhanlue xuan ze), “International Mechanism and Strategic Choices for China”, *Chinese Social Science*,

Интернет архива:

“A New Study Tracks the Surge in Chinese Loans to Poor Countries”, *The Economist*.
Доступно на: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2019/07/13/a-new-study-tracks-the-surge-in-chinese-loans-to-poor-countries>.

“Article by the Executive Director, Center for Global and Strategic Studies of Pakistan Khalid Taimur Akrm on the Economic Potential of the SCO”, *SCO/News*. Доступно на: <http://eng.sectsc.org/news/20200428/644757.html>.

“Ashgabat Agreement Explained”, *Ideal Markisen*. Доступно на: <http://www.ideal-markisen.de/ashgabat-agreement-explained/>.

“BRICS Nations Agree to Create \$100 Billion Forex Pool”, *The Economic Times*.
Доступно на: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/finance/brics-nations-agree-to-create-100-billion-forex-pool/articleshow/47978331.cms?from=mdr>.

“Building Stronger National Defence a Crucial Goal, Says Chinese President Xi Jinping”, *The Strait Times*. Доступно на: <https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/building-stronger-national-defence-a-crucial-goal-says-chinese-president-xi-jinping>.

“Caspian Guard”, *Global Security*. Доступно на: <https://www.globalsecurity.org/military/ops/caspian-guard.htm>.

“Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential”, *Europe and Central Asia*, Report 33, April, 2002, International Crises Group. Доступно на: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/central-asia-border-disputes-and-conflict-potential>.

“Central Asia’s Silk Road Rivalries”, *International Crisis Group*, Report No. 245, 2007. Доступно на: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/245-central-asias-silk-road-rivalries>.

- /news/2014-07-08/does-anzus-commit-us-to-come-to-australias-aid-fact-check/5559288.
- “From China to Iran via Кыргызstan: Is the Faster Rail Link Real”, *Rail Freight*. Доступно на: <https://www.railfreight.com/beltandroad/2019/11/04/from-china-to-iran-via-kyrgyzstan-is-faster-rail-link-real/?gdp=accept>.
- “Going abroad – The World in Their Hands”, *The Economist*. Доступно на: <https://www.economist.com/special-report/2012/01/21/the-world-in-their-hands>.
- “Gordon Brown Says Pentagon Misled UK over case for Iraq Invasion”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/05/iraq-weapons-mass-destruction-america-misled-britain-gordon-brown>.
- “Great Potential Exists for Energy Cooperation between Turkey and US”, *Daily Sabah*. Доступно на: <https://www.dailysabah.com/energy/2019/04/17/great-potential-exists-for-energy-cooperation-between-turkey-us>.
- “India-China Border Dispute”, *Global Security*. Доступно на: https://www.globalsecurity.org/military/world/war/india-china_conflicts.htm.
- “Is China a World’s Top Trader”, *China Power*. Доступно на: <https://chinapower.csis.org/trade-partner/>.
- “Islamist Group Claims Responsibility for Attack on China’s Tiananmen Square”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/25/islamist-china-tiananmen-beijing-attack>.
- “Japan Reports Worst September Trade Figures in 30 Years”, *Telegraph*. Доступно на: <https://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9624914/Japan-reports-worst-September-trade-figures-in-30-years.html>.
- “Kazakhstan-China Crude Oil Pipeline”, *Hydrocarbons Technology*. Доступно на: <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/kazakhstan-china-crude-oil-pipeline/>.
- “Map Connecting Central Asia”, *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/ee5cf40a-15e5-11e6-9d98-00386a18e39d>.
- “Military Regions/Military Area Command”, *Global Security*. Доступно на: <https://www.globalsecurity.org/military/world/china/mr.htm>.
- “Mongolia’s ‘Rebalance’ towards Russia and China”, *DW*. Доступно на: <https://www.dw.com/en/mongolias-rebalance-towards-russia-and-china/a-17892498>.
- “Nearly 120 mln Tonnes of Crude Oil Piped from Kazakhstan to China”, *Global Times*. Доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/1152532.shtml>.

- “New Silk Road: Realizing China’s Dream”, *Asia Money*. Доступно на: <https://www.euromoney.com/article/b1b3gssw2d1dlq/new-silk-road-realizing-china39s-dream>.
- “Q&A: U.S. Military Bases in Central Asia”, *New York Times*. Доступно на: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/cfr/international/slot2_072605.html.
- “Relations with Kazakhstan”, *NATO*. Доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49598.htm.
- “SCO Countries Hold Drill Targeting Cyber Terrorism”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/06/c_136806108.htm.
- “SCO Members Thwart More Than 550 Terrorist Attacks over 3-year period”, *TASS*. Доступно на: <https://tass.com/world/972509>.
- “SCO’s Public Diplomacy Center Holds Round Table on International Relations”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-05/01/c_138027552.htm.
- “The Asian Financial Crises of 1997–1998”, *China Daily*. Доступно на: http://www.chinadaily.com.cn/china/HK15th/2012-06/07/content_15483587.htm.
- “The Chinese Gas Market”, *SNAM*. Доступно на: http://www.snamatlas.it/world_of_gas?focus=10. “The Uyghur Tragedy: An Embarrassment for Turkey”, *Orient XXI*. Доступно на: <https://orientxxi.info/magazine/the-uyghur-tragedy-an-embarrassment-for-turkey,3332>.
- “U.S. Faces Tough ‘Great Game’ against China in Central Asia and Beyond”, *New York Times*. Доступно на: <https://www.nytimes.com/2020/02/13/world/asia/china-great-game-central-asia-trump.html>.
- “UN Chief Spotlights Partnership with SCO in Fighting Terrorism, Organized Crime”, *Xinhuanet*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-11/20/c_138568584.htm.
- “Uyghurs Commemorate East Turkestan Anniversary”, *Radio Free Asia*. Доступно на: <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/anniversary-11132013180240.html>.
- “Why the Shanghai Cooperation Organization Fails”, *National Interests*. Доступно на: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/why-shanghai-cooperation-organization-fails-30197>.
- “美国西太平洋战略之我见, 行御部落 (My opinion on the US Western Pacific Strategy, XZBU, Wu Won). Доступно на: <https://www.xzbu.com/1/view-141306.htm>.
- “Where Does China Import Crude Petroleum From”, *OEC*. Доступно на: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/show/2709/2017/.

- “Xi eyes more enabling int’l environment for China’s peaceful development,” *Global Times*, November 30, 2014, доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/894240.shtml>.
- „Отворен гасовод Снага Сибира, вредност пројекта 400 милијарди долара“, *PTC*. Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3757539/otvoren-gasovod-snaga-sibira-vrednost-projekta-400-milijardi-dolara.html>.
- 18th *OSCE Conference Economic and Environmental Forum*, The Chamber of Commerce of the United States. Доступно на: <https://www.osce.org/eea/41310?download=true>.
- About SCO*, SCO. Доступно на: http://eng.sectsc.org/about_sco/.
- Adam Ni, Bates Gill, “The People’s Liberation Army Strategic Support Force: Update 2019”, *China Brief*, Vol. 19, No. 10, Global Research and Analyses. Доступно на: <https://jamestown.org/program/the-peoples-liberation-army-strategic-support-force-update-2019/>.
- Ahmad, Talmiz, “Silk-Road to (Economic) Heaven”, *Herald*. Доступно на: <https://herald.dawn.com/news/1153432>.
- Akhtar Mariam et al., “Shanghai Cooperation Organization and Conflict Resolution: A Comparative Study of Pakistan and India Bilateral Relations”, *NDU Journal*, 2018, pp. 89–97. Доступно на: <https://ndu.edu.pk/ndu-journal/2018/08-Shanghai-Coop-Org.pdf>.
- Akman, Sait, “Ankara Scomette su Middle Corridor e BRI”, *Istituto per gli Studi di Politica Internazionale*. Доступно на: <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/ankara-scomette-su-middle-corridor-e-bri-24519>.
- Alicia Garcia-Herrero, Jianwei Xu, “China’s Growing Presence on the Russian Market and What It Means for the European Union”, *Bruegel*. Доступно на: <https://www.bruegel.org/2019/11/chinas-growing-presence-on-the-russian-market-and-what-it-means-for-the-european-union/>.
- Avedissian, Karena, “Fact Sheet: What Is the Collective Security Treaty Organization”, *EVN Report*. Доступно на: <https://www.evnreport.com/understanding-the-region/fact-sheet-what-is-the-collective-security-treaty-organization>.
- Arthut, Gordon, “China unveils new defense budget, with a 7.2% increase”, *Defense News*. Доступно на: <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2024/03/06/china-unveils-new-defense-budget-with-a-72-increase/>.

- Bacchi, Umberto, “Kyrgyzstan Halts Work at Chinese Gold Mine after Clashes”, *Reuters*. Доступно на: <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-protests-mining-idUSKCN1UX200>.
- Baldakova, Oyuna, “China’s Central Asian Connection”, *MERICs*. Доступно на: <https://www.merics.org/en/blog/chinas-central-asian-connection>.
- Beehner, Lionel, “Asia: U.S. Military Bases in Central Asia”, *Council of Foreign Relations*. Доступно на: <https://www.cfr.org/background/asia-us-military-bases-central-asia>.
- Ben Westcott, Hamdi Alkhshali, “China, Russia and Iran Hold Joint Naval Drills in Gulf of Oman”, *CNN Business*. Доступно на: <https://edition.cnn.com/2019/12/27/asia/china-russia-iran-military-drills-intl-hnk/index.html>.
- Bhaya, Abhishek G., “Russia, India enhance China’s Trade Within SCO Amid Tariff War”, *CGTN*. Доступно на: <https://news.cgtn.com/news/2019-06-15/Russia-India-enhance-China-s-trade-within-SCO-amid-tariff-war-HxJMxlgSRy/index.html>.
- Bhaya, Abhishek G., “SCO Youth Campaign against Terrorism, Separatism Ahead of Hainan Assembly”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/3d3d414d7755444e30457a6333566d54/share_p.html.
- Bo, Xiang, “Over 6200 Trains Trips Made between China, Europe in 6 Years”, *Xinhuanet*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/26/c_136852817.htm.
- Bo, Zhou, “NATO and China Are Inching Towards Each Other”, *China-US Focus*. Доступно на: <https://www.chinausfocus.com/peace-security/china-and-nato-are-inching-towards-each-other>.
- Cappelletti, Cristin, “India e Cina: Mai Così Lontane, Pronti ad uno Scontro Militare”, *L’Indro*. Доступно на: <https://www.lindro.it/india-e-cina-mai-cosi-lontane-pronti-ad-uno-scontro-militare/>.
- Chapter 3, Negotiations and Settlement of Border Dispute, pp. 94–118. Доступно на: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/119862/9/09_chapter%203.pdf.
- Chaudhury, Dispanjan Roy, “India Likely to Join China-Russia Call for New Trading System on SCO Sideline”, *The Economic Times*. Доступно на: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-likely-to-join-china-russia-call-for-new-trading-system-on-sco-sidelines/articleshow/69719295.cms>.
- Cheney, Clayton, “2019: China’s Digital Silk Road: Strategic Technological Competition and Exporting Political Illiberalism”, *Pacific Forum*, Working

- Paper, Vol. 19, WP.8. Доступно на: https://www.pacforum.org/sites/default/files/issuesinsights_Vol19%20WP8FINAL.pdf.
- Chris Buckley, Ellen Barry, “China Tells India that It Won’t Back Down in Border Dispute”, *New York Times*. Доступно на: <https://www.nytimes.com/2017/08/04/world/asia/china-india-border-tensions.html>.
- Clover, Charles, “Russia and China Learn from each other as Military Ties Deepen”, *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/a3e35348-2962-11e6-8b18-91555f2f4fde>.
- Dasgupta, Saibal, “Putin Demands a Role in Eurasian Part of Belt and Road”, *VOA News*. Доступно на: <https://www.voanews.com/europe/putin-demands-role-eurasian-part-belt-and-road>.
- David Lague, Benjamin Kang Lim, “How China is Replacing America as Asia’s Military Titan”, *Reuters*. Доступно на: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/china-army-xi/>.
- Dawood Sofi, Mohammad, “The Dynamics of Pakistan-Central Asia Engagement”, *Daily Sabah*. Доступно на: <https://www.dailysabah.com/op-ed/2019/01/15/the-dynamics-of-pakistan-central-asia-engagement>.
- de Haas, Marcel, “The ‘Peace Mission 2007’ Exercise: The Shanghai Cooperation Organization Advances”, *Central Asian Series*, 7/28, Advanced Research and Assessment Group. Доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/92599/07_Sept_Peace.pdf.
- Dingli, Shen, “Don’t Shun the Idea of Setting-up Overseas Military Bases”, *China.org.cn*. Доступно на: http://www.china.org.cn/opinion/2010-01/28/content_19324522.htm.
- Downs, Erica, “China’s New Energy Administration”, *China Business Review*, November- December, 2008. Доступно на: http://www.frankhaugwitz.eu/doks/policy/2008_11_China_NEA_Brookings.pdf.
- Edwards, Lee, “1989: The Year of Miracles”, Heritage Foundation, 2009. Доступно на: <https://www.heritage.org/asia/commentary/1989-the-year-miracles>.
- Ekman, Alice, *China’s Multilateralism: Higher Ambitions*, Institute for Strategic Studies. Доступно на: <https://www.iss.europa.eu/content/chinas-multilateralism-higher-ambitions>.
- Fackler Martin, Johnson, Ian, “Sleepy Island and a Smoldering Dispute”, *New York Times*. Доступно на: <https://www.nytimes.com/2012/09/21/world/asia/japan-china-trade-ties-complicate-island-dispute.html>.

- Fazl-E-Haider, Syed, “Shifting Alliances in the Gulf a Boon to China”, *The Interpreter*. Доступно на: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/shifting-alliances-gulf-boon-china>.
- Feigenbaum, Evan A., *The Shanghai Cooperation Organization and the Future of Central Asia*, U.S. Department of State. Доступно на: <https://2001-2009.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/91858.htm>.
- Feldstein, Steven, “When It Comes to Digital Authoritarianism, China is a Challenge – But Not the Only Challenge”, *Carnegie Endowment for International Peace*. Доступно на: <https://carnegieendowment.org/2020/02/12/when-it-comes-to-digital-authoritarianism-china-is-challenge-but-not-only-challenge-pub-81075>.
- Friedman, George, “The Geopolitics of China”, *Investors Insight*. Доступно на: http://www.investorsinsight.com/blogs/john_mauldins_outside_the_box/archive/2008/06/12/the-geopolitics-of-china.aspx.
- Fu, Ying, “How China Views Multilateralism”, Euractiv. Доступно на: <https://www.euractiv.com/section/eu-china/opinion/how-china-views-multilateralism/>.
- Gabuev, Alexander, “Friends with Benefits: Russian-Chinese Relations after the Ukraine Crises”, *Carnegie Moscow Center*. Доступно на: <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>.
- Gabuev, Alexander, “Taming the Dragon: How Can Russia Benefit from China’s Financial Ambitions in the SCO”, *Russia in the Global Affairs*. Доступно на: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/taming-the-dragon/>.
- Gnanasagaran, Angaindrankumar, “Is Minilateralism the Way Forward”, *The ASEAN Post*. Доступно на: <https://theaseanpost.com/article/minilateralism-way-forward>.
- Gragam-Harrison, Emma, “China Has Built 380 Internment Camps in Xinjiang, Study Finds”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/24/china-has-built-380-internment-camps-in-xinjiang-study-finds>.
- Grossman, Derek, “China Will Regret India’s Entry Into the Shanghai Cooperation Organization”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2017/07/china-will-regret-indias-entry-into-the-shanghai-cooperation-organization/>.
- Haidar, Suhasini, “India Shouldnot Have Joined U.S. Ban Says Iran”, *The Hindu Times*. Доступно на: <https://www.thehindu.com/news/national/india-should-not-have-joined-us-ban-says-iran/article29386180.ece>.
- Han, Bochen, “The China-Russia-Mongolia Trilateral Gains Steam”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2015/11/the-china-russia-mongolia-trilateral-gains-steam/>.

- Hashimova, Umida, “Before and Beyond 5G: Central Asia`s Huawei Connections”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/02/before-and-beyond-5g-central-asias-huawei-connections/>.
- Hillman, Jonathan E., “China and Russia: Economic Unequals”, *Center for Strategic and International Studies*. Доступно на: <https://www.csis.org/analysis/china-and-russia-economic-unequals>.
- Hillman, Jonathan E., *The Rise of China-Europe Railways*, Center for Strategic & International Studies. Доступно на: https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways#_ftn27.
- Hudson Lockett, Eva Szalay, “Why the Renminbi`s Challenge to the Dollar has faded”, *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/ba410544-ecba-11e9-ad1e-4367d8281195>.
- Husein, Sayed, “Russia Emerges; An Indispensible Partner to Belt & Road Initiative”, *Belt & Road News*. Доступно на: <https://www.beltandroad.news/2020/05/05/russia-emerges-an-indispensable-partner-to-belt-road-initiative/>.
- Iida, Masafumi, “Xi Jinping`s Foreign Posture: Both Cooperative and Hardline”, *China`s Strategy for Reshaping the Asian Order and its Ramifications – China National Security Report 2019*. Доступно на: http://www.nids.mod.go.jp/publication/chinareport/pdf/china_report_EN_web_2019_A01.pdf.
- Indeo, Fabio, “Russia and China in Central Asia: Growing Geopolitical Competition”, *ISPI Policy Brief*, No. 199, October, 2010, Istituto per gli Studi di Politica Internazionale. Доступно на: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/pb_199_20101.pdf.
- Jennifer Duggan, “China Pledges to Cut Emissions at UN Climate Summit”, *The Guardian*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/environment/chinas-choice/2014/sep/24/china-pledges-to-cut-emissions-at-un-climate-summit>.
- Jia Hao, Chan, “China`s Digital Silk Road: A Game Changer for Asian Economies”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2019/04/chinas-digital-silk-road-a-game-changer-for-asian-economies/>.
- Jiechi, Yang, “Implementing Chinese Dream”, *The National Interest*. Доступно на: <https://nationalinterest.org/commentary/implementing-the-chinese-dream-9026?page=0%2C1>.
- Jing, Yang, “Ask China: Win-Win Cooperation in Agriculture along `Belt and Road`”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/3d417a4d7a597a4d/share_p.html.

- Julienne, Marc, “La Chine en Asie central, un nouvel acteur de sécurité en zone d’influence russe”, *La revue Géopolitique*. Доступно на: <https://www.diploweb.com/La-Chine-en-Asie-centrale-un-nouvel-acteur-de-securite-en-zone-d-influence-russe.html>.
- K. Iqbal, “SCO Comes of Age”, *The Nation*. Доступно на: <https://nation.com.pk/13-Jul-2015/sco-comes-of-age>.
- Kamdar, Bansari, “What to Make of India’s Absence from the Second Belt and Road Forum?”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2019/05/what-to-make-of-indias-absence-from-the-second-belt-and-road-forum/>.
- Karimova, Aynur, “Japan Interested in Investing in Int’l Sea Trade Port of Turkmenistan”, *Azernews*. Доступно на: <https://www.azernews.az/region/85672.html>.
- Khan, Mehmood Ul-Hassan, *SCO: Regional Security Dynamics and World Power Politics*. Доступно на: <https://www.opfblog.com/12984/sco-regional-security-dynamics-and-world-power-politics/>.
- Kissinger, Henry, “The Stakes with China”, *The Washington Post*. Доступно на: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1996/03/31/the-stakes-with-china/65f6afae-a918-404e-ac8b-408e914a6830/>.
- Kratz, Agatha et al., “New Data on the “Debt Trap” Question”, *Rhodium Group*. Доступно на: <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>.
- Kucera, Joshua, “What Does Adding India and Pakistan Mean for SCO”, *Eurasianet*. Доступно на: <https://eurasianet.org/what-does-adding-india-and-pakistan-mean-for-the-sco>.
- Leng, Sindey, “China Ends Presidential Term Limits, but What Other Changes Were Made to the Constitution”, *South China Morning Post*. Доступно на: <https://www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2136740/china-ends-presidential-term-limits-what-other-changes>.
- Levina, Maria, “China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway to Improve Attractiveness of Central Asia”, *Stratfor*. Доступно на: <https://worldview.stratfor.com/article/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-improve-attractiveness-central-asia>.
- Li Zigu, Wang Jiawei, “Connecting the BRI with Eurasian Economic Union Is Strategic Choice of China, Russia”, *China International Studies*, China Institute of International Studies, Beijing. Доступно на: http://www.ciis.org.cn/english/2019-06/10/content_40780998.html.
- Li, Xia, “China-SCO Local Economic Cooperation Demonstration Zone To Be Built in Qingdao”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-10/29/c_138510618.htm.

- Liang Jun, Gao Yinan, “China, Russia Ink Long-Awaited Gas Deal”, *English. People. CN*. Доступно на: <http://en.people.cn/n/2014/0522/c90883-8730698.html>.
- Lin, Zhou, “China-Kazakhstan Apple Friendship Parks Flourish”, *China Today*. Доступно на: http://www.chinatoday.com.cn/english/report/2017-03/01/content_736352.htm.
- Lukin, Alexander, “The Shanghai Cooperation Organization: What Next”, *Russia in Global Affairs*. Доступно на: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-shanghai-cooperation-organization-what-next/>.
- Ma, Alexandra, “The Last Major Opponent of China’s Muslim Oppression Has Retreated into Silence. Here’s Why That’s Big Deal”, *Business Insider*. Доступно на: <https://www.businessinsider.com/china-muslim-oppression-xinjiang-turkey-silence-2019-7>.
- Major PLA – Related Joint Anti-Terror Military Exercises and Trainings*, CCTV. Доступно на: <http://www.cctv.com/english/20071221/107164.shtml>.
- Mangi, Faseeh, “Pakistan Owes China More Money Than It Owes the IMF”, *Bloomberg*. Доступно на: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-10-03/pakistan-owes-china-more-money-than-it-does-imf-as-loans-mature>.
- Mariam Akhtar et al., “Shanghai Cooperation Organization and Conflict Resolution: A Comparative Study of Pakistan and India Bilateral Relations”, *NDU Journal*, 2018, pp. 89–9.7. Доступно на: <https://ndu.edu.pk/ndu-journal/2018/08-Shanghai-Coop-Org.pdf>.
- McKune, Sarah, “An Analyses of the International Code of Conduct for Information Security”, *The Citizen Lab*. Доступно на: <https://citizenlab.ca/2015/09/international-code-of-conduct/>.
- Mitrović, Dragana, Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine, *Beogradski centar za bezbednosnu politiku*, Beograd, 2005. Доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf.
- Muzalevsky, Roman, “Japanese-Kazakh Nuclear Energy Cooperation: A Partnership for the Future”, *Global Research & Analyses*, The Jamestown Foundation. Доступно на: <https://jamestown.org/program/japanese-kazakh-nuclear-energy-cooperation-a-partnership-for-the-future/>.
- Naim, Moises, “Minilateralism”, *Foreign Policy*. Доступно на: <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>.
- Nakamoto, Michiyo, “China Dispute Hits Japanese Exports”, *Financial Times*. Доступно на: <https://www.ft.com/content/ba98a396-4986-11e2-9225-00144feab49a>.

- Pengfei Zhang, “China to Provide 10-billion-dollar Loan to SCO Members”, *CCTV*. Доступно на: <http://english.cctv.com/20090616/110285.shtml>.
- Peyrouse, Sebastien, “Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, 7, 2016, pp. 14-23. Доступно на: https://ac.els-cdn.com/S1879366515000251/1-s2.0-S1879366515000251-main.pdf?_tid=a2445d3a-e882-11e7-958f-00000aab0f27&acdnat=1514103522_8d7df46c9d575c433f9b187a9037b021.
- Putz, Catherine, “Kyrgyz-Chinese Joint Venture Scrapped After Protests”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/02/kyrgyz-chinese-joint-venture-scrapped-after-protests/>.
- Rahim, Shoaib Ahmad, “The Geopolitics of the Lapis Lazuli Corridor”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2017/12/the-geopolitics-of-the-lapis-lazuli-corridor/>.
- Rice, Condoleezza, “Promoting the National Interest”, *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 1, 2000. Доступно на: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-01-01/campaign-2000-promoting-national-interest>.
- Roberts, Harry, “The China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project: How Much Does Kyrgyzstan Stand Benefit?”, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. Доступно на: https://cabar.asia/en/the-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-project-how-much-does-kyrgyzstan-stand-to-benefit/#_ftn5.
- Rong, Gong, “SCO a Natural Partner to the Belt and Road Initiative”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/3d3d414e3163544f77457a6333566d54/share_p.html.
- Russia-China Investemnt Fund*. Доступно на: <http://rcif.com/en/portfolio-companies.htm>.
- Russian Defense Minister Had an Appointment with Vice Chairmain of the Central Military Commission of the People`s Republic of China*, Ministry of Defence of Russian Federation. Доступно на: http://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12054707@egNews.
- Sahakyan, Mher, “Belt & Road Creates Increasing Cooperation Opportunities for Armenia and China”, *Belt & Road News*. Доступно на: <https://www.beltandroad.news/2019/05/02/belt-road-creates-increasing-cooperation-opportunities-for-armenia-and-china/>.
- SCO External Communication. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/cooperation/#2>.
- SCO Secreteriat*, SCO. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/secretariat/>.
- Shiwei, Shen, “China-Kazakhstan Industrial Capacity Cooperation Witnesses Fruitful Results”, *CGTN*. Доступно на: <https://news.cgtn.com/news/2019-12-02/China->

- Kazakhstan-industrial-capacity-cooperation-delivers-good-results-M6dTzRT6b6/index.html.
- Shulyakova, Darya, “Participants of the “SCO Moscow Business Club” Summed up the Forum”, *Infoshos*. Доступно на: <http://infoshos.ru/en/?idn=20925>.
- Silk Road Fund*. Доступно на: <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23767/index.html>. Sirohi, Seema, “India-US-EU Combine Halts China’s Belt and Road Initiative at the UN”, *The Wire*. Доступно на: <https://thewire.in/diplomacy/india-china-belt-and-road-united-nations>.
- Sobiri, Bakhtiyor, “The Long Echo of Tajikistan’s Civil War”, *Open Democracy*. Доступно на: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/long-echo-of-tajikistan-s-civil-war/>.
- Special Economic Zone “Pavlodar”*. Доступно на: <http://sezpv.com/1855/>.
- Starr, Frederick, *In Defense of Greater Central Asia*. Доступно на: <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/StarrVO.pdf>.
- Stobdan, Phunchok, “China-India Tensions Put New Delhi at the Margins of the SCO”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/09/china-india-tensions-put-new-delhi-at-the-margins-of-the-sco/>.
- Stodban, Phunchok, “Significance of India Joining the Ashgabat Agreement”, *Manohar Parrikar Institute for Defense Studies and Analyses*. Доступно на: https://idsa.in/idsacomments/significance-of-india-joining-the-ashgabat-agreement_p-stodban-120218.
- Storey, Ian, “China’s Malacca Dilemma”, *China Brief*, Vol. 3, No. 3, Jamestown Foundation. Доступно на: <https://jamestown.org/program/chinas-malacca-dilemma/>.
- Sukhankin, Sergey, “Tracking the Digital Component of the BRI in Central Asia, Part One: Exporting Safe Cities to Uzbekistan”, *The Jamestown Foundation*. Доступно на: <https://jamestown.org/program/tracking-the-digital-component-of-the-bri-in-central-asia-part-one-exporting-safe-cities-to-uzbekistan/>.
- Takeshi, Yuasa, *Japan’s Multilateral Approach toward Central Asia*, Slavic Eurasian Research Center. Доступно на: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/04_yuasa.pdf.
- The Eighth Prime Ministers’ Meeting is Held in Beijing Wen Jiabao Chairs the Meeting*, Permanent Mission of the PRC to the United Nations Office at Geneva and other International Organizations in Switzerland. Доступно на: <http://www.china-un.ch/eng/xwdt/t620813.htm>.
- The Fifth Small and Medium-Sized Business Forum of the SCO and BRICS Regions*. Доступно на: <https://en.sco-brics.ru/program/>.

- The Shanghai Cooperation Organization*. Доступно на: http://eng.sectsco.org/about_sco/.
- Tiezzi, Shannon, “The New, Improved Shanghai Cooperation Organization”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2014/09/the-new-improved-shanghai-cooperation-organization/>.
- Tuteja, Ashok, “Indian, Pakistani Troops to Participate in SCO Counter-Terror Exercise”, *Eleven*. Доступно на: <https://elevenmyanmar.com/news/indian-pakistani-troops-to-participate-in-sco-counter-terror-exercise-asianewsnetwork>.
- Urchick, Daniel, “What We Learned from Peace Mission 2018”, *Small Wars Journal*. Доступно на: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/what-we-learned-peace-mission-2018>.
- Valasjek, Tomas, “Military Cooperation between Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan, and Moldova in the GUUAM Framework”, *Policy Brief – Caspian Studies Program*, Harvard – Belfer Center for Science and International Affairs. Доступно на: <https://www.belfercenter.org/publication/military-cooperation-between-georgia-ukraine-uzbekistan-azerbaijan-and-moldova-guuam>.
- Wang, Jing, “China Is a World Leader in E-Commerce, New Retail Information: E-Marketer”, *News from Alibaba Group*. Доступно на: <https://www.alizila.com/china-is-world-leader-in-ecommerce-new-retail-innovation-emarketer/>.
- Wang, Yi, “Full Text of FM Wang Yi’s Speech on China’s Diplomacy in 2014. The State Council of The PR China. Доступно на: https://english.www.gov.cn/state_council/ministries/2014/12/26/content_281475029808332.htm.
- Wei, He, “E-Sales Boosts Vitality of SCO, Alibaba Says”, *China Daily*. Доступно на: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201806/11/WS5b1dd9c2a31001b82571f415.html>.
- Wenhong, Xu, “Expanding Financial Cooperation for More SCO Development Momentum”, *China Pictorial*. Доступно на: <http://china-pictorial.com.cn/expanding-financial-cooperation-for-more-sco-development-momentum>.
- Whiteman, Alexander, “China launches new railway service to boost volumes to Europe via Caspian Sea”, *The Load Star*. Доступно на: <https://theloadstar.com/china-launches-new-rail-service-to-boost-volumes-to-europe-via-caspian-sea/>.
- Wong, Catherine, “China, Russia to Hold Missile Defence Drills, Amid Opposition to US Plans to Deploy Missile Shield in South Korea”, *South China Morning Post*. Доступно на: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/1941117/china-russia-hold-missile-defence-drills-amid-opposition-us>.

- Wong, Dorcas, “China Releases New Draft List of Encouraged Industries for Foreign Investment”, *China Briefing*. Доступно на: <https://www.china-briefing.com/news/china-2019-draft-encouraged-industries-foreign-investment/>.
- Xiaoping, Yang, “When India’s Strategic Backyard Meets China’s Periphery: The View from Beijing”, *Texas National Security Review*. Доступно на: <https://warontherocks.com/2018/04/when-indias-strategic-backyard-meets-chinas-strategic-periphery-the-view-from-beijing/>.
- Xin Li, Qing Xiaoyun, “Ponders On the Long-Term Strategy of Shanghai Cooperation Organization”, *Shanghai Institute for International Studies*. Доступно на: <http://www.sis.org.cn/Research/EnInfo/1669>.
- Xuanzun, Liu, “SCO Carries-out Online Anti-terrorism Drill”, *Global Times*. Доступно на: <https://www.globaltimes.cn/content/1173369.shtml>.
- Yamal LNG Project completed and Put into Operation*, CNPC. Доступно на: <https://www.cnpc.com.cn/en/csr2014enhms/201807/771c0549950f4420ad6de3972fe27073/files/88c8e515fb734e6984ef3599ab2255c2.pdf>.
- Zhiquan, Zhu, “Interpreting China’s ‘Wolf-Warrior Diplomacy’”, *The Diplomat*. Доступно на: <https://thediplomat.com/2020/05/interpreting-chinas-wolf-warrior-diplomacy/>.
- Zuenko, Ivan, “Russia’s Far East Seeks Partners Beyond China”, *Carnegie Moscow*. Доступно на: <https://carnegie.ru/commentary/81278>.
- Митровић, Драгана, Интервју за Н1 о Северној Кореји и састанку земаља БРИКС-а. Доступно на сајту Института за азијске студије: <https://www.ias.rs/>.
- 上海合作组织秘书处 (Shanghai hezuo zuzhi mishu chu), *The SCO Secreteriat*, Baidu. Доступно на: <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%8A%E6%B5%B7%E5%90%88%E4%BD%9C%E7%BB%84%E7%BB%87%E7%A7%98%E4%B9%A6%E5%A4%84>.
- 中国将推进 “一带一路” 六大经济合作走廊建设 (Zhongguo jiang tujin “yidai yilu” da liu jingji hezuo zoulang jianshe) “China Will Promote the Construction of the Six Economic Corridors in the Belt and Road”, *China Go Abroad*. Доступно на: <http://www.chinagoabroad.com/zh/article/china-to-advance-six-economic-corridors-in-support-of-the-one-belt-one-road-initiative>.
- 中国推动气候治理：碳中和目标再细化能源需求侧改革破题 (Zhongguo tuidong qihou zhili: tan zhong he mubiao zai xi hua nengyuan xiqiu ce gaige poti), *China Promotes Climate Governance*. Доступно на: <https://finance.sina.cn/2020-12-14/detail-iiznezxs6911070.d.html>.

- 俄官员和专家表示：中国倡议将推动上合组织新一轮发展 (*E gungyuan he zhuanjia biaooshi: Zhongguo changyi jiang tuidong shanghe zuzhi xin yi lun fazhan*), *Russian Officials and Experts Say: China's Initiative Will Promote a New Round of the SCO Development*, GOV.CN. Доступно на: http://www.gov.cn/xinwen/2017-12/01/content_5243841.htm.
- 信息化战争 (*xinxin hua zhanzheng*). Доступно на: <https://baike.baidu.com/item/%E4%BF%A1%E6%81%AF%E5%8C%96%E6%88%98%E4%BA%89>.
- 刘德喜，苏联解体后的中俄关系 (Liu Dexi: Sulian jieti hou de Zhong E guanxi), Liu Dexi, *Sino- Russian Relations after the Collapse of the Soviet Union*, цитирано према: Chapter 3, Negotiations and Settlement of Border Dispute. Доступно на: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/119862/9/09_chapter%203.pdf.
- 周浩，探索上海合作组织区域金融合作的新路径 (*Zhou Hao, Tansuo shanghai hezuo zuzhi quyue jinrong hezuo de xin lujing*), “Exploring the New Path of Financial Cooperation in the Shanghai Cooperation Organization”, *Synthesis*. Доступно на: <http://images.mofcom.gov.cn/kjxh/201909/20190904104840577.pdf>.
- 坚定不移走中国特色国家安全道路 (*jianding bu yi zou zhongguo tese guojia anquan daolu*), “Unconditionally Follow the Road of National Security with Chinese Characteristics”, *QSTheory*. Доступно на: http://www.qsttheory.cn/dukan/qs/2015-02/28/c_1114428331.htm.
- 孙壮志，“一带一路”与上合组织实现互动发展, (*Sun Zhuangzhi, “Yi Dai Yi Lu” yu shang he zuzhi shixian hudong fazhan*). Zhuangzhi, Sun, “Achieving Interactive Development between the “One Belt One Road” and the SCO”, *QSTheory*. Доступно на: http://www.qsttheory.cn/dukan/qs/2017-04/15/c_1120788691.htm.
- 庞中英，中国的亚洲战略：略灵活的多边主义，世界政治与经济 (*Pang Zhongying, Zhongguo de yazhou zhan: lue linghuo de duobian zhuyi, shijie zhengzhi yu jingji*), Pang Zhongying, “China's Asian Strategy: Flexible Multilateralism”, *World Economy and Politics*, No. 10, 2001, pp. 30–35. Доступно на: <https://www.ixueshu.com/document/38bad7882aeffff318947a18e7f9386.html>.
- 戴旭：中国应给美国围堵行为划红线，人民网 – (*Dai Xu, Zhongguo ying gei meiguowei du xingwei hua xingwei, renmin wang*), Dai Xu: “China should give the US a red line of containment behavior”, *People's Network*. Доступно на: <http://world.people.com.cn/GB/12317779.html>.
- 把祖国的新疆建设得越来越美好——习近平总书记新疆考察纪实 (*Ba zuguo de Xinjiang jianshi de yue lai yue meihao – Xi Jinping zongshuji Xinjiang kaocha*

- jishi*), “Make Xinjiang more Prosperous – Xi Jinping’s Talks and Analyses”, *CPC News*. Доступно на: <http://cpc.people.com.cn/n/2014/0504/c64094-24968577.html>.
- 王义桅, “上合组织” + “一带一路”, (*Wang Yiwei, Shang he zuzhi + yi dai yi lu*), Wang Yiwei, “SCO + BRI”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/globe/2018-06/19/c_137264410.htm.
- 王缉思, 被动忍让不是办法 (*Wang Yisi, Beidong Ren rang bu shi banfa*), Passive accommodations is not a solution, Institute of American Studies, Chinese Academy of Social Science. Доступно на: http://ias.cssn.cn/xsyj/zmgx/201506/t20150615_2673109.shtml.
- 美国西太平洋战略之我见, 行御部落, (*Meiguo xi taipingyang zhanlue zhi wo jian, xing zhi buluo*), My Opinion on the US Western Pacific Strategy, *XZBU*, By Вон (Wu Won). Доступно на: <https://www.xzbu.com/1/view-141306.htm>.
- 郭永良, 论我国反恐模式的转型, (*Lun woguo fankong moshi de zhuangxing*), “On the Transformation of China’s Anti-Terrorism Model”. Доступно на: <https://www.iolaw.org.cn/showNews.aspx?id=51371>.
- 阎学通: 安全利益是中国首要利益 (*Yan Xuetong: Anquan Liyi Shi Zhongguo Shouyao Liyi*), Yan Xuetong: China’s Primary Interests are Security Interests, *China Daily*. Доступно на: http://www.chinadaily.com.cn/hqzg/2006-06/01/content_605769.htm.

Званична документа:

- “China’s National Defense in New Era”, *Xinhua*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/24/c_138253389.htm.
- “Concept of Cooperation between SCO Member States in Combating Terrorism, Separatism and Extremism”, *Key Normative Documents of the SCO*. Доступно на: <https://www.hrchina.org/sites/default/files/PDFs/Reports/SCO/2011-HRIC-SCO-Whitepaper-AppendixA-SCO-Docs.pdf>.
- “SCO Development Bank: Prospects of the SCO Development Bank”, *CGTN*. Доступно на: https://news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html
- “SCO: Joint Communiqué of the Heads of State on Simplifying Trade Procedures”, *GBC*. Доступно на: <http://globalbusinesscoalition.org/global-governance-news/sco-joint-communicue-of-the-heads-of-state-on-simplifying-trade-procedures/>.

- 2019 Report to Congress, U.S.-China Economic and Security Review Commission.*
Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/2019-11/2019%20Annual%20Report%20to%20Congress.pdf>.
- A Quick Guide to SCO and Its Military Cooperation, The State Council Information Office The People's Republic of China.* Доступно на: http://english.scio.gov.cn/infographics/2018-06/05/content_51673238.htm.
- Agreement between the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China on the Confidence Building Measures in the Military Field in the Border Area, United Nations.* Доступно на: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/960426_AgreementConfidenceBuildingMilitaryFieldinBorderArea.pdf.
- Agreement on Combating the Illicit Trafficking in Arms, Ammunition and Explosives between the Governments of the Member States of the SCO, 2008, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Agreement on Cooperation and Interaction of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Border Issue, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Agreement on Cooperation and Mutual Assistance in Customs Affairs between the Governments of the Member states of the SCO, 2007.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Member States of the SCO, 2007, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Agreement on Cooperation in Ensuring International Information Security between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2009.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2002, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Announcement of "Partnership for Quality Infrastructure – Investment for Asia's Future", Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2015.* Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/files/000081298.pdf>.
- Articles of Agreement, Asian Infrastructure Investment Bank.* Доступно на: https://www.aiib.org/en/about-aiib/basic-documents/_download/articles-of-agreement/basic_document_english-bank_articles_of_agreement.pdf.
- Astana Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2005, SCO/Documents.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.

- Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Astana Declaration on the 10th Anniversary of the SCO, 2011*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Beijing Declaration by the Heads of Member States of the SCO on Building Region of Lasting Peace and Common Prosperity, 2012*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Bishkek Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organization`s Heads of State Council, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- BP Statistical Review of World Energy*, British Petroleum, June, 2018. Доступно на: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>.
- BRICS Business Women Alliance. Доступно на: <http://bricswomen.com/>.
- Caspian Basin, Energy Reserves and Potential Conflicts*, Commission on America`s National Interests. Доступно на: https://www.files.ethz.ch/isn/44195/doc_10825_259_en.pdf.
- Central Asia Japan Dialogue*, Ministry of Foreign Affairs of Japan. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/dialogue/index.html>.
- Central Asia-China Gas Pipeline* CNPC, Доступно на: https://www.cnpc.com.cn/en/CentralAsia/CentralAsia_index.shtml.
- Central Military Commission*, Global Security Org. Доступно на: <https://www.globalsecurity.org/military/world/china/cmc.htm>.
- Charter of the Shanghai Cooperation Organization*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/news/20171013/336152.html>.
- China Arable Land*, Trading Economics. Доступно на: <https://tradingeconomics.com/china/arable-land-percent-of-land-area-wb-data.html>.
- China`s Arctic Policy*, The State Council of the People`s Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm.
- China`s Energy Policy 2012*, The State Council of the People`s Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284499.htm.

- China's National Defense in the New Era*, Ministry of the National Defense of the People's Republic of China. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/news/2019-07/24/content_4846443.htm.
- China's Peaceful Development*, The State Council of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.html.
- China's Statistic Year Book 2017*, National Bureau of Statistics of China. Доступно на: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2016/html/1106EN.jpg>.
- CIA World Book of Facts*. Доступно на: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>.
- CIS Countries 2020*. Доступно на: <https://worldpopulationreview.com/countries/cis-countries/>.
- Competent Authorities of SCO Member States Holds "Xiamen 2015" Joint – Command – Post Exercise on Countering the Use of Internet for Terrorism, Separatism and Extremism Activities*, The Regional Anti-Terrorist Organization. Доступно на: <http://ecrats.org/en/media/video/5138>.
- Connecting Europe & Asia: The EU Strategy*, European Union External Action Service. Доступно на: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/50699/connecting-europe-asia-eu-strategy_en.
- Convention of the Shanghai Cooperation Organization on Fighting Terrorism, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Cooperation between UN, Shanghai Cooperation Organization Dynamically Expanding, in Shared Quest for Peace, Prosperity, Says Secretary-General, in Message*, OUN. Доступно на: <https://www.un.org/press/en/2010/sgsm12953.doc.htm>.
- Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea*. Доступно на: <http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20130527-163905-069498.pdf>.
- Declaration on the Establishment of the SCO*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Development Strategy of the SCO until 2025*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Diplomatic Bluebook 2019*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, p. 139. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/files/000527151.pdf>.
- Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2008*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Dushanbe Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2014*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.

- Enhanced Partnership and Cooperation Agreement between the European Union and the Republic of Kazakhstan*, Delegation of the European Union to Kazakhstan. Доступно на: https://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/18499/enhanced-partnership-and-cooperation-agreement-between-european-union-and-republic-kazakhstan_en.
- EU-China Trade Balance*, Eurstat. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20190409-1>.
- European Community – Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2017-2013*. Доступно на: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/07_13_en.pdf.
- General Assembly Adopts Four Resolutions Promoting Culture of Peace, Multiculturalism, Fills Vacancies in Subsidiary Bodies*, United Nations. Доступно на: <https://www.un.org/press/en/2018/ga12104.doc.htm>.
- General Assembly Adopts Text on Strengthening Environmental Protection, Cooperation with Shanghai Cooperation Organization*, UN. Доступно на: <https://www.un.org/press/en/2019/ga12170.doc.htm>.
- Guidance on Promoting Green Belt and Road*, Ministry of Ecology and Environment of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.mee.gov.cn/Resources/Policies/policies/Frameworkp1/201706/t20170628_416864.shtml.
- H.R. 1152 – Silk Road Strategy Act of 1999*, Congress.Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/house-bill/1152>.
- Heads of State of Mongolia, Russia and China Hold 4th Tripartite Meeting*, Office of the President of Mongolia. Доступно на: <https://president.mn/en/2018/06/09/heads-of-state-of-mongolia-russia-and-china-hold-4th-tripartite-meeting/>.
- Human Rights in Xinjiang, Recent Developments*, U.S. Government Publishing Office. Доступно на: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-111hhrg48222/html/CHRG-111hhrg48222.htm>.
- Indo-Pacific Strategy Report, Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region*, Ministry of Defense of the USA, June 1, 2019. Доступно на: <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>.
- Information Report Following the 14th Meeting of Security Council Secretaries of the Shanghai Cooperation Organization Member States*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectSCO.org/news/20190515/538722.html>.
- Interagency Meeting between the Border Control Experts of the Competent Authorities of the SCO Member States and SCO RATS Executive Committee*, RATS. Доступно на: <http://ecrats.org/en/news/7442>.

- Intergovernmental Agreement on International Road Transport along the Asian Highway Network.* Доступно на: <https://www.unescap.org/sites/default/files/Intergovernmental-Agreement-on-International-Road-Transport-along-the-Asian-Highway-Network-English-language.pdf>.
- International Day of Neutrality 12 December,* United Nations. Доступно на: <http://www.un.org/en/events/neutralityday/background.shtml>.
- International LPI – World Bank.* Доступно на: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2018>.
- International Strategy of Cooperation on Cyberspace,* Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/jks_665232/kjlc_665236/qtwt_665250/t1442390.shtml.
- Joint Communiqué Extraordinary Meeting of the Council of the Ministers of Foreign Affairs of the SCO, 2003,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Following the 16th Meeting of the SCO Heads of Government Council, 2017,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of Heads of Government of the SCO, 2010,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of Heads of Government of the SCO, 2003,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of Heads of Government of the SCO, 2012,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2006,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2007,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2009.* Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2013,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2005,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of Government of the SCO, 2008,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.

- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the SCO, 2007*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the SCO, 2009*. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Communiqué on the Result of the Seventeenth Meeting of the Council of Heads of Government (Prime Ministers) of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2018*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Statement between the People's Republic of China and the Republic of Kazakhstan*. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t559688.shtml.
- Joint Statement by the Heads of Government of the Member States of the SCO and Economic Situation in the World and in the SCO Region, 2011*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Statement by the Heads of the Member States, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Joint Statement by the Ministers of Foreign Affairs of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Jorge Soutullo, Stefania Gazzina, Niccolò Rinaldi, *Facts Sheets on the European Union – Central Asia*, European Parliament, 2020. Доступно на: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/178/central-asia>.
- List of Documents for Signing at the Meeting of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organization, 2019*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Meick, Ethan, *China-Russia Military-to-Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation*, U.S.-China Economic and Security Review Commission, United States of America, March 20, 2017. Доступно на: <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China-Russia%20Mil-Mil%20Relations%20Moving%20Toward%20Higher%20Level%20of%20Cooperation.pdf>.
- Memorandum of Understanding on Cooperation between UNSECO and SCO*, UNESCO Digital Library. Доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261624>.
- Military Services*, Ministry of Defense of the People's Republic of China. Доступно на: <http://eng.mod.gov.cn/services/index.htm>.

- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, *China's Position Paper on the New Security Concept*. Доступно на: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceun/eng/xw/t27742.htm>.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, *The Central Conference on Work Relating Foreign Affairs*. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1215680.shtml.
- Ministry of National Defense of the People's Republic of China, *White Paper on National Defense 2012 – The Diversified Employment of China's Armed Forces*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768293.htm.
- Ministry of National Defense of the People's Republic of China, *White Paper on National Defense 2015 – China's Military Strategy*. Доступно на: http://eng.mod.gov.cn/publications/2016-07/13/content_4768294.htm.
- Moscow Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2003*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- Mutual Reduction of Military Forces in Border Area*. Доступно на: <https://fas.org/nuke/control/mrmfba/index.html>.
- National Cyber Strategy of the United States of America*, The White House, Washington D.C., September 2018. Доступно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>.
- National Security Strategy of United States of America*, December 2017. Доступно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- NATO 2030: United for a New Era*. Доступно на: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf.
- NIDS China Security Report 2020 – China Goes to Eurasia*, National Institute for Defense Studies, Japan, 2020.
- OECD Atlas – Japan*. Доступно на: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/jpn/show/all/2017/.
- OECD WORLD ATLAS*. Доступно на: https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/tkm/show/2016/.
- Office of the Secretary of Defence, *Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019*, Washington, 2019.
- Ordos Basin*, CNPC. Доступно на: <http://www.cnpc.com.cn/en/xhtml/pdf/19-Ordos%20Basin.pdf>.
- Our Projects*, AIB. Доступно на: <https://www.aiib.org/en/projects/list/index.html>.

- Percentage of World Nuclear Power Consumption in 2019, by Country.* Statista. Доступно на: <https://www.statista.com/statistics/201683/percentage-of-world-nuclear-electricity-generation-by-country/>.
- Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of the Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Phillipines,* Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/nanhai/eng/snhwtlcwj_1/t1368895.htm.
- Power of Siberia,* Gazprom. Доступно на: <https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/>.
- Press Release Meeting of the Council of Heads of Member States of the SCO, 2014,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Press Release Meeting of the Council of Member States of the SCO, 2012,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Press Release Meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the SCO, 2008,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Press Release Meeting of the Council of SCO Member States Commemorating the Tenth Anniversary of the SCO, 2011,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Press Release on the Shanghai Cooperation Organization's Council of Foreign Ministers Meeting, 2018,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Program of Cooperation of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization in Combating Terrorism, Separatism and Extremism from 2019–2021.* Доступно на: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/73/833>.
- Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organization, 2018.* Доступно на: http://www.jukkarannila.fi/docs/SCO_Qingdao_Declaration_2018.pdf.
- Regulation on Admission of New Members to the SCO, 2010,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Regulation on the Dialogue Partner of the SCO, 2008.* Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Regulation on the Observer Status to the SCO, 2004,* SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Resolution A/RES/59/48,* OUN. Доступно на: <https://undocs.org/en/A/RES/59/48>.

- S.2749 – Silk Road Strategy Act of 2006*, Congress. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/2749/text>.
- SCO External Communication/International Committee of the Red Cross. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/cooperation/#2>.
- SCO External Communication/United Nations. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/cooperation/#2>. SCO External Communication/Economic Cooperation Organization. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/cooperation/#2>.
- SCO Interbank Consortium: Towards Renewal and Broader Cooperation*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20170608/288646.html>.
- SCO RATS Representative Takes Part in the International Conference on the Role of Youth in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism*, RATS SCO. Доступно на: http://ecrats.org/en/cooperation/conferences/7215?sphrase_id=3625.
- CO RATS Takes Part in the OSCE Regional Conference*, SCO RATS. Доступно на: <http://ecrats.org/en/news/7407>.
- SCO Secretariat Discusses Draft Programme of Developing Interregional Cooperation between SCO Member States*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20190118/505074.html>.
- SCO Secretary-General Meets with ASEAN and SCO Ambassadors*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20190329/521758.html>.
- Silk Road Fund and Interbank Consortium of the SCO signed the MoU on the Basis of Partnership*, Silk Road Fund. Доступно на: <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23809/23812/35424/index.html>.
- Special Policy Study on Green Belt and Road and 2030 Agenda for Sustainable Development*, China Council for International Cooperation on Environment and Development. Доступно на: <https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/CCICED/engagement/2018/green-belt-and-road-and-2030-agenda.pdf>.
- St. Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2002*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Statement by the Heads of Government of the Member States, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Statement by the Heads of the Member States of the SCO on International Information Security, 2006*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- Statement by the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Joint Counteraction to International Terrorism, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.

- Strategic Support Act*, Congres. Gov. Доступно на: <https://www.congress.gov/102/statute/STATUTE-106/STATUTE-106-Pg3320.pdf>.
- Strategy Paper 2002-2006 & Indicative Programme 2002-2004 for Central Asia*. Доступно на: http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf.
- Summary of the 2018 National Defense Strategy of United States of America, U.S. State Department. Доступно на: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.
- Tashkent Declaration by Heads of the Member States of the SCO, 2004*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- The 13th Five Year Plan*, NDRC. Доступно на: https://en.ndrc.gov.cn/policyrelease_8233/201612/P020191101482242850325.pdf.
- The Astana Declaration of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2017*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- The EU and Central Asia – New Opportunities for a Stronger Partnership*, European Commission. Доступно на: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf.
- The Moscow Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization, 2020*, SCO Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- The National Security Strategy of USA 2002, The White House, доступно на: <https://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/nss02.pdf>;
- The Observatory of Economic Complexity*. Доступно на: <https://oec.world/en>.
- The Partnership Action Plan against Terrorism*, NATO. Доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50084.htm.
- The Role of the Shanghai Cooperation Organization in Countering Threats to Peace and Security*, OUN. Доступно на: <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-shanghai-cooperation-organization-counteracting-threats-peace-and-security>.
- The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, 2001*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectsco.org/documents/>.
- The Shanghai Cooperation Organization – Is It Undermining U.S. Interests in Central Asia*, Commission on Security and Cooperation in Europe, One Hundred Ninth Congress, September 26, 2006. Доступно на: <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/The%20Shanghai%20Cooperation%20Organization%20Is%20it%20Undermining%20U.S.%20Interests%20in%20Central%20Asia.pdf>.

- The Shanghai Cooperation Organization*, European Parliament, Briefing, June, 2015. Доступно на: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/564368/EPRS_BRI\(2015\)564_368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/564368/EPRS_BRI(2015)564_368_EN.pdf).
- Top 50 World Container Ports*, World Shipping Council. Доступно на: <http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/top-50-world-container-ports>.
- Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Key Normative Documents of the SCO*. Доступно на: <https://www.hrichina.org/sites/default/files/PDFs/Reports/SCO/2011-HRIC-SCO-Whitepaper-AppendixA-SCO-Docs.pdf>.
- Turkey's Relations with Central Asian Republics*, Ministry of Foreign Affairs of Turkey. Доступно на: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-central-asian-republics.en.mfa.
- U.S. Energy Information Administration – Japan*. Доступно на: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/JPN>.
- Ufa Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2015*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.
- United Nations Peacekeeping Missions – China*. Доступно на: <https://peacekeeping.un.org/en/china>.
- United States Relations with Russia: after the Cold War*, Office of the Historian, State Government, Washington D.C. Доступно на: <https://2001-2009.state.gov/r/ra/ho/pubs/fs/85962.htm>.
- VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration*, BRICS Information Centre. Доступно на: http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html.
- Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Silk Road*, Embassy of the People's Republic of China in the Socialist Republic Vietnam. Доступно на: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cevn/chn/sghkt/t1251121.htm>.
- White Paper on China's Peaceful Development*, The State Council of the People's Republic of China. Доступно на: http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm.
- White Paper on Energy – China's Energy Conditions and Policies*, China.org.cn. Доступно на: <http://www.china.org.cn/english/environment/236955.htm>.
- Yekaterinburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO, 2009*, SCO/Documents. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/documents/>.

上合组织开发银行 (*Shanghe zuzhi kaifa yinghang*), *SCO Development Bank*, ICBC. Доступно на: <https://www.icbc.com.cn/SiteCollectionDocuments/ICBC/Resources/ICBC/fengmao/download/2014/shanghezuzhikaifayinhang.pdf>.

Званични говори:

Blinken, Antony, *An Enduring Vision for Central Asia*, U.S. Department of State – Diplomacy in Action. Доступно на: <https://2009-2017.state.gov/s/d/2015/240013.htm>.

“Full Text of President Xi’s Speech at the 18th SCO Qingdao Summit”, *China SCIO*. Доступно на: http://english.scio.gov.cn/m/featured/xigovernance/2018-06/11/content_51986400.htm.

China’s Development Is an Opportunity for Asia, Full Text of Hu Jintao’s Speech at BFA 2004 Annual Conference. Доступно на: <http://english.boaforum.org/document2004/11119.jhtml>.

China’s Peaceful Rise – Speeches of Zheng Bijian 1997–2004. Доступно на: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20050616bijianlunch.pdf>.

Clinton, Hillary, *Delivering on the Promise of Economic Statecraft*, U.S. Department of State, Diplomacy in Action, Singapore, 2012. Доступно на: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/11/200664.htm>.

Joint Address of the Heads of the Shanghai Cooperation Organization for Youth, 2018. Доступно на: [file:///C:/Users/Slobodan%20Popovic/Downloads/shos_100608_youth_address_\(1\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Slobodan%20Popovic/Downloads/shos_100608_youth_address_(1)%20(2).pdf).

Jiang Zemin Calls for Regional Anti-Terrorism Mechanism between SCO. Доступно на: <http://bg.chineseembassy.org/eng/dtxw/t131731.htm>.

Koizumi, Junichiro, *Asia in New Century – Challenge and Opportunity*, Ministry of Foreign Affairs of Japan. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/boa0204/speech.html>.

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying’s Regular Press Conference (22 January 2015). Цитирано према: Sung Chul Jung, Kihyun Lee, “The Offensive Realists Are Not Wrong: China’s Growth and Agression, 1976–2001”, *Pacific Focus*, Vol. 32, No. 1, 2017, pp. 86–208.

President Xi Delivers Keynote Speech at APEC CEO Summit 2014. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=7IJ7XCOCexg>.

Press Release: Statement by Ms. Christin Lagard on IMF Review of SDR Basket of Currencies, *IMF*. Доступно на: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr15513>.

Rashid Alimov: “*The SCO Has also a Female Face. We also Need a Female Perspective on Our Common Future*”. *Beijing Hosts the First SCO Women’s Forum*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20180516/427452.html>.

Rashid Alimov: *SCO Gives Green Light to China-Europe Road Transport*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20170120/196820.html>.

SCO Secretary-General: “*A Word Can Set Heaven in Motion*”. *The First Media Forum of the SCO Family Countries Has Opened in Beijing*, SCO/News. Доступно на: <http://eng.sectesco.org/news/20180601/437927.html>.

SCO Summit is Held in Tashkent Hu Jintao Attends and Delivers an Important Speech to the Summit, Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America. Доступно на: <http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t708530.htm>.

Taro, Aso, *Central Asia as a Corridor of Peace and Prosperity*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2006. Доступно на: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/speech0606.html>.

Xi Jinping Attends Opening Ceremony of the 86th Interpol General Assembly and Delivers a Keynote Speech, Embassy of the People’s Republic of China in Australia. Доступно на: <http://au.china-embassy.org/eng/xw/t1497779.htm>.

Xi Jinping Attends the 19th Meeting of the Council of the Heads of Member States of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Delivers an Important Speech, Embassy of the People’s Republic of China in the United States of America. Доступно на: <http://www.china-embassy.org/eng/zgyw/t1673206.htm>.

Xi, Jinping, *New Asian Security Concept for New Progress in Security Cooperation*, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1159951.shtml.

Xi, Jinping, *Working Together to Forge a New Partnership of Win-Win Cooperation and Create a Community of Shared Future for Mankind*, UN. Доступно на: https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/70/70_ZH_en.pdf.

Zemin, Jiang, *Promote Disarmament Process and Safeguard World Security*, Permanent Mission of the People’s Republic of China to the UN. Доступно на: http://www.china-un.org/eng/chinaandun/disarmament_armscontrol/unga/t29298.htm.

- 外交部副部长傅莹：小国不能肆意侵犯和挑衅大国 (wajjia bu fu buzhang fu ying: xiaoguo buneng siyi qinfan he tiaoxin daguo), Fu Ying, “A Small Countries Cannot Indiscriminately Provoke Big Power”, *China News Network*. Доступно на: <http://www.chinanews.com/gn/2012/06-03/3934761.shtml>.
- 外交部长王毅就中国外交政策和对外关系回答中外记者提问 (wajjiao buzhang Wang Yi jiu Zhongguo wajjiao zhengce he duiwai guanxi huida zhongwai jizhi tiwen), “Foreign Minister Wang Yi’s Remarks at the Press Conference,” *National People’s Congress* session, 8 March 2018. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/politics/2018lh/2018-03/08/c_1122508612.htm.
- 袁文先，新型作战力量发展与指挥创新 (Yuan Wenxia, Xinxing zuozhan liliang fazhan yu zhuhui chuangxin), Yuan Wenxia, “Development of New Combat Forces and Command Innovation”, *China Military Online*. Доступно на: http://www.81.cn/jfjbmap/content/2015-06/10/content_113519.htm.

Биографија

Др Слободан Поповић рођен је 17. маја 1989. године у Врању, где је и завршио средњу школу, Гимназија Бора Станковић – друштвено-језички смер (француско одељење). Дипломирао је 2012. године на Факултету политичких наука УБ, на смеру Политикологија, са просечном оценом 9,55. Дипломске мастер студије Регионалне студије Азије уписао је 2012. године на Факултету политичких наука и успешно их завршио 2013. године одбраном мастер рада под насловом – „Односи НР Кине и ФР Бразила од 1978. до данашњих дана“ (просечна оцена 9,62, ментор проф. др Драган Р. Симић). Рад и завршна одбрана су оцењени највишом оценом (10). Исте године, докторанд Поповић је уписао докторске Међународне и европске студије на Факултету политичких наука. Потом, у истој институцији Слободан Поповић стиче звање Доктор наука одбравивши завршну тезу под насловом – *Улога Шангајске организације за сарадњу у геополитичком и геоекономском позиционирању НР Кине.*

Слободан Поповић је од 2024. године ангажован као научни сарадник у Центру за студије „Појаса и пута“, при Институту за међународну политику и привреду. Поред тога, од јануара исте године др Слободан Поповић је и водећи експерт *Oriental Business and Innovation Office* при *Budapest Business University* у Мађарској.

У току досадашњег школовања др Слбодан Поповић добио је и следеће стипендије: Стипендија за најбоље студенте Републике Србије, Доситеја фонд (2013); Стипендија Владе Републике Италије за истраживачки период на Универзитету La Sapienza, под супервизијом проф. др Едоарда Борије (1.1.2017–1.7.2017); SASAKAWA Fellowship (2018) Универзитета у Београду.

Додатак:
Табеларани прикази фреквенције речи
у најважнијим ШОС документима

Декларација о оснивању ШОС-а, Шангај, Кина, 2001

Кључна реч	Фреквенција
Сарадња	37
Шангај	26
Државе	21
Организације	16
Узајамност	12
Члан	11
Република	9
Развој	9
Ново	7
Чланови	7
Међународни	7
Председници	7
Регионално	6
Регион	6
Структура	6
Трговина	5
Стабилност	5

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Санкт Петербург, Русија, 2002

Кључна реч	Фреквенција
Државе	41
Шангајска организација за сарадњу (sco)	41
Члан	33
Међународни	20
Сарадња	19
Безбедност	14
Тероризам	11
Земље	10
Регионално	9
Узајамност	9
Напори	8
Уверење	8
Мир	7
Ново	7
Подршка	6
Стабилност	6
Начела	6

ШОС Повеља, 2002

Кључна реч	Фреквенција
Shall (ће)	75
Савет (Веће)	56
Државе	51
Члан	49
Шангајска организација за сарадњу (sco)	46
Држава	43
Председници	33
Међународни	26
Чланак	26
Поглавље	21
Организација	20

Загонетка у мозаику поретка „Кинеског сна“

Министри	19
Састанак	18
Сарадња	17
Република	15
Иностранци	15
Послови	15

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Москва, Русија, 2003

Кључна реч Фреквенција

Шангајска организација за сарадњу (sco)	30
Државе	18
Међународни	17
Члан	16
Свет	12
Председници	12
Држава	10
Безбедност	9
Тероризам	8
Организација	8
Важно	8
Сарадња	8
Савет (Веће)	7
Народи	6
Економски	6
Веровања	6
Достављач	5

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Ташкент, Узбекистан, 2004

Кључна реч Фреквенције

Шангајска организација за сарадњу (sco)	33
Председници	20
Држава	17
Међународни	16

Сарадња	15
Државе	13
Безбедност	9
Развој	9
Савет (Веће)	8
Ново	7
Члан	7
Земље	7
Рад	6
Тероризам	6
Регионални	6
Спровођење	6
Претње	5

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Астана, Казахстан, 2005

Кључна реч	Фреквенција
Шангајска организација за сарадњу (sco)	33
Председници	20
Држава	17
Међународни	16
Сарадња	15
Државе	13
Безбедност	9
Развој	9
Савет (Веће)	8
Ново	7
Члан	7
Земље	7
Рад	6
Тероризам	6
Регионални	6
Спровођење	6
Претње	5

Декларација састанка на „врху“ ШИОС-а, Шангај, Кина, 2006

Кључна реч	Фреквенција
Шангајска организација за сарадњу (sco)	34
Међународни	26
Сарадња	20
Државе	16
Чланови	16
Безбедност	13
Развој	12
Регионални	9
Узајамни	9
Стабилност	8
Економски	8
Земље	8
Односи	7
Регион	7
Мир	6
Модел	6
Претња	5

Декларација састанка на „врху“ ШИОС-а, Бишкек, Киргистан, 2007

Кључна реч	Фреквенција
Државе	17
Безбедност	16
Међународни	16
Шангајска организација за сарадњу (sco)	15
Члан	14
Сарадња	10
Нуклеарна	6
Енергија	6
Напори	6
Централно	6
Јачање	5

Држава	5
Председници	5
Економски	5
Развој	5
Стабилност	4
Регионално	4

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Душанбе, Таџикистан, 2008

Кључна реч Фреквенција

Шангајска организација
за сарадњу (sco)

Државе	21
Међународни	21
Безбедност	20
Сарадња	18
Члан	17
Држава	8
Регионални	8
Глобални	8
Развој	8
Организације	7
Председници	7
Напори	7
Авганистан	7
Улога	6
Права	6
Заснован	6

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Јекатеринбург, Русија, 2009

Кључна реч Фреквенција

Државе	30
Међународни	27
Шангајска организација за сарадњу (sco)	26
Члан	22

Загонетка у мозаику поретка „Кинеског сна“

Сарадња	17
Безбедност	13
Економски	11
Организација	7
Нуклеарно	7
Глобално	7
Финансијско	7
Основе	7
Уговор	6
Енергија	6
Развој	6
Заједница	6
Регионално	5

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Ташкент, Узбекистан, 2010

Кључна реч	Фреквенција
Државе	33
Чланови	27
Међународни	19
Шангајска организација за сарадњу (SCO)	18
Безбедност	16
Сарадња	15
Свет	11
Уједињени	10
Напори	10
Регионално	9
Народи	9
Организација	8
Развој	8
Авганистан	8
Придружени	7
Република	6
Регион	6

Декларација састанка на „врху“ ШИОС-а, Астана, Казахстан, 2011

Кључна реч	Фреквенција
Шангајска организација за сарадњу (sco)	44
Државе	38
Члан	32
Сарадња	28
Међународни	19
Безбедност	18
Организација	14
Развој	12
Регионални	10
Регион	10
Председници	10
Претње	9
Економски	9
Мир	8
Нуклеарно	8
Важно	8
Поље	8

Декларација састанка на „врху“ ШИОС-а, Пекинг, Кина, 2012

Кључна реч	Фреквенција
Државе	57
Члан	48
Међународни	25
Безбедност	18
Шангајска организација за сарадњу (sco)	18
Сарадња	17
Развој	13
Регион	12
Односи	11
Економски	11
Уједињени	10

Загонетка у мозаику поретка „Кинеског сна“

Мир	10
Народи	10
Напори	10
Стабилност	9
Регионални	9
Дијалог	9

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Бишкек, Киргистан, 2013

Кључна реч	Фреквенција
Државе	50
Члан	41
Међународни	21
Шангајска организација за сарадњу (sco)	17
Сарадња	14
Безбедност	13
Развој	12
Регион	11
Стабилност	9
Мир	8
Подршка	7
Сврха	6
Тероризам	6
Начела	6
Организација	6
Економски	6
Дрога	6

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Душанбе, Таџикистан, 2014

Кључна реч	Фреквенција
Државе	65
Члан	51
Шангајска организација за сарадњу (sco)	35
Сарадња	27

Безбедност	24
Међународни	24
Развој	17
Држава	14
Јачање	13
Економски	13
Узајамни	12
Свет	11
Услуга	11
Подршка	10
Председници	10
Претње	9
Односи	9

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Уфа, Русија, 2015

Кључна реч	Фреквенција
Државе	54
Члан	45
Безбедност	24
Шангајска организација за сарадњу (SCO)	23
Сарадња	21
Међународни	20
Економски	14
Развој	11
Подршка	9
Информација	9
Свет	8
Повезано	8
Глобално	8
Напори	8
Простор	6
Начела	6
Политички	6

ШОС Развојна стратегија до 2025

Кључна реч	Фреквенција
Државе	133
Шангајска организација за сарадњу (sco)	123
Члан	109
Сарадња	91
Међународни	59
Безбедност	50
Развој	41
Регионални	30
Економски	28
Поље	24
Регион	22
Активности	22
Укључује	21
Заједнички	18
Придружени	18
Дијалог	17
Наставак	17

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Ташкент, Узбекистан, 2016

Кључна реч	Фреквенција
Државе	72
Члан	64
Сарадња	45
Шангајска организација за сарадњу (sco)	40
Међународно	36
Развој	24
Безбедност	19
Shall (ће)	16
Тероризам	15
Економски	15
Регионални	13

Спровођење	12
Начела	11
Организација	11
Јачање	10
Односи	10
Сукоб	10

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Астана Казахстан, 2017

Кључна реч	Фреквенција
Државе	78
Члан	73
Шангајска организација за сарадњу (sco)	46
Сарадња	41
Међународно	36
Безбедност	26
Тероризам	18
Терориста	15
Укључујући	15
Развој	14
Подршка	13
Наставак	13
Придружени	12
Напори	12
Активности	12
Начела	11
Мир	11

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Ђингдао, Кина, 2018

Кључна реч	Фреквенција
Државе	118
Члан	110
Шангајска организација за сарадњу (sco)	66
Сарадња	60

Загонетка у мозаику поретка „Кинеског сна“

Међународни	49
Развој	35
Безбедност	27
Укључујући	23
Придружени	19
Економски	19
Трговина	17
Терориста	17
Тероризам	16
Република	16
Заједнички	16
Политички	15
Мир	15

Декларација састанка на „врху“ ШОС-а, Бишкек, Киргистан, 2019

Кључна реч	Фреквенција
Државе	142
Члан	128
Шангајска организација за сарадњу (SCO)	111
Сарадња	76
Међународни	51
Развој	37
Безбедност	36
Трговина	23
Важност	21
Република	20
Тероризам	19
Простор	19
Економски	19
Регионални	18
Спровођење	18
Придружени	17
Белешка	16

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(510)
327::911.3(510)
330.34(510)

ПОПОВИЋ, Слободан, 1989-

Загонетка у мозаику поретка „кинеског сна“ : Шангајска организација за сарадњу / Слободан С. Поповић. - Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2024 (Београд : Чигоја штампа). - 449 стр. ; 24 cm

Тираж 70. - Биографија: стр. 435. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 375-433.

ISBN 978-86-7067-337-3

а) Међународни односи -- Кина б) Геополитика -- Кина

COBISS.SR-ID 156809993

Милоја
ШТАМПА

ЗАГОНЕТКА У МОЗАИКУ ПОРЕТКА “КИНЕСКОГ СНА”
ШАНГАЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА САРАДЊУ

Др Слободан С. Поповић

